Sefa Kaplan, 1956 yılında Çorum'da doğdu, nüfus kaydını İstanbul'a getirerek hayli geç sayılabilecek bir yaşta İstanbullu oldu. İlk ve orta öğrenimini Samsun, Urfa, Konya ve Ankara'da tamamladı. Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdikten sonra aynı yıl, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın hocalık yaptığı kürsüde asistan olabilmek amacıyla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne girdi. Arkasından hem Edebiyat Fakültesi'ni hem öğretmenliği bırakarak gazeteciliğe başladı. *Aktüel* dergisinde yazdığı bir yazı dolayısıyla mahkûm olduğu için 1995-2000 yılları arasında Londra'da yaşadı. Şiirler ve hikâyeler yazdı, araştırmalar yaptı. Boğaz kıyılarında gezinerek "yeryüzü sürgünü"nün bitmesini bekliyor.

Eserlerinden bazıları: *Sürgün Sevdâları*, *İnsan Bir Yalnızlıktır*, *Seferberlik Şiirleri*, *Mecusi Şiirleri*, *Londra Şiirleri*, *İntihar Şiirleri* (şiir); *Öyküler Seni Söyler* (hikâye); *Batılı Gezginlerin Gözüyle İstanbul*, *Türk Yazarlarının Gözüyle Dünya Kentleri*, *1915'te Ne Oldu?* (araştırma); *Olaylar ve İnsanlarla Dolu Bir Ömür: Hasan Pulur Kitabı*, *Bir Bilim Adamının Hikâyesi: Celâl Şengör Kitabı* (nehir söyleşi).

Geç Kalan Adam:
Ahmet Hamdi Tanpınar

Bogazici University Library
39001107472419
14

Geç Kalan Adam:
Ahmet Hamdi Tanpınar

Sefa Kaplan

GEÇ KALAN ADAM:
Ahmet Hamdi Tanpınar

Yazan: Sefa Kaplan
Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / Kasım 2013 / ISBN 978-605-09-1774-1
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Yavuz Korkut
Baskı: Ayhan Matbaa Basım Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Mahmutbey Mah. Deve Kaldırım Cad. Gelincik Sok.
No: 6 Kat: 3-4 / Bağcılar -İSTANBUL
Tel. (212) 445 32 38
Sertifika no: 22728

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

DK DOĞAN KİTAP

Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi * Bogazici University Library *
12 DEC 2016

ne25
PL
248
.T367
265
2013

–Bir başka yaralı ruh olan
Ayşe Teberoğlu için–

BOĞAZİÇİ
ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANESİ
1612260

Birinci Bölüm

PARİS TESADÜFLERİ

1

"Ah keşke kendime ve Paris'e bu kadar geç kalmasaydım!"

Luxembourg Parkı'nın ortasındaki geniş havuzun kıyısında sıralanan tozlu banklardan birinde oturan ve elindeki buruşuk deftere eski yazı ile küçük küçük notlar alan adam, 52 yaşında olmasına rağmen hayli yaşlı ve yorgun görünüyordu. Kalın kaşlarının altında hayata derin bir dalgınlıkla bakan gözleri kadar, omuzlarının taşıyamayacağı ölçüde ağır bir yükün altına girmiş gibi duran çöküntüsü de bu manzarayı destekliyordu. Bu yaşlı ve yorgun görüntünün gerisinde, hemen her şeye geç kaldığını düşünmenin verdiği sinir buhranlarıyla birlikte, bunun tabii bir neticesi olan aceleciliğin bulunduğu da şüphe götürmezdi. Devrinin bütün entelektüelleri gibi belirgin bir telâş içinde olmuştu hep. Yahya Kemal'in gölgesinde kalmayan iyi bir şair, metodu ön plana çıkartan iyi bir edebiyat tarihçisi, insan talihinin değişik çehreleri üzerinde makul bir derinlik arayışıyla gezinen bir romancı, farklı pencere ve ufukların peşinde koşan bir fıkra muharriri olma arzusu, eline avucuna bakan bir abla ile enişteye para yetiştirme mecburiyeti ile birleşince telâş az bile kalıyordu aslında. Kendini mütemadiyen hasta, her zaman para ihtiyacı içinde ve asıl yapması gereken eserden uzak hissetmesi, 52 yıllık ömrünün mühim bir tarafını özetleyen üç solgun anahtardı.

Şurası da vardı ki, insan biraz da teneffüs ettiği coğrafya ve tarihin, bu iki unsurun teşekkülüyle bütün bir zih-

niyet dünyası mânâsına gelen iklimin eseriydi. Bu bakımdan bu telâşın sadece kendisinin değil, Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk devrine gözlerini açanların kaderi olduğunu düşündü. O iki nesil, imparatorluğun talihine benzer bir talihin içinde bulmuşlardı kendilerini sürekli olarak ve bir şeylere geç kaldıkları duygusunu hiçbir zaman atamamışlardı üzerlerinden. "Tiz-reftâr olanın pâyine dâmen dolaşır, Erişir menzil-i maksuduna âheste giden" mısralarını gayet iyi bildikleri halde hep acele etmek zorundaydılar. Hakikaten de inkârı hayli zor bir sıklıkta etekleri bacaklarına dolanmış, bir kaldırımdan karşı kaldırıma geçerken tökezlemişler, hatta düşüp zihinlerinin ve ruhlarının mühim bir tarafıyla birlikte kendilerine olan güvenlerini de örselemişlerdi. Şurası muhakkaktı ki, bütün bunlar aceleyi dizginlemek yerine kuvvetlendirmişti. İmparatorluk yıkılmasın, Rumeli elimizden gitmesin diye acele etmek mecburiyeti vardı. Batı'ya yetişmek, sanatı ve hürriyeti hayatın bir parçası haline getirmek, meşrutiyet kadar gazete ve tiyatroyu da bunun ayrılmaz bir tarafı kılmak gerekiyordu. Nihayet, hayat beklemezdi ve acilen yeniden tanzimi zaruriydi, Doğu ile Batı arasında bocalayan kalabalıklara hakiki hüviyetlerini kazandırabilmek için de düşünceyi kanatlandırmak icap ediyordu...

Zihni yazdıklarıyla meşgul olduğu için dudaklarının arasında titreyen sigaranın külünün deftere ve buruşuk ceketinin eteklerine dökülmesine aldırmadı pek. "Bu kadar acele beraberinde telâşı getirecekti elbette ve telâşlı bir insanın tökezlememesi nasıl mümkün olabilirdi ki" diye geçirdi içinden. Sönmeye yüz tutan sigarasını yere atıp yenisini yakmak için cebinden paketi çıkartırken, kendisine doğru yaklaşan kalabalığa takıldı gözleri. Bankın önündeki toprak yoldan, parkın hemen aşağısındaki Sorbonne'da okuduklarını tahmin ettiği kızlı erkekli bir grup talebe geçiyordu. Şakrak kahkahalar eşliğinde kulağına çalınan çıngıraklı kelimeler-

den Jean-Paul Sartre'dan söz ettiklerini kavrayarak, "Bunun için hep telâş içinde oldum zaten. Ben Sartre'a bu çocukların yaşında temas edebilseydim, bu kadar vakit kaybetmez ve şimdi bulunduğum yerden bambaşka bir mesafede bulunurdum. Bu gençler daha şimdiden hayatı hazır bir imkân olarak, hazır bir sofra olarak önlerinde buluyorlar. Ben onların yaşındayken kendimi yapacak hiçbir kudrete yahut kabiliyete sahip değildim" dedi kimsenin işitmediğinden emin olduğu hüzünlü bir sesle.

Havuzun diğer tarafındaki kır kahvesine doğru uzaklaşan kızlı erkekli kalabalığın arkasından bakarken, aklı Paris bahçelerinin gözler kadar zihni de yoran geometrisine takılıp kaldı. T. S. Eliot'un boynuna "ayların en zalimi" halkasını yakıştırdığı Nisan'ın ilk günleriydi ve koca park tepeden tırnağa açmış badem ve erik ağaçlarıyla, tarhlarda birbiri ardına sıralanan sarı, eflâtun, pembe, beyaz ve kırmızı çiçeklerle doluydu. Ancak gerek ağaçların dizilişinde, boylarında ve budanışlarında, gerekse çiçeklerin tanziminde belli bir simetri göze çarpıyordu. Fransız zevki, hiçbir zaman tabiatı kendi haline bırakmak taraflısı olmamış, hayli keskin müdahalelerle ağaçları, çiçekleri, çalıları, hatta saksıdaki bitkileri biçimlendirmişti. Tabiata bu kadar müdahalede kendisini rahatsız eden bir taraf vardı. Emirgân, Kanlıca ve Kandilli bahçeleri geldi gözlerinin önüne; Boğaz yalılarını, Topkapı Sarayı'nın geniş ve ferah avlusunu hatırladı. Orada da bir müdahale söz konusuydu elbette ama bunlar tabiattaki diğer varlıkların önünü kesmeyen küçük dokunuşlardan ibaretti. "Belki de asıl mesele budur, biz talihimizi üzerimizden bir daha çıkartmaya cesaret edemeyeceğimiz bir elbise gibi benimseyip uzviyetimizin bir parçası haline getirirken, Batı aklı, kendi talihini yapmak için her türlü yaratıcı hamleyi deniyor" dedi ve burnunun ucuna kadar düşen gözlüğünü geriye ittikten sonra diğerinin sönüp sönmediğine aldırmadan bir sigara daha yaktı.

İki adım ötesindeki banka genç bir çift gelip oturmuştu. Genç kadın, Karpatlar'dan yola çıkıp Alpler'de soluklandıktan sonra Kastilya'da karar kılmış gibi aydınlık bir esmerliğin içinden bakıyordu hayata. Uçaktaki, "İnce, sarışın, uzun boylu, siyah gözlü Vélazquez"i değil de, "bazı zenginliklerini iyi gizlemiş gürbüz bir Renoir"ı[1] hatırlatmıştı kendisine. Her ikisi de üniversitenin son sınıfında okuyor veya henüz bitirmiş de akademide kalma ihtimali üzerine konuşuyor gibiydiler. Kadının hayatın kendisinde doğrudan yer aldığı bir cemiyetin mensubu olmadığı için, dikkati, rahatlığı varlığının bir parçası haline getiren kadınların üzerinde hemen yoğunlaşıyordu. Avrupa düşüncesi, kadın üzerinden kendine yeni tarifler hazırlayıp yeni yollar çizmeyi bırakalı bir hayli olmuştu. Rönesans'la birlikte kadın hayatın içine karışmış, bilhassa Sanayi Devrimi kadınla erkek arasındaki mesafeyi kısaltmıştı. 20. yüzyılın belki de en mühim icatlarından biri olan feminizm de erkeklerin yarı ilâhe olarak gördüğü kadını uzviyetinin bir parçası halinde sokaklara indirmişti.

Tanzimat ve Cumhuriyet ise bütün hesaplaşmalarını kadın üzerinden yaptığı halde, kadını cemiyetin vazgeçilmez bir unsuru olarak görmeyi başaramamış, "annelik" dışında bir başka sıfat verememişti bir türlü. Şahsiyet teşekkül etmeden ferdin teşekkül etmesi düşünülebilir miydi? İnsan belki çalışa çalışa bir istidat yaratabilirdi ama şahsiyet yaratmak o kadar kolay değildi.[2] Nitekim hayatın neredeyse her tarafını yeniden tanzim eden devrimlere rağmen ortada şahsiyet yoktu. Dışarıdan yapılacak müdahalelerle bir şahsiyet elde etmek ne yazık ki mümkün değildi yahut olursa işte bu kadar oluyordu.

Oysa şu genç kadın nasıl da rahattı. Yanındaki genç erkeğin gözlerine bakışı, ellerini tutuşu, zaman zaman sanki dünyanın en tabii şeyiymiş gibi uzanıp uzun uzun öpüşü ne kadar sade ve sahiciydi. "Oturduğum yerde beni bile bu kadar zenginleştirdiğine göre, o genç adamın şahsiyetini bulmasında büyük bir rol oynadığından nasıl şüphe duyulabilir ki" diyerek Fakülte koridorlarını, Narmanlı Yurdu'ndaki gecelerini ve uğruna koca bir roman yazacak kadar çok sevdiği o kadını hatırladı. Bu aşkın bir yığın tesadüfün arasından gelen imkânları hayal kırıklıkları ile dengelendiğinde, kendine doğru yine de bir hayli mesafe aldığını fark etmişti. Bu kadarı bile kendi hayatında pek çok kapıyı birden açabilmiş, kendisini yeryüzünün mühim bir parçası haline getirebilmişti. Kadın başından beri cemiyetin içinde olsa neler değişmezdi ki? En azından şimdi çok uzun görünen mesafeler kendiliğinden kısalabilir, kadın varlığının hakiki terbiyesinden geçen erkek kendini yeni baştan yapabilirdi. Tuhaf olan şuydu ki, hiçbir zaman kadınlardan bu yönde bir talep geldiğini de hatırlamıyordu. Üniversitenin içler acısı hali ortadaydı.

Bunları düşünürken Karpatlar'dan yola çıkıp Alpler'de soluklandıktan sonra Kastilya'da karar kılmış esmer aydınlığın içinden bakan kadına gözlerini fazla dikmiş olmalıydı ki, rahatsızlık verdiğini fark ederek başını diğer tarafa çevirdi ve yeniden notlarıyla ilgilenmeye başladı. Arkasına yaslanıp bir sigara daha yaktıktan sonra, Fransız zevkinin bütün detaylarını bünyesinde toplayan bahçeye, içinde mütemadiyen tekrarlanan çığlığın gölgesinden baktı ve "Yirmi bir sene evvel gelmem lâzım gelen yere şimdi geliyorum. Bugünkü Avrupa, fikirlerimin, zihnî itiyatlarımın ve ideallerimin hazin bir mezarlığıdır"[3] diye iç geçirdi...

Buna rağmen, "Sahiden de öyle mi acaba?" diye beynini didikleyen mühim bir sualin hafızasının bir tarafına yerleşmek için çabalamasına da ses çıkarmadı. Bunu tecrübe edecek imkâna henüz sahip değildi ve belki de hiçbir zaman bu imkânı itina ile hazırlanmış bir Fransız bahçesi gibi önünde bulamayacaktı. Notlarını bir cebine, sigarasını diğer cebine koyarak oturduğu banktan kalktı. Üzerindeki külleri silkele-

dikten sonra tıpkı Dolmabahçe ile Ortaköy arasındaki yoldaki gibi sıralanan ama askerî bir tören için hazırlanmış izlenimi bırakan çınarların gölgesinden yorgun adımlarla geçerek, parkın Saint-Michel Bulvarı'na açılan büyük demir kapısına doğru yürüdü.

Gözbebeklerindeki yaşları içinde büyüttüğü boşluğa akıtan ve zihninde yaptığı her kavgadan yenik çıkan bu yorgun adam, bütün Türkiye'nin kendisine geç kalacağı Ahmet Hamdi Tanpınar'dan başkası değildi. Dostlarının ifadesiyle "Kırtıpil Hamdi", kendisinin ifadesiyle "derbeder şair", 1953 Nisanı'nda ilk defa geldiği Paris'te kırtıpilliğine yeni kırtıpillikler, derbederliğine farklı derbederlikler ilave etmekle meşguldü.

Gözbebeklerindeki yaşların sebebi ise sadece göz nezlesiydi...

2

Paris'e geleli henüz birkaç gün olmuştu. İstanbul'dan Vâlâ Ebüzziya ile birlikte bindikleri uçak 30 Mart'ta Yeşilköy'den hareket etmiş, önce Viyana, arkasından Münih'ten yapılan aktarmalardan sonra, on sekiz yaşından beri sadece aklını fikrini değil, rüyalarını da hem işgal hem meşgul eden bu şehirde bulmuştu kendini. "Bulmak" lâfın gelişiydi elbette, Orly Havaalanı'nda yaptığı ilk iş Londra uçağına binecek olan Vâlâ Ebüzziya'yı kaybetmek olmuştu ne yazık ki. Bir şeyleri kaybetmek konusunda öteden beri hayli ustaydı zaten, öyle ki, yola çıkmadan bir hafta önce Fakülte'deki odasında pasaportunu bile kaybetmiş ve öfkesini de Fakülte'nin emektarı Çeşminur Hanım'dan çıkarmıştı.[4] Hâlbuki bütün kabahat kendisindeydi, her zamanki dağınıklığıyla pasaportunu diğer lüzumsuz kâğıtlarla birlikte çöpe atmış, odaların ufak tefek temizliğini yapan Çeşminur Hanım da her zamanki saatinde gelip çöpü boşaltmıştı. Ne olduysa da ondan sonra olmuştu zaten, pasaportunu arayıp da bulamayınca paniğe kapılmış, o paniğin de tesiriyle zihnini geriye doğru çalıştırarak Paris hayallerini yüklediği bu mühim belgeyi çöpe attığını hatırlamıştı. Gazabına uğrayan Çeşminur Hanım, iki gözü iki çeşme çöpü karıştırarak pasaportu bulacak ve mesele çözülecekti ama saraya mensup bu yaşlı kadının kalbini kırdığıyla kalacaktı işte. Hâlbuki Çeşminur Hanım, dersin ortasında, "Hocam, kahveniz" diyerek gelir, o da pek mem-

nun ve mesut, sigarasını yakıp kahvesini içerek derse devam ederdi. Öfkesini, ismi kadar güzel bu kadıncağızdan çıkarttığı için daha sonra ziyâdesiyle üzülmüşse de iş işten geçmişti.[5] Bu itibarla, Orly Havaalanı'nda Vâlâ Ebüzziya'yı kaybetmesinde herhangi bir fevkalâdelik yoktu. Fevkalâdelik, buna rağmen çoğu Güzel Sanatlar'dan eski talebesi olan eşe dosta getirdiği armağanlara ve bavullarına sahip çıkabilmesiydi.[6]

Ancak asıl şaşkınlığı Montparnasse'taki Versailles Oteli'ne doğru giderken yaşayacaktı.[7] Bunun tek sebebi, Paris caddelerini bir masala çeviren yağmur yahut yürümesini neredeyse imkânsız hale getiren ellerindeki paketler ve bavullar değildi. Onu şaşırtan, Paris'le hakiki anlamda ilk temasta aklına takılan ve kendisini yıllardır âşinâ olduğu derin bir uçurumun kıyısına sürükleyen fikirdi. Daha sokağı görür görmez, büyük bir ısrarın arkasından 52 yaşında Paris'e gelmesinde bir tuhaflık olduğuna dair bir kıymık saplanmıştı beynine. Yahya Kemal'in geldiği yaşta kendisini Paris kaldırımlarında bulsa her şey çok farklı olabilirdi elbette. Yahya Kemal'le neredeyse aynı yaşlarda Paris mucizesine kavuşan Sabahattin'e, "Paris'e bu yaşta ve bu kadar şey bilerek ve hiçbir şeye inanmayarak gelmek çok fena. Şehirle münasebeti insan çok güç tesis ediyor"[8] diyecek, arkasından da, "O kadar kayıtsızım ki, daha bir akşam gazetesi bile almadım. Müzelerde, galerilerde, kütüphanelerde hep o bıkkınlık yanı başımda yürüyor. İlk günlerin alkol alevine benzeyen 'enthousiasme'ı (heyecan) sönünce, şimdi kendimi kocaman şehrin içinde âdeta tek başıma buluyorum" diye sürdürecekti serzenişini.[9]

Yine o geç kalmışlık duygusu kemirmekteydi zihninin bir tarafını ancak cümleyi bir defa daha okuduğunda, asıl fikrini, "hiçbir şeye inanmayarak gelmek çok fena" hükmünün gerisinde gizlediğini fark etmişti. Burada dinî mânâda bir imandan söz etmediği apaçık ortada olduğuna göre neye inanmadığını söylüyordu acaba? Paris'e mi, kendisine mi,

Türkiye'ye mi yoksa bütün bunların meydana getirdiği o şekilsiz ve her şeyiyle tuhaf yaratığa mı? Evet, kendisinden hiçbir zaman memnun olmamıştı, kabiliyetlerini kullanma tarzını hiçbir zaman yeterli görmemişti; o kadar ki neredeyse bulduğu her makul fırsatta kendinden şüpheye düşmüştü.[10] Buna rağmen daha Paris'e adım atar atmaz, bu kadar çabucak yeniden o derin boşluk duygusunun kıyısına gelip konaklamasında kendisini bile hayrette bırakan bir taraf vardı.

Oysa çok değil, birkaç gün önce bütün bir Paris'i, o kadar çok sevdiği ressamlar gibi usta fırça darbeleriyle resmeden, hatta resmetmekle kalmayıp sinemaya meraklı zihninde bir kamera varmışçasına bütün renkleriyle, bütün tuhaflıklarıyla ve bütün cazibesiyle iğne oyası gibi işleyen de kendisinden başkası değildi:

"Her cinsten, her milletten, her yaştan bir insan kalabalığı, gece en geç vakte kadar dolup boşalan kahveler, dansingler, tiyatrolar, en unutulmuş semtlerden nehrin iki yakasına doğru akan ve orada sahafların kasalarında biriken kitaplar, resimler, röprodüksiyonlar, antikacı dükkânlarının, galerilerin, sergilerin bitmez tükenmez bolluğu, Pigalle'in, Montmartre'ın, Clichy'nin şehri hiç durmadan ve daima bir Dufy kompozisyonunun hafifliği ile renkli kadın çamaşırları gibi geceye fırlatan ışıkları, garların her nefeste önlerindeki meydanları, kahvelerin tenteleri ve apartmanların çatılarıyla beraber yutan, sonra lâhzada korkunç bir sallantıda yerlerine iade eden dev ağızları, binlerce ağızda sakızlanan Fransızca, zenci âşık, şimalli sevgili, önünüzde bir takunya gibi tıkır tıkır yürüyen Japon kızı, yanı başınızda dikilen ve bir metre tepenizden size yolunu soran İskoçyalı rahip, adım başında beyaz perde ciddiyetiyle öpüşen çiftler ve kahvelerin mahremiyetinde pek inanmadan onları taklit eden yaşlılar, san'at eserlerini lüzumsuz kılan vitrinler, büyük bahçelerin gökyüzünü mavi bir kumaş gibi kesip biçen hendesesi, küçük

meydanların eski gravür sükûnetleri, fiskiyelerin yalancı elmas çağlayanları, Louvre'dan Etoile'e doğru Bonnard renkleriyle kabaran akşam ve birdenbire bulunduğunuz caddeyi sarışın tebessümünün etrafında toplayan genç kadın ve onun insaniyet namına sizinle dostluğa hazırlanan at yapılı köpeği. İşte ilk günlerin Paris'i."[11]

Peki, birkaç gün içerisinde ne olmuştu da, "alkol alevi"ne benzettiği heyecanı durup dururken sönmüş ve birdenbire hiçbir şeye inanmadığını hatırlamıştı? Oysa yıllar önce Kutsi'ye yazdığı mektup bütün satırlarıyla aklındaydı. "Kutsi, ister misin ben mesut olayım" diye sormuş, daha sonra da her kelimesine yürekten inanarak Cevat Dursunoğlu ile el ele verip kendisini bir "tetkik seyahati" için Avrupa'ya göndermelerini istemişti. Gerekçeleri son derece makul ve bir o kadar da samimiydi: Mektepten çıkalı on üç sene olmuştu ve neredeyse hiçbir şey yapamamıştı. Üstelik bunlar hayatının en mühim seneleriydi. Ders denilen çemberden dışarı çıkıp "geniş insanlık" ile temasa geçmek istiyordu. Arkasından da ekliyordu: "Beni bir sonbahar sabahı bir İtalyan peyzajında ve bir kış gecesi Paris sokaklarında dolaşmış tasavvur etmen, hakiki bir orkestradan şüphe edilemeyecek bir musikiyi dinlediğimi bilmen fena bir şey mi?"[12]

Kendine bir defa daha aynı soruyu sordu: Ne olmuştu sahiden de, "Beni Paris'e gönderin" diye çırpınan insan nereye gitmişti? Yoksa geldiği gün ve hemen ertesinde içine düştüğü derin boşluğun gerisinde, en azından kırk yıldır muhayyilesinde bir masal yaratığı gibi yaşayan Batı'yla, aradaki mesafeleri ve geniş lacivert perdeyi kaldırarak ilk defa yüz yüze gelmenin yarattığı hayal kırıklığı mı yatmaktaydı? Eski medeniyetimizi bir kenara bırakıp peşinden koştuğumuz nazenin dilber bu kadar mıydı? Bunun için mi hayatımızı yapan, varlığımıza anlam katan ve bir devam zincirine dâhil olmamızı sağlayan her teferruatı elimizin tersiyle bir kenara itmiş ve o hayatı besleyen ırmakları buzlu bir camın gerisine kilitlemiştik?

Şurası bir hakikatti ki eski hayatımızdan tam mânâsıyla vazgeçememiştik ve onun zihnimizin sandık odası gibi bir yerinde varlığını yerli yersiz hatırlatmadan yaşamasına göz yummuştuk; yeni hayatımız ise "yeni" fikrinin vaat dolu ihtimalleri dışında ne yapacağımızı bir türlü bilemediğimiz cazip bir oyuncak gibiydi. Süflî taraflarını aslî bir unsurmuş gibi gösterme hususundaki kararlılığımız ise hakikaten sefil bir vadi açmıştı önümüzde. Bunu düşünürken, artık nedense Peyami ile birlikte kokain çektikleri gün canlanmıştı zihninin ücra bir köşesinde. Kokaini nereden bulduklarını hâlâ hatırlamıyordu, muhtemelen bu işlerde uzman olan Peyami bir yerlerden tedarik etmişti. O gece aklına geldikçe, o felâket baş ağrısına nasıl tahammül ettiğine hâlâ şaşıyordu.[13] İstanbul bohemyasına dâhil olma fikri, o yaştaki edebiyat heveslilerinin aklını çelmekle kalmıyor, o ışıltılı dünyanın arkasında başka türden mucizeler vehmetmelerine de yol açıyordu. Biraz büyüyüp o dünyaya yakınlaşınca büyü hemen bozuluyordu bozulmasına ama küçük bir semtin küçük bir kalabalığı, yaşadığı hayata inanmaya devam etmek istiyordu. Çünkü o hayatı da kaybederlerse tam mânâsıyla uçurumun eşiğine geleceklerdi. Psikanaliz çıktığından beri hemen herkesin az çok hasta olması da bu uçurumu mütemadiyen büyütüyordu. Freud'un hakkı vardı, insan kendine doğru ancak halkaları daralta daralta yürüyebiliyor ve birkaç adım sonra bütün mevcudiyetini köşeye kıstırmakta hiçbir güçlük çekmiyordu.

Birden, "Keşke bir oğlum olsaydı, iki dil, felsefe ve riyaziye öğretseydim! En kuvvetli liseyi bitirtseydim" diye düşünürken buldu kendini.[14] Temennisindeki safiyetin ürkütücü tarafını fark etmekte gecikmedi. İçine doğduğu cemiyetin bütün fertleri gibi, çocuk üzerinden kendisini yapmak hülyası da nereden çıkmıştı şimdi? Birkaç dakikadır Sorbonne'un

önünde dikildiğini de işte o zaman fark etti. Biçimsiz pantolonunun altında daha da biçimsiz görünen ayakkabılarını sürükleye sürükleye yürümeye başladı.

"Kabuğun çatlaması ile birlikte ortaya yayılan görüntü ürkütüyor belki de beni" diye keskin bir cümle geçti zihninden bir an...

3

İnsan maddesi itibariyle her yerde aynıydı aslında ancak kendini kucağında bulduğu cemiyetin eşyayla münasebetini şekillendiren zihnî mekanizma, kültür denilen karmaşık bütünün en önemli tarafını meydana getiriyordu. Paris'i hayal ederken, başta Yahya Kemal olmak üzere dostlarından Paris'i dinlerken, Fransız yazar ve şairlerinin satırlarının arasına gömülüp Paris'i terennüm ederken de bu mekanizmanın farkındaydı elbette ama realiteyle yüz yüze gelmek, bütün tasavvurları farklı bir zemine taşıyordu. Şurası bir hakikatti ki bulduğu Paris'le tahayyül ettiği Paris arasında bu açıdan büyük bir fark yoktu, hatta hiçbir fark yoktu. Fakat hayal eden insan hakikatin sert yüzeyine çarpınca bir ölçüde kendine gelmiş, bu da şehirle arasında tuhaf bir uçurum açılmasına sebebiyet vermişti. Bunun ne kadarı kendisinin, ne kadarı biraz önce bir ressam yahut sinemacı titizliğiyle tasvir ettiği şehrin eseriydi, henüz bunu bilmiyordu. Bildiği, bu insan münasebetlerine, bu insan münasebetlerinin teşekkül ettirdiği zihnî tasavvur dünyasına kolay kolay ulaşamayacağı gerçeğiydi. "Eski bir Garpçıyım"[15] demek, kendini bütün uzviyeti ve ruhaniyetiyle Batı'nın bir parçası olarak görmek meseleyi çözmek yerine hayal kırıklığını derinleştiriyordu sadece.

"Garpçıyım" hükmünü bir iman gibi günde beş veya yirmi beş vakit tekrarlamakla, Batılı kaynaklardan beslenmekle,

Batı'nın tefekkür tarihini ezberlemekle o dünyanın bir parçası olmak mümkün değildi. Zihninin bir tarafında Müslümanlığı hayli kuvvetli bir baba, diğer tarafında Itrî ve Dede Efendi, onun hemen yanında Nedim ve Şeyh Galib, dahası Süleymaniye ve Boğaziçi varken, Batı realitesi ile ilk temasta Çin işi de olsa vazonun kırılmaması, daha iyimser bir ifadeyle çatlamaması kabil miydi? Üç beş gün içinde yaşadığı bozgunun gerisinde muhtemelen böyle bir parçalanmışlık vardı. Pek de şuurunda olmadan zihninin arka taraflarında bir yerlere gömmeye çalıştığı kabuk Montparnasse'ı görür görmez çatlamış ve erken çatlayan bütün kabuklar gibi de kendisini yolun ortasında bırakmıştı.

Peki ama diğerleri nasıl yapmışlardı, diğerleri nasıl bu kadar kolay bir şekilde Batı'nın bir parçası haline gelmişlerdi? Hiçbirinin kendisi kadar Batı kültürüne âşinâ olduğunu, Batılı fikir adamlarını okuduğunu, okudukları üzerine günlerce düşündüğünü, Batı musikisinin ruhuna nüfuz edebilmek için Gazi Terbiye Enstitüsü'nde yahut Narmanlı Yurdu'nda yaptığı gibi, kapıyı pencereyi kapatıp aylarca Debussy veya Mahler dinlediğini zannetmiyordu. İşte Sabahattin, işte Abidin ve Güzin, işte Adalet ve Salâh, hiçbir şeyi yadırgamadan ağır ağır süzülen bir yelkenli gibi kayıp gidiyorlardı hayatın üzerinden. Fakülte'deki arkadaşları Mina yahut Tatyana da farklı değildi. Hatta Yahya Kemal'in bile kendisi kadar bu meseleler üzerinde yorulduğuna hiçbir zaman şahit olmamıştı. Ahmet Kutsi ile Hasan-Âli başkaydı biraz ama işte o kadar...

Birden Yahya Kemal geldi aklına, düşüncelerini ve zevklerini bir iklimden diğerine kanatlandıran, kendisinin bir tarafını önemli ölçüde yapan Yahya Kemal. Paris onu nasıl karşılamıştı acaba ve o Paris'le ilk temasında neler hissetmişti? Yahya Kemal gereğinden fazla ketum olduğu için meselenin bu tarafından hiçbir zaman doğrudan söz etmemişti. Hoş, zaten Yahya Kemal hangi meseleden ciddi anlamda söz

etmişti ki? Sadece bir keresinde Pandeli'den çıkarken, içindeki derin bir uçuruma bakar gibi yüzünü bir hayli buruşturup belli belirsiz bir teessürle, "Hiç de kolay olmadı Hamdi" demişti. Şurası da vardı ki, Yahya Kemal bu şehre geldiğinde 18 yaşındaydı, kendisi ise 52; Yahya Kemal bir Albert Sorel bulmuştu önüne ışık tutacak, kendisinin bulabildiği ise sadece Yahya Kemal'den ibaretti. Yahya Kemal Selanik'te teneffüs ettiği havayı taşıyordu ciğerlerinde, kendisi ise Yahya Kemal dâhil bütün o kitapların ruhunda estirdiği fırtınayı. İçine düştüğü boşluk, belki de bu yüzden bu kadar genişlemeye mütemayildi.

Pascal'in insanı "düşünen saz" olarak tarif etmesi, işte tam da bu safhada giriyordu devreye. Şiirin diliyle söylendiği için insan tariflerinin en güzeli, belki de en mânâlısıydı. Çünkü insanoğlunun en kudretli ve gerçekten yaratıcı olduğu tarafıyla en zayıf tarafını yani kader karşısındaki aczini birleştiriyordu. "Teessür şuuru" da böyle bir merhalede dâhil oluyordu Pascal'in tarifine. Ruhumuzla yahut idrakimizle büyüktük ve her şeyi yapma kabiliyetine sahiptik ancak kader karşısındaki çaresizliğimiz bu büyüklüğün geçiciliğini her an hatırlatan bir duvara çarpıyordu bizi. Şüphe mi vardı, bütün bir kâinat ancak bizim idrakimizde mevcuttu ve ancak bizim idrakimizde yaşıyordu. Zaman ve mekân kavramlarını insan düşüncesi yaratmıştı. Tanrı fikrini var eden de, zamanı geldiğinde o fikri öldüren de yine insan düşüncesiydi. Bütünüyle sanat, her türlü icat, vehim, vesvese, aşk ve şiir de onun eseriydi. Bütün bunları içine attığımız halde bir türlü dolduramadığımız boşluk ise yine insan fikrinin icadı olan zamandan başka bir şey değildi. Bütün büyüklüklerimiz, bütün büyüklenmelerimiz, zaman karşısındaki küçüklüğümüzü hatırladığımızda anlamını kaybediyordu.

Peki ya fert, fert hayatın en mühim unsuru değil miydi? Hayır, fert olarak ele alınan insan bir bütünlük teşkil etmi-

yordu ve herhangi bir büyüklük fikriyle birlikte yürümesi mümkün değildi. Şurası bir hakikatti ki, sadece kendimizi içgüdülerimizin emrinde bulduğumuz zaman fert olabilirdik. Bir başka tabirle, sadece uzvî ahengi bozulan insan fert haline gelebilirdi. Dişi ağrıyan bir Aristo'nun, her nasılsa bir gece aç kalmış bir Leonardo yahut Eflâtun'un ıstıraplarında hiçbir büyüklük fikri yoktu. Sıradan bir acı karşısında büyüklük fikri geriye çekiliyor ve onları herkes gibi yapıyordu.

Bu büyük trajedinin bir parça azalması için cemiyet fikrinin işe karışmasını, ferdi ve ferdiyeti alıp şahsiyetini yaparak en azından alışkanlıkları itibariyle yeniden tanzim etmesini beklemek gerekiyordu. Bunun da anlaşılabilir bir tarafı vardı: cemiyet, asırların tecrübesiyle bir devamlılık zincirinin halkaları halinde birbirine eklendiğinden fert gibi ölümlü değildi. Tersine, fert için bir bitiş olan ölüm, çoğu defa cemiyet açısından yeni bir başlangıç anlamına geliyordu. Şurası da vardı ki, cemiyet, kendi devamlılığının ana mekanizması olan değerler zincirinde ölüme de makul bir yer ayırıyordu. Bu da, cemiyetin ferdi kendi bünyesine alıp devam ettirebilmesini mümkün kılıyordu.

Ancak bunu şahsiyetin inkârı veya bir kenara bırakılması olarak değerlendirmek doğru değildi. Şahsiyet bambaşka bir şeydi, kimi zaman elindeki isyan bayrağıyla direnerek, kimi zaman tevekkül hırkasına bürünerek bu bütünün içinden kendine bir yol buluyor ve tarih, sanat, gelenek yahut devam şuuru halinde zincire ekleniyordu. Hayvanlar çoğu defa bir şeye küsmüş gibi bir köşeye çekilip öldüğü halde, insan vedâ edip vasiyet bırakıyor, hatta ölümünden sonrasını düzenlemek için çaba harcıyordu. Tek başına bu bile ölümü büyük bir kopuş halinde görmediğini, bir ayrılık fikriyle beraber munisleştirip katlanılır hale getirdiğini gösteriyordu. Cemiyetin gücü biraz da buradaydı, ferde ölüm tecrübesini kabul ettirmekle yetinmemiş, ölümü hayatın başka bir şekilde devamı olarak görmesini de mümkün kılmıştı. Bu itibarla, cemiyet şuurundan uzaklaşan fert bir zaaflar bütünüyle baş başa kalacak ve bu zaaflar bir merhaleden sonra yalnızlığın tahribatını kolaylaştıracaktı. Fırtınaya karşı bir yaprağın değil de, kökünü toprağın derinliklerine salmış bir çınarın güçlü bir biçimde direnebilmesinden daha tabii bir şey olabilir miydi? Ancak hangi cemiyetten söz ediyordu? Riyâkârlığı ikinci bir deri gibi benimseyip büründüğü her kıyafete yakıştıran ve bundan zerre rahatsızlık duymayan şu içinde boğulduğumuz cemiyetten mi? Yoksa tıpkı Abdullah Cevdet gibi, o da mı ideal cemiyet fikrinin cazibesi etrafında geziniyordu?[16]

Ne var ki, "insan denen saz parçası"[17] içine üflenen havanın teşekkül ettirdiği sesi çıkarsa da, içine üflenen havanın bütünüyle kendisi olamıyordu, olmak için bütün imkânlarını seferber etse de mümkün değildi bu. Kültür belki de buydu. Süleymaniye'de bir kez namaz kılmadığı halde, o olağanüstü kubbenin altında nasıl da küçüldüğünü hatırladı bir an. Hemen arkasından çocukluğunda Sultanahmet Camii'nin içindeki ışıltıları cennet bahçesine benzettiği günler geldi aklına.[18] Önceki gün Notre Dame'da da benzer duygular yaşamıştı ama bu ikisi elle tutulup iki yana koyulabilecek kadar farklıydı birbirinden. Başka bir dilin yahut dinin içine doğmak mıydı bütün mesele, başka bir coğrafyanın, başka bir tarihin, hatta başka bir yurttaşlık bilgisinin içinde filizlenip boy vermek miydi?

"Yoksa" dedi kendi kendine, "bütün bunların gerisinde Hıristiyanlığın daha iyi, daha zengin miraslarla, daha iyi işlenmesi,[19] Müslümanlığın ise mimari ve musiki dışında hayatın gerisine terk edilmesi mi yatıyor?" Sadece hayatın gerisine mi; bestekârı Itrî, mimarı Sinan, şairi Şeyh Galib, şeyhülislâmı Ebussuud Efendi olan şehirli ve entelektüel bir din, köye sürgüne gönderilmiş ve İmam Abdülkerim

Efendi'nin elif cüzünden ibaret iman ve haysiyetinin insafına bırakılmıştı.

"Hayır" diyecekti bir miktar toparlandıktan sonra, "muhtemelen Budist olsam da değişmezdi yaşadığım hayal kırıklığı, mukayeselerin aynaya yansıyan aksinde aramalıyım belki de bazı şeyleri..." Budizmin derin bir ritüeller manzumesine sahip olduğunu, gayet iyi işlendiği için dünyayı ve insanı bambaşka bir çerçeveden gördüğünü çok sonra hatırladı.

Gözbebeklerindeki yaşlar ise Paris'e geldi geleli Luxembourg Parkı, Saint-Michel, Concorde Meydanı dinlemeden akmaya devam ediyordu.

Göz nezlesi, bundan daha iyi bir zaman bulamazdı sanki...

4

Ertesi gün oteldeki odasında tam bir Parisli gibi uyanmış, tam bir Parisli gibi biraz yatak keyfi yapmış, işin garibi bunu da zerre kadar yadırgamamıştı. Kalkıp giyindikten sonra da adımları, sanki yıllardır aynı şeyi hafızasının bir tarafına kaydetmiş gibi, kahvaltı yapacağı kahveye götürmüştü kendisini. "Adımların da, ellerimizin de, hatta burnumuzun da bir hafızası var," diye düşündü, "çoğu zaman aklımızın iradesinin dışında çalışıyorlar ve iyi ki de öyle yapıyorlar, yoksa hayatımız içinden çıkılmaz bir hâl alırdı."

Garson kırk yıllık dostu gibi hemen kahvesini getirip önüne koymuş, çörekler için de hızla mutfağın yolunu tutmuştu. Yürüyüşü, masaya gelişi, iki elini masanın kenarına koyarak bir şeyler anlatışı, anlattıklarını kaşlarının hareketiyle destekleyişi hep tanıdığı şeylerdi. Kendisini çöreğini yerken rahat bırakıyor, yanı başındaki masada büyük bir ciddiyetle Fransızca çalışan ve Almanlığı her halinden belli olan genç kızla konuşmaya gidiyordu. Şurası da vardı ki, sarışın, gri gözlü, güler yüzlü, "uzviyetiyle tam bir mütareke halinde" görünen bu genç kız, Almanlarda çok da fazla tesadüf edilmeyen müstesna bir inceliği bünyesi vasıtasıyla çevresine taşıyor, bu da herkesi ortak bir sevincin etrafında topluyordu.

İlk kez hakiki bir Parisli gibi başladığı gün, şehrin bütün renklerini, bütün ışık ve gölge oyunlarını önüne sermek için hiç de acele etmiyordu ama daha şimdiden bulvar bir Van

Gogh laciverdine bürünmüştü bile! Ellerinde boş tuvallerle yahut gazetelere sarılı bitmiş tablolarla kahvenin önünden geçen her gencin içinde bir Van Gogh olabilme heyecanının kıpırdandığını, hatta bazılarının daha şimdiden kendisini Van Gogh'dan daha iyi bir ressam olarak tasavvur ettiğini oturduğu yerden bile görebiliyordu.[20]

Gerçi Montparnasse artık yirmi yıl öncesinin Montparnasse'ı değildi ve resim o zaman olduğu gibi her gün hayata yeni bir hastalık aşılamıyordu. Büyük savaş zihinlerde ve ruhlarda silinmez izler bırakmıştı, ancak buna rağmen resim hâlâ Paris'in soluk alıp veren en önemli çehresiydi. Arka masada büyük bir ciddiyetle gazetesini okuyan Fransız ile İspanyol tazeliğinin bütün yakıcığıyla karşı kaldırımı tutuşturup geçen şu güzel kadın birlikte Fransa'nın yeni ruhunu teşkil ediyorlardı. "Millet denen şeyi kabile olmaktan kurtaran ve asıl zenginliğini veren biraz da bu karışmalar değil miydi?"[21]

Şehirler de kadınlar gibiydi, hakikate ulaşabilmek için ana caddelerde değil ara sokaklarda gezinip detayları yakalamak gerekiyordu. Aklına Yahya Kemal'le birlikte İstanbul'un kenar mahallelerinde, yangın yerlerinde, küçük mescitlerinde, Boğaz köylerinde yaptığı gezintiler gelmişti. Yahya Kemal'le beraber olmak, sohbetine katılmak başlı başına bir lezzetti ama onunla İstanbul'un içinde dolaşmak bu kelimenin sınırlarını aşan büyülü bir mânâ taşıyordu. Çünkü Yahya Kemal'in asıl mucizeli tarafı, İstanbul'un dehasını duymuş olmasında gizliydi. "Adını İstanbul'a bağlamış hiçbir sanat adamı, onun kadar İstanbul'u tarihi ve talihiyle benimsememişti. Denilebilir ki o, bu şehri ve onun zamanlarını şahsî bir macera gibi yaşamıştı. Bu gezintilerde büyük bir canlandırma kuvvetinin derinleştirdiği, âdeta bir ruh hâleti şekline soktuğu sağlam ve geniş tarih bilgisi, size her an başka bir devrin zevk ve hayat ufkunu açardı. Nesiller, maceralar ve hatta insanlar, ömürlerinin tadı ve acılığı ile önünüzden geçerdi. Fetihler, bozgunlar, ihtilâller, adım başında rastlanan sokak, mezar, çeşme, cami adlarının arasından, bir büyüde olduğu gibi, umulmadık bir çabuklukla mahşer kalabalıkları akıtırlar ve birkaç hususî çizginin, bir iki fıkranın rengini ve mânâsını verdiği bu kalabalığın ortasında, bu canlandırmaya vesile olan isim, hayatının en karakter verici hususiyetleriyle mahremliklerinden henüz çıktığınız bir insan gibi, size hayatını örten bin bir sırrın arasından görünürdü."[22]

Bununla birlikte bu gezintilerde bir tuhaflık da vardı. İnsanın içine doğup büyüdüğü, dahası varlığının bir parçası haline getirdiği şehri, bir turist gibi gezip dolaşması; aklına ister istemez Nerval'in, Gide'in, Amicis'in, Tournefort'un, Lady Montagu'nun, Chateaubriand'ın, Andersen'in, Melville'in, Hamsun'un ve elbette Pierre Loti'nin şehirle kurduğu münasebeti getiriyordu. Kendi yaptıkları gezilerde de benzer bir keşif heyecanı, yabancılıkla at başı giden bir yadırgayış, dahası, etrafı içerisinden değil de dışarısından gören bir bakış söz konusuydu. İstanbul'a Batılı nazarlarla baktıklarını ve ondan bir Paris ruhu çıkartmaya çalıştıklarını neden sonra fark etmiş ama Yahya Kemal'in şevkini kırmamak için hiçbir şey söylememişti.

Hâlbuki hayatının belki de tek büyük aşkı olan ve *Huzur*'da bütün teferruatıyla anlatılan Nuran'la birlikte yaptıkları geziler çok farklıydı. Onunla Üsküdar'da, Kandilli'de, Kanlıca'da, Emirgân'da yahut Çekmeceler'de dolaşırken kendilerini gezdikleri yerin bir parçası, hatta gerçek mirasçısı olarak görüyorlardı. Bu da aralarına mesafe girmesini engelliyor, zihinleriyle birlikte düşünceleri de, tıpkı bugün kendisinin hissettiği gibi, gezdikleri yerin yerlisi olarak içten çalışıyordu. Birden çok yakıcı bir hasretle Nuran'ı özlediğini fark etti. Yarım kalan bu aşkı her hatırlayışında olduğu gibi, ruhunun bir yanardağa dokunmasını, bir müddet o yangında kavrulmasını engellemedi ve bir seyirci gibi meraklı gözlerle uzaktan izledi olup biteni.

Kendini bütünüyle Paris'in yerlisi gibi gördüğü ve öyle yaşadığı bir günde bunları hatırlamak pek fazla sıkmamıştı canını. Yahya Kemal'e yahut Nuran'a dargın olmasa gülüp geçebilirdi de hatta. Şimdi Nuran'la yaptığı gezintileri veya Yahya Kemal'i düşünmek yerine, Parisli olmanın tadını çıkartmak daha önemliydi. Biraz ötesindeki masada tek başına oturan İngiliz, olduğu yerden bütün bulvarı zapt etmek istiyormuş gibi ayaklarını uzatmış ve iki kolu ile alabildiğine gerinmişti. Arkasından da gözlerini kapatarak dudaklarındaki belli belirsiz tebessümle kendini Paris'in kollarına bırakmıştı. Bütün bir sene boyunca bütün varlığını bu genişliğe hazırladığı uzaktan bile hissedilebiliyordu. Kendisi de onu taklit ederek ayaklarını uzatabildiği kadar uzatıp gözlerini kapattı. "Paris'teyim" diye düşündü. Bu kaynaşma, çok derin bir sevince benzeyen bu akış, günlük şeylere sinmiş bu sanat lezzeti, bu iç içe devran Paris'ti. Her şeyde bir uçurtma hafifliği, sevildiğini bilen kadınların neşesine benzer bir şey vardı ve bu onun ruhuna da yavaş yavaş yerleşiyordu. İçinden dışına doğru taşan bir sıcak dalgası ile ısındığını hissetti ve kirpiklerinin arasından, "Paris'teyim" diye bir defa daha tekrarladı.[23]

Hayır, hiçbir şey yapması gerekmiyordu, hiç kimseyle randevusu yoktu, müze yahut kitapçı gezmek gibi bir program da hazırlamamıştı. Sadece hakiki bir Parisli gibi kendisini şehrin tesadüflerine bırakmak, bir sokaktan diğerine tıpkı İstanbul'da yaptığı gibi başıboş dolaşmak istiyordu. Van Gogh laciverdi, öğle güneşinin tesiriyle yine Van Gogh'a ait bambaşka bir renge bürünmüş, bulvar daha bir kalabalıklaşmıştı. Genç bir adamın birdenbire burnuna dayadığı gazete yahut rahibe kılıklı bir kadının uzattığı ve üzerinde büyük harflerle "İsa aramızdadır, ümit kesmeyelim" yazan broşür bile keyfini kaçırmamıştı. Bunlar Paris'in kendisi için hazırladığı mucizelerden başka şeyler değildi. Gençten, esmer, orta boylu bir adam acele ile selam verip süratle yanından geçiverdi. Neden sonra, baştan aşağı yeniyi tutan sanat gazetelerinin birinde resim münekkitliği yapan, ara sıra da sergi hazırlayan bir Iraklı olduğunu hatırladı. Fransızcası kendisininkinden daha berbat olduğu için, ilk tanıştıklarında "Acaba nasıl yazıyor" diye düşünmeden edememişti. Bütün bunların cevabı kendiliğinden hazırdı: Paris'teydi...

Artık iyice ahbap olduğu garsona hesabı ödeyip kalktı. Alışkın ve kendine güvenli adımlarla yürüyüp bulvardaki kalabalığa karıştı. Bir vitrinin önünde durup memnun memnun kendini inceledi, sağa doğru kaymış kravatını düzeltip bir sigara yaktı. Bu ruh halinin ne kadar süreceğini bilmiyordu ama o kadar da mühim değildi. Birkaç saat için de olsa kendisini hakiki bir Parisli gibi hissetmesi, ilk günlerin sersemliğini bir kenara bırakmış olması ve nihayet saatlerin bir sinema ritmiyle akıp gittiğine kanaat getirmesi çok daha önemliydi. Paris'te her şey biraz da sinemaydı zaten ama ne çıkardı, asrın bu büyük icadı bize kendimizi dışarıdan görme imkânı vermemiş miydi? Zihninden akan filmin ahengine itaat ederek içindeki çocuğu tamamıyla serbest bıraktı ve biraz önce vitrine bakarken gördüğü genç kızın arkasından yürümeye başladı. Gözleriyle genç kızın vücuduna temas ediyor, eksikliklerini ve fazlalıklarını tahmine çalışıyordu. Trafik ışıklarının bulunduğu köşe başında yan yana durduklarında kısacık bir an göz göze geldiler. Bütün varlığıyla gülümseyen genç kızın gözbebeklerindeki mavilikte Boğaz serpintileri görür gibi oldu ve derin bir hasretle bir defa daha Nuran'ı hatırladı. "Ah keşke o da Paris'te olsaydı" diye düşündü ve ihtimalin hudutlarını zorlayan bu arzu, bir defa daha bütün benliğini bir yanardağa dokunmuş gibi yakıp geçti.

Oysa en imkânsız hayallerin bile mümkün olabildiği bir şehirde yani Paris'teydi...

5

"Kendimden o kadar çok şüpheye düştüm ki, buna bir yenisini daha eklemek çok da mühim değil" diyerek ertesi sabah erkenden Versailles Oteli'nin altıncı katındaki odasından seyrettiği yağmurlu Paris manzarasını elinin tersiyle bir kenara itip caddelere fırladı. Bildiği Fransızcayı Paris'e gelir gelmez unuttuğu için kimselere yol yordam soracak cesareti bulamıyordu. Metroda üç beş kez farklı yöne gitmesi, bunu fark edince karşı perona geçip bu defa ters istikamette yolunu kaybetmesi, zihnindeki bulanıklığın üzerinde çok fazla çalışmıyordu. Yıllar önce, "Ben ki dikkati ilâhlaştırmıştım, daha büyülü bir kelime bilmiyorum" [24] demiş olsa bile toplayamıyordu işte dikkatini. Çünkü metro, onu ilk defa kullanmaya çalışan birisi için korkunç bir şey, hatta imkânsız bir şeydi.[25] "Sortie" yazan okları takip ettikçe kendisini başka tarafa giden bir platformda buluyor, duvarlarda asılı haritalarda yer alan renkli hatları okumayı bir türlü beceremiyordu. Bütün bunları daha da içinden çıkılmaz hale getiren mânâsız kalabalık ise her şeyi bir Dostoyevski kompozisyonu gibi bozup dağıtıyordu. Şurası bir hakikatti ki, bu karmaşadan alnının akıyla çıkan yani metroyu kavrayan ve yolunu şaşırmayan adam yarı Avrupalılaşmış demekti.[26] Ancak kendisinin bunu başarabilmesi için biraz daha çalışması gerekecekti. Nihayet bir yolunu bulup yeryüzüne çıktığında ise karşısında mimari açıdan Süleymaniye, ona ne gerek vardı,

Şehzade yahut Yeni Cami ile bile kıyas kabul etmeyecek Notre Dame Katedrali duruyordu. Yağmur çoktan dinmişti, sarsak adımlarla içeri girip vitraylardan yansıyan ışıkları alabilecek bir yeri gözüne kestirerek kadife döşemeli tahta kanepeye oturdu. Geldiği günden beri bu katedral ile onun komşusu olan Sainte-Chapelle'den bir türlü ayrılamıyor, sebebini tayin edemediği bir ısrarla günde bir defa olsun ikisinden birine uğruyordu.[27]

Oturduğu yerden kubbenin derinliğine bakıp nasılsa içeri girmiş birkaç güvercinin kanat seslerini dinlerken, bu ısrarın gerisinde yatan zembereğin farkına vardı. Paris'e adım attığı andan itibaren üstünde ikinci bir deri gibi taşıdığı geç kalmışlık ve mahrumiyet fikri, Notre Dame'ın insanı birkaç yerden birden yaralayan kapısından içeri girince, biraz önce gördüğü güvercinlere benzer bir şekilde kanatlanıp gidiyordu. Hayat mukayeselerle ilerlediği veya mukayeselere rağmen hayli yosunlu bir denize demir atmış bir gemi gibi zerre yerinden kımıldamadığı halde burada bulunma duygusunu seviyordu. Bilhassa katedralin büyük orgu, ruhundaki bambaşka bir yere temas ediyordu. "Org harikulade, koro ise Avrupa'nın sayılı kilise korolarından biri idi. Eski katedral sanki muazzam bir deniz kabuğu olmuş, kendi unsurunun diliyle en yüksek perdeden konuşuyordu."[28]

Katedral bir hayli kalabalıktı. "Kadın, erkek hıncahınç bir kalabalık, çoğu Paskalya tatilinin Paris'e çektiği İsveçliler, İngilizler, Hollandalı ve Almanlar, gene çoğunun elinde nota, kendilerini musikiye teslim etmişlerdi. Önünde biraz ötede oturan esmer bir İtalyan kızı daha ilk cümleden itibaren kendi içine çekildi. Yüzü olduğu yerde vecdle dolan billur bir kâse oldu. Sağında, üç akşam evvel operada aynı locada Strauss'un 'Elektra'sını, bir orman yangınına benzeyen o acayip eseri beraberce seyrettiği bir Çinli talebe oturuyordu. Musiki daha şimdiden onda da ameliyesini yapmış, yüzü ır-

kının maskesini silmiş, yerine âdeta hasta bir beyazlık geçirmişti. Biraz evvel tam önünde serçelerin neşesiyle cıvıldayan iki ihtiyar İngiliz kadını birdenbire küçük bir sükût ve dikkat işaretleri oldular (...) Evvelden tasarladığı gibi sol taraftaki büyük renkli cam gülünden gelen ışıkları alabileceği bir yere oturduğu için memnundu."[29]

Org içinde bir gülün yaprakları gibi dağılırken zihni ister istemez birkaç sene evvel Emirgân'da Yahya Kemal'in de katıldığı bir yemekte Dede Efendi'nin Ferahfezâ Âyini'ni dinledikleri geceye gitti. *Huzur*'da uzun uzun tasvir ettiği o gece de çok farklı duygular içinde değildi. Hatta bir ara Neşâtî'nin

Ettik o kadar ref'-i taayyün ki Neşâtî
Âyîne-i pür tâb-ı mücellâda nihanız

beytini hatırlamaktan kendini alamamıştı.[30] Bir kez daha, insan zihninin mukayese yapmadan herhangi bir hareketin yahut fikrin peşinden koşamadığını hatırladı. Kıyaslamanın bir tarafında Beethoven, Wagner, Debussy, Liszt gibi katedralde önünde açılan bahçenin mimarları bulunuyordu. Diğer tarafında ise elinde neyiyle o gece Ferahfezâ'ya bambaşka bir ruh veren Emin Dede ve ona bu imkânı hazırlayan Zekâi Dede, İsmail Dede, Hâfız Post, Itrî, Sadullah Ağa gibi isimler vardı. Şarkla Garp, zihninde hiçbir zaman bu keskinlikle karşı karşıya gelmemiş ve böylesine derin bir mücadele içine girmemişti. Varlığının bir yanı katedralde iyice içine büzülmüş oturuyor, diğer tarafı ise Emirgân'da bambaşka anlamları olan bir başka hiçliğin kıyısında geziniyordu.

"Bir Beethoven, bir Wagner, bir Debussy, bir Liszt, bir Borodin bu gördüğü ebediyet yıldızından ne kadar ayrı insanlardı. Onların çılgın hiddet ve kinleri, bütün hayatı kendisi için hazırlanmış bir sofra zanneden iştihaları ve bunları tek başına yüklenebilmek için imkânsız bir Atlas gayretiyle

gerilmiş gururları, hiç olmazsa şahsiyetlerini değişik planda göz önüne koyan bir yığın nazariyeleri, garabetleri, yumuşaklığı bile etrafındaki her şeye bir aslan pençesi gibi geçen mizaçları vardı. Hâlbuki bu şöhretsiz dervişin hayatı üst üste kendi şahsını inkârdan ibaretti. Bu inkârlar, mutlak'a karşı beslenen bir aşkta ve hayatın umumi gürültüsü içinde bu çifte kaybolma kararı sadece Emin Dede'ye ait bir şey değildi. Bu kendi iradesiyle yahut medeniyetinin terbiyesiyle silinmiş çehreyi sonsuz itişlerle geriye doğru götürerek ondan bir Aziz Dede, bir Zekâi Dede, bir İsmail Dede, bir Hâfız Post, bir Itrî, bir Sadullah Ağa, bir Basmacızâde, bir Kömürcü Hâfız, bir Murat Ağa, hatta bir Abdülkadir Merâgî, hülâsa, bizim bir tarafımızı, belki en zengin his tarafımızı yapan insanların hepsini çıkarmak mümkündü. Onlar bir kile buğdayın içinde tek bir tane olarak yaşamayı seven insanlardı (...) İşte bu Şark'tı (...) hem şifasız hastalığımız hem de tükenmez kudretimiz olan Şark!"[31]

Orgun katedralin kubbesine doğru yükselen ve arkasından bütün koroyla birlikte kendisini de sürükleyen yankısıyla yaşadığı zaman dilimine döndü. "Notre-Dame'ın karşısında, biraz da, eski halife saraylarında Hıristiyan bilginleriyle günlerce süren din ve kelâm münakaşaları yapan eski Müslümanlara benzeyen bir hali" vardı.[32] Zihni, biraz evvel müzik icra edilirken yaptığı gibi, bu kez mimari üzerinden çalışıyordu. İçinde bulunduğu katedrali Süleymaniye veya Sultanahmet'le kıyaslıyor ve mukayesesini haklı çıkartacak kusurlar bulmak istiyordu. Evet, ışık Süleymaniye ile nispet edilemeyecek ölçüde azdı ve bu loşluk katedralin sahip olduğu uhrevî atmosferi desteklemekle birlikte, insanın kaybolmasına yol açıyordu. Ayrıca katedralin içi dışından daha kalabalıktı. Bütün katedral, aristokratlardan yeni zenginlere miras kalan Paris apartmanlarında hayli sık görüldüğü gibi, muazzam bir eşya yığınağı halindeydi. Duvarların ve sütun-

ların üzeri, neredeyse herhangi bir boşluk bırakmadan ikonalarla doldurulmuştu. Minberdeki tezyinatın zenginliğinde de rahatsız edici bir taraf vardı ve bütün bunlar mimari hacmin bütünüyle kaybolmasına yol açıyordu. Süleymaniye'deki mimari hacim ise olduğu gibi muhafaza edilmiş, Sinan'ın dehası, herhangi bir fazlalığın caminin ahengini bozmasına izin vermemişti.[33] Hakikat şuydu ki, sadece bu bile iki dünyanın eşyaya tasarruf hususunda bambaşka ufuklarda gezindiklerini koyuyordu ortaya. Eşyaya tasarruf, Doğu ve Batı düşüncesinin asıl anahtarıydı.

Katedralden çıktığında bir an nerede bulunduğunu hatırlayamadı, yine çok kısa bir an katedralin önünden akan ve akşam ışıklarıyla yıkanan nehri Kandilli önlerindeki Boğaz'a benzetir gibi oldu. Katedralin yan tarafındaki köprüden Saint-Michel'e geçerken Seine üzerine dökülen ışıklara gözlerini dikip bir sigara yaktı. Zihni ise hâlâ iki dünyayı birbiriyle kıyaslamakla meşguldü. Orgun tiz çığlıklarını evcilleştirmek için insan sesine ihtiyaç vardı ve bu da koroyu getiriyordu beraberinde. Koro dâhil olmadan önce orgun katedralin kubbesinde çınlayan yankısı, geri gelip insana çarpıyor ve onun kendisiyle baş başa kalmasını güçleştiriyordu. Koro, bu tizliği yumuşatıyor ve bir başka âleme geçmek isteyenlere imkân tanıyordu. Hâlbuki ney, insana en az ihtiyaç hisseden enstrümandı, çünkü bütünüyle "insan denen saz parçası"nın içinden konuşuyordu. Mevlânâ'nın hakkı vardı, neyin biricik sırrı hasretti.[34]

İşin daha da güzel tarafı şuydu ki, gecikmişlik duygusu gibi göz nezlesi de nihayet bu gece bir parça rahat bırakmıştı kendisini...

6

Bugün şu mektupların hiç değilse küçük bir bölümünü yazarak omuzlarının hizasındaki yükü bir miktar azaltmalıydı. Bu kadar ihmal, kendi derbeder mizacına bile fazla gelmişti. İlk günlerin telâşını, sokaklarda yaşadığı tuhaflıkları ve etrafını bütünüyle muhasara altına alan yabancılaşma hissini üzerinden atamamış olsa bile mesuliyetlerini artık idrak etmeliydi. Muhtemelen insanlar da ondan bir şeyler bekliyor, bunca yalvarma yakarmadan sonra gittiği Paris'i nasıl bulduğunu, daha iyisi, bulup bulamadığını merak ediyor olmalıydılar. Masanın başına oturup otelin matbu kâğıtlarından birini önüne çekti. Kâğıdın sağ üst köşesine, eski yazıyla, "Paris, 6 Nisan 1953" tarihini attı, "Adalet" dedi ve durdu.

Durmasının sebebi, birdenbire aklına takılan ve bütün bir psikolojisini alakadar eden garip bir soruydu: Neden Paris'ten ilk mektubunu kendisi dâhil bütün dostlarının "Ada" diye seslendiği Adalet'e yazmaya karar vermişti acaba? Hasan-Âli, Ahmet Kutsi, Mehmet Kaplan, hatta kardeşi Kenan dururken Ada'ya seslenmeyi düşünmesi yahut arzu etmesi tuhaf değil miydi? Oturduğu küçük masanın başından kalkıp pencerenin yanına gitti, dalgın gözlerle Paris akşamına bakarken Adalet Cimcoz ile ilgili fotoğraflar zihninde geçit resmi yapmaya başladı. Otel odasındaki yalnız yazar görüntüsünde bir eksiklik vardı. Bir sigara yakarak bu eksikliği de giderdi...

Nasıl tanıştıklarını hatırlamaya çalıştı, Mehmet Ali vasıtasıyla mı Ada'yı tanımıştı yoksa Ada vasıtasıyla mı Mehmet Ali'yi? Birdenbire Adalet'le ilgili ayrıntılar zihninin bir tarafından Paris akşamının incecik tülüne sarmalanmış olarak gözbebeklerinin hizasına kadar geldi. Adalet'in annesinin Alman, dolayısıyla Ada'nın da yarı Alman olduğunu, 17 yaşında Almanya'ya gidip tahsilini orada tamamladığını hatırlamıştı.[35] Biraz önce, "Onlar nasıl başarmıştı" diye kendi kendine sorduğu sorunun cevabı da buradaydı işte. Ada zaten Batılı'ydı, dolayısıyla kendisini parçalamasına, iki dünya arasındaki bölünmüşlüğünü her gün hatırlamasına gerek yoktu. O bu dünyayı önünde hazır bulmuş ve bu yüzden hiç de şaşırmamıştı. Bütün davranışları ve düşünceleri ile bunu sergilemekten de çekinmezdi. Şüphesiz onun da meseleleri vardı ama onlar başka şeylerdi.

Pencereden dışarı bakarken, Paris'ten ilk mektubu Adalet'e yazmasının arkasındaki psikolojik manivelayı bütün çıplaklığıyla görüvermişti. Muhtemelen Batı'yı iyi bildiği, daha doğrusu Batılı olduğu için kendisini en iyi Ada'nın anlayacağını, uğradığı şaşkınlıklar kadar yaşadığı hayal kırıklıklarını da kavrayabileceğini düşünmüştü. İnsan zihnindeki o tuhaf mekanizma, bütün ahbapları arasından Ada'nın bu niteliklerini bulup öne çıkartmıştı işte. Hakikaten de Adalet hayali kadar gönlü de geniş bir insandı ve evi herkese açıktı. Türkiye'nin ilk özel sanat galerisi olan Maya ile birlikte bir tür Gertrude Stein rolü üstlenerek, devrin ressamlarını ve edebiyatçılarını kanatlarının altına almak için de her zaman hususi bir gayret göstermişti. Zaten küçük bir cemaatti bu. Zaman zaman ihmal edildiğini, haksızlığa uğradığını düşünse de, kendisi de o cemaatin ayrılmaz bir parçasıydı...

Pencereye yansıyan görüntüsüne bu defa hayli cismanî birkaç manzara parçası dâhil oldu. O birkaç manzara parçasıyla birlikte bir de cevap bekleyen bir sual akşamın ışıklarının arasından süzülüverdi. Ada ile aralarında platonik de olsa hissi bir münasebet yahut münasebet ihtimali söz konusu olmuş muydu? Kendisinin her zaman bir kadın sıcaklığına ve şefkatine ihtiyaç duyduğunu hiçbir zaman gizlememişti ve bunu en iyi bilenlerden birisi de zaten Adalet'ti. Ada'nın dostluğu bu boşluğu bir yere kadar dolduruyordu ama işte bir yere kadar! Şurası da vardı ki, Ada, bütün bu kalabalığın içerisinde erkeklerle değil kadınlarla daha fazla ilgileniyor, etrafındaki ilk dairede hep onların yer almasını istiyordu. Belki de bu yüzden devrin en güzel kadınları Sezer Sezin, Günseli Başar, Nevin Akkaya ve Vâlâ Ebüzziya etrafından eksik olmuyordu. Öyle ki Vâlâ ile kimsenin bilmediği bir sebeple küsmeleri ve bir daha birbirlerinin yüzüne bile bakmamaları İstanbul'un dedikoduya meraklı çevrelerini günlerce meşgul etmiş, Edebiyat Fakültesi'nin ve Güzel Sanatlar'ın koridorlarında, hatta meyhanelerde bile biraz da istihza ile bu mesele konuşulmuştu. Şu da vardı ki, Ada'nın kendisi zaten bir dedikodu yazarıydı ve kullandığı müstear isim de "Fitne Fücur"dan başka bir şey değildi.[36]

Bütün bunları düşünürken kül tablası izmaritle dolmuş, küçük otel odasında da İstinye yahut Kandilli üzerinde görmeye alışık olduğu türden bir tül tabakası meydana gelmişti. Tül tabakasını hafifçe aralamak için küçük bir el hareketi yaptı ve el hareketi boşlukta kalmasın diye pakete uzanıp bir sigara daha yaktı. Pencerenin önünden ayrılıp tekrar masanın başına otururken, zihninin hayatının bir tarafı üzerinde yaptığı ameliyeden memnun olduğunu düşündü. Artık Ada'ya seslenebilirdi:

"Paris'teyim, anladın mı kardeşim, Paris'te. Ve pusulasız direksiz bir gemi gibi dolaşıyorum. Bu şehirde göze ilk çarpması icap eden şeylerin hepsini bitirdim. Şimdi iki şey kaldı; birincisi paranın verebileceği lezzetler ki onları hiçbir zaman tanıyamayacağız, bir de şehrin kendisi ve alışmak. Ora-

da kendime ait saatlere, benim olan bir zamana sahip olmak. (...) Orly'den Invalides'e kadar yol feci bir şey. Gümrük muamelesi, bavullarımın huysuzluğu, tembelliğim, ellerimdeki paketler ve bilhassa göz nezlem yüzünden tahammül edilmez bir şeydi. Filmi yapılabilirdi. Bildiğim Fransızcayı bile unutmuştum. Bu kadar dolu, her tarafı dolu ve içinden küçülmüş adam tasavvur edemezsin."[37]

İkinci mektubu ise iki gün sonra Sabahattin'e yazacaktı. Sabahattin'i seçerken de benzer endişeler geçmişti aslında zihninden. Kendisini en iyi anlayabileceklerden birisi Ada ise şayet, diğeri hiç şüphe yok ki Sabahattin'di. Trabzon Akçaabat doğumlu olan Sabahattin, Atatürk'ün talimatıyla genç Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim için yurtdışına gönderdiği ilk talebelerden birisiydi. 1928 yılında Trabzon Lisesi'ni bitirdikten sonra kendisi gibi seçilmiş bir grup talebeyle birlikte Fransa'da almıştı soluğu. Dijon, Lyon derken Paris Üniversitesi'nde eğitimini tamamlayarak genç yaştan itibaren Fransa havasını teneffüs etme imkânı bulmuştu. Dolayısıyla dört yıl kaldığı Fransa'yı da, Fransız kültürünü de, Paris'i de gayet iyi biliyordu.

Sadece bu kadar da değildi. Sabahattin öğrenci olarak geldiği Paris'te güzel bir Fransız kızına âşık olmuş, hatta evlenmeye karar vermişti. Ancak babası karşı çıkınca, bütün Avrupalar görmüşlüğüne rağmen itaat ederek bu sevdadan vazgeçmişti. Kendisinin tanıdığı hemen herkese, "Beni Paris'e gönderin" diye yalvardığı 1948 yılında ise bir defa daha Paris'teydi Sabahattin. Prof. Alfred Rufer ve kızı piyanist Magdi Rufer ile de işte bu ikinci Paris seyahatinde tanışacaktı. Magdi güzel kadındı ve Paris'te muhtelif atölyelerde çalışan Türk ressamları arasında da bir hayli popülerdi. Bu açıdan Trabzonlu delikanlının Magdi'ye âşık olmasında şaşırtıcı bir taraf yoktu; şaşırtıcı olan, İsviçre doğumlu bu genç kadının Sabahattin'le birlikte İstanbul'a dönmesi ve kalan ömrünü

bu şehirde piyanistlik yaparak geçirmesiydi.[38]

Magdi'yi her zaman beğendiği geldi aklına birden, arkasından da Magdi ile ilgili dedikoduları hatırladı. Ada kadar değilse bile kendisi de bir hayli meraklıydı dedikoduya.[39] Ancak asıl merakı, kimi zaman üzerine üzerine gelen bu şehirde kendisine kılavuzluk edecek, yürüdüğü yolu aydınlatabilecek insanları çemberin içinde tutma gayretinden ibaretti. Adalet ve Sabahattin, bu bakımdan doğru isimlerdi ve bilhassa seçilmişlerdi.

Sabahattin'e yazdığı 9 Nisan tarihli mektubuna, "Nihayet bu olmayacak iş oldu ve ben Paris'teyim. Ne kadar kolaymış. Paris'e gelmek kolay fakat orada kendini tabii bulmak güç" diye başlayacak ve şöyle sürdürecekti serzenişlerini:

"Bugün onuncu gün, henüz şehre alışamadım. Fransızcam, midye kabuğu gibi, kâh açılıyor, kâh kapanıyor, adeta isterik bir Fransızca. Şehri henüz tanımıyorum. Bende yerleşmedi. Daha ziyade bir panayırda gibiyim. Oturduğum Montparnasse, gezdiğim Saint-Germain, Luxembourg, Saint-Michel tarafları da bu hissi pek yadırgatmıyorlar. Her taraf birbirine benziyor, alabildiğine kahve tentesi, otomobil sesi, gürültü, muaşaka, güzel kadın, caddelere akmış kitap ve resim..."[40]

Mektubun sonraki bölümlerinde ise tesadüflerden söz edecek, birtakım günlük haberler verdikten sonra da sözü bir yolunu bulup Magdi'ye getirecekti:

"Magdi'nin babası Paris'e gelmemiş. Geleceği de belli değil. Avni, bilinmez diyor, bir gün çıkar gelir. Görsem çok memnun olacağım. Şehir bu son günlerde beni o kadar sıktı ki, az kılsın, cenuba bir yere gidecektim. Meselenin büyük bir tarafı yağmurun âdeta bir duvar gibi aramıza girmesi. Mübareği zaten sevmem..."[41]

7

Varsın bahçelerde rüzgâr gezinsin
Yağmur ince ince toprağa sinsin
Bir başka âlemden gelmiş gibisin
Dalgın gözlerinle pencerelerde

Yağmuru "zaten sevmediğini" söyledikten hemen sonra aklına yıllar önce yazdığı bu şiirin gelmesi, yağmura hiçbir zaman kayıtsız kalamadığının en güzel misaliydi. Bir bakıma, durup dururken kendisini tekzip etmişti ve bundan da pek şikâyetçi değildi aslında. Bir İstanbullunun yağmurlu bir Boğaz sabahında veya akşamında içinden bir şeylerin hareket geçtiğini fark etmemesi mümkün müydü? Hele kendisi gibi aklı ile duyguları arasında mütemadiyen med-cezir vaziyeti yaşayan, kumara ve kadına giderken de hep aynı kömür karası kedinin başını okşayan bir şair yağmura nasıl kayıtsız kalabilirdi ki? Siirt'ten Kerkük'e, Antalya'dan İstanbul'a uzanan serpilme çizgisinde yağmurun hep önemli bir yeri olmuş, ruhunun hummalar içinde kıvranan bir tarafını ancak yağmurlarda serinletebilmişti. Kendisine haksızlık etme hususundaki cömertliği dillere destandı ama durup dururken yağmura da haksızlık edebileceğini aklının ucundan bile geçirmemişti. Bunun bir tarafında Paris telâşı varsa, diğer tarafında da hiç şüphesiz hayat yollarında gösterdiği devamsızlığın izleri mevcuttu.

Masadan kalkıp küçük otel odasının penceresine doğru yürüdü. Geceleyin bambaşka bir niteliğe bürünen Paris'in ışıltılı cadde ve sokaklarına bakarken, "Hiçbir zaman makulün insanı olamadım zaten" diye geçirdi zihninden. Şurası muhakkaktı ki, makulün insanı olamadığı gibi, makulü aramak uğruna beyhude bir gayretin içine de girmemişti. Hem makul neydi ki? Bilhassa bir medeniyet krizinin ortasında yalpalayan cemiyetlerde makulden söz etmek kabil miydi? Makul, hiç değilse birkaç değer etrafında buluşup hemfikir olma kabiliyeti gösteren memleketlerde yaşayan entelektüellerin mesaisi haline gelebilirdi. Hâlbuki kendisi hayata gözlerini açtığında, makul fikri memleket hudutlarını çoktan terk etmişti. Zaten sakınmak sevk-i tabiisiyle doğmuş insanlardan değildi. Hayatının her hadisesi onu yolun ortasında açık bir hedef gibi bulurdu. Bütün bunların ortasında yeniden makul fikrine sahip olabilmek için herhalde bir asrın geçmesini beklemek gerekecekti.[42]

Neslinin diğer mensupları gibi, bütün varlığına nüfuz etmiş bir tereddüdün içinden geliyordu. Peyami bu tereddüdün romanını yazmaya teşebbüs etmiş, Necip şiirini yapmaya çalışmış ve ne yazık ki her ikisi de başarılı olamamıştı. Edebî anlamda olmasa bile zihnî anlamda güçlerini birleştirseler, belki daha iyi bir netice çıkabilirdi ortaya. Kendisi ise bu tereddüdün muhtelif merhalelerini *Huzur*'da dile getirmek için çırpınmış, maalesef tıpkı diğer yazdıkları gibi bu da kimse tarafından fark edilmemişti.

Bu nesil, tereddüdü geniş bir uçurumun kıyısında tanımış, sahip olduğu imkânlarla bu tereddüdü yaratıcı bir hamleye dönüştürmek yerine, boşluğa bağırmakla yetinmişti. Nietzsche'den çok daha önce Tanrı'nın öldüğünü yeryüzüne onlar haykırmıştı ama ne yazık ki bu çığlık bile duyulmamıştı. Hayır, bu Tanrı'nın Kur'an'da veya Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan yahut Mecûsiler tarafından farklı bir gayretle var

edilen Tanrı fikri ile doğrudan bir ilgisi yoktu. Ruhlarına bir ısırgan ısrarıyla yerleşen tereddüdü, Nerval'in kendini astığı sokak feneri gibi mütemadiyen önlerinde gezdiren Tanrı tasavvurundan söz ediyordu. Tanrı tasavvurunu kendi elleriyle toprağa verdikten sonra arkada kalan boşluğa büyük bir hayretle bakmalarında şaşırtıcı bir taraf yoktu, şaşırtıcı olan, bu boşluğu nasıl doldurabileceklerini düşünme zahmetine daha önce asla katlanmamalarıydı.

Zaten Tanrı fikri ile doğmuş olanlar için Tanrı'yı öldürmek daha kolaydı, "müfrit Garpçı" olduğu dönemlerde bu konuda herhangi bir zorluk çektiğini hatırlamıyordu. Ancak bunun "Garpçı" olmakla doğrudan bir bağlantısının bulunduğunu da artık zannetmiyordu. Çünkü kısık sesle de olsa "Tanrı öldü" diye ilk bağıranlar, Allah ile münasebetlerini yeniden tesis etmek için büyük bir gayret içine giren Tanzimat nesli olacaktı. Asıl zorluk, Tanrı fikrinin yerine yeni bir şey koyma ihtiyacı ortaya çıkınca başlamıştı. Hakikat şuydu ki, geride kalan büyük boşluk, kendileriyle olan münasebetlerini her gün daha ziyade örseliyordu. Yahya Kemal, "Yarabbi var mısın yok musun indimde hepsi bir / Lâkin adınla ülfetimiz hayli eskidir" diyerek sıyrılmıştı işin içinden. Makulün insanı Yahya Kemal'den başkası değildi belki de. Kıpırtısız bir deniz gibi her hadiseyi ve her insanı alıp tombul parmaklarıyla şekillendirerek tanınmayacak bir hale getirmesinin arkasında da bu özelliği yatıyordu...

Batı, Rönesans'tan itibaren, belki daha da önceden, makulü hep insanda aramıştı, Şark ise insanın da bir parçası olduğu tabiatın asıl adres olduğu kanaatindeydi. Batı düşüncesi, hiç değilse asrın başlarında makulü bulmuş ve fakat insanı kaybetmişti. Muhakkak ki, iki dünya savaşı, kaybedilen insanı bir başka hüviyetle arama çabasından başka bir şey değildi. Paris'te karşısına çıkan muntazam karmaşa, Batı düşüncesinin arayışını hâlâ sürdürdüğünü gösteriyordu.

Dostoyevski'nin yüz yıl önce Raskolnikov'la yüzlerine tuttuğu nihilist aynaya bakmayı ancak akıl etmişlerdi. Aynanın bir hayli kırık olması, aslında bambaşka bir tereddüt halkasının Batı düşüncesini de kendi içinde kıstırdığını koyuyordu ortaya...

Şark ise oturup beklemenin yeriydi ve orada yaşayanlar hâlâ biraz sabırla her şeyin ayaklarına geleceğini umabilirdi.[43] Batı bize geniş bir sofra hazırlayacak, biz de herhangi bir zahmete girmeden bu sofradan payımıza düşeni alacaktık. Şark tefekkürü, bu rahatlığın hem insanı hem de tabiatı kaybetmesine yol açtığını bir türlü fark etmiyor, zaman zaman fark etse de çok fazla üzerinde durmuyordu. Yahya Kemal'in makulü bulması bu açıdan hiç de tesadüfi bir merhale gibi görünmüyordu. Üstat o kıpırtısız denizin kıyısına kimliği meçhul bir el tarafından raptiyelenmiş gibi durmayı yani hem insana hem de tabiata en uzak mesafede yer almayı kendi rahatı için daha uygun bulmuştu. Ayağının altından bütün zemin çekilirken bile hiç istifini bozmaması ve elindeki küçük oyuncakların üzerine kapanması başka nasıl izah edilebilirdi ki?

Yahya Kemal'in gölgesi üzerinde daha az yer işgal etse, farklı bir Ahmet Hamdi yapabilir miydi kendisinden? Bu suale gönül rahatlığıyla evet veya hayır diye cevap vermesi mümkün değildi. Şiiri Yahya Kemal'den öğrendiği halde, şiirin başka bir tarafının bulunduğunu ve Yahya Kemal'in en büyük eksiğinin o tarafı ihmalden kaynaklandığını gayet iyi biliyordu. O taraf insandı ve Yahya Kemal maziye bakarken insanı kaybetmişti. Kendisi ise insanı önemsemekle birlikte, onu yağmurlu bir camın gerisinden görmenin daha mühim olduğuna inanmıştı hep. "Şiir, bütün bir hayat, kuru bir yaprak yığını gibi yakıldığı zaman seyredilen parıltıya benzerdi. Okuduğu ve beğendiği şairler, başta Poe ve Baudelaire olmak üzere hepsi 'asla'nın prensi değil miydiler? Onların beşikleri

hep 'olamaz' burçlarında sallanmış, ömürleri 'imkânsız'ın ülkesinde geçmişti. Hayatımızı geriye dönemeyecek bir uca taşımazsak, şiirin peteğini nasıl doldururduk?"[44]

Oysa Yahya Kemal'de bu yoktu, "imkânsız"ı neredeyse hiç tanımamıştı, tanısa dahi yüz vermez, kendisini asla öyle bir iklime sürüklemezdi. Kaldı ki, "imkânsız"ın fikri bile Yahya Kemal'i rahatsız eder, bir an evvel o fikirden kurtulmak için seferber olurdu. İçinden geçtiği devrin şartlarıyla belki de bu yüzden hiçbir zaman ilgilenmemişti. "Şiir benimle birlikte bitti" sözlerinin gerisindeki zalimliği o zaman neden fark edememişti acaba?

Paris'te küçük bir otel odasında, sigara izmaritleriyle dolu bir masada pencereden dışarı bakarak bunları düşünmek yormuştu kendisini. Birkaç kadeh rakı olsa, bu konu üzerinde biraz daha çalışabilirdi aslında. Sarsak adımlarla yatağa giderken, Sabahattin'den veya Adalet'ten, Paris'e gelecek ilk kişiyle kendisine rakı göndermelerini istemeye karar verdi. Şiiri ise zihninde tamamladı:

Uyu gözlerinde renksiz bir perde
Bir parça uzaklaş kederlerinden
Bir ruh gülümsüyor gibi derinden
Mehtabın ördüğü saatler nerde

Göz nezlesi nihayet dinmişti ama Paris yağmuru otelin çinko çatısında ve pencerenin pervazlarında bildiği türküyü söylemeye devam ediyordu...

8

Ertesi gün Saint-Germain'de gezinirken, "uzviyetiyle mütareke halinde olduğu" her halinden anlaşılan genç bir kız eline bir broşür tutuşturdu. Broşürde Paris'in ilk kahvesi olan Procope'un yeniden açıldığı haber veriliyor ve başta Diderot olmak üzere bütün Ansiklopedistlerin şereflendirdiği masalarda onların da kahve içip yemek yiyebileceği müjdeleniyordu.[45] Eh, böyle bir imkân herkese nasip olmazdı, insan ömrünün hangi merhalesinde bulunursa bulunsun hem ansiklopedilerden hem de Ansiklopedistlerden bir şeyler öğrenebilirdi...

O akşam yemeğinde Procope'ta kendilerine Voltaire'in masası düşmüş, sanki masada hakikaten Voltaire varmış gibi hayli ihtiyatlı bir üslûpla yemeklerini yiyip kahvelerini içmişlerdi. Diğer masalara da aynı saygılı tören havası hâkimdi ancak hiç kimse bunu garipsemiyordu. Maziye değil, düşünceye saygıydı bu ve Batı'yı Batı yapan en önemli taraflardan biriydi. "Bu eski kahvenin veya uzun zaman kapalı kaldığına göre hiç olmazsa adının ayakta durmasında, tıpkı iki asır evvel olduğu gibi, bir takım insanların oraya gene kahve olarak gidebilmesinde hayatı zenginleştiren ve insanı destekleyen bir şey vardı." Bizde olsaydı evvela kahvelikten çıkardı, berber, muhallebici dükkânı veya bugünlerdeki temayüle uygun olarak banka şubesi yapılırdı. Daha sonra da bir çaresi bulunur, belki de Voltaire'in ve arkadaşlarının

hâtırasına saygı göstermek için elbirliğiyle yıkılırdı.[46]

Bir medeniyetten diğerine geçmeye çalışırken yaşanan zihniyet ve iç insan buhranı, bütün canlılığıyla daha ziyade böyle şeylerde gösteriyordu kendisini. Sadece yaptığımız işlerden değil, o işlerin dayandığı, hız aldığı prensiplerden de şüpheleniyor, bu şüphenin arkasından meselenin kendisiyle ilgilenecek yerde, şaka denilebilecek kadar hafif şeylerin peşine düşüyor yahut bu mühim ve hayatî meselelerin mahiyetini değiştirip şaka haline getiriyorduk. İkinci Mahmut'tan itibaren bütün hayatımız acıklı bir şakanın etrafında toplanmış gibiydi. Bu acıklı şaka ikliminin en küçük bir tebessüme yol açtığını gören olmadığı halde ısrarla çevresinde dolaşıyorduk. Umumi mânâsında halk, entelektüellerin hayatı yeniden tanzim etmesini bekliyor, bu geciktikçe de kendi bünyesinde bulduğu hastalıklı değer artıklarına büyük bir ihtirasla sarılıyordu. Hayat kendi şeklini yaratamadığı zaman hurafenin ve dedikodunun devreye girmesinde tuhaf karşılanacak bir taraf yoktu. Bu hurafe ve dedikodular hayatı idare etmeye başlayınca, o zeminde de büyük bir kopukluk kendisini göstermekte gecikmiyordu. İhtiyaç ve zaruret, en samimi dilekleri veya istekleri bile istismarın zedeleyici kıyısına çarpma yolunda hiçbir fırsatı kaçırmıyor, bu da hayatı içinden çıkılmaz bir bilmece haline getiriyordu.

Tanzimat'tan beri hayatımıza hâkim olan kâinata birbirine tamamen kapalı iki ayrı pencereden bakma kolaylığı, cemiyeti zihniyet itibariyle ikiye ayırmış, nihayet bu ikilik derinleşerek ve değişerek her ferdin ruhuna yerleşmişti. Şurası bir hakikatti ki, Tanzimat işe plansız ve programsız başlamış, plan ve programdan söz edenleri de çok fazla önemsememişti. Sınırları ve ufku iyi tespit edilmiş bir hedeften mahrum bulunmasının üzerine bilgi eksikliği de eklenince, her şey daha da tuhaflaşmıştı. Bu tuhaflık, el yordamıyla yürüyen yeni bir entelektüel nesli de beraberinde getirmişti. Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa gibi isimlerin etrafında toplanan bu nesil, bütün iyi niyetine rağmen ne yapacağını bilmiyordu. İşin tabiatı icabı bilmesi de mümkün değildi. Hayatın kendisini ihmal edenleri cezalandırmak için her zaman sağlam bir gerekçesi vardı ve mazeret kabul ettiği de görülmemişti pek...

Buna çok benzeyen bir panik havası Saray'da da mevcuttu. Hastalıkların teşhisinde güçlük çekilmese bile tedavi konusunda kimsenin zihninde berraklık yoktu. Hemen herkes, değişmek gerektiği hususunda hemfikirdi ama bu değişmenin mahiyeti ve nasıl olacağı hakkında ortak bir kanaat bulunmuyordu. Bu itibarla umumi hayatımızda temelden bir değişiklik yapabilmek için lazım gelen şartların hiçbiri mevcut değildi. Bizi değiştirecek şeylere ne karşı durabiliyor, ne de tam olarak benimseyebiliyorduk. Yıkmak konusunda gösterdiğimiz dirayet ve sebatı, başka hiçbir hususta gösterdiğimiz söylenemezdi. Yerine ne koyacağını bilmeden o kadar çok şeyden vazgeçmek, eski bir Şark hastalığıydı. Bir tarafıyla bütün bir hayatı teslim alıyor, ilerlenebilecek yeni bir yol hazırlamadığı için de elinde kalanlarla ne yapacağını bir türlü bilemiyordu.[47]

Procope'tan kalkıp Seine kıyısına doğru yürümeye başladı. Zihni ise biraz önce yeniden başlattığı o hiç bitmeyen kavgalardan birisine daha kaptırmıştı kendisini. Galibi olmayan bir kavgaydı bu ve neredeyse iki asırdır mevcudiyetimizin her tarafını işgal ediyordu. Tuhaf olan şuydu ki, Batı ile temas imkânları en fazla olanlar, eskiden kalanların yıkılması için çırpınıp duruyordu. Kendilerini eskinin devamı, hatta üzerlerine hiç vazife olmadığı halde tabii mirasçısı gibi görenlerin de onlardan aşağı kaldığı söylenemezdi. İstanbul'un bir tarafını hayatımızı zenginleştirme imkânı bulunan her türlü ayrıntıyı küçümseyenler, kalan tarafını da o ayrıntıları önemsediklerini söyledikleri halde zerre kıymetini bilmeyenler elbirliğiyle tahrip ediyordu. Oysa önünden geçtiği şu bina, belki de en

az iki yüz yıllıktı, şu köprü muhtemelen üç yüz yaşındaydı ancak bunların "eski" olması kimseyi rahatsız etmiyordu. 1789'da yaşanan büyük kargaşaya, "Cumhuriyet'in bilim adamlarına ve sanatçılara ihtiyacı yoktur" çığlıklarına rağmen devam fikri kaybedilmemişti. Hatta iki dünya savaşı bu devam fikrini güçlendirmiş, tahrip edilen şehirler yeniden inşa edilirken, eski nitelikleri esas alınmıştı. Bizde ise kendi köşesinde, kendi hayatını rahatça yaşaması gereken şeyler kaynağı müphem bir rahatsızlığa yol açıyordu.[48] Karşıdaki türbe, arkasındaki ahşap köşk, şuradaki yaşlı çınar, öbür taraftaki kûfî alınlık, muslukları çalınmış şu mermer çeşme ile karşı yamaçtaki taşları iki tarafa dağılmış mezarlık bile bu rahatsızlıktan payına düşeni almakta gecikmiyordu.

Nehrin kıyısında durup bir sigara yaktı ve bir müddet nehre dökülen ışıklara dikti gözlerini. Gündüz bulanık bir çamur deryası halinde kıvrılarak akan nehir, gecenin ışıklarıyla birlikte başka bir mânâ kazanıyordu. Zihni ise "devam fikri"nin ne zaman koptuğuyla meşguldü. Çünkü memleketteki tahribat, "devam fikri"nden kopmuş olmanın trajik tezahürlerinden başka bir şey değildi. Hâlbuki eskiden bir devam zinciri vardı, hayat kendi içerisinde değişerek devam ediyordu. Zembilli Ali Efendi'den Aziz Mahmud Hüdaî'ye, Aziz Mahmud Hüdaî'den Hacı Bayram Veli'ye, ondan Yunus Emre'ye, Yunus'tan Mevlânâ'ya uzanan bir zincirin halkalarına benzeyen bu insanların hepsi, aynı ocağın değilse bile, birbirine bir hayli benzeyen ocakların ateşiyle yanıp kavruluyordu.

Daha da önemlisi, hiçbirinin aklına ne kendilerinden, ne de evvelkilerden şüphe etmek gibi bir fikir gelmiyordu. Hayatı, düşünceyi, kendilerini idare eden değerleri kudsî bir emanet gibi kabul ediyorlar, aralarındaki nesil farklarını tabii buluyorlardı. Onlar parçalanmış bir zamanı yaşamıyorlardı. Hâl ile mâzi zihinlerinde birbirlerine bağlıydı. Birbirlerini zaman içinde tamamladıkları için, gelecek zamanları da, kendi düşünce ve hayatlarının muayyen olmayana düşen bir aksi gibi tasavvur ediyorlardı.[49]

Birden Yahya Kemal'in de aralarında bulunduğu kalabalık bir grupla birlikte Karacaahmet'te bir dergâhta Kul Hasan Dede'nin bir deyişini dinledikleri geceyi hafızasının bir tarafından bulup çıkardı. On sekizinci asırda yaşayan Kul Hasan Dede'nin, on beşinci asırda yaşamış olan Eşrefoğlu Rumî ile sanki aynı şehirde ve aynı tekkede imişler gibi kavga edebilmesi dikkatini çekmişti. Hasan Dede, aradaki mesafeleri bir perde gibi kaldırıp bütün heyecanıyla

Eşrefoğlu al haberi
Bahçe bizim gül bizdedir
Biz de Mevlâ'nın kuluyuz
Yetmiş iki dil bizdedir

diye kendisinden üç yüz yıl önce yaşamış bir insana seslenıyordu ve işin garibi, sesinin duyulacağından da asla şüphe etmiyordu. Yanlış söylemişti, bu aslında bir kavga değildi, tam tersine, hakikat arayışındaki ortak noktaları dile getirme çabasıydı. Yoksa neden

Kimi sofu kimi hacı
Cümlemiz hakka duacı
Resulü Ekrem'in tacı
Aba hırka şal bizdedir

mısralarıyla devam zincirine bir halka daha eklesindi ki? Hele finaldeki

Kuldur Hasan Dedem kuldur
Mânâyı söyleyen dildir
Elif Hakk'a doğru yoldur
Cim sorarsan dal bizdedir

sözleri Yahya Kemal'in ağır cüssesini bile yerinden oynatmıştı. Oturduğu sedirden düşmesini engellemek için nasıl çabaladığını hatırlayarak güldü.

Belki de Paris'e geldi geleli ilk kez kendi kendine gülüyordu. Şu an Bebek'ten Arnavutköyü'ne doğru yürümek ve Kandilli'den Kanlıca'ya uzanan geniş sahilin ışıklarının Boğaz'daki yansımalarını görmek için ömrünün kalan yıllarından birkaçını seve seve verebilirdi...

9

İki Nembutal aldığı halde berbat bir gece geçirmişti. Şafak sökerken gözlerini açıp küçük masanın üstündeki not defterini önüne çektiğinde, Yahya Kemal'in "Çok zaman dinledim Nevâ-kâr'ı / Bir terennüm ki hem geniş hem şûh / Dağılırken Nevâ'nın esrârı / Başlıyor Şark ufuklarında vuzûh"[50] mısralarının gece boyu zihninde dönüp durduğunu hatırladı. Üstadın pek çok özelliği uykusunu kaçırabilirdi ama bir şiirinin, hele "Itrî"nin böyle bir şeye yol açabileceği aklının ucuna bile gelmezdi. Sanki ürkek bir el zihninin sisli perdelerini açmış, o perdelerin arasından da Yahya Kemal'in hülyasını gözbebeklerinin gerisinde gizleyen heybetli cüssesi görünmüştü. Bu cüssenin maddi ve manevi ağırlığından hayatının hiçbir devresinde kurtulamadığını bir defa daha bütün sarahatiyle hatırladı.

Tuhaf olan başka bir şey daha vardı: Paris'te yani bütünüyle Yahya Kemal'den dinlediği ve onun zihnini şekillendirdiğini gayet iyi bildiği bu şehirde olduğu halde, ona tek bir satır yazmak içinden gelmiyordu. O kadar ki, arkadaşlarına yazdığı mektupların hiçbirinde ne Yahya Kemal'den söz etmiş, ne de son yıllarda bozulan sağlığına dair bir sual sormuştu. Şüphesiz bunda kendisi İstanbul'dan ayrılır ayrılmaz Yahya Kemal'in iri cüssesini harekete geçirip Sabahattinleri ziyarete gitmesinin de mühim bir tesiri vardı. Ne yalan söylemeli, bunu duyunca ilk aklına gelen Üstad'ın kendisiy-

le karşılaşmamak için bu ziyareti sürekli ertelediği olmuştu. O İstanbul sınırlarının dışına çıkar çıkmaz da, deyim yerindeyse eğer uça ese yollara düşmüş ve soluğu Sabahattinlerde almıştı. Yahya Kemal'in dillere destan küçük hesaplarının bir başka cephesini apaçık gözler önüne seren bu tutuma bir hayli içerlemişti. Doğrusu bu ya, kendisinin de artık Yahya Kemal'i görmek için can attığı söylenemezdi ancak Üstad'ın gizleme gereğini bile hissetmediği nezaketsizlik yine de canını yakmıştı. Hal böyleyken, iki Nembutal'e rağmen Yahya Kemal'in mısralarıyla uyanması garipti. Birbirlerinden zaruret halleri hariç neredeyse hiç ayrılmadıkları eski günler düşünüldüğünde, altı yedi seneden beri o kadar zevk aldığı meclislerinden, hatta içki âlemlerinden sıkılıp uzak durması, dahası her zaman içinde bulunduğu o halkanın bilhassa dışında kalması daha da garipti. Zincir kopmuştu ve bunun mesuliyeti galiba kendisine ait değildi.[51]

Nedense zihni üniversitede Yahya Kemal'in dersine koşar adımlarla gittiği ilk güne değil de, *Huzur*'da anlattığı o derin aşkı yaşadığı zaman dilimine kaydı. Her şeyi romanda "Nuran" ismini verdiği kadının penceresinden gördüğü, etrafındaki her şeye onun varlığının bir tarafından bakarak anlam kattığı, en mânâsız teferruatta bile büyük bir hakikat aradığı ve bulmakta da hiçbir güçlük çekmediği o mesut günlerde insanları da farklı bir gözle değerlendiriyordu. Başka şartlar altında önem vermek şöyle dursun tamamıyla kayıtsız kalacağı, hatta tanışmak bile istemeyeceği insanları bu "romanesk"in bir parçası haline getirdiği için tahammül edebiliyordu. Çünkü o insanlar da onun gibi seviyordu, onun gibi yakıcı bir hasret duyuyordu, o kadar ki onların hepsinin sevdiği kadını sevmeye hazır olduğunu tasavvur hiç de imkânsız değildi. Şu da vardı ki, bu aşkın kendisi, İstanbul'u onun hayatından başlayarak bir çeşit altına ve gölgeye boğmuştu. Her şey sevdiği kadına yakınlığına veya uzaklığına

göre yeni bir değerler silsilesi içinden bir defa daha tarif ediliyor, güzel, tatlı, asil veya "nostalgique" oluyor, fakirleşiyor yahut zenginleşiyordu. Bu masal kendisini, bilhassa hayatlarını tanımadığı insanlara karşı kıskanç ve alâkalı yapıyordu. Fakat bu masal tek başına değildi. Bunun yanı başında, belki de kendi şiirinin havası içinde Yahya Kemal'in yarattığı bir çeşit atmosfer olan ikinci bir masal daha vardı. Yahya Kemal kendisi için bu "romanesk"in havasını çok geniş bir muhitte hazırlamıştı. Şiirinin müstakbel atmosferini, başkalarından kendisine doğru teneffüs ediyordu. "Canan" kelimesi etrafa yayılmış ve bir bakıma iki ayrı masal birleşmişti.[52]

Bir şairin sevdiği kadını, bir başka şairin şiirleri arasından tahayyülün yeni bir merhalesine taşımasında tuhaf olan bir taraf vardı. Bunu o zaman değil de bir Paris sabahında düşünüyor olması daha da tuhaftı. Bütün bir hayatını bir çırpıda kucaklayabilecekmiş gibi pencereden görülen Paris göklerine baktı ve gördüğü şeyden memnun olmamış insanları birdenbire saran bir bezginlikle, "Ömrüm belki kendi hatam yüzünden bir çölde geçti" diye mırıldandı.[53] Buna benzer sözler kendi neslinin bir boşluğu bir başka boşlukla kapatmaya çalışma çabasının bir tezahürüydü aslında. Niyetlenip yapamadıkları, tasavvur edip yaşayamadıkları, hülyasını kurup ulaşamadıkları her şey için bir mazeret aramışlar ve netice itibariyle de buna benzer mânâsız sözlerle yetinmek zorunda kalmışlardı. Sadece Yahya Kemal böyle değildi, o kendisine en zor zamanlarında bile bir genişlik bulan ve bulduğu genişliği de dolduran adamdı. O kadar değer verdiğini söylediği bir tarihe akseden geçmişi, "Mesnevi ve pilav medeniyeti"nden ibaret gördüğü için bunda fazla güçlük de çekmiyordu. Bir zaman sonra "pilav"ın yerine "cihad"ı koyacaktı ama bu da durumu çok fazla değiştirmeyecekti.[54]

Bütün bir geçmişi böyle değerlendiren bir insanın "Şark ufuklarında başlayan vuzuh"tan söz etmesindeki ironik ta-

rafı nihayet fark ettiği için o mısralar iki Nembutal'e rağmen gece boyu dönüp durmuştu zihninde. Yahya Kemal her zaman büyük jestlerin insanı olmuştu ve hayata bu jestlerin arkasından bakmıştı. O jestlerin içinin dolu olup olmaması önemli değildi, kendisi başta olmak üzere çevresindekiler bu jestlerde derin anlamlar vehmediyor, varlıklarının ve zihinlerinin bir tarafını o jestler aracılığıyla yeniden tanımlıyorlardı. O jestler ortadan çekildiğinde, Yahya Kemal olarak geriye iri bir cüsse ve hülyalı bakışlardan başka bir şey kalmıyordu ne yazık ki. Birden Yahya Kemal'in Yakup Kadri'ye yaptığı düello davetini ve davet mektubunu kendi elleriyle götürdüğü günü hatırladı. Daha o zaman, "Acaba Yakup Kadri bu teklifi kabul etse ne olurdu" diye düşünmeden edememişti. Bu davranıştaki teatral alafrangalığı sezse de, itiraz etmek aklının ucuna bile gelmemişti. Türk Ocağı'nda "Türk İstanbul" konferansını verdiği gün de benzer bir jestler bütünü olarak sahneye çıkmıştı Yahya Kemal. Yaptığı konuşmanın içi çok da dolu olmadığı halde, kendisini dinleyenleri o jestlerin etrafında toplamasını bilmişti. Artık itiraf etmesinde hiçbir sakınca yoktu, Yahya Kemal'i biraz da o jestlerin insanı olduğu için sevmişti.

Şurası bir hakikatti ki, ne kadar gayret etse de Yahya Kemal'e artık o pencereden bakamıyordu. Onun "mektepten memlekete" döndüğüne hiçbir zaman inanamamıştı zaten. Bu iki kelime, eski hocasının şiir terbiyesi yardımıyla bulup jestlerle zenginleştirdiği şairane tabiatının bir tarafıydı. Memlekete döndüğü bir vakıaydı elbette, ancak "memleket"i Paris gibi bir "mektep"e dönüştürme çabaları karşılıksız kalınca, zihninin mühim bir tarafını bu coğrafyaya kapatıp küstüğü de bir diğer vakıaydı. Şu da vardı ki, Yahya Kemal'in "memleket" tasavvuru diğerlerinden tamamen farklıydı, o memleketi plastik bir malzeme gibi tahayyül etmiş, realite ile yüz yüze gelince de darılıp köşesine çekilerek kalan mesaisini maziyi güzelleştirmek için harcamıştı. Orada bile bir prensipler bütünü söz konusu değildi. Sadece mazinin hoşuna gidebileceğini düşündüğü taraflarını, kirinden pasından arındırarak sterilize etmek için uğraşıyordu.

Neticede o da ufuksuzdu ve bütün Avrupa tecrübesine rağmen kendisini Türkiye ile sınırlamıştı. Fikre yeni pencereler açmak, Şark ufuklarında başladığını söylediği vuzuhu önlerine sermek yerine, çevresindekileri lüzumsuz bir heyecanın içine sürüklemekle iktifa etmişti. Yahya Kemal, "ameliyesini insanlar üzerinde ve insanlarla yapan cinstendi. Onun için bakışları insanı taciz etmiyordu. Sadece eşya seviyesine indiriyordu."[55] Bereket Yahya Kemal'in insanları eşya seviyesine indirdiğini ve kendisini sevenlerin etrafına bir Çin Seddi örüp içine hapsetmek istediğini erken fark etmiş ve seddi delip duvarın öbür tarafına geçebilmişti.[56]

Duvarın öbür tarafına geçince Yahya Kemal'i daha farklı değerlendirmeye, neredeyse hepsini ezbere bildiği şiirlerindeki aksaklıkları daha rahat görmeye başlamıştı. Hayatının on yılını Paris'te geçirmiş bir insanın resim terbiyesinden uzak kalması ve zihninde hiçbir felsefi endişe taşımaması her zaman şaşırtıcı gelmişti kendisine. Sadece şiirlerinde değil, hayatında da felsefe yoktu Yahya Kemal'in. Güzel konuştuğu için nesri ihmal etmiş, bu da hem şiirini hem de hayatını giderek zayıflatıp kısırlaştırmıştı. "Kısır şairlerde, nesir bir çeşit araştırma oluyor ve insanı zenginleştiriyordu" ama Yahya Kemal bunu da ihmal etmişti. Nihat Sami Banarlı ile Orhan Şaik Gökyay'ın dostluğundan medet uman bir insanın "Şark ufuklarında başlayan vuzuh"tan söz etmesi anlaşılır gibi değildi. Zaten Şark ufuklarında vuzuh başlamadığı gibi, giderek bütün bir gökyüzü kararmış ve yaklaşan fırtınanın tesiriyle mevcut ışıltısını bile kaybetmişti. Şurası da vardı ki, Yahya Kemal, Paris'ten döndüğü yıllar dışında meselesi olmayan bir insandı. Milletvekilliği, büyükelçilik, Park

Otel yalnızlıkları, "tek büyük aşkım" dediği Celile Hanım'ı ortada bırakma tarzı, meselesi olmayan bir insan için en uygun kıyafetlerdi.[57]

Nembutal'ler yüzünden çatlayacak gibi ağrıyan başını tekrar yastığa koyarken, belli belirsiz bir vicdan azabıyla, "Yahya Kemal parası gibi uzvî sefaletlerini de gizleyen adamdı" diye geçirdi içinden.[58] Yaşadığı bütün sıkıntıları gayet iyi bildiği halde, bir defa olsun "Ne durumdasın Hamdi?" diye bir sual sormamıştı...

10

Artık kuşluk uykusunun verdiği saadetten midir yoksa Yahya Kemal'le nihayet hesaplaşmanın getirdiği cesaretten midir bilinmez, ikindiye doğru gözlerini açtığında baş ağrısından eser yoktu. Çabucak yıkanıp giyindi ve Luxembourg Parkı'nın içinden geçerek nehre doğru yürümeye başladı. Sorbonne'un tam karşısına rastlayan bistroda bir kahve molası verdiğinde ise Paris seherinde ömrünün en tehlikeli muhasebelerinden birini yaptığını hatırladı.[59] Sürekli kendini itham eden, her hatayı kendisinde arayan ve bulmakta hiç de güçlük çekmeyen bir mizaca sahip olduğu için Yahya Kemal'i etrafına ördüğü ve her geçen gün büyük bir kıskançlıkla takviye ettiği duvarların arkasından görebilmesi önem taşıyordu. Aslında bunu bir hayli önce fark etmişti fark etmesine ama bunca yıllık hoca-talebe, üstat-şakirt, dost-ahbap münasebetinden sonra dile getirmek o kadar da kolay değildi. Şurası da vardı ki, insanın zihninin ve ruhunun önemli bir tarafını yapan bir insanla tasavvur dünyasında olsa bile mücadele etmesi yorucuydu. Sadece yorucu değildi, insanı kendisinden bütünüyle şüpheye düşüren bir yanı da vardı. Öyle ki bir ara, otuz yıllık ortak tarihlerinden geriye hiç de makul olmayan bir boşluk kaldığını düşünerek paniğe bile kapılmıştı. Galibi olmayan bu mücadelenin Paris'te yapılması, belki de kendi içinden konuşan o boğucu sesi artık susturamamasının tabii bir neticesiydi.

Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi

Garsonun getirip önüne koyduğu fincanı dudaklarına götürdü ve bir yudum aldıktan sonra yüzünü buruşturdu. Paris'te doğru dürüst çay yahut Çeşminur Hanım'ın yaptığına benzer az şekerli kahve bulamadığı için bu tuhaf karışıma tahammül etmek zorundaydı. Zihninin bir tarafı yine Yahya Kemal'e, diğer tarafı ise İstanbul'daki bekâr evine kaymıştı. Birden fikir dünyasının teşekkülünde önemli bir yeri olan nesillerin kafileler halinde önünden geçtiğini tahayyül etti. En önde Şeyh Galib ve Namık Kemal, onun hemen yanında Recaizâde Mahmud Ekrem, sol taraflarında Şinasi ve Ziya Paşa, Ahmet Haşim'in yanı başında Baudelaire, Fikret'in omuz hizasında ise Verlaine ve Nerval! Ferdî saadet ile fikrî saadet arasında nasıl da aşılmaz bir uçurum vardı. Hayatında bir gün olsun bu ikisinin terkibine rastlayabilecek miydi acaba? Berbat kahveden bir yudum daha aldıktan sonra bir sigara yaktı ve artık aklına nereden geldiyse, "Keşke evlenmiş olsaydım" dedi kendi kendine, "keşke evlenmiş olsaydım ve ferdî saadet düşüncesi kafamda bu kadar zalim bir hedef olmasaydı."[60] Arkasından da, evlenmeme kararında Yahya Kemal'in tesirini merak etti. Kendisi de tıpkı Yahya Kemal gibi bazı şeyleri yarım bırakmakta ve cesaretini belli bir merhaleye taşıyamamakta ustalaşmıştı. Yahya Kemal Celile Hanım meselesinde, kendisi ise Nuran hadisesinde bir noktadan sonra paniğe kapılmış ve o nihaî kararı bir türlü verememişti. Belki de Yahya Kemal, sadece fikirleri üzerinde değil, hayata tasarruf biçiminde de zannettiğinden daha fazla tesirli olmuştu. İnkâra gerek yoktu, şahsiyetinin mühim bir tarafı Yahya Kemal'in tombul ellerinin eseriydi ve 52 yaşından sonra ne kadar hesaplaşırsa hesaplaşsın bunu değiştirmesi maalesef mümkün değildi. Muhtemelen bütün hastalıklarının yahut kendinden memnuniyetsizliklerinin gerisinde de bu ağır gölge yatıyordu. Galiba bu yüzden yaptığı hiçbir şeyi beğenmiyor ve bir mizaç yorgunu olduğunu düşünüyordu.

Mizacının en yorucu tarafı ise hiç şüphesiz Yahya Kemal'in gölgesinde kalan kısmıydı.

Şurası muhakkaktı ki, şöyle gönül rahatlığıyla kendisinden memnun olduğu hiçbir ânı hatırlamıyordu. Beğendiği birkaç mısra çıkarıp bir şiiri tamamladığında yahut herhangi bir kitabını basılmış olarak gördüğünde hep aynı boşluğa düşüyordu. Evindeki ve hayatındaki derbederlik, fikirlerine de aksediyor ve zihnindeki o kadar bilgiyi bir türlü tanzim edemiyordu. Beyninin derinliklerinden süzülüp gelerek billurlaşan hiçbir düşünce arzu ettiği pencereleri açmamış, önünde durduğu kapıları aralamamıştı. Behçet Bey'e yazdığı mektupta da ifade ettiği gibi, Freud ve Bergson'un beraberce paylaştıkları bir dünyanın çocuğuydu ve onlar da sırrı insan kafasında ve insan hayatında aramayı öğretmişlerdi. Hayatında yahut kendisinde o kadar aradığı halde, sır bir kenarda dursun, müspet herhangi bir şeye dahi tesadüf ettiği görülmüş değildi.[61]

Bir kadının eksikliğinin ruhunda yarattığı ezikliği belki ilk defa bu kadar keskin bir biçimde derinden hissediyordu. Modern insanın Tanrı fikrine duyduğu ihtiyaçla kadına duyduğu ihtiyaç birbirine çok yakındı; kadının bıraktığı boşluğu Tanrı fikriyle, Tanrı fikri hayatından çekildiğinde karşısına çıkan uçurumu ise kadın hayaliyle doldurmaya çalışıyordu. Bu tuhaf yer değiştirme, ikisinden de vazgeçemeyen nesillerin asıl trajedisiydi. Tanrı fikri ile kadının mukayesesinde, romantiklerin ihmal ettiği, natüralistlerin görmediği, egzistansiyalistlerin ise farkında bile olmadığı bir seyir vardı. İnsan, ister kendi elleriyle yaratmış olsun, ister başkaları tarafından yaratılanı kabul etmiş olsun, isterse ilâhi bir güç olarak tasavvur etsin Tanrı'sının takdirine muhtaçtı. Kimi zaman bir dua, kimi zaman bir âyin, kimi zaman bir ilâhi, kimi zaman da Tanrı'ya adanmış mimari bu takdirin yerini tutuyor, en azından insandaki bu ihtiyacın bir bölümünü tatmin ediyordu.

Kadın meselesinde de durum çok farklı değildi. Bir kadın tarafından layıkıyla takdir edilmeyen herhangi bir başarı, erkek ferdiyetinin bir tarafındaki sefaleti örtmeye yarasa da, şahsiyete doğrudan temas edemiyordu. Nuran'ı sevdiği günlerde sadece hayatının değil, şahsiyetinin de nasıl zenginleştiğini, gördüğü her şeyi Nuran'la paylaşmak için bir vesile icat ettiğini ve bunun da düşüncelerini mütemadiyen beslediğini, acıların ve hasretlerin arasından bir defa daha bütün teferruatıyla birlikte hatırladı. Onu görür görmez, "Tehlikeli denecek derecede zengin, her ihtimale gebe, her mânâsında velûd bir kadınlık hayatının, bakımsız bir tarla gibi sırf kendisini işleyecek erkeğin yokluğundan yarı hülya, yarı verimsizliğin bütün sebeplerini kendisinde gören bir aşağılık duygusu içinde akıp gittiğini" fark etmişti. Hemen arkasından da, kendisi için kadın güzelliğinin üç temel şartı olduğunu zihninin sağlam bir köşesine yerleştirmişti: Biri İstanbullu olmak, öbürü Boğaz'da yetişmek. "Üçüncü ve belki en büyük şartının tıpkı tıpkısına Nuran'a benzemek, Türkçeyi onun gibi teganni edercesine konuşmak, karşısındakine onun gözlerinin ısrarıyla bakmak, kendisine hitap edildiği zaman kumral başını onun gibi sallayarak konuşana dönmek, elleriyle aynı jestleri yapmak, konuşurken bir müddet sonra kendi cesaretine şaşırarak öyle kızarmak, hiçbir özentisiz, telâşsız, büyük ve geniş, suları, dibi görünecek kadar berrak bir nehir gibi hayatın ortasında hep kendi kendisi olarak sakin, besleyici akmak olduğunu o gün değilse bile o haftalar içinde öğren"mişti.[62]

Sevilen bir kadın, bir erkeğe sadece uzviyetiyle değil, bütün kâinatıyla birlikte geldiğinde Tanrı fikrinin yerini işte bu sebeple doldurabiliyordu. Nasıl ki bir mümin bütün varlığını Tanrı fikrine adamak ve kâinatını bu fikir üzerinden yeniden kurmak durumundaysa, bir erkek yahut kadın için de diğeri aynı anlamı taşıyordu. Nuran bunun için hemen

onun dünyasının en önemli bölümü haline gelmiş, arkasından da, nihayet şeyhini bulmuş bir derviş edâsıyla, "Madem ki o artık benim için her şeydir, o halde bütün kâinatımla ona taşınmalıyım" diye düşünmüştü. Hakikaten Nuran'ın aşkı onun için bir nevi dindi. Kendisi de bu dinin tek mümini, mabedin en mukaddes yerini bekleyen ve ocağı daima uyanık tutan başrahibi, büyük tanrıçanın sırrın yerini bulması için insanlar içinden seçtiği tek fani idi. Çünkü güneş her gün onlar için yeni baştan doğuyordu.[63] Hayır, bunun ten hazzı ile doğrudan bir münasebeti yoktu, o işin başka bir tarafıydı.

Zihni güçlükle de olsa Nuran'ı *Huzur*'daki yerine yerleştirip Paris ikindisine döndü. Doğruydu, genç kızlar da daima ilgisini çekmiş, müthiş şekilde cazibelerine kapıldığı olmuştu ama sonunda her genç kız biraz can sıkıntısı demekti. Sadece Nuran'ı çok sevmişti ve çok ıstırap çekmekle birlikte hakikaten mesut olmuştu.[64]

Bütün bunları hatırlamasının sebebi, önceki akşam Gare de l'Est'teki kiliseden çıkarken gördüğü o iki genç kız mıydı acaba? Kızların birisi, "Bizim Rumlara yahut Ermenilere benzeyen ufak tefek esmer, öbürü her milletten olabilecek kadar güzel, iyi yapılmış"tı. Bir mıknatıs gibi çekmişlerdi kendisini ve o da bu çekime karşı direnmeyi bir tarafa bırakarak geçip karşılarına oturmuştu. Oturur oturmaz da şaşkınlığı bir başka hâl almıştı çünkü kızlardan birisinin kirpikleri son derece güzeldi ve gözlerinin içi varlığını uzun zaman önce unuttuğu bir bahçeye benziyordu. Paris'te zihnini meşgul eden birkaç genç kız daha görmüştü gerçi ama en farklısı herhalde buydu. Kızın kirpiklerinin ortasındaki bahçeye bakarken bütün mevcudiyetinin bir merdiven haline gelip miracına tırmanmak istediğini hissetmekte gecikmemişti.[65]

Fikret, "Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer" derken haklıydı, kadının sefil durumda bulunduğu bir cemiyetin haki-

ki mânâsında şahsiyet kazanıp ayakta kalabilmesi mümkün değildi. Ancak bu sefaletin gerisinde kadının uzvî mesaisinin ve bu mesaiye karşı dev bir mağara ağzı gibi açılmış erkek iştahının bulunduğunu ilâve etmeyi unutmuştu...

11

Gözleri caddenin karşı tarafındaki Sorbonne'a takıldı. Üniversitenin kapısı doğrudan sokağa açılıyordu. Bütün bir Avrupa'da sokakla bu kadar iç içe olan, daha farklı bir ifadeyle sokağın bir parçası haline gelen bir başka üniversite tasavvur edilemezdi. "Paris'te her şey sokakla Sorbonne'un arasında hallediliyordu. Collège de France, Sorbonne'un doğrudan doğruya sokağa açılan kapısıydı."[66] Bu da üniversitede başlayan bütün icatların sokağa yansımasına, sokağın taleplerinin de üniversitenin bir parçası haline gelmesine zemin ve imkân hazırlıyordu. Sokağı ihmal eden bir üniversite, hem kendi hayatını hem de sokağın hayatını kolaylıkla bir uçurumun eşiğine getirebilirdi. Şurası bir hakikatti ki, sokakla kurulan bu samimiyet, üniversitenin fikrî kapasitesini bir kenara bırakıp sokağa teslim olması mânâsına gelmiyordu. Zaten böyle bir şey üniversitenin varlık sebebini inkâr anlamı taşırdı. Üniversitenin görevi sokağa taviz vermek değil, varlığını ciddiye almaktı. Kritik dönüm noktalarında sokağı geriletebilecek güç ancak bu ciddiye alma tarzı olabilirdi.

Birden kendisini, "Sorbonne'u İstanbul'a götürüp Beyazıt'ta bizim üniversitenin karşısında nezih bir yere yerleştirsek acaba ne olurdu" diye bir tasavvur üzerinde çalışırken buldu. Bütün kurum, mimarisiyle, kütüphanesiyle, akademik kadrosuyla İstanbul'a nakledilebilseydi hakikaten ne olurdu? Ne olacaktı, Sorbonne'un arkasındaki zihniyet dün-

yasını ve zihniyet dünyasının asıl anahtarı olan münasebetler sistemini de alıp götüremedikten sonra Sorbonne'u üç günde kendimize, kendi üniversitelerimizden birisine benzetir, bir müddet sonra da "İşe yaramıyor" diye kapısına kilit vururduk! Çünkü bizde sadece sokakta değil, üniversitede de kıymetler altüst olmuştu. Sokağın kıymet verdiği şeylere üniversite bütünüyle kayıtsızdı, üniversitenin önemsediği şeyler ise sokak için hiçbir mânâ ifade etmiyordu.

Fikir dünyasında sokağı yakalayabilen, onun kıymet hükümleri üzerinde tefekkür eden insan da yoktu. Sadece Âkif sokağı alıp fikrî bir çerçevenin gerisinden görmek için ciddi bir mesai harcamıştı. Şiiri manzume seviyesinde kalsa bile, o badirede sokağa kulak kesilmek az şey sayılmazdı. Fakat Âkif, bütün haysiyetine rağmen kendi idrakinin gerisinde kalan insandı. "Alınız ilmini garbın, alınız sanatını" derken bunun mümkün olabileceğine hakikaten inanmış, onun arkasındaki kâinatı görmeyi bile isteye ihmal etmişti. Bu ihmalin gerisinde bir inkârın da bulunduğunu görmemek imkânsızdı.

Sokağın diline bu kadar yakın olan bir insanın, sokağın ahlâkına bu kadar uzak kalabilmesi garip ve şaşırtıcıydı. Sokağın değiştiğini, bambaşka bir hüviyete büründüğünü, pek çok arıza içinden gelse bile taleplerinin başka bir nitelik taşıdığını bir türlü göremiyor, belki de gördüğü halde kabul etmek istemiyordu. Âkif'in sokakta karşılaştığı Müslümanlığı sevmediğini, İslâm dünyasındaki sefaletin hakiki sebebi olarak onları gördüğünü hatırladı. Zavallı Âkif, kendi ahlâkının bir türlü sokağa yansımamasının, sokakta herhangi bir karşılığı olmamasının azabını çekiyordu aslında. Âkif hakikaten ahlâklı adamdı, ne var ki onun aradığı sokak, tıpkı aradığı iman gibi yanan bir konağın külleriyle birlikte bilinmez bir âleme savrulmuştu.

Paris'te ise sokak yaşayan bir şey olarak üniversitenin kapısında, parlamentonun önünde, kilisenin kürsüsünde, köprünün başında, hastanenin koridorunda yerini alıyor ve hatta oradan hayatı idare ediyordu. Şurası bir hakikatti ki, üniversitedeki profesör, parlamentodaki milletvekili, kilisedeki din adamı, hastanedeki doktor yahut evinde oturan filozof da sokağın bir parçasıydı ve hayatiyetini ondan kopmadığı sürece sürdürebiliyordu. Sorbonne'un sokağa açılması, Fransız düşüncesinin de sokağa açılması demekti ve canlı bir varlık olan üniversite, gücünü bir miktar da oradan alıyordu.

Oysa İstanbul'da sadece şehir fikri değil, sokak da kaybedilmişti. Hayatın en önemli tarafını yapan sokağın aramızdan çekilmesinden bile rahatsızlık duyulmaması belki de daha büyük bir kayıptı. Şehir susuyor, şehrin suskunluğunu bir fırsat haline getirmek dışında hiçbir ferdî kabiliyeti olmayanlar da bu suskunluğu paraya tahvil ediyorlardı. Süleymaniye gibi bir mimari şaheserin altındaki dükkânların içler acısı hali gelmişti aklına. O mücevher gibi eserin perişan manzarası ile Paris sokağını mukayese etmek mümkün müydü? Eski İstanbul'un kendine göre bir hayatı ve üslûbu vardı. Şehir, bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayattı. Mimari ise bu hayatın asıl büyük üslûbunu yapıyor ve ifade yerindeyse eğer hem sokağı hem de mahalleyi büyük anlamıyla idare ediyordu. İstanbul'dan başka bir şehirde Şehzade Camii cinsinden bir binanın karşısına Belediye Sarayı gibi bir ucubenin yapılabileceği tasavvur bile edilemezdi.

Berbat kahvenin parasını ödeyip kalkarak nehre doğru yürümeye başladı. Saint- Michel Bulvarı'nın ortasında uzaktan da olsa Notre Dame'ın kulelerini görünce, "Biz esasen mukavemet fikrini kaybettik" dedi kendi kendine. Hâlbuki hayatın bütün yaratıcı sırrı mukavemet fikrindeydi. Mukavemet yeniye karşı sırtını çevirip oturmak demek değildi, bilakis, mukavemet her an uyanık olmak anlamına geliyordu. Yeniye dair tekliflerin hemen hiçbiri bir mukavemet imtihanından

geçmediği için tam mânâsıyla hayatımıza dâhil olamıyordu. Eski ise Süleymaniye'nin altındaki dükkânlar gibi perişan bir halde ömrünü doldurup aramızdan çekileceği günü bekliyordu. Hakikat şuydu ki, biz yaşadığımız şehrin de, hayatın da sahibi değildik. Şehrin içinde, birkaç saatin ardından ziyaretine son verecek bir misafir gibi oturmakla yetiniyorduk ve hayatı da tamamen tesadüflerin seyrine bırakmak dışında bir şey yapmıyorduk. O tesadüfler bizim istediğimiz istikamette ilerlemediği zaman ise tevekkülü çoktan unutmuş, şikâyetlerimizin serin gölgesine sığınıp tesbih çekiyorduk.[67]

Cılız nisan güneşi altında ürperdiğini hissederek adımlarını hızlandırdı. Saint-Michel Bulvarı her zaman olduğu gibi kalabalıktı. Baharın insana gülümseyen yüzünden faydalanmak isteyen kitapçılar kaldırımlara kadar yayılmıştı. Her tezgâhın başında her yaştan birkaç insan kitapları karıştırıyor, rasgele açtığı bir sayfayı okuyor yahut yanındaki arkadaşına göstererek bir şeyler söylüyordu. Paris'te kitap yaşayan bir varlık olarak hemen her yerde mevcuttu ve muhtemelen bu nedenle kimsenin dikkatini ayrıca çekmiyordu. İstanbul'dayken neredeyse her gün bir defa uğradığı Beyazıt'taki Sahaflar canlandı zihninde. İki dünyanın kitaba bakışı, dokunuşu, kıymet verişi, sayfalarını çevirişi nasıl bu kadar farklı olabiliyordu? Sahaflarda da buna benzer manzaralar vardı elbette ama Paris'te kitap hayatın içinde, onun vazgeçilmez unsurlarından birisi olarak yer alıyordu. Metroda, otobüste, parkta, trende, doktor muayenehanesinde, bistroda, café'de, üniversite kütüphanesinde, nihayet Bibliotèque Nationale'de geniş kalabalığın kitapla kurduğu münasebet hemen hissediliyordu. Bu da kitabı yaşayan bir varlık haline getiriyor, kimse cebinde, çantasında yahut koltuğunun altında kitapla dolaşanları, ona hayattaki diğer eşyaya davrandığı gibi davrananları yadırgamıyordu. Saint-Michel Bulvarı'nda da mevcuttu kitap, Musée d'Orsay'de de; Odéon

yahut Trocadéro'da da farklı değildi. Çimenlerin üzerine sere serpe uzanıp kitap okuyanları veya bir kitapçıda bir köşeye kıvrılıp birkaç kitabın birden sayfaları arasında kaybolanları garip karşılayan yoktu.

Üzerinde eski yazı ile yemek tarifi de bulsa yerden alarak önce öpüp başına, sonra da bir duvarın üstüne koyan gelenek ise kitabın hayatın bir tarafını teşkil etmesini engelliyordu. Saygıyla birlikte bir miktar da korku vardı galiba bu davranış tarzında. Sahaflara girerken ceketinin düğmelerini iliklevan insanlar bile görmüştü. Bir keresinde tozlu sahaf raflarında eski bir Yunus Emre Divanı'na rastlayan bir ahbabı, kitabı gözleriyle uzun uzun okşadıktan sonra eline almaya ancak cesaret edebilmişti. Bunu sadece matbaaya üç yüz yıllık geç kalmışlıkla açıklamak mümkün değildi. "Kitapla kurduğumuz ilişki, kendimizle kurduğumuz ilişkinin bir başka cephesini teşkil ediyor" diye düşündü elindeki Baudelaire'i yerine bırakırken ama içinden de olsa hayıflanmayı sürdürmekten alamadı kendini: "Kur'an'ı bile kanaviçeli, iğne oyalı bohçalara sarıp duvara asıyoruz. Şifahî bir cemiyet olmaktan kurtulmak için Batı realitesi ile temas işimize yarayabilirdi, ne yazık ki, netice itibariyle bu realiteyi de kendimize benzettik..."

Kitapçıdan çıkıp nehre doğru yürümeye devam etti. Bulvarın nihayetindeki anıtın önüne gelince yavaşladı ve suyun sesini dinlemek için durdu. Çocukluğundan başlayarak mermere karışan su sesine karşı garip bir düşkünlüğü vardı. Gördüğü bütün irili ufaklı şadırvanları bunun için sevmiş, abdest alan yahut sadece serinlemek için yüzünü yıkayan insanları bunun için büyük bir dikkatle takip etmişti. Su damlacıklarının mermere düşer düşmez parçalanıp dağılmasında, yüzlerce parçanın ayrı ayrı bir ışık çağlayanına dönüşmesinde masala benzer bir taraf buluyordu. Mermerle suyun beraberliğinin taşıdığı ilham bu masalı besleyip büyütüyor, çoğu zaman

da rüyalarının ayrılmaz bir parçası haline getiriyordu. Sadece İstanbul'da değil, Bursa, Antalya ve Erzurum'da da hayli sık yaşadığı bu masalın Paris'te de gelip kendisini bulması, kaderden başka neyle izah edilebilirdi ki?

12

Şurası muhakkaktı ki yaşıtları arasında talihine en fazla benzettiği isimlerden birisi Fikret Muallâ'ydı. Nerede duracağını bir türlü bilmeyen bir zekâ, bütün kaderini avuçlarının içine alan hayata karşı pençelerini mütemadiyen yenileyerek yeni hamleler yapıyor, düştüğü yerden kalkarken bile tökezlediği halde cesaretini asla kaybetmiyordu. Kendisinden bir hayli farklı bir gecikmişliğin tezahürü olan bu cesarete esasen bambaşka bir isim vermek gerekirdi ancak sözlüklerde henüz böyle bir kelime yer almıyordu. Tıpkı Van Gogh gibi onun da tıbbın tamir edemediği yaralarını gizlemek yahut üzerini örtmek gibi bir kaygısı bulunmuyordu. Nasılsa öyleydi, kimi zaman bunu ifrat derecesine kadar götürüyordu ama kabul etmek gerekir ki bu da sadece Fikret'e yakışıyordu. Buna mukabil çevresi ve içinde yaşadığı cemiyet aynı kanaatte değildi ve onun bir yerlere, bir şeylere yetişme telâşını asla anlamıyordu. Gecikmişliğin gerisinde yatan sırrın mahiyeti üzerinde zerre durmadıkları için görür görmez tedirgin oluyorlar, bir zamanlar ahbap olduğu insanlar ona tesadüf edecekleri endişesiyle yollarını değiştiriyorlardı. Kendisinden önce eseri ile tanışanlar için ise durum daha da farklıydı. Nereden bulduğuna herkesin şaştığı, kendisinin ise ruhunun derinliklerindeki mağaralardan ödünç aldığını söylediği renkler, ışığı kullanma biçimi ile bir araya gelince insanı görünmez duvarlara çarpıyordu. Hayranla-

rı ile birlikte korkanlarının da eşit seviyede artması bunun tabii bir neticesiydi.

Moda'nın yahut Bahariye'nin denize açılan ara sokaklarında karşılaştıklarında gözlerindeki yansımalardan tedirgin olup ürkse de veya Beyoğlu'nda herhangi bir mekânda yemek yiyip içki içerken masanın üstüne fırlayarak soyunmasından bıksa da onu hiçbir zaman terk etmeyen birkaç dostundan biriydi. Derbederliği ve muhitine karşı kayıtsızlığı kadar tablolarındaki iklim ve atmosferde de onu çeken bir şey vardı. Bu itibarla sabah erkenden kalkıp Güzel Sanatlar'dan talebesi olan Selim'i beklemeye başlamıştı. Çünkü bugün nihayet Fikret'i görmeye gidecekti. Anlatacağı anekdotun Fikret'i memnun edeceğini düşünüyordu. Kendi memleketinde testi ile suyu yan yana getiremeyenlerin gelişigüzel değerlendirmelerine kayıtsız kalsa bile, sanatına inanan Fransızların varlığı, İstanbul'dan gelen her ressam için asıl gıdaydı.

Önceki gün Seine kıyısında dolaşırken küçük bir ara sokakta daha önce gördüğü sevimli bir galeriye girer girmez sağ tarafta asılı duran resimleri hemen tanımış ve artık ahbap olduğu galerinin sahibesine, "Bunlar Fikret Muallâ değil mi" diye sormuştu. İhtiyar kadın, başıyla ve omuzlarıyla kendisini tasdik ettikten sonra, şaşkınlığını gizleme gereğini bile duymadan, "Aman Tanrım, demek tanıyorsunuz" diyerek hakiki bir merakla birdenbire parlayan gözlerini iri iri açmıştı.

Aynı memleketin insanı olduklarını duyduğu zaman ise bir sır verir gibi bütün mevcudiyetiyle üzerine eğilerek, "Acayip ressam, daha doğrusu acayip insan. Biraz kendisini idare edebilse, eserlerini sağa sola yok pahasına satıp piyasasını kırmasa... Bilir misiniz ki Paris'in bir tarafını yakaladı. Paris kendisini sevenleri mükâfatlandırmasını bilir. Bilhassa resimde. Hele biraz samimi ve şahsî olursa. Hemşehrinizde işte bu var..." diye fısıldamıştı.[68]

Bu defa şaşırma sırası kendisindeydi. Resimleri yeniden gözden geçirdikten sonra, "İyi ama" demişti, "bu resimlerde asıl konuşan şey İstanbul." Yaşlı galeri sahibesi, karşıdaki insanı küçümsediğini ele veren bir tavırla gözlerini onun üzerinde gezdirmiş, kirpiklerinden başlayıp pabuçlarının ucunda biten yorucu yolculuğunu tamamladıktan sonra da belki ancak Edith Piaf'tan duyulabilecek şuh bir edâ ile içinden dışarıya taşmıştı: "Unutmayınız ki Paris güzel bir kadın gibidir. Her dilde ilân-ı aşk edilebilir."

Bunu duyunca, "Zavallı kadın, Fikret'in hem İstanbul'da hem de Paris'te birkaç kez akıl hastanesine girip çıktığını, başının polisle sürekli dertte olduğunu bilse acaba aynı şekilde konuşur muydu" diye bir müddet kaygılanmış, galeriden çıkarken de artık nedense ertesi sabah Fikret Muallâ'ya gideceğini söylemeden edememişti. Bu küçük haber yaşlı kadını heyecanlandırmakla kalmamış, görebildiği kadarıyla nazarındaki kıymetini de hemen birkaç seviye birden yükseltivermişti.

Paris'te en çok görmek istediği insanlardan birisi olduğu halde önce ilk günlerin telâşından, sonra da kendi tembelliği yüzünden bir türlü Fikret Mualla ile buluşamamıştı. Şüphesiz bunda Fikret'in derbeder mizacının da tesiri vardı. Bilhassa akşamları söz verdiği yerde bulunduğunu hiçbir zaman gören olmamıştı. Zaten bunun için sabah erkenden giderek Fikret'i evinden çıkmadan yakalamaya karar vermişlerdi. Selim'le Denfert-Rochereau'da girişi hayli güzel bir evin en üst katına tırmanırken biraz da vicdan azabı ile kıvrandığı için heyecanlıydı. Allah'tan Fikret kapıyı giyinik bir vaziyette ama kendisine gecikmiş insanların bir şeylerin üstünü örtmek maksadıyla yaptığı gibi, hayli "salkımlı" küfürlerin eşlik ettiği bir neşe ile açmıştı.[69]

İçine sığmakta güçlük çektikleri yer küçücük bir odaydı. Duvarlarda biri Van Gogh olmak üzere birkaç resim, şövalenin

önünde de bir tek koltuk vardı. Odanın her tarafından rüzgâr aldığı o kadar belliydi ki, Fikret muhtemelen bunun için giyinikti. Onlar kendi aralarında konuşurken Fikret'in İkinci Dünya Savaşı sırasında Paris'te Alman işgalini gören tek Türk ressamı olduğu hatırladı. Diğerleri bir yolunu bulup döndüğü halde Fikret yerinden bile kımıldamamış, "Leblebistan" ismini taktığı ülkesiyle bütün irtibatını koparmıştı. İstanbul'daki dostları bunu yine onun deliliğine vermiş, o da, "Ben leblebiciler arasında bir ucubeyim. Ben bu kitle için onlarca bir deliyim. Nitekim bence de, beni resim yapmaktan uzak tutan herhangi bir kimse de benim düşmanımdır ve ben de ruhen fakir bir cemiyetin ve tufeyli zenginliğinin müthiş düşmanıyım. Benim gibi düşünenler de yok değil. Onlarla buluşunca rahatım. Fakir, fakat bahtiyarım. Fakat onlardan ayrılınca yalnız kalıyorum. Düşenin pek dostu yoktur Leblebistan'da" diyerek kendisinden beklenen cevabı önlerine atmakta gecikmemişti.[70]

Paris'in işgali esnasında Almanca bildiği için Almanlarla münasebet kurmasını affedemeyenler, bir süre sonra Fikret'in adını "işbirlikçi"ye çıkartmışlardı. Oysa Fikret'in siyasi ve sosyal meselelerle hiçbir ilgisi yoktu. O birkaç şişe şarap parası denkleştirebilmek dışında görünürde herhangi bir kaygısı bulunmayan bir adamdı; yaptığı tabloları bunun için önüne gelene dağıtıyor, barlarda hesabını koltuğunun altındaki resimleriyle ödüyordu. Öyle ki, La Palette'te kendisini Picasso ile tanıştırdıklarında da, her zamanki pervasızlığıyla, "Picasso mu, tanımıyorum" demiş, Picasso ise buna aldırmayarak eserlerini beğendiği bu genç ressamı evine çağırıp ağırlamış, giderken de "Fikret Muallâ'ya" diye imzalayarak bir kadın figürü armağan etmişti. Bu armağan Fikret için sadece birkaç gün daha sağa sola yalvarmadan içebilmek anlamını taşıyordu.[71]

Fikret'e bakarken, kendi gecikmişliğinden onun gecikmişliğine uzanan sokak aralarını bütün çıplaklığıyla görebiliyordu. Esas fark direnme biçimlerindeydi, Fikret kepazelikleri bir tür savunma mekanizmasına dönüştürürken, kendisi savunma mekanizmasını kepazeliklere kurban ediyordu. Fikret'in birazdan odadakilerin varlığına aldırmayarak şarap şişesini kafasına dikeceğini biliyordu. Şurası da vardı ki, kendisinin de dâhil olduğu neslin içki ile münasebeti son derece farklıydı. İmparatorluğun dağılmasının çerçevesini çizdiği boşluk, birbiri ardına yaşanan iki dünya savaşının tabii neticesi olan buhran, zihinlerinde ve ruhlarında devam eden eski hayatla yeni hayatın bitmek bilmeyen mücadelesi, alkolün farklı bir mânâ kazanmasına yol açmıştı. İtiraf etmenin tam zamanıydı, hepsi bir tarafıyla biraz alkolikti.[72]

Buna rağmen Fikret'le Cahit'in alkolle münasebeti diğerlerinden farklıydı. Daha ilk tanıştıkları gün Cahit'in alkole kendilerinden başka türlü, bir çeşit ihtiyaçla gittiğini görmüştü. Sanki içindeki başka birinin susuzluğunu gidermek için içiyor gibiydi. Fikret ise alkolü sadece kendisine değil, çevresine de saldırı amacıyla kullanıyordu. Cahit, ne zaman içine yerleştirdiğini bilemediği yahut gayet iyi bildiği birilerinin yanı başında kendisine doğru çalışırken, Fikret muhtemelen içine daha fazla eğilmemek için tamamen dışarıya dönüyor, şahsiyetinin bir tarafını sanki alkolle yapıyordu. Zaten bu yüzden son yıllarda bütün Paris Fikret'in alkolünden yaka silkmeye başlamıştı. Dostlarından duydukları hiç de iç açıcı şeyler değildi.

Selim'le birlikte küçük odadan çıkarlarken Fikret hayli neşeli bir jestle üç resmini tutuşturmuştu eline. Birkaç gün sonra da sabahın dokuzunda kendisini görmeye oteline gelmişti. "Yanımda Fikret Muallâ. Onun da hepinize selamı var. Onun kahvesi tütüyor. Benim çayım demleniyor. Tıraş bir karış. Doğrusu çıplak gelmediğine hayret ettim. Fakat hakkımdaki saygısızlığına kızmadım da değil" diye yazacaktı Adalet Cimcoz'a.

Mektubu yazarken Fikret omuzlarının üzerinden bakıyor, hazır fırsatını bulmuşken Adalet'e de, Bedri Rahmi'ye de küfretmekten geri durmuyordu. Bir ara masanın diğer köşesine oturmuş, gözlerini yüzünden ayırmadan bir şeyler karalamaya başlamıştı. Biraz sonra da karaladığı deseni büyük bir keyifle getirip masanın üzerine bırakmıştı. Elinde yarım sigarası, önünde çay fincanı ile kendisinin portresiydi bu. Fikret, masanın diğer ucundan onu nasıl gördüyse öyle çizmiş, desenin altına 7 Eylül 1953 tarihini atmayı da ihmal etmemişti.

İhmal etmediği bir başka şey de, mektubun sonuna kendi imzasıyla not düşmek olacaktı. "Hasret kelimesini ben kullanıyordum. Hoşuma gidiyor, biraz da siz kullanın, ben biraz alıştım" diyen ve birkaç kelimenin ikliminde neredeyse bütün bir memleket özlemini dile getiren bir nottu bu. Yıllar sonra, Fikret'in notuna değil de, desene bakarken hayıflanacaktı. Birkaç küçük dokunuşla neredeyse bütün şahsiyetini ele veren desen her seferinde kirpiklerinin ıslanmasına yol açacak, "Sabahın o saatinde neden kravatlı ve ceketliydim acaba" diye düşünmeden edemeyecekti.

Bu, hemen her şeye geç kalmış iki insanın birbirini bu kadar yakından son görüşüydü...

13

"Dünyada yağmur altında fıskiye seyredilebilen bir memleket varsa o muhakkak İtalya'dır!"

İspanyol Merdiveni'nin sol tarafındaki küçük bir bistroda, bir taraftan Paris'tekilerle kıyaslandığında biraz daha lezzet taşıyan kahvesini yudumluyor, bir taraftan da yağmurun tıpkı Kandilli yahut Kuzguncuk önlerinde olduğu gibi bir sis bulutu halinde teslim aldığı sokağa ve geniş meydana bakıyordu. Merdivenlerin hemen önündeki küçük havuzun birkaç adam boyuna ulaşan fıskiyelerini de işte o sırada fark etmişti. Henüz yağmurdan fırsat bulup merdivenlerin nihayetindeki Trinita Kilisesi'ne tırmanamamıştı ama ön cephesiyle hafif bir Notre Dame esintisi taşıyan binayı merak ediyordu. Broşürlerde İspanyol Merdiveni'nin yüz otuz sekiz basamak olduğunu okumuş, bu kadar basamağı nasıl tırmanabileceğine ise bir türlü karar verememişti. İlk önce her otuz basamakta mola vermeyi düşünmüş, daha sonra bunu elliye çıkartmıştı. "Zaruri şekilde bir iş yaparken veya şikâyet ederken mesut olan insanlardan"[73] olduğu için "yaşlıyım, yorgunum, hastayım" diye devam eden tiradını, en azından Roma'nın hatırına bir müddet ertelemeyi de işte o sırada akıl etmişti. Yine de yüz otuz sekiz basamak, tam bir muamma olarak karşısında duruyordu.

Nihayet bir başka geciktiği şehirde yani Roma'daydı. Paris'le mukayese ettiğinde Roma'ya dair hiçbir hayal kur-

madığını büyük bir şaşkınlıkla hatırlayıverdi. Hayal kurmak şöyle dursun, Paris'i bütün mevcudiyetiyle arkasında bırakıp Roma'ya gideceğine ihtimal dahi vermemişti. Şurası da vardı ki, tarihî bağlar dolayısıyla İstanbul'un İtalya'daki uzak akrabası gibi duran bu şehri ciddi mânâda merak etmiş, üzerinde kafa yormuş da değildi. Baudelaire'in mısralarından ruhuna doğru kanatlanan Paris sıkıntısı "Ben artık bu şehre biraz fazla geliyorum" ısrarıyla birleşince, kendisini Fransa hudutlarının dışına atmaktan başka çare bulamamıştı.

İşin tuhafı şuydu ki, sanki gelip de İspanyol Merdiveni'nin karşısındaki bistroya oturacağını tahayyül etmiş gibi, Roma'dan önce trenle İspanya'ya gitmiş, belki de bu seyahatte kendisini buraya hazırlamıştı. Buna mukabil, bindiği tren Paris'ten ayrılıp da Fransa-İspanya hududuna yaklaşırken, etrafta gördüğü köyleri ve kasabaları Anadolu'ya benzetmekten kendini alamamıştı. Kompartımanda kendisiyle birlikte bir Rum kadın, onun İspanyol kocası ve Brezilya'da doğmuş iki Fransız genç vardı. Tren İspanya'ya girerken hem medeniyetin hem de peyzajın değiştiğini fark etmiş, Hollanda, Belçika, İngiltere ve Fransa'da son derece kolay olan pasaport kontrollerinin İspanya sınırında neden bir işkenceye dönüştüğünü bir türlü anlayamamıştı.

Madrid'i görmek istemesinin gerisinde Yahya Kemal'in burada elçilik yapmasının tesiri olabilir miydi? Belki de Paris'te kaybettiği Üstad'ı Madrid'de yeniden bulmak istiyordu. Trende pencereden dışarı bakarken zihninin yorgunluktan külçeye dönmüş nahiyelerini yoklamış ve öyle olabileceğine karar vermişti. Ancak asıl dikkatini Prado Müzesi için saklamış, ne kadar haklı olduğunu da Goya tablolarının karşısına geçince anlamıştı. Her şeyi inkâr eden bir sessizliğin arkasından ışığı kucaklayan Goya, hakiki İspanyol ruhunun bir tarafını Prado'nun koridorlarına taşımıştı.

Ne var ki asıl şaşkınlığı boğa güreşlerinin yapıldığı Corrida'da, İspanyol ruhunun vahşetin kollarına gönüllü atılan diğer cephesiyle temas edince yaşayacaktı. Corrida, Madrid'in en büyük arenasıydı. Yekpare tuğladan inşa edilmiş bu arena uzaktan uzağa Endülüs'ü hatırlatan çinilerle süslüydü ve meydanın ortasında bir yalnızlık anıtı gibi durduğundan çevresindeki binaları eziyordu. Bu bir dereceye kadar affedilebilir bir şeydi, ama arenanın ortasında olup bitenler için aynı şeyi söylemek bir hayli zordu.

Bütün cazibesini ve güzelliğini tabii bir miras gibi bünyesinde taşıyan o simsiyah boğa toprak zemine fırladığı zaman, bütün manzara kendiliğinden değişmiş ve dikkatler bu harikulâde varlık üzerinde toplanmıştı. Boğa, uğuldayan kalabalık karşısındaki bütün hiddetinin aksine sade çizgi, plastik ve zarafetten ibaretti. Öfkesi ihmal edilecek olursa şayet, kuvvetli de görünmüyordu. Hatta tersine, uzaktan olsa bile öpmek ve sevmek ihtiyacını apaçık hissettiriyordu. Ortada simsiyah kusursuz bir güzellik halinde dolanıyor, başına geleceklerden habersiz bir kader mahkûmunun çaresizliği içinde sağa sola hücum ediyordu. Hiç kimseye düşmanlığı yoktu. Canı yanmasına rağmen bir süre sonra bu işlerin biteceğini sanıyor, her şeye belki de imkânsız bir mesafeden bakıyordu.[74]

"Her tarafından mıknatıs gibi cazibe taşan" boğanın vahşi bir şekilde öldürülmesi dışında, kendisini belki en az o kadar üzen bir başka şey daha olmuştu. Etrafına o kadar dikkatli baktığı halde, Yahya Kemal'in "Endülüs'te Raks" şiirinde tasvir ettiği atmosferin en küçük bir izini bile görememişti. Ne zil göze çarpıyordu, ne şal, ne de gül. "Olé" çığlıkları ise harikulâde bir hayvan karşısında insan çaresizliğinin kendini kabul ettirme çabasından başka bir şey değildi. Yahya Kemal bir defa daha hayal kırıklığına uğratmıştı kendisini. Bir şairin muhitin muhayyilesine bu kadar teslim olmasında tuhaf olan bir taraf vardı. Zavallı Yahya Kemal, aradaki perde

çekilince bütün iştah ve sefaletiyle çırılçıplak kalmıştı karşısında.

Bu hayal kırıklığının arkasından gittiği Toledo'da bir miktar da kendisini zorlayarak Madrid'deki vahşeti unutmaya gayret etmişti. Bir geçmiş zaman mücevherine benzeyen bu şehir, Prado Müzesi bir kenara bırakılacak olursa İspanya seyahatinin hakiki mucizesiydi. Toledo'nun, bu kadar sokağı ve bu kadar evi küçük nehrin ortasında bir rüya gibi duran küçük tepeye nasıl sığdırdığına bir türlü anlayamamıştı. Şurası bir hakikatti ki, "Büyük Katedral" olarak bilinen Santa María, rokokonun ve zenginliğin cinnetini, neredeyse ıslak bir eldiven gibi suratına çarpmış, böyle bir müdahaleyi beklemediği için de hem ruhen hem de fiziken bir hayli sendelemişti. Öyle ki, bir ara, "Mimariyi sevenler bu binaya hiç girmemeli" diye düşünürken yakalamıştı kendisini. "Rokoko bu asil binayı ne yükseklik ne genişlik hissi bırakmayacak şekilde örtmüştü. Bir yığın mermer chapelle, ilâve binayı karışık bir mimarî mecmuası haline getirmişti."[75]

Toledo'dan sonra gittiği Barcelona'da yirmi dört saat geçirmiş, bu kısa ziyaretin mükâfatı ise birkaç Picasso ile o muazzam katedral olmuştu. Katedralden içeri girerken Endülüs'ü görmek uğruna yukarı İspanya şehirlerini feda ettiği için bir hayli üzülmüştü. Bunlar yetmezmiş gibi, o kadar telâş arasında ceketini de otelde unutmuştu.[76] Bu kadar aksilik üst üste gelince de, kendisini köşeye sıkıştırmak için fırsat kollayan mizacı ortaya çıkarak, hayatını ve hayallerini idare edemediği bütün zamanlarda yaptığı gibi duruma müdahil olmuştu. Neredeyse bütün hayatının muhasebesine girişmiş, vaktinde seyahat edemediği için bir defa daha hayıflandıktan sonra, hazır fırsatını bulmuşken çabucak o güne kadar hiçbir şey yapmadığına, hiçbir iş görmediğine, hiçbir eksiğini tamamlamadığına da karar vermişti. Hayır, hiçbir zaman her tecrübeye yaradılıştan hazır insanlardan olmamıştı. Roma'ya giden trende, laciverdi giderek uzaklaşan İspanyol gecesinin geride bıraktığı derin vadilere bakarak, her şeye gecikmiş insanların o hayli yaralı sesiyle, "Kabahatlerimi biliyorum, kendime mühlet vermeyeceğim" diye fısıldamıştı.[77] Oysa, "Sanatkârın kendisini tenkidi intihar şekline gitmemelidir" diyen de bir başkası değildi...[78]

Kendisine mühlet vermeme azmini ilk kıran, hâlâ aynı kararlılıkla bistronun pencerelerinden süzülen Roma yağmurunun ısrarı olacaktı. Bu yağmurda kalkıp İspanyol Merdiveni'ni tırmanması mümkün değildi. Bir sigara daha yakmadan önce cebindeki parayı kontrol ettiğini görerek seyirtip gelen garsona bir kadeh kırmızı şarap ısmarladı. Arkasından da, "Bari yağmuru nimet bilip İstanbul'a mektup yazayım" diye düşünerek cebinden hayli buruşuk bir kâğıt çıkardı ve "Adalet, dostlar" başlığını atıp eski harflerle çiziktirmeye başladı.

Önce harcıâlem bir seyyah gibi Roma'nın fevkalâde dağınık oluşundan şikâyet etti. Bu dağınıklık şehrin mimari niteliklerinden ziyade, tarihin üst üste binmesinin tabii bir neticesiydi. İnsanın her an iki bin beş yüz yıllık tarihin bir tarafıyla temas etmemesi imkânsızdı. Oraya birileri tarafından tesadüfen bırakılmış gibi duran Coliseum, onun üst tarafında sadece sütunları kalmış bir forum, hakikaten bir mahalle çeşmesi gibi karşınıza çıkan ancak ihtişamıyla insanı hemen bozguna uğratan Fontana di Trevi ve çeşmenin iki sokak ötesindeki katedral Roma için sıradan mucizelerdi. Bu kadar kesafet, tabiatı icabı tuhaf bir şaşkınlığa sebebiyet veriyordu. Fakat Rönesans'la kıyaslandığında Roma daha fazla göze çarpıyor, kendisini daha fazla hissettiriyordu. Hakikaten tarihin altında bu kadar ezilmiş bir başka şehir bulunamazdı herhalde. İstanbul bile, belki de dağınıklığı yüzünden, tarihin kendisini ezmesine fırsat vermemiş, onu bünyesinin bir parçası haline getirebilmişti. Buna rağmen Roma yaşa-

yan, nefes alıp vermesini bilen canlı bir şehirdi. Meydanlar, neredeyse bütün meydanları süsleyen fıskiyeli havuzlar yahut çeşmeler, Roma'nın asıl çehresini yapıyordu. Suyla bu kadar dost bir şehir, seyyahını da kısa sürede turist kimliğinden çıkartıp bağrına basıyordu. Akşam sekizde şehre gelmiş, bavulunu otele bıraktıktan hemen sonra bir kahveye çıkmıştı. Aradan geçen yirmi dakika içinde hakiki bir Romalı gibi hareket etmeye ve düşünmeye başlayıp sanki iki gün evvel içinden çıktığı hayata dâhil olmayı da nasılsa becerivermişti.

Sonra da kendisini bu küçük bistroya atana kadar Roma havuzlarının musikisi peşinde şehri adımlamaya başlamıştı. Yağmur altında bile fıskiyelerin çağlamaya devam ettiğini görünce evvela şaşırsa da, buradaki şiiriyeti fark etmesi çok da uzun sürmemişti. Yağmur sesiyle insan tarafından tanzim edilmiş su sesi arasında garip bir terennüm haritası vardı. Bir nevi koro gibi üstlendikleri görevi her mânâda yerine getiriyorlardı. İlk gördüğünde, bir seferinde Bursa'da ama asıl Antalya'daki bir deniz mağarasında şahit olduğu manzaraya benzetmişti bunu ve tıpkı Antalya'daki gibi fena halde ürpermişti. Ancak Roma'da hissettiği ürperti, çocuk zihninin korkularla beslenmiş taraflarının bir yerlerden bulup çıkardığı seslere benzemiyordu. Roma'da yağmur ve su sesinde doğrudan şiir vardı. Bir de elbette şiiri her seferinde umumi bir zaferin bir parçası haline getiren defne dalları...[79]

Zihninin bir tarafından kalkıp üzerine doğru gelen İstanbul'un suyu akmayan çeşmelerine dair öfkesini ise büyük bir gayret göstererek geriye itmeyi başardı.

14

Seyahat fikri veya itiyadı ile doğanlardan olmadığı için bir hayli yorulmuştu. Roma'da birdenbire içine girdiği sabırsızlık ve alışveriş çılgınlığı kadar, hiç ısıtılmamış rutubetli otel odaları da vücudundaki ve zihnindeki sızılarla birlikte yorgunluğunu artırmıştı. Nembutal'lerden yahut ona benzer uyku ilaçlarından mahrum bulunması ise hem seyahat bezginliğini hem de içindeki zehri, helezonik bir biçimde kendi üstüne katlıyordu. Fakat onu en fazla alışveriş için koşturmak canından bezdirmişti. Hiçbir zaman böyle şeylerin insanı haline gelmeye gayret etmemişti ve elli iki yaşından sonra başka bir şey olması da mümkün görünmüyordu. Adalet'e parfüm ve krem, Sabahattin'e viski, Kutsi'ye ağızlık, Kaplan'a kitap derken zaten harap olan sinirleri iyice gerilmişti.

Hayatın bu taraflarına dair en ufak bilgi kırıntısı dahi biriktirmediğini bu seyahat esnasında bir defa daha fark etmişti. Kitap hadi neyse ama, etrafta gördüğü bütün o diğer şeyler için ciddi bir mesai gerekiyordu. Kendisi ise bir çorap yahut kravat almaktan bile fevkalâde çekinen, böyle bir ihtimal söz konusu olduğunda günler öncesinden zihnini hazırlamaya çalışan fakat buna rağmen mağazanın kapısından girer girmez paniğe kapılan bir insandı. İstanbul'da bir defa olsun herhangi bir parfümeri dükkânının kapısından içeri adım atmadığına da işte Roma'da pişman olmuştu. Adalet'in hatırına bütün cesaretini toplayıp içeri dalmış, ne-

redeyse maddi bir varlık gibi yüzüne çarpan enfes koku karşısında ise ne yapacağını şaşırmıştı. Böyle bir kokuyu bir daha unutması artık mümkün değildi. Güzel koku bir baş dönmesiyle birlikte tuhaf bir sersemliğe yol açmış, o da hazır fırsat çıkmışken vaktiyle parfümeri tüccarı olmadığı için hayıflanmaya başlamıştı. Mizacı çabucak yırtılabilecek bir kumaş telâşıyla hiçbir yere yetişemediğini, her şeye geç kaldığını mütemadiyen yüzüne vurduğundan bu seyahat esnasında o kadar çok meslek değiştirmişti ki, sayısını artık kendisi bile hatırlayamıyordu.[80]

Buna rağmen hakiki bir gayret gösterip Roma'dan Floransa'ya giden trene bindiğinde, en büyük korkusu bir defa daha hayal kırıklığına uğramaktı. Paris'te ilk günlerin tedirginliği yatışıp birkaç gün geçtikten sonra öyle olmuştu, Goya olmasa Madrid'e o kadar bile tahammül edemezdi. Roma'daki dağınıklık, kendi zihnî dağınıklığıyla üst üste geldiği için, açtığı pencerelerin bir o kadarının da kapanmasına sebebiyet vermişti. Peki ya Floransa? Bu şehir hakkında o kadar çok şey okumuş, o kadar çok şey duymuştu ki, bir başka bozgun için ne tahammülü ne de bir köşeye gizlenmiş tesellisi vardı. İtiraf etmeye çekiniyordu gerçi ama Floransa'ya giderken zihninin mühim bir tarafı, en azından göze ait lezzetlerden mürekkep bir cennete hazırlamıştı kendisini.

Bu yüzden Santa Maria Novella İstasyonu'ndan çıkıp da hakiki Floransa'nın ilk sokaklarıyla yüz yüze gelince hayranlıkla hayret arasında bocalamaktan ne yapacağını şaşırmıştı. Bu şaşkınlık, her ara sokakta bir kat daha artacak ve giderek yerini gözle görülmemesi mümkün olmayan bir büyüye bırakacaktı. O kadar ki, kuvvetle aydınlatılmış bir meydana açılan karanlık bir yolun köşesinde, Floransa'nın ağır başlılığını kalbine indirilmiş ağır bir darbe gibi hissetmişti. Burası sadece bir şehirden ibaret değildi, Toscana dehâsı, bütün sertliği, bütün haşinliği ile köşeli ve derin çizgili bir yüz

olarak karşısında duruyordu.[81] O dehâ ara sokakların bütün boşluğunu billûr bir kadehte birleştirerek getirip Piazza della Signoria'ya bırakıyor, oradan aldığı ilhamı da eşit bir şekilde diğer sokaklara paylaştırıyordu.

Piazza Michelangelo ise en keskin İstanbul sevdalısını bile bir an şüpheye düşürebilecek kadar güzel bir manzaraya sahipti. Hayranlığı öylesine derinlik kazanmıştı ki, bir ara bütün dikkatini şehrin üzerine toplayıp, "Burası şehir değil, Allah'ın bir derdi" demekten alamayacaktı kendisini.[82] Bütün o eğri büğrü sokaklar, bütün o bir tarafıyla hayli rutubetli binalar, o binaların sanki dört yüz yıl önce kapatılmış da bir daha açılmamış gibi duran panjurları, turistlerden üç beş kuruş toplamak için hazırda bekleyen dükkânların bile kendilerini gizlemeye gayret eden üslûp alışkanlıkları, nihayet hakiki Floransalı diyebileceğimiz insanların dünyanın en tabii şeyini yapıyormuş gibi bu tarihin içinden konuşmaları şehre hakiki ruhunu veriyordu.

Piazza Michelangelo'dan Ponte Vecchio'ya doğru yürürken, "Bu şehir mi Rönesans'ı kucağında buldu yoksa Rönesans mı bu şehri" sorusunun da kendisine eşlik ettiğini fark etti. Makul ve meşrû bir soruydu bu ve herkesin hemen şimdi değilse bile, ömrünün bir devresinde bu sualin peşine düşmesi gerekebilirdi. Şurası muhakkaktı ki, insanların ve cemiyetin hayatını ilgilendiren hiçbir yaratıcı hamle, durup dururken teşekkül etmiyordu. Devrin şartları ve imkânları, görünmez bir manivela etrafında toplanan ana çekirdeğe hareket emri veriyor, gerili duran yay da ufku bütünüyle kaplayarak asıl hamleye zemin hazırlıyordu. Tabii ki asıl hamle insandan gelecekti ve insanın hazırlanması, şartların hazırlanmasından daha önemliydi; insan hazır olmayınca hamle hakiki dinamizmini yapamadan kendi üstüne kapanmak zorunda kalıyordu. Sovyet İnkılâbı insanı hazırlayamadığı için daha yarı yolda bütün yükünü mazinin kucağına bırakmamış mıydı? Türk İnkılâbı ise

insansız yola çıktığı için hâlâ nereye gideceğine karar verebilmiş değildi. Her ikisi de sadece eskiyi yıkmakla yeniyi yapabileceğini zannetmiş, büyük hatayla yüz yüze gelince de her şeyi kendi haline bırakmak dışında bir çare bulamamıştı.

Ponte Vecchio'nun ilk kemerinin altında durup bir sigara yakarak Arno Nehri'nin yeşil sularına çevirdi bakışlarını. Büyük Savaş'ta Alman tayyarelerinin yıkmaya kıyamadığı tek köprü buydu ve hakikaten de kıyılacak gibi değildi. Belki de Hitler'in savaştan önce Floransa'ya gelip hem şehre hem de Ponte Vecchio'ya hayran kalması engellemişti bu yıkımı. 1943'teki Alman işgali sırasında ise Floransa halkı, Floransa'yı Floransa yapan sanat eserlerini korumak için fevkalâde bir mücadele vermiş, eserlerin büyük bir bölümünü dağ köylerine taşıyarak Nazilerin eline geçmesine fırsat tanımamıştı.

Etrafına bakarken aklına yine İstanbul gelmiş ve mukayese fikriyle birlikte bir kıymık içeriden dışarıya doğru çalışmaya başlamıştı. Böyle bir durumda, sadece Yahya Kemal'in değil, kendisinin de "dünya ve ahirette vatandaşları" olan İstanbul halkı nasıl davranırdı acaba? Canım, bunu bilmeyecek ne vardı, İstanbul halkı Nazilerden çok daha önce yağmalardı zaten her şeyi, yahut daha iyimser bir ifadeyle, Nazilere çok az şey bırakırdı. İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş, Alman uçakları tarafından bombalanmamış bir şehri, birkaç savaşın yarasını birden sarmaya uğraşıyormuş gibi bir hale getirenler, bunu da zerre tereddüt etmeden kolayca yapardı.

Bu fikrin zihnini esir alarak karşısında bir mucize gibi duran şehrin sihrini bozmaması için Ponte Vecchio'nun karşı kıyısına çevirdi bakışlarını. Bütün o eski binalarda göze çarpmaması için hususi gayret sarf edilen ve belki de bu gayret yüzünden bilhassa göze çarpan balkon estetiği, İtalyanların yeryüzüne hazırladığı birkaç mühim armağandan birisiydi hiç şüphe yok ki. Fransız veya İspanyol, balkonu bir nevi süs olarak kullanırken, İtalyan dehâsı onu alıp mimarinin ayrılmaz bir parçası haline getirmişti. Bir tarafıyla hayat balkonda devam ediyor yahut hayata balkonda da yer hazırlanıyordu. Balkon etrafında teşekkül etmiş efsanelerin hepsinin İtalyan zekâsının eseri olması da bunun göstergesiydi. Başta *Romeo ve Juliet*, bütün bu efsaneler için bundan daha uygun bir mekân tasavvur etmek son derece güçtü.

Gördüğü her şeyle o kadar dolmuş ve o kadar tesir altında kalmıştı ki, bunu hemen birileriyle paylaşmazsa olduğu yerde parçalanacaktı. Ponte Vecchio'yu geçtikten sonra ilk rastladığı kahveye oturup, "Yirmi dört saattir o kadar acayip şekilde güzel olan şeyler içindeyim ki, sizleri imdada çağırmaktan başka çarem yok! Niçin burada değilsiniz" diye neredeyse çığlık atarak Adalet'e seslenmek ihtiyacını hissedecekti:

"Böyle şehir görmedim. Gümüş bir kazana benziyor. İçindekileri arıtmış. Hatta Paris'te bile bir Picasso, bir Leonardo, bir ne bileyim Watteau filân vardır ki bizim ufkumuz olur. Burada bütün ism-i haslar Floransa denen bir mozaiğin taşları olmuşlar. Michel Ange'ın önünden Kolaro'nun veya Degüstasyon'un önünden geçer gibi geçiyorsun; Botticelli'ye selâm bile vermiyorsun yahut ancak görüyorsun! Bu sabah Ponte Vecchio'dan içimde hep şimdi bir dükkândan Cellini çıkacak vehmiyle geçtim, küçük bir dükkânın önünde Michel Ange'la Leonardo'nun kavgalarına şahit olacağım diye ürktüm... Ama bütün bunlar ikinci dereceden iş kaldı. Çünkü Floransa acayip terkibine yarım saat sonra beni de kattı, hiçbirini düşünemez oldum. Roma'da mazi modern hayatı adım başında buluyor, parçalıyor. Burada mazi, hal, istikbal yok. Gayrı muayyen, iç içe bir zaman var, sürüp gidiyor, mazi neyi ayırabilir ki, seninle beraber sokakta..."[83]

15

Freud'la birlikte bütün bir yirminci yüzyıla hakiki çehresini veren Alman filozof Karl Marx, toplumları meydana getiren insan gruplarını, çalışma tarzlarını dikkate alarak sınıflandırırken, sosyal bir arızaya yol açmakla birlikte, zihnin düşünceler karşısındaki çaresizliğini hayli azaltarak sıçramasına da imkân hazırlamıştı. Cemiyeti, tabiatı, eşyayı, nihayet insanı tasnif etmek yani sınıflandırmak, düşüncenin kendi içinde mesafe almasını kolaylaştırdığı gibi, kimi zaman daha sağlam sonuçlar da verebiliyordu. Sosyal sınıflardan birine ait olanlar orada tutunabilmek veya daha yukarıdaki bir tabakaya tırmanabilmek için çırpınırken, zihnini tasnif edebilenler, böyle bir çabaya yüz vermeden belli bir istikamette ilerleyebiliyordu. Bu itibarla, insanları hayata her durumda galip başlayanlar ile mağlubiyetlerini her zaman bir kambur gibi sırtlarında taşıyanlar olmak üzere iki temel sınıfa ayırmak hiç de şaşırtıcı olmayacaktı. Denklemin ilk bölümünde yer alanlar, bazen mağlup olsalar bile bunu dahi galibiyete çevirmeyi yahut en azından öyle göstermeyi gayet iyi biliyordu. Diğerleri ise nadiren de olsa küçük bir başarının kıyısına yaklaştıkları zaman dahi, aslında bunu hak etmediklerini düşünüyor ve bir de onun için göz göre göre kendilerini hırpalıyorlardı.

Yıllar önce yaptığı bu tasnifi yeniden hatırlamasına yol açan, Necip Fazıl'dan başkası değildi. Tıpkı yıllar önce olduğu gibi, tasnifin ilk bölümünün hizasına Necip Fazıl'ı, ikinci bölümünün hizasına ise tabiatıyla kendisini yerleştiriyordu. Zaman zaman dostluğuna ve ahbaplığına da yakıştırdığı Necipcik, oralarda fazla duracak insanlardan değildi. Şurası bir hakikatti ki, Necip, şahsiyetini, zenginin otomobili, generalin yaveri, polisin tabancası, bekçinin düdüğü gibi daima yanı başında, daima en göze çarpan bir yerde taşımakla kalmaz, daha sorulmadan da göstermeye can atardı.

Her zaman bir yolunu yahut fırsatını bulup en güç durumları bile kendi lehine çevirmesini bilen Necip, muhtemelen yokluğunun da tesiriyle bu kez cepheden saldırmıştı. Kendisi, *Büyük Doğu*'da neşredilen yazıdan dostlarının "İstanbul'da tuhaf şeyler oluyor" ikazı neticesinde haberdar olmuştu. Bu tuhaflığın mimarının Necip Fazıl olması şaşırtıcı değildi; şaşırtıcı olan "Kaldırımlar" şairinin kendisini komünistlikle itham etmesi ve büyük bir pervasızlıkla, bütün seyahatinin de aslında komünist bir faaliyet çerçevesinde dönüp durduğunu yazabilmesiydi.

Daha 1933 yılında, Necip şöhreti o çok sevdiği atların yahut kadınların boyunları veya bacakları gibi dalgalandırmadan evvel, onun şiirine dair son derece müspet şeyler yazmıştı. Şiiri hakkındaki kanaati çok da değişmiş değildi, ancak şahsiyeti hakkındaki kanaati yıllar içinde bir hayli zemin kaybetmişti. Halbuki seneler önce, "Her hayat davetinin önünde, yelesi taze ve keskin bir bahar kokusu ile kabarmış bir küheylan gibi, burun delikleri açılıp kapanarak şahlanan bu genç adam, kendisini şiirin dar nizamına sokmamış olsaydı, acaba ne olurdu? Belki, zaferini terennüm eden tunç boruların akislerini ufkun dört köşesinden üstümüze bir altın yağmuru halinde yağdıran bir kahraman, belki köksüz bir adam, belki de daha büyük bir ihtimalle sadece bir deli (...) Bazı insanlar, ara sıra ayaklarını imkânsızın denizinde yıkadıkları içindir ki, zaman zaman başları bulutlarla çarpışır"

sözleriyle şairi ve şiirini övmekten çekinmemişti.[84]

Necip Fazıl da Yahya Kemal gibi teatral davranışların ve büyük jestlerin insanıydı. Onun Yahya Kemal'den farkı, yaptığı şeylere inanması ve bütün hayatiyetini de onun üzerine kurmasıydı. *Büyük Doğu* mecmuasında yazıya "Detektif X Bir" diye imza atması da bunun bir tarafıydı. Zavallı Necip, bu yazıyı yazdığı günler boyunca hakiki bir detektif olduğuna kendini inandırmış, hatta uzun bir pardösü, gösterişli bir pipo ve ucuzundan bir de pertavsız bile almış olabilirdi. İstanbul kaldırımlarında onun böyle bir kılıkta nasıl dolaştığını görmeyi hakikaten çok isterdi.

Sekiz maddelik yazı bir ihbarlar manzumesi halindeydi. Necip, onun mebusluktan ayrılıp Edebiyat Fakültesi'ne girmesine kadar olan zamanda yani İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden hemen sonra komünistlerin tesiri altına düştüğünü iddia ediyor ve "Sabahattin Eyüboğlu Edebiyat Fakültesi'ne alındıktan sonra, en çok Hamdi Tanpınar üzerinde müessir olmaya çalışmış ve muvaffak da olmuştur" sözlerinin ardından asıl vurucu cümleyi söylüyordu: "İkisi daima beraberdirler."

Hâlbuki ne Necip Fazıl'ın ne Sabahattin'in ne de başka birisinin komünist iktisat nazariyesinden haberi vardı. Komünist iktisat nazariyesi bir yana, herhangi bir iktisat nazariyesinden haberdar oldukları bile son derece şüpheliydi. Necip Fazıl ne kadar Müslüman ise Sabahattin de o kadar komünistti. Memleketin okumuş yazmışları arasında bir pıtrak gibi yayılan "solcu" görünme modasından elbette haberdardı ama yarın da başka bir şekilde görünmek isteyeceklerini bildiği için heveskârları fazla ciddiye almıyordu. Şu bir hakikatti ki, içinde yaşadığı memlekette herhangi bir kimsenin olduğunu iddia ettiği şeyin ahlâkına uygun davrandığını görmemişti ve değişme sancısı zihinlerle birlikte şahsiyetleri de cendere altına aldığı için, muhtemelen uzunca bir süre de göreme-

yecekti. Ancak bunlar kullanışlı sıfatlardı ve işe de yarıyordu.

Necip Fazıl, daha sonra sözü Paris seyahatine getiriyor ve şunları söylüyordu: "1953'te Paris'te bulunduğu sırada, hemen her gün Saint-Michel Bulvarı'ndaki 'Le Mathieu' kahvesinde Pertev Naili ile buluşarak saatlerce konuşmuştur ki, buna o zaman Paris'te bulunan bütün Türk talebesi şahadet edebilir. Bilindiği gibi Pertev Naili Boratav, Ankara Dil-Tarih Fakültesi'nden komünistlikten dolayı atılmış bir doçenttir."

Zavallı Necip, Pertev'le saatlerce konuşarak *Komünist Manifesto*'yu yeniden yazdıklarını yahut ihtilâl bildirisi hazırladıklarını zannediyordu herhalde. "Tanpınar Paris'te iken tanınmış, aşikâr Türk komünisti Abidin Dino'nun eşi Güzin Dino'nun evindeki toplantılara muntazaman devam etmiş ve tam ahenk göstermiştir" cümlesini okuyunca ise dudaklarında beliren buruk gülümsemeye engel olamamıştı bir türlü. Artık bu malumatı Necip'e kim vermişse, para sıkıntısından neler çektiğini söylemeyi ya unutmuş ya da bilerek ihmal etmişti. Dinolara muntazaman devam ettiği ve ahenk gösterdiği yalan değildi. Çünkü Dinolarda içki ve yemek kadar dostluk da vardı. Ahenk de bunun tabii bir neticesiydi zaten. Fakat en güzeli Necip'in yazdığı son cümleydi: "Edebiyat Fakültesi'nde Tanpınar, ilmî ve bedîî bir Moskova çeşmesidir."[85]

Necip her zaman yaptığı gibi üslûptaki güzelliğe kurban gitmiş ve hemen akabinde gelmesi gereken mânâyı ihmal etmişti. Hâlbuki yazdığı cümle üzerinde çok değil iki dakika tefekkür etse, "İlmî ve bedîî Moskova çeşmesi" sözlerinin beyhudeliğini görecek, tersine, kendi davasına hizmetten ziyade eziyet vereceğini de anlayabilecekti. Moskova çeşmesinden ilim akıyorsa şayet, "İlim Çin'de de olsa alınız" diyen bir dine mensup değil miydi Necip, yoksa Moskova ayrı mı tutulmuştu?

Kuvvetle muhtemeldi ki, "İlmî ve bedîî Moskova çeşmesi" sözlerini ya sarhoşken yazmıştı yahut da yaptığı buluşa gü-

venmenin verdiği şehvetle kendi sözlerinden sarhoş olmuştu. Yoksa Moskova'ya "bedîî çeşme" iltifatı, Necip Fazıl'ın bile komünistlikle suçlanmasına yol açabilirdi ki, onun gibi zeki birisinin bunu akıl edememesi hakikaten tuhaftı.

İşin daha da garibi, tam da o sıralarda kendisinin de komünistlerden şikâyet etmesi ve onların birbirini destekleme tarzından duyduğu sıkıntıyı dile getirmesiydi. *İnce Memed*'in Fransızcaya tercüme edilmesi bardağı taşıran yeni bir damla haline gelmiş ve bir defa daha memleketteki entelektüel muhite ne kadar yabancı kaldığını fark ederek kendi kendine sürdürdüğü serzenişlerine bir yenisini daha eklemişti: "*İnce Memed* tercüme ediliyor, *Huzur* okunmuyor, 'Yaz Yağmuru', şiirler ıska geçiliyor. Komünist komünisti tutuyor. Ona hayran oluyor, onu seviyor. Vakıa bunda bizim fazla bir hakkımız yok. İş gönül meselesi olduktan sonra hiçbir şey denemezdi. Yalnız şu vardı ki, bu gönül meselesi ferdî sahadan çıkıyor ve hiç olmazsa politika kadar ahlâk veya onun yerini tutacak yahut yanında yürüyecek muhabbet isteyen sanata giriyordu."[86]

Komünistlerden diğer şikâyeti daha da komikti. Paris'teki grev yüzünden canından bezdiği bir gün, Fransa'yı büyük bir tarafı çürümüş bir meyveye benzettikten sonra bu çürük meyvenin en büyük ıstırabının da Fransız Komünist Partisi olduğuna karar vermişti.

Zavallı Necip'e gelince, o hiç çekinmeden hezeyanlarına bir yenisini daha eklemiş ve daha öncekilerde olduğu gibi zerre pişmanlık da duymamıştı. Çünkü o mağlubiyetlerini bile galibiyete çevirme kabiliyeti ile doğan, dahası bu imkânı önünde bulan adamlardandı. Edebiyat tarihlerinde şiirini yapıp da şahsiyetini yapamayan bir insan aransa herhalde Necip Fazıl'dan daha münasibi bulunamazdı...

İkinci Bölüm

ÂŞİYÂN'DAN MEKTUPLAR

1

Azizim Sefa Bey,

Hiçbir mecburiyetiniz bulunmadığı halde böyle lüzumsuz bir vazife için kendinizi niçin yorduğunuzu, fikrî saadet ile ferdî saadet arasında kalmış hemen herkes gibi neden bende kendinize dair birtakım tuhaf şeylerin ipuçlarını aradığınızı, aramakla yetinmeyip üstelik bulduğunuzu hakikaten bilemeyeceğim. Hayatta uğradığımız güçlüklerin mühim bir kısmı az çok kafamızı meşgul eden ilk fikirden bir türlü silkinip çıkamayışımız ve bir sonraki hamleyi lazım gelen ciddiyet ve isabetle yapamayışımız yüzünden değil midir? Nazik mektubunuzda yer alan malumat ve sualler, bu ilk fikir meselesinin sizi de bir yerden yakaladığını ve muhakkak ki o günden veya geceden sonra peşinizi bırakmadığını gösteriyor. Anlayabildiğim kadarıyla, siz de benim gibi kendini kabahatli gören ve hatta bununla da kalmayıp talihiyle değil de kabahatiyle doğduğuna inanan insanlardansınız. Meselelerin altına girmekteki ısrarınız ve karşılaştığı herhangi bir kusuru yüklenmekte gecikmeyen itiyadınız, ne yalan söylemeli, Edebiyat Fakültesi'nin yüksek tavanlı upuzun koridorlarında ne yapacağımı bilemez halde içimdeki uçuruma bakarak yürüdüğüm o 1919 yılının Kasım ayının ilk günlerini hatırlattı bana. O koridorlarda bir şair namzedinin hülyâlı adımlarıyla siz de bir hayli gezindiğinize göre, aynı uçurumun muhtelif yörelerinde kendinize tesadüf etmiş olmalısınız.

Sık sık Âşiyân'a gelip sadece bana değil, Yahya Kemal'e de rahat vermeyen o fakülteli genç çocuk sizdiniz demek ki. Çehrenizdeki plastik ciddiyet dün gibi hatırımda, kuzum neydi o öyle, daha o yaşta çevrenize, bütün hayatı içinden idare eden ve sanki bu yükün altında ezilmemek için fevkalâde çaba harcayan genç bir adamın gözleriyle bakıyordunuz. Yahut daha iyisi, bütün hayat sizden hareketle her şeyi belli bir kaideler bütünü halinde götürüyor ve bu da size Âşiyân'a gelmek için böyle imkânlar hazırlıyor gibiydi. Bereket, yıllar sizde de beklenen ameliyeyi yapmış ve çehrenizdeki o plastik ciddiyeti alıp yerine hakiki bir trajedi yerleştirmiş. Sanki artık hayatı, cemiyetten bütün ümidini kesmiş insanlarda pek sık tesadüf edilen bir bezginliğin aynasından görüyor gibisiniz. Doğrusunu isterseniz, bizden sonraki nesillerin mukavemet fikrinden bu kadar çabuk vazgeçip kendilerini tamamıyla "bugün"ün emrine verebileceği hatırıma bile gelmezdi. Belki de bu yüzden hem "bugün"ünüze hem de mazinize dargın bir bakış edinmişsiniz. Yazık ki sadece cemiyet değil, fert de mazisi ile uzun süre dargın yaşayamaz. Fakat elden ne gelir, hepimiz netice itibariyle küçük hakikatlerin insanıyız. Zihnimizin bir tarafı mukavemet fikrinin peşinde gitmeye can atarken, diğer tarafı küçük hakikatlerin vaatlerinden vazgeçemiyor. Şark biraz da bunun için, Şarkiyatçının haritasına sadece vaat ettiği hazların arasından aksediyor. Hâlbuki Batılı insan, vaatlerin peşinden koşarken bile mukavemet fikrini asla bir kenara bırakmıyor, kendisinin yahut cemiyetin saadeti için icap ettiği yerde şartlara karşı koymasını da biliyor.

Edebiyat Fakültesi'nden önce Gazi Terbiye'de tahsil görmeniz de dikkatimi çekti, bilir misiniz ki ben o mektepte iki sene birkaç yüz plağın içinde yaşadım. Hayatımın en mesut devirlerinden birisiydi ve hakikaten öyle birkaç sene daha yaşamak isterdim. O iki sene içerisinde Batı musikisinin kapısından içeri girebildim ve önümde bambaşka bir ufuk açıldı.

Gazi Terbiye'yi bitirdikten sonra, fikrî saadetiniz bakımından istikrar sergileyerek, üstelik benim mirasımı devralmak için Edebiyat Fakültesi'nin yolunu tutmanız ise ne yalan söyleyeyim hayli şaşırttı beni. O koridorlarda benden kalmış bir miras var mıdır bilmiyorum fakat zaman zaman derslerden de, talebelerden de sıkıldığımı gayet iyi biliyorum. Üniversitede kalsaydınız, ihtimal ne demek istediğimi daha rahat kavrayacaktınız. Bana sorarsanız isabet olmuş, ne işiniz var üniversitede, ayrıca memlekette üniversite mi var? Hakiki mânâda bir üniversite olsa her şey farklı bir çehreye bürünmez miydi? Buna mukabil adaşınız ve hocanız olan Mehmet Kaplan'ı her zaman farklı bir yere koymuşumdur. Sanat tarafı değil, disiplin tarafı daha güçlüydü ve bunu da gayet iyi değerlendirdi. Benim için hep iyi bir meslektaş ve dosttu, nitekim öyle de kaldı.

Sualleri tanzim tarzınız en azından eskiden gazetecilik yaptığınızı, kelimeleri tasarruf bahsinde sergilediğiniz itina ise şiirle münasebetinizin hâlâ devam ettiğini gösteriyor. Buna mukabil beni size cevap vermeye sevk eden şey bu ikisi de değildir. Bugüne kadar kendimi sadece kendi gözümle görmüştüm ve sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, gördüklerimden de katiyen memnun kalmamıştım. Şurası bir hakikat ki, kendimi küçültmek için hiçbir fırsatı kaçırmadım, her türlü başarısızlığı, her türlü sıkıntıyı ve her türlü imkânsızlığı sonuna kadar değerlendirip usta bir heykeltıraş gibi tuhaf bir Ahmet Hamdi portresi hazırladım. Sizin böyle bir malzemeden nasıl farklı bir Ahmet Hamdi çıkartacağınızı merak etmekten kendimi alamıyorum.

Ayrıca bir başka gözün baktığı yerden kendimle temas fikri, içinde bulunduğum vaziyet buna müsait olmasa bile, bir miktar heyecanlanmama sebebiyet veriyor. Tabii şu da var, şartları tarafından hazırlanmamış insanla uğraşmanın güç olduğunu tecrübe etmişimdir. Siz yine de o şartların ne oldu-

ğunu anlamak, belki de oradan yola çıkarak şahsiyetime gelmek istiyorsunuz. İtiraf ederim ki, Freud'a rağmen ara sıra çocukluğumu ziyaret etmeyi ben de herkes kadar severim...

Eserlerimin nihayet okunduğunu, etrafımı saran "sükût suikasti"nin tam mânâsıyla parçalanmasa da kırıldığını, hatta çevresinde bir hâle meydana geldiğini de ilâve etmişsiniz sözlerinize. Benden böyle bir şeye inanmamı, kıyısında yaşadığınızı bilhassa hatırlattığınız entelektüel muhitin alışkanlıklarını bir kenara bırakıp fikirle tanıştığını kabul etmemi hakikaten bekliyor musunuz? Hayatın kendi şeklini yaratıp doğrudan bir iklim veremediği cemiyetlerin sadece dedikodu tarafından idare edildiğini, bir gazeteci olmak itibariyle siz de benim kadar biliyor olmalısınız. Siyasî yahut sosyal, edebî veya akademik dedikodu tarafından idare edilen bir cemiyette ise fikir umumiyetle bir küfür gibi mukabele görür. Böyle bir cemiyette sadece mizah, o da meslek olmamak şartıyla güzeldir. Onu her şeyin yerine koyduğunuz zaman, kâinat tuhaf bir tebessümden ibaret kalır. Ayrıca unutmayınız ki insanın sadece gülebilmesi için budala olması lazımdır. Buradan gözüme çarptığı kadarıyla, memleketiniz budalalık konusunda hayli mesafe almış görünüyor. Bunu çok da şaşırtıcı bulmadığımı bilhassa ifade etmek isterim.[87]

Bu itibarla, eserlerimle ilgili genel kanaatin umumi mânâda değiştiğine dair sözleriniz bende umduğunuzu düşündüğüm müspet tesiri yapmadı. Kabul edin ki, her ikimiz de, gazetecilerin muhataplarını ikna etmek için buna benzer metotlar üzerinde titizlikle çalıştıklarını bilecek kadar tecrübeliyiz. Üniversite bitirip cahil kalmış yahut üniversite bitirdiği için cahil kalmış pek çok insanın zannettiği gibi, realist olmak, hakikati olduğu gibi görmek değildir. Hakikatle hakiki bir münasebet kuramadığınız zaman onun tarafından idare edilmek imkânından da mahrum kalırsınız. Bugünkü cemiyetin hakikati nerede aradığını, realite ile hakikat arasındaki boşluğu nasıl yahut ne ile doldurduğunu görebilmekten maalesef uzağım. Belki de *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde Halit Ayarcı Bey'in zavallı Hayri İrdal'a hücum ederken söylediği gibi, hâlâ, "Hayata değil, Acemaşiran'a inanıyorum."[88] Fakat ne çıkar, Acemaşiran da yahut daha iyisi Mahur Beste de vaktiyle eski hayatın bir parçası, hatta ta kendisi değil miydi? Bu niteliğiyle de en azından hayatın bir tarafını idare edebiliyordu. Boğaz'dan geçen teknelerden arada kulağıma gelen seslere bakılırsa, siz artık bir Mahur Beste ikliminden bile mahrumsunuz...

Eserimin kıymetini takdir edecek bir cemiyette yaşamak ister miydim? Bu sualinize gönül rahatlığı içinde "Evet" cevabını vereceğimi zannediyorsanız, meseleye gazetecilerin görmeyi mütemadiyen ihmal ettikleri bir zaviyeden bakıyorsunuz demektir. Eserin kıymeti takdir edilince değil, tenkit edilince anlaşılır. Lüzumsuz takdirin ne kadar tehlikeli neticeler verebileceğini görmek için etrafınıza bakmanız kâfidir. Buna mukabil bizde tenkit fikri münekkitsizdir. Hayatla, devirle, tarihle ilgisini meyhane ve dedikodu seviyesinin üzerine çıkartabilecek, Batılı gelenekle yerli görenek arasındaki münasebetleri görüp sezebilecek, mukayeseler yardımıyla devam zincirini bulmakla kalmayıp bu zincirin koptuğu noktaları da gösterebilecek münekkit maalesef vücuda gelemedi. Şurası da var ki, münekkide tahammül edip yaşatacak şartlar da hiçbir zaman mevcut değildi. Nurullah mı, bütün tarifleri zorlasak da Nurullah'tan bir münekkit çıkartamayız.[89]

Aynı şey sizin anlamsız bir ısrarla üzerinde gayret harcadığınız bu eser için de söz konusu. Hevesinizi kırmak istemem ama benim de bir zamanlar mensubu olduğum memlekette böyle şeylerin okunacağını, hadi kazara okunsa bile anlaşılabileceğini hiç zannetmiyorum. Biyografimi yazmak için karanlık bazı sulara girmeyi göze aldığınız halde, hayatımdan lazım gelen dersleri çıkartamadığınızı görmek haki-

katen tedirgin etti beni. O memlekette bütün bunlar beyhude bir çabadır aziz kardeşim. O sağır cemiyeti de, o sağır cemiyetin sağırlığının hem sebebi hem sonucu olan entelektüel takımını da uykusundan uyandırmak imkânsızdır. Osmanlı neydi, toprağında oturduğu halde Bizans'ı göremeyen adamdı. Bugünkü Türk münevveri nedir, Bizans kadar İstanbul'u ve kendisini de göremeyen adamdır. Türkiye evlâtlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olmak imkânını vermiyor.[90] Sözlerimden şüphe duysanız bile hayatımdan da şüphe duyacak değilsiniz herhalde. Günlerinizi ve gecelerinizi benimle uğraşarak harcamak yerine, en az benim kadar sevdiğinizi söylediğiniz Boğaziçi'ne gidip, mümkünse Kandilli'de iki kadeh rakı içseniz, hiç şüphesiz herkes için çok daha faydalı bir iş yapmış olursunuz...

2

Aziz Kaplan,

Bunu bir itham olarak almayın lütfen, şurası bir hakikat ki, siz aslında beni değil, sizdeki Tanpınar'ı yazıyorsunuz. Lûtfedip gönderdiğiniz ilk bölümü okuduğumda, hangi fikrin bana, hangi fikrin size ait olduğunu ayırt etmekte bir hayli zorlandığımı itiraf etmek mecburiyetindeyim. Etrafta Batılı bir münekkit bulunsaydı, bunun edebiyat eserinin başarısı için lazım gelen ilk adım olduğunu hatırlatırdı hemen. Öyle bir şey olmadığına göre bunu da ben yapmak mecburiyetindeyim. Her ne kadar benim "makulün insanı" olmadığımı söyleseniz de, edebî açıdan bu tavrınızı son derece makul bulduğumu bilmenizi isterim. Önce Gazi Terbiye'de, arkasından Edebiyat Fakültesi'nde eseri ile temas ettiğiniz, tuhaf bir inatla Âşiyân'da sık sık ziyaretine geldiğiniz ve nihayet günlüklerini okuyunca bir hayli sarsıldığınız bir şairi ve romancıyı, kendi üzerinizden anlatmak, bunu yaparken kendinizi de tahlil etmek, belki de hayata ve edebiyata dair fikirlerinizi gözden geçirmek gayreti içindesiniz. Eski bir edebiyat hocası sıfatıyla bu gayretinizi takdir etmedim desem yalan olur. Bana zaman zaman bir aynanın içinden geçtiğimi hissettiren üslûbunuzu –belki de üslûbumu demeliydim– ve dikkatlerinizi ise hakikaten sevdim. Aceleyle yazdığım mektuplardaki Türkçeyi düzelttiğiniz ve ona üslûp verdiğiniz için de ayrıca teşekkür etmek isterim.

Müsterih olunuz, ben de her zaman insanın kendisinden başka yazacak bir şeyi olmadığına inanmışımdır. Hayır, Flaubert'in "Madam Bovary benim" cümlesinin gölgesine sığınarak böyle bir lâkırdı ediyor değilim. Orası da var muhakkak ki ama asıl mesele, modern insanın olur olmaz sebeplerle ziyadesiyle kendisiyle yüz yüze gelmesi ve bu buluşmalardan da hemen her zaman umumi bir memnuniyetsizlik eşliğinde geriye dönmesidir. Şurası muhakkak ki, böyle bir memnuniyetsizlik modern olsun olmasın insanın canını sıkmakta asla gecikmeyecektir. Fakat ne çıkar, can sıkıntısı esasen bir ihtiyaçtır ve içimizde her gün biraz daha büyüyen boşluğu doldurmak bakımından da hatta elzemdir. Kendimden biliyorum, yirminci yüzyılın belki en mühim meziyetlerinden birisi olan can sıkıntısı bizden biraz uzak dursa, hemen peşine düşme ihtiyacı hissederiz. Onun gelip bizi bulmasını beklemeden bizim onun peşine düşmemizde şüphesiz bir tuhaflık mevcut ancak modern insan biraz da bu tuhaflıkların bir sentezi değil midir? Bir önceki asrın insanı nasıl idare ediyordu diyeceksiniz; onlar hayata muayyen bir üslûbun etrafından bakabiliyorlardı diyeceğim, biz zaten biraz da bu bakışı kaybettiğimiz için can sıkıntısından medet ummuyor muyuz?

Romanın icadı ile can sıkıntısı arasında doğrudan bir münasebet bulunduğunu Edebiyat Fakültesi'nin koridorlarında duymuşsunuzdur diye tahmin ediyorum. Cervantes, devrinin en sıkıntılı adamıydı, muhtemelen bu yüzden Don Kişot da esasen canı sıkılan adamdır. Fakat rica ederim, can sıkıntısını küçümsüyormuşum gibi bir fikre sakın kapılmayın. Mütemadiyen canı sıkılan birisinin böyle bir intiba uyandırması hakikaten komik olurdu. Bilakis, ben can sıkıntısını bir tür nimet olarak değerlendiren bir adamım. Canı sıkılan insan, hem kendisine hem de içinde yaşadığı topluma dışarıdan bakabilecek bir kabiliyete sahiptir ve sanatın esası da bu mesafede gizlidir. Freud ve Jung, can sıkıntısının menşeini zihnimizde ve ruhumuzda aramamız lazım geldiğini yeni söylediler gerçi ama, romancılar bunu öteden beri biliyordu. Bütün bir Fransız ve Rus romanı, canı sıkılan ferdin etrafında teşekkül etmiş ve böyle insanların nerelere kadar gidebileceğine dair o derin hikâyenin peşine düşmüştür. Hareket noktası da tabiatıyla romancının kendisidir.

Bizde ise önce roman tecrübe edilmiş, can sıkıntısı ise daha sonra gelmiştir. Bunun eksikliğini hem roman adına yapılan ilk denemelerde hem de hayatımızın her sahasında görebilirsiniz. İlk romanlar kadar, ilk can sıkıntısı tecrübeleri de bir hayli acemidir. Romanda da, tıpkı hayatımızda olduğu gibi üstü örtülmeye çalışılmış boşluklar göze çarpar. O boşlukların hakiki mânâsının esasen can sıkıntısı eksikliği olduğunu keşfedip söyleyecek bir Freud'umuz bulunmadığı için maalesef bunu da edebiyatçının kendisi yapmak mecburiyetindedir. Şiir ve şairin kendisini bir parçası kıldığı dünya için de benzer bir sentimantalizasyon söz konusudur. Bilir misiniz ki bütün bir Baudelaire "Spleen"in yani "can sıkıntısı"nın etrafında döner. Sadece kendisi de değil, bütün bir Paris ve Fransa vardır o can sıkıntısında ve yakın dönem Fransız zihin tarihini bu tarafıyla okumak fevkalâde önemlidir. Niçin aynı şeyi Dostoyevski üzerinden Rus romanı için de söylemeyelim?

Can sıkıntısı, asrın insanının en büyük ihtiyaçlarından birisi olan inkârın da ikiz kardeşidir aslında. Modern insan, samimi bir imanın konforu yerine, başta kendisi olmak üzere her şeyden şüpheye düşen bir inkârı daha cazibeli buluyor. Takdir edersiniz ki, her şeyi itina ile döşenmiş sıcacık bir odanın saadetini vaat eden iman, aslında tam da bu nitelikleriyle tatmin duygumuzu örseler. Hâlbuki inkâr ve can sıkıntısı aynı ufuk çizgisi üzerinde bir araya gelince, sanatın ve hayatın asıl ihtiyacı olan yaratıcı hamle harekete geçe-

bilir. Rusya'daki tecrübeden Dostoyevski'nin, bizdeki mücadeleden Yahya Kemal'in çıkması bunun bir tarafıdır. Gerek Dostoyevski, gerekse Yahya Kemal, içinde serpildikleri cemiyete, aralarına belli bir mesafe koyarak dışarıdan bakabilmiş, hatta tepedeki bir yabancıda asla garipsenmeyecek bir ciddiyetle, o cemiyette mevcut olduğunu düşündükleri ruhun peşine düşebilmişlerdir.

Bunların meseleyle ne alakası var diye düşüneceğinizi zannetmiyorum ama yine de hatırlatmak ihtiyacı içindeyim. Hadiseler ve zaman, sadece bize seslenir ve ancak biz onu kendi içimizden görebildiğimizde hakiki çehresini kazanır, öbür tarafı zaten gazete havadisidir. Bugün yapılanların çoğu zaman gazete havadisi seviyesini bile yakalayamadığını niçin itiraf etmeyelim ki? Gazete havadisinde bile bütün gizleme gayretlerine rağmen insan trajedisi mevcuttur, fakat ne çıkar, muharrirlerinizin zihninde insan trajedisine dair hiçbir malumat yok. Onlar edebiyatı oyun zanneden herkes gibi hâlâ arka bahçenin çimenleri üzerinde geziniyor ve bu itibarla zamana kendi içinden bakabilme kabiliyetini asla kazanamıyor. Belki de asıl trajedi buradadır...

Hâlbuki en azından başlangıçta, bizi muasırı olduğumuz diğer milletlerden ayıran ve bu niteliğiyle bize bambaşka bir hususiyet veren hakiki bir trajedinin içinde büyüdük. Bu trajedinin kaynağı, birbirinden tamamıyla farklı iki büyük âlemin ruhumuzda ve zihnimizde yaptığı mücadeleydi. Bir yandan tarihî zaruretlerden kudret alan bir irade ile Garp'a gittik, öbür yandan hakiki cevheri ile bizde konuşmaya başladığı zaman sesine kulaklarımızı kapatmamızı imkânsız kılan bir mazinin sahibiyiz. Bu, hemen hemen yalnız bize nasip olan bir tecrübe, bir imtihandı. Kıtaların çehresini değiştiren büyük göçler, büyük ayrılıklar ve bunun tabii neticesi olan büyük buluşmalar bir yana bırakılacak olursa, buna benzer bir macerayı bir milletin tek başına yaşadığını görmek mümkün değildir. Ne Büyük Petro tarafından hazırlanan Rus uyanışında, ne Alman Rönesansı'nda, ne Fransız İhtilâli'nde, ne Hıristiyanlık reformunda bu cinsten bir tecrübe vardır. Şurası bir hakikat ki, kimi zaman devam fikrini tehdit edecek kadar zihnimize işleyen medeniyet değiştirme hadisesinin, asıl zenginliğimizi yapabileceğini bir türlü idrak edemedik.[91]

Bilir misiniz ki seviye bazen her şeydir. Kendilerini kısır saadetlerin kapalı çehresiyle görenler için böyle bir meselenin olmayacağı tabiidir. Buna mukabil meselesiz bir hayat tasavvur etmenin imkânı yoktur ve hayat bize daima meseleleriyle birlikte gelir. Meselelerle aramıza koyduğumuz mesafe, en azından başlangıçta bir kaçış ihtimalini beraberinde getirse bile beyhude bir gayrettir ve hüsranla neticelenmesi mukadderdir. Bugünkü trajedinin gerisinde biraz bu mesafenin, biraz da seviye ile münasebetinizdeki kopukluğun yattığını bilhassa belirtmek mecburiyetindeyim. Satıhta yaşarken mesut olduklarını zannedenler, biraz derine iner inmez kötümserliklerine bürünmekten korkuyorlar. İleri yaşlara geldiği halde kendisine tesadüf etmekten köşe bucak kaçınan ve sadece biçilen rolü oynamaya gönüllü olan çok insan gördüm. Muayyen bir ruh nizamından geçmemiş bu insanlar, şahsiyetlerindeki gedikleri nasıl kapatabileceklerini bilmedikleri için her türlü çehre ile karşınıza çıkabilirler. Meselenin hazin tarafı, bunların bir bölümünün kendisini edebiyatçı olarak tarif etmesi ve öyle de kabul görmesidir. Sizin yaşadığınız başka türden bir trajedi ve bunun ilacını yakın zamanda bulabileceğinizi de ne yazık ki zannetmiyorum.

3

Kaplan Bey,

Güleceksiniz ve belki de "Böyle bir çehre ile mümkün mü" diyeceksiniz ama ben hep sinema fikriyle doğmuş bir adam olduğuma inandım. 19 Haziran 1901'de yani asrın hemen başında Şehzadebaşı'nda dünyaya gelmek, insana böyle bir sevk-i tabii kazandırır mı, buna behemehâl cevap vermesi gereken Freud olsa bile, Direklerarası'na uzaktan yahut yakından bir şekilde temas etmek, meseleleri hep farklı bir tarafından görmeme yol açtı. Elâgöz mü yoksa Karagöz mü olduğunu artık hatırlayamadığım o mahalle, daha isminden itibaren bir oyun bahçesi gibiydi. Şurası da var ki Şehzadebaşı'nda hemen her isim biraz oyun bahçesinin, biraz da masal dünyasının anahtarını bize taşır. Direklerarası'nın burada hayat bulmasının gerisinde, biraz da bu masalın daveti yok mudur dersiniz?

Hakikat şu ki, çocukluğumda Direklararası ile ciddi mânâda hiçbir münasebetim olmadı. Onu hep uzaktan duydum yahut okudum veyahut eski zaman adamlarının hatıralarında tesadüf ettim. Direklerarası'nın en şaşaalı zamanlarında biz babamın memuriyeti dolayısıyla hep Anadolu'da idik. On sekiz yaşımda tahsil için İstanbul'a döndüğümde ise Mütareke devriydi ve sadece Şehzadebaşı değil bütün şehir, masalından da, parıltısından da çok şey kaybetmişti. İngilizlerin 16 Mart 1918'de Şehzadebaşı Karakolu'nu basıp dört

askeri öldürmeleri ise bu semtin masalının kalan kısmını da tamamıyla bitirdi. Buna mukabil Beyoğlu civarındaki üç beş sokak, bir nevi sıtma halinde bir başka hayat yaşıyor, şehrin diğer tarafı ise bu sokaklara da, bu sokaklardaki hayata da iyi nazarlarla bakmıyordu.

Bizim nesil sinemayı bütünüyle ihmal ettiği halde, benim bir iki filmde figüranlık yapıp birkaç senaryo yazacak kadar sinemanın peşinden koşmam herkese tuhaf gelmişti. Bizim memlekette bir fikirde ısrarlı olmak hep tuhaf karşılanmıştır zaten. Hakikaten sinema fikri bende hep canlı kaldı ve memleketin şartları dâhilinde sinemayı takip etmeye çalıştım. Biraz evvel size Şehzadebaşı'nın masal atmosferinden söz etmiştim ya, şehirlerin, semtlerin, sokakların da bir mazisi vardır ve bize asıl sinema duygusunu veren esasen bunlardır. Daha dün önünden geçerken incir ağacının köklerinin toprağın üstüne çıkmak için gösterdiği sebata şaşırdığınız şu sokak, sizde bütün mazisiyle birlikte mevcuttur. İçinde doğup büyüdüğünüz veya uzaktan mucizeli dokunuşlarını işittiğiniz bir semt, size bütün tarihiyle birlikte gelir. Bunlar ise sinema fikrinin ta kendisidir. Beyaz perde, pek fazla dikkatle üzerine eğilmesek de, bizde yaşayan bir maziyi gözlerimizin önüne serip hatırlattığı için cazibesini mütemadiyen sürdürme kabiliyetine sahiptir.

İnsan ise esasen sadece mazisi itibariyle sinema için bir kıymet ifade eder. İyi sinemanın neredeyse her zaman iyi edebiyatın ve iyi edebiyatçının kapısında gezinmesinin esas sebebi budur. Edebiyattaki insan, mazisiyle birlikte bütün derinliğiyle orada öylece durduğu için sinemanın arayıp da bulamayacağı bir malzemedir. Hâlbuki sinemanın edebiyatı bir kenara bırakarak bir insanı mazisiyle birlikte tasavvur ve tahayyül etmesi son derece riskli bir durumdur, Paris'teyken bir keresinde Rusların Dostoyevski'nin *Budala*'sından hareketle yaptığı bir filme gitmiştim ve bilir misi-

niz ki tıpkı kitabı gibi, filmi de müthiş tezatlarıyla beni günlerce meşgul etmişti. Böyle bir filmin yalnızca Ruslar tarafından ve Rusya'da çevrilebileceği o kadar aşikârdı ki. Peyzaj, atmosfer, musiki, müthiş mahalli sahneler insanı hakikaten şaşırtıyordu. Seyrederken kelimenin tam mânâsıyla mesuttum. Diğer taraftan kitabın yalnız birinci kısmı ile iktifa edilmiş, diğer üç kısım ise atılmıştı. Bu bakımdan Dostoyevski biraz dışarıda kalmıştı, buna mukabil film garip bir şekilde başarılı olmuştu. Bunun sebebi, Dostoyevski'deki azabı, düşünceye, eşyaya, çehrelere ve musikiye geçirebilmesiydi. Fakat ne çıkar, mühim olan Dostoyevski'nin birer hamur bile değilken avucuna alıp şekillendirdiği Prens Lev Nikolayeviç Mişkin'in yahut Lizaveta Prokovyevna'nın bütün mazisi ile birlikte ortada olmasıydı. Sinema bunları hazır hayat şekilleri gibi karşısında bulduğu için fazla zahmete girmeden muvaffak olabilmişti.[92]

Dikkatinizi çekti mi bilmiyorum, tıpkı hayatta olduğu gibi sinemada da devamlılık fikri esastır. Bir filmde devamlılık temin edilemediği zaman sebep ile sonuç arasındaki makul münasebet, birden musibetini kendi içinde taşıyan bir yığın lüzumsuz malzemeyle birlikte bizi ortaya bırakır. O malzemeden mânâlı bir bütün çıkartmak artık mümkün değildir, çünkü devamlılık fikrinin kesilmesi ile birlikte bütün ahenk kopmuştur. Bir sinema filminde bile devamlılık ihmal edilince ahenk bozulduğuna göre, ahengi esas alması gereken bir cemiyet devamlılık fikrini kaybederse ne olur, orasını da varın siz düşünün azizim. Hayatı temsil eden sinema bile devamlılık fikrini asıl fonksiyonlarından birisi haline getirmişken, hayatın kendisi devamlılık zincirinden uzak durabilir mi dersiniz?

Ancak esas soru şudur: Devam etmesi gereken nedir? *Huzur*'daki sahneyi hatırlar mısınız? Hani Mümtaz İhsan'a hemşire aramak için çıkar da Hekim Ali Paşa'da gezinirken tozlu ve dar bir sokakta, yol ortasında oynayan kız çocukla-

rı görür ya, işte o sahneden söz ediyorum. Toza bulanmış kız çocukları, hep bir ağızdan bugün bile hepimizin bildiği o güzelim, "Aç kapıyı bezirgânbaşı bezirgânbaşı / Kapı hakkı ne verirsin, ne verirsin" türküsünü söylemektedir. O çocuk oyunu ve türküsü, Mümtaz'ı alıp maziye sürükler ve o can alıcı sorunun cevabını da o türkünün içinden çıkartır: "Nuran da çocukluğunda bu oyunu muhakkak oynamıştı. Ondan evvel annesi, annesinin de annesi aynı türküyü söylemişler ve aynı oyunu oynamışlardı. Devam etmesi lazım gelen işte bu türküdür. Çocuklarımızın bu türküyü söyleyerek, bu oyunu oynayarak büyümesi; ne Hekimoğlu Ali Paşa'nın kendisi, ne konağı, hatta ne de mahallesi. Her şey değişebilir, hatta kendi irademizle değiştiririz. Değişmeyecek olan, hayata şekil veren, ona bizim damgamızı basan şeylerdir."[93]

Şurası muhakkak ki, insana ulaşmak hâlâ asrımızın en mühim meselesidir ve biz bunu mütemadiyen ihmal ettiğimiz için çok fazla mesafe alamıyoruz. İnsanı başıboş bırakmak, ilk nazarda bir tür hürriyet duygusu vermekle birlikte, ferde o hürriyetle ne yapacağını göstermediğiniz zaman mânâsız kalacaktır. Dedelerimizin büyük meziyetlerini, hayatlarının kendilerine has ve gerçek oluşu yapıyordu. Garp medeniyetinin büyük meziyeti de bir realitenin mahsulü olmasında ve inkişafını onunla beraber yürütmesindedir. Bizim için asıl olan miras ne mazidedir ne de Garp'tadır; önümüzde çözülmemiş bir yumak gibi duran hayatımızdadır. Belki de "yumak" değil sinema demeliydim. Sinemanın edebiyata yahut tiyatroya göre avantajını da zaten burada aramak icap etmez mi?[94]

Kaldı ki bu söylediklerim sadece bugünü anlatan filmler söz konusu olduğu zaman değil, bütün o science-fiction filmleri için de bir realitedir. Dikkatli bir göz bu filmlerin esas kaynağının geçmişi taklit olduğunu hemen görebilir. Bu da tabiatıyla mazi ihtiyacı demektir. Geleceğe yönelik bütün ta-

savvurlarında bulabildikleri en parlak şeyler sadece mazidedir ve bu itibarla bu filmler de mazinin taklidinden ibarettir. Science-fiction filmlerindeki savaş sahnelerini hatırlayın, umumiyetle elde bir kılıç mevcuttur. Aslolan kılıçtan hareketse ona en fazla yeni bir form, kendi kendine hareket kabiliyeti yahut mahdut bir gaye verebilirsiniz. Şurası da var ki, hayal gücü en keskin yönetmenlerin bile yapabilecekleri son derece sınırlıdır. Şimdi durum değişti mi bilmiyorum ama bizim devrimizin sinemacıları, kökü mazide olmayan bir formu henüz bize gösterememişlerdi. İnsan formunda yapılabilen bütün değişiklik ise üçüncü bir göz, dördüncü bir kulak, beşinci bir el yahut ölümsüzlük eklemekten ibaret değil mi? Mevcut durumum çok müsait olmasa da, Lokman Hekim efsanesinden kaç metre ileri gidebildiklerini hakikaten merak ediyorum.

Sinemanın insanı mazisiyle birlikte beyaz perdeye taşıma mecburiyeti, tecessüsümü hep tahrik etti ve beni yeni fikirlere götürdü. Benim asrımı inkâr ettiğimi söyleyenler sinemanın kapısından dahi içeri girmiş değilken, ben hep hayatımızın sinema vasıtasıyla başka bir ufka taşınabileceğini düşündüm. Bilir misiniz ki *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* bütünüyle sinemadır. Bunu bugüne kadar herhangi bir yönetmenin görememiş olması hakikaten esef vericidir. Ama bizim memlekette kolektif yalanla yaşamayı alışkanlık haline getiren ve bunu tabii bir şey gibi kabul eden insanların neyi ne kadar görmelerini bekleyebiliriz ki?

Sizin *Huzur*'u senaryo haline getirmek için çırpındığınız günleri elbette ki gayet iyi hatırlıyorum. Hatta açılış sahnesi olarak düşündüğünüz Mümtaz'ın babasının ölümü, birkaç plan içinde asrın başındaki bütün hayatımızı verebilecek bir niteliğe sahipti. Hemen arkasından o ikiz tesadüfün gelmesi ise sadece hayatın tabii trajedisi açısından değil, sinemanın dili olarak da fırtınalı bir üslûp mahiyetindeydi. Düşünseni-

ze, biraz önce babasını kaybetmiş olan Mümtaz, biraz sonra kendisini ilk defa kadın vücudu denilen o acayip şeyle sarıp sarmalanmış halde bulacaktır. İnsan olmak itibariyle hem kudretimiz hem de zavallılığımız bu da değilse başka nedir ki zaten?

4

Kaplan kardeşim,

Edebiyata meraklı o Antalyalı lise talebesine yazdığım mektupta da söylediğim gibi, üç yaşındayken Ergani-Madeni'nde bir gün kendime rastladım. (Bu çocuğun cinsiyeti üzerinde yapılan mânâsız münakaşanın sebebini maalesef hâlâ anlayabilmiş değilim.) Çok karlı bir gündü. Ben sıcak ve buğulu bir camdan karla örtülü bir bayıra bakıyordum. Sonra kar birdenbire tekrar yağmaya başladı. Bir çeşit çok lezzetli hayranlık içinde kalmıştım. Bu ânı her karlı günde hatırlar ve karın aynı lezzette yağışını beklerim. Hatta İstanbul'da yahut Paris'te, kış mevsiminde bazı geceler, pencere kenarına oturup saatlerce karın geceye dökülüşünün hayalini kurduğumu bilirim. Şurası bir hakikat ki, kar yağışının güzelliği ve ona duyduğum o çocuksu hayranlık bana bütün bir resim duygusunu, en azından bu duygunun en önemli tarafını verdi. Sinemayı nasıl Şehzadebaşı'nın masalı hatırlatan ara sokaklarına borçlu isem, resmi de Ergani-Madeni'nin bana armağan ettiği kar yağışına borçluyum. Bunları bu kadar nihaî sınırlarla birbirinden ayırmak mümkün değil elbette fakat ne çıkar, tıpkı cemiyetler gibi, fertler de mazilerini güzelleştirme ve farklı bir mânâ verme ihtiyacı içinde değil midir?

Bir başka tesadüf daha var ki, zannederim orada da kendimin tamamıyla farklı bir tarafına rastladım ve içimdeki ressamın eksik kalan çehrelerini de bu vesile ile tamamladım.

Kerkük'teydik. Babamın bazı geceler geç vakit, önde kocaman bir fener, arkada iki zaptiye eri ile gelişini unutamam. Kapının oldukça derin kemeri içinde kırılan fenerin aydınlığının, fener taşıyıcının beyaz abalı imâmeli Hint prensi kıyafeti, babamın sarı cüppesi, zaptiyelerin uyku ile pörsümüş yüzleri bu dönüşü benim için günlük şeylerin üstüne çıkarırdı. Sonraları Rembrandt'ı tanıyınca onun *Gece Devriyesi*'ni sevmeye, çocukluğumun beni çok evvelden hazırladığını anladım. Filhakika bu manzarada büyük tablonun çok iptidaî ve fakir bir taslağı, daha doğrusu bütün fakirliğine rağmen bende onu kabule zemin olacak bir taraf vardı. Fakat ben o zamanlar Rembrandt'ı, daha doğrusu resmi bilmediğim için, muhayyilem daha ziyade okuduklarımla işlerdi. Garip bir tesadüfle, İstanbul'dan gelirken kitaplarımız arasına iki cilt *Binbir Gece* karışmıştı ve Bağdat'tan da iki adım ötede bir şeydik. Böyle, eve alayla gelen babamın gece içindeki macerası, bana bu hikâyelerden birini yaşıyorum hissini verirdi.[95]

Tabii bir de Antalya'da Güvercinlik mağarasında gördüğüm ve bir ömür boyu büyüsünden kurtulamadığım ışık ve gölge oyunlarını hatırlatmak isterim. Dalga çarpıp da mağaranın ağzını örttüğü zaman her taraf yemyeşil oluyordu. Sonra garip, adeta toprak altından gelen bir yığın gürültü ile su boşalıyor, etraf güneşli denizin gönderdiği akislerle aydınlanıyordu. Çömeldiğim bir taşın üstünden, iki elim çenemin iki yanında saatlerce bu ışık ve gölge oyununu seyrederdim. Bu deniz mağarası, bütün o ışıltılı tarafına rağmen bir yanıyla da ürpericiydi. Su sesinin insanın içindeki ölüm mayasının dilini konuştuğunu da ben işte o deniz mağarasında tecrübe ettim.[96]

Resim terbiyesi yahut resmi içinde bulmak, sinemayla birlikte ruhumdaki bir başka boşluğun dolmasına ve oradan yola çıkarak kendime daha fazla yakınlaşmama yol açtı. Bu yakınlaşmanın esasen bir ürperti halinde başladığını, daha sonra da içimdeki masala bir tür realite duygusu yüklediği-

ni itiraf etmek isterim. Hülya adamıydım ve bu hülya adamının ışığın büyülü yansıması ile birlikte değişen renklerden ve o renklerin ayrı ayrı şekillendirdiği desenlerden kendisine hazırladığı sihirli bir bahçe vardı. O bahçede gezinmek beni hayatın bir başka tarafıyla tanıştırdı. Hayatın o tarafında bizim minyatürlerde bulunmayan perspektif duygusu vardı. Sizin devrinizde artık yabancısı olmamanız icap eden perspektif duygusu, gözün terbiyesiyle birlikte geliyordu. Zaten hakiki bir sanat zevkinin kurulması ve genişlemesi için gözün terbiyesi en mühim şart değil midir?[97]

Niçin söylemeyelim, perspektif eksikliği, neredeyse bütün hayatımızın ufkunu daraltmış, onu bir derinliğin içinden görmemize mâni olmuştur. Fakat bu modern bir meseledir. Eski insanlar hayatı bitmez tükenmez bir yarış yahut mücadele alanı değil de, muayyen bir müddet konaklanan bir gölgelik telâkki ettikleri için gördüklerinin öbür tarafıyla ilgilenmeye ihtiyaç duymuyorlardı. Şurası da var ki, onların hepsi manevi vazifelerine inanmış, muayyen bir ruh nizamından geçmiş, nefislerini terbiye etmiş insanlardı. Bu itibarla perspektifin varlığı veya yokluğu onların hayatlarındaki herhangi bir şeyi eksiltmediği gibi, fazlalaştırmıyordu da.

Benim Ergani-Madeni veya Kerkük'te yahut Antalya'da birdenbire hissettiğim ve ismini ancak yıllar sonra koyabildiğim göz terbiyesi, perspektif açlığının tabii bir neticesiydi. Çünkü biz de tıpkı bizden evvelki nesil gibi, ekseriyet itibariyle resim zevkini kartpostallardan veyahut mektep kitaplarına geçmiş tarihî tabloların kötü kopyalarından almak mecburiyetinde kalmıştık. Rengin mânâsını bütünüyle ortadan kaldıran, şekilleri hemen daima yayvan bir mürekkep lekesi haline koyan ve eserin vücuda gelme tarzının bütün plastiğini yok edip yerinde sadece mevzu dediğimiz iskeleti bırakan bu hazin gölgeler vasıtasıyla bu sanatın asıl mahiyeti hakkında fikir sahibi olmaya çalıştık.[98]

Hâlbuki modern resmin en vazgeçilmez tarafı olan perspektif, bize bütün bir insanı, tabiatı ve cemiyeti verir. Birbirlerinin ayrılmaz parçaları olmaları lazım gelen insan, tabiat ve cemiyet, bir ruh âşinâlığına pencere aralamak için perspektife ihtiyaç duyar. Hakiki mânâsında perspektifin şuuruna varan insanın kendisiyle ve çevresiyle münasebeti farklı bir seyir izleyecektir. Hani hiçbir şeyin üzerinde duramayan, ancak zaruri bir şekilde bir iş yaparken veya şikâyet ederken mesut olan insanlar vardır ya, perspektif biraz da o saadetin kendisi demektir. Çocuk yaşta bu duyguyu edinmek, içimdeki ressamı daha dikkatli büyütmeme yardımcı oldu. Bilmem sizin için ne ifade edecek ama aradan geçen yıllarda perspektifin bir tür mukavemet mekanizması kurduğunu idrak ettiğimi de söyleyebilirim. Hayata katlanmayı mümkün kılan da bu mekanizmaydı zaten. *Huzur*'da Nuran'ı kimi zaman Renoir'in *Okuyan Kadın*'ına, kimi zaman da Ghirlandaio'nun *Mabede Takdim*'indeki Floransalı rahibeye benzetmemin gerisinde de bu mekanizma yatar. Öyle ki, muhayyilemde Nuran'ın Renoir'la olan benzerliğini daha ileri götürüp, onun vücudunda eski Venedik ressamlarının ten cümbüşü ile akrabalık kurduğum bile olmuştur.[99]

Şu da var ki, gözün terbiyesi, mesela kulağın terbiyesine göre çok daha güçtür, çünkü gözün hareket alanını yahut kayma biçimini bir nizama sokmak mümkün değildir. Kulak için bu nispeten daha kolaydır, onu bir müzik terbiyesinden geçirerek belli bir seviyeye getirebilirsiniz. Hatta nefsinizi bile imkân ve fırsatlardan meydana gelen bir çemberin dışına çıkartarak terbiye yolunda mesafe alabilirsiniz. Maalesef göz öyle değildir. Güzel Sanatlar'da hocalık yaparken, bazı talebelerin Boğaz'a baktıkları halde Boğaz'ı görmediklerini fark ettiğimde gözün terbiyesinin önemini bir defa daha kavramış, "O mahiler ki derya içredir deryayı bilmezler" mısraının idrakine bir defa daha varmıştım. Düşünün ki on-

ların hepsi bir süre sonra göz terbiyesi ile ilgili işler yapacaklardı ve fakat bunun öneminin farkında bile değillerdi. Buna mukabil Fikret Muallâ'da göz terbiyesi, hatta biraz fazlasıyla vardı ama o göz üzerinde yoğunlaşırken zihnini ihmal etmiş ve bunun çilesini de az çekmemişti. Abidin ise hem göz hem de kulak olarak dağınık bir adamdı. Avni daha farklıydı ve diyebilirim ki gözü tarafından terbiye edilmişti.

Fakat ne çıkar, göz terbiyesinin veya perspektifin önemini bize göstermesi icap edenler sadece ressamlar değildir ki. İçindeki ışığın peşine düşen fert, kendisiyle münasebetini kurarken tabiata ve cemiyete böyle bir zaviyeden bakamadığı takdirde yarım kalacak, bu yarımlık duygusu ise pek çok şeyin daha baştan harcanmasına yol açacaktır. Bilir misiniz ki, memleket münevverlerinin kuvvetli bir hamle gerektiren işlere büyük bir şevk ile atılıp yarı yolda birdenbire vazgeçmesi biraz da bundandır. Bu tabii doğrudan hayatımıza da sirayet eden bir ârıza teşkil ediyor. Yoksa bu kadar yarım kalmış fikir, bu kadar yarım kalmış iş başka hangi memlekette karşınıza çıkabilir? Bana öyle geliyor ki, bütün bunların arkasında gözün terbiyesini ihmal, hatta inkâr edişimiz yatıyor. Ben göz diyorum ama sizin bunu bilhassa "gönül" diye de okuduğunuzu, göz ile gönül arasındaki vazgeçilmezliği fark ettiğinizi ümit ediyorum.

Yoksa bu hususta biraz fazla mı iyimserim? Bir Boğaz âşığı olarak gayet iyi bilmeniz icap eder. Bilhassa Eylüllerde kesafeti her an biraz daha artan sisten karşı yakanın seçilmediği Boğaz geceleri vardır. "Birden kapandı birbiri ardınca perdeler / Kandilli, Göksu, Kanlıca, İstinye nerdeler" der ya Yahya Kemal, öyle gecelerden söz ediyorum. Siz gözünüzün sisin kesafetine alışmasını beklerken, birden yalıların birinden bir fener parlar ve sisle birlikte geceyi de delip geçer. O fenerin aydınlığında bütün bir Boğaz ve sis, bambaşka bir mânâ kazanır. Göz yahut gönül terbiyesinin tabii neticesi

olan perspektif işte o fenerin tâ kendisidir. Hayatı bir ucundan yakalayabilmek, kökü çok derinlerde yatan korkuda dağılmamak için o fenere muhtacız, hiç değilse hayatta olduğumuz sürece...

Ölümün perspektife ihtiyacı olduğunu kim söyleyebilir ki?

5

Azizim Sefa Bey,

Siz şimdi açtığım bahsi kapatmak için benden muhtemelen musiki ile nasıl tanıştığıma dair birtakım bilgiler bekliyorsunuz. Bunu elbette anlatacağım, lakin bekleyişinizi biraz daha ertelemenizi rica edeceğim. Hatırlar mısınız, birkaç mektup önce hayatımdaki "ikiz tesadüfler"den söz etmiştim size, belki dalgınlığınıza geldi, belki beni ihmal edip hülyalarınızla daha fazla meşgul olduğunuzdan dikkatinizi çekmedi. Hâlbuki benim "ikiz tesadüf" ismini verdiğim ve Freud'un Allah bilir nasıl tarif ettiği bu ruh hali, pek çok muammanın sırrını kendi varlığında gizlemek gibi bir özelliğe de sahiptir. Mademki bu benim biyografim, üzerinde biraz daha durmanızdaki ısrarımı mazur göreceğinizi ümit ediyorum.

Herkesin hayatında kesif yaşanmış bir veya birkaç devirden söz etmek mümkündür. Bu devirler, sadece o insanın şahsiyetinin uyanmasına yaramaz, onu çabuklaştıran muhtelif detayları da beraberinde getirir. Şurası da var ki, kimi zaman bu kesafet, insan talihinin kıymet biçtiği yere göre derin yaralar halinde de, taze çimen serinliğinde de seyredebilir. Benim hayatımda 1916 senesinin Martında başlayıp Ekimine kadar olan devir, en azından kendi zaviyemden çok mühimdir. Bu bizim aile olarak Kerkük'ten ayrıldığımız ve Musul'da annemi kaybettiğimiz döneme tekabül eder. Sonradan üzerinde düşününce, talihimin bir başka çehresiyle ilk defa bu aylarda karşılaştığımı anladım. *Huzur*'da bunu babamın ölümü ile başlayan bir yolculuk olarak hikâye etmiştim ama ölen annemdi. O iri siyah gözlü genç kızla yaşadığım macerayı ve bu maceranın hemen nihayetinde içine düştüğüm büyük boşluğu ifade edebilmek için teknik itibariyle buna mecburdum.

Kerkük'ten yola çıktığımız ilk gece sanki bozkırı tek başına bekliyor gibi duran beyaz, kireç sıvalı bir handa kalıyorduk. Hanın merdivenleri dışarıdandı ve odaların pencereleri sonbaharda öteberi kurutulan bir yere açılıyordu. Bu odaların birinde dört beş çocuk ve bir o kadar kadınla beraber yatıyorduk. Hanın kapısının önünde araba ve ahıra sığmayan bir yığın deve ile katır vardı. İç içe girmiş, dinlenen bu hayvanlardan biri silkininince, hepsi birden harekete geçiyor ve küçük çan seslerine nöbetçilerin bağrışları karışıyordu. Bu gürültü, küçük bir rüzgârın ve sessizliğin kim bilir nerelerden, hangi uzak dağların eteğinden, ıssız vadilerden, insansız kalmış köylerden toplayıp odaları aydınlatan isli lambaların etrafına getirip yığdığı bozkır gecesini, onun sessizliğini, gurbet duygusunu bozuyordu.

Gece yarısına doğru büyük bir şamata ile uyanmıştık. Zaten etraftaki sessizlik o kadar tam, o kadar sert, fakat çok ince bir madde gibi bütün hayatları örtmüştü ki, en ufak ses, en küçük gürültü, kırılan bir camdan içeri düşen bir madde gibi büyük bir şangırtıyla, bir yıkılış, bir devriliş hissiyle bize kadar geliyordu. Hemen herkes pencereye ve hatta dışarıya üşüşmüştü. Aşağıya koşup gürültünün sebebini anlamaya çalışanlardan biri de bendim. Gelenler dört atlıydı ve atlılardan birisi terkisinden bir şey indirmişti. Bu genç bir kadındı ve hancının tuttuğu ışıkta kadının büyük siyah gözleri yeryüzüne inmiş bir çift yıldız gibi ışıl ışıl görünüyordu. Vücudunun alt kısmı, afyon tarlalarında çalışan kadınların kullandığı cinsten bir peştamalla örtülü idi. Belden yukarısında ise bir efe ceketi vardı.

Yukarı çıktığımda ancak on sekiz yirmi yaşlarında olduğunu fark ettiğim bu genç kız annemin yanındaki boşluğa boylu boyunca uzanmış, gözleri açık, yüzü kaskatı bir şekilde hıçkırıyordu. Ben de annemle bu genç kızın arasındaki küçük boşluğa uzandım. Garip ve daha önce hiç tecrübe etmediğim bir geceydi. Genç kız uykusundan çığlıklarla uyanıyor fakat uykuya dalar dalmaz bacakları ve kollarıyla beni kavrayarak çekip göğüslerinin ortasına bastırıyordu. Bu yabancı ve genç vücudun bu kadar benimle iç içe geçtiğini gördükçe şaşırıyor, yüzüme yaklaştıkça bütün varlığımı yumuşak bir maden gibi eriten nefesi karşısında ne yapacağımı bilemiyordum.

Sanki kendi başına işleyen bu ten iştahının, bu sıcak sokuluşun ve onların boşluğunu tam zıddıyla dolduran iniltilerin hiç tanımadığım cinsten bir büyüsü vardı. Onun için bir türlü bu kucaklayıştan kendimi kurtaramıyor, ılık ve kokulu bir suda uyumuş yorgun bir insanın hem boğulmaktan korkan hem de uykunun uyuşukluğundan kendini bir türlü alamayan o garip ve ikizli haliyle kendimi bu vaatler ülkesine terk ediyordum. Bu zamana kadar muayyen doyumların ötesine geçmeyen vücudum sanki yepyeni bir dünyaya açılmıştı, bir nevi sarhoşluk içinde vücudumun hiç bilmediğim ve tanımadığım noktalarına tuhaf bir lezzet taşınıp duruyordu. Sabahleyin uyandığım zaman kendimi genç kızın kolları arasında, çenesi çeneme dayanmış, bütün uzviyetiyle bana sahip buldum. Gözlerimi açtığımda o iri gözleri bütünüyle üzerime eğilmiş bana bakıyordu. Öylesine garip bir korku tarafından kuşatılmıştım ki bu gözleri görmemek için gözlerimi tekrar kapattım.

Aldığım haz bir tarafta canlı bir şey gibi duruyordu ama hemen yanı başında büyük bir günah işlemişim duygusu da ona eşlik ediyordu. Kendimi annemin ölümü dâhil bütün her şeyin suçlusu gibi görüyordum. İnsanın bu ikiz tesadüf arasında kalması çok korkunç bir duyguydu ve ben bu garip

ruh halini yıllarca üzerimden atamadım. Belki bu yüzden daha sonra kendimi kadınlar karşısında hep bir korku içinde ve suçlu buldum. İlk gençliğe adım attığım devirlerde bile bu korkunun tesirini daima üzerimde hissettim. Rüyalarımın bir tarafını dolduran hayaller, o garip tereddütler, hayatın zenginliğini ve ıstırabını yapan bir yığın ruh hali hep bu ikiz tesadüfün arasından gelecekti.[100]

Şimdi siz fikrin çilesini çekmeden kestirmeden sonuca gitmekte birbiriyle yarışan bütün modern devir insanları gibi, samimiyetle anlattığım bu kabil şeylerden yola çıkarak benim kadınlardan korktuğuma dair Freud'u bile şaşkına çevirecek birtakım kanaatlere ulaşırsınız. Zaten hayatımızın mühim bir tarafının üst üste gelen sığlıklarla örülü bulunmasının bir sebebi de üzerinde kâfi miktarda durulmamış bu kanaatler değil midir? Bilir misiniz ki vaktimin önemli bir kısmını, bilginin kendilerini geciktireceğini düşünen insanları terbiye etmek için harcadım. Fakat ne çıkar, hiçbir zaman başarılı olamadığımı bana asırlar değil eserler söylüyor...

Ben yine de devam edeyim. Çok farklı mânâda bir başka ikiz tesadüfü ise 1918 Ağustosunda tahsilimi tamamlamak için İstanbul'a gelince yaşadım. Harbin son anlarıydı ve İstanbul hakikaten korkunçtu. Şurası bir hakikatti ki dört senelik harp şehri içinden ve dışından beraberce kemirmişti. Her şey eskimiş, küçülmüş, değişmiş, fakirleşmişti. Büyük, çok büyük, bizim fert olarak idrak hudutlarımızı geçen bir şey ölmüş gibiydi. Daha ilk günü bunu hissettim. O kadar ki burada Antalya'da olduğu gibi, yakınlarımın arasında avunmam bile imkânsızdı. Resmî ağızların vaat ettiği ve benim bütün o yıllar boyunca hülyasını kurduğum zafer bile bundan bizi kurtaramazdı. İçimdeki rahatsızlığın ismini tam mânâsıyla koyamamış olsam bile bunun çok acılı bir yetimlik hissiyle birlikte yürüdüğünü görebiliyordum.[101]

İşte o günlerin birinde üniversitede Yahya Kemal'e tesadüf

ettim. Yahya Kemal kısa sürede bir baba figürü olarak bendeki o büyük boşluğu dolduruverdi. Arkasındaki beyhudeliği ancak yıllar sonra fark edebileceğim o büyük jestleri, beni kendisine bağlamakta gecikmemişti. Fakat bu sefer de kendi babama haksızlık yaptığım duygusu ile vicdan azabı içinde kıvranıyordum. Kendisini suçlamak için hiçbir fırsatı kaçırmayan tabiatım, karşısına çıkan bütün imkânları son derece usta bir şekilde değerlendirerek bir uçtan diğer uca sürüklüyordu beni. Ölüm ve aşk, vicdan ve suçluluk, mahcubiyet ve mağlubiyet, haz ve korku, huzur ve tedirginlik gibi birbirini takip eden med-cezir vaziyetleri sadece gençliğimi değil, bütün bir hayatımı zehirledi diyebilirim. *Huzur*'da Mümtaz'ın cennet ve cehennemini beraberinde gezdirmesi, içindeki çift başlı yılanın yani ikiz tesadüflerin birlikte çalışmasının tabii bir neticesi değil midir zaten?

Şurası da var ki, bu med-cezirler bütün o zehirli taraflarına rağmen sizin şimdi eserini büyük bir zevkle okuduğunuzu söylediğiniz, şahsiyetinin gizli kapaklı taraflarını aralamak için çırpındığınız hakiki Ahmet Hamdi'yi de yaptı. Ne tuhaf, bana hayatımın azabını yaşatan, bîçareliklerden bîçareliklere sürükleyen, derbederliğimin de serseriliğimin de sebebi olan bütün bu garip şeyler size hâlâ haz veriyor.

Hakikaten merak ediyorum, bu iki uç nokta arasına gerili ağın farkına varmamanızın sebebi, içinden geçtiğiniz ve geçerken de kendinizi benimle kıyaslama imkânı bulduğunuz bir başka ikiz tesadüf dalgası olabilir mi? Fakat ne çıkar, her ikiz tesadüfün, insan ruhunda çift başlı bir yılan gibi çalıştığını bilecek yaştasınız artık...

6

Kaplan,

Şurası bir hakikat ki, ben hiç de musikişinas değilim, hatta eskilerin tabiriyle bu sanatın sırrına âşinâ bir amatör bile olamadım. Bu kelimenin bugün farklı bir mânâda kullanıldığını biliyorum ama zannederim "musikişinas değilim" derken neyi kast ettiğimi gayet iyi anlıyorsunuz. Bu bilgisizliğim, tıpkı diğer bilgisizliklerim gibi önceleri beni hakikaten çok üzerdi. Şimdi o kadar üzülmüyorum, hatta bundan biraz da memnunum, diyebilirim. Yıllar bana hiçbir şey öğretmediyse, en azından, yarım bilmektense hiç bilmemenin daima daha iyi olduğunu öğretti. Öyle naif vaziyetler olur ki, bazen bilgisizlik kendiliğinden büyük bir nimet haline gelir. Ben bu bilgisizlik sayesinde kendimi sanatların sanatına rahatça teslim ettiğimi fark ettim. Belki bilgisizliğimin imtiyazı, belki asabımın bir ihtiyacı, hiçbir sanat, hatta çok sevdiğim resim ve o kadar muhteşem mimari bile beni bütünüyle cahili olduğum musiki kadar mesut etmedi. Kendime kurduğum estetikte en mühim unsurun musikiden geldiğini de daha işin başında söylemek isterim. Belki de asıl büyük hatam, diğerlerini iyi bilmekti. İnsan talihi tuhaf, iyi bildiğimiz şeyi her zaman iyi yapamıyoruz ne yazık ki.

Buna mukabil bir tarafıyla müzik içimde hep mevcuttu fakat sorarım size bu coğrafyada doğmuş olmak itibariyle kimin içinde müzik yoktur ki? Biz onu ihmal etsek de o bütün

sesleriyle birlikte coğrafyanın bir kaderi olarak gelip bulur bizi ve kimi zaman sırtımıza, kimi zaman da ruhumuza yapışır. Hacı Bayram'la Eşrefoğlu, Pir Sultan'la Kul Hasan, Nesimî ile Sümbül Sinan ayrı ayrı ve bir arada bizde yaşar, şahsiyetimizi yapar ve bizim en fazla sustuğumuz, suskunluğun derin uçurumlarında bir çare aradığımız zamanlarda da içimizden konuşurlar. O konuşmada bu coğrafyanın bütün hüznü, bu tarihin bütün ıstırapları ve nihayet bize ait ihmal edilmiş bir mazinin bütün karanlık sayfaları mevcuttur. Küçük bir çocukken Kerkük'te dinlediğim hoyratlar, Erganî-Madeni'nde Kürtçe ve Arapçanın birbirine geçen ahengi, Sinop'ta Karadeniz'in hırçınlığını alıp sese taşıyan o görünmez kudret, Antalya'da Akdeniz'in munisliği, Konya'da Orta Anadolu'nun bozlaklar ve sürmeliler eşliğinde kendisiyle yaptığı mücadele, Erzurum'da uzun havaların insanı dağlara sürükleyen dehşeti ve nihayet Rumeli'nin hep acılı, hep içli olan tarafı içimde birikir ve birbirine karışırdı. Yaşadığınız memlekette şimdi artık çok da fazla bir mânâ ifade etmeyen mahcubiyetin, haysiyetin ve şahsiyetin mühim bir tarafı olduğunu da bana yine Anadolu ve Rumeli türküleri öğretti.

Konya'da öğretmenlik yaparken eski Konya Lisesi'nin üst katında küçük bir odada yatardım. Binanın yanı başındaki hapishanenin kadınlar kısmında yüzünü görmediğim fakat sesini çok iyi tanıdığım bir kadın vardı. Akşam saatlerinde onun türkü söylemesini âdeta beklerdim. Ve bilhassa isterdim ki, "Gesi bağlarında üç top gülüm var" türküsünü söylesin. Bu acayip türkü hiç fark edilmeden yutulan bir avuç zehre benzerdi. Bu kadın sesi, Orta Anadolu türkülerinin o gurbet, keder, türlü ten yorgunluğu ve iç darlığı dolu acı kervanlarıyla tanıştırdı beni. Diyebilirim ki, Anadolu'nun romanını yazmak isteyenler ona mutlaka bu türkülerden gitmelidirler.[102]

Biz farkına varmasak da yahut inkâr ederek içinden sıyrılmaya gayret göstersek de her devrin kendi ahlâkı mevcuttur ve kendi ahlâkını yaparken bir şeyleri derleyip toplayıp kapımızın önüne yığmasında şaşırtıcı bir taraf yoktur. Şaşırtıcı olan, devir kendi ahlâkını yaparken bizim durduğumuz yer itibariyle bunun idrakine varmakta güçlük çekmemiz, kendimizi ona gereğince hazır hale getirmekte kayıtsız kalmamızdır. Ben bir miktar talihliydim, hem bizden önceki devrin hem de kendi devrimin yaptığı ahlâkı önümde buldum ve belli bir yaşın getirdiği terbiye ile birlikte klasik musikimizin kapılarından içeri girdim. Dede'yi oldukça iyi tanıyordum. Itrî'yi ise tıpkı Orta Anadolu türküleri gibi Konya'da keşfettim. Onu inkılâplardan evvel Konya'da bulunduğum senelerde yapılan son Mevlevî âyininde Mevlânâ için yazdığı *Naat*'ından tanımıştım. Duyduğum kadarıyla benim gençliğimin, sizin de çocukluğunuzun birkaç yılını geçirdiğiniz Konya'da Mevlevî âyinleri yeniden başlamış. Bu bile kendi başına az şey değildir azizim. Şurası bir hakikat ki ben bu eserlerin delâletiyle eski musikinin bize ait olan ve fakat çoğu zaman farkına bile varmadığımız o kapalı cennetine girmiş sayılabilirim. İstanbul peyzajı, bütün medeniyetimiz, kirimiz, pasımız, güzel taraflarımız, hepsi musikidedir. Garbın bizi anlamaması, aramızda yabancı olarak gezmesi de yine ona olan kayıtsızlığından geliyor. Söylemeye hacet var mı, *Nevâkâr* ve *Ferahfezâ* büsbütün başka bir şeydir.

Bir gün Yahya Kemal'le Lebon'da oturuyorduk. Şiire, edebiyata, tarihe ve talihe meraklı kalabalık bir guruptuk. Yahya Kemal birdenbire anlatmakta olduğu Paris hatıralarından silkinerek, "Haydi kalk, konservatuvara gidelim" dedi. Arka sokaklardan geçerek o zaman konservatuvarın bulunduğu Tepebaşı'na çıktık. Yahya Kemal'le talebesi olduğum zamandan itibaren birçok gezintilerimiz olmuştu. Surlarda, Boğaz'ın Anadolu kıyısında, İstanbul içinde bazen ikimiz, bazen birkaç dostla beraber sık sık gezerdik. Bir gün ih-

tiyarlarını Eylül ışıkları arasından bize gösterdiği Kanlıca'dan Çengelköy'e kadar yürüdüğümüzü bilirim. Fakat hiçbir zaman onu bu kadar acele eder görmemiştim. Yol onun için her kıvrımında bir düşüncenin beklediği bir çeşit sohbet vesilesiydi. Durur, sözünün gerisini sanki yüzünüzde arıyormuş gibi size bakar ve sizden büsbütün başka şeyleri hatırlardı. Kaç defa Boğaz'daki boş yangın yeri arsaların önünde durmuş, Üçüncü Mustafa, Birinci Abdülhamit ve Üçüncü Selim devrinin tarihini beraberce yaşamıştık. Geceleri çıktığımız kahve ve lokantadan, kaldığı otele veya kulübe gidişimiz de böyle olurdu. Fakat bu seferki başka türlü idi. Konservatuvara âdeta nefes nefese girdik. Müdür Ziya Bey'in odasına da hemen hemen aynı telâşla çıktık. Bu iyi adam bizi kendisine has safiyet ve dostlukla karşıladı, kahve ikram etti. Yahya Kemal kahvesini bitirir bitirmez, "Ziya Bey, biz *Nevâkâr*'ı dinlemeye geldik" dedi. "Belki senin işin vardır, Selâhattin Bey'i bize çağır."

Niçin eski eserlerin muhafazasına memur olanlarda daima zaman dışı bir hal vardır? Bu realite inkârını, bu insanların yüzüne bu eserlerden sızan geçmiş zamanın kendisi mi sindirir? Selâhattin Bey acaba bugün bende yaşayan çehresiyle, o solmuş minyatür edâsı ve gölge yürüyüşüyle mi müdürlük odasına girdi? Yoksa aşağıda, karanlık, daha ziyade büyük bir vapur ambarına benzeyen arşiv salonunda, eski gramofonun önünde Itrî'nin şaheseriyle karşılaştığım anda mı bu çehre bende teşekkül etti? Bu suallere benden cevap beklemeyin lütfen. Muhakkak olan bir şey varsa, o günden sonra o kadar kahrımı çeken bu aziz dostu ben daima insanla melek arasında, daima çok uzaklardan gelen bir hatıra gibi, hülâsa biraz da zihne ait bir şey olarak gördüm ve sonunda hakiki hüviyetini bana dinlettiği eserlerle karıştırdım. Şurası da var ki eskiden kalma o asil terbiye buna bol bol imkân veriyordu.

Eser çalındığı müddetçe Yahya Kemal genişçe bir koltukta,

sol eli her zaman olduğu gibi kalın bastonuna dayanmış ve bütün vücuduyla çok büyük bir ağacın önünde akan suya eğilmiş gibi musikiye ve onu bize acayip cüssesinden gönderen gramofona eğilmiş, sessiz sedasız dinledi. Ara sıra cıgarası bitince dikkatinin kendisine biçtiği bu duruş değişiyor, sonra düşüncelerimizin devamlı arkadaşı olan vazifesine başlar başlamaz eski vaziyetini alıyordu. "Eser bitince bir daha çal Selâhattin Bey" dedi. Ve tekrar aynı dikkatle dinledi. Odayı Itrî'nin musikisi ve onun dikkati beraberce doldurmuş gibiydi. *Nevâkâr* büsbütün başka bir şeydi. Eser, bir yaz öğlesinde denize düşen bir parça güneş gibi gelip içime yerleşti.[103]

Şurası bir hakikat ki, musiki yolculuğumun tamamlanmasında, daha önce de anlattığım gibi, Gazi Terbiye'de iki sene birkaç yüz plağın içinde yaşamanın da büyük bir rolü oldu. Böylece Batı musikisinin kapısından içeri girebildim. Bu belki de Batı musikisi için bir başlangıç adımıydı. Daha sonra Narmanlı Yurdu'nda da benzer bir tecrübenin içinden geçtim. Mozart, Bach, Beethoven, Brahms, Chopin, Debussy, Dvorjak, Vivaldi, Wagner bilhassa sevdiklerim arasındadır.

Bu üç musiki de bizim kaderimizdi ve direnseк de, kabule hazırlansak da, görmemezlikten gelsek de bizi bulması mukadderdi. Birine yüzümüzü dönüp diğerine bütün pencerelerimizi kapattığımız zaman bile netice itibariyle değişen bir şey olmuyordu. Çünkü bizler çocukluğu bedbaht geçtiği için hayatına ve etrafına küskün yaşayan, eşya ile dahi barışamayan bîçarelere benziyorduk. Bu zihnî gerginlikten, bu inkâr ve hiddetten, bu dargınlıktan kurtulmanın ilk adımı, niçin musikinin önümüze serdiği kristal ufuklar olmasındı ki?[104]

7

Azizim Sefa Bey,

Bu coğrafyada dünyaya gelen ve kaderinin bir tarafını yapan yalnızlığı bir külçe hüzün halinde karşısında bulan her çocuk gibi erken yaşlardan itibaren kitapların büyülü mağarasına sığındım. Her çocuk mu dedim, keşke öyle olsaydı, keşke her çocuk kitaba hiç değilse benim kadar kolay erişebilseydi ve o kitaplarla kendisinin bir tarafını onarabilseydi. Ben nispeten şanslı sayılırdım, annem ve bilhassa babam önümdeki engellerin bir kısmını kaldırdı, bir kısmıyla da tabiatıyla tek başıma ben uğraştım. Siirt'te iken babamın beni Fransız Dominiken rahiplerinin idare ettiği misyoner mektebine vermekte bir saniye bile tereddüt etmemesi, talihimi değiştiren en önemli hadiselerden birisidir. Hazır yeri gelmişken şunu da ifade edeyim ki, İstanbul sevgimin mühim bir bölümünü babamın daha çocukken bana anlattıklarına borçluyum. İstanbul'un büyük camilerin, güzel sesli müezzinlerin ve hâfızların şehri olduğunu söyleyen bu Müslüman adam, kadere yalnız İstanbul'dan uzak ölmek endişesiyle isyan ederdi.[105]

Babamın Anadolu memuriyetleri dolayısıyla bir yerde fazla oturmamamız, o zamanların uzun süren yolculukları, gittiğimiz uzak imparatorluk memleketlerindeki değişik iklim ve yaşama şekilleri, âni ayrılışların acısı kadar dönüşlerin saadeti, daha çocuk yaşlarda iken hayatıma dikkat etmeme,

hiç olmazsa onu bir macera olarak görmeme yol açtığı için kitaplar biraz da yalnızlığın oyuncakları gibi gelirdi bana. Bu oyuncaklar asrın başında dünyaya gelmiş ve kaderini imparatorluğun kaderine bağlamış bir çocuk için büyük bir nimetti. Bilir misiniz ki, bütün o hülyalı çocuklar gibi, kitapları alıp kimsenin beni rahatsız etmeyeceği bir köşeye çekilir ve saatlerce bir dünyadan bir başka dünyaya taşınmaya benzer bir saadet duygusu içinde sayfaların arasında kaybolur, kimi zaman vakti bile tamamıyla unuturdum.

Okuma zevkim biraz bu yalnızlığın, biraz da mecburiyetlerin tesiriyle hayli erken başladı. *Kısas-ı Enbiyâ*'yı, *Cezmi*'yi çok küçük yaşlarda okudum. 1914-1916 yıllarında Kerkük'te iken, hemen hemen basılmış bütün müverrihlerimizi okumuş bulunuyordum. Kerkük'ten sonra gittiğimiz Antalya'da daha talihli çıktım. Düşünebiliyor musunuz, o yıllarda Antalya'da kira ile kitap veren küçük bir kütüphane buldum. Diyebilirim ki bu kütüphane okuduklarımda mühim bir sıçramaya sebep oldu ve ben 1918 sonbaharına kadar Servet-i Fünûn külliyatını ve tercüme romanları hatmettim.

İnsan o yaşlarda başka ne yapar ki, ben de muhtemelen yapacak bir şey bulamadığım için hakikaten çok okuyordum. Ne esaslı bir düşüncem, ne şahsî bir keşfim ve ne de tercihim vardı. Sadece bir rekor kırar gibi okuyordum. Okuduğum kitapların hiçbirisinin üzerimde açık bir tesiri olmadı, olduysa da ben bilmiyorum. Daha ziyade Fransız romanlarında sık sık karşımıza çıkan şehirliler gibi okudukça hülya kuruyor, hülya kurdukça da beni daha başka hülyalara götürecek değişik kitaplar arıyordum.

Antalya'nın önümde açtığı ufuklardan birisi de mecmuaların dünyasıydı. Bu mecmualar vasıtasıyla yeni edebiyatı ve yeni edebiyata şekil veren fikirleri takip etmek mümkündü. Hemen bütün mecmuaları, bilhassa *Yeni Mecmua*'yı takip ediyordum. Ziya Gökalp'in makaleleri üzerinde geçir-

diğim saatleri unutmam mümkün değildir. Bu büyük âlimi behemehâl anlamaya karar vermiştim. Bu yüzden neredeyse yaşımı unutacaktım. Bereket versin, edebiyat hevesim ağır basıyordu. Yahya Kemal'in gazelleriyle de ilk defa *Yeni Mecmua*'da karşılaştım ve hemen ezberlemeye başladım. Musul'da 1916'da bir başka tesadüfle Haşim'in birkaç şiirini, bilhassa "Şi'r-i Kamer"leri okumuştum ve onun o garip, akıcı, maddesiz hüznü içime çökmekte gecikmemişti.

Mecmuaların üzerimdeki bir diğer tesiri de, genç yaşlardan itibaren mecmua çıkarma saplantısıyla birlikte büyümek olmuştur diyebilirim. Bizim neslin tıpkı bizden önceki nesil gibi bir mecmua hazırlama, bir mecmuanın etrafında toplanma, bir mecmua yardımıyla fikirlerini daha gür bir sesle duyurma ihtirası derindi. Zannediliyordu ki ve zannediyorduk ki, bir mecmua ile birlikte fikirlerimiz efkâr-ı umumiyede hemen karşılık bulacak ve böylece mesafe kısalacaktı. Hatırlarsanız, Paris'e yahut Londra'ya giden münevverlerin de ilk işi hemen bir mecmua hazırlamak olmuştu. Büyük meselelerin mecmua ile daha kısa yoldan çözülebileceğine dair saplantı, maalesef bizim nesillerden sizinkilere de geçti. Büyük meselelere mecmua ile değil ancak cemiyetle birlikte yapılabilecek hamlelerle hal çaresi bulunabileceğini ise ne yazık ki çok geç öğrendik.

Şurası da var ki, şiirde ve fikirde ilk ve galiba yüzünü gördüğüm tek hocam Yahya Kemal oldu. O yolları kısaltmayı bilen adamdı ve ben onun sayesinde bazı konularda çok az yoruldum. Yahya Kemal'den sonraki ilk büyük keşfim ise Baudelaire'di. Bu büyük şairi daima sevdim. Hatta diyebilirim ki, sade şiir için değil, hayat için bir hoca telâkki ettiğim devirler oldu. Sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, ben her zaman bir şairin en büyük keşfinin, onu iç âlemine götürecek kendi muharririni bulması olduğuna inanmışımdır. Baudelaire benim için böyle bir kapı açtı. Beni Garp musikisine götürmekle kalmadı, resmi de onun tesiriyle tatmaya başladım. Fakat asıl büyük ufku şiir estetiğimde yaptı. Sonra sırasıyla Verlaine, Mallarmé ve Nerval geldi. Anatole France, maalesef bir vakit kaybıydı ve belki de yolumu geciktirenlerden birisiydi. Buna mukabil Goethe, Hoffmann, Dostoyevski ve bu üçünden sonra okuduğum Poe, benim için çok hayırlı işler yaptı. Şurasını da söyleyeyim ki, bende şair ve hikâyeci daima beraber ve hatta birbirini nakzeder gibi yürüdü. Başından itibaren ikiye bölünmüş yaşadım. Nesrim hayatıma ne kadar açıksa, şiirim de o kadar tecride gider. Bir başka ifadeyle, şiirimden bana gelmekte bir hayli zorlanırsınız ama nesrimden, şimdi sizin de yaptığınız gibi, hakiki çehreme erişmeniz kabildir. Hâlbuki başka bazıları için tam tersi bir durum söz konusudur. Tahmininizde yanılmıyorsunuz, iki sanatı olanların çoğundaki karışma ve karşılaşma bende de vardır.

1926'ya doğru ve bilhassa 1927'de büyükçe bir kriz geçirdim. Modern şiir beni kendine çekiyordu. Arkadaşlarımın çoğu dışarıda idiler; ben Konya'da yalnızdım. Garip bir tereddüt içinde yaşıyordum. Şiirin hakiki mahiyeti ile insanın kendisi ve istekleri bende çarpışıyordu. Paul Valéry'nin birinci *Variétés*'si o esnada elime geçti. Valéry beni bu tereddütten kurtardı. Valéry'yi daima okudum. O ve Gide, bir de Proust en sevdiğim muharrirlerdir. Fakat hayatımdaki asıl çalışma devresi Garp musikisini tanımaya başladığım zaman açıldı.

Güç ve yavaş yazarım. Yazarken çok değiştiririm. Çalışmaya başlayınca araya bir şey girmezse, sonuna kadar aynı hızda devam ederim. Fakat aralık verince tekrar başlamaklığım için aylar ister. Çok defa devamlı çalışmam için eserin beni bırakmayacak kadar ilerlemiş olması ve kapıda matbaacının adamının beklemesi lâzım gelir. Hayatımda en mesut olduğum anlar sekizden bire kadar yazı masasının başında kalabildiğim anlardır. Kafam büsbütün boş iken, sırf yazmak için masa başına hiç oturmadım ve böyle yapanları da hiçbir za-

man anlayamadım. "İyi bir muharrir günde en az şu kadar sayfa yazar" budalalıklarına ise hiçbir zaman iltifat etmedim. Buna mukabil kendimi kısır devirlerimde yazmaya zorladığım vakidir; kafamda daima birkaç eser projesi ile gezindiğim için bunlardan birine başlamak meseleyi kısmen de olsa kolaylaştırıyordu.

Bugün de durum aynı mıdır, doğrusu bütün tafsilatıyla bilemiyorum ama bizim devrimizde büyük okuryazar kitle yerli muharriri okumazdı. Bu da tabiatıyla kendimizi beğenmediğimizi ve sevmediğimizi koyuyordu ortaya. Hakikaten bir gün kendimizle sulh yapabilecek miyiz? Bunu sadece cemiyet için değil, fert için de soruyorum. Maalesef realitelerimizin en hazini budur. Kendimizle ve birbirimizle mütemadiyen kavga içerisindeyiz. Bu kavgalardan medet umuyor ve karşımızdakine dair fikirlerimizi de bu kavgaları vesile kılarak söylüyoruz. Fakat ne çıkar, bunların hiçbirisi fikir seviyesine yükselememiş hissiyat kırıntılarıdır.[106]

Diğer taraftan, henüz modern ev teşekkül etmediği için evlerimizde kütüphane mevcut değil. Kütüphaneli bir eve doğmuş olmanın saadetini hayatının hakikati haline getirebilen çok az insana sahibiz. Kitaba ve kütüphaneye ilgisizliğimizin neticelerini hayatımızın her tarafında görmek mümkündür. Önümüze bir fener tutan olmadığı için el yordamıyla ilerliyor, bunun için bol bol hata yapıyoruz. Bazıları edebiyatımızdaki yoksulluğu tercüme fazlalığına yoruyor. Ben bu fikirde değilim. Hatta tersine, kâfi derecede tercüme yapmadığımıza kaniim. Kaldı ki böyle de olsa, yine şikâyet etmem. Bir ecnebi dil bilmeyen büyük kitlenin sırf benim yazılarımı okusunlar diye, Goethe'den, Tolstoy'dan, Gide'den mahrum kalmasını nasıl isterim? İyi olması şartıyla tercümenin daima büyük faydası vardır. Şurası bir hakikat ki, iyi tercüme esasen telif demektir.

Bütün bunlara rağmen, hayatımın hangi devrinde edebiyatçı olmaya karar verdim, bunu hakikaten bilmiyorum. Edebiyatçı olmaya sahiden karar verdim mi, yoksa sadece tesadüflerin sevkiyle mi kendimi edebiyatçı buldum, bunu da bilmiyorum. Zaten edebiyatçı olmaya karar verip de edebiyatçı olabilen kaç kişi vardır ki? Bunu da pek söyleyemeyeceğim. Daha iyisi şöyle düşünelim: Günün birinde kendimi edebiyattan başka bir işe yaramaz buldum. Eserimin arzu ettiğim karşılığı görememesi ise beni daima hem kendimden hem de yazdıklarımdan şüpheye düşürdü. Aradan geçen yıllarda nihayet bu çemberin kırıldığını, okuryazar kitlenin eserimle temasa geçtiğini söylüyorsunuz ve buna da inanmamı bekliyorsunuz. O halde 24 Ocak 2012'de Âşiyân'da neden sizden başka kimseyi göremedim ben ve neden çalıştığınız gazete yazdığınız yazıyı yayımlamaya bile tenezzül etmedi?

8

Kaplan Bey Kardeşim,

Bilir misiniz ki Türk münevverinin en büyük talihsizliği hem kendisinin hem de eserinin kadın terbiyesinden mahrum bulunmasıdır. Bunu bir kademe ilerlettiğiniz zaman, düşünce hayatında da kadın terbiyesinin olmadığını ve bu yüzden ferdî saadet ile fikrî saadet arasındaki uçurumun her gün biraz daha fazla açıldığını görebilirsiniz. Kendi üzerinde ve kendi içinde derinleşmekten ölesiye korkan ve çareyi hazır hayat şekillerinde arayan memleket münevveri, bu terbiye ile tanışamadığı için sürekli hırçın, sürekli tahammülsüz ve sürekli gergindir. Kadının hayatın içinde olduğu medeni memleketlerde bunlar yaratıcılık sebebi olsa dahi, bizde, kendi şahsiyetini yapma imkânına sahip insanı bile getirip ya eşikte yahut da hamlenin ortasında bırakır. Böylece o şahsiyet de yarım kalmış olur.

Hâlbuki insan doğduğu günden itibaren mağlûptur ve bu itibarla şefkate muhtaçtır. Şefkatin kaynağı da tabiatıyla önce anne, sonra arkadaş ve nihayet sevgili olması hasebiyle kadındır. Şâyet bu şefkatin gösterilme şekline dikkat ederseniz, bahsettiğim terbiyenin nerelerde aksadığını da anlayabilirsiniz. Bu terbiye, bir nevi ırsiyetle, ırsiyetin imdada yetişmediği yerlerde de uzviyetle nesilden nesile aktarılması lazım gelen bir hadisedir. Zincirin bir halkası bir yerde koptuğu zaman geriye dönüp tamire kalkışmak beyhude bir gayrettir. Kitapların yahut her medeniyete has tecrübe edilmiş hayat tarzlarının da bir fayda sağlayabileceğini zannetmeyin. Sorarım size, okumak tek başına neye çaredir ki? Doğu'dan, Batı'dan ne kadar okursanız okuyun, bir Freud ciddiyetiyle ne kadar kendi içinize eğilirseniz eğilin, kadın terbiyesi üzerinizden eksik olduğunda eli de, dili de ferdiyetini idare edemeyen bir bîçareye dönüşürsünüz.

Şurası bir hakikat ki, bu terbiyenin dışında kalmak yahut bunu hayli geç bir yaşta bulmak benim hayatımın en büyük trajedisidir. Bu mahrumiyet bütün o Narmanlı Yurdu perişanlığının, bütün o "Kırtıpil Hamdi" sefaletinin de esas sebebidir aslında. Aynı sefalet Yahya Kemal, Ahmet Haşim veya Nietzsche söz konusu olduğunda da karanlık bir koridor gibi önümüze düşmekte gecikmez. İki tarafında asık çehreli fotoğrafların bulunduğu o karanlık koridorun kâbuslar eşliğinde ruhumuzu kemirmesine, içimizdeki boşluğa ayna tutmasına ne kadar şaşırabiliriz ki?

Şu da var ki, kadın uzviyetiyle erken ama kadın ırsiyetiyle geç tanıştım yahut hiç tanışamadım ve ömrüm bunun eksikliğini çekmekle geçti. Hâlbuki kadın bedeninin erken keşfi, yaşadığımız coğrafyanın ve tarihin şartları itibariyle büyük bir imkân olabilirdi. Bazıları için bir talih olan bu durum bende tesirini ters yaptı. Kadının mükemmel bir haz vasıtası olduğunu düşünüp işi, "Bu kadar mükemmel bir haz vasıtasının bir kafası, kendisine mahsus bir kaderi, mizacı olması ne fena bir şey. Kadın insan olmamalıydı" demeye kadar vardırdım.[107] Erken yaşta gittiğim noktadan bir daha geriye dönmem çok zor oldu, zaten döndüğüm zaman bu terbiyeye de, kendime de bir hayli geç kalmıştım.

Annemi erken yaşta kaybetmenin bu mahrumiyette mühim bir hisseye sahip bulunduğunu söyleyebilirim. Annem 29 Nisan 1915'te Musul'da tifüsten öldüğünde on dört yaşında bir çocuktum ve tam da bu terbiyeye dair eşiğe adım atmam

icap eden bir devirdeydim. Annem bir tarafıyla bu imkânı hazırlayabilecek mütevekkil kadınlardandı. Onun ölümüyle birlikte babam da kendisini bize tamamıyla kapattı. Ablam ise bu erken kaybın gölgesinden hiçbir zaman kurtulamadığı için üzerime eğilecek cesareti bir türlü kendisinde bulamadı. Zaten birkaç yıl sonra da ben Antalya'dan bir vapura binerek İstanbul'a doğru yola çıktım ve bu ihtimal bütünüyle hayatımdaki imkânlar yumağının dışına düştü. Çok mu Freud oldu diyorsunuz? Fakat ne çıkar, modern insan bir tarafıyla kendisini Freud'a borçlu değil midir zaten?

Muhakkak olan şu ki, kadın terbiyesi üstümüzde varlığını sezdirmeden etrafta gezindiren bir müşahit titizliğiyle çalışır. Eşyaya ve insana dokunuşları ayrı ayrı da, birlikte de güzeldir. Perde birden perde olduğunu hatırlar, boş duran bir sürahi sevinçli bir telâş içinde kendiliğinden dolar. Kütüphanedeki bir kitap yanlış bir yerde bulunduğunu ancak o dikkat sayesinde fark eder ve hiç yüksünmeden yeni yerine yerleşir. Küçük bir dantel parçası yahut iğne oyası, her gün gölgelendirdiği yerden kanatlanarak bambaşka bir mânâ kazanır. Her şeyde nefes alıp verebilmenin ne büyük bir nimet olduğunun idraki vardır. Bir kadın gelmiş ve çok da çabalamadan, sadece varlığıyla her şeyi munisleştirip evcilleştirmiştir. Sert çizgilere zarif bir yumuşaklık kazandırmış, şahsî lûgatlardaki birtakım lüzumsuz kelimeleri kaldırarak yerine yenilerini yerleştirmiştir.

Şu da var ki, kadın terbiyesi kimi zaman bütünüyle maddenin kendisidir. Bu maddeyi, diğerlerinden ayırıp hususi bir hale getiren derunî bir mekanizma mevcuttur ve esasen hayatımızı da bu mekanizma idare eder. Hülyalı ve geniş bir çift gözün ısrarı, çok derinlerden gelen ve hiçbir şeyi esirgemeyen yumuşak bir bakış, bir el hareketinin dünyanın en eski alışkanlığıyla saçlarını iki parmağının arasına alıp kulak memelerinin gerisine itmesi, konuşmak gibi lüzumsuz işlere

de yarayan dudakların ölü bir kelimeye can vermek için açılmalarıyla birlikte ortaya serpilen pembe ve sedef aydınlık, boynun bir taraftan diğer tarafa dönmesiyle birbirini kovalayan gölgeler, sabırsızlık ve ümit zembereklerini birlikte harekete geçiren vaatleri imâ eden küçük kıpırdanışlar ve bütün bunları bir araya getiren uzviyetin birdenbire mahrem bir nitelik kazanması. Madde insanı terbiye eder mi, elbette, fakat sevilen bir kadının maddesi olmak şartıyla...

Fakat azizim, şu hakikate de dikkatinizi çekmek isterim: Kadın hadiseleri bütünüyle idare ettiği halde çoğu zaman sadece varlığıyla sebep olduğu terbiyenin farkında bile değildir. Her gün belki yüzlerce defa hiç de şuurunda olmadan tekrarladığı sıradan bir el hareketinin, bir erkek için mucize anlamı taşımasını umumiyetle garipser. Zihninin bir tarafı o sırada kendisindeki eksikliklerle yahut eksik zannettiği şeylerle meşgul bulunduğundan, değişen iklimi, tazelenen atmosferi, adabı da muaşereti de yeniden hatırlayan davranışlara sinen itinayı görmez. Dağınık bir dünyayı bir araya getirdiğini, ellerinin mesut hareketleriyle ona baştanbaşa nizam verdiğini ve bu nizamın aşkın kapısını aralayan en büyük hakikat olduğunu asla idrak edemez. Hâlbuki bir terbiye nasıl başlarsa başlasın, onu devam ettiren, ona bütün hareket kabiliyetini ve ruhun kıvrımlarına kadar nüfuz etme imkânını veren insan zihnidir. Bununla birlikte, hayatımızın bir devrinden sonra başımıza gelecek hadiselere o kadar derinden hazırlanmış oluyoruz ki, kadın terbiyesi denilen mucize, bu zarif mahlûkun kayıtsızlığı yüzünden realitenin karanlık tarafıyla temasta gecikmeyecek ve bir müddet sonra da ortadan kaybolacaktır...

Şu da var ki, bir kadın her erkeğin biraz çocuk olduğunu ve bu itibarla idareye muhtaç bulunduğunu gayet iyi bilir. Bu bilgi ona uzviyetinin neredeyse en büyük sırrını verir ve bu sır sayesinde kâinatı tek başına yeniden planlayabi-

lir. Bilhassa aşk, kadının bu tarafının ortaya çıkması ve bütün şahsiyetini yapması için ilâhi bir nimettir. Seçtiği erkeğe bütün hüviyetiyle kendisini bırakan, bir tarla, bir bahçe, bir masal meyvesi gibi bütün özünü teslim eden; "Ben buyum işte" diyerek her sırrını, her imkânını bağışlayan bir kadın muhtemelen bu ülkenin şartları dolayısıyla mucizeyi tersine çevirmeyi de ihmal etmez. Belki de aşkın ve kadının en kötü tarafı, başlangıçta hazırladığı o ateşten, gülden ve hamleden mürekkep ülkeyi bir yolunu bulup muhakkak geri alması ve bu ülkenin sınırlarını muhtelif ihlâllere açarak, verdiği zevki bir gün mutlaka ödetmesidir. Kütüphane dolusu kitaplar okuyarak, geceler boyunca müzik dinleyip ruhunuzu eğiterek kendinizi âşık olmaya hazırlasanız da bedelini muhakkak ödersiniz. Şu veya bu şekilde fakat daima ödersiniz. Hiçbir şey olmasa, bir insanın hayatına lüzumundan fazla girersiniz ki bundan daha korkunç bir şey olamaz.[108]

Bu fâsit daire ise kadın terbiyesinden mahrum nesillerin birbirine eklenmesine yol açacak, bu terbiye eksikliği hayatımızın her tarafını saran çirkin çehrelerin tebessüm halkalarına dâhil olmasına imkân vermeyecektir. Fikrî ve ferdî saadetten uzak düştüğü için içinden çürüyen cemiyetlere dikkatle bakarsanız, hakiki meselenin kadın terbiyesi eksikliği olduğunu görmekte gecikmezsiniz. Tanzimat bunun için istediği çehreyi bir türlü bulamadı, Meşrutiyet bunu ihmal ettiği için kayıplarının kaydını sağlam tutamadı, nihayet Cumhuriyet, bütün büyük iddiasına rağmen kadın terbiyesini küçümsediği için pek çok meselede yarı yolda kaldı...

9

Sefa Bey,

Ölümün sadece fikriyle değil kendisiyle de çok erken tanıştım ve bu çift başlı yılan diyebilirim ki bir tarafıyla neredeyse bütün hayatımı idare etti. Beni tanıyan hemen herkese, Molière'in *Hastalık Hastası* piyesinden fırlayıp çıktığımı düşündüren şey de bu çift başlı yılanın içimdeki çalışma tarzıdır. Başım ağrısa hastaneye veya doktora koşmamın gerisinde bu sabit fikrin mutlak hâkimiyetini aramak icap eder. Yoksa ben esasen kendisiyle olan mesafesini muhafaza edebilen bir adamımdır.

Bilmem işitmişliğiniz var mıdır, Arap memleketlerinde ölüm bütünüyle başka bir şeydir ve insan derisinin altında yahut zihninde bulunan mukavemet hissini bile kıracak mahiyettedir. Annem Musul'da hastalandığında evcek biz de hastalanmıştık ve ben fasılalarla tekrarlanan bir hummaya tutulmuştum. Biraz iyileşip sokağa her çıkışımda birkaç cenaze ve bu cenazelerle birlikte gelen sefaletin hakiki çehresiyle karşılaşıyordum. Arap memleketlerinde daha yanık ve ezici olan ezan sesleri, salâlar, ölüm düşüncesini zihnimin bir tarafına nakşediyordu. Her kımıldanışta hastalıkla, açlıkla kemirilmiş insan yüzleri görüyordum.

Fakat Musul'a dair öyle bir hatıram var ki, bir ömür boyu bir lâhza olsun peşimi bırakmadı. Bir gün üzümcü küfesinin yanında, çarşının dayanılmaz uğultusu içinde bir adam gözü-

mün önünde bir lâhzada öldü. Onu lime lime elbiseleri içinde, yavaş yavaş olduğumuz yere doğru gelirken görmüştüm. Yüzü kirli sarıydı. Bir iskelet gibi uzamış dişleri ve hummadan büyümüş gözleri bu sapsarı çehreyi âdeta bir kâbus yapıyordu. Eski bir eyerden kesilmiş bir deri parçasına benzeyen elini küfeye doğru uzattı. Dilenecek miydi, bir salkım üzüm mü alacaktı? Sonra birdenbire, sanki üzümcünün sinek ve arıları kovalamak için salladığı yelpazenin darbesiyle olduğu yere devrildi. Herkes başına üşüştü. Ben olduğum yerde, bu zayıf çehrede kendi kendine yaşamakta devam eden açık gözlere bakıyordum. Öyle sanıyorum ki, sonuna kadar bu gözlere bakabilirdim. Bereket versin, bir bedevi yavaşça eğilip bu açık gözleri kapadı. Fakat adamın eli, küfeye ve insanlara uzanan eli hâlâ açıktı. Bu ölümü hiçbir zaman unutamadım.[109]

Eski devirlerde ölüm hayatın bir parçasıydı ve hatta bir tarafıyla hayatın tam da merkezinde yer alarak ona çekidüzen veriyordu. İnsan münasebetleri ölüm realitesinin etrafında şekilleniyor, o da bir fener yahut idare lambası gibi geçtiği yerleri loş bir ışıkla aydınlatıp ağıtlarla donatarak mevcudiyetini hissettiriyordu. Ölümü, ana rahminden başlayan yolculuğun mezarın rahminde nihayete ermesi olarak tahayyül edince, çok fazla endişe duymak da gerekmiyordu. Şurası da vardı ki, eski kültürlerin hiçbirinde ölüme rağmen bir tasavvur dünyası söz konusu değildi. Fert ve cemiyet, bütün hayallerine ölümü de dâhil etmek mecburiyetindeydi ve bu da kendiliğinden bir terbiye getiriyordu. O terbiye hayal ile hakikat arasındaki görünmez sınırı, o sedef ülkeyi daha da cazip kılıyordu.

Mezarlıkların şehrin içinde bizimle beraber yaşamaya devam etmesi bunun hem sebebi hem de neticesiydi zaten. O yolu çok sevdiğinizi hikâyelerinizden biliyorum ama Allah aşkına bir gün de benim gözlerimle bakın lütfen. Arkasından da, "Üsküdar'dan yola çıkıp Doğancılar yahut Zeynep Kâmil üzerinden Kadıköy'e giden bir insanın Karacaahmet'te konaklayan ölülerle temas etmeden kendisini yapması mümkün müdür" sualini cevaplandırın cemiyet olarak. Sağa sola serpiştirilmiş mezar taşları, o kadar bel bağladığımız hayatın faniliğini hemen her fırsatta hatırlatmakla kalmayacak, bir tarafıyla da yaşadığımız bütün ıstırapların nasıl olsa günün birinde biteceği tesellisini de beraberinde getirecektir. İkna edici bir teselli olmayabilir elbette ama sorarım size aziz kardeşim, hangi teselli ikna edicidir ki?

Buna benzer bir duygunun içimde kök saldığını Ahmet Haşim'in, Orhan Veli'nin ve Cahit Sıtkı'nın ölümlerinden sonra da fark etmiştim. Haşim'in yavaş yavaş uzviyetini terk eden bütün hayatî kudretleri başında ve sonra da gözlerinde toplanmıştı. Onun gözleri için o kadar çok söylendi ve yazıldı fakat hiçbirisi fazla değildi. Mahkûm olduğunu en fazla bildiğimiz zamanlar bu gözler harikulâde bakışıyla bize ümit veriyor, bizleri aldatıyordu. Fakat ne çıkar, Cahit Sıtkı'nın gözleri de öyleydi. Cahit'i tanıyanlar onun gözlerini mutlaka hatırlarlar. O hiçbir günahın kirletemeyeceği yaradılışta insanlardandı. Onun için düşmüş bir melek gibi yerini yadırgayarak yaşadı ve bizim görmediğimiz kanatlarından tutuşarak öldü. Daha orta mektebin birinci sınıfında talebem olan Orhan Veli'yi ise Cerrahpaşa Hastanesi'nde son defa oksijen çadırının altında yarı çıplak, güçlükle nefes alır ve o kadar güzel hayallerini yakaladığı dünyamızı yalnız akı görünen gözlerinden boşanırken gördüğüm günü hiçbir zaman unutamam.[110]

Şüphe mi var, her cins hadise başka türlüsünü de davet eder. Sadece ıstıraplarımız, üzüntülerimiz değil, tesellileri ve mukavemet çareleri de miraslarımız arasındadır. Sanat bizi ölümün en iyi, en rahatça kabul edebileceğimiz çehreleriyle karşılaştırıyor. Şurası muhakkak ki, bir insanın hayatı bazen bir sanat eseri kadar güzel olabiliyor. Mesela Şeyh Galib, genç yaşta, en parlak devrinde ölüyor. Başlı başına bir hikmet olan bir terbiyeden geçmiş. Bu terbiye onda birçok şeyle-

ri daha başında öldürmüş. Ne sabahı, ne ikindisi var. Sakin bir akşam gibi, hareket ışığın oyunundan, sevilen şeylere sadakatten ibaret. Mesela, Dede. Bine yakın eseri var. Hayatına bakıyoruz, herhangi bir hayat. Bunların hiçbirisi dünyayı ıslaha kalkmıyordu. Belki de bunun için ölümle aralarında herhangi bir mesele yoktu. Çünkü bu insanların hepsi manevi vazifelerine inanmış, muayyen bir ruh nizamından geçmiş, nefislerini terbiye etmiş adamlardı. Onun için şahsiyetlerini ölümden ötede bile kabul ettirebiliyorlardı.[111]

Modern insan, asırların tecrübesine gözlerini bütünüyle kapatıp mesele icat eden insandır. Bir tarafıyla hayli takdir edilmesi gereken bir çabadır bu, çünkü düşünceye sıçrama imkânı verir. Fakat bilir misiniz ki, insan düşüncesi, sıçramalarla yukarıya doğru değil, küçük hamlelerle yana doğru ilerler. Şurası da var ki, modern insan mesele icat etmekteki maharetini, sağlam bir irade sergileyerek hal çareleri ararken de gösterir göstermesine ama aradaki uçurum da kendiliğinden büyümek için önüne çıkan bu fırsatı kaçırmaz. Neden derseniz, hal çaresi bulmak, mesele icat etmek kadar kolay değildir. Asrımızın insanının, ölümü de ölüm fikrini de hayatın dışına çıkarmak için tuhaf ve mânâsız bir çaba içine girerek realite ile bağlarını koparması bunun mühim bir tarafıdır. Takdir edersiniz ki, hayatın dışına itilen ölümün bir mesele haline gelmesi kaçınılmazdır. Bu itibarla, bugün ölümün modern insanın en büyük meselesi olması hiç de şaşırtıcı değildir, şaşırtıcı olan hal çaresi bulmak yolunda gösterilen iradenin beyhudeliğidir.

Buna rağmen intihar fikrinin neden aklıma gelmediğini soracaksınız muhtemelen siz ve ben de bu kanaate nereden ulaştığınızı merak edip Beşir Fuat'tan bu kadar fazla söz etmemin gerisinde sizce ne yatıyor olabilir diyeceğim. Bu coğrafyada sadece imparatorluğun değil, kendi kaderinin dağılışını yaşayıp da bütün Müslümanlığına rağmen intiharı düşünmemiş herhangi birisi olabilir mi? Şurası muhakkak ki, tek başına ele aldığınız yahut gölgesine sığındığınız zaman ölüm basit bir şeydir. Buna mukabil insan bazen ona en son çare diye bakabilir. Kötü olan ölüm değildir, ölümün, bu basit işin, bu peşin pazarlığın birdenbire ve her şeyle beraber son derece güçleşmesi, çözülmez bir yumak haline gelmesi, beş on kulaç suyun bin türlü engelle doluvermesidir. Modern insan mesele icat etmekteki maharetini yeni ölümler yaratma hususunda kullanmaktan da çekinmemiştir. Hâlbuki bizde yaşayan tarafıyla asıl ölüm ıstırap değil kurtuluştur. Hepsini ve her şeyi geride bırakıp sonsuzluğa karışmak, aklın sınırlarının bittiği yerde parlayan büyük incinin kendisi olmak yahut hiçbir aydınlığın gölgelemediği bir diyârda kendi içinden gelen aydınlıkla bir büyük su nergisi gibi görünmektir. Asrımızın insanı ölümü uysallaştırıp evcilleştirmek yerine, "Mademki düşünüyorum o halde varım, mademki hissediyorum o halde varım, mademki ıstırap çekiyorum o halde varım, mademki harp ediyorum o halde varım, sefilim varım, budalayım varım, varım varım" diyerek içinden çıkılmaz bir hale getirmiş ve bir nevi karanlık bir korku ülkesinin içerisine hapsetmiştir.[112]

Tabii bir de *Huzur*'da bütün teferruatı ile anlatılan Suat meselesi var, Suat'ın o trajik intiharı var. İçindeki Tanrı fikrini getirip masanın ortasına koyan, "İnansaydım mesele değişirdi. Bilseydim ki vardır, insanlarla hiçbir davam kalmazdı. Yalnız onunla kavga ederdim. Her an bir yerde yakalar, bana hesap vermeye mecbur ederdim"[113] diye çığlıklar atan Suat'tan söz ediyorum.

Sahi, siz Suat'ın kim olduğunu zannediyorsunuz ki?

10

Sefa Bey,

Modern insan sadece mesele icat eden insan değildir, meselelerin vuzuha kavuşması için bir yolunu bulup mutlaka Freud'un kapısını da çalan insandır. Bu büyük âlim dünyaya gelip de nazariyesini kurmadan önce bütün bu işlerin içinden nasıl çıkıyorduk, hakikaten bilmiyorum. Muhakkak olan bir taraf varsa, Freud'dan sonra hemen her şey tabii manzarasını kaybetti ve bir çeşit psikanaliz divanından medet umar hale geldi. Psikanaliz çıktığından beri hepimiz az çok hastayız ve herhangi bir kalabalığın içinde kazara da olsa şuur altımızdan söz etmek mecburiyetinde kalacağız diye telâşlanıyoruz. O kadar derin bir suçluluk duygusu içindeyiz ki, tereddüt ve vicdan azabından ne yapacağımızı şaşırmış vaziyetteyiz. Şurası bir hakikat ki, Freud bizi hem serbest bıraktı hem de ağır bir prangayla mazimize bağladı. Birdenbire bütün varlığımızı ortasında bulduğumuz bu başıboş hürriyet duygusu ve her an kendisini hatırlatan mazi ile ne yapacağımıza bir türlü karar veremiyoruz. Birinden birine sırtımızı tamamıyla dönebilirsek rahat edeceğiz belki ama hiçbir tercih karşımıza hakiki çehresiyle çıkmıyor.

Bu girizgâhı, Tanzimat'tan beri bir nevi Oedipus kompleksi yani bilmeyerek babasını öldürmüş adamın kompleksi içinde yaşıyoruz cümlesine cesaret edebilmek için yaptım. Tanzimat'ı bir nevi kolaylık olsun diye telâffuz ettim, yoksa Viyana Kuşatması veya Karlofça Antlaşması da diyebilirdim. Dikkat ederseniz, bu tarihlerde başlayan ve Tanzimat ile birlikte suyun tamamen yüzüne çıkan bir "baba" meselemiz var bizim. Çocukluğumdan beri etrafımda bunu o kadar çok gördüm ki, en küçük ailelerde bile evin oğlu babasıyla kavga ederek başlıyor hayata. Hemen herkesin içinde "Babam gibi olacağım" diye derin bir korku mevcut. İnsanlar babalarından ve "Babam gibi olacağım" endişesinden bir an evvel kurtulabilmek için her çareye başvuruyor. Ben biraz büyüyüp de Freud'un yardımıyla bu "hastalığın" ismini bulunca ne kadar sevindiğimi artık itiraf edebilirim. Çünkü "baba kompleksi" okumuş okumamış hepimizin zihnini meşgul ediyor. Mütemadiyen maziden şikâyet ediyoruz, eskileri yapamadıkları yahut eksik yaptıkları veya yapmaya hiçbir zaman teşebbüs etmedikleri şeyler için suçluyoruz. Mazimizi içinden yahut dışından değiştirmek gayesiyle birtakım tuhaf çarelere başvuruyoruz. Rica ederim, şu Hititlere, Frikyalılara, Etilere bilmem ne kavimlerine muhabbetimiz baba kompleksinden başka bir şey mi?[114]

Bütün bunlar olurken cemiyet de değişmeye devam ediyor elbette. Buna mukabil zihnimiz bir mukayeseden diğerine kanat çırpmaktan yorulmuş bulunuyor. Fırsatını bulur bulmaz Dede'den yahut Itrî'den bir Wagner çıkartamadığımız için üzülüyoruz. Yunus'u Verlaine, Bakî'yi Goethe ve Gide yapamadığımız için perişan oluyoruz. Uçsuz bucaksız Asya'nın o kadar zenginliği içinde, dünyanın en iyi giyinmiş milleti olduğumuz halde çırçıplak yaşıyoruz. Bu çıplaklığın gerisinde bütünüyle bir parçalanmışlık mevcut. Türkiye'de nesillerin beraberce okuyabileceği beş kitapta ittifak edememesi bir başka büyük trajedidir.[115] Değişiyoruz, fakat ne çıkar, bu değişikliklerin mühim bir kısmının, yeninin etrafındaki şevkten ziyade eskinin çökmesinden ileri geldiğini, oluşlarında hadiselerin hissesinin bizim irademizden üstün bulun-

duğunu, hatta asıl irade ve şuurumuza bağlı olanların belki de ihmal edildiğini inkâr edemiyoruz. Bir neslin başladığını çok defa kendisinden sonra gelen nesil değil, belki bu neslin maruz kaldığı tarihî şartlar tamamlıyor. Fakat en mühimi, bu yeni kuruluşların karşısındaki iç vaziyetimizin şüpheden ileri geçmiyor olmasıdır. Ne kadın meselesini, ne kanunlarımızdaki değişiklikleri, ne de esasından Garplı kültür ve sanatı başka türlüsü olmayan, olmaması icap eden hayat şekilleri halinde alamıyoruz. Daima içimizden ikiye bölünmüş şekilde yaşıyoruz. Şurası da var ki, yaptığımızın çoğuna tam da inanmıyoruz. Çünkü bizim için bir başkası, başka türlüsü daima mevcut. İşte bizi Garplıdan, eski Müslüman dedelerimizden ayıran ruh hali budur. Bugün bile yeni hayatımıza o kadar girdiği halde gene bunu münakaşa ediyoruz.[116]

Bilir misiniz ki bu münakaşanın sizin devrinizde aldığı şekil, bana hep, ferdin de cemiyetin de sadece sürüklendiği ve buna mukavemet için en küçük çaba dahi sarf etmediği hissini veriyor. İşin daha da tuhaf tarafı, bundan o kadar şikâyetçi olan da yok. Büyük zannedilen ve fakat küçüklüğü buradan bile fark edilen kavgaların bile fikirler etrafında değil de her gün biraz daha birbirine benzeyen hayat tarzları ekseninde yürütülmesi, Freud'u yine haklı çıkartıyor. Fakat ne yapalım, artık öldürülecek bir baba kalmaması belki de bir başka büyük trajedidir. El altında günü geldiğinde öldürecek birkaç baba daha bulundursak, muhtemelen daha mesut insanlar olurduk.

Kabul etmek gerekir ki, biz ve bizden evvelki nesil vatan endişesi içinde olduğu için bu trajediden bir miktar uzak durabildi. Muhakkak olan bir taraf varsa, hiçbir milletin münevveri bizim kadar sosyal olmak mecburiyetini hissetmemiştir. Eğer ferde ait bazı tabii hakların bile peşinden koşmamışsak bunun sebebini daimî bir tehlike içinde yaşamamızda aramak icap eder. Millet olarak iki yüz sene muhasara edilmiş bir kale nizamıyla yürüyen bir hayatın içinden geliyoruz. Muhasara şiddetlendikçe fert kendini cemiyete bağışlamakta tereddüt etmedi. Bu hal, bizim neslimizde büsbütün kuvvetli oldu. Çocukluğumun hangi devresine baksam, etrafımda ve kendi içimde bu vatan endişesini gördüm. Ziya Gökalp'in yahut Yahya Kemal'in vatan fikrindeki ısrarlarını biraz da böyle anlamak zarureti vardır. Düşünün ki, o nesle mensup olanların hiçbirinin gidecek başka bir yeri yoktu.[117]

Buna mukabil vatanın ne olduğunu hâlâ bilmiyoruz, bu modern icat bizde başka türlü tezahür ediyor ve her birimizi avuçlarına alıp her gün değişik bir iklime sürüklüyor. Vatan kavramıyla münasebetimizi gözden geçirirken bile bir yolunu bulup Freud'a başvurmamız size de biraz tuhaf gelmiyor mu Allah aşkına? Biraz daha cesur olsam, "Freud bütün nazariyesini bize bakarak yapmış" diyeceğim. Fakat ne çıkar, bizden önceki nesiller pek de kazara denilemeyecek bir şekilde babalarını öldürdüğü için, bugün onun yerine ne koyacağımızı bir türlü bilemiyoruz ve "baba" teklifleri arasında bocalayıp duruyoruz. Ölen bir babanın arkada bıraktığı boşluğu doldurmak da hayli güçtür ama öldürülen bir babanın otoritesini yeniden yapmak büsbütün imkânsızdır. Sonraki nesillerin suça iştirak etmek için birbiriyle yarışa girmesi ise meseleleri vuzuha kavuşturmaktaki basiretsizliğimizin bir diğer cephesini teşkil ediyor. Bir merhaleden sonra derin bir pişmanlık çırpınışıyla baba mirasının hiç değilse bir bölümüne sahip çıkmaya çalışmak ise Freud'u bile şaşkına çevirecek kadar asra ve idrake muhalif bir çaba olsa gerek. Bununla birlikte bütün komplekslerimizin her fırsatta ayaklanması son derece tabii, çünkü mirasın bu tarafını da kaybedersek geride fert ve cemiyet namına hiçbir şey kalmayacak.

Belki bana Rusya'nın da benzer bir kaderi yaşadığını ve buna mukabil mesela Dostoyevski'nin kendisini cemiyet için feda etmediğini söyleyeceksiniz ve bir dereceye kadar ben de

size hak vereceğim. Fakat hemen arkasından da Rusya'nın şartlarının farklı olduğunu, Hıristiyanlığın onlara bazı tecrübeleri çok önceden hazırladığını hatırlatmak mecburiyetinde kalacağım. Şüphesiz ki ihtilâlden evvelki Rus cemaatini, Rus insanını Dostoyevski kadar anlatan muharrir pek azdır. Üstelik Garp düşüncesinin istilasına rağmen, Rus kalma cereyanının en belli başlı mümessili de *Suç ve Ceza* muharriridir. Buna mukabil, Dostoyevski'nin eserlerinin asıl büyük konusu, üzerinde o hepimizi kavrayan kahramanlarının gezindiği büyük model hariçten yani Garp'tan gelmiyor muydu?[118]

Diyeceğim o ki, Dostoyevski'nin babasını öldürmesi gerekmiyordu. Hatta tersine, babasının hayatta kalması için çırpındı. Belki de bunun için babasının katili olma ihtimali en güçlü kahramanı Raskolnikov'a tefeci kadını öldürterek Freud'a bir başka imkân hazırladı. Türkiye ise tıpkı dün olduğu gibi bugün de evlatlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olmak imkânını vermeyerek hesabını farklı yollardan kapatmak istiyor.[119]

Başarıp başaramadığı ise ayrı bir bahis olmayı hak eder kanaatindeyim...

11

Aziz Kardeşim,

Allah sizden razı olsun, aklınızla bin yaşayın, yazdığınız kitaplar benim başıma geldiği gibi sükût suikastine kurban gitmesin, ömrünüze bin bereket! Ben bu tecrübeyi hakikaten hiçbir zaman anlayamamışımdır ve bir anlayana da maalesef rastlayamamışımdır. Sadece insanların değil, hazır hayat şekillerinin de birbirine bu kadar benzediği bir memlekette göz yanılması tabiidir, fakat bunu realitenin ta kendisi kabul etmek için başka bir şey olmak gerekir. Artık çok da ciddiye aldığımı söyleyemem, lakin böyle tuhaf bir hatayı düzeltmek için gösterdiğiniz gayreti her türlü takdire şâyan bulduğumu da bilmenizi isterim. Üniversitedeki o kadar araştırmacının böyle şeylerle alakadar olmak yerine ne yaptığını sormasam daha iyi herhalde.

Benim dostum ve arkadaşım, sizin adaşınız ve hocanız olan Kaplan'ın böyle bir şeyi neden bana sormadan veya hiç araştırma lüzumu hissetmeden yazdığını hâlâ merak ediyorum. Neymiş efendim, ben bir Ramazan gecesi teravih namazı esnasında Sultanahmet Camii'nin pencerelerinden içeri bakarak hüngür hüngür ağlıyormuşum. Edebiyat Fakültesi'nin Arapça Bölümü'nde okutman olan İhsan Örücü o vaziyette görmüş beni. Başkaları tarafından tanınmaktan sakınmak için de hususi bir gayret sarf ediyormuşum. Belki de bu sebeple gelip benimle konuşmak veya içeri davet

etmek gelmemiş aklına! Fakat ne çıkar, ben en çok adaşınız Kaplan'ın doğruluğunu tahkik bile etmediği bu mesele üzerine yaptığı yoruma güldüm: "Bu küçük müşahede onun ruhunun derinliklerini bir projektör aydınlığı içinde gösterir. Bu hatıranın, ileride Tanpınar'ın eserlerinde mühim bir yer tutan ve basmakalıp şekillerinden çok farklı olan din duygusunu inceleyenlerin işlerine yarayacağını sanıyorum."[120]

Evvela şunu hatırlatayım, ben ki günlüklerimde lolitacılıktan kokain çekmeye kadar yaşadığım veya düşündüğüm pek çok şeyi apaçık yazdım. Bir teravih namazı vaktinde çocukluğumda masal bahçesine benzettiğim Sultanahmet Camii'nin pencerelerinden içerideki cemaate bakıp da onlardan biri olamadığıma hayıflanarak ağlasam, bunu yazmakta da bir lahza tereddüt etmezdim. Neden edeyim ki? Ayrıca daha bugün gidip gördünüz, Sultanahmet'in hangi penceresinden içeri bakmış olabilirim Allah aşkına? Tanınmamak istediğime göre, son cemaat yerine açılan pencereler olamaz değil mi? Kaldı ki, o pencerelerin tamamı, tıpkı bugün olduğu gibi o yıllarda da içeriden paravanlarla örtülüydü. Bu durumda, yan taraflardaki pencerelerden içeri bakmış olmaklığım icap eder. İyi ama yan taraflardaki pencerelere giden iki koridor da daima kapalıdır. Açık olsa bile, benim bu boyumla yan taraflardaki pencerelere ulaşmam nasıl mümkün olabilir ki? Bu kabil teknik teferruatın kimsenin umurunda olmaması sadece sizinle beni mi şaşırtıyor?

Şurası muhakkak ki, dinin bir yığın zenginliğinin farkına varmak için dindar olmaya hiç de lüzum yoktur. Detayları iyi işlenmiş bütün dinler insana bir şeyler verme kabiliyetine sahiptir, mühim olan sizin oradan ne aldığınız veya ne almaya teşebbüs ettiğinizdir. Din, fert de olsak, cemiyet de olsak, günlük hayatımızın mühim bir parçasıdır ve dine hangi cepheden bakarsak bakalım bu realiteyi inkâr bizi farklı noktalara götürür. Evet, ben de dindarın şantajından bıktım.

Hayata öyle barajlar koyuyorlar ki tahammül kabil değil. Fakat benim onu ne kadar tahrik ettiğim de ayrı bir mesele. Oruç uhrevî bir şey belki. Havaya bir şey siniveriyor. Fakat şu kurban, o büyük kargaşa, düzensizlik, o işkence yığınları. Bundan kurtuluşun tek yolu var, Avrupalılaşmak, sanayileşmek ve müreffeh olmak. "O zaman bayramlar da ramazan da hoşumuza gider. Çünkü kendimize mahsus bir hayat yaratmış oluruz. Yahut da kalkarlar. Fakat nasıl kalkacaklar? Nasıl sadece Noel'le iktifa ederiz? Dünyanın en güzel karnavallarını buradan yaysak, yine birisi bile bizi tatmin etmez. İçimiz dargın kalır. Birkaç kızışmış kadının kıç sallama hevesi bir medeniyeti içimizde tamamıyla öldürebilir mi?"[121]

Sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, bütün dinlerde mistik olan veya olmayan heyecanlar mevcuttur. Bu heyecan, mesela bir müessese mahiyeti kazanan tasavvufun cemiyeti bir değerler manzumesi etrafında toplamasında tesirli olmuştur. Zavallı Âkif, tasavvufu bütünüyle inkâr ederek başka bir din yaratabileceği vehmine kapıldı. Hâlbuki tasavvuf olmasaydı şahsiyetimizin mühim bir tarafı eksik kalırdı. Şu da var ki, o değerlerin mutlaka İslâm'ın içinden gelmesi de şart değil; fert ve cemiyet, kendisini ayakta tutabileceğini düşündüğü unsurları ona zaten ilâve ediyor. Adaşınız Erzurum'dayken yazdığım mektupta da söylediğim gibi, din bizim anladığımız mânâda kültür değil, ayrı bir şey. Fakat ne çıkar, ben mutaassıp bir insanla karşılaşınca, benim gibi düşünmek imkânından mahrum bir mahlûkla karşılaştığıma inanırım ve derhal oradan kaçarım.[122]

Bununlar beraber dinin modern devirde Anadolu'ya sürgün edilip köylülerin insafına bırakılmasına daima karşı çıktım. Entelektüel cephesi güçlü şehirli bir din olan İslam, köylülerin elinde ve dilinde bambaşka bir şey haline gelecekti ve nitekim öyle de oldu. Bugün nereden çıktığını bilmediğimiz bir yığın hurafe din adına ortada dolaşıyor ve bunu

engelleyebilecek herhangi bir mekanizma da mevcut değil. Cumhuriyet'in en büyük hatası, halkımızı kendi eliyle cahil bir kuvvete teslim etmesiydi. Laikliğimizi ilan ettik fakat ne yazık ki bir türlü laik olamadık. En sersem şeyi yaparak yani her şeyi tesadüfe bırakarak gizli ate'lik yaptık. Neticede olan sadece halka değil münevvere de oldu ve insanlar mazisiz kaldı.[123]

Şu da var ki, *Huzur*'da Mümtaz'ın ağzından söylediğim gibi, gündelik işlerle içimizdeki Tanrı düşüncesini birbirine karıştırmamak gerekir. Tanrı insanda yıpranmamış, sağlam, her türlü tecrübeden uzak, yalnız hayata dayanmak için kuvvet veren bir memba gibi durmalıdır. Herkesin içinde sıkışık zamanlarında canlanan ve işlerimiz iyi gitmediği zaman Tanrı'ya kızmak şeklinde tezahür eden isyana iltifat etmek bizi bir yere götürmez. İşlerimiz bizim ve bize benzeyen başkalarının küçük sakatlıklarıyla, tesadüflerin ihanetiyle her zaman bozulabilir. Hatta birkaç nesil için bozuk da gidebilir. Bu bozulma, bu düzensizlik iç kıymetlerimize karşı vaziyetimizi değiştirmemelidir. İki ayrı şeyi birbirine karıştırırsak çıplak kalırız. Hatta zaferlerimizi bile Tanrı'dan bilmemeliyiz. Çünkü ihtimaller cetvelinde mağlubiyet de vardır. Bunlar, sonu cemiyete dayanan realiteler olsa bile bizi kendimizi inkâra değil şartları değiştirmeye götürmelidir. Vatan ve millet, vatan ve millet olduğu için sevilir; bir din, din olarak münakaşa edilir, ret veya kabul edilir, yoksa hayatımıza getirecekleri kolaylıklar yahut piyangodan para çıkmasını temin etmesi maksadıyla değil. Hayır, Allah'tan gündelik işlerimiz için bir şey istememek, onu kaderimizle veya ömrümüzün arızalarıyla karıştırmamak icap eder. Aksi takdirde yani istediğimiz meydana gelmediği takdirde kaybımız iki misli olacaktır. Hem kendimize olan güvenimiz derinden sarsılacak, hem de içimizdeki varlığıyla bize güç veren Tanrı fikri örselenecektir.[124]

Bilir misiniz ki, birkaç Yunus Emremiz, birkaç Itrîmiz, birkaç Sinanımız, birkaç Şeyh Galibimiz daha olsaydı bugünkü kaderimiz biraz daha farklı bir seyir takip eder miydi diye çok düşünmüşümdür. Şurası muhakkak ki, asıl mühim olan insandır. Belki bir insanın hayatı zamanın fırınında ateşe attığımız bir kâğıt kadar çabuk yanıyor; belki hayat, hakikaten bazı filozofların dediği gibi gülünç bir oyundur. Tam bir ümitsizlik içinde bir yığın karar kılıklı tereddüt ve küçük, ümitsiz savunmalardır, hatta hülyadır. Ama gerçekten yaşamış bir insanın ömrü yine de mühim bir şeydir. Çünkü ne kadar gülünç olursa olsun, biz hayatı tam inkâr edemiyoruz. Onda kafamızın vehimleri olsa bile, iyi kötü kıymetler arıyoruz.[125]

Netice itibariyle, Sultanahmet'in pencerelerinde ağladığımı düşünmelerine hacet yok çünkü Allah'a inanıyorum. Tam Müslüman mıyım, bilmem. Fakat ne Allah ile kulunun arasına girmek isterim, ne de insan ruhunun büyüklüğünden, imkânlarından şüphe ederim. Bugün insanlarımız bir medeniyet çöküntüsünün yetimleri olarak ortalıkta dolaşıyorlar. Bu insanlara yeni hayat şekilleri hazırlamadan evvel, onlara hayata tahammül etmek kudretini veren eskilerini bozmak neye yarar. Büyük ihtilâller bunu çok tecrübe etti. Netice olarak insanı çıplak bırakmaktan başka bir şeye yaramadı.[126] Fakat ne önemi var, anamın, babamın dininde ölmek isterim. Nitekim öyle de yaptım...[127]

12

Kaplan Kardeş,

Bilir misiniz ki hayatımın bir tarafını sadece korkular idare etmiştir. Şayet içine doğduğunuz ülke Türkiye ise korkudan söz etmek çok da şaşırtıcı olmasa gerek. Bir hayli zamandır korku, bu memlekette yaşayan insanların günlük gıdaları arasında yer alıyor elbette ama benim kastım, en azından şimdilik meselenin bu tarafı değil. Ben daha ferdî bir şeye, insanın ruh iklimini bir mihver üzerinde toplayan bir tedirginlikler manzumesine işaret etmeye çalışıyorum, Her devrin ve yaşayışın kendisine göre bir insan tasarrufu vardır ki, bütün bir zihniyeti ve inkârı güç realiteleri ifade eder. Araya menfaatlerimiz girmeyince hadiseleri daima başka türlü, daha realist görmeye, hakikate daha uygun şekilde anlamaya ve yorumlamaya başlarız. Diyebilirim ki, hülyalarımın, hasretlerimin ve öfkelerimin kaynağında korkunun içinden gelmenin büyük payı vardır. Belki de bu yüzden saf anlamıyla hiç kendim olamadım. Hayatımın mühim bir tarafını cehenneme çeviren bu tasavvur dünyası, edebiyatımı da, aşkımı da tesiri altına aldı. Dünyaya, insanlara ve kısmen de tabiata bu korkunun arkasından bakmak, bende fıtrattan gelen hareket fikrini de çoğu zaman sekteye uğrattı. Korkuya rağmen yahut korkuyla birlikte kendimi ancak bu kadar yapabildim. Korkularımdan kurtulsam her şey daha farklı olabilir miydi, bakın işte onu bilmiyorum.

Korkunun insanı ürperten ilk çehresiyle başka pek çok şey gibi Kerkük'te tanıştım. Onun da tuhaf ama sarsıcı bir hikâyesi vardır: Oturduğumuz evin selâmlık bahçesinde bulunan büyük karadut ağacı bu korkunun hem sebebi hem de neticesiydi. Bu ağacın iki kişinin zor kucaklayabileceği kadar kalın gövdesi şerha şerha idi ve ağaç, cömert usaresini bu yarıklardan öyle akıtmıştı ki, gövdesi ve dibi âdeta kan gölü gibi görünürdü. Fakat asıl mesele, büyükannemin bu ağaçla olan münasebetiydi. Bu usareleri kan zanneden büyükannem bu ağacın, yaraları ölümün ötesinde bile silinmeyip kanayan bir şehit evliya olduğuna inanmıştı. Daha eve girdiğimizin ikinci günü dut ağacının altında mum yakmaya başladı. Gariptir ki, büyükannemin evliyası ile gündüzleri hepimiz alay etsek de, akşam olup da mum yanar yanmaz içimize bir çeşit korku düşerdi. Bu masalla dekorun o acayip münasebeti idi.[128]

O dut ağacının içimde büyüttüğü korku, zamanla dallanıp budaklanarak bütün mevcudiyetimi kuşattı ve beni etraftan yalnız felaket bekleyen bîçare bir insan haline getirdi. Sular altında uyuyan ve fakat her şeyi idare eden bu korku fikri nihayet öyle kesif bir tabaka teşkil etti ki, daha çocukken içime yerleşen bu yılanı söküp atmak mümkün olamadı. Hayata ve çevreme bu korkunun penceresinden bakmaya, tereddüt, tecessüs ve tedirginliklerimi bu korkunun gölgesinde büyütmeye başladım. Azami vuzuha varmış bir idrake sahip olduğumda bile bundan bir türlü kurtulamadım. Kim bilir belki de kurtulmak istemedim!

Şurası muhakkak ki, insan korkan mahlûktur ve sadece bu sebeple bile içinde yaşadığı zaman diliminin idrakine varamaz. İdrak için yaşanılan ânın üzerinden zaman geçmesi yani bir yanıyla mâzimizin bir tarafı haline gelmesi icap eder. Ancak o zaman geriye dönüp bakabilir ve o ânın kıymetlerini hakiki mânâda görebiliriz. Hâlbuki içinde yaşar-

ken bu imkânsızdır ve bunun için tam mânâsıyla sevinemeyiz, mutlu olamayız, huzuru bulamayız. Düşünce vardır, küçük hesaplar vardır ve korku vardır. Bilhassa korku vardır. Hiçbir mucize bizi bu korkudan kurtaramaz. Fakat ne çıkar, bir şeyden korkmak, biraz da onun geleceğini beklemek yahut bilhassa çağırmak değil midir? *Huzur*'u hatırlayınız lütfen. Mümtaz, Nuran'ın ona geldiği ilk gün ruhî ve uzvî saadetin saltanatını süreceği yerde, onu kaybetme endişesi ile derin bir korkuya sürüklenmemiş miydi?

Fakat ben korku derken esasen çok daha müşahhas bir meseleden söz etmek istiyorum. Hayatımın en karanlık dönemlerinden birini 1927 yılındaki komünist tevkifatı sırasında yaşadım. Biliyorum, komünist tevkifatı ile benim aramda herhangi bir münasebet kurmakta zorlanıyorsunuz. Doğrusunu isterseniz ben de bir hayli zorlanmıştım ama memleketin o günkü vaziyetinde bunda pek de zorlanmayanlar insanların canını yakmayı gayet iyi biliyordu. O devirde entelektüel çevrelerde sosyalist olmak gibi bir moda vardı ve bu temayül zannederim hiç bitmedi. Ben de bu temayül çerçevesinde sosyalistlerin neler söylediklerini merak ettiğim için *Aydınlık* mecmuasının birkaç toplantısına iştirak edip kendilerini dinlemiştim. Şurası bir hakikat ki, *Aydınlık m*ecmuasının Türkiye Komünist Partisi'nin gayrı-resmi neşriyatı olduğundan haberim bile yoktu. Haberim olsa yine de gider miydim? Bu sualinize vereceğim cevabın ikimizi de tatmin etmeyeceğini kabul etsek daha iyi olur. Meğerse o toplantılar gizli polis tarafından takip ediliyormuş. "Altındiş Faik" adında bir arkadaş da zaten polismiş...

Ben tabii Vedat Nedim yahut Şevket Süreyya beylerin veya Nâzım Hikmet'in sosyalist olduğunu biliyorum ama Türkiye Komünist Partisi azası olabileceklerini aklıma bile getirmiyorum. Beni bu "Altındiş Faik"in ihbarı üzerine Harbiye İhtiyat Zabit Mektebi'ne götürdüler. Orada bana cehennem

azabı gibi gelen bir hafta hapis yattım. Askerler çok iyi davrandı ama meselenin kendisi felâketti. Bir hafta sonra serbest kaldığımda, ömrümden mühim bir parçayı zaten orada bırakmıştım.

Fakat bende asıl korku yıllar sonra üniversitede hoca olduğum zaman başladı. Necip Fazıl veya Peyami Safa'dan birisinin veya her ikisinin birden bu bir haftalık hapis meselesini öğrenip bana şantaj yapacaklarından korktum. İkisinin de tabiatı böyle bir şantaja çok müsaitti ve her ikisi de bana vurmak için fırsat kolluyordu. Sabahattin, Güzin ve Abidin'le arkadaşlık ediyorum diye beni komünistlikle suçlayan, komünist toplantılarına katılıp Edebiyat Fakültesi'ni komünist yuvasına çevirdiğimi yazan Necip Fazıl, komünistlikten gözaltına alınıp bir hafta hapis yattığımı öğrense neler yapardı acaba?[129]

Bütün ömrümü idare eden bu korkunun eğlenceli bir tarafı da mevcuttu. Eminim ki hatırlayacaksınız, memleketin iki güzide ismi, Selahattin Hilav ile Hilmi Yavuz arasında benimle alakalı bir münakaşa başlamıştı. Hafızamda kaldığına göre 1973 yılıydı galiba ve bu itibarla benim bu tartışmaya müdahil olmam ne yazık ki artık mümkün değildi. Buna rağmen, bulunduğum yerden büyük bir ilgi ve merakla takip ettiğimi söyleyebilirim. Şurası bir hakikat ki, bunun gibi tartışmalar, münevveri az, "aydın"ı çok bir memleket için parlayan kıvılcımlardır. Sorarım size, aradan bu kadar sene geçtiği halde, böyle ciddi kaç tartışmaya şahit oldunuz?

Buna mukabil benim için eğlenceli taraf, tartışmanın mevcudiyetinden ziyade mahiyetiydi. Her iki muharrir de beni, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanımda Doktor Ramiz'in Halit Ayarcı'yı bile çileden çıkaran suçlaması ile söyleyecek olursam, "Kendisine baba arayan adamların görmesi icap eden rüyaları görmemek"le itham ediyordu. Fakat ne çıkar, bu itham bir dereceye kadar anlaşılabilir bir şeydi. Anlaşıl-

mayan, bu iki münevverin de bir müddet sonra beni ve eserimi bir kenara bırakıp kendileri üzerinden münakaşaya devam etmeleriydi. Fikrî saadeti ihmal edip ferdî saadet peşinde koşmalarını gerek Selahattin Hilav'a gerekse Hilmi Yavuz'a yakıştıramasam bile, insan olmamız itibariyle bunun da makul görülebilecek bir tarafı vardı.

Bana makul gelmeyen, her iki muharririn de gayet iyi okudukları belli olan romanımdaki sınıflandırmaya yeteri kadar dikkat etmemeleriydi. Hâlbuki buradan yola çıkarak, benim sosyalistliğimi değilse bile, sınıflar karşısındaki vaziyetimi daha rahat anlayabilirlerdi. Hatırlayacaksınız, Şehzadebaşı'nda roman kahramanlarımın toplandığı kahvehaneye gelen insanları, sosyal bakımdan, "Nizam-ı Âlemciler, Esâfil-i Şark ve Şiş Taifesi" olarak sınıflandırmış idim. Nizam-ı Âlemciler, bizim için dünyayı düzeltmek zahmetini üstlenen insanlardı. Esâfil-i Şark, kültürden, medeniyetten, bu kahvedeki müşterek hayata yarayacak kadarını almakla yetinen kimselerdi. Şiş Taifesi ise hiçbir inceliği olmayan, şehir hayatına intibak edememiş, kaba insiyaklarını yenememiş şahıslardan müteşekkildi. Bu sınıflandırmayı nasıl gözden kaçırdıklarını, inanın hâlâ anlayabilmiş değilim.[130]

Netice itibariyle ben esasen ne sağdanım, ne de komünistim. Sadece demokratım, mümkün olursa demokrat sosyalist bir teşekküle girerim ve memnun olurum. Fakat böyle bir teşekkülün mesuliyetini de üzerime almam. Türkiye'de sosyalist parti, ancak komünist partinin açılmasıyla kabildir. Aksi takdirde komünistler içeriye dolar ve memleketi yahut o partiyi ve efradını zarara sokarlar.[131]

Buna mukabil, Selahattin Hilav ile Hilmi Yavuz, acaba 1927 yılındaki Türkiye Komünist Partisi davasında benim de "komünist" suçlamasıyla bir hafta hapis yattığımı bilmiş olsalar, bu münakaşanın seyri ne olurdu acaba? Bu soruyu kendi kendime sorduğumda öyle kuvvetli bir kahkaha atmışım ki, yan tarafta bulunan Yahya Kemal, "Hamdi, Hamdi, yine nerede bulunduğunu unutuyorsun" diye beni paylamaktan kendini alamadı.

Şurası da var ki, bu azarı çoktan hak etmiştim! Bu mektupları size hangi güçlüklere göğüs gererek yazdığımın bilmem artık farkında mısınız?

14

Azizim Sefa Bey,

Siz de şairsiniz, bilirsiniz, bizim gibi cemiyetlerde şiirin farklı bir yeri vardır ve umumiyetle bu yer mübalağa mahiyetindedir. Buna mukabil, iki güzel mısradan sonra şair alelâde birisi haline gelse bile, insan olma maceramızın neredeyse bütün sırrı o iki mısralık mucizenin içindedir. Şiir, ismine ne derseniz deyin bilinmeyen bir yerlerden gelir ve hakiki bir şair esasen bu gelişe hazırlıktan ibarettir. Bir vecd yahut miraç halidir bu, Olimpos'a tırmanıp da tanrılarla aşık atmış yahut hakkı olan birtakım şeyleri tanrılardan kopartıp almış gibi hisseder insan kendini. Şurası da var ki, şiir biraz da insanın ruhunda biriktirdiği yahut döküp saçtığı bazı şeyleri ödünç verme teşebbüsünden başka bir şey değildir. İnsan niçin durup dururken böyle bir ihtiyacı bütün bünyesinde hisseder ki diyebilirsiniz. Ben de size, Freud'dan çok önce ana rahminin bütün sükûnetiyle insan için yegâne huzurlu yer olduğu zaten biliniyordu, diye cevap verebilirim. Fakat ne çıkar, talihimiz biraz da zaruretlerin çehresini çizdiği bir fâsit daire değil midir?

Esas itibariyle insan nedamete muhtaç bir varlıktır. Hıristiyanlıktaki "İlk Günah" fikri kadar Müslümanlıktaki "Hüzün Peygamberi" ifadesi de bu nedametin mühim bir tarafını yapar. Şiir biraz da bu nedamet ihtiyacını karşıladığı için hâlâ hayatımızın bir tarafını idare etmektedir. Bilhassa değişme dönemlerinde bu ihtiyaç daha ziyade ortaya çıkar. Bu devirlerin sancısını çeken yahut ruhunu kavrayan şair, bir nevi devrinin tercümanı haline gelir ve nedamete muhtaç ırmaklara derin bir ayna tutar. Yahya Kemal, bu tercümanlık bahsini en çabuk hissedip kavrayan adamdı, ne var ki, belki biraz da devrin şartları gereği çok çabuk vazgeçti. Zaten Yahya Kemal her zaman büyük vazgeçişlerin insanı değil midir?

Şüphe mi var, tecrübe şahsî bir şeydir ama şiir tecrübesi daha da şahsîdir. Çünkü şiir içimizdeki o büyük sessizlikten gelir. İçlerindeki o büyük sessizliği muhafaza edemeyenlerin şiirle münasebeti daha baştan sakatlanmış demektir. Fakat itiraf etmenin kime ne zararı var ki, o büyük sessizlik daha çok yerleşikliği bile bir göçebe zihniyetiyle yaşayan cemiyetlerde görmeye alışık olduğumuz bir meseledir. Sanayileşmesini tamamlamış, şehirliliği medeniliğin ayrılmaz bir parçası haline getirmiş toplumlarda, şiir yerini çoktan romana bırakmıştır. Buna rağmen şiirle münasebetlerini kopartmak istemeyenlere, nedamet ihtiyacına cevap vermek için gönüllü olmuş "kurban" muamelesi yapılması tabiidir. Bizde ise pek çok şey gibi şiir de kendi meselesinden uzağa düşmüştür. Neden söylemeyeyim, kendi meselesinden uzağa düşen şiirin kıymet ifade etmesi neredeyse imkânsızdır.

Sizde nasıl tezahür etmiştir bilemem ama benim şiirle hakiki mânâda temasım Antalya'da olmuştur. 1921 senesiydi ve İstanbul'dan yaz tatili için Antalya'ya dönmüştüm. Hastane yolunda beş sene evvel gördüğümde beni çıldırtan ve kendisine çağıran manzara bir defa daha karşımdaydı. Fakat bu muhteşem manzara ve güzellik bana acayip bir ölüm düşüncesi arasından geldi. Hiçbir şey bu kadar insana yakın, buna rağmen bu kadar ezici, ondan ayrı olamazdı. Bu, şiire kendimi verdiğim seneydi. Birçok şair okumuştum. Yahya Kemal'i, Haşim'i tanıyordum. Ama mühim olan şuydu ki, o gün o mağarada ben kendi şiirimin benim dışımdaki örneğini gördüm.

Bunu gerçekten anladım mı? Bir insan kendisini ancak hayatının küçük meselelerinden sıyrıldığı yahut da onları zihnî bir şekle soktuğu zaman bulabilir. Aynı günlerde denizin bir başka manzarasıyla karşılaştım ve Güvercinlik denen deniz mağarasını yeniden keşfettim. Bu mağara suyun hücumuyla açılıp kapanan aydınlığıyla benim için mühim bir şey oldu. Dediğim gibi gördüklerimi henüz gerçek bir keşif haline getirecek seviyede değildim. Fakat estetiğimin temeli olan rüya fikri biraz da bu mağaraya bağlıdır.[132]

Şurası muhakkak ki, şiir, bir ses yahut görüntü halinde bize gelir. Bu esasen büyük bir reddediş veya kabulleniş hissi demektir. Kelimelerin devreye girmesi için biraz daha beklemek, içimizde mayanın bu hallerden hangisine yakın durduğunu hissetmek gerekecektir. O sesi, o görüntüyü, bu ikisini de ihtiva eden ruh halini dile getirmek için kelimelere ihtiyaç duymak, belki de en büyük zavallılığımızdır. Kelimelerin imkân sahası sınırlı, zihnî tasavvurların ise sınırsız olduğundan bu mânâda bitmiş bir şiir yoktur. Şair, istisnasız her okuyuşunda şiirinde düzeltilmesi, değiştirilmesi icap eden birtakım şeyler, eklenip çıkartılması lazım gelen birkaç kelime mutlaka bulacaktır. Şiirin sanat kısmının değil de zanaat kısmının mütemadiyen uzamasının bir sebebi de bu değil midir zaten?

Şüphe mi var, biraz edebiyat bilgisi, biraz da tecrit kabiliyeti olan birisi, masanın başına oturup akşama yahut sabaha kadar manzume yazabilir. Bu manzumelerde parlak bir mücevher gibi ışıldayan birkaç güzel mısra da olabilir ancak bu meselenin manzume tarafını değiştirmez. Nitekim memleketinizin şiir atmosferi, bu bakımdan manzume cennetine dönmüş bulunuyor. Omuzlarına dokunup, "A benim güzel evladım, bu yazdığının izahı nedir" diye soracak şiir bilgeleri de kalmadı. Yahya Kemal hiçbir şey yapmadıysa bunu yaptı ve bize şiirin bir yığın tecridin içinden gelmesi gerektiğini öğretti. Manzume ise başka bir şeydi. Yahya Kemal şiirin manzume sahiplerinin yazamadığı şey olduğunu erken yaşta zihinlerimize nakşettiği için, hem kendi yazdıklarıma hem de başkalarının yazdıklarına karşı son derece müşkülpesent davrandım. Zaman bana haklılığımı gösterdi göstermesine ama maalesef haklılığın hiçbir mânâ ifade etmediği yanlış bir memlekette gösterdi. "Şiirin ne olduğunu biliyorum fakat yapamadım" deyişimin bir sebebi de budur.

Şiirle şahsiyet arasında bugün artık tamamıyla unutulmuş bulunan veya çok şuurlu bir şekilde ihmal edilen derin bir rabıta vardır. Kimi zaman şahsiyetiniz şiire, kimi zaman da şiiriniz şahsiyetinize akseder ve onun aynası olur. Bazı şairlerin şiirlerinden hareket ederek, onların şahsiyetlerini yapan ve günlük hayat içerisinde çok da dikkatimizi çekmeyen teferruata ulaşmak mümkündür. Mesela Baudelaire bütünüyle böyledir. Şahsiyet şiirden, şiir şahsiyetten uzaklaşırsa, şiir ayna kuvvetini kaybeder ve alelâde kelime yığınından ibaret bir manzumeye döner. Kuvvetli ve ciddi bir araştırmacının çıkıp benim şiirimle şahsiyetimin kesişme noktalarını ortaya koymasını isterdim doğrusu. Mesela, "Bir Gün İcadiye'de" şiirinin finalindeki "Gelir ve tekrar doğar ölmüş sandığın aşka / Anlarsın ölüm yoktur geçen zamandan başka" mısralarının, hocanız ve adaşınız Kaplan'ın yaptığı gibi değil de, şahsiyet çerçevesinde değerlendirilmesinin neticesi ne olurdu, hakikaten merak ediyorum.

Kim bilir belki de şiiri fazla ciddiye aldım ve bütün ömrüm bunun etrafında örülmüş bir ıstırabın cenderesinde geçti. Sakınma sevk-i tabiisiyle doğmuş insanlardan olmadığım için hayatın her hadisesi beni yolun ortasında açık bir hedef gibi bulurdu. Zannederim bu şiir bahsinde daha çok böyleydi. Şu da var ki, kendime mühlet vermeye bir türlü muvaffak olamadım. Hakiki şiirin geldiği yerle kâğıda dökülen mısralar arasındaki uçurum beni daima rahatsız etti. O ilk oluş halini

bir türlü layıkıyla aksettirememek benim büyük meselemdi. Rüya nizamını içimde ve şiirimde bir türlü istediğim gibi kuramadım. Bu da beni ziyadesiyle parçaladı.

Rüyanın nizamına giren bir insanın şiirin beyhudeliğini daha işin başında fark etmesi gerektiğine dair ikazınıza hak vermekle birlikte, sisle vuzuh arasındaki tezatta ısrarınızı bir türlü anlayamıyorum. Bilmez misiniz ki sis bazı fikirlerimizin vuzuha kavuşması için bilhassa İstanbul'da tabiat tarafından hazırlanmış mükemmel bir imkândır. Şüphesiz herkeste aynı tesiri yaptığını iddia edecek değilim ama benim üzerimdeki ameliyesi hep bu tarzda olmuş ve siste zihnimin pencerelerinin üst üste açıldığını görmüşümdür. Ancak bu şiiri kendiliğinden getirmez, kimi zaman tek başına kâfi gelmese bile, şiir de her şey gibi bir çalışma meselesidir. İnsan bir yığın imkân ve bir atalet yekûnudur. O buz tabakasını kıramazsak kendimizi bulamayız. Bazen kırsak da bulamayız ama o başka terbiyenin tezahürü olmak lazım gelir.[133]

Fakat ne çıkar, şiiri müzikten ve resimden daha tesirli hale getiren, alelâdenin içinden konuşmasıdır. Kullanıla kullanıla eskitilmiş, neredeyse artık kimsenin ciddiye almadığı kelimelere yepyeni bir ruh kazandırabilmek mucizenin ta kendisidir. O mucizeyi bilmek, ne yazık ki her zaman yapabilmek mânâsına gelmiyor. Benim şiirdeki trajedimi biraz da burada aramak icap eder.

15

Azizim Kaplan,

Hepimiz bir tereddüdün içinden geliyoruz. Benim neslime mensup isimlerden bazıları, ihtimal, fırtınada kalmanın kendilerine zarar vereceğini düşündükleri için birtakım limanlara uğrayarak, muvazenesi pek de sağlam olmayan birtakım ağaçların gölgesine sığınarak bu tereddütten kurtulabileceklerini zannettiler. Memleketin bir çöl manzarası arz eden entelektüel atmosferinde boğulmamak için muhtelif mazeretlerin gerisine sığınıp o çöl manzarasının müsebbiplerinin elindeki aynaya yüz tutanlar da oldu. Ben ise daima derinleşmeyi tercih ettim. Neredeyse her şeye alfabesinden başlamış gibiydim. Yahya Kemal'i ve Ahmet Haşim'i bir kenara bırakacak olursak, önümüze ışık tutacak hiçbir şey yoktu. Bir tek fenerin bile aydınlatmadığı karanlık sokaklarda tökezleye tökezleye gezinmem biraz da bundandır.

Şansa inanıyor muyum? Buralarını bilmiyorum. Fakat muhakkak olan bir şey varsa ömrüm ya şansıma karşı veyahut da hayatımı tarumar eden ahlâkıma ve tabiatıma karşı mücadele ile geçti. Hayatımda uzletin ve zevkin hakikaten az olan yerine bakıyorum da şaşıyorum. Ben hakiki bir târik-i dünya gibi yaşadım. Buna mukabil kendimi hiçbir zaman olmuş addedemedim. Belki de kendi hayatımı mahveden benim. Hakkımdaki sükût suikastinin bir sebebi de belki benim bu müstereddit yapımdır. Edebiyatçılarla düşüp kal-

kamıyorum. Aramızda bütün bir kültür ayrılığı var. Belki de edebiyatı memleketin bugünkü vaziyetinde bu kadar ciddiye almamalıydım.

Türkiye'de her şey politika mücadelesi. Ben ise eserimde Türk politikasını, hakiki Türk politikasını görüyorum. Sağ taraf beni kâfi derecede kendisinden, kâfi derecede inhisarcı, kâfi derecede cahil görmüyor. Sol bana düşman. Benim kültür seviyemde olanlar ise Frenklerde benden iyisini buluyorlar. Sağcılar yalnız Türkiye, gözü kapalı, ezberde kalmış öğünmelerin ötesine geçmeyen bir Türk tarihi, yalnız iç politika ve propaganda diyor. Sol, Türkiye yoktur ve olmasına da lüzum yoktur diyor; yahut benzerini söylüyor; her gün kırırdığı, biraz daha kırılan, kendisini entite'ler içinde bir entite olarak alanların ortadan kalkacağı bir Türkiye istiyor, razı oluyor. Sağcının hamakatı, solcunun budalalığı ve her iki tarafın da cehaleti. Ben ise dünya içinde, ileriye açık, mazi ile hesabını gören bir Türkiye'nin peşindeyim. İşte memleket içindeki vaziyetim.[134]

Ben bunları gördüğüm için tereddütlerime sahip çıktım. Beni hayatın ortasında yalnız bırakan tereddütlerim, kurduğum estetiğin en mühim tarafıydı. Muhit, mevki ve kolay şöhret için estetiğimden taviz vermedim. Çocuklarına asla kendisi olma imkânı tanımayan, bilakis çocuklarının canı ile beslenen bir memlekette estetik idraki ne kadar ciddiye alınabilir ki diyebilirsiniz ve muhtemelen haklı olursunuz. Fakat ne çıkar, eser kendi başına da bir şeydir yahut her şeydir. Şuur denilen mekanizma bir gün devreye girerse eğer, itirazlarımın sebebi daha iyi anlaşılabilir ve birilerine bir şey ifade eder umudundayım.

Unutmayınız ki insanlar alıştıkları şeylerde ısrarlı olurlar ve maalesef seviye de buna dâhildir. Modern devir, bazı istisnalar dışında bu alışkanlığı besleyip büyütme gayretinin gülümseyen çehresi olarak da görülebilir. Belli bir tür müziğe

alışan insanların Itrî veya Mahler peşinde koşmalarını beklemek beyhude bir gayrettir. Sıradan ihtiyaçlara cevap veren kitaplarla mesut olanların daha iyisi için çabalamasını istemek nafiledir. Aynı şey mimari yahut resim için de söz konusudur. Hayat ve hakikat karşısındaki vaziyetini değiştirmeyen bir ferdin, ibadet için alelâde bir dört duvar yerine Süleymaniye ve Selimiye hasreti içinde olması ihtimali var mıdır? Kısır saadetleri kâfi gören herhangi birisi, niçin daha fazlası için zihnini meşgul etsin ki? Bu zaviyeden bakıldığında geride bırakılamamış yahut hâlâ aşılamamış olmam benim âlimliğimden ziyade, arkadan gelenlerin sefaletini gösterir. Dedikodu tarafından idare edilen bir cemiyette, fikirler etrafında ahlâki bir endişe yahut tereddüt meydana gelmez. Artık okunduğumu söylediğiniz zaman buruk bir tebessümle karşılık vermiştim ve muhtemelen siz de hayli üzülmüştünüz. Fakat söyler misiniz lütfen, hangi seviye ile okuyabilirler beni ve hangi kültürle anlayabilirler? Rüyası bile olmayan bir edebiyat, mesela *Huzur*'a doğru nasıl kanatlanabilir ki? Tecessüs kelimesine dair herhangi bir tecessüs duymayan insanlar, sadece moda diye koltuklarının altında kitaplarımla geziyor, ismimin üzerinden kendilerine dünyalık yapıyor olmasınlar sakın?

Bilir misiniz ki, dedikodu ile idare edilen yahut dedikodu ile idare eden memleketlerde, isimlerle birlikte sahneye yürümek, kullanışlı bir metot olarak her zaman işe yaramıştır. Kaldı ki, bu nevi memleketlerde insanları sınıflandırmak, zihnî konforun devamı için vazgeçilmez bir alışkanlıktır. Onu sağa, bunu sola yerleştirirseniz, zihninizi yormanıza gerek kalmadan rahat uyuyabilirsiniz. Bilmem daha önce söylemiş miydim, hür insan rahatsız eder, bilhassa hürriyetin sadece lûgat anlamıyla ortalıkta gezindiği bir cemiyet için hür insan tehlikeli bir varlıktır. Bu itibarla, onu mutlaka bir yere ait kılmak icap eder. Hür düşünce ve hür tefekkür, memleket

münevverleri için küfür gibidir. Şunu da hatırlatmak mecburiyetindeyim, mesafe almak istiyorsanız eğer, mesafe koymayı bilmeniz icap eder. Neticesi yalnızlıktır elbette ancak hür tefekkür yalnızlığın ikiz kardeşidir zaten.

Şurası da var ki, bunca mesele arasında bir de sizin için üzülüyorum. Beyhude yere uğraşıyorsunuz aziz kardeşim, kendinizi bu kadar yorduğunuza değmez. Bu memlekette fikrin bir karşılığı yoktur ve bana öyle geliyor ki bir buçuk asır kadar daha olmayacaktır. "Günde yüz bin kişinin geçtiği şu köprüden on senede bir bile bir fikir geçmez"[135] diyen Edmondo de Amicis'i hatalı görebilir miyiz hakikaten, oryantalizmle suçlayabilir miyiz? Misak-ı Milli hudutları dâhilinde imal edilip de dünya fikir tarihine geçen bir tek şey söyleyebilir misiniz bana? Sağcıların sağ fikriyata, solcuların sol nazariyata en ufak bir katkısı olmuş mudur? Hevesinizi kırmak istemem ama göreceksiniz, bu kitabı bastıracak yayınevi bile bulamayacaksınız. Tereddüt kelimesi karşısında dahi tereddüde düşmeyen, konuştuğu, inandığı, düşündüğü her şeyin şaşmaz bir doğru olduğuna iman eden insanların arasında işinizin çok zor olduğunu daha ilk mektupta söylediğimi ve sizi ikaz ettiğimi de hatırlıyorum. Fakat ne çıkar, sebebini anlamakta zorlandığım tuhaf bir inadınız ve yaşadığınız memlekete bir türlü yakıştıramadığım başladığınız işi bitirme gibi garip bir itiyadınız var. Hareketlerinin mesuliyetini yüklenmesini bilen insan eksikliği ile kıyaslanırsa sizinki düpedüz bir zaaf olarak da değerlendirilebilir. Bir fikrin mesuliyetini taşımak yerine, o fikrin etrafında yarım daire çizmekle yetinenlerin kendini "entelektüel" olarak tarif ettiği bir memlekette kimseye bir şey anlatamazsınız. Fikrî mesuliyetin medeniyetin mütemmim cüzü olduğunu idrak edemeyenlerle nereye gidebilirsiniz ki?

Buna mukabil zaman zaman size hak vermiyor da değilim, çünkü hayat çok defa bir şeye asılmakla kabildir. Bu bazen

bir fikir, bazen bir kadın, bazen de sanat olabilir. Siz neye asılmak niyetinde ve gayretindesiniz hakikaten bilmiyorum ama bana *Dergâh* mecmuası günlerimi hatırlattığınızı rahatlıkla söyleyebilirim. Orada ilk öğrendiğim şey, hayat karşısında bir düşüncenin adamı olma kabiliyetini gösterme kararlılığıydı. Bunu öğrenmek çoğu yerde önümde bir engel teşkil etse bile, şahsiyetimin bir tarafını tamamıyla bu tutum yapmıştır. Bugün oralarda bir yerde olsam, muhtemelen yine aynı şekilde davranırdım.

Başarı dileklerimle gözlerinizden öperim aziz kardeşim.

Ahmet Hamdi Tanpınar
Âşiyân, Ekim-Kasım 2012

Üçüncü Bölüm

MEDENİYETİN TUHAF TEZAHÜRLERİ

1

Vapurun güvertesinde biraz korku, biraz heyecan, biraz tedirginlik, biraz da sevinçle gezindiği her halinden anlaşılan on yedi yaşındaki delikanlının gözüne ilk çarpan şey, Sultanahmet'in mihrap tarafındaki iki minaresinin tepesinde yer alan hilâllerin Ağustos ikindisindeki parıltısı oldu. Şehrin üzerine tülden bir cibinlik gerilmiş gibi ince bir sis gezinse de, delikanlının dikkati, neredeyse gözle görülebilecek bir hızla alemin hemen altından başlayan külâh kısmının kurşunlarını yalayıp geçti ve birdenbire son cemaat yerinin dört köşesini dört kılıç gibi kuşatan diğer minarelere kilitlenip kaldı. Kalem inceliğindeki minarelerin şerefeleri, ağır ağır Kız Kulesi'ne doğru yaklaşan vapurun güvertesinden mermer bir dantel gibi görünüyordu veya çocukluğu Sultanahmet'in masal dünyasına benzeyen avlusunda geçtiği için bu detayı kendisi yakıştırıyordu. Şerefelerle birlikte kurşunla kaplı ana kubbe ve yan kubbeler de devreye girmiş, böylece eski şehrin en müstesna yerinde bulunan caminin mimari bütünlüğü, yapılışının tersi bir istikamette de olsa tamamlanmıştı.

Başını sağa çevirdiğinde, Kız Kulesi'ni ezecekmiş gibi değil de, sanki koruyup kollamak istercesine üzerine eğilen Ayazma Camii'ni gördü. Hemen arkasından da, ikisinin arasında kademe kademe yükselen ve yıkılmakla yıkılmamak arasında müteredditolduğu her halinden belli olan ahşap konak-

lar çekti dikkatini. Bir perspektif duygusunu gereğince edinememiş bakışları, Salacak tepelerindeki geniş kırlardan geçerek Selimiye Kışlası'nda ve İstanbul Muallim Mektebi'nin göz alıcı cephesinde bir süre konakladı. Üsküdar, Salacak yahut Kadıköy sahilinde göze çarpan sekiz on ahşap binanın hemen ötesinde bütün bir Anadolu hüzünlü bir boşluk halinde uzanıp gidiyordu. Delikanlı, "Hiç değilse geldiğim yerlerdeki kadar yanmış yıkılmış ve harabe halde değil" diye geçirdi içinden.

Bakışları tekrar eski istikametine yöneldiğinde Eski Saray'la birlikte Ayasofya'nın da görüntüye dâhil olduğunu fark etti. Eski Saray'ın iddiasızlığı yanında Ayasofya'nın bin dört yüz yıl evvelden gelen ve her seferinde, "O devirde böyle bir kubbe yapmak nasıl mümkün olabilmiş acaba" sorusunu tekrarlatan heybeti arasındaki zıtlık hoşuna gitti. Vapur son derece sakin manevralarla Sarayburnu'nu dönerken, birden Boğaz, Haliç ve Marmara'nın buluştuğu noktadaki manzaranın kucağında buluverdi bütün varlığını. Üsküdar'dan Beylerbeyi'ne uzanan ve Çengelköy'den Arnavutköy burnuna doğru bir yay çizen bakışları, Ortaköy, Beşiktaş ve Kabataş üzerinden Köprü'ye kadar geldi. Oradan da bir başka yay çizerek Kasımpaşa'dan Eyüp'e doğru yola koyulacaktı ki, vapurun yeni bir manevrasıyla kendisini "İstanbul silueti" denilen ve bütün Batılı gezginleri büyüleyen o mucizeyle bütünüyle kuşatılmış bir halde buldu. Akşama hazırlanan Ağustos güneşi, keskin kırılmalarla kubbelerin ve minarelerin üzerinde geziniyor, bu gezinti esnasında yaptığı ışık oyunlarıyla da mucizeye bir masal niteliği kazandırıyordu.

Şurası bir hakikatti ki, bu siluetin mimarı, İstanbul'un yedi tepesine birer cami armağan eden estetik idrakti. Gözleri küçük dokunuşlarla Sultanahmet'in, Ayasofya'nın, Beyazıt'ın, Süleymaniye'nin, Şehzade'nin, Fatih'in ve Mihrimah'ın minarelerini okşadı. Çocukluğunun geçtiği

Şehzadebaşı'nın ara sokaklarını, caminin geniş ve serin avlusunu, hemen yanındaki medresenin uğultusunu mazisinin bir yerlerinden bulup çıkardı. Gurbetlerde geçen bu kadar yıldan sonra nihayet doğduğu şehrin yerlisi olacaktı. Ne var ki, gözbebeklerindeki taşralı ürkekliği kolay kolay peşini bırakacak gibi görünmüyordu.

İşin garip tarafı, memleketin neredeyse tamamı gurbet insanlarından müteşekkildi. Antalya'da ilk defa ismiyle ve fikriyle temas kurduğu Ziya Bey'in iddia ettiği gibi anavatan Orta Asya ise şayet, gurbet bu cemiyetin önünde bulduğu talihin en mühim tarafıydı. Üsküp'te dünyaya geldiğini işittiği Yahya Kemal, İstanbul'a döndüğünde, Üsküp'ün artık memleket hudutları haricinde kaldığını görünce ne yapmıştı acaba? Bütün o Girit Nakşibendîleri, İşkodra Alevîleri, Kalkandelen Bektaşîleri, Selânik Mevlevîleri, İskeçe Kadirîleri de aynı durumdaydı ve zaten ne zamandır sadece "muhacir" diye adlandırılıyorlardı. Rumeli veya Kafkas bozgunlarından kaçıp İstanbul'a sığınanlar kendilerini farklı bir gurbet duygusunun içinde bulmuşlardı. Belki de çöken bir imparatorluğun ruhen ve zihnen dağılan bir ferdi olmak, bütün bir gurbeti de beraberinde getiriyordu. Mesafelerin terbiye ettiği bir cemiyet için gurbet derunî bir şeydi zaten ve her nesil onu önceden hazırlanmış bir kader olarak önünde buluyordu. Daha on yedi yaşında olmasına rağmen o bile kendi gurbetini içinde taşıyarak doğduğunun şuuruna çoktan varmıştı.

İçindeki gurbetle ilk defa Musul'da annesini kaybettikten sonra yüz yüze gelmiş, bu duygunun bütün hayatını idare edeceğini de izahı mümkün olmayan bir keskinlikle yine orada anlamıştı. Üstesinden gelemeyeceği bir duygu ile karşılaşınca onunla mücadele etmek yerine, zihninin arka taraflarında bir yere tıkıştırmaya çalışan bir mizaca sahip olduğu için bunu böyle kavraması tabii idi. Ne var ki, hem en zayıf noktasının hem de en güçlü tarafının gurbetini içinde taşımak oldu-

ğunu henüz idrak edebilmiş değildi. Muhtemelen bu yüzden, Antalya'dan vapura binmeden evvel müthiş bir ağlama arzusuna kapılmış, ancak bunun etrafındaki insanları kendisine acındırmak olacağını sezer sezmez çabucak vazgeçmişti. Kaldı ki, Antalya'da ağustos güneşinin ortasında karşısına çıkan her insan içindeki eksik saadeti sanki bir şarkı mırıldanır gibi sokaklara taşırken, ağlamak, bu saadete ve bu saadet duygusuna ilham veren berrak denize haksızlık olacak gibi geliyordu. O kadar yıl kahrını çeken Antalya Lisesi'nin önünden geçerken dönüp de bir defa bile o güzel binaya bakmaması biraz da bu yüzdendi. Susmuş ve içindeki gurbetin bir kıyısına tutunarak vapurun merdivenlerini tırmanmıştı.

Şimdi büyük bir hayranlık ve korkuyla seyrettiği İstanbul onun için tam bir muammaydı. Bir şehirde doğmuş olmak, o şehre ait olmayı da beraberinde getirmiyordu ne yazık ki. Bu itibarla, gurbetin ikizi mahiyetindeki garip bir hasret duygusunun annesinin ölümünün arasından kendisine gelmesinde ve hiç dağılmadan içine yerleşmesinde şaşırtıcı bir taraf yoktu. Şaşırtıcı olan, annesi dâhil hiç kimseyi bu hasretin bir tarafı olarak görmemesiydi. İstanbul bunun için korku tarafı ağır basan bir muamma olup çıkmıştı zaten. Kerkük'te ve Antalya'da biraz bir şeyler okumuştu ama hiçbir kararı, hiçbir hazırlığı yoktu. Sadece bir seferinde babası, bir seferinde de Antalya Lisesi'ndeki hocası *Antalya Livâsı Tarihi* müellifi Süleyman Fikri Bey, yatılı bir mektebin onun için en iyisi olacağını söylemişti.

Bakışlarını kendi içinden alıp mucize ile masal arasında perde perde genişleyen şehre çevirdi. Şehri Ağustos akşamına hazırlayan güneş, Süleymaniye'nin minare ve kubbelerinin üzerine eğilmiş, kurşunları bir ucundan tutuşturduktan sonra hızını alamamış gibi, aynı yangını gökyüzüne de bulut bulut dağıtmakta gecikmemişti. Birkaç güvercinle birkaç martı bu yangına dalıp çıkıyor, kanatlarını daha da genişleten bu şölenden pay almak için sanki birbiriyle yarışırcasına uçuşuyordu. Arada kulak çeperleriyle birlikte saçlarında hissettiği rüzgâr ise Antalya'daki ormanların uğultusunu getirip getirip ruhunun aralık pencerelerine çarpıyordu. Süleymaniye'nin kurşun kubbelerinde sonbahar sarısından ilkbahar turuncusuna kadar uzanan bir renk denizi dalga dalga yayılmaya başlayınca, gencecik çocuğun şairane tabiatı bu zamansız hücumlar karşısında bir yaprak gibi titremekten kendini alamayacaktı.

Başını çevirip bir defa daha Üsküdar kıyılarına baktı. Boğaz suları, Süleymaniye'den başka türlü bir yanardağın kıyısında geziniyor gibiydi. Dalgaların Marmara'ya bakan tarafları neredeyse şimdiden akşamı kucaklarken, Karadeniz'e bakan tarafları güneşin hazırladığı yangından artakalanlarla oynaşıyordu. Kız Kulesi'nin önünden geçerken sefaletiyle insanın içini acıtan o ahşap köşklerin her biri, günbatımının hazırladığı masalla birlikte bambaşka bir çehrenin içinden çıkıp gelmişti. Harabe halindeki köşkler, üzerlerinde sihirli bir değnek gezinmiş, bir eski zaman prensesi şöyle bir gülümsemiş gibi peri masallarından bir sahne edinmiş, mücevher pırıltılarını hatırlatan camlarıyla o eski ihtişamlı günlerinin desenlerine ve tonlarına bürünmüşlerdi. Yüzünü hangi tarafa çevirse, bir baş dönmesiyle birlikte yeni bir İstanbul mucizesiyle yüz yüze geliyordu. Neredeyse sarhoş olmuştu.

Vapur Karaköy rıhtımında yolcularını indirirken, "İstanbul bizim hakiki ruh mimarımız olsa gerek" diye düşünerek iki karar birden vermişti: Şehrinin üzerine daha fazla eğilecek ve onun vazgeçilmez bir parçası olmak için acele edecekti. İkinci kararı ise öksüz bir çocuğun bütün masumiyetiyle birlikte çaresizliğini de yansıtıyordu: Bir daha bu kadar uzun bir müddet aç kalmayacaktı. Vapurun merdivenlerinde başı dönünce, Antalya'dan yola çıktığından beri hiçbir şey yemediğini hatırlamıştı...

Adı Ahmet Hamdi olan bu genç yolcu, bütün taşralı görüntüsü ve bu görüntünün ruhuna yerleştirdiği taşralı tedirginliğiyle birlikte, kendine ve kentine ilk defa tesadüf edenlerin ürkek adımlarıyla, Karaköy rıhtımında onu bekleyen akrabalarına doğru yürüdü.

2

Zeynep Hanım Konağı'nın Edebiyat Şubesi'ne tahsis edilen en üst katındaki yüksek tavanlı sınıfın geniş penceresinden olanca zarafetiyle görülen Beyazıt Camii'nin ve Beyazıt Meydanı'nın üzerinde gezinen tedirgin gözleri, bütün şehre sinmiş hüznün Beyazıt'a düşen kısmını varlığının bir parçası haline getirmekte gecikmedi. Baktığı pencereden görüldüğü kadarıyla İstanbul'un en obur yaratıkları sınıflandırmasının ilk sırasında yer alan güvercinler bile bu hüznü fark etmiş gibi, caminin kubbelerinde vakit öldürmek yerine, büyük kestane ağacının gölgesinde pinekliyor, meydandan gelip geçenlerin bütün gayretine rağmen birkaç yorgun teşebbüsten sonra kanatlarını kapatıyordu. Sahaflar Çarşısı ise kurşun kubbeler şehrinin bütün ıstırabını gönüllü olarak üstlenmiş vakur insanların çehresini kuşanmış bir halde, elle tutulabilecek kadar derin bir sessizlik içindeydi. Öyle ki, aynı zamanda hattat olan sahaflardan birisi kazara herhangi bir kâğıdın üzerine elif diye düz bir çizgi çekecek olsa, ihtimal bütün meydan tarafından işitilecek, belki de güvercinlerin kanat şakırtıları asıl o zaman patlayacaktı.

Oysa 1919 Kasımının o ilk pazartesi sabahı Zeynep Hanım Konağı'nın Edebiyat Şubesi koridorlarında, şehrin üzerine bir sis halinde çöken hüzne son derece aykırı bir heyecanın varlığı hemen hissediliyordu. Bu heyecanın sebebi, elden ele dolaşan mısralarıyla olduğu kadar konuşmalarıyla da etra-

findakileri büyüleyen Yahya Kemal'den başkası değildi. Gözlerinden ve yüzlerinden endişe akan talebeler, koridorlarda gezinmek yerine sınıfı doldurmuş, Mütareke mecburiyetinin daha şimdiden efsane haline getirdiği Yahya Kemal'in gelip ders vermesini bekliyordu.

Bir senesini Halkalı Baytar Mektebi'nde harcadığı için kendini diğerlerinden daha heyecanlı bulan Ahmet Hamdi ise bir yandan Beyazıt Meydanı'nı seyrediyor, bir yandan da sadece yatılılığın imkânlarından faydalanmak uğruna avare ilhamlar peşinde geçirdiği koca bir yıla yanıyordu. Mütareke'nin en acıklı günlerinde hem İstanbul'a uzak kalmış, hem de vapurda kendisine verdiği sözü tutamamıştı. O söz nasıl olsa tutulurdu da, Mütareke'nin ruhunda ve zihninde dalga dalga yayılan utancı herhalde kolayından unutulamazdı. Her gün gelen yeni bir felâket haberi, genç insanları oradan oraya savuruyor, içlerindeki yaşama hevesini kökünden söküp kopartmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Dolmabahçe'de demirleyen İngiliz savaş gemilerini görmek, Köprü'de geçişleri kontrol eden işgal ordusu askerlerinin yılışık gülüşleriyle kadınların peçelerini açmaya teşebbüs ettiğini duymak, üniversite talebesinin sinirlerini yay gibi germiş, mektep koridorlarında veya kahve köşelerinde umutsuzca da olsa direniş imkânları aranmaya başlanmıştı. 23 Mayıs'ta Sultanahmet'te düzenlenen büyük miting, bu nedenle hemen herkese yeni bir ruh vermişti. İngiliz uçakları kalabalığın üzerine sık sık pike yaptığı halde bir tek kişi bile yerinden kımıldamamış, Halide Edip Hanım'ın konuşması gözyaşları içinde ve dualarla dinlenmişti. Bu miting ve mitinge katılan büyük kalabalık umutlarını bir parça yeşertmiş olsa da, işgal gemileri Dolmabahçe önlerinde demirlemeye devam ediyordu.

Kendi zamanının şuuruyla doğmuş insanlarda görülen, meselelere araya mesafe koymadan bakma alışkanlığı, olup

biten her şeyi Ahmet Hamdi için daha trajik hale getiriyordu. Çocukluğunun hazin tesadüfleri ona, her sevdiği şeyi kendisinden çok uzakta, erişilmez bir âlemde düşünmek itiyadını vermişti. Nasıl aşkı keskin bir günah ve ölüm fikriyle beraber telafisi mümkün olmayan bir mükâfat ve azap olarak tanımışsa, bu mesafesizlik ve kendini bütün hadiselere açık bulma hali de sanki bütün bunların mirasıymış gibi o yıllarda ruhuna yapışıp kalmıştı. Çocukluğunun bu tuhaf miraslarını, şartlarına göre az çok marazi ve şiirin terbiyesine erken açılmış bir ergenlik çağında ve devamında, hiç üşenmeden kendi isteğiyle derinleştirmişti.[136]

O sınıfın yaldızlı yüksek tavanlarına, nakışlı duvarlarına bakarak bunları düşünürken birdenbire kapı açılmış ve içeriye orta boylu, toplu, yuvarlak çehreli, derin bakışlı bir adam girmişti. Üzerinde hiçbir fevkalâdelik bulunmayan temiz giyimli bu adam, ilk iş olarak başındaki fesi çıkartıp masanın üzerine koymuş, böylece ortadan ikiye ayrılıp itina ile taranmış saçları meydana çıkmıştı. Bu saç şekli kadar, tombul elleri de dikkat çekiciydi ama işte hepsi bundan ibaretti. Bunların dışında Beyazıt Meydanı'nda her gün görülebilecek sıradan bir adamdı. Öyle ki, daha Antalya'dayken okuduğu ve üzerindeki tesirini hâlâ hissettiği "Leylâ", "Telâki", "İthaf", "Mahurdan Gazel" gibi şiirleri yazan hakikaten bu adam mıdır, diye düşünmeden edememiş, kendisine apaçık itiraftan uzak dursa bile hayal kırıklığına uğramıştı. Bilhassa hayran olduğu "Leylâ" şiirinin bu tombul parmaklar tarafından yazılmış olabileceğini düşünmekte zorlanıyordu. Belki de sadece şiirin kendisiyle yetinmek ve şairle tanışmamak en doğrusuydu...

Fakat Yahya Kemal konuşmaya başlayınca iş değişmiş, maddesinden sıyrılan o iri cüsse, birdenbire usta bir hatibin çehresine bürünüvermişti. Mütareke günlerinin herkesin üzerine sinen bezginliğini sıyırıp atmak istercesine, Alfred de Vigny'den ve onun o ünlü "Kurdun Ölümü" şiirinden

söz ediyordu. Şurası muhakkaktı ki, bu talebenin alıştığı mânâda bir ders değildi. Arada kürsü denen şey, onun getirdiği ikilik, bir dinleyici kütlesi fikri, onunla temasın doğurduğu hususi vaziyet ve psikoloji mevcuttu. Hakiki simasıyla bir hatip gibi görünmese bile, büyük jestlerin insanı olduğu her halinden belliydi. Bakımlı elleri havada geniş daireler çiziyor, zaman zaman yeleğinin cebine soktuğu tombul parmakları sanki oradan bir başka Yahya Kemal çıkartacakmış gibi bir şeyler aranıyordu. Görülen oydu ki, talebeye baktığı halde aslında hususi bir edâ ile kendisinin çevresinde geziniyordu. Biraz sonra bütün sınıf, herhangi bir dersi dinlemediklerini, bir düşüncenin etrafında toplandıklarını idrak etmeye başlamıştı. Yahya Kemal'in düşüncesi, önlerinde bir çeşit Nijinsky olmuş, "Kurdun Ölümü"nü, daha doğrusu, arkasında bütün bir tarihten ve ıstıraplardan bir fon, İstiklâl Mücadelesi'nin acıklı ve şerefli raksını yapıyordu. Ve böylece birbiri peşinden gelen parıltılar arasında insan talihine, insan haysiyetine, ölüme ve aşka açılıyor, yıkılmış imparatorluğun enkazı arasından yaralı vatana sarılıyordu.[137]

Yahya Kemal'in de iyi hatiplerin çoğu gibi konuşurken aradığı, çehresinin şekilden şekle girmesinden anlaşılıyordu. Bulduğu ise gözlerinin birdenbire parlaması ve tombul parmaklarının yeleğinin cebine yaptığı yeni bir hamle ile hemen fark ediliyordu. Bulduklarını paylaşma konusunda hiç de müşkülpesent davranmıyor, tersine, bu paylaşmanın heyecanıyla bir fikirden diğerine atlıyordu. Nedim'i Şeyh Galib, Nef'î'yi Milli Mücadele takip ederken, ıssız ormanın ortasında yaralarını yalayarak ölüme hazırlanan kurdun çevresinde bütün bir sınıf derin derin nefes alıyordu. Halide Edip'ten farkı, esasen fikirler etrafında gezinmesi, talebeye kendisi olması için imkân tanımamasıydı. Öyle ki, ilk dakikadan itibaren not almak için bütün hazırlıklarını yapmış olanlar bile, ders bittiğinde tek satır yazamamanın de-

rin hayreti içindeydi. İşin tuhafı, vaktin nasıl geçtiğini hiçbiri anlamamıştı.

Zil çaldığında sınıf boşalmak yerine biraz daha dolmuş, çift taraflı çalışan manyetizma biraz daha artmıştı. Yahya Kemal talebeyi zekâsı ve düşüncelerinin yeniliği ile büyülemiş, talebe de dikkat ve heyecanıyla ona bunları sınama imkânı vermişti. Fakat ders sınıfla sınırlı kalmayacak, koridorda da Yahya Kemal'in çevresi talebe tarafından hemen kuşatılacaktı. Bütün o taşralı ürkekliğini bir kenara bırakıp hoca ile birkaç kelime etmeyi başarabilenlerden birisi de Ahmet Hamdi'ydi. Şiirle ilgili birkaç şey sormuş, Yahya Kemal'in gözlerinin parlaklığı karşısında ise, aldığı cevabı daha o anda unutmuştu. Buna mukabil hocası, gözbebeklerinde kendisinin İstanbul'a geldiği ilk günlerde yaşadığına benzer bir tedirginlik gördüğü bu genç insanı zihninin bir tarafına kaydetmeyi ihmal etmemişti.

Ertesi hafta Ahmet Hamdi'nin elinde gizlemeyi unuttuğu bir Jean Moréas vardı. Koridorda ayaküstü konuşurken Yahya Kemal kitabı elinden almış, gençliğinden bir devreye bakar gibi bir müddet karıştırdıktan sonra, "Güzel ama sizin için henüz erken" demişti. Arkasından da yolunu bir hayli kısaltacağı daha o zamandan belli bir tavsiyede bulunarak, "Klasikleri okuyun, sırayla okuyun ve bir muharririn bütün eserlerini tekmil okuyun..." diye eklemişti.[138] Jean Moréas'ın kitabını biraz daha karıştırdıktan sonra geri uzatmış, bu arada samimi bir merakla, kendi gençliğinden tuhaf izler taşıyan talebesinin ismini sormuştu.

1942 yılında çıkacak bir yangında tamamen yanacak olan Zeynep Hanım Konağı'nın yüksek tavanlı Edebiyat Şubesi koridorunda o gün başlayan ve giderek hoca-talebe resmiyetini geride bırakarak dostluğa dönüşen Yahya Kemal-Ahmet Hamdi münasebeti, farklı merhalelerden geçerek ikisinin de ölümüne kadar devam edecekti.

3

Ders için ayrılan zaman yetmeyince Yahya Kemal'in ilk işi, aralarında Ahmet Hamdi dışında Ali Mümtaz, Mustafa Nihat, Mehmet Halit, Halil Vedat gibi zeki ve kabiliyetli talebelerin yer aldığı bu küçük gurupla seminer çalışmaları düzenlemek oldu. Ders biter bitmez Fakülte'de boş bulunan bir odaya çekilip konudan konuya atlayarak kimi zaman mazinin, kimi zaman da istikbâlin hayli kapalı kapı ve pencereleri önünde geziniyorlardı. Daha ilk dersten itibaren bu genç insanlar, "Nihayet hocamızı bulduk" diye sevinerek içlerindeki şairi veya hikâyeciyi uyandırmak için sürdürdükleri çabaları hızlandırmışlardı. Başta Ahmet Hamdi olmak üzere henüz hiçbirisi yazdığı şiiri Yahya Kemal'e gösterme cesaretini bulabilmiş değildi, fakat ne çıkar, koza da bir taraftan örülmeye devam ediyordu.

Yahya Kemal ruhuyla Doğulu, zihniyle Batılı bir adamdı. Uzviyetinin ihtiyaçları söz konusu olunca hiçbir güçlük onu yıldıramaz, mesela zeytinyağlı fasulye söz konusu olduğu zaman Beyazıt'tan kalkıp İstinye'ye kadar gitmekte zerre tereddüt göstermezdi. Zihninin Batılı taraflarını ise anlaşıldığı kadarıyla heyecanları gözbebeklerinden taşan bu gençler üzerinde tatbik ve tatmin ediyordu. Bu itibarla, kısa bir zaman sonra seminerler Fakülte'den kahve köşelerine taşınacaktı. Osmanlı'da da bir tür kahve geleneği vardı fakat Yahya Kemal için ufuk, gençliğinin en mühim devirlerini geçirdiği Paris kahveleriydi. Küllük zaten mevcuttu ancak onlar Nuruosmaniye'deki İkbal Kıraathanesi'ni tercih ediyorlardı. Çarşıkapı'dan Nuruosmaniye'ye çıkınca sağ köşede yer alan İkbal'i aslında Felsefe Şubesi talebelerinden Hasan-Âli keşfetmiş ve arkadaşlarına haber vermişti. Talebeler kadar hocalar da İkbal'i hemen benimsediği için kıraathane bir müddet sonra üniversitenin yeni bir şubesi gibi dolup taşacaktı. Sadece küçük fakat mühim bir mesele vardı: İlk defa o sene Yahya Kemal'in derslerini erkek arkadaşlarıyla birlikte takip etmeye başlayan kız talebe kahveye gelemiyordu ve bu da onlar adına derin bir üzüntü vesilesi oluyordu.

Kahve zevki, Yahya Kemal'de Paris'teki talebeliğinden kalmıştı. Zaten birçok itiyatları, jestleri, düşüncesi gibi oralıydı. Jestlerinde Fransız tiyatrosunun, Fransız şansoniyelerinin tesiri vardı. Biraz kısa kollarını açıp, "Aziz Ahmet Hamdi" diye ilerlemesi, hitap şekilleri, hatta şiir okuyuş tarzı, tenkit ve muhakeme usulleri, hepsi Fransız, hatta Parisliydi.[139] Öyle ki, bu jestleriyle gittiği yere de Paris'in herhangi bir köşesi muamelesi yapmayı ihmal etmiyor, böylece zihninin kanatlanmasına imkân hazırlıyordu. Zaten onlara sık sık, Paris'ten İstanbul'a dönerken Café Vachette'te kendisini gayet iyi tanıyan garsonların nasıl kaldırıma sıralanıp üzüntü ile elini sıktıklarını ve gidişine inanamadıklarını anlatmaktan ayrı bir lezzet alıyordu.[140]

İkbal'e devam edenler sadece bu tuhaf ekipten ibaret değildi elbette. Tarihçi Mükrimin Halil, Bergson'un İstanbul şubesi vazifesini eksiksiz yerine getiren Mustafa Şekip, Farsça hocası Tahir Nadi ve nihayet devrin bir başka gözde şairi Ahmet Haşim ve titizliğiyle şöhret sahibi Abdülhak Şinasi de İkbal'in müdavimleri arasında yer alıyordu. Fakat en hararetli masa, hiç şüphesiz Yahya Kemal ve talebelerinin masasıydı. İkbal'in diğer müdavimleri başlangıçta bu tuhaf ekibi yadırgamakla birlikte bir müddet sonra alışmıştı. Önde ho-

ca, arkada talebeler gürültü patırtı içinde içeri giriyor, feslerini çıkartıp masanın üzerine koyar koymaz memleket ahvalinden Avrupa düşüncesine, Baudelaire'den Verlaine'e uzanan bitmez tükenmez bir münakaşaya dalıyorlardı. Münakaşaya başkaları dâhil oldukça sohbet halkası genişliyor, araya Damat Ferit'in hafiyelerinin karıştığı bilinmekle birlikte hiç kimse sözünü esirgemiyordu. Kapının hemen önünde bekleşen İngiliz askerlerini ise çok fazla ciddiye alan yoktu.

Şurası muhakkaktı ki, İkbal'de olsun, diğer kahvelerde olsun asıl konuşan Yahya Kemal'di. Onun dikkatleri, sadece talebelerin değil, diğer dinleyenlerin zihniyle birlikte çehresinde de muhtelif dalgalanmalara yol açıyordu. Çok iyi konuştuğu ve konuşmayı bir çeşit sanat haline getirdiği için, bu dalgalanmalara bakarak hedefini tayin etmeyi de gayet iyi biliyordu. Hakikat şuydu ki, Yahya Kemal konuşurken açılıyor, açıldıkça yeni fikirlere doğru kanatlanıyor, peşine takılanları birtakım derin vadilerde ve yüksek tepelerde gezdirdikten sonra neredeyse bir uçurumun kıyısında bırakıyor, gözbebeklerine sinen endişeden aldığı zevki gizlemeden yeni bir hamle ile imdatlarına yetişerek İkbal'e ve istikbale getiriyordu. Cevabı aranan soru son derece basit ve fakat basitliği nispetinde mühimdi: Biz kimiz, neyiz ve neredeyiz?

İçlerinde Ergani-Madeni'nden Sinop'a, Siirt'ten Kerkük'e, Antalya'dan Konya'ya bütün bir Anadolu coğrafyasına âşinâ olan tek isim belki de Ahmet Hamdi idi. Bu itibarla cevabı aranan soru ve yapılan teklifler onu daha fazla alâkadar ediyordu. Yahya Kemal'in meseleleri ele alış tarzı, Tevfik Fikret'in ahlâkçılığı ile mutlak Garpçılığından, Mehmet Âkif'in ona çok benzeyen, Garbın bütün ilim ve teknik silahlarıyla mücehhez ve Asr-ı Saadet ahlâkıyla giyinmiş İslamcılığından, Türk Ocağı'nda Ziya Bey'e rağmen ağızdan ağza o kadar değişen ve nihayet hayli keskinleşen Türk milliyetçiliğinden farklıydı. Bütün bu teklifler, meseleleri halletmek yerine hayatı

güçleştiriyor, realiteler karşısında insanları tereddütte bırakıyordu.[141]

İnkıraz devirlerinde dünyaya gelen nesillerin bir fikre yahut şahsiyete tutunmak ihtiyacı duyması tabii bir şeydi. Yahya Kemal, hem fikir hem de şahsiyet olarak talebelerinin bu ihtiyacına cevap verdiği için birdenbire başka bir hüviyet kazanmıştı. Farklı ufuklarda gezinen ilgileri, Batı düşüncesinden habersiz bu gençleri büyülüyor, Mütareke ve işgal yüzünden kararan gönüller onun çevresinde kenetleniyordu. Şüphesiz bunda Tanzimat'tan beri edinilen kendi tarihine uzaktan ve bir başka gözle bakma alışkanlığının da payı vardı. Zaman ve hadiselerin okyanusunda, birtakım isimlere ve müphem duygulara, müphem hatıralara tutunarak, zaman zaman da onlarla dövüşerek yüzüyorlardı. Edebiyat da lâyıkıyla tahlil edemediği, ehemmiyetini iyi göremediği bir "bugün"ün emrine girmiş, çeşitli ağız ve düşüncelerden onun tepkileri haline gelmişti. Acil zannedilen ihtiyaçlar fikir ve sanat hayatını tahakküm altına alıyor, resmi makamlar ve cihazlar da kendi politikaları için bunun böyle olmasını istiyorlardı. Yahya Kemal ise inkâr veya her şeyi olduğu gibi kabul arasında sallanan ve sonunda kendi tereddüdünden doğan bu davranışı, bütün bu beyhude gidip gelişi asıl hayatî fonksiyonu zanneden bu vaziyete son vermişti.[142] Bir başka ifadeyle, Şark ufuklarında başlaması beklenen vuzuhun ta kendisi olmuştu.

Bütün bunlara rağmen Ahmet Hamdi gizliden gizliye tecrübe ettiği şiirlerini hocasına gösterecek cesareti bir türlü kendisinde bulamıyordu. Meseleyi çözen yine Yahya Kemal'den başkası değildi. Bir gün Zeynep Hanım Konağı'ndan çıkıp İkbal'e doğru yürürlerken, ürkek talebesinin şiirle münasebetini bütünüyle bildiğini ortaya koyan muzip bir edâ ile eline Baudelaire'in meşin kaplı *Les Fleurs du Mal* yani *Şer Çiçekleri* kitabını tutuşturmuş, birdenbire yüzü

kızaran delikanlının mahcubiyetinden aldığı zevki zerre gizlemeden, "Madem ki okuyorsun, bari en iyisini oku" deyivermişti. Arkasından da, gözlerini kısarak Baudelaire'den birkaç şiiri Fransızca olarak ezberinden mırıldanmıştı.

Ahmet Hamdi, *Şer Çiçekleri*'nin hayra vesile olduğunu ve kendi ufkunda vuzuh anlamına geldiğini yıllar sonra fark edecekti. O günden itibaren Baudelaire'i elinden bırakmayacak, neden sonra bu çok sevdiği şairin yanına Mallarmé ve Nerval'i de ekleyecekti.[143] Ancak Baudelaire ile hakiki anlamda temas için birkaç yıl daha beklemesi gerekecekti. Gayet iyi hatırlıyordu: 1927 yılının karlı bir kış günüydü, genç bir edebiyat muallimi olarak tayin edildiği Konya Lisesi'nin üst katındaki bir odada kalıyordu ve elinde yine Yahya Kemal'in armağanı olan *Les Fleurs du Mal* vardı. Gecenin geç bir vaktinde dışarıdaki aydınlığı merak ederek pencereye koşmuş ve lapa lapa yağan karın bütün bir gökyüzüyle birlikte sokakları da bir masal gibi aydınlattığını görmüştü. Karın pencere pervazlarına, çatılara ve sokak fenerlerinin gölgesine dökülüşünü büyülenmiş gibi seyrederken yalnızlığını da, İstanbul'dan uzak oluşunu da bir müddet unutmuştu. Fakat asıl hadise zihninde cereyan ediyordu. Kar yağışı kendisini Konya'dan alıp Ergani-Madeni'ndeki üç yaşındaki çocuğa kadar götürdükten sonra Baudelaire'nin "Can Sıkıntısı" şiirinin ilk mısraındaki derin mânâyla birlikte geri getirmişti. Pek de iyi olmayan Fransızcası ile "Sanki bin yaşındayım o kadar hatıram var" diye tercüme ettiği mısra, yirmi altı yaşındaki bu genç insanın mazi adı altında omuzlarına bindirdiği ağır yükü gözler önüne sermek amacıyla Baudelaire tarafından bilhassa bulunmuş gibiydi. Sadece sokaklara değil, ruhuna ve zihnine de yağan kara bakarken, artık bu büyük şairi anladığından şüphesi kalmamıştı. İşin tuhaf tarafı, Ahmet Hamdi'nin "Sanki bin yaşındayım o kadar hatıram var" mısraı ile meşgul olduğu saatlerde, kendisine kitabı armağan eden Yahya Kemal de bir başka kar yağışıyla boğuşuyor ve kalın bir karla kaplı Varşova sokaklarında

Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu
Bin yıl sürecek zannedilen kar sesidir bu

diye kendi kendine mırıldanıyordu...

4

İkbal Kıraathanesi'nde durumu en müşkül olanların başında hiç şüphe yok ki Ahmet Hamdi geliyordu. Bunun sebebi Damat Ferit'in hafiyeleri yahut İngiliz askerleri değil, Yahya Kemal ile Ahmet Haşim arasındaki bitmek tükenmek bilmeyen çekişmeydi. Bu iki büyük şair, birbirlerini iğnelemek için hiçbir fırsatı kaçırmıyor, üstelik çoğu zaman tenkitler iğneleme ile sınırlı kalmadığından, ilk söze başlayan, karşı tarafı tam anlamıyla insan içine çıkamaz hale getirmeden yürüdüğü yoldan geri dönmüyordu. Tabii çekişmenin mağdurları, her ikisinin sohbetinden de ayrı ayrı lezzet alan gençlerdi.

Hem Yahya Kemal'in hem de Haşim'in dostluğunu kazanabilmiş nadir isimlerden birisi olan Ahmet Hamdi hakikaten son derece nazik bir durumdaydı. Çünkü Yahya Kemal'i ve Ahmet Haşim'i sevip okumak tek başına yeterli değildi, her ikisinin de kendisinden esirgemediği dostluklarına itina göstermek mecburiyetindeydi. Şurası da vardı ki, bu dostlukların devamı, sohbeti bir tür monolog şekline getiren Yahya Kemal'le Ahmet Haşim'in İkbal'de aynı saatte bulunmamasıyla mümkün hale gelebiliyordu. Hangi şairin hangi saatler arasında İkbal'e teşrif edip etrafında toplanan gençlerle tatlı tatlı sohbet edeceği neredeyse ezbere bilindiği için başlangıçta hiçbir mesele yoktu. Ne var ki bir gün beklenmedik bir şey olacak ve her ikisinin de aynı saatte İkbal'e geleceği tutacaktı...

Düyun-u Umumiye'deki memuriyetinden çıkıp ağır adımlarla İkbal'e tırmanan Ahmet Haşim, her zamanki köşesinde nargilesinden küçük nefesler çekiyor, dumanı da karşısında hayran hayran kendisini dinleyen gençlerin yüzüne gelmemesine bilhassa dikkat ederek üflüyordu. Tam o sırada bütün jestleriyle ve mimikleriyle birlikte kapıdan Yahya Kemal girmiş, gençlerin Ahmet Haşim'in çevresinde toplandığını görünce, geniş bir gülümsemeyle kollarını iki yana açıp, "Aziz Ahmet Haşim" diyerek onu kucakladıktan sonra geçip yanı başına oturmuş ve hemen derin bir sohbete dalmıştı. Gençlerin şaşkın bakışlarını zerre umursamadan, sanki bir akşam önce sohbeti bir yerinde kesip ertesi gün kaldıkları yerden devam etmek üzre sözleşmişler gibi, hiç tereddüt etmeden diğer şairleri çekiştirmeye başlamışlardı. Ahmet Haşim'in çok sevimli, komik mimikleri ve el işaretleriyle Yahya Kemal'in kahkahaları birbirine karışıyor, taşranın iki ucundan, Üsküp ve Bağdat'tan İstanbul'a gelen iki güçlü şair sanki birbirinde dinleniyordu. İşin tuhaf tarafı, Ahmet Hamdi başta olmak üzere etraflarını saran bütün gençleri derhal unutmuşlardı...

Fantezileri, hicve düşkünlükleri, gülüncü derhal yakalamaları ve hakiki güzel karşısındaki davranışlarıyla birbirlerine çok benzemelerine rağmen aralarında büyük fark vardı. Yahya Kemal'de her şey ciddiydi ve esaslıya doğru gidiyordu. Ahmet Haşim ise daima avant-garde kalma isteğindeydi. Biri sürüklenmenin, alıp götürmenin, öbürü şaşırtmanın peşine düşmüş gibiydi. Yahya Kemal vasıtalarına sahip doğan insanlardandı. Vezne hâkimdi, bütün müzikalitesiyle hemen hemen konuşulan lisandan farksız bir şiir dili bulmuştu. Ahmet Haşim'de ise daima noksan, daima kekeleyen bir taraf vardı. Her ikisinin de darılmadan önce birbirlerini çok beğendiklerini en iyi bilen ise hiç şüphesiz Ahmet Hamdi'den başkası değildi.[144]

Sadece devrinin değil, devrinin ötesinin de nadir mecmu-

alarından birisi olan *Dergâh* işte böyle bir atmosferde ve tamamıyla İkbal Kıraathanesi'nde kuvveden fiile geçirilmişti. Ahmet Haşim kendi teklifi olan "Haşhaş" ismi kabul edilmediği ve mecmuaya asıl Yahya Kemal yön verdiği halde gönül koymamış, ilk nüshadan itibaren *Dergâh*'la samimi bir şekilde ilgilenmişti. Yine o nesilden Mustafa Şekip, Halide Edip ve Yakup Kadri de hemen *Dergâh*'a dâhil olmuştu. İki haftada bir neşredilen mecmuanın asıl yükünü ise Ahmet Hamdi, Necmettin Halil, Ali Mümtaz, Yunus Kâzım, Hasan-Âli, Ahmet Kutsi ve Nurullah Atâ taşıyordu. Mecmuanın basıldığı Evkaf-ı İslamiye Matbaası, genç edebiyat heveslileri için bir başka İkbal, daha iyisi hakiki mânâda bir istikbal olmuş gibiydi. Her on beş günün sonuna doğru hemen herkes birkaç defa matbaaya uğruyor, makinelerin uğultusunu kendi bedenlerinin dışında vuran kalpleriymiş gibi dinliyor, mürekkep kokusuyla sarhoş oluyordu.

Dergâh'ın ilk sayısı 15 Nisan 1921'de yani İkinci İnönü Zaferi'nden hemen sonra neşredilmiş, Anadolu'yu destekleyen tutumu kadar, devrin önde gelen isimlerini bünyesinde topladığı için de büyük ilgi ile karşılanmıştı. Yahya Kemal ve Ahmet Haşim, mecmuaya yazı vermek dışında meselenin tenkit kısmıyla da bilhassa ilgileniyor, dizgi hatalarını, mizanpajdaki boşlukları, ara süsleri, harf karakterlerinin seçimini, başlıkların tanzim tarzını kırmızı bir kalemle işaret edercesine birer birer söylüyorlardı. Yahya Kemal bunları burnunu okşaya okşaya ifade ederken, Ahmet Haşim nargilesini fokurdata fokurdata dile getiriyordu. İkisinin de bu işten memnun olduğu o kadar ortadaydı ki, belki kazara da olsa bir iki takdir cümlesi gelir diye sabırla bekleyen gençler, sabırları apaçık ihlâl edildiği halde tenkitlere itirazı akıllarından bile geçirmiyorlardı.

Ancak hepsini sinirlendirip öfkelendirecek asıl ağır hücum, Anadolu'daki mücadeleye karşı çıkan isimlerden, bilhassa *Aydede*'nin sahibi Refik Halit'ten gelecekti. Refik Halit, manzum tarzda kaleme aldığı alay dozu ağır basan hicviyede, önce işin başını çekmekle itham ettiği Yahya Kemal'i yerden yere vuruyor ve bütün dünyayı ip üstünde oynatmakla, habbeyi kubbe yapmakla suçladıktan sonra, o devirdeki en yaygın kanaati tekrarlayarak kısırlığını diline doluyordu. Arkasından sıra Ahmet Haşim'e geliyor, o da en hassas yeri olan "Araplığından" vuruluyordu. Yakup Kadri "çömezlik"le itham ediliyor, "bacı" sıfatı uygun görülen Halide Edip de Refik Halit'ten payına düşeni almakta gecikmiyordu. Refik Halit gençleri de ihmal etmemişti elbette. Onlar da, "şeyh" belledikleri Yahya Kemal'in peşinden koşan tarikat ehli müritlerden başka ne olabilirlerdi ki?

Gençlerin aklına gelen ilk şey yaşlarına son derece uygun bir teklifti: Refik Halit'i *Aydede*'den çıkarken sıkıştırmalı ve hazır sıkıştırmışken de birkaç Osmanlı tokadıyla alaylarının hesabını sormalıydılar! Refik Halit *Dergâh*'ta yer alan herhangi bir fikri beğenmeyip diline dolamış olsa buna rahatlıkla cevap verilebilirdi ama o sadece hakareti ve alayı tercih etmişti. Böyle bir tercih karşısında kendi tercihleri de son derece makul karşılanmalıydı! Bu teklif Yakup Kadri'nin de aklına yatmıştı aslında, ancak önce Yahya Kemal, arkasından da Ahmet Haşim şiddetle itiraz etmişti. Her ikisi de, her tenkide böyle davrandıkları takdirde bir süre sonra memlekette dövülmemiş adam kalmayacağını söyleyerek onları bu kararlarından vazgeçirmişti...

Ahmet Hamdi için *Dergâh* tam mânâsıyla bir mektepti. Buna rağmen belki bir tür galeyana kapıldığı için, belki imzasını basılı olarak görmenin şehvetine yenik düştüğü için birkaç manzume neşretmekten kendini alamamış, hemen akabinde de zayıf davrandığını hissederek derin bir pişmanlığın içine sürüklenmişti. O da her şair gibi isminin tanınmasını, hatta etrafında, tıpkı Yahya Kemal ve Haşim'de ol-

duğu gibi bir hâle teşekkül etmesini istiyordu ancak acele etmişti. Halbuki nesir konusunda kendine hâkim olabilmiş, ilk hamleyi yenme hususundaki titizliğini, hiç değilse nesir için sürdürebilmişti. Aslında nesrin şiirden çok daha güç olduğunun tâ o zamandan farkındaydı. İnsanın her an elinin altında olan şey, onu çok kolay aldatabilirdi.[145]

Dergâh'ın belki de tek menfi neticesi, Yahya Kemal ile Ahmet Haşim'in tekrar birbirine küsmesi ve mezarlarına da bu halde gitmeleriydi. Sebebi de son derece basitti aslında. Dergâh Mecmuası Neşriyatı'nın ilk ve tek eseri, Ahmet Haşim'in *Göl Saatleri* isimli şiir kitabı idi ve Yahya Kemal lütfedip de bu kitap hakkında iki satır yazı yazmamıştı. Bütün mesele buydu! Birbirlerinin şiirlerini gizli gizli okuyan, birbirlerinin sohbetini gizli gizli takip eden bu iki ismin dargınlığı, hem memleketi parlaklığından kimsenin şüphe duymayacağı fikirlerden mahrum bırakmış, hem de farklı iki şiir anlayışının karşılıklı tesiri sonucunda edebiyat vadisinde yapılabilecek yeni bir hamlenin önünü kesmişti. *Dergâh*'çı gençler ise onları bir daha bir arada görememenin hüznünü, kollarının herhangi biri omuzdan kesilmiş gibi yaşıyorlardı.

Bu dargınlık, asıl tesirini Ahmet Hamdi üzerinde yapmakta gecikmeyecekti. Gündelik geçimini dedikodu ile temin eden cemiyet, bu fırsatı hemen değerlendirmiş ve her zaman kötüye çalışan muhayyilesinin desteğiyle inanılmaz bir efsaneyi omuzlamıştı. Buna göre, Yahya Kemal ile Ahmet Hamdi, Türbe'deki muhallebicilerin birinde bir şeyler atıştırmaktaydı. Yahya Kemal hazır Ahmet Hamdi'yi ve muhallebiyi bulmuşken, Ahmet Haşim aleyhinde atıp tutuyor, kendisine yaptığı muhayyel fenalıkları sayıp dökerek dert yanıyordu. Ahmet Hamdi ise hocasını ve ustasını desteklemek için muhallebi kaşığını bir kılıç gibi sallayarak ayağa fırlıyor, "Müsaade edin Kemal Bey, gidip şu herifi öldüreyim" diye esip gürlüyordu. Yahya Kemal de bu büyük fedakârlığı her seferinde, "Otur kahraman çocuk, bir muhallebi daha ye" sözleriyle mükâfatlandırıyordu! Öyle ki bir süre sonra koca dükkânda hiç muhallebi kalmamıştı...

Fakat kendisini devrin içinden hazırlayan bir şeyler de vardı. Birkaç sene sonra Ankara'dan İstanbul'a dönen Ahmet Hamdi, Tünel'de yanlışlıkla ayağına bastığı birisinden özür dilemek için arkasına dönünce, bunun Ahmet Haşim olduğunu görüp eline sarılacak ve kendisine haksız yere darıldığını söyleyecekti. Haşim ise "Dargınlık akranlar arasında olur" diye onu bir güzel payladıktan sonra koluna girip Lebon'a kahve içmeye götürecekti.[146] Haşim'e göre, melâli anlayan son nesil, muhtemelen Ahmet Hamdi nesliydi.

Ahmet Haşim çehresinden müstakil gibi duran gözleriyle, Yahya Kemal ise jestleri ve sözleriyle yaşayan insanlardandı. Bu itibarla Haşim'in ölümünün gözlerinden başlamasında ve nihayet gözlerinin tamamen kendi içine kilitlenmesiyle birlikte son bulmasında şaşırtıcı bir taraf yoktu. Şaşırtıcı olan, Yahya Kemal'in bütün sözlerini tükettiği halde jestlerinde ısrar etmesi ve ölümüne kadar konuşmak için can atmasıydı...

5

1921 Nisanı İstanbul'a sadece zafer haberleri arasından değil, Adalar ve Fenerbahçe'de serpilip gözle görülür bir şekilde Boğaz tepelerine sirayet eden ve hemen arkasından da bütün bir şehre sıtma gibi yayılan bahar telâşıyla birlikte gelmişti. Vapur dumanlarından başlayarak hemen her şey hafif bir leylâk rengine bürünmüş, önce Marmara, derken Haliç ve nihayet Boğaz suları tuhaf bir ürperti içinde, bilhassa akşam saatlerinde kendini bu rengin kollarına bırakmıştı. Mezarlıklarda, bahçelerde, cami avlularında, türbelerde, tekkelerde ve elbette kahvelerde, uzun sürmüş ve zor geçmiş bir kıştan daha kurtulmanın hazzı, kimi zaman bir erik ağacının çiçeğe durmasıyla, kimi zaman da bir badem dalının bütün güzelliğini kuşanıp pencereye vurmasıyla tezahür ediyordu. Tabiatla birlikte sanki işgal altındaki İstanbul da silkinip kendine gelecek, en azından bir çıkış yolu bulacak gibi görünüyordu.

Bahar, Zeynep Hanım Konağı ile Nuruosmaniye'deki İkbal Kıraathanesi'ne ise Boğaz bahçelerinden daha önce uğramıştı. Anadolu'dan gelen haberlere *Dergâh*'ın başarısı da ilave edilince, o hafif leylâk rengiyle birlikte herkesin içindeki bahar uyanıvermişti. Fakat asıl heyecanlı olan Ahmet Hamdi idi. Onun için bahar, artık "Yahya Bey" diye hitap ettiği hocası ile eski semtlerde, surlarda, camilerde, Boğaz köylerinde yapacakları geziler anlamını da taşıyordu. Bu geziler, içinde

yaşadıkları ve fakat pek de farkında olmadıkları şehri her gün yeniden keşfetmek kadar, taşıdığı yahut ifade ettiği mânâyı paylaşmayı da beraberinde getiriyordu. Yahya Kemal, dinleyicisi olduğu zaman kendisini bulan adamlardandı. Derin tarih bilgisi, şair sezgileriyle birleşince bu geziler bambaşka bir lezzet kazanıyor, binlerce yıllık mazisi olan İstanbul yeni bir çehreye bürünüyordu. Bazen başka arkadaşları ekibe dâhil olsa bile, esasen bu geziler Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi'nin şahsî tarihinin mühim ve muazzam bir parçasıydı.

Dergâh'ın ilk nüshasının neşredildiği günün ertesinde Zeynep Hanım Konağı'ndan birlikte çıktılar. Lâleli tramvayına binecek gibi kırk elli metre yürüdükten sonra Yahya Kemal, "Hamdi, Süleymaniye tarafına uğrayalım" diyerek Vezneciler'e döndü. Ahmet Hamdi, itiraz bir yana, Kemal Bey'in ağzından Süleymaniye kelimesi çıkar çıkmaz kendisini bir masal dünyasına hazırlamıştı bile. O masal dünyasının bir süre sonra şahsiyetinin bir parçasını yapacağını da sanki ezbere biliyordu. Direklerarası'na doğru yürürken her ikisi de, sol tarafta harabe halinde bulunan Tayyare Apartmanları'na dikecekti gözlerini. Şehrin tamamını kaplayan sefalet burada bir başka çehreye bürünmüş gibiydi. Ahmet Hamdi, çocukluğunun ara sokaklarıyla arasında az bir mesafe bulunduğu için bir miktar tedirgin, bir miktar da hüzünlüydü. Bunların farkında olmayan Yahya Kemal ise Direklerarası ile Pigalle'i mukayese etmeye başlamıştı çoktan...

Doğrusunu söylemek gerekirse, insanı daldığı mağaralardan çekip çıkartmasını gayet iyi bilen mevsim bütünüyle bir imkânlar manzumesiydi. Harabe halindeki ahşap konakların ücra bir köşesine gizlenmiş bahçelerden üzerlerine doğru gelen ürperti, havadaki sümbül kokusuyla birleşince tam bir taarruz manzarası meydana geliyor, buna mukabil ricat kimsenin aklından geçmiyordu. Hâlbuki bir önceki sene baharın farkında dahi olmamışlar, olmuşlarsa bile hiç kimse memle-

ketin içler acısı hali ortadayken bu mevsim büyücüsüne gereken itinayı göstermeye cesaret edememişti. Oysa şimdi durum değişmiş, İstanbul'un en haşarı çocuklarından biri olan bahar, bir önceki senenin de intikamını almak istercesine bütün şahanelikleriyle her köşe başından boynunu uzatmaya, kendini mütemadiyen hatırlatmaya başlamıştı. Öyle ki, Ahmet Hamdi'nin bazen Yahya Kemal'in konuşmalarını ihmal ettiği bile söylenebilirdi.

Vezneciler'den sonra daldıkları ara sokak, Bizans kemerine kadar içler acısı bir haldeydi. Ahmet Hamdi, evvelki gün Taksim'in biraz aşağısında, Fındıklı'ya inen yokuşun sağ tarafında, önceki hafta da Unkapanı civarında tenekeden ve kerpiçten evlerde yaşayan insanlar görmüştü. Bulaşık ve lağım sularının açıktan aktığı sokaklarda sırtlarında doğru dürüst mintan olmayan çocuklar oynuyor, sanki hayata, "Bakın buradayız ve direniyoruz" diye meydan okuyordu. Fakat ne çıkar, bu çığlık bile bir şeyi değiştirmeyecek, bu çocuklar biraz kanatlanınca, susuz çeşme yalaklarına, kaldırımlara, köprü altlarına sığınmak için baba evini terk edeceklerdi. Bu itibarla, önünden geçtikleri evlerdeki sefalet, diğerleriyle kıyaslandığında zenginlik bile kabul edilebilirdi.[147]

Sokağın sonunda karşılarına birdenbire Süleymaniye'nin çıkacağını ikisi de biliyordu bilmesine fakat bu şaşırmalarını engellemedi elbette. Bir müddet durup hiç konuşmadan bir bütün olarak bu muazzam esere baktılar. İnsan gözü bütünden ziyade detaylara meraklı olduğu için minarelere, kubbelere, yarım kubbelere, Sultan Süleyman'ın ve Hürrem Sultan'ın türbesinin de bulunduğu hazireye ayrı ayrı dikkat kesildiler. Mimari, taşa veya mermere hükmetmek değildi, en azından sadece bu değildi. Mimari, mermerin ve taşın imkânlarıyla insan iradesinin sınırlarını çerçeveleme sanatıydı ve Sinan bunun için büyüktü. Allah'a adanmış böyle bir yapıyı tahayyül ederken onun mutlak iradesini örseleyip

kendisini ön plana çıkaracak hiçbir detaya girmemişti. Aksine, bu muazzam eser, kurulduğu bu tepede her şeyiyle secdeye varmış bir iradeyi yansıtır gibi duruyordu. Minareler ise ellerini gökyüzüne kaldırmış, sanki dünyanın bütün dillerinde dua ediyordu.

Sinan ikisini de içlerinden susturmuş, taşın ve mermerin şiiriyle baş başa bırakmıştı. Harekete geçen Yahya Kemal oldu, tombul parmaklarını üç yüz yıllık kesme taşların üzerinde dolaştırarak avluya doğru yürüdü. Bahçe bakımsız olduğu halde güzeldi ve bir ucundan kendini bahara hazırlıyordu. Son cemaat yerinin ilk kapısından içeri girdiler. Bir mücevher titizliğiyle oyulmuş şadırvanda iki ihtiyar sanki iki yüz yıldır abdest alıyor gibiydi. Bir müddet şadırvanın etrafında dolaştıktan sonra diğer kapının önünde durup Marmara'ya ve Boğaz'a baktılar. Hakikaten de Sinan Boğaz'ı ikinci bir son cemaat yeri gibi tahayyül etmiş olmalıydı. Yahya Kemal kendi kendine konuşur gibi, "Mimari sadece gözden değil, gönülden de ibarettir. Bu muazzam eser bu tepeye sadece statik hesaplar neticesinde konulamazdı. Bunun arkasında taşı ve mermeri gündelik hayatının bir parçası yapan, onu kanaviçe yahut iğne oyası gibi işleyen bir tasavvur dünyasını aramak icap eder" diye mırıldandı.

Sonra içeri girdiler. Caminin içi de avlu gibi bakımsızdı, kilimler yıpranmış, hasırlar yırtılıp dağılmış, mermerler yer yer kararmıştı. Kandillerden bazıları kırıktı ve sağlam olanlar da ihtimal yağı bittiği için yanmıyordu. Ancak bütün bunlar mekânın kapıdan başını uzatanı birdenbire kucaklayarak kendisinin bir parçası haline getirmesini engellemiyordu. Buna rağmen, insan başını çevirip de kubbeye baktığı zaman, onun nasıl orada öylece asılı durduğuna şaşmaktan kendini alamıyordu. Filayaklarının çok fazla hissedilmemesi de yine Sinan'ın dehâsının bir parçasıydı. Zaten bu yüzden kubbe yukarıdan birileri tarafından getirilip oraya bırakıl-

mış gibiydi. Yahya Kemal ister istemez Paris'teki katedralleri hatırlamış ve hiçbirinin bu kadar sade ve bu kadar kendinden zengin olmadığına bir defa daha karar vermişti.

Birden iki sene önce bir kış günü gördüğü o içler acısı manzara gözlerinin önünde canlandı. O kadar ki, kapıdan girer girmez donup kalmıştı. Caminin içini mihraptan minbere kadar hâki üniformaları ve çamurlu kaputlarıyla sarı benizli binlerce asker doldurmuştu. Küme küme oturan askerler kış olduğu için ateşler yakmıştı ve etrafında çömelerek ısınmaya çalışıyordu. Anadolu ve Rumeli köylerinin hasret türküleri, bir halkın boğuk hıçkırıkları gibi dört bir yandan perde perde kubbeye doğru yükseliyor ve orada asılı kalıyordu. Sıtmanın sıcağı ile kışın soğuğu arasında bunalmış binlerce asker, memleketin yaşadığı felâketin şahidi gibiydi. Askerler boşaltıldıktan sonra bile camiyi arındırmak hiç de kolay olmamıştı. Bunlar yetmezmiş gibi keskin bir karayel minarelerden birinin külâhını uçurmuş ve bir şerefeyi de yıkmıştı.[148]

Boğaz'ı gören pencerelerden birisinin kıyısına kadar ilerleyip gözlerini Anadolu'daki zafer haberlerinden de, bahardan da hayli uzakmış gibi duran caminin içine çevirdiler. Biraz önce şadırvanda abdest alan ihtiyarlar hemen önlerindeki sütunların gölgesine sığınmış namaz kılıyordu. Mihrabın önünde ise sakalları göğsüne düşmüş bir başka ihtiyar, bütün dinlerin mümini gibi gözlerini yarı yarıya kapatmış, ahenkli bir sesle önündeki rahlede duran Kur'an'ı okuyordu. Fısıltı halindeki bu ses kubbelere çarpa çarpa kendilerine kadar geliyor, oradan da yine kubbelere çarpa çarpa dalgalar halinde dağılıyordu. Yahya Kemal pencerenin pervazına iliştirilmiş tesbihi alarak çekmeye başladı fakat meselenin acemisi olduğu kalın parmaklarının imameyi kavrayışından bile anlaşılıyordu. Ancak bunun hiçbir önemi yoktu, o çoktan sağlam bir merdiven bulup kendi içine inmiş gibiydi.

Ahmet Hamdi, o günü her hatırlayışında, aslında Yahya

Kemal'in de tıpkı kendisi gibi müdafaasız bir insan olduğuna karar vermişti. Sadece üstünü örtmeyi, o iklimlerden hiç geçmemiş, o yağmurlarda hiç ıslanmamış gibi yapmayı gayet iyi biliyordu. Belki de Paris'te en çok bunu öğrenmişti...

6

Yahya Kemal'in birkaç çehresinin birden olduğunu, bu çehrelerin her biriyle bir başka tarafına cevap verdiğini de bu gezilerde öğrenmişti. Mesela bir gün İkbal'de otururken nereden bulduğunu bilmediği bir bastona dayanarak tam bir Parisli gibi kesik kahkahalarla gülüyor, ertesi gün Beyoğlu'nda Üsküp'ten yeni gelen ve taşralılığını henüz üzerinden atamadığı her halinden belli olan bir "muhacir" edâsıyla köşesine çekilip tedirgin nazarlarla herkesi uzaktan izliyor, bir hafta sonra Fetih'in hemen ertesinde İstanbul'da doğmuş, saraya mensup bir ailenin ferdiymiş gibi aristokrat bir bakış ve buna uygun bir dil ediniyordu. İşin tuhafı, bu farklı Yahya Kemalleri ne kendisi ne de çevresi yadırgıyordu. O, bütün bu farklı çehreleri kendisine yakıştıran adamdı.

Nisan'ın yerini Mayıs'a bırakmaya hazırlandığı günlerde Yahya Kemal'in arzusu üzerine Anadoluhisarı'na gittiler. Fakülte'den çıktıktan sonra tramvayla Bebek'e gelmişler, oradan da Rumelihisarı'na kadar yürüdükten sonra bir sandala binerek Anadoluhisarı'na geçmişlerdi. Vakit ikindiye yaklaştığı için Boğaz iyiden iyiye menekşelenmiş, sandalın sağ tarafına düşen ışıklarla sol tarafına düşen ışıklar arasındaki muazzam fark her ikisini de alıp bir masalın kucağına sürüklemişti. Boğaz tepelerinden usul usul yalı bahçelerine doğru inen ve bütün bir havaya sirayet eden bahar

ise manzarayı insanın içine düşmekten asla korkmayacağı bir uçurum haline getiriyordu.

Gözlerini Boğaz sularından alıp Rumelihisarı'na çeviren Yahya Kemal, genç padişah İkinci Mehmet'in İstanbul'u bir Nisan sabahı muhasara ettiğini hatırlatarak, "Düşünebiliyor musun Hamdi" dedi ve kendi kendine konuşuyormuş gibi devam etti: "Fetih ordusu şehri kuşatırken bizim olan Boğaz vâdilerinde, Çamlıca eteklerinde, Rami, Davutpaşa kırlarında erik ve badem ağaçları çiçek açmıştı. Otağ tepede, Fatih'in çadırının etrafı, şüphesiz bir ipek halı gibi bahar çimenleri ve kır çiçekleriyle döşeli idi ve Fatih beyaz atının üstünde bir burçtan öbürüne koşarken Haliç sularında, Marmara'da, tıpkı bizim gibi İstanbul baharının değişen renklerini görüyordu. Yine bu demektir ki, fetih ordusunun ilk top sesleri arasında kumruların aşk daveti işitiliyor, son hücum tekbirlerine bülbül sesleri dem tutuyordu."[149]

Yahya Kemal'in bir Rembrandt titizliğiyle çizdiği tablo, Ahmet Hamdi'yi Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcü't-Tevârih*'inden okuduğu fetih günlerine kadar götürmüştü. Aslında son derece kuru bir üslûbu olan ve hiç de hikâye ettiği iklimi yansıtma kabiliyeti bulunmayan Hoca Sadeddin Efendi bile o kadar direndiği halde bu gizli bahar sıtmasının satırlarının arasına sızmasına mani olamamıştı. Bütün bir fetih döneminin, esasen şair de olan genç padişahın baharda yaşadığı bir aşk macerası gibi serpilip filizlendiğinin farkındaydı. Öyle ki, henüz yirmi bir yaşındaki bu delikanlıyı "İslam kayserlerinin birincisi" sıfatıyla selamlarken, sanki ona içinden çıkıp geldiği bahar güllerinden bir demet leylâk uzatıyor gibiydi.

O bunları düşünürken sandal Anadoluhisarı iskelesine doğru yaklaşmaya başlamıştı. Boğaz akıntıları hususunda hayli usta olan sandalcı, birkaç keskin manevra ile sandalı iskeleye yanaştırıp bağladı. Arkasından da kıyıya çıkarak

önce Yahya Kemal'in, sonra Ahmet Hamdi'nin inmesine yardım etti. Bugün hakiki bir Parisli gibi davranan Yahya Kemal sandalcıya yüklüce bir bahşiş verip Hisar'a doğru küçük adımlarla yürüdü. Bir yandan da köyün isminin aslında Güzelcehisar olduğunu fakat bunun zaman içinde kaybolarak yerini Anadoluhisarı'na bıraktığını anlatıyordu.

Ne var ki Hisar harabe halindeydi, büyük burcun bir tarafı yıkılmış, dibinde de bir incir ağacı büyümüştü. Namazgâh tarafı ise daha fena vaziyetteydi. Oraya kadar tırmanmış birkaç keçi ortalıkta geziniyor, martılar çığlık çığlığa başlarının üzerinde dolaşıyordu. Buna mukabil Hisar da bahardan payına düşeni almıştı. Küçük burcun içindeki erik ağacının bütün çiçekleri patlamıştı ve dibindeki papatyalar keçilere rağmen dipdiri görünüyordu. Yorulan Yahya Kemal erik ağacının hemen yanındaki basamağa otururken siyah bir kedi ayaklarına sürünerek telâş içinde geçip gitmişti. Kedi ile birlikte Parisli Yahya Kemal de kayıplara karışmış, onun yerine, doğma büyüme Anadoluhisarlı bir başka Yahya Kemal gelip basamağa oturmuştu sanki...

Bu yeni Yahya Kemal, Anadoluhisarı'nın Üsküdar kadar olmasa da fetih hazırlıklarına doğrudan katıldığını, yapıldığı günden itibaren mukadder bir akıbeti bekler gibi o büyük günü beklediğini anlatıyordu. Fetihten bir sene evvel yani 1452'de bu Boğaz köyü kahramanlık çağının kemâlindeydi. Genç padişah ikide bir bu köye geliyor, yapılan hazırlıkları gözden geçiriyordu. Gelibolu'dan yola çıkan Baltaoğlu Süleyman Bey Hisar önüne demir atana kadar neler olup bittiğini hiç kimse anlamamıştı. Donanmayla birlikte Karadeniz'den taş ve kireç yüklü yüzlerce gemi ve mavna da Hisar açıklarında demirlemişti. Ertesi gün genç padişah, bütün paşalarıyla, beyleriyle, ağalarıyla, mimarbaşılarıyla ve işçileriyle karşıya geçip Boğazkesen yani Rumelihisarı'nın ilk temel taşlarını bizzat elleriyle koymuştu. Hisar kısa sürede yükselmiş, Ağustos'un yirmi sekizinci günü, büyük ve küçük kuleleriyle, burçlarıyla, surlarıyla bembeyaz meydana çıkmıştı. Anadoluhisarı sakinlerine bakılırsa, koca kale beş ayda falan değil, kırk günde bitirilmişti.[150]

Usul usul iskeledeki caminin yanı başındaki kahveye doğru yürüdüler. Çınar ağacının altında çaylarını yudumlarken, şadırvanda kollarını dirseklerine kadar sıvamış abdest alan iki ihtiyarı bir müddet meraklı gözlerle seyrettiler. Ahmet Hamdi birden bu insanların iki hafta önce Süleymaniye'nin şadırvanında abdest alan ve sonra önlerindeki sütunun dibinde namaza duran ihtiyarlar olduğunu fark etti. Büyük bir şaşkınlık içinde, "Allah Allah" dedi kendi kendine, "biz mi onları takip ediyoruz yoksa onlar mı bizi takip ediyor?" Yahya Kemal, talebesinin şaşkınlığını sezmiş gibi bakışlarını ona çevirdi ve "Bir şey mi var Hamdi?" diye sordu. Ahmet Hamdi, kalın kaşlarının gerisindeki taşralı tedirginliğine sahip çıkarak, "Hayır efendim" dedi, "bir nevi süblimasyon olsa gerek..."

Yahya Kemal'in belli belirsiz bir el işareti üzerine kalktılar ve Göksu üzerindeki küçük köprüden geçerek Küçüksu Kasrı'na doğru yürüdüler. Akşamın rutubetinde ışıklar çok yüklü bir derinlikten geliyormuş gibi süzgünleşip turuncuşmuştu. İkinci Mahmut'un annesinin hatırası için yaptırdığı çeşmenin dantel dantel işlenmiş mermerleri de güneşin turuncu ışıklarıyla birlikte yangın yerine dönmüştü. Bebek kıyılarından kopup gelen birkaç martı, bir oyuna katılır gibi kanatlarını bu ışığa batıp çıkarıyor, Boğaz'ın hemen üzerinden sürü halinde geçen yelkovankuşları masala bir başka çehre katıyordu. Kasrın önünde savruk bir biçimde gezinen iki İngiliz askerinin kırmızı elbiseleri ise turuncuya bir miktar da karanlık eklemeyi ihmal etmeyecekti...

Yahya Kemal'in Paris'ten döndükten sonra bir müddet kaldığı Kıbrıslılar Yalısı'nın önünden geçerken, yolun kar-

şı tarafında isli kandillerin penceresini bile aydınlatamadığı uzak evlerden birinden birden bir türkü duyuldu. Genç ama hayli hüzünlü bir kadın sesi,

Alişimin kaşları kare
Sen açtın sineme yare

diyerek bütün bir Balkan bozgununu getirip yeniden önlerine koyuverdi. Yahya Kemal ceketinin eteğinden çekerek Ahmet Hamdi'yi durdurdu. Yalının hemen önündeki bir binek taşının üstüne çöküp bu içli Rumeli türküsünü sonuna kadar dinlediler. Akşamın o saatinde geride bıraktığı birileri için kim bilir hangi hasretin pençesinde kıvranan ve acısı sesinin her tarafına sinen kadın, "Görmedin mi ah civan Alişimi Tuna boyunda" mısraını söylerken Yahya Kemal'in gözlerinde iki damla yaş belirdi. Talebesine belli etmemeye çalışarak mendilini çıkartıp gözlerini sildi ve "Hamdi" dedi, "bizim romanımız bu türkülerdir, bir gün bir roman yazarsan bu söylediğimi asla unutma!" Ahmet Hamdi o gün Yahya Kemal ve neslinin nasyonalizminin, hangi zeminden hareket ederse etsin son şeklini Balkan Harbi'nin çöküntüsünden ve acısından aldığını bir defa daha görmüştü.[151]

Daha sonra Kandilli iskelesinde bekleyen sandala binerek, Boğaz gecesinin kendisine doğru yürüyeni asla yolun ortasında bırakmayan laciverdine karıştılar. Hisar gezisinde Yahya Kemal'in bir başka tarafına daha şahit olmuştu. Herkes kendi zamanının şuuruyla doğduğu halde, Yahya Kemal ait olmadığı bir zamanın şuurunu yakalamaya yahut daha iyisi ona yetişmeye çalışıyordu. Türk tarihini ve hayatını yeni bir sentez halinde göstermek isterken hemen hemen heveskâr denilebilecek bir acemiliğe düşüyor, henüz kendi realitesiyle ele almaktan çekindiği Türk tarihini sanki bir çeşit plastik madde gibi kalıptan kalıba dökmeye gayret ediyordu.[152]

7

Üsküdar Kısıklı'da çınar ve servilerle çevrili bir bahçe içinde yer alan Bektaşî tekkesinde o gün bambaşka bir telâş vardı. Genç müritler bahçedeki meyve ağaçlarının çiçekli dallarını düzenliyor, tekkenin girişini çepeçevre saran yediverenin Mayıs güneşi altındaki ışıltısını avluya almak için çırpınıyordu. Tekkenin bahçesindeki bütün güller renk renk açılmış, leylâklar baygın kokularıyla güllere meydan okumaya başlamıştı bile. Tekkenin haziresinin üzerine doğru eğilen erguvanın renkleri, tuhaf bir şekilde mezar taşlarının griliğine yakışıyordu. Mezarların arasında boy atan lâle ve gelincikler ise bu ölüm ülkesini tekkenin en cazip yerlerinden biri haline getirmek için sanki birbiriyle yarışıyordu.

Ancak tekkedeki telâşın sebebi, İstanbul baharının Çamlıca tepelerinden Kısıklı'ya doğru yaptığı gözle görülür hamle değildi. Telâşın sebebi, şiirleri bir efsane gibi dilden dile dolaşan, sohbetleri kulaktan kulağa fısıldanan Yahya Kemal'in o gün dergâha gelip Âyin-i Cem'e katılacak olmasıydı. Dergâhın müdavimlerinden Yakup Kadri, durumu bir hafta önceden Şeyh Nur Baba'ya haber vermiş, o da cüppesinin eteklerini topladıktan sonra göğsüne düşen sakallarını sıvazlayarak, "Şeref duyarız" demişti. Yakup Kadri'nin teklifini istemeye istemeye kabul eden Yahya Kemal ise her ihtimale karşı yanına Ahmet Hamdi'yi de almıştı. Canının sıkılacağından zerre kadar şüphesi olmadığı için, ihtimal, "Hiç

değilse Hamdi ile sohbet ederim" diye düşünmüştü. Üstelik bu sefer rica üslûbunu bir kenara bırakmış, neredeyse emredercesine, "Yarın birlikte Yakup'un tekkesine gidiyoruz" diyerek kestirip atmıştı.

Ahmet Hamdi, birkaç asırdır memleketin ruh iklimi kadar imparatorluğun nizamını da yapan, sadece Anadolu'nun değil Balkanların fethinde de büyük rol oynayan tasavvuf ehlinin bugün ne durumda olduğunu en az hocası kadar merak ediyordu aslında. Bu insanları, gazetede fotoğrafını gördüğü zaman ürpermekten kendisini alamadığı Neretva Irmağı'nın doğduğu yerdeki dev bir kaya kütlesinin dibine tekke yapmaya sevk eden sır neydi acaba? Yahut Yunus Emre'yi onca asrın arkasından diri tutan, sanki bugün içimizden konuşuyormuş gibi canlı kılan mucize sadece şiirin gücünden mi ibaretti? Sümbül Sinan veya Aziz Mahmut Hüdaî nasıl oluyordu da zamanı hiçe sayarak bütün her şeyiyle bugüne seslenebiliyordu? Ne var ki, her şey gibi rüzgârın esişi değişmiş, hikmetin susuşu da buna eşlik etmekte gecikmemişti. Mevcut şartlar devlet kadar bu müesseseleri ve onların hayatla kurduğu münasebeti de etkileyip eski ihtişamını örselemiş olmalıydı.

Tekkenin girişinde bu tuhaf üçlüyü karşılayan Nur Baba'da hiçbir fevkalâdelik bulunmadığını fark etmek için çok fazla çabalamaya hacet yoktu. Ahmet Hamdi, Nur Baba'ya tasavvufla ilgili birkaç sual soran ve aldığı cevaplar karşısında yüzünü buruşturan Yahya Kemal'e rağmen tekkede eğleneceğini hissediyordu. En azından Yahya Kemal'in suratının asılması, Paris kahvelerine ve kaldırımlarına âşinâ adımlarının ne yapacağını bilemez bir halde oraya buraya yönelmesi, ayakkabılarını çıkartıp çıkartmayacağını dahi karar veremediği için telâştan terlemesi hoşuna gitmişti. Yakup Kadri kendisini Nur Baba ile tanıştırırken büyük bir dikkatle bu hayli kilolu, tırnakları kirli ve saçları yağlı adamın gözbebeklerine bakmış ancak aradığı mucizeyi orada da bulamamıştı. Besbelliydi ki Nur Baba hiçbir şeyin üzerinde duramayan, ancak zaruri bir şekilde bir iş yaparken veya şikâyet ederken mesut olan alelâde insanlardandı. Ne yaşadığı hayatı doğrudan beğeniyor, ne de yenisine gidecek kudreti kendinde bulabiliyordu.

Fakat Ahmet Hamdi'yi asıl şaşırtan şeyhin sıradanlığından ziyade içerideki manzara oldu. Dergâh ehlinin "Meydan" ismini verdiği genişçe mekân, İkbal Kıraathanesi'ni yahut daha iyisi bir müzayede salonunu andırıyordu. Şeyh için hazırlandığı hemen belli olan köşenin arkasındaki duvarda Hacı Bektaş Veli niyetine yapılan ama esasen Nur Baba'ya benzetilmeye çalışıldığı apaçık ortada olan kötü bir tablo vardı, onun yanına da Ehl-i Beyt'i temsil eden birtakım motiflerin bulunduğu kilim yahut halı benzeri bir şeyler asılmıştı. Bu kadar eski bir geleneğin bütün inceliklerini yahut estetik kaygılarını bir kenara bırakması kadar, ortalıkta tek bir kitabın yer almaması da Ahmet Hamdi'ye tuhaf gelmişti. "Hiç değilse *Makalât* bulunsaydı" diye hayıflanırken yakaladı kendisini.

Gözlerini Yahya Kemal'e çevirdiğinde ise asıl büyük medeniyet mücadelesinin orada yaşandığını fark etmekte gecikmedi. Hocası bir türlü bağdaş kuramadığı gibi dizlerinin üzerine de çökemiyordu. Çaresiz bir biçimde ayaklarını ileri uzattığında ise bunun her türlü terbiyeye muhalif olduğunu fark ederek tekrar toparlanıyor ve bu da aynı mücadelenin yeniden başlaması anlamına geliyordu. Ahmet Hamdi bir miktar komik, bir miktar da trajik bu manzara karşısında gülmemek için kendisini zor tuttu. On yıllık Avrupa hayatı bir insana bağdaş kurmayı bile unutturabildiğine göre, elli yıllık bir kesinti neleri ortadan kaldırmazdı ki? Küçük bir kayıp Yahya Kemal'in bu kadar bocalamasına yol açıyorsa eğer, daha büyük kayıplar karşısında bir cemiyet ne yapardı ve neye benzerdi? Kendisini bu düşüncelerden alıp başını

tekrar Yahya Kemal'e çevirdiğinde hocasının çömelme ile tüneme arasında garip bir şekle büründüğünü görüp ister istemez gülümsedi. Ama Yakup Kadri öyle bir mecburiyeti bulunmadığı için zerre tereddüt etmeden kahkahayı basmış, bu da Yahya Kemal'i daha fazla sinirlendirmişti.

Ritüeller tamamlanıp da Âyin-i Cem'le birlikte musiki ve rakı faslına geçildiğinde herkes bir miktar rahatlamıştı fakat asıl rahatlayan Yahya Kemal'di. Durumu fark eden Nur Baba'nın kaş göz işaretleriyle gönderdiği bir tabure, Nişantaşı'nın yüksek tavanlı konaklarındaki rahat koltuklara ve Boğaz yalılarının geniş sofalarındaki kuştüyü yastıklara alışkın olan şairi sıkıntılarının mühim bir kısmından kurtarmıştı. Kalan kısmından kurtulması için de iki kadeh rakı kâfiydi. Rakısından bir yudum alıp da bardağı tepsiye bıraktığı anda halkanın karşı tarafında oturan genç bir kadınla göz göze geliverdi. Bu tesadüfü beklemediği belli olan genç kadın mahcup bir tavırla gözlerini yere indirdi ama makul bir süre geçtiğine kanaat getirince kadınca bir içgüdüyle hâlâ dikkatle süzülüp süzülmediğini merak ederek kirpiklerini araladı. İsminin Yahya Kemal olduğunu çoktan öğrendiği ünlü şair gözlerini kırpmadan kendisine bakmaya devam ediyordu. Bu bakışmayı fark eden Ahmet Hamdi, isminin Celile olduğunu daha sonra öğreneceğini genç kadını görür görmez beğenmiş, zaman zaman Celile yerine Cemile diyecek olsa da hocasına yakıştırmıştı. Ahmet Hamdi, Yahya Kemal'i ve Celile Hanım'ı ellerinden tutup zihninde bütün teferruatıyla hazırladığı nikâh masasına doğru sürüklerken birdenbire kıyamet kopuverdi.

İçkiyi fazla kaçırdığı her halinden belli olan genç bir mürit, ortadaki deflerden birisini eline almış, "Ene'l-Hakk" nidâlarıyla meydanda dört dönmeye başlamıştı. Kendince âyinin eksik kalan parçalarını zihninde birleştirmeye gayret ettiği, kendince bir nefesten diğerine atlayarak kervana yetişmeye çalıştığı, kendince Hallac-ı Mansur'un peşinde tökezlediği her halinden anlaşılıyordu. Anlaşılmayan, bu kadar misafirin önünde üç gün, bilemedin üç hafta önce ruhunu terbiye gayesiyle kapısından girdiği ve her şeyini Nur Baba'ya emanet ettiği tekkede şimdi "Ene'l-Hakk" diyecek cesareti kendisinde bulabilmesiydi. Eski devirde olsa, bu cesareti ruhunda bulan herhangi bir derviş meydana çıkmak yerine gidip kendisini bir mağaraya kapatır, en fazla içine doğru, o da karıncaların taşıdığı buğdayı bile rahatsız etmeyecek bir ses tonuyla fısıldardı. Bu öyle değildi, öyle olmayışı da aradaki mesafeyi yahut uçurumu muazzam biçimde ortaya koyuyordu. Hâlâ ortalıkta dönüp duran mürit herkes gibi Nur Baba'yı da çileden çıkarmış olacaktı ki, eteğinin ucunda bekleyen birkaç dervişi kaş göz işaretleriyle harekete geçirdi. Dervişler, hâlâ "Ene'l-Hakk" diye haykıran densizi, kollarına girerek birkaç küçük çabayla meydandan uzaklaştırdı.

Bütün bunlar olup biterken Yahya Kemal gözlerini Celile Hanım'dan, Ahmet Hamdi Yahya Kemal'den ayırmamıştı. Ancak "Ene'l-Hakk" çığlıklarındaki çiğliğe kayıtsız kaldığı da söylenemezdi. Bir taraftan zihninden Bağdatlı Ruhi'nin

Gör zâhidi kim sahib-i irşâd olayım der
Dün mektebe vardı bugün üstâd olayım der

mısralarını geçiriyor, bir taraftan da hocasının tepkilerini merak ediyordu. Yahya Kemal ise sinirlenmekle birlikte gözlerini bir türlü ayıramadığı genç ve güzel kadınla nasıl tanışabileceğine dair planlar yapmakla meşguldü. En rahat olan hiç şüphesiz Yakup Kadri idi, rakı zihnindeki ameliyesini çoktan tamamladığı için, Kısıklı'daki tekkeden kopmuş, erenlerin bağına doğru uzun bir yolculuğa çıkmıştı bile...

Ahmet Hamdi, Yahya Kemal'in tekkede yaşanılanlara sinirlenmekle kalmayıp fena halde öfkelendiğini yaylı araba

ile Çamlıca üzerinden Üsküdar'a inerlerken anladı. "Eğer tasavvuf ve Melamilik araya girmeseydi, biz şimdi tıpkı İngilizler gibi işinde ve ibadetinde çalışkan insanlar cemaati olurduk. Eline her def alanın, 'Ene'l-Hakk' yani 'Ben Allah'ım' diye ortalıkta gezindiği bir cemiyeti nasıl idare edersin ve nasıl terakki ettirirsin" diye yüksek sesle söylenmiş, sonra da Celile Hanım'ı düşünmek için arabanın uzak bir köşesine çekilerek içinin derinliklerine dalmıştı.[153]

Yahya Kemal'in, sistem halindeki dini, içinde doğduğu cemiyetin zaruri realitelerinden biri olarak gördüğü aşikârdı. Ama felsefenin ve ilâhiyatın keskin suallerini kendisine hiçbir zaman sormamıştı. Çünkü o metafizik düşüncenin, dinî azap ve endişelerin kıyısından bile geçmeyecek kadar temkinli bir insandı...[154]

8

1923 yılı sadece Türkiye için değil, Ahmet Hamdi'nin şahsî tarihi açısından da önemli bir yıl olacaktı. Mart ayında Şeyhî'nin *Hüsrev ü Şirin* eseri üzerine yaptığı mezuniyet tezini tamamlayan ve imtihanları başarı ile veren Ahmet Hamdi, Osmanlı Devleti'nin mümtaz bir muallimi olarak Erzurum Lisesi'ne tayin edilecek, aynı senenin 29 Ekim'inde ise kendisini Türkiye Cumhuriyeti'nin idealist bir öğretmeni olarak yine aynı şehirde bulacaktı! Doğrusu bu ya, aslında her ikisine de itirazı yoktu. 22 yaşında genç bir şair olarak Fakülte'den, İstanbul'dan ve Yahya Kemal'den ayrılmanın zihnini farklı ufuklara kanatlandıracağını, o ufuklarda bir hayli gezindikten sonra bir uçtan bir uca savrulacağını bilmesi mümkün değildi. Tek ipucu, yıllar önce Erzurum'da bir süre kalmış olan Necip Fazıl'ı arayıp Meserret Kıraathanesi'nde bulması ve ona, "İçinden geçerken piyano sesi duyulan bir sokağı olup olmadığını" sormasıydı.[155] Belki de imparatorluktan sonra dağılma sırası Ahmet Hamdi'ye gelmişti...

Hâlbuki Erzurum'a ilk kez gitmiyordu, on yıl önce yani daha on iki yaşındayken de kaderin garip bir cilvesi yahut talihinin tuhaf bir sevk-i tabiisiyle Erzurum'daydı. Babası Hüseyin Fikri Efendi'nin memur olarak görev yaptığı Şark sancağından dönerken, o devirde bütün yolların kavşağında yer alan Erzurum'da konaklamışlardı. Balkan Harbi bozgunu-

nun bütün acıları canlı olmakla birlikte, şehirdeki hayatiyet on iki yaşındaki çocuğun dikkatini çekmekte gecikmemişti. Her türlü kıyafette bir kalabalığın çarşı pazarı doldurduğu, saraç, kuyumcu, bakırcı dükkânlarıyla, senede o kadar malın girip çıktığı hanlarıyla, ambarlarıyla, eşraf ve âyanı, esnafı, otuz sekiz medresesi, elli dört camisiyle, İran transitinin beslediği refahlı ve mamur bir şehirdi o zaman Erzurum.

Buna mukabil asıl hatıraları Erzurum'dan ziyade on bir gün süren yolculuğa aitti. Doğu Anadolu'nun hırçın coğrafyası, daha o zamanlar şairane bir tabiatı bulunan Ahmet Hamdi üzerinde iyi çalışmıştı. Böcek sesleri arasında çadırda geçirdikleri geceler, değirmen ve dere uğultuları, rüzgârın kulaklarından hiç silinmeyen şakırtısı, sabaha karşı birdenbire havlamaya başlayan köpekler ve seherin ayazında donmuş elleriyle karşılaşmanın verdiği ürperti hafızasında son derece canlıydı. Bir de Botan ve Murat Suyu ile onların üzerindeki ürpertici köprüler vardı. Yıldız ve Süphan dağları ise hırçınlığıyla ayrı bir masalın adresiydi, o dağlara bakarak kurduğu hayaller zihninde bütün tazeliğini koruyordu.

O devrin Erzurum'u, 1923'ün Erzurum'undan o kadar başkaydı ki, bu iki şehir arasında münasebet tesis ve tasavvur etmek kolay değildi. Dört yıl süren Cihan Harbi, onu takip eden İstiklâl Harbi ve bu ikisinin arasında yaşanan katliamlar şehri tanınmaz hale getirmişti. Üstelik bu sefer Trabzon'a kadar gemiyle gelmiş, oradan da Ziganalar'ı geçip her dönemeçte karşısına çıkan manzaraya şaşarak Gümüşhane üzerinden Erzurum'a ulaşmıştı. Fakat ne çıkar, ne Kop Dağı'nın ihtişamı ne de Ziganalar'ın mucizesi insan ıstırabını unutturuyordu. Yağmurlu bir günde girdiği Gürcü Kapısı'nın arkasından karşısına çıkan şehir, artık şark vilâyetlerinin iktisadi merkezi, yaylanın gülü, havalide söylenen türkülerin yarısından fazlasının güzelliğini övdüğü eski Erzurum değildi. Harp, hicret, katliamlar, tifüs, çeşit çeşit felâket, şehrin üzerinden ağır bir silindir gibi geçmekle kalmamış, önüne çıkan her şeyi ezip devirmişti.[156]

Nüfusu altmış binden sekiz bine inen şehirde içine düştüğü bezginlikte genç şairin cankurtaran simidi, yanında götürdüğü Baudelaire, Dostoyevski, Goethe, Homeros, Mallarmé, Verlaine gibi dostları değil, Erzurum Lisesi'nin müdürü Cevat Bey olacaktı. Almanya'da felsefe tahsil eden, dört yıl orduda görev yaptıktan sonra Milli Mücadele'de de önemli roller üstlenen Cevat Bey, hem Erzurum hem de Ahmet Hamdi için hakiki bir nimetti. Şehirle, şehirliyle ve kendisiyle kuracağı münasebet hususunda Cevat Bey sayesinde hayli mesafe almış olsa da, şehre geldiği ilk gün yakasına yapışan yıkım hissi peşini bir türlü bırakmayacaktı. Şu da vardı ki, yaşayacağı asıl büyük yıkım için çok fazla beklemesi de gerekmeyecekti...

Öğretim yılı bitmiş ama Ahmet Hamdi çok istediği halde yaz tatili için bir türlü İstanbul'a gidememişti. 13 Eylül günü Erzurum Lisesi'ndeki küçük odasında Baudelaire'in mısraları arasında gezinirken, ikindiye doğru büyük bir sarsıntı ile yerinden fırlayacak ve fakat ne olduğunu bir türlü idrak edemeyecekti. Tavan, duvarlar, kitaplar, masa, sandalye... her şey sallanıyordu ve derinlerden gelen ürpertici bir uğultu dalga dalga ayaklarının altında yürüyordu. Güç belâ kapıya kadar gidebildiğinde ise bütün şehrin kesif bir toz bulutuyla kaplandığını görecekti. Sarsıntılar birbirini takip ediyor, sokaktaki çığlıklar toz bulutunu yara yara kapıdan ve pencerelerden geçip kulağına kadar geliyordu. Bu, kendisinin şehri gördüğü zaman hissettiğine benzer romantik bir yıkım değil, hakiki mânâsında bir felâketti.

Erzurum tarihinde pek çok deprem yaşamıştı ama Ahmet Hamdi böyle bir manzaraya ilk defa şahit oluyordu. Başlangıçta hemen herkes bütün Erzurum'un yerle bir olduğunu zannetmişti fakat öyle değildi. Şehirde bir tek can kaybı bile yok-

tu. Felâketin asıl çehresi, akşama doğru kazalardan haberler gelmeye başlayınca çıkacaktı ortaya. Pek çok köy yıkılmış, çaresizlik ve acı içindeki insanlar Erzurum'a akın etmeye başlamıştı. Şehir daha o akşam manzarasını değiştirmiş ve çok eski zamanlardaki göç ordularının karargâhına benzemişti. Sarsıntıların bir ay boyunca kesilmemesi halktaki panik havasının esas sebebiydi. Kimse evine girmek istemiyor, sokaklardaki insan kalabalığı ise korkuyu ayrıca artırıyordu.

İşte o günlerde Ahmet Hamdi'nin talihini kökünden değiştirip sarsma kabiliyetine sahip bir haber kulaktan kulağa bütün Erzurum'a yayıldı: Mustafa Kemal Paşa, halkın içinde bulunduğu durumu bizzat görmek için şehre geliyordu. Kendisine hem Vilâyet Konağı'nda hem de Müstahkem Mevki Kumandanlığı'nda iki ayrı yer hazırlanmasına rağmen hemen herkes, ne olur ne olmaz diye çadırda kalmasında ısrar ediyordu. Mustafa Kemal ise kararını çoktan vermişti: Birkaç yerinden çatlamış bulunan Vilâyet Konağı'nda yatacaktı. Paşa'nın kararlığını gören halk da, gönül rahatlığı içinde olmasa bile, ondan aldığı cesaretle birer ikişer evlerinin yolunu tutmuş, böylece sokaklar bir parça rahatlamıştı.

Ertesi gün Mustafa Kemal Erzurum Lisesi'ni ziyaret edecekti. Liseye gelir gelmez, yapılan bütün ikazlara kulaklarını tıkamış, çevresindeki kalabalıktan sıyrılarak aceleyle toplanan hocaların ve talebelerin arasına karışmıştı. Herkesle merhabalaştıktan sonra da gelip genç edebiyat muallimin karşısında durmuş ve gözlerini ona dikmişti. Erzurum Lisesi'nin beyaz badanalı, tek kanepesi kırık Muallimler Odası'nda Mustafa Kemal'in karşısında renkten renge giren bu genç edebiyat muallimi Ahmet Hamdi'den başkası değildi.

Mustafa Kemal kim olduğunu, branşını, ne zamandan beri Erzurum'da görev yaptığını, nerede okuduğunu, hocalarının isimlerini birer birer sormuştu. Aldığı cevaplar kendisini memnun etmiş olmalı ki, bu defa genç muallimin memleket

meseleleri hakkındaki fikirlerini öğrenmek istemişti. Medreseler, tekke ve zaviyeler kapatılsa bunun halk üzerindeki tesiri ne olurdu, mesela halktan herhangi bir aksülamel gelir miydi?

Ahmet Hamdi'nin boğazı kurumuş, bacakları titremeye başlamıştı. Nereden icap ettiyse artık, aklına Kısıklı'daki Bektaşî dergâhında defi kapıp ortaya çıkan ve "Ben Allah'ım, Ben Allah'ım" diye çırpınıp bağırmaya başlayan genç derviş gelmişti. Bu ve benzeri müesseselerin devrini çoktan doldurduğu kanaatindeydi. Dizlerinin titremesine aldırmadan, ses namına neyi varsa bir araya getirerek, "Medrese *survivance* halinde bir müessesedir. Hayatta hiçbir müspet fonksiyonu yoktur. Kapatılmasının herhangi bir aksülamel doğuracağını zannetmiyorum" diyebilmişti. Mustafa Kemal, 1924 yılı Erzurumunda sözlerinin arasına Fransızca kelimeler sıkıştıran bu genç adama bir süre gözlerini kırpmadan baktıktan sonra, "Bu gibi şeyler hiç belli olmaz, o kadar emin olmayın" diye gülümsemişti. Muhtemelen biraz daha konuşacaktı ama odaya girenler protokolü hatırlatarak, hiç de farkında olmadan Ahmet Hamdi'nin hayatının en büyük fırsatını kaçırmasına yol açacaklardı.[157]

Ahmet Hamdi, bu karşılaşmanın kendisi için taşıdığı mânâyı her geçen yıl daha derinden kavrayacak ve her kavrayışında da bir defa daha pişman olacaktı. Yıllar sonra bile, "1925'te Avrupa'ya gitseydim, başka adam olurdum. Şimdi 1923'te Erzurum'da Atatürk'le konuştuğum zaman kaybettiğim fırsatın ne olduğunu anlıyorum. Şu muhakkak ki 1923 ile 1932 arasındaki hayatımı kendi elimle yaktım" diye içlenmekten kendini alamayacaktı...[158]

9

Kısıklı'daki Bektaşî dergâhında yaşadıklarından sonra içine girdiği tuhaf iklimi Erzurum'a da taşıyan Ahmet Hamdi, 1925 yılında bir başka Selçuklu şehri olan Konya'ya doğru yola çıktığında kendisini bir hayli yalnız hissediyordu. Bunun tek sebebi, Erzurum'da Baudelaire veya Verlaine konuşabileceği arkadaş yokluğu değildi. Asıl mühim mesele, kendisinde ziyadesiyle bulunan niteliklerin çok azına sahip isimler devlet eliyle Avrupa'ya gönderilirken, onun Erzurum Lisesi'nden sonra Konya Lisesi'ne mahkûm edilmesiydi. Yirmi dört yaşındaydı, şiir yazamıyordu, okuduklarının zihninde teşekkül ettirdiği dünya imkânsız bir uzaklıktaydı, sefaletin ve çaresizliğin bir memleket manzarası halini aldığı Anadolu ise artık içini acıtıyordu. Uçsuz bucaksız bir ovanın göğsüne raptiyeyle iliştirilmiş gibi duran Konya, daha trenden iner inmez kara bir kâbus gibi çökmüştü üzerine. Zaten bu şehrin temel hususiyeti ya insanı ilk hamlede bir sıtma gibi yakalayıp bağrına basması yahut da sonuna kadar yabancı kalarak kendisinden uzak tutmasıydı.

Muhtemeldir ki bunda şehre geldiği o Şubat akşamında kendisini karşılayan karanlık kar yağışının da tesiri vardı. Çocukluğunu muhtelif yörelerini bir masal bahçesine dönüştüren kar, belki de ilk kez can sıkıntısını besleyen bir zalimliğin arasından geliyordu. Zaten saatlerdir yağıyordu ve kimse karışmazsa şayet bir ömür boyu da yağacak gibiydi. Kar

altında puslu bir camın gerisinden aksediyormuş gibi gözüne çarpan birkaç minare, o minarelerin köşesinde yükseldiği belli belirsiz birkaç kubbe de genç öğretmenin ruhunu kasıp kavuran ufuneti dağıtabilecek kadar vaatkâr görünmüyordu. Masal insanın içinden gelmiyorsa şayet, dış âlemin onu tek başına yapması mümkün değildi ne yazık ki. İnsan iradesi, bazen bu kadar imkânsız olabiliyordu.

Ahmet Hamdi, tıpkı Erzurum'a olduğu gibi Konya'ya da daha önce gelmişti aslında. 1916 yılının yaz sonunda, seferberliğin tam ortasında ailesi ile birlikte Konya'daydı. Hükümet meydanının arkasında, kerpiçten örülme duvarları beyaz kireçle badanalanmış küçük bir evde kalıyorlardı. Evin genişçe bir eyvanı vardı ve Konya'nın sonbahar akşamlarının mucizesi olan ve her şeyi altın rengine büründüren güneşi cepheden görüyordu. Hemen herkes silâh altına alındığı için şehirde genç ve orta yaşta pek az erkek kalmıştı. O zaman on beş yaşında olan Ahmet Hamdi, bir akşam gittiği istasyonda bir cepheden diğerine asker nakleden katarlardan birisine tesadüf etmiş ve o sahneyi bütün ömrünce bir daha unutamamıştı: Yük vagonlarının isli lambalarının altında, daha çocuk yaşta olan bir yığın soluk ve yorgun benizli insan birbirine yaslanmış uyumaya çalışıyordu. Çoktan yaşlanmış gibi görünen o yorgun askerlerden birisi birden eritilmiş kurşun gibi insanın içine çöken bir uzun havayı omuzlamış ve bütün ağırlığıyla kucağına bırakmıştı.

Kerkük'ten Konya'ya kadar yol üstünde benzer manzaralarla karşılaşan, cephe gerisi denilen yakıcı dünyaya ait bir yığın facia ile yüz yüze gelen on beş yaşındaki çocuk, neler olup bittiğini asıl o vagonlarda birbirine yapışmış insanları görünce ve o türküyü duyunca fark etmişti. Çünkü gördüklerinin hiçbiri, ölüm dâhil her türlü acıya bile bile giden ve yaşanmamış, hiç yaşanmayacak bir yığın arzu ve sevgiyi kanlı bir köpük gibi istasyonun gecesine fırlatan bu bîçarelere rastlayana

kadar hakiki çehresine bürünmemişti. Onları görünce komşu evlerin sessizliğini, adım başında karşılaştığı çocukların ve yalnızlıkları içinde daha güzel görünen kadınların yüzlerindeki çizgilerin mânâsını anlamıştı. O vagonlardaki çocuklar, her akşam oyun bahçesi haline getirdiği Alaaddin Tepesi'nden inerken alacakaranlıkta acı acı havlayan köpeklerin bütün şehri bir anda niçin susturduğunu kavramasını da sağlayacak ve bir süre sonra da bütün bir Anadolu, insanı yakıp kavuran türkülerden ibaret bir coğrafya haline gelecekti.

On beş yaşında fark etmediği Mevlânâ gerçeğini ise ikinci gelişinde keşfedecekti. Konya Lisesi'nin üst katında küçük bir odada kalıyor ve kandilin kör aydınlığında pencereden karanlık kar yağışını seyrederken bir yandan da hemen yan taraftaki Kadınlar Hapishanesi'nden duyulan türküleri dinliyordu. Nasıl olduysa birdenbire bütün şehre hakiki hüviyetini Mevlânâ'nın ve onun etrafında büyütülen efsanelerin verdiğini idrak edivermişti. Şair tarafı da bulunan bir insanın bütün bir şehre hüviyetini vermesi, esasen Şark'ın âşinâ olduğu işlerden değildi. Ancak Şark bazen herkesi şaşırtan sürprizler hazırlamayı da ihmal etmezdi. Nitekim Selçuk başşehri Mevlânâ etrafında yeni bir tasavvur edinmiş, yıllar içinde gelişen Mevlevîliğin de beslediği bu tasavvur, şehre bambaşka bir mahiyet kazandırmıştı.

Ertesi sabah erkenden daracık ve karla kaplı sokaklardan geçerek kendisini Kubbe-i Hadra'nın geniş avlusuna atmıştı. Kar altındaki Yeşil Kubbe, birazdan uhrevî bir âlemin kapılarını ardına kadar açacakmış gibi görünüyor, rüzgârla birlikte yeşil örtünün dalga dalga dağılması ise hayal gücünü kanatlandırıyordu. Bir önceki gecedekine benzer bir idrak tazeliği içinde, şehrin Mevlânâ'nın hüviyetini kabulünün gerisinde bir vicdan meselesi bulunduğunu hissetti. Şems-i Tebrizî yahut Sadreddin Konevî yüzünden Mevlânâ'ya pek çok eziyeti revâ gören ve nihayet Şems'in kayboluşuna kadar giden yolu

açan Konya halkı, belki de bir nevi suçluluk telâşıyla bu yeni çehreye itiraz etmemişti.

Düşüncesinin kalan kısmını, o akşam ilk defa bir parçası olduğu Mevlevî âyini sırasında tamamladı. Kendi içinden konuşan ve sanki Mesnevi'nin eksik sayfalarını önüne sermek için gayret eden bütün bu semboller, genç şairi derinden etkilemiş, sema başlayınca o kadar çok sevdiği Şeyh Galib'in de halkaya dâhil olmasıyla birlikte ne yapacağını şaşırmıştı. Öyle ki, bir ara, tennurelerini savura savura dönen Mevlevîlerin arasına karışıp onlardan ve kurdukları dünyadan bir parça haline gelemediği için bir hayli hayıflanmıştı. Bir gece önce arkalarından esen Rast'ın sert rüzgârına boyun eğip ölen semazenlerden birini ertesi gün talebesi olarak karşısında görünce, bu kadar kısa sürede dirilmenin sırrına nasıl eriştiğine de bir türlü akıl erdirememişti.[159]

Buna mukabil Kısıklı'daki Bektaşî dergâhındaki manzara, bilhassa böyle durumlarda bir defa daha gelip karşısına dikiliyor, Erzurum'da Mustafa Kemal'e verdiği cevap da zihninde çok canlı durduğu için mistisizme dair şüphelerinde gedik açılmasına fırsat tanımıyordu. Bu şüphe öylesine derindi ki, yıllar sonra Konya tarihi üzerine çalışırken Moğol istilası neticesinde ortaya çıkan durumu, "anarşinin ta kendisi olan mistisizm" diye tarif edecek, arkasından da, "tasavvuf çeşnisine bürünmek şartıyla her aşırı hareket mazur görülürdü" diyecekti.[160]

Dahası da vardı. Bir şekilde tahammül ediyordu ama muallimlik fena halde canını sıkıyordu. Bunun bir sebebi okuyup yazmak için kendisine vakit kalmaması ise bir diğer sebebi de talebeleriyle neredeyse aynı yaşta olmasıydı. Yahya Kemal'den öğrendiği şekilde onlarla arkadaşlık kurmak istese bile taşrada bu çok zordu. Ağzından eksik etmediği sigarası ise otorite sağlamak için ne yazık ki kâfi gelmiyordu, çünkü talebelerin mühim bir kısmı zaten sigara içiyordu. Buna rağmen şiire meraklı talebelerinden Abdülhak Hamit'e,

bu benzerliğin daha sonra karışıklıklara sebebiyet vereceğini söyleyerek "Hamit Macit" ismini almasını tavsiye eden de kendisinden başkası değildi. Ne var ki şiire meraklı diğer talebesi Nail Vahdeti ile nâhoş bir hadise yaşamış, bu da kendisini iyice mesleğinden soğutmuştu. Bir gece etüdü esnasında arka sıralarda oturan Nail'in masaya neredeyse yatmış bir vaziyette şiir yazdığını görünce sinirlenip öğretmenler odasına çağırmıştı. Tokat atmak için elini havaya kaldırdığında ise boyu kendisinden uzun olan Nail uzanıp elini havada yakalamış, bu durum karşısında ne yapacağını şaşıran genç muallim kıpkırmızı kesilmişti.[161]

Bütün bunlar üst üste birikince Erzurum'da içine girdiği yazmama orucunu Konya'da da istikrarlı bir biçimde sürdürecekti. Kendisini kimi zaman büyük bir boşluğun ortasında, kimi zaman bir uçurumun kıyısında buluyor, doğrusu bu ya, oralardan uzaklaşmak için de pek bir çaba göstermiyordu. Yahya Kemal elçi olarak Varşova'daydı, en yakın arkadaşı Ahmet Kutsi Paris'teydi. Kendisi ise ne zamandır bozkırın ortasına demirli bir gemi olarak tasavvur ettiği Konya'da kimi gün Alaaddin Tepesi'nde veya Kubbe-i Hadra'da yapayalnız geziniyor, kimi zaman da hiçbir lezzet almadığı halde Meram Bağları'ndaki eğlencelere dâhil oluyordu.

Zihninin bir tarafı ise Kerkük gecelerinden alıp alnına yakıştırdığı kayıp bir yıldızla, Antalya'da o ışıltılı mağarada hakikatinin bir parçası kıldığı ölümle, Süleymaniye Camii'nin avlusunda Yahya Kemal'e rağmen içine düştüğü beyhudelikle bir araya gelmesine artık imkân vermiyor, tam tersine, Şark'ın kendisine bile faydası olmayan bir değirmen halinde boşu boşuna döndüğünü mütemadiyen hatırlatıyordu. Tek imkân ve ufuk Batı'ydı. Konya'nın Batı'sı ise İzmir yahut İstanbul değil, tabiatıyla Ankara'ydı. Biraz Batı'nın kuzeyine düşüyordu ama artık o kadar da olacaktı. "Cezri bir Batıcı" olmamak için kendisiyle yaptığı mücadeleden artık usanmıştı...

10

1927 Ekiminde Ankara Garı'nda trenden inip kitapların bir hayli ağırlaştırdığı tahta bir valizle nerede olduğunu bile bilmediği Ankara Lisesi'ne doğru yürürken, bir yıl önce tam da bu mevsimde Konya'da yaşadığı büyük krizi hatırlamıştı. Şimdi korku ile aklına gelen o beyhude günleri, tabii ki o vakit bu kelime ile isimlendirmiyordu. Zaten bu teknik olarak da mümkün değildi çünkü "kriz" kelimesini daha sonra okuduğu kitapların birinde bulmuş ve itiraf etmek gerekirse nekahet dönemi bin bir nazla geçen şımarık çocuklar gibi sevinmişti. Gerçi bu sevinç bulutlu, karanlık bir gecede bir yıldız ışıltısının görünüp kaybolması kadar kısa sürmüş, hemen arkasından yerini daha büyük bir boşluğa bırakmıştı ama o kısacık zaman dilimi bile kanayan ruhunun güneşe hasret taraflarını bir başka gözle görmesine imkân tanımıştı.

Varlığının bir tarafı Kubbe-i Hadra'da gezinip Mevlânâ ile Şeyh Galib arasında teselli arıyor, diğer tarafı ise Baudelaire'in yahut Verlaine'nin gölgesine sığınarak Dostoyevski'yi kıskandıracak azaplar ortasında kıvranıyordu. Bozkırın boşluğuna bakan odasının pencerelerine kollarını yaslayıp Şeyh Galib'in "Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen" mısraını sık sık tekrarlasa da bu bakış açısını çoktan yitirdiğini fark etmişti. Hâlbuki aynaya bakmak, aynadaki görüntüsüyle konuşmak çocukluğundan kendisine miras kalan belki de en önemli dış tesirdi. Aynalar onun için insan

talihinin remzi, zihnin gaibe doğru uzatılmış imkânı gibiydiler. Gördüğü bütün aynalarda mutlaka kendisiyle göz göze gelmeye gayret eder, nereye giderse gitsin ilk önce mutlaka bir ayna alıp yaşadığı odanın duvarına asardı. Konya'da da bunu ihmal etmemiş, şehre indiğinin ertesi günü Hükümet Konağı'nın sol tarafındaki manifaturacılardan birisine girerek küçük bir ayna almış ve alır almaz da nerede bulunduğunu aklına getirmeden birkaç dakika kendisiyle meşgul olmuştu.[162]

Zaten kriz de bir gece yarısı kar fırtınası pencere pervazlarını titretirken, aynanın karşısına geçip kandil ışığında gözlerini gözlerine diktiği an başlamıştı. Çok tuhaf bir kırılmayla aynada gördüğü insanla kendisi arasında hiçbir benzerlik bulunmadığını, bambaşka bir çift gözün dik dik yüzüne baktığını berrak bir keskinlikle idrak etmişti. Karşısındaki yine sarışınla kumral arası bir adamdı, yine kirpiklerinin ucu altın suyuna batırılmış gibiydi ve yine elâ gözlerinden uçurumlar geçiyordu ama önceden âşinâ olduğu birisi asla değildi. O günlerde okuduğu Dostoyevski'nin tesiriyle bir an aynanın içinden Raskolnikov'un üzerine doğru eğildiğini zannetmiş ve ne yapacağını şaşırmıştı. Tam o esnada kandilin sönmesi bu temasın müddetini ve mühletini kısaltmış, önce sigarasını, arkasından kandili yakarak tekrar aynaya baktığında ise derin bir boşluk dışında hiçbir şey bulamamıştı. O derin boşluk yahut o boşluktan kopan bir fırtına, eriyen bir mum gibi gözbebeklerinden yanaklarına doğru akarak dudaklarının kenarındaki ince çizgiyi takip edip çenesine doğru süzüldüğü halde, nihayet ağlayabildiğini fark etmesi biraz zaman almıştı...

Sonradan üzerinde düşününce bunu Baudelaire'nin daha derinden yaşadığını tasavvur ettiği "taşra sıkıntısı"na benzetmiş, bu müştereklikten haz duyduğunu da aynaya yeniden yerleşen gözbebeklerine itiraf etmekten çekinmemişti. Fakat bu çok kısa bir hazdı, Avrupa'ya gidememe endişesine, "Artık hiçbir şey yazamayacağım" saplantısı da eklenince, kolayca kıyısına geldiği uçuruma bir defa daha yuvarlanmakta bir lâhza olsun tereddüt etmemişti. İnsanları içten tatmin etmenin, "Hoşça bak zâtına..." terbiyesinin kıyısına yeniden getirmenin imkânsızlığına dair inancı, hakikati ve hakikatle olan münasebetini zedeliyordu. Yahya Kemal'in derslerinde ve gezilerinde edindiği ışıltılı idrak bir anda kendisini terk etmiş, Süleymaniye'nin avlusunda bütün ruhunu serinleten aidiyet hissi sanki bir başka kâinata taşınmıştı. İnsana takılıp kaldığını ve insanda ziyadesiyle vakit kaybettiğini bildiği halde bir adım ileri gidemiyordu. İşin en ıstırap verici tarafı şuydu ki, kim olacağına dair en ufak bir tahayyüle de sahip değildi.

Bütün bu düşünceler daha fazla içine kapanmasına ve daha fazla çevresinden kopmasına yol açacaktı. Zaten bütün çevresi birkaç talebe ile birkaç muallimden ibaretti ve onlarla konuşabileceği hemen her şeyi de ilk bir ayda çoktan tüketmişti. Buna rağmen günden güne azaldığını hissettiği bir ciddiyetle sınıfa girip dersini veriyor, arkasından da odasına kapanıp okuyordu. Dışı ne kadar muallimse, içi o kadar talebeydi fakat bu talebi doyuracak imkânlardan çok uzaktaydı. İstanbul'a ısmarladığı iki kitabın gelmesi bile kimi zaman ayları buluyordu. İyice zayıflamış, bu zayıflık yüzündeki kemiklerin daha görünür hale gelmesine yol açmıştı. Ancak asıl fark gözlerindeydi. Kerkük'ten, Sinop'tan, Siirt'ten, Antalya'dan İstanbul'a taşıdığı, Erzurum'da bile solmasına fırsat vermediği gözleri sanki bütün canlığını yitirmiş, bozkırın ortasında, bozkırın bir parçası haline gelmişti.

Bunun için tayininin Ankara'ya çıktığını öğrenince, İstanbul'a dair hayaller kurduğu halde bir miktar sevinmişti. Fakülte'deki arkadaşlarından hiç değilse birkaçına tesadüf edebilir ve böylece yüreğini yakan konuşma ihtiyacını, o derin susuzluğu bir parça giderebilirdi. Kaldı ki, Konya yahut Erzurum'la kıyaslandığında Ankara'dan İstanbul'a gitmek

çok daha kolaydı. Kendisine itiraf etmekten korksa da, bir büyük beklentisi daha vardı. Belki bir gün bir yerde Mustafa Kemal'le yeniden karşılaşır ve Erzurum'daki mahcubiyetini bir kenara bırakarak, "Paşam, benim mutlaka Avrupa'ya gitmem lâzım" diyebilirdi. Bilhassa bu sonuncu ihtimal Konya gecelerinde zihnini o kadar meşgul etmişti ki, hayal iken hakikate dönüşebileceğine neredeyse inanmıştı.

Elindeki tahta bavulu yere koyup bir sigara yakarak etrafına baktı. Ankara da netice itibariyle bozkırın bir parçasıydı ama hiç değilse bir canlılık, bir hareket, bir faaliyet ve bütün bunları besleyen bir ruh iklimi vardı. Işıltısını yitirmiş gözlerini bir süre çevresindeki inşaatlarda gezdirdi. Tezekten, kerpiçten veya balçıktan başka inşaat malzemesi tanımayan Anadolu köylüsü, sanki yıllardır aynı işi yaparmış gibi beton binalara omuz veriyordu. Onlardan birine Ankara Lisesi'nin yerini sordu, o bir diğerine sordu, o diğeri de bir başkasına. Neticede genç adamın aradığı yerin aslında Ankara Lisesi değil "Taş Mektep" olduğuna karar verildi. Siyah, şişkin damarlı, kalın elleri olan iki kişi yanına gelip bozkırın ortasında tek başına duran ve mimarisiyle kendini hemen belli eden bir binayı işaret etti. Gayrı-ihtiyarî önce kendisinin hayatla hakiki anlamda hiçbir zaman temas etmemiş beyaz ve yumuşak ellerine, arkasından da gösterilen yere baktı.[163]

İnşaat işçisi köylülerin "Taş Mektep" diye bildiği, tayin vesikasında ise 'Ankara Lisesi' ismiyle yer alan bina iki katlıydı gerçi ama en azından ön cephesiyle Zeynep Hanım Konağı'nı andırıyordu. Birden zihninin bütün kapı ve pencerelerinin açıldığını, o kapı ve pencerelerden üzerine hücum eden hatıralar zincirinin kendisini kucaklayıp Zeynep Hanım Konağı'nın çift taraflı mermer girişinin önüne bıraktığını hissetti. Yahya Kemal başında fesi, yeleğinin cebinde köstekli saati, bir elinde asası ile her zamanki jestlerini kuşanmış hararetli hararetli bir şeyler anlatıyor, kendisi ise

gözbebeklerindeki ışıltıya yenilerini ekleyerek bekliyordu. Fakülte'nin kapısından çıkınca Beyazıt tarafına döndüklerine göre İkbal'e gidiyor olmalıydılar. Koşarak kendilerine yetişmeye çalışan Orhan Şaik mi yoksa Mustafa Nihat mıydı?

Koşarak gelen arkadaşının kim olduğunu görmek için başını çevirince biraz önce kendisine "Taş Mektep"i işaret eden iki Anadolu köylüsü ile göz göze geldi. İkisi de büyük bir dikkat ve biraz da hayretle kendisine bakıyordu. İlkin bunun sebebini anlayamadı ve "Bunlar zaten gördükleri her kravatlı adam karşısında aynı ezikliği hissederler ve böyle yaparak aslında karşılarındaki insana çile çektirdiklerini bir türlü anlamazlar" diye düşündü. Köylülerin yüzündeki şaşkınlığın daha da arttığını görünce, bu kez de, "Herhalde sigara isteyecekler ama cesaret edemiyorlar" diyecekti ki işte o zaman aslında yüksek sesle konuştuğunu ve köylülerin de ona "kravatlı bir deli" gözüyle baktıklarını anladı. Zaten bir müddettir onlar için her kravatlı biraz deli demekti ve bunu hem Erzurum'da hem de Konya'da tecrübe etmişti.

Tahta bavulunu koyduğu yerden alıp yürümeye başladığında, hayatın ve insanın birbirinden tamamen ayrı şeyler olduğunu nihayet fark etmişti. Biri ötekini etiyle, kemiğiyle, alın teriyle, düşüncesiyle yapıyordu. Fakat hiçbir zaman aynı şey olmuyorlardı. Belki de ömrünün sonuna kadar ikisinin ortasında sallanıp duracaktı. Ne ferdî saadetinden vazgeçebilecek, ne de artık fikrî saadetini ihmal edebilecekti.

Yeni bir hayat vaat eden Ankara, hem ferdî hem de fikrî saadetinin anahtarı olabilir miydi acaba? Yirmi altı yaşındaki edebiyat muallimi, yürürken ıslık çalmaya başladığının farkında bile değildi...

11

Taş Mektep'e geldiğinde sadece paçaları değil, üzerindeki her şeyle birlikte saçları, gür kaşları ve hatta kirpikleri de toz içinde kalmıştı. İki küçük dere yatağı, deve dikenleriyle kaplı çorak bir arazi, suyu artık akmayan bir çeşmenin başında nasılsa bitivermiş gölgesiz bir söğüt, birkaç inek ve manda, gıcırdayarak geçip giden bir kağnı, bunlara inat ve şaka yapar gibi birdenbire görüntüye giren bir otomobil ve otomobilin içindeki silindir şapkalı iki zat neredeyse bütün manzarayı teşkil ediyordu. Bu küçük orta Anadolu kasabası, Meclis, Ankara Palas, birkaç mektep, diken ve ayrık otlarıyla kaplı tarlalar ve külliyetli miktarda tozdan ibaretti. Tabii bir de bütün bunlara, bozkırın ortasında olup bitenlere bir ucundan tebessüm eder gibi bakan Ankara Kalesi'ni de ilâve etmek gerekiyordu. Fakat esas unsur tozdu. Çok titiz birisi olmamakla birlikte, bu kadar toza bulanmak kendisini bile rahatsız etmişti.

Binaya yakından bakınca Zeynep Hanım Konağı'na benzetmekte hiç de haksız olmadığını görerek sevindi. Bir an Sahaflar'dan çıkarak Çınaraltı'ndaki güvercinlerin kanat şakırtılarına kulak kesildiğini, arkasından da Beyazıt Camii'nin son cemaat yerinin ortasında bir mücevher gibi duran şadırvanın etrafında yürüdüğünü zannetti. Birazdan Küllük'ün önünde durup dört yılını geçirdiği Edebiyat Fakültesi'ne derin bir tahassürle bakacaktı. Gerçi mektep binası sadece iki katlıydı ama yüksek tavanlı koridorları, kemerli ve uzun pencereleri ile İstanbul'da kendisinin önemli bir tarafını yaptığına inandığı Fakülte'nin küçük bir kopyası gibiydi. Dört sütunun üzerine oturtulan giriş kapısının tanziminde bile sanki Zeynep Hanım Konağı esas alınmıştı.

Mektebin içine girip bir müddet koridorda dolaştıktan sonra tekrar kapının önüne çıkarak birkaç bina ve fakat daha ziyade inşatlarla kesintiye uğrayan bozkıra baktı. Bahçeye yeni dikildiği her halinden belli olan ağaçlar eğer su bulur da büyürse, birkaç yıl içinde bir şeye benzeyebilirdi. Hâlâ küçük bir kasabadan ibaret olan şehrin kaderi de aslında mektebin bahçesindeki ağaçların kaderine paralel bir seyir izliyordu. Hükümet binaları tamamlanır, yollar açılır, evler, mektepler, hastaneler, parklar, oteller, fabrikalar yapılırsa modern bir şehir elde edilebilirdi.

Şurası bir hakikatti ki, bunların hepsi, hatta daha fazlası büyük bir süratle tamamlansa bile ancak hayatın maddi taraflarını tanzim edebilirdi, hâlbuki Ankara'nın bunların dışında ve üzerinde birtakım şeylere daha ihtiyacı vardı. Milli Mücadele, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni devletin kuruluşu, biraz da acele ile birbirini takip eden inkılâplar bu ruhun ancak bir cephesini yapabilirdi. Asıl mesele insanın tanzimiydi. Yüz yıldır bocalayan, nereye ait olduğunu bir türlü tayin edemeyen, yüzünü hangi yöne çevirse, aksi yönden gelen darbeyle sarsılan, nihayet değer ve hakikat nâmına ne varsa hepsini bir kenara iten bir cemiyeti yeniden ayağa kaldırmak bina yapmak kadar kolay değildi. Zaten bunun akislerini insan çehrelerinde pürüzsüz bir şekilde görmek mümkündü. İnkılâplara en fazla inananlar dâhil, hemen herkesin çehresine bir tereddüdün gölgesi gelip yerleşmişti. Mesele bu tereddüdü ortadan kaldırıp onun yerine sağlam bir şeyler koyabilmekteydi.

Taş Mektep'in Müdür Muavini Mehmet Bey, kirpiklerine

kadar toz içindeki bu yeni edebiyat muallimini, memnuniyetsizliğini apaçık ortaya koyan nazarlarla tepeden tırnağa süzdükten sonra, müstahdemi çağırıp odasına götürmesini emretmişti. Bir karış toz içindeki tahta bavulu kapan müstahdem önde, bir karış toz içindeki edebiyat muallimi arkada, mektep binasından çıkıp yan taraftaki pansiyonun yolunu tutmuşlardı. Burası mimari hiçbir özelliği bulunmayan iki katlı bir binaydı ve bina beton olduğu halde merdivenleri ahşaptı. İkinci katta içlerinde bir karyola, küçük bir masa ile tahta bir iskemle bulunan sekiz on oda, bir nevi lojman olarak bekâr öğretmenlere tahsis edilmişti. Müstahdem boş olan odanın kapısını açıp geriye çekilerek Muallim Bey'e yol verdi.

Ahmet Hamdi, böylece sadece beş yıl kalacağı odaya değil, bir başka dünyaya da adım atmış oldu. Burası Ankara'ydı; gerek Erzurum'da, gerekse Konya'da bu şehirde olup bitenlere, teşekkül ettirilmek istenen yeni hayata dair bir hayli malumat geziniyordu ama meselenin hakiki mahiyetini kimsenin bildiği yoktu. İşin garip tarafı, oturup bunları konuşabileceği, münakaşa edebileceği herhangi birisi de mevcut değildi. Tahayyül ve tasavvur edilen yeni hayatın bir tarafına Yahya Kemal ve okuduğu bazı kitaplar yüzünden âşinâ olsa bile, Yahya Kemal çok uzaktaydı ve diğerleri de netice itibariyle kitaptı. Kitaplarda kurulan dünyaların hakikatle teması hakkında ta Erzurum'dan itibaren büyüttüğü şüpheler, Konya'da bir hayli derinleşmişti.

Tozlu bavulunu masanın üzerine koyup pencereden dışarı baktı. Ankara Kalesi'nin sert profili bir tablo gibi bütün pencereyi işgal ediyordu. Çok geçmeden Ankara Kalesi'ni bir fikr-i sabit haline getireceğini, günün birçok saatinde dar sokaklarında başıboş dolaşacağını, eski Anadolu evlerini seyretmekten tuhaf bir lezzet alacağını bilmiyordu henüz.[164] Ancak bu kaleyi gördüğü ilk andan itibaren zihninde canlanan fotoğrafı gayet iyi hatırlıyordu. Anafartalar ve Dumlupınar kahramanı son muharebenin sabahında ağzında sigarası, bir tepeye doğru tek başına ağır ağır ve düşünceli adımlarla tırmanıyordu. Zihni şaşırtıcı bir terkip yaparak Mustafa Kemal ile Ankara Kalesi profilini birleştirmiş, Kocatepe'ye değil, Ankara Kalesi'ne tırmanmasını münasip görmüştü. Kalenin burçlarına bakarken bu fotoğraf kendiliğinden gözlerinin önüne gelmiş ve bir daha da bu iki hayali birbirinden ayıramamıştı.

Oysa Mustafa Kemal, merdivenlerden çıkarken büyük bir dikkatle baktığı Çankaya sırtlarındaydı. Orada küçük bir bağ evinde kalıyor, misafirlerini orada ağırlayıp o ünlü sofralarını orada kuruyor ve bütün bir cemiyetin hayatını yeniden şekillendirecek kararları orada alıyordu. Genç edebiyat muallimi, bu kararlar alınırken bütün detayların lazım geldiği kadar gözden geçirilip geçirilmediğinden, münakaşa edilip edilmediğinden tabiatıyla haberdar değildi. Fakat ne çıkar, Yahya Kemal'in derslerinden aklında kaldığı kadarıyla, araya hadiseler girdiği zaman eski ruh halini ve düşünceyi bulmak zaten imkânsızdı. Çünkü hadiselerle birlikte insan da değişiyordu. İnsanın değişmesi ise fikrin bambaşka sahillere sürüklenmesi, mazinin de yeni vaziyete uygun olarak yeni baştan tanzim edilmesi mânâsına geliyordu.[165]

Pencereden Ankara Kalesi'ne bakarken o akşamı bütün teferruatıyla hatırlamıştı. İkbal'de Yahya Kemal'in çevresini sarmışlar, onun iri cüssesiyle beslediği geniş el kol hareketleriyle anlattıklarını dinliyorlardı. Bir sigara yakarak hocasının söylediklerine yeniden kulak vermeye çalıştı. Fikirden söz ediyordu, fikirden söz etmesinde şaşırtıcı bir taraf yoktu. Şaşırtıcı olan fikirle iktidar arasında kurduğu münasebetti: Hayat kendi şeklini veya şekilsizliğini, o devamlı oluş halini herhangi bir fikrin hatırı için bir kenara bırakamazdı. Zaten onun için hiçbir yerde iktidar, bizzat kendisi getirmiş olsa bi-

le fikrin peşinden gitmiyordu. Şüphesiz fikir bazen iktidarı hazırlıyordu lakin bütünüyle hükümran olması imkânsızdı. Asıl hükümran olan, saltanatını süren hadiseler veya onların yanı başında devrini savmadıkça kudreti azalmayan realitelerdi. Bu itibarla, kim olursa olsun, aksiyonda büyük adam, yalnızca küçük bir an yahut muayyen bir devreydi. Her ömrün, her cemiyetin, her fikrin bir altın saati vardı ve büyük adam o altın saatin ta kendisiydi. Bu bakımdan iktidarın fikirden hoşlanmaması son derece tabii bir şeydi, çünkü hadiseler karşısında elini kolunu bağlamaktan başka bir işe yaramazdı. Meğer ki çok cesur ve münhasıran bir noktada kendini teksif etmiş olsun ve gündelik hadiselerin dışına çıkabilsin; küçük küçük gelen dalgaları yenmekten vazgeçsin ve asıl meseleyi görsün. Fakat hayat yani etraf buna razı olur muydu? Bütün fecaat, insanın insanla karşılaşa karşılaşa, en sonunda kendisini tanımayacak hale gelmesiydi. Fikirler de öyleydi, hayatla karşılaşa karşılaşa maalesef bir süre sonra tanınmaz hale geliyordu...[166]

Ahmet Hamdi, Yahya Kemal'in ne kadar haklı olduğunu, küçük şehrin her şeyiyle birbirini cepheden gören Çankaya tepesi ile Ankara Kalesi arasında büyüyüp şekillendiğini idrak ettikçe daha iyi öğrenecekti. Ankara Kalesi'nde ortaya atılan bir fikrin Çankaya'ya tırmanana kadar yahut Çankaya'da bir kurtuluş müjdesi gibi benimsenen bir inkılâbın Ulus'a inene kadar nasıl tanınmayacak hale geleceğini ise bizzat tecrübe edecekti. Fakat bunun çok da ehemmiyeti yoktu, netice itibariyle dünya tarihindeki bütün inkılâplar, halkla devletin birbirine rağmen iki farklı mahiyet teşkil etmesinin kurbanı olmamış mıydı zaten?

12

Ankara'da hayat hakikaten Erzurum'dan da, Konya'dan da, hatta İstanbul'dan da farklı bir şekilde akıyor, bu serazat üslûp bir vakit sonra insanların zihninde de lâzım gelen terkibi yapıyordu. Şu da vardı ki, şehrin aktüalitesi her gün bir yenisine başlanan yeni binalarla Mustafa Kemal'in hayatı etrafında dönüyordu. Bu, nerede basıldığı bilinmeyen, hatta hiçbir zaman kimsenin eline geçmeyen, fakat sizden başka herkesin okuduğu ve her ağzın beraberce size naklettiği bir gazeteye benziyordu. Öyle ki, aynı fıkrayı, herkesin âdeta zaruri olarak günde birkaç defa birbirine rastladığı bu şehirde, bir saat içinde yirmi kişi birden size anlatabilirdi. Şehrin her köşesinin, rast geldiğiniz her insanın naklettiği çetin savaş ve karar günleri esas tefrikaydı. Bu insanların kendileri, yaşadıkları şeyleri anlatmasalar bile, siz o günlerdeki hayatlarını yine de tasavvur edebilirdiniz. Bununla beraber her şeyi o kadar büyük ve cazip gösteren büyü artık bozulmuştu. Beş sene öncesinin tarihini yapanlar, onun aydınlığından çıkmışlar, günlük şeylerin ışığında yaşıyorlardı. Yalnız Mustafa Kemal kendi *lejander* hayatına devam ediyordu.[167]

Mustafa Kemal'in "lejander hayatı" ile kıyas kabul etmese bile edebiyata meraklı genç insanlar olarak kendileri de, inşaat halindeki Ulus Meydanı'nın bir köşesinde yer alan İstanbul Pastanesi'nde farklı bir efsanenin peşinden koşuyorlardı. Kendileri kim miydi? André Gide ile Marcel Proust da vardı arala-

rında, Charles Baudelaire ile Gérard de Nerval de; Paul Morand ile Anatole France da dâhildi ekibe, Fyodor Mihayloviç Dostoyevski ile Paul Verlaine de. Tabii her "ecnebi"ye bir yerli isim eşlik ediyordu ve onlar arasında ilk göze çarpanlar da bir kısmı Edebiyat Fakültesi'nden, bir kısmı *Dergâh* yıllarından, bir kısmı da İkbal'den birbirine âşinâ yüzlerdi. Suut Kemal, Sadri Ertem, Yaşar Nabi, Ahmet Kutsi, Nurullah Atâ, Dr. İzzettin Şadan, Nusret Hızır, Feridun Fazıl ve Enver Behnan ilk göze çarpanlardı. Ankara Lisesi'nde aynı koridoru paylaştıkları Ziyaeddin Fahri, Faruk Nafiz ve Rıfkı Melûl gibi meslektaşları ile birlikte, yolu zaman zaman Ankara'ya düşen Necip Fazıl da İstanbul Pastanesi'nin müdavimleri arasındaydı.

Pastanecinin toz toprak içinde açtığı mekâna neden "İstanbul" adını verdiğini bilmek imkânsızdı belki ama muhtelif mesleklere mensup genç edebiyatçıların burayı sadece ismi için tercih ettiğini tahmin etmek o kadar da zor değildi. Zihinlerinin bir tarafı Ankara'da filizlenen yeni hayattan yana olsa da, ruhlarının ihmal edemeyecekleri büyük bir bölümü İstanbul'a aitti. Herhalde bu sadece İstanbul'da doğmaktan veya orada herhangi bir mektepte tahsil görmekten ibaret bir tercihin neticesi olarak görülemezdi. Daha sonra Batı'nın muhtelif şehirlerine gidenler dâhil hemen hepsi, medeniyetin çeşitli tezahürleriyle ilk defa İstanbul'da karşılaşmış, o zaman bu kadar yerli yerinde bir değerlendirme yapabilecek kapasiteye sahip olmasalar bile, bunun kıymetini asıl şimdi yani bozkırın ortasına düşünce anlamışlardı.

Ahmet Hamdi ise yıllar sonra eski dostlarını bulmanın ve yeni dostlar edinmenin ruhunda estirdiği fırtınalar eşliğinde, kısa sürede gözbebeklerindeki ışıltıya yeniden kavuşmuştu. Felsefe ve estetik muallimi Suut Kemal'in tayininin de Ankara Lisesi'ne çıkması ve bir süre sonra ikisinin aynı odayı paylaşmaları hakikaten bir talihti. Bu oda arkadaşlığı kısa sürede geceler boyunca Fransız şiiri veya romanı üzerine sohbet ve münakaşalara dönecek, her ikisi de bu gecelerden sabaha zenginleşmiş olarak çıkacaktı. Hemen her gün dersler bitince tozlu yollardan geçerek Ankara Palas'taki Hachette Kitabevi'ne uğruyorlar, yeni yayınları gözden geçirdikten ve bir ikisini koltuklarının altına sıkıştırdıktan sonra soluğu İstanbul Pastanesi'nde alıyorlardı. Çok geçmeden İş Bankası Muhasebe Şefi olarak Ankara'ya tayin edilen ve hemen ertesi akşam pastaneye konuk olan Necip Fazıl, İstanbul'da yapılan tasnife sadık kalarak müdavimlere, "Esâfil-i Şark" ismini hemen yapıştırmıştı ve esasen kimsenin bundan şikâyetçi olduğu da söylenemezdi.

Bütün bunların Ahmet Hamdi'deki müspet tezahürleri neticesini göstermekte gecikmedi. *Dergâh* yıllarında kendisine mühlet vererek tam dokuz sene ertelediği nesre geri dönüp bazı kitap kritikleri neşretti. Suut Kemal ile dostlukları tercüme vadisindeki tecrübelerini de cesaretlendirdi. Anatole France'tan yaptığı, *Kaz Ayaklı Kraliçe Kebapçısı* isimli roman *Hayat* mecmuası tarafından fasiküller halinde yayımlandı. Tabiatıyla kirpiklerinin hizasına kadar gelen su, şiirin mucizevî kapısından içeri yeniden girmesini de sağlamıştı. Bütün o Erzurum ve Konya yıllarında kapanan musluk açılmış ve şiirler peş peşe gelmeye başlamıştı. Belki bunda talebeleri arasında şiire meraklı bir hayli fazla ismin bulunmasının da tesiri vardı. Bu kadar çok şiir meraklısı ya insanı şiirden bütünüyle soğutup uzaklaştırırdı veya tam tersine, her yazdığının bir öncekinden daha yüksek irtifada gezinmesine sebep olurdu. Onda ikincisi tecelli etmiş, Melih Cevdet, Oktay Rifat, Orhan Veli, Fuat Bayramoğlu gibi talebeleri ile birlikte yeni yollara girmişti.

Ama o asıl Ahmet Muhip'i hatırlıyordu. İlk derslerin birinde, pencereden deve dikenleriyle kaplı bozkıra ve Ankara Kalesi'nin sisli ufuklarına bakarak Mona Lisa'nın ellerini anlatıyordu. Şeyh Galib'den yola çıkarak mı Leonardo'ya uğradığını yahut Leonardo'dan hareket ederek mi Paris'e kadar uzandığı-

nı hakikaten bilmiyordu. Bildiği, kırk beş dakika boyunca Mona Lisa'nın elleri hakkında konuştuğuydu. Birden arka sıralarda oturan uzun boylu bir delikanlının inanılmaz bir dikkatle ve gözbebeklerinden apaçık okunan bir hayretle kendisini dinlediğini fark etti. Bu manzarayı bir yerlerden gayet net hatırlıyordu fakat bir süre çıkartamadı. Sonra tesadüfen zihninin kapıları aralandı ve 1919 Kasımına kadar uzandı. Kendisi de Yahya Kemal'in ilk dersini benzer bir dikkat ve hayretle takip etmişti.

Ders bittiğinde koridora çıkıp sigarasını yakmıştı ki, boyu bir hayli uzun olan talebesinin kendisine doğru geldiğini gördü. Saçlarını düzgün bir biçimde geriye taradığı halde kravat bağlamayı bilmediği her halinden belliydi. Buna mukabil asıl hareket gözbebeklerindeki ışıltıdaydı. İsmini sordu, "Ahmet Muhip efendim" cevabını aldı. Şiirle alakadar olup olmadığını sordu, "Evet efendim" cevabını aldı. Kitap bulup bulamadığını sordu, "Hayır efendim" cevabını aldı. "Derslerden sonra lütfen odama uğrar mısınız" diye sordu ve cevabını almadan yürüyüp gitti...

Kendisinin Yahya Kemal karşısındaki haline benzettiği Ahmet Muhip, o ilk derste hem Jokond'un ellerine hem de sanata âşık olacaktı. Hocasının pansiyondaki odasına gittiğinde ise bir defa daha şaşıracaktı. Yatağın ve masanın üstü neyse ne de, yerler bile gelişigüzel atılmış ciltlerden müteşekkil bir kitap mezarlığı gibiydi. Kitapların neredeyse tamamı Batılı muharrirlere aitti. Ahmet Hamdi talebesiyle birkaç kelime konuştuktan sonra kitap mezarlığından küçük bir cildi alarak eline tutuşturmuş ve "Bunu mutlaka okuyup anlamalısınız" demişti.

Ahmet Hamdi'nin talebesinin Fransızca bilip bilmediğini bile sormadan eline tutuşturduğu kitap *Les Fleurs du Mal* ismini taşıyordu. Ahmet Muhip hemen o akşam Fransızca öğrenmeye başlayacak ve böylece hocasının kendisine armağan ettiği Baudelaire'in *Şer Çiçekleri* kitabını okuyup anlamak için ilk adımı atmış olacaktı.[168]

Ahmet Hamdi ise kafasında bin bir sual olduğu için bu zaman dilimini hemen zihninin arka taraflarında bir yere tıkıştırdıktan sonra soluğu İstanbul Pastanesi'nde almış, Nurullah ve Suut Kemal ile birlikte sonu gelmeyen münakaşalarından birisine daha dalmıştı. Ne var ki, Dr. İzzettin Şadan'ın muvakkithaneden çıkmış gibi bir saniye sektirmeden her zamanki saatinde masaya dâhil ve müdahil olmasıyla münakaşa tam ortasından kesilmişti. Dr. İzzettin Şadan, otuz yaşlarında, hafif esmer, tıknazlığa doğru gidebilecek yapıda, ortadan uzun boylu genç bir adamdı. Psikanaliz tahsili yüzünden sol omzunda Freud'la birlikte gezinir, neredeyse onun adını anmadan tek bir cümle israf etmezdi. Avrupa'dan memlekete döner dönmez ilk iş olarak Emraz-ı Akliye ve Asabiye Cemiyeti'ni kurmuş, idare heyeti reisliğine de behemehal kendisini getirmişti. Freud'u hakikaten anlayıp anlamadığı bir hayli bulanıktı ama ondan müteşekkil bir dünyası ve dünyaya dâhil ettiği istisnasız herkese "hasta" gözüyle bakan bir muhayyilesi vardı. Daha masaya oturmadan, "Ismarladığım rüyaları gördünüz mü?" diye suale başlamış, baştan aşağı dikkat ve irade kesilerek acıyan bir gözle muhataplarının yüzüne baktıktan sonra kabiliyetlerinden duyduğu şüpheyi zerre gizlemeden geldiği gibi çekip gitmişti. Fakat istisnasız hepsi Dr. İzzettin Şadan'ı ciddiye almak zorundaydı, aksi takdirde Freud'un nazariyeleri doğrultusunda kimin başına neyin geleceğini kimse bilemezdi. Buna rağmen ilk gülen Ahmet Hamdi oldu. Erzurum'da yahut Konya'da bütün kahkahalarını biriktirip bugünü beklemiş gibi gülüyordu ve esasen gülüşlerinde Dr. İzzettin Şadan'ı bir hayli memnun edecek marazi bir taraf bulunduğunu da gayet iyi biliyordu...

13

Gazi Terbiye Enstitüsü'nün içinde pek de küçük sayılamayacak bir havuzun da yer aldığı bahçesi, bozkırın ortasında hakiki bir vaha gibiydi. Dut ağaçları, çamlar, söğütler, serviler bu vahayı besliyor, Musiki Muallim Mektebi'nden gelen piyano ve keman sesleri ise insana Paris veya Viyana'nın geniş ve aydınlık bulvarlarında yürüdüğü hissini veriyordu. Mimar Kemalettin Bey'in yaptığı bina, Ankara'daki şantiye manzarasının aksine, şahsiyetiyle hemen kendini belli ediyordu. Diğerlerinin ise hiçbirinin üslûbu yanı başındakini tutmuyor, çoğu mimari mecmualardan nakledilmiş gibi duran villalar ve küçük memur mahalleleri birbirini takip ediyordu. Tek bir sokakta Riviera, İsviçre, İsveç, Bavyera modellerini görmek, onların arasında Abdülhamit devri mimarisine tesadüf etmek mümkündü. Yeni yapılan sefaret binaları bu mimari çeşitliliği artırıyor, bütün bu tecrübeler arasında Türk mimarlığı da kendisine bir üslûp yaratmaya çalışıyordu. Gazi Terbiye Enstitüsü ise İstanbul'daki Yeni Postane ve Dördüncü Vakıf Hanı ile başlayıp Ankara'da Türk Ocağı binası ile devam eden tecrübenin ve üslûbun devamı idi.[169]

Ankara Lisesi'nin yanı sıra Gazi Terbiye ile Musiki Muallim Mektebi'ndeki dersleri, Ahmet Hamdi'yi birkaç merhaleye birden taşıyacak, bu merhaleler ise Yahya Kemal'le birlikte dâhil olduğu dünyadan birkaç adım daha uzaklaşmasına yol açacaktı. Onun için asıl vaha, Musiki Muallim

Mektebi'ydi, çünkü burada Batı müziği tahsil ve icra ediliyordu. Bir önceki yıl Paris'ten yeni dönen genç bir ressam olan Muhittin Sebati, kendisine Beethoven'den söz etmiş, arkasından da getirdiği birkaç plağını dinletmişti. Bu birkaç plak Ahmet Hamdi'ye bambaşka bir dünyanın kapı ve pencerelerini bir hayli aralayacak, en azından o kapı ve pencerelerin arkasında olup bitenler hakkında sağlam fikirler değilse de birtakım ipuçları verecekti. Zaten o dikkat ve tecessüsünü kendisi ile birlikte büyüten nadir insanlardandı.

Şurası bir hakikatti ki, Musiki Muallim Mektebi'nin birkaç yüz plaktan müteşekkil bir arşivinin bulunduğunu fark etmesi, Yahya Kemal'den sonraki en büyük keşfiydi. Yahya Kemal, Batı tecrübesinin içinden geçerek ona kendisini göstermişti. Hâlbuki şimdi, Doğu'nun uçurumlarından gelerek Batı'ının zirvelerine yetişmeye gayret eden bir bozkır şehrinin ortasında, mimari dışında Batı'nın belki de en hakiki tarafı olan musiki ile meşgul olacaktı. Beethoven, Mozart, Bach, Çaykovski, Mendelssohn, Liszt, Wagner, Debussy, Borodin gibi isimler, asırların tecrübesini dağarcığına doldurup bütün dünyayı peşinde koşturan bu medeniyetin neden müteşekkil olduğunu, geniş kanatlarının gölgesini esirgemeden gösterecekti.

Ne var ki öyle olmadı. Dersten sonra kütüphaneye kapanıp iki saat boyunca gramofondan Beethoven'in *Pastoral Senfoni*'sini dinlediği halde hiçbir şey anlamadı. Kemanlar sürekli beyninde uğuldamış, nefesliler kıştan bahara geçerken bile bir türlü kendisine istediği manzarayı verememişti. Viyolonsellerin bir derenin akışına dahi yaklaşamayan sesleri kadar flütlerin rüzgârın esişine yetişme hevesi de sersemletmişti zihnini. Fakat en fenası piyanonun devreye girdiği hemen her detayı kaçırması ve kaçırdığının da neden sonra farkına varmasıydı. Bir ara, çok kısa bir an için kemanların kelebek kanatlarına eşlik ettiğini hisseder gibi olmuş fakat bir adım ötesine geçememişti.

Buna mukabil, bilhassa sanatla ilgili meselelerde geri adım atıp yolun ortasında geriye dönecek insanlardan değildi. Ertesi gün dersten sonra yine kütüphaneye kapandı ve bu defa bütün zihniyle birlikte kulaklarını da sadece kemanlara ayarladı. Enstrümanları tasnif ederse daha iyi bir neticeye ulaşabileceğini umuyordu. Nitekim ilk tecrübeden birkaç adım daha ileri gidebildiğini, kemanların çıkış ve inişleriyle birlikte Boğaz bahçelerinde bahar esintilerinin gezindiğini sezebildi. Kandilli önlerindeki dalgaların iskeleye önce hafif hafif, arkasından lodosun bütün öfkesini arkasına almış gibi cepheden vuruşunu ise viyolonsellerin yaptığı beklenmedik hamle ile kavrayıverdi.

Plağı başa alıp bu defa flütlere kulak kesildi. Kemanlar sonbahar bahçelerinde dalından kopan bir yaprağı örselememeye gayret ederek yere düşürürken, ağır ağır devreye giren flütler yerdeki yaprakların üzerinde geziniyor, kuru yaprakların hışırtısı nağme nağme her tarafa aksediyordu. Kemanların alttan alta flütleri destekleyip yol gösterdiğini de işte o sırada fark etti. Tek bir flüt yaprakların peşinden sürüklenirken, viyolonseller birdenbire bütün ağacı sallamaya başladı ve kulaklarını dolduran orman uğultusunun nereden geldiğini de keskin bir acıyla anlayıverdi. Hakikaten eline bir diken batmış yahut bıçakla parmağında derin bir yara açmış gibi bir acı hissetmişti. Sanki mevsim bütünüyle sahneden çekiliyordu ve çekilirken de arkasında ne varsa kendisiyle birlikte sürüklüyordu. Senfoni bittiğinde, bahçenin ortasına yığılanlardan birisi de kendisiydi...

Bu müzik Erzurum'da, Konya'da, Kerkük'te, Sinop'ta, Siirt'te yahut Antalya'da dinlediği Anadolu türkülerine, o türkülerden insan ruhuna kurşun gibi akan ağır hasrete ve bir çırpıdan yakıp kavuran acılara hiç benzemiyordu. Fakat ne çıkar, o kadar âşinâ olduğu Dede Efendi, Tab'î Mustafa Efendi, Hâfız Post veya Itrî'nin besteleriyle de en ufak bir yakınlığı yoktu. Aynı sesleri ve hatta bazen benzer enstrümanları kullanarak birbirinden tamamen farklı iki dünya kurmak mümkün olabiliyordu demek ki. Bu farklılığın temelinde yatan neydi ve bu iki farklı âlemi, en azından musiki üzerinden birbiriyle buluşturup biliştirmeye neden bugüne kadar hiç kimse teşebbüs etmemişti?

Gramofonun iğnesini yeniden plağın en dışındaki çizgiye koydu. Bu sefer kemanların uğultusuyla birlikte hemen her sesin, bütün gücüyle kendi dışındaki her şeyi işgal edip teslim almak için ahenkli bir bütün halinde harekete geçtiğini hissetti. Eşya ve tabiat, bu ani hücum karşısında müdafaasız yakalanmış olmanın mahcubiyetiyle içine kapanıyor, bu da müziğin çağıltılı bir nehir halinde bütün vücudunu sarsarak akıp gitmesine yol açıyordu. Piyano, flüt, keman, viyolonsel velhasıl bütün enstrümanlar sanki sadece bunun için icat edilmişti. Mevsimlerdeki birbirinin içine geçme halini bu sefer daha iyi keşfettiği halde, senfoninin başlangıcında kemanlarla viyolonsellerin yakaladığı uyumu, flütler birdenbire devreye girdiği için bir an kaçırmış, arkasından da işgale gönüllü boyun eğmekten başka bir şey yapamamıştı.

Fakat bu işgalin bir tarafında zihnini besleyen, kanatlanmasını hızlandıran tuhaf bir şey vardı. Yahya Kemal'le birlikte Boğaz'da bir yalıda Dede'nin *Ferahfeza Âyin*'ini dinlediklerinde de benzer bir tecrübeden geçtiğini hatırladı. Ancak orada musiki her birini kendi derinliklerine doğru yalnızlaştırmış, ruhu ve bedeni çok başka türlü bir ölüme, hayatın ötesinde fakat onun ürperiş halinde hatıralarıyla dolu bir ölüme eşlik edecek bir nevi kap haline getirmişti. *Ferahfeza*'nın icra edildiği sofa, duanın denizinde çalkalanan büyük bir gemi olmuştu ve herkesi kendi ömrünün sahillerine taşımıştı.[170] Halbuki *Pastoral Senfoni*, uzaklara gideni bile kendisine çağıran güvenli bir liman, her türlü çocuğa açık bir kucak gibiydi. *Ferahfeza* yalnızlaştırırken, *Pastoral Senfoni* ço-

ğaltıyor ve kalabalığa davet ediyordu. *Ferahfeza*, insanı kendi mağaralarına sürüklediği halde *Pastoral Senfoni*, mağaradakileri bile bahçenin ortasında yaktığı şenlik ateşlerinin etrafında toplanmaya çağırıyordu.

Yahya Kemal her ne kadar Şark ufuklarında başlayacak bir vuzuhtan söz etse de, Ahmet Hamdi için asıl vuzuh Garp ufuklarında göstermişti kendisini. Beethoven'den Mozart'a geçecek, onda bir hayli konakladıktan sonra sırasıyla Çaykovski, Mendelssohn, Debussy, Borodin, Liszt ve Wagner'e eşlik edecekti. Fakat şahsiyetinin Batı'ya açık penceresini asıl büyüleyecek isim Johann Sebastian Bach olacaktı. Bach'ı her dinleyişinde kendisine eksik kaldığını çok daha iyi hissediyor, buna rağmen bu eksiklik bir tür mağlubiyeti bir alev topu halinde getirip kucağına bırakmak yerine, bütünlenmenin gizli adreslerini de bünyesinde barındırdığını müjdeliyordu.

Şurası da vardı ki, bir başka şaşkınlığı da Vivaldi dinlerken yaşayacaktı, bilhassa *Mevsimler*'in *Pastoral Senfoni* ile olan akrabalığı onu büsbütün hayretler içinde bırakmıştı. Çünkü kimsenin bu benzerliği gizlemek için hususi bir itina gösterdiği filan yoktu, aksine, altı sanki büyük bir dikkatle çiziliyor gibiydi. Zaten Vivaldi'nin müziği bu tarafıyla hem Beethoven, hem Bach hem de Mozart'tan ayrılıyordu. Bu güzel, hafif, melankolik müzik, kendisinden ziyade başkalarında yapacağı tesirin peşindeydi, ancak zaman zaman büyük ürpermelerle gelecek zamanı hazırlayan bir tarafı da vardı. Bu da her şeyiyle bir makuliyetin arasından geliyordu, etrafında resmiyle, filozofuyla, nesriyle büsbütün başka bir hayat mevcuttu. Bir sigara yakıp, "Bizimkiler bağdaş kurarak eser meşk ederken," dedi kendi kendine fısıltı halinde, "bu insanlar 1725 yılında sandalyeye oturarak konser vermeye başlamıştı. Belki de Şark ile Garp musikisi arasındaki büyük mizaç farkını asıl burada aramak gerekiyordu..."[171]

14

Sadece bu kadar da değildi. Ahmet Hamdi, Ankara yıllarında biraz da tesadüflerin yardımıyla iki farklı şairle doğrudan temasa geçme imkânı bulmuş ve bu imkânı harcamayıp o devrin şartları içerisinde çok da iyi değerlendirmişti. O güne kadar Yahya Kemal'den dinledikleri ve kendi okuduklarıyla biraz el yordamı, biraz göz kararı ile yürüdüğü şiir vadisinde daha güvenli olmasının gerisinde bu iki şairin mühim payı vardı. Her ikisi de şiir estetiğinin teşekkül etmesi kadar, kendisiyle kurduğu tuhaf ve zaman zaman hayli incitici münasebetin farklı bir seyir izlemesinde tesir sahibi idi. Zaten genç bir yazarın en büyük zaferi, edebiyat teneffüs edeceği bir atmosfer bulmasıydı ve bu bakımdan şanslı sayılırdı.

Elbette ki Paul Valéry'yi daha önceden tanıyordu. Yahya Kemal, Baudelaire, Mallarmé ve Verlaine yanında Valéry'den de söz etmiş ama nedense diğerleri kadar ciddiye almadığını da sanki bir miktar hissettirmişti. O zaman bütün zevkleri Yahya Kemal'in tercihleri etrafında dönüp dolaştığı için kimsenin aklına itiraz etmek yahut neden diğerlerini ön plana çıkardığını sormak gelmemişti. Sorsalar da esasen bir şey değişmez, Yahya Kemal hayli ikna edici bir tarzda Valéry'nin şair olmadığını bile ispat edebilirdi! Bu itibarla hemen her şeye olduğu gibi Valéry'ye de gecikmiş, kendi çabalarıyla bulabilmesi için de Ankara yıllarına kadar beklemesi gerekmişti.

Valéry sadece Ahmet Hamdi'nin şiiri için değil, onun hayat karşısındaki kararsızlığı bakımından da bir dönüm noktasıydı. Asıl şiir estetiğini bu mühim şairi tanıdıktan sonra teşekkül ettirmekle kalmamış, onun kadar olmasa bile, devir devir şiirden uzaklaşmanın şiir taşkını başladığında ise yaklaşmanın kıymetini kavramıştı. Valéry şiir estetiği konusunda ona "rüya" kelimesini armağan etmiş ve "rüya"ya hakikaten "rüya" görerek değil, ancak şuurlu çalışma ile erişebileceğini hafifçe fısıldamıştı. Musiki Muallim Mektebi'nde yeniden tahsil görür gibi meşk ettiği musiki ise bu estetiğin önemli, hatta ayrılmaz bir parçasıydı. Valéry'nin, "Velev ki rüyalarını yazmak isteyen adam bile azami ölçüde uyanık olmalıdır" cümlesi, "uyanık bir gayret ve çalışma ile dilde rüya halini kurmak" şeklinde tercüme edildiği takdirde Ahmet Hamdi'nin şiir anlayışı billurlaşıyor, otuz yaşında ulaştığı estetik idrak de vuzuha kavuşuyordu.

Billurlaşma ile birlikte vuzuhu temin eden bir başka nitelik ise bizzat kendisinin Valéry'den tercüme ettiği satırlarda gizliydi. "Şiir yazmayı terk etmiştim, artık okumuyordum" sözleri bile Erzurum ve Konya'da neden şiir yazmadığını yahut yazamadığını da ortaya koyuyordu. Şairin hedefi saf şiir olmalıydı ve şiiri kendisine yabancı bütün unsurlardan yani her türlü şekliyle fikirden kurtarmalıydı. Hakiki sanatçı, şiiri bütün bu ağırlıklardan temizleyerek ruhun saf bir lisanı haline getirebilen yani onu bir musiki seviyesine yükseltebilen kişiydi. Ancak bu hususta tam bir muvaffakiyetin imkânsızlığının da farkındaydı. Muhtemelen şiire uzun yıllar ara vermesinin arkasındaki yatan da bu imkânsızlıktan başka bir şey değildi.

Valéry'den yaptığı tercümeler hem Fransızcaya olan hâkimiyetini artırmış, hem de kendisine kılavuz edindiği bu şairi daha iyi tanımasına fırsat hazırlamıştı. Valéry'ye göre şiir zekânın parlak bir oyunundan başka bir şey değildi

ve bütün oyunlar gibi gayesi yine kendisiydi. Hâlbuki nesir farklıydı, nesrin gayesi daima kendisinin dışındaki şeylerle irtibatlıydı. Zekânın saf bir mahsulü olan şiiri, onu yazan insana bağlayan bütün bağlar kesilmeliydi. Bu itibarla eserden hareket ederek muharrire yahut muharrir vasıtasıyla esere gitmeye teşebbüs hakikaten beyhude bir gayretti. Zaten şair için dehâ uzun bir sabırsızlıktan başka neydi ki?[172]

Valéry'nin fikirlerinin mühim bir bölümünü bizzat tatbik eden Ahmet Haşim'le Ankara yıllarında daha fazla yakınlaşma imkânı bulmuştu. André Gide'in Mallarmé için söylediği, "Garip şey, o konuşmadan evvel düşünürdü" sözü aslında tam mânâsıyla Ahmet Haşim'i ifade ediyordu. Onda her şey, bilhassa söz ve hareket, başkalarından ayrılmak isteyen bir dikkat ve araştırmanın mahsulüydü. Mizacındaki terkip bu dikkate zaman zaman ihanet etse bile, yine de buna sahip çıkıyordu. Baudelaire nasıl bütün ömrünce bir isteriyi beslemişse, Haşim de muayyen surette fantezisini beslemiş ve nihayetinde onun esiri olmuştu.

Dergâh yıllarında Yahya Kemal'le arasındaki çekişme yüzünden Haşim'e uzak kalmanın acısını, Ankara'da bütünüyle Haşim'in üstüne kapanarak çıkartmıştı. Bu üstüne kapanma hali hem Valéry ile münasebetini derinleştirmiş, hem de Haşim'i bir başka çehre ile görmesini sağlamıştı. Şüphesiz bütün bunlarda Yahya Kemal'in elçi sıfatıyla Avrupa'da bulunmasının da payı vardı. O da bunu fırsat bilerek Ankara'ya yaptığı kısa bir seyahat esnasında Haşim'i Lozan Palas'ta ziyaret etmiş, hastalıktan yeni kurtulan şairle hemen her hususta sohbet imkânı bulmuştu. Bu sohbette onu en çok yaralayan şeylerden birisinin kendisine "Arap Haşim" denilmesi olduğunu öğrenince de hocası Yahya Kemal'in yaptığı münasebetsizliğe fena halde canı sıkılmıştı.

Haşim'in hastalandığını duyduğunda belki bunları da aklına getirdiği için İstanbul'a gider gitmez büyük bir telâşla

Göl Saatleri şairinin Bahariye'deki evine koşmuştu. Gündüz uykularına düşkün olan Haşim, eline birkaç kitap ve gazete tutuşturarak uyumaya gitmiş, fakat beş dakika sonra içerideki odadan "Üstat" diye seslenerek halini hatırını sormuştu. Kapılar açıktı ve odadan odaya tuhaf bir konuşma cereyan ediyordu ki, Haşim dayanamayarak kalkıp gelmiş, "Zaten senden evvel uyumuştum" diyerek karşısına oturmuştu. Oturur oturmaz da kendisine ihanet etmeyen insanların sarsılmaz kararlılığıyla hiç vakit kaybetmeden ardı arkası kesilmeyen şikâyetlerine başlamıştı. Alman Hastanesi kötü ve fakat doktorlar iyiydi. Hastalık o kadar da önemli değildi ama yemek yiyemiyordu. Tuz yerine kullanması için kendisine kimyevi bir madde vermişlerdi ve bu felaket bir şeydi. Israr ederek tuzu Ahmet Hamdi'ye de tattırmış ve neler çektiğini bizzat yaşamasını sağlamıştı...

Bahariye Caddesi'ne bakan küçük bir odada, kenarına saksılar dizilmiş geniş bir pencerenin kenarında oturuyorlardı. Tuz yerine kullanılan kimyevî madde hakikaten felaketti fakat Haşim bazen o felaketten bile eğlenceli sahneler çıkartabilecek mizaçta bir insandı. Caddenin yavaş yavaş boşalmasını giderek artan bir heyecanla beklemiş, fenercinin havagazlarını yakmaya başlaması ile birlikte de çocuklar gibi sevinmişti. Havagazı sanki onun için icat edilmiş sihirli bir oyuncaktı. Bu solgun ve mavi ışıkta rüyaya benzeyen bir şeyler bulduğunu söylüyor, hatta kimi zaman da sanki sırtında battaniyesi ile o rüyanın içinde kayboluyordu. Bu saatlerde yüzü büsbütün başka bir şeye dönüşüyor, ifade yerindeyse eğer akşamın ta kendisi kesiliyordu. Zaten Kadıköy'e biraz da sokaklarında hâlâ havagazı yandığı için meftundu.

Ahmet Hamdi bu ziyaretleri sırasında Ahmet Haşim'in de tıpkı Yahya Kemal gibi büyük jestlerle ve son derece teatral bir biçimde konuştuğunu fark etmişti. O da sözleriyle birkaç kâinat birden kurma, kurduğu kâinatı da etrafıyla paylaşma kudretine sahipti. Şu da vardı ki, dünyada en az tahammül edebildiği şey, kötü şair ve ahmak adamdı. Fakat misafirperver bir ev sahibi sıfatıyla bazen bunlara bile tahammül mecburiyetinde kalıyordu. Evde bulunan hemen her şeyi misafirlerine ikram etmeye çalışması ise onun bir başka çocuk tarafıydı. Kendisi kil yemeğe alışmıştı ve odasında mavi bir çanak içinde bulunan kilden zaman zaman bir parça alarak ağzına atıp çiğniyordu. Arkasından bütün misafirlerine ikram ediyor, reddettiğiniz zaman da sadece çocuklarda görülen o sevimli üslûpla, "Hele bir tadın, bakın ne kadar memnun olacaksınız. Ağzınızın içinde sanki bütün bir peyzaj eriyor" diyerek kandırmaya çalışıyordu. Sonraları kile kakule de ilâve edilecek ve kahveler kakuleli içilecekti.

Kedisiyle yaşadığı problemler çocuk tabiatının bir başka tarafını teşkil ediyordu. Daha kapıdan girerken kedi yahut yavrulardan birisi eğer ayaklarınıza sürünmezse, Ahmet Haşim'in yine kedisi ile kavga ettiğini ve ona birkaç gün evden uzaklaştırma cezası verdiğini anlamak kabil oluyordu. Bir sonraki ziyaretinizde aynı kediyi ortalıkta zıplarken gördüğünüzde ise Haşim kısaca "Barıştık" diye izahat veriyordu. Benzer cezaları dostları için münasip gördüğü de olurdu. Birine kızdığı zaman onu dostluğundan uzaklaştırıyor ancak hiddeti geçince, evindeki eski yerine oturmasına müsaade ediyordu. Hatta bir müddet sonra bir dost antolojisi hazırladığı bile duyulacaktı...

Valéry ile münasebeti kendisini Yahya Kemal'in şiirinin gölgesinde kalmaktan kurtaracaktı belki ama ömrü boyunca da istediği merhaleye bir türlü ulaşamayacaktı. "Biliyorum ama yapamadım" sözlerinin gerisinde belki de bu vardı. Yahya Kemal'in tesiriyle ihmal ettiği Ahmet Haşim ise kendisiyle ve insanlarla münasebetine yepyeni bir çehre ve çerçeve kazandıracaktı. Ne var ki, Ahmet Hamdi'nin bunu bütün derinliğiyle fark etmesi için vaktin bir hayli geçmesi gerekecekti.

15

"Divan edebiyatı eski bir edebiyattır ve kimseye bir faydası yoktur. Talebeye divan edebiyatı okutmak, onların zihnini beyhude yere meşgul etmek demektir. Bu itibarla divan edebiyatı lise programlarından kaldırılmalı ve edebiyat tarihi tedrisatı Tanzimat ile başlamalıdır."

O sırada Varşova'da bulunan ve "Tamburî Cemil Bey çalıyor eski plakta" diye şiirler yazan hocası Yahya Kemal'i, duyduğu takdirde Avrupa'nın ortasında bile yerinden yekindirecek bu sözlerin sahibi Ahmet Hamdi idi. 1930 yılı Ağustos ayında Ankara'da toplanan Türkçe ve Edebiyat Muallimleri Kongresi'ne takdim ettiği tebliğinde, o çok sevdiği Fuzulî'nin, Nailî'nin, Neşatî'nin, Bakî'nin, Nef'î'nin, Nedim'in ve nihayet Şeyh Galib'in de içlerinde yer aldığı eski edebiyatın kapılarının tamamen kapatılmasını ve her şeye Tanzimat'la yani Garplılaşma ile birlikte başlanılmasını teklif ediyordu. Teklifi kıyamet kopartmasına kıyamet kopartacak, kendisi "mazi düşmanı" olmakla itham edilecekti fakat o Nurullah Ataç veya Abdülbaki Gölpınarlı gibi isimlerin daha sonra uğrayacağı durağa çoktan gelmiş ve fikrini de hayli radikal bir biçimde ortaya koymuştu bile. Ahmet Hamdi'ye en şiddetli tepkinin daha sonra bütün bir divan edebiyatını hiç değilse bir müddet reddedecek olan Abdülbaki Bey'den gelmesi işin en tuhaf tarafıydı. Ona göre, eski edebiyatın bugünkü nesiller tarafından anlaşılamayacağı iddiasını da, Tanzimat'tan sonra-

ki devrin yeni bir zihniyet ve yeni bir medeniyete geçiş olduğu fikrini de kabul etmek mümkün değildi. Dolayısıyla, tebliğ sahibini ciddiye almak zaten lüzumsuzdu.

Talihin garip bir tecellisi, 3 Ağustos'ta başlayan kongrenin mekânı, kendisinin son bir yılda neredeyse bütün gecelerini kimi gün Beethoven'in kimi gün Bach'ın dizlerinin dibinde geçirdiği Musiki Muallim Mektebi'ydi. 21 Ağustos'a kadar süren kongrede buna benzer radikal tekliflerle ortaya çıkan sadece kendisi değildi. Fakülte'den, *Dergâh*'tan ve İkbal'den arkadaşı olan Halil Vedat, edebiyat tarihi yerine edebi türlerin öğretilmesinin daha faydalı olacağını söylemiş, Kâzım Nami, "Bizim gerçek edebiyatımız divan edebiyatı değildir" diyerek kervana katılmış, Şevket Süreyya ise edebiyat derslerinin bütünüyle kaldırılarak yerine kompozisyon ve metin şerhi konulmasını istemişti. Ne var ki asıl kıyamet Ahmet Hamdi'nin yaptığı konuşma üzerine kopacaktı.

Şurası bir hakikatti ki, takdim ettiği tebliğ hayli derli topluydu ve belirli bir perspektif ihtiva ediyordu. Çünkü geceleri Ahmet Kutsi başta olmak üzere arkadaşlarıyla bir araya gelip ertesi gün yapacakları konuşmalar üzerinde fikir teatisinde bulunuyorlardı. Bu perspektif, Osmanlı'nın son asrında başlayan bir medeniyetten diğerine doğru yapılan hamleyi hızlandıran bir temayülü ele alıyor, Batı medeniyetine ait olmak için eskiye ait değerleri bir kenara bırakmayı teklif ediyordu. Mevcut asrın meselelerini, evvelki asrın zihniyetiyle anlamak ve tasnif etmek mümkün değildi. Nasıl Rönesans'ı doğuran heyecanın kaynağı, kadim dünyadan neşet ediyorsa, bizim yeni varlığımıza bir geçmiş edinmek için de doğrudan doğruya Batı'ya intikal gerekliydi. Bîçare bir şekilde de olsa aramızda yaşamaya devam etmekle birlikte hiçbir kıymet taşımayan eski zaman elbiselerini artık çıkartmak mecburiyeti vardı.[173]

Yıllar sonra bu devri Yaşar Nabi'ye yazdığı bir mektupta,

"1932'ye kadar çok cezri bir Garpçı idim. Şark'ı tamamıyla reddediyordum. 1932'den sonra kendime göre tefsir ettiğim bir Şark'ta yaşadım"[174] diyecek olan Ahmet Hamdi, kendisinde eskiye karşı bu büyük reaksiyonun ne zaman başladığını tam olarak bilemese de, Erzurum ve Konya yıllarının bu fikri yavaş yavaş ördüğünü, oralarda gördüğü hayat şekillerinin hissiyatını dallandırıp budaklandırdığını kestirebiliyordu. Bu öyle birdenbire ortaya çıkan bir reaksiyon değildi, İstanbul'da tahsil görmüş, Yahya Kemal'den Paris'i dinlemiş, karlı kış gecelerini sobanın kıyısına çöküp Fransız muharrirlerini okuyarak geçirmiş birisinin bir süre sonra çevresine farklı bir çehre ile bakmasından ve çok geçmeden o çevreden sıkılmasından daha tabii ne olabilirdi ki? Netice itibariyle sadece okumak bile, Batı düşüncesine doğru atılmış en kuvvetli adımdı.

Şurası da vardı ki, birbirini takip eden inkılâplar, her inkılâpla birlikte Ankara'yı bir uçtan diğer uca saran şenlik havası ve muallimlerin bu şenlik havasının gönüllü muhafızları olması; ruhunda hâlâ mevcudiyetini sürdüren eskiye ait son mukavemetin de altını oymakta gecikmeyecekti. Eskiyi bütünüyle bir kenara koymadıkça yeniye doğru kanat çırpamayız deniliyordu ki esas fikir itibariyle buna itiraz mümkün değildi. Yeni bir devlet yeni bir cemiyetle, yeni bir cemiyet ise ancak yeni bir medeniyetle mümkün olabilirdi. Bu büyük hamlenin tam mânâsıyla nasıl yapılabileceği hususunda Mustafa Kemal dâhil hiç kimsenin düşünülüp taşınılmış bir fikri olmasa bile, köprüler atılıyor ve gemiler yakılıyordu. Sürekli bir şeyler arayan, Baudelaire'den Bergson'a savrulan, Beethoven veya Mahler dinleyerek bir başka dünyanın kapılarını açmaya gayret eden genç bir şairin, heyecanlı bir edebiyat mualliminin kervana dâhil olmaması tasavvur dahi edilemezdi.

Tabiatıyla bir de İstanbul Pastanesi, o pastanede yeniye

imanla bağlı bir ekip ve o ekibin fikrî saadet ile ferdî saadet arasında kurduğu hassas denge vardı. Buradaki atmosfer de eskinin aralarında yaşayan son kalıntılarına karşı duydukları öfkeyi mütemadiyen besliyordu. Herkes kendi zamanının şuuruyla doğduğu için, yaşadıkları devre ait meselelere hem dâhil hem de müdahil oluyorlar, şiddetli münakaşaların ardından inkılâpların gönüllü birer neferi gibi hareket etmeye karar veriyorlardı. Kaldı ki, Mütareke denilen acıyı bizzat yaşamış, Balkan ve Kafkas bozgunlarını ruhlarının en hassas olduğu dönemde idrak etmişlerdi. Yeni devlet, yeni cemiyet ve yeni medeniyet, bütün o utanç levhalarının ruhlardan ve zihinlerden söküp atılması mânâsına da geliyordu elbette.

Bunlara ilâveten neredeyse bir fikr-i sabit haline getirdiği Ankara Kalesi yürüyüşlerinin açtığı bir başka kapı daha söz konusuydu. Günün birçok saatinde bu dar sokaklarda başıboş dolaşıyor ve çoğu kerpiç olan eski Anadolu evlerini seyrediyordu. Zihninin bir tarafı, o evlerde yaşanan mevcut hayatlara itiraz edip onlar için bambaşka saadetler tasavvur ediyordu. O bîçare kerpiç evlerin bütün fakirliğini iyi bildiği için onlar adına farklı hayatlar tahayyül etmek hoşuna gidiyordu. Ankara Kalesi'nin bulunduğu tepeden küçük kasabaya bakarken, inkılâpların kısa sürede bambaşka bir şehir yaratacağı inancıyla etrafta medeni ve modern tesisler, aydınlık beyaz villalar, geniş ovada vaha benzeri parklar gördüğünü düşünüyor, bu kadarı bile durup dururken heyecanlanmasına yol açıyordu.

Ve nihayet Avrupa denilen büyülü bir masal ülkesi mevcuttu ve esasen bütün gözler o tarafa çevrilmişti. Avrupa'dan gelen herkes bir kahraman gibi karşılanıyor, etrafı hemen kuşatılarak o masalın bir kısmını kendileriyle paylaşması isteniyordu. Avrupa görmüş arkadaşları da artık kabiliyetlerine göre öyle bir tablo çiziyordu ki, içlerinde dizginlenmiş atlar birdenbire başıboş kalıyor, her biri kendisini Avrupa'nın ama bil-

hassa Paris'in en modern caddelerinde, en ünlü kahvelerinde yahut konser salonlarında gezinirken görüyordu. Hiç kimsenin aklına, "Bu iktisadî buhran da neyin nesidir, Hitler diye bir isim geziniyor Avrupa'nın üzerinde, o da kimin sesidir" diye sormak gelmiyordu. Netice itibariyle hepsinin yüzü, mevcut olana değil, realiteyle en geniş mânâsında teması ihmal eden hayallerde büyütülmüş bir başka Batı'ya çevriliydi.

Kendisine itiraf edemese de Ankara'ya tayininin çıktığını öğrendiği ilk günden itibaren gönlünde büyük bir umut kanayıp duruyordu ve mizacına aykırı olmasına rağmen bunu hep diri tutuyordu. Hemen herkesten, hatta bazen kendisinden bile gizlediği en büyük hayali Mustafa Kemal'le bir defa daha yüz yüze gelebilmekti. Kim bilir belki de radikal tekliflerinin gerisinde Çankaya tepelerinden duyulma ihtimali yatıyordu. Mustafa Kemal bu heyecanlı muallimi huzuruna çağıracak, karşısında görünce de, "Çocuk, sen daha Erzurum'da dikkatimi çekmiştin. Biz en iyisi seni Avrupa'ya gönderelim" diye sofradakilerden birisine gözleriyle işaret edecek ve böylece önünde birdenbire büyülü bir dünyanın bütün kapıları açılacaktı...

Kendisini daha sonra kumar masalarına kadar götürecek olan fal merakı da işte böyle umut ve hayallerle yüklü olduğu solgun bir bozkır akşamında başlamıştı. Mamak'a yapılan bir gezi sırasında Ankara Lisesi'nde idari işlerle görevli bir arkadaşı, nereden icap ettiyse falına bakmış, artık eskisi kadar genç olmayan şair Paris kapılarının hiç değilse falda karşısına çıkacağını tahayyül ederken, idari işlerle yetinmek yerine bir de bu işlere soyunan acemi falcı, "Hocam, hayatının bundan sonraki yıllarında iki kadın yüzünden çok ıstırap çekeceksin" deyivermişti...[175]

Dördüncü Bölüm

KADIN TERBİYESİ ZARURETİ

1

Üsküdar kıyılarına doğru dalıp gitmiş kıvılcımlı gözbebeklerini geriye çekerek bir sigara yaktı ve ilk nefeste yarılanan sigaranın dumanını, kendisinden hiç beklenmeyecek bir çeviklikle Boğaz'a doğru sarkıp pencereden dışarı üfledikten sonra, bir süre daha Mihrimah ile Valide Sultan'ın minareleri arasında oyalanan zihnini Şemsi Paşa'nın Salacak tarafına bir gölge gibi düşen aksine bıraktı. O kıyıda, Kandilli önlerinden itibaren giderek güçlenen Boğaz akıntıları, lodoslarda sabırsızlanan, poyrazlarda uslanan bir öfkeyle Sinan'ın her bir kesme taşını ölçüp biçerek koyduğu kıyıda son bir direnişle karşılaşır, hemen arkasından da kendiliğinden bir koy oluşturan Salacak'a hiç uğramadan döne döne Marmara'nın sularına karışırdı.

Belki de ömrün bütün saadeti Boğaz'ın sabahtan akşama, mevsimden mevsime değişen, kimi zaman bir çocuk uykusunun o en saf masallardan çıkıp gelen güzelliğini, kimi zaman da hırçın bir kadının kendine eksik öfkesini yansıtan o sahih aynasına bir pencereden bakabilmekten, Boğaz'ın ışıltılı sularını hayatına bir pencere kılabilmekten ibaretti. Eskiler muhtemelen bütün o sonu gelmez harplerin, o harplerin tabii bir neticesi olan göçlerin ve nihayet bütün bunların sarartıp soldurduğu benizlerin arasından Boğaz'a böyle bakabildikleri için bir iç âlem medeniyetinin kıyısına kadar gelebilmişler, onu sarısabır çiçekleriyle ve ölümü bile bir tevekkül ırmağı-

na çeviren nazarlarıyla taş taş örerek kendilerine karşı mühim bir merhale kazanabilmişlerdi.

Şurası bir hakikatti ki bir medeniyet sadece mütekâmil müesseselerden, o müesseseleri asırlardan asırlara diri bir vaziyette taşıyan heyecanlardan ibaret değildi; onlar da vardı elbette ama asıl tarifi, medeniyetin insan üzerinde çalışma şeklinden, onu tanzim tarzından hareket ederek yapmak gerekirdi. Batı'da insan Rönesans'tan itibaren veya Rönesans'la birlikte dışarıya doğru halka halka genişlemiş, kilise tarafından kendisine çizilen sınırları aklının emrine verdiği iradesiyle parçalayarak hem bünyesini saran benlik duygusunun hem de tabiatın efendisi haline gelmişti. Şark'ta ise mekanizma her zaman olduğu gibi tersine bir seyir takip etmiş, dışarıya değil, içeriye doğru çalışan insan bir Melami yahut Celveti gibi fazlalık olarak gördüğü bütün sıfatlardan hakiki mânâda soyunarak Tanrı ve tabiat karşısında kendisini inkârla yetinmişti. İkisinin müspet taraflarını bir araya getirerek bir terkip peşinde koşmak, o terkiple yeni bir insan inşa etmek, o yeni insanı terkip medeniyetinin bir ferdi olarak kendisine ve tabiata karşı mesuliyet ahlâkıyla cihazlandırmak acaba mümkün olabilir miydi? Mesuliyet her şeyin temeli değil miydi?

Gözbebeklerini Üsküdar kıyılarından, zihnini Viyana kapılarından, ellerini pencere pervazından neredeyse zorla çekip kopartarak yerinden doğruldu ve ikindi güneşinin Boğaz'daki bütün yansımasını bir ayna gibi içine alan mermer zeminde sarsak adımlarla yürümeye başladı. "Budala" dedi kendi kendine, "Âkif de, Fikret de, Gökalp de terkip peşindeydi. İmkânsızlığını görmen için daha kaç yıla ihtiyacın var?" Binanın aydınlığı ile zihninin karanlığı arasındaki tezat, ayaklarının ağırlığı da devreye girince daha katlanılmaz hale geliyor, üzerinden akan derbederliğe mânâsız bir tabiilik manzarası ilâve ediyordu.

Bir zamanlar Sultan Abdülmecit'in kızı Cemile Sultan ile Mahmut Celâlettin Paşa'yı ağırlayan, İkinci Meşrutiyet senelerinde Meclis-i Mebusan olarak kullanılan, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul İstiklâl Mahkemesi'ne ev sahipliği yapan bina artık Güzel Sanatlar Akademisi ismini taşıyordu. Resim, mimari ve heykel atölyelerinde kimileri hakikaten kabiliyetli, kimileri ise elifle mertek arasındaki zarafet dağılımını ancak tefrik edebilen talebelere bir süredir Estetik ve Mitoloji dersleri veriyordu. Estetiğe de, mitolojiye de esasen bir itirazı yoktu, çünkü öğretmek için öğrenirken dalıp gittiği iklimlerden her seferinde yeni dikkatlerle dönüyordu. Ancak Ahmet Haşim'in ölümünden sonra bu vazifeye getirilmesi başkalarında değilse bile kendisinde tuhaf bir burukluğa, bir nevi vicdan azabına yol açmıştı. Haşim'in ölümünü Bahariye'deki evinde neredeyse günü gününe takip etmesi, gözlerinin dışında bütün uzviyetinin çekilişine şahit olması, nihayet bir gün kapısının önünde ölümünü haber alması intizamsız ruhunda bir med-cezir gibi çalışıyor ve realite ile temasını güçleştiriyordu. Haksızlık yapmaktansa haksızlığa uğramayı prensip edinen mizacı, Haşim'in hatırasına hürmetsizlik endişesiyle kendini zehirliyordu.

Zaten derslerden sonra Boğaz'a bakan bu pencerenin kenarına oturup bir sigara yakarak geçmişinin ve zihninin labirentlerinde zaman zaman kendisini de şaşırtan tuhaf gezintilere çıkması, umumiyetle yorgun ve bezgin bir biçimde geri dönmesine rağmen bir yanıyla Haşim'e saygı anlamı taşıyordu. Bilhassa onun da bu pencerenin önünde oturduğunu öğrendikten sonra, derslerin bitmesini her gün artan bir sabırsızlıkla bekler olmuş, meraklı gözlerin kendisine büyük bir dikkatle bakmasına çok da fazla aldırmadan gelip burada bir *O Belde* sigarası içmeye başlamıştı.

Haşim'i her hatırlayışında aklına çocukluğunun İstanbul'undan zihninde nasıl bu kadar berrak bir şekilde kaldı-

ğına kendisinin de şaşırdığı birtakım görüntüler geliyor, o görüntülere eşlik eden bazı sesler ise her şeyi bir film sahnesine çeviriyordu. Daha geçen gün bir vakitler İstanbul'un hemen her evinde bulunan ve saat başlarında "Entarisi ala benziyor" yahut "Üsküdar'a gider iken aldı da bir yağmur" türküsünü çalan işporta malı ucuz masa saatlerinden birinin sesini duymuş, arkasından da satıcıların şehrin sokaklarını bütünüyle idare eden çığlıklarına kulak kesilmişti. Çok değil birkaç sene öncesine kadar her mahalleli hangi satıcının hangi saatte geçeceğini gayet iyi bilir, seslerin sekiş biçiminden kimin hangi hastalıkla boğuştuğunu büyük bir rahatlıkla tahmin ederdi. Lâmba ve lâmba şişesi, simit, sürahi, bardak ve tabak satanların her birisinin yıllar içinde tecrübe ederek geliştirdiği bir ses tonu, bir edâsı, hatta icat ettiği bir makam bile mevcuttu. Sokağı yahut mahalleyi alelâde olmaktan kurtarıp insanların yaşadığı canlı bir yer haline getiren biraz da bu seslerdi. Hatta öyle ki, hangi mevsimin ne zaman başlayacağına, hangi mevsimin ne zaman biteceğine biraz da satıcı sesleri karar verirdi.

Hasta günlerinden birinde Bahariye'deki evin penceresinin önündeki koltukta bunları konuşurken, Haşim birdenbire eski İstanbullular için bozacı ve salepçinin geceyi çığlık gibi ikiye bölen seslerinin uzun kış gecelerinin en güzel masalını teşkil ettiğini bir çocuk telâşıyla hatırlamış, biraz kil yutarak o masalın tadını çıkardıktan sonra, omuzlarındaki askılarda Silivri yoğurdu taşıyan satıcıların görünmesiyle kış mevsiminin nihayete erdiğini söylemişti. Kendisi ise ani bir zaman kaymasıyla baharın gelişini çubuklara sarılı kirazlarla birlikte karşıladığı günlere gidivermişti. Sokak sesleri, eski hayatın ve eski İstanbul'un en mühim taraflarından birisiydi, kaybolan her sesle beraber hem İstanbul'un hem de eski hayatın bir tarafı eksilmiş, yerine yeni bir şey konulamadığı için de o eksiklik mütemadiyen hissedilmişti.

Güzel Sanatlar'ın mermer zemininde bir süre ayak seslerini dinledikten sonra, olur olmaz zamanlarda zihninin gergin ağlarına takılan Rönesans meselesine ve Rönesans meselesiyle beraber de iç âlem medeniyeti ismini verdiği garip terkibe geri döndü. Cumhuriyet'le birlikte inkılâplarla desteklenen esaslı bir tercih yapılmasına ve bu tercih doğrultusunda şimdi koridorlarını adımladığı Güzel Sanatlar Akademisi dâhil pek çok müessese kurulmasına rağmen cemiyette sürüp giden şüphe bir Rönesans'a imkân vermiyordu. Fertler kadar cemiyetin ruhunda da yeniyi her şeyiyle benimsemeye ve onu kendimize ait bir parça gibi görmeye, yüksek sesle değilse bile hayat tarzı itibariyle birtakım itirazlar mevcuttu. Bir zamanlar hakiki kudretimizi yapan iç âlem medeniyetinin yerinde yeller estiği halde, bir hayat artığı gibi hâlâ ortalarda gezinen bir şeyler vardı ve mesela mimari, yüz çevrilen medeniyeti hakiki çehresiyle temsil etme kudretini tek başına üstlenebiliyordu.

Düşüncesinin sürüklenip geldiği bu merhalede derin bir şüphe ile etrafına bakındığında, kızlı erkekli bir grup talebenin biraz önce kendisinin, kendisinden önce Haşim'in, ondan evvel de muhtemelen Nazmi Ziya'nın oturduğu kanepeye sırtlarını Boğaz'a dönerek oturduklarını gördü. Bir an, "Hemen her şeyimizi tesiri altına alan, hayatımızı, zihnimizi, itiyatlarımızı keskin bir bıçak gibi ortasından bölen bu ikilik sadece beni mi rahatsız ediyor acaba?" diye müteredditi gözlerle içine eğildi. Son günlerde kendisiyle o kadar çok konuşmuştu ki, zaman zaman kendisini iki farklı insan gibi görmeye başlamış, nihayet bunu bir tür medeniyet oyunu telakki ederek bir gün birine, ertesi gün diğerine darılmayı alışkanlık haline getirmişti. Akademi'den çıkarken bir defa daha Haşim'i hatırladı, "O hiç değilse etrafındakilere darılıyordu, ben ise etrafımda kimse olmadığı için darılmak için bile kendime ihtiyaç duyuyorum" diye biraz önce küstüğü ta-

rafına doğru seslendi. Akademi'nin karşısındaki Fındıklı yokuşundan Beyoğlu'na doğru sarsak adımlarla tırmanırken, "Beni neden kimse duymuyor acaba?" sorusunu yüksek sesle tekrarladığını nihayet fark etti. Üstelik hiç istemediği halde kendi kendine konuşan insanlara mahsus birtakım el hareketleri yaptığını da tuhaf bir idrakle kavrayıvermişti.

2

Son zamanlarda bir hastalıktan diğerine doğru ısrarlı ve istikrarlı bir şekilde sürüklenen bedeninden, tozlu sokaklarında devedikenleriyle boğuştuğu Ankara'dan, her gün bir yenisine uyanmakla birlikte hakikaten neye yarayacağını bir türlü kestiremediği inkılâplardan, başta Ahmet Kutsi olmak üzere arkadaşlarının çoktan dönmeye başladığı Paris'e gitme tasavvurlarından, Valéry'ye takılıp kaldığı için neredeyse hiç mesafe alamadığı şiirden, bütün çabalarına rağmen talihinin bir türlü barışmadığı kadınlardan umudunu kestiği bir sırada tayininin İstanbul'a çıktığını öğrenmişti. 1932 yılıydı, kendisinden de, Ankara'dan da çoktan bıktığı için haberi duyar duymaz bir ferahlama hissetmiş, mimarisi ile her zaman büyülendiği garda tren beklerken de, İstanbul'a gitmek için Antalya'dan vapura bindiği o sıcak Ağustos gününü hatırlayarak bir hayli heyecanlanmıştı.

Yeni görev yeri olan Kadıköy Lisesi'ni işin başında bir miktar yadırgamakla birlikte, mektebin arka pencerelerinin Marmara'yla beraber Sultanahmet'ten Süleymaniye'ye kadar bütün bir İstanbul siluetini dekor olarak kullandığını fark edince çocuklar gibi sevinmişti. Kadıköy Lisesi'nin yanı sıra Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nde de edebiyat dersleri verecek olması, en azından Boğaz'a bakma ihtiyacını karşılayacağı için mühimdi. Gerçi her sabah Şehzadebaşı'ndan yola çıkıp Köprü'ye geliyor, oradan Kadıköy vapuruna binerek kar-

şıya geçiyordu yani Boğaz'la teması ihmal ediyor değildi ama dönüp bakmasa bile insanın Boğaz'ın yanı başında olduğunu bilmesi daha farklıydı. Şu da vardı ki, iki semtte birden hocalık yapması bazı itiyatlarını ve dikkatlerini yenilemesine de yol açmıştı. Kadıköy ve Üsküdar, medeniyet krizinin iki ayrı çehresini temsil etmekle kalmıyor, her ikisinin de aksayan yanlarını görmesini kolaylaştırıyordu.

Fakülte yıllarında gerek Yahya Kemal'le gerekse kendi başına Üsküdar'ın neredeyse bütün sokaklarını, bütün camilerini, bütün türbelerini dolaştığı halde herhangi bir mecburiyet olmadıkça yolu Kadıköy'e düşmemişti. Bunun hakiki sebebi, Kadıköy'de ziyaret edilecek tarihî eser bulunmaması yahut semtin İstanbul'la münasebetinin Nişantaşı üzerinden kurulması olabilir miydi? Netice itibariyle, Kadıköy'ün mütemmim cüzü sayılmak icap eden Caddebostan, Erenköy, Suadiye semtleri, Nişantaşı yahut Beyoğlu'nda oturanlar tarafından sayfiye yeri olarak kullanılıyordu. Dragos, İçerenköy veya Kozyatağı tarafları yine benzer gayelerle ama bu sefer, mesela bülbül sesi dinlemek için tercih edilen güzide vatan parçalarıydı. Bostancı ise Büyükada, Heybeli, Burgaz yahut Kınalı için bir iskeleden ibaretti, Bostancı'dan sonrası da uçsuz bucaksız bağlar ve bahçeler halinde Kaynarcalara kadar uzanıyordu.

Hâlbuki Üsküdar'ın yıllar içinde teşekkül etmiş kendine ait bir zamanı, o zamanın besleyip büyüttüğü bir de masalı mevcuttu ve bu masal Yahya Kemal'in dikkati sâyesinde şehir ahalisinin hafızasına da gayet kuvvetli bir şekilde nakşedilmişti.

Üsküdar, bir ulu rüyayı görenler şehri
Seni gıptayla hatırlar vatanın her şehri

beyti, bu masalın tarihle olan münasebetini kurup onun en mühim tarafını yaparken,

Gece birçok fukara evlerinin lambaları
En sahih aynadan aksettiriyor Üsküdar'ı

mısraları ise ilk satırdaki söyleyiş bozukluğuna rağmen semtin bugününe sağlam bir pencere açıyordu. Açılan o pencereden Üsküdar'a dâhil olmuşlar, yangınların boş bıraktığı arsalarda gezerken, yoksulluğu dört bir tarafından dökülen ahşap konakların cumbalarından sarkıtılan iplere asılan çamaşırların sinema dekoruna çevirdiği ara sokaklardan bugün artık ona tuhaf gelen büyük bir zevk almışlardı. Şurası bir hakikatti ki, ne hocasının ne de talebesinin aklına Üsküdar'da yaşamak, o fukaralığın mütevekkil çehrelerdeki aksini bizzat tecrübe etmek gelmişti.[176] Park Otel'in devrine göre hayli lüks bir balkonundan Üsküdar'a bakmak hem daha rahat hem de daha konforluydu. Buna mukabil, Beyoğlu'nun hamlesi yarı yolda kalmış bir Paris mukallidi sıfatıyla hayatın ortasında gezindiğini görüyor, kendisi de bu hayata dâhil olmak için mütemadiyen çabalıyordu. Oysa ne zaman Üsküdar'a adım atsa, kendi kendine yetebilen bir değerler dünyasının son mirasçısı olduğunu ve zihnindeki asıl ihtiyaca cevap veren bir ruh bütünlüğü sağladığını bir defa daha fark ediyordu.[177]

Şu da vardı ki, Kadıköy ile Üsküdar arasındaki tabii sınırı teşkil eden Karacaahmet, heybetli çınarları, serin servileri, hemen hepsi bir tarafa yatmış, bir kısmı kırılmış, bir kısmı kopmuş mezar taşlarıyla bambaşka bir âlemdi. Kadıköy Lisesi'nden Üsküdar Amerikan Koleji'ne giderken neredeyse her gün bir nevi mezarlıklar memleketi gibi görünen Karacaahmet'ten geçiyor ve çocukluğundan gelen korkuların gölgesini üzerinde hissederek, derin ürpertilerle kim bilir kimlere ait olan mezarlara gözünü kırpmadan bakıyordu. Bir gün yine otomobilden çevresini seyrederken, Kerkük'teki konağın bahçesindekine çok benzeyen kalın gövdeli bir ka-

radut ağacı görmüş, ağaç çocukluğunun bütün masalıyla birlikte geldiği için, babaannesinin o ağaca yüklediği hemen her detayı garip bir lezzet halinde ama biraz da ona eşlik eden bir dehşet duygusuyla hatırlamıştı.

Bir bahar günü derslerin erken bitmesinden istifade ederek birkaç muallim arkadaşıyla birlikte bu defa yürüyerek Kadıköy'den Üsküdar'a doğru yola çıktıklarında ise iki semt arasındaki tabii sınırın insanların zihinlerinde de mevcut olduğunu görerek şaşıracaktı. Selamiçeşme taraflarında biraz dolaştıktan sonra Söğütlüçeşme'ye gelmişler, oradan da sık bir korunun içindeki patikadan geçtikten sonra kendilerini Ayrılıkçeşmesi'nin önünde bulmuşlardı. Büyük bir itina ile yapıldıkları hemen anlaşılan çeşmelerin aynası çalınmış, mermerleri kırılmıştı ve daha da tuhafı hiçbirisinin suyu akmıyordu. Ayrılıkçeşmesi'nden sonra ağaçlarla birlikte mezar taşlarının da sıklaşması üzerine Sorbonne'da felsefe tahsil edip bir önceki sene memlekete dönen muallim arkadaşı, dünyanın hiçbir yerinde ölümle hayatın bu kadar iç içe yaşandığı başka bir şehir bulunmadığını, sanki herkesin birkaç dakika sonra dünya ile ahiret arasında aralık duran bir kapıdan öbür tarafa geçeceğini söylemişti. Ona göre daha cesur olması lazım gelen matematik hocası ise Karacaahmet'in servilerinin o Mayıs öğleden sonrasına düşürdüğü gölgelerden ve gölgelerin altında bir başka dünyanın bekçileri gibi görünen mezar taşlarından korktuğunu gizlemeden, "Bu mânâsız fikir sizden çıkmış olmalı sayın edebiyat muallimi" diyerek onu bir güzel paylamıştı.

Oysa Karacaahmet'ten Doğancılar'a doğru inerken semtin üzerini ahiret kokulu bir tütsü kaplamış gibi matematik hocası dâhil herkes kendiliğinden sesini alçaltmış, hürmet ile korkunun mütemadiyen yer değiştirdiği bir başka iklime savrulmuştu. Hâlbuki Kadıköy tarafında kimsenin aklına böyle bir şey gelmemiş, artık ne olduysa, iki semtin arasındaki tabii sınırı geçerken olmuştu. İnsan zihni nerede şekillenirse şekillensin, ölümün terbiye edici tarafı bir defa daha hayata galip gelmiş ve herkes inanıp inanmadığı meçhul diğer âleme hazırlık sayılabilecek tabii bir terbiyeye bürünmüştü. Bütün bu tecrübenin Üsküdar yahut Salacak iskelesinde unutulacak olması o kadar da mühim değildi, mühim olan ölülerin hayat üzerindeki hâkimiyetini sağlayan iç âlem medeniyetinin hükmünü hâlâ devam ettirmesiydi. Fakat ne çıkar, birkaç sene içinde o da maziye ait her şey gibi unutulacak ve iki semt büyük bir süratle birbirine benzeyecekti.

Kadıköy Lisesi ile Üsküdar Amerikan Koleji arasında da tam mânâsıyla tarif etmekte güçlük çektiği farklar mevcuttu. Kadıköy Lisesi eski bir konakta ve hayli güç şartlarda çalışırken, kolejin içinde bulunduğu ağaçlıklı arazi, içine birkaç Kadıköy Lisesi'ni rahatlıkla alabilecek kadar genişti. Bu sadece mekân itibariyle böyle değildi, zihniyet itibariyle de benzer bir genişlik söz konusuydu. Amerikalı hocalar, Türk meslektaşlarına doğrudan herhangi bir teklifte bulunmamakla birlikte, gerek talebe ile münasebetlerinde, gerekse meselelerle ilgilenme tarzlarında dünyaya bambaşka bir yerden baktıklarını hemen hissettiriyorlardı. En dikkat çekici taraf ise üslûp sahibi olmalarıydı, bu üslûp hemen her şeyde kendini belli ediyor, Türk hocalar herhangi bir fikrin etrafında göçebe bir telâşla gezinirken, Amerikalı hocalar tefekküre âşinâ bir mizaçla birkaç hamleyi birden yapıyorlardı. O kadar ki, Siirt'te Dominiken Mektebi'ndeki hocaları bile Amerikalıların yanında fevkalâde Türk kalıyorlardı. Bunun sebebini neden sonra fark edecekti: Amerikalılar, Anglosakson kültürün bir parçası olarak talebe dâhil her şeyi ciddiye alıp akran yahut arkadaş gibi konuşuyordu, Fransız veya Türk hocalar ise sadece kendilerini ciddiye alıyorlardı.

Aradan birkaç ay geçince Amerikalı hocaların sadece Karacaahmet'i değil, İstanbul'u da pek çok İstanbullu'dan

daha iyi gezip dolaştıklarını, hemen her hafta sonu Küçüksu çayırında, Mihrabat, Kandilli yahut Beykoz korusunda piknik yaptıklarını, tıpkı Piyer Loti gibi kayıklara doluşup güle oynaya akıntılarla mücadele ettiklerini duyunca nedense hiç şaşırmamış, sadece kıskanmıştı...

3

İstanbul'un hakiki ruh ikliminden geriye ne kalmışsa, onların bir kısmını alıp yirmi sekiz yaşındaki çehresine yakıştırmış, buradan tasarruf ettikleriyle dış dünyasına ciddi biçimde çekidüzen vermiş gibi görünüyor, eski konak hayatının son dönemlerine yetişmiş kadınlara has bir edâyla da bütün bunları nâmütenahi tedailerle besliyordu. Çocukluğunun mühim bir devri İstanbul'un daracık sokaklarında türküler söyleyip ip atlayarak geçtiği halde, nasıl böyle birdenbire büyüdüğüne daha ziyade aynalarda şaşıran bütün genç kadınlar gibi, mizacını yapan detayları çok da çaba sarf etmeden ustaca gizleyebilme kabiliyetine de sahipti. Etrafındaki her şeyi kendi ruhundaki saadet duygusuna dâhil edecek insanlardan birisiymiş gibi görünmesine rağmen, belki de hocalığının en mühim beş senesini Antalya Lisesi'nde geçirdiği için tuhaf bir ürkekliği, ancak o ürkekliği bile kendisine mahsus hale getiren zarafetlerle nakışlanmış farklı bir yapısı vardı.

Üsküdar Amerikan Kız Koleji'ne kendisinden birkaç ay sonra tayin edilen tarih hocasının ismi Nesteren'di ve Edebiyat Fakültesi'nin Tarih şubesinden mezun olduktan sonra bir zamanlar kendisinin okuduğu lisede görev yapmıştı. O yıllarda bir kadın öğretmenin İstanbul ve İzmir gibi bellibaşlı şehirler dışında vazife kabul etmesi bir hayli zor olduğu halde, artık hayata nasıl bir ihtiyacın aynasından bakıyorsa, tayin emrini alır almaz hiç tereddütsüz yola düşmüştü. Bir bakıma

iyi de olmuştu, İstanbul'un Fatih semtinde doğan ve iki adım ötedeki Beyazıt semtinde okuyan, Beyoğlu semtindeki cümbüşlü hayata birkaç kez sinemaya gitmek dışında uzaktan âşinâ kalan, Fatih Camii'nin avlusunda oynarken Haliç'e ve hemen arkasından görünen Boğaz sularına bakarak hayallere dalan genç bir kadının bilhassa o yıllarda Anadolu'da öğreneceği çok şey vardı. Nitekim Nesteren Haydarpaşa'da trenden indiğinde, artık beş yıl önce o trene binen genç kız değildi, yüzündeki hatlar tesadüfe ihtimal bırakmayan bir netlik kazanmış, gözbebeklerindeki kararlılık da alnındaki çizgilere yansımıştı.

Sisli bir günde vapur düdükleri uzaktan uzağa yalı pencerelerine ve kolejin duvarlarına çarparken tanıştığı bu genç kadın, çocukluğunun en mühim tarafını yapan Antalya yıllarını hatırlattığından bilhassa alakasını çekmişti; ancak Ankara'da kadınlar hususundaki birkaç teşebbüsü yarı yolda kaldığı için, bir yığın hülyanın arasından gördüğü Nesteren karşısında garip bir üşüme hissiyle içine çekilmişti. Hâlbuki daha ilk görüşte ismini koyamadığı bir yakınlık hissettiği genç kadının kendisinden ayrı bir varlık gibi gezinen omuzlarına, başına bir çiçek edâsı veren boynuna, kimi zaman güneşte bilhassa kısılmış ve sade bir ışık çizgisi haline gelmiş çağla yeşili gözlerine baktıkça heyecanlanıyordu. Öyle ki, tesadüfen göz göze geldiklerinde dahi yüreğindeki çarpıntıyla birlikte kirpiklerinin ucuna kadar kızardığını hemen fark ediyor, elindeki kitabın üzerine daha fazla eğilmesine rağmen bundan kendini kurtaramıyordu. Bütün bu uzak bakışmalar, durup dururken birdenbire kızarmalar, utangaç selamlaşmalar ise durumu fark eden Amerikalı hocaları bir hayli eğlendiriyordu.

Boğaz'ın kendi masalını kurmak için bütün imkânlarını seferber ettiği bir Kasım ikindisinde, kolejin üst katındaki kemerli pencereden karşı kıyıların nakışlı boşluğuna bakıyordu. Mevsim dolayısıyla ışık çok çabuk değiştiği için hem Boğaz hem de Cihangir'den Fındıklı, Kabataş ve Dolmabahçe'ye kadar uzanan semtler kısa aralıklarla bir manzaradan diğerine taşınıyordu. Renkten renge giren bulutların Süleymaniye'yi büsbütün başka bir formun gerisinden gösteren dalgalanışı ise sarhoşluğunu kendi içinde taşıyan bir gemi gibi Boğaz'a doğru eğiliyordu. Bakışları mevsimi unutmuş bir martı ürkekliğiyle Süleymaniye üzerinde kanat çırparken hemen omuzlarının hizasında, "Şiirinizi çok beğendim, Boğaz'a sarkmış şu halinizle, tıpkı şiirinizde söylediğiniz gibi, ne zamanın içinde ne de büsbütün dışında görünüyorsunuz" diye fısıldayan bir ses duyunca ürpermişti. Nesteren'di ve en az kendisi kadar tabii bir hayranlıkla karşı kıyılardaki manzaraya gözlerini kırpmadan bakıyordu. Genç kadın bakışlarını Boğaz'ın Kasım akşamına hazırlanan sularından kaldırmadan, birkaç gün önce yayımlanan şiirin tamamını, şiire ve kendisine çok yakışan hususi bir edâ ile okumuştu. Nesteren'in sesi şiire o kadar farklı bir lezzet katmıştı ki, yüzünün kızarmasının daha da kavurucu hale getirdiği hayranlığını saklamaya lüzum görmeden, "Ne kadar güzel şiir okuyorsunuz" diyebilmişti.

Nihayet dost oldular. Nesteren'in sakin dikkatleri, bir çimen yumuşaklığını getirip orta yere bırakan gülümsemesi eşliğinde içeriden çalışıyor, kendisi de esasen bu çalışma tarzına itirazı aklının ucundan yahut kıyısından bile geçirmiyordu. Genç kadın Fatih'te oturduğu için kolejden birlikte çıkıp Bağlarbaşı'ndan aşağıya inerek vapura biniyorlar, bazı sabahlar da yine Köprü'de buluşuyorlardı. Nesteren, içindeki saadet duygusunu bütün masumiyetiyle dışarıya taşıyan, bir yolunu bulup çevresindekileri de bu oyuna dâhil eden kadınlardandı. Bu itibarla, her şeyi bir kalemde silen İstanbul'un o yağmurlu ve puslu kış ikindileri bile vapurun üst güvertesinde oturan bu iki insan için bir başka güzellik kazanıyor, Nesteren'in tarih kadar edebiyata da meraklı oluşu ise sohbetlerine farklı bir derinlik getiriyordu. Ne var ki, Nesteren ne kadar rahatsa kendisi o kadar huzursuzdu, bir türlü is-

tediği gibi davranamıyor, bir taraftan ağır bir Boğaz sisi gibi üzerine çöken mahcubiyet duygusu, bir taraftan her seferinde bir şeylerin mutlaka aksamasına yol açan telâşı önünü görmesine mâni oluyordu.

Kadın terbiyesi eksikliğinin bir insanı nerelere kadar sürükleyebileceğini ilk defa tecrübe etme imkânı, Nesteren yüzünden yahut sâyesinde önüne çıkmıştı ama buna sevinmesi mi yoksa üzülmesi mi gerektiğine bir türlü karar veremiyordu. O zamana kadar aşkla olan bütün münasebeti, başıboş birkaç teşebbüsten, kendini bir dörtyol ağzında rüzgâra dağıtmaya benzeyen bazı arkadaşlıklardan ileri geçmemişti. Bunlar bir erkeğin hayatına kadın varlığının girebileceği şeylerden ziyade, küçük kaçışlar, ufak arzular, kendi can sıkıntısının ve müphem kıpırdanışların değişik yüzleri idiler. Hatta yalnız kendi etrafında dolaşan muhayyilesinde böyle bir ihtiyacı tam olarak duymamıştı bile.[178] Kadın onun için Musul'da bir mezara bırakılan anne hasreti, ablasının bir türlü kendisine sahip çıkamayan hastalıklı hassasiyeti ve Ankara'da İstanbul Pastanesi'nin bütün entelektüel atmosferine rağmen neredeyse her akşam aynı saatlerde yapılan budala uzviyet muhabbeti ile sınırlıydı. Zaten bu sonuncusu kadınla ilgili bütün fikirlerini örseleyen bir mantık çerçevesinde çalıştığı için bir türlü dâhil olmak istemediği bir zeminde ilerliyor, arkadaşlarının kahkahalarını, annesinin ölüsüne ve ablasının dirisine karşı büyük bir hürmetsizlik telakki ediyordu. Fikret'in, "Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer" mısraını bütün bu sohbetlerde bir defa daha hatırladığı gibi, bu sefaletin gerisinde kadının uzvî mesaisine karşı dev bir mağara ağzı gibi açılmış erkek iştahının bulunduğunu acıklı gözlerle fark ediyordu.

Şüphe mi var, herkes gibi onun da çocukluğunun ara sokaklarından gençliğinin kaldırımlarına pek de farkında olmadan taşıdığı bir aşk tasavvuru ve bu tasavvuru büyütüp besleme biçimi mevcuttu. Şiirler, şarkılar, hasretler kadar

garip bir tarzda mimari, musiki ve resim de aşka ait tasavvur dünyasının ayrılmaz parçaları halindeydi. Fakat en üstte bütünüyle İstanbul yahut daha doğru bir ifadeyle Boğaz bulunuyordu ve bütün bunlar itinalı çamaşırlar gibi üst üste katlanan bir şahsiyeti mazisiyle birlikte yapıyordu. Şurası da bir hakikatti ki, aşkla yahut kadınla ilgili bir mesele karşısında bu coğrafyanın diğer bütün erkekleri gibi esasen hâlâ çocuktu. Buna mukabil fikrî saadetin ferdî saadetle bir bütünlük teşkil etmesi gerektiğini görüyor ancak bunun yollarını asla bilemiyordu. Fakat ne çıkar, yaşamak yavaş yavaş bütün başlangıçları kendisinde bulmak, binlerce yıldır tecrübe edilmiş şeyleri, daha şahsî bir hale getirerek bir defa daha tecrübe etmek değil miydi?

Asıl zor durumda olan Nesteren'di, hayli yaralı bereli şair tabiatı dolayısıyla ruhunun bir tarafını götürüp götürüp çocukluğuna çarpan bu insanın kendisini tedaviden bile aciz olduğunu hissediyordu hissetmesine fakat okuduğu o kadar kitaba rağmen çaresizliğiyle baş etmekte güçlük çekmesine bir türlü mânâ veremiyordu. Tabiatıyla, zihninde her zaman birbiriyle teması bile olmayan birkaç fikirle birlikte dolaşan bu insanın içindeki mücadeleden habersizdi. Sadece kimi zaman kayıtsızlığı karşısında şaşırıyor, kimi zaman da perişanlığı gözbebeklerinin ücra bir köşesine sirayet edince, hiç değilse onu bir gölgenin altına alıp esirgemek için çırpınıyordu. Annesinin ölümüne hiç ağlayamadığını söylediği bir günün ertesinde, birdenbire boşanan hıçkırıklarla annesinin nasıl öldüğünü anlatmaya başlayınca eli ayağı birbirine dolanmış, işte tam o esnada, içindeki bütün fenerler aynı anda yanmış gibi, "Ne içindeyim zamanın, Ne de büsbütün dışında" mısralarıyla aslında neye ayna tuttuğunu kavramıştı. O gün tam mânâsıyla kocaman bir çocuk olan bu adama hem annelik hem dostluk yapmak, hem de aynı yastığa baş koymak için kendi kendine birkaç karar birden vermişti...

4

Erguvanların kolejin bahçesi dâhil bütün Bağlarbaşı'nı, İcadiye'yi, Sultantepe'yi, Karacaahmet'i ve Fethi Paşa Korusu'nu eflâtun bir masala çevirdiği Nisan ortalarında Üsküdar'ı keşfe çıkmışlar, zaman elverdiği ölçüde bu keşfi Kuzguncuk ve Beylerbeyi'ne doğru da uzatmaya başlamışlardı. Mevsimin insanı bütün her şeyiyle sarıp sarmaladığı, başından aşağıya badem ağaçlarının gelin tülüne benzeyen çiçeklerini boşalttığı zamanlardı. Nesteren en çok erguvanların yalı bahçelerinden Boğaz'a eğilmiş hallerini seviyor, lacivert ile eflâtunun birbirine uyumunda farklı mucizeler arıyordu. Fethi Paşa Korusu'nun Dolmabahçe'den Arnavutköy'e, Beylerbeyi'nden Kanlıca'ya uzanan bir genişlikte bütün her şeyi kucaklayan manzarasını süsleyen küçük erguvan bahçesi kadar, Kuzguncuk'ta çınar yapraklarının gölgelendirdiği kahve de bunun için ideal mekânlardı. Nesteren'in çınarın gölgesinde bambaşka zenginlikler edinen çağla yeşili gözbebeklerine, çay bardağını hiç alışılmadık bir şekilde tutan incecik parmaklarına ve o parmakların dağılmasını nasıl engellediğini bir türlü anlayamadığı bileklerine bakarak, "İstanbul ya hiç sevilmez yahut çok sevilmiş bir kadın gibi sevilir; yani her haline, her hususiyetine ayrı bir dikkatle çıldırarak" diye fısıldamış, mahcubiyetini gizleyemeyen genç kadının yanaklarının erguvanları kıskandıracak kadar kızardığını görünce de çocuklar gibi sevinmişti.[179]

Fakat genç kadında onun asıl hoşuna giden şey kesik kesik, âdeta küçük hatırlamalarla konuşmasıydı. Zaten en mânâsız görünen kımıldanışlarında bile küçük unutuşlardan sonra sakin bir limana dönülmüş hissini bırakan asude bir hâl vardı. Sanki o anda yaptığı ve söylediği şeylerden başka kendi içinde daha mühim, hayatını daha derinden kavrayan bir düşüncenin peşindeymiş, çok ayrı ve yalnız kendine mahsus bir başka zamanı yaşıyormuş gibiydi. Ve bu hâl onun zarif, güzel genç kadın varlığını değiştiriyor, onu bütünüyle başka planlara geçiriyordu.[180]

Bir gün Kuzguncuk'tan İcadiye'ye doğru tırmanırlarken Nesteren koluna girerek bütün vücuduyla ona yaslanmış, kuş seslerinin caddeye sere serpe aktığı öğle saatlerinde bir kadın vücudunun insana mütemadiyen ölümü özleten sıcaklığını hissettiği için, ruhunda yanmaya müsait son yapraklar da tutuşup damarlarına doğru hücum etmişti. Yürüyüşünü bozmadan biraz eğilerek büyük bir dikkatle Nesteren'e bakmış ve yüzünün sadeliği karşısında şaşırmaktan kendisini alamamıştı. Bu sadeliğin gerisinde nasıl muazzam bir değirmen vardı ki, önüne çıkan her şeyi alevden çemberine alarak yakıp öğütebiliyor, bütün bunları birkaç küçük dokunuşla, birkaç küçük kıvrımla yapabildiği halde yine de kayıtsız kalabiliyordu?

İcadiye'nin ortasında ikiye ayrılan yol, bir tarafıyla her biri çiçeklenmiş sık meyve ağaçları arasından Nakkaştepe'ye giderken, diğeri geniş bahçelerinde çam ve erguvan olan birkaç ahşap köşkün önünden Sultantepe'ye doğru uzanıyordu. Karar vermek için durdukları esnada, köşklerden birisinin penceresinden Tab'î Mustafa Efendi'nin Bayati ağır semaii, Mesut Cemil Bey'in geniş ve zengin sesini kendine yelken kılarak bütün vadiyi kapladı:

Çıkmaz derûn-i dilden efendim muhabbetin
Kurbanın olduğum bize yok mu mürüvvetin

Cızırtılı bir gramofondan gelen sesi daha iyi duyabilmek için sessizce köşkün merdivenlerine kadar başını uzatmış ve kendiliğinden eflatun bir gölge sağlamış olan erguvanın altında, yorgun yolcular için hazırlanmış gibi duran küçük tahta sekiye oturdular. Mesut Cemil Bey'in sesi dalga dalga dağılıyor, ömrünün son yıllarını inzivaya çekilerek geçiren ve kendisini hakikaten unutturan, ölüsü bile Yunus'un tarif ettiği şekilde üç gün sonra bulunan bu büyük bestekârla buluşmanın sırrını sadece sesiyle açıyordu. Şarkı her ikisini de ta içlerinden sarıp sarmalamış ve ömürlerini takvimsiz yaşamayı tercih ederek ferdî saadetin kıyısına kadar getirmiş insanların hassasiyetinin kucağına bırakmıştı. Birinden biri konuşmaya cesaret etse, bir telin kopmasıyla birlikte ahenk birdenbire kesilecek, masal ebediyen tükenecek yahut gittikleri âlemden bir daha geri dönmeleri mümkün olmayacakmış gibi, hayatının bir devrinde saray başmüezzinliği de yapan Tab'î Mustafa Efendi'nin kim bilir kimi tahayyül ederek hicrânına devâ kıldığı besteyi o küçük sekide hiç ses çıkarmadan dinlediler.

Şurası bir hakikatti ki, tekrar yola düştüklerinde artık birbirlerine tamamen yabancıydılar, şarkı ikisini de bir çırpıda bambaşka yerlere götürüp bırakmış, geri dönmek için ihtiyaç duydukları kanatları ise daha baştan yakarak yok etmişti. Mesut Cemil Bey'in bilhassa ısrar ettiği, "Tegafülâne naz ile ki bu girişmeler nedir" mısraındaki oyunu ikisi de aynı anda yakaladıkları halde, birdenbire içine düştükleri girdaptan kendilerini kurtaramamışlardı. Ancak,

Gören o gül cemâlini, tasavvur eyler hâlini,
Hayal-i lâlin eyleyen senin çeker vebâlini

diye bir akarsuyun aynasına doğru eğilen ve döne döne halkalanan ses, nihayet, "Kurbanın olduğum bize yok mu mü-

rüvvetin" mısraıyla bir defa daha derinden inlediğinde ne yapacaklarını şaşırmışlar ve kendi gurbetlerinde yapayalnız kalmışlardı.

Birden aklına Ankara'nın karanlık kar yağışına aldırmadan Gazi Musiki Muallim Mektebi'nde *Pastoral Senfoni*'yi anlayabilmek için defalarca üst üste dinlediği günler geldi. Beethoven'in ardından Mahler'in, Debussy'nin, Mozart'ın, Çaykovski'nin esasen ne söylemek istediğine derinlemesine nüfuz edebilmek gayesiyle pek çok güçlük çekmiş, bir hayli zenginleştiği halde yine de bu soruya gönül rahatlığıyla bir cevap verememişti. Şurası da vardı ki, biraz önce Tab'î Mustafa Efendi ile Mesut Cemil Bey'in el ele tutuşarak kendilerini çektiği âleme Beethoven yahut Mozart vasıtasıyla gitmek mümkün değildi. Gurbeti ve uzleti dört bir yanından kuşatan böyle bir tecrübeyi Batı müziğinde yaşamanın imkânı yoktu. Bütün o senfoniler, bütün o konçertolar insanı dışarıya, bir nevi ortak yaşanabilecek bir şenliğe, mesela Paris'te bir Christmas partisine yahut Viyana'da bir baloya davet ediyordu. Batı müziğinin en şahsî tarafı olan *requiem*'lerde bile Freud'u kıskandıracak ölçüde dış dünyayı ciddiye alan hamleler söz konusuydu. Hâlbuki Tab'î Mustafa Efendi çok da fazla çaba harcamadan insanı götürüp en ihtiyaç duyduğu yere yani kendi kıyısına bırakıyordu. Tecrübe ve geleneğin çizdiği çerçeve, meseleyi tabii seyrine bırakarak Batı müziği eşliğinde sevilen kadına kompliman yapmanın imkânsızlığına kadar götürüyordu.

Sultantepe'ye doğru tırmanırlarken bunu bu kadar keskin bir şekilde fark etmek, yıllardır zihninde kurmaya çalıştığı fikrî saadetin ağır bir buz kitlesi gibi bir ucundan erimeye başlamasına yetmişti. Başını çevirip Nesteren'e baktığında ferdî saadetinin de büyük bir tehlike altında olduğunu ve genç kadının tedirgin gözbebeklerinin hızla başka bir sahile doğru sürüklendiğini görecekti. Aslında biraz önceki tecrü-

be onun içinde de benzer bir tarzda çalışmış, genç kadın daha ne olduğunu anlamadan kendisini bir uçurumdan aşağıya yuvarlanırken bulmuş, üstelik o kadar seslendiği halde, kendisi için hayallerini bile bıkıp usanmadan tanzim eden o zarif erkek elini dahi uzatmamıştı. Çevrelerini ve çehrelerini daha bir saat evvel her şeyi ile bir masal bahçesine çeviren bahara rağmen şimdi neden böyle hissettiğini, nasıl birdenbire bu uçurumun kıyısına geldiğini bir türlü anlayamıyordu. Hâlbuki gün her şeyiyle çok iyi başlamış, Üsküdar'da saygılı bir arkadaşlık çemberine dâhil olarak yürüyen çift, Kuzguncuk'ta neredeyse ilân-ı aşk safhasına gelmişti. Belki Beylerbeyi'nde de evlilik planları üzerinde konuşacaklardı ama işte her şey birdenbire dağılmıştı. Bir şarkı tek başına bütün bunları yapmış olabilir miydi, yapmışsa bile bunun sırrı neydi?

"Pompei'nin son günlerinden hiç değilse ferdî saadetimi kurtarayım" diye çırpınması gerektiğini düşünen genç adam, Nesteren'in ruhunda ve zihninde sürüp giden mücadeleyi ihmal ettiğini bile bile cebinden küçük bir defter çıkarmış, bir şeyler karalıyordu. Şarkıyı duyduğu anda olduğu gibi yine içine kilitlenmiş ve oradan bir daha asla çıkmayacakmış, bu durumdan da hiç şikâyetçi değilmiş gibi görünüyordu. Nesteren onun mevcut zamandan yahut takvimden ne kadar kolay koptuğuna daha önce de birkaç defa şahit olmuştu ama hiçbirinde kendisini bu kadar ortalıkta, bu kadar müdafaasız, bu kadar çırılçıplak bırakmamıştı. O ise bütün bunlardan habersizmiş gibi hâlâ elindeki küçük deftere bir şeyler çiziktiriyor, arada sırada da bir şeyler mırıldanıyordu. Yanında genç bir kadın bulunduğunu tamamen unutmuş gibiydi. Nesteren'i asıl yaralayan da bu alakasızlık olacaktı zaten. Orada ne olduğunu anlaması içinse aradan yılların geçmesi ve bir gün bir dergide şu mısraları görmesi gerekecekti:

Bir gün İcadiye'de veya Sultantepe'de
Bir beste kanatlanır birden olduğun yerde
Bir kâinat açılır geniş, sonsuz, büyülü
Bugünün rüzgârında yıkanan mazi gülü
Dağılır yaprak yaprak hayalindeki suya
Başka gözle bakarsın ömür denen uykuya
Belki en hülyalısı duyduğun masalların
O şafak saltanatı korularda dalların
Her ufku tek başına bekleyen eski çamlar
Bir sır gibi ömründen sızdırılmış akşamlar
Ardıçla kestanenin her yıllık macerası
Harap mezarlıklarda ölülerin rüyası
Gelir ve tekrar doğar ölmüş sandığın aşka
Anlarsın ölüm yoktur geçen zamandan başka

5

"Tanzimat'tan beri her sene dışarıdan on tablo satın alsaydık, şimdi bin tabloluk, küçük fakat memleket zevkini besleyecek bir modern sanat galerimiz bulunurdu. Bunu Cumhuriyet devrinde yapsaydık, daha şimdiden yüzden fazla tabloda sanatın hakiki çehresini görebilir, hiç olmazsa modern sanatın yürüyüşünü takip edebilirdik. Hâlbuki bu kadar senede dışarıdan aldığımız bütün eserler, Selâhaddin Refik'in Paris'ten getirip de akademinin Dolmabahçe Müzesi'ne satın aldığı beş altı küçük tablo ve gravürden ibaret. Bilir misiniz ki bu da bir şeydir. Çünkü orada isteyen bir Bonnard'ı, velev ki ikinci dereceden bir eserle olsun, seyredebiliyor. Onu seyrederken duyulan haz, kaybettiğimiz fırsatın büyüklüğünü gösterir."[181]

Güzel Sanatlar Akademisi'nin büyük amfisinde bir taraftan Boğaz'a dökülen yağmurun hızının giderek artırışından aldığı lezzeti gizlemeden pencereden dışarı bakıyor, bir taraftan da talebeye sosyolojiden jeolojiye, antropolojiden arkeolojiye uzanan bir genişlikte aklına gelenleri seke seke anlatıyordu. Bir ara anatominin bir parçası olarak jinekolojiyi de derse dâhil etmeye heveslenmişse de, Akademi Müdürü Zeki Faik İzer'in, "Yapmayın hocam, bu kadarını genç Cumhuriyet'in omuzları bile kaldırmaz" ihtarı üzerine vazgeçmişti. Oysa talebe onun ders verme tarzına çoktan alışmış, estetik bahisleri arasına Viyana bozgu-

nunu veya Fatih'in on yıl daha iktidarda kalması durumunda Rönesans'ın İstanbul'dan başlayacağı tezini sıkıştırmasını bile yadırgamaz hale gelmişti. Doğrusu bu ya, ufuk ne kadar geniş tutulmuş olursa olsun, dersin sonuna doğru bütün bunlar birbirine bağlanıyor, o güne kadar hiçbir estetikçinin aklına gelmeyen birkaç yeni pencere daha açılıyordu.

Hâlâ birbirini kovaladığı için parıltıları sınıfa da dağılan şimşek yansımaları, dersin ritmine münasip bir biçimde biri diğerinin yerini alabilmek umuduyla Boğaz tepelerine vurup vurup geçiyordu. Üsküdar bütünüyle gözden kaybolurken başlayan dolu sağanağı altında kalan deniz, soluk ve devamını kaybeden ışıklar yüzünden açılıp kapanmaya, kendi içinde genişlemeye çalışıyordu. Çok geçmeden yağmurun sesi tabiatın tam mânâsıyla bir muamma olduğunu bir defa daha göstermek istercesine düzene girmiş, Karacaahmet sırtlarında birdenbire yırtılan gökyüzü ile birlikte bir parça mavi de çehresini göstermekte gecikmemişti. Arkasından Sarayburnu önlerinde, Topkapı Sarayı'nı da içine alan bir perde daha açılmış ve Üsküdar'dan Köprü'ye doğru giden bir vapurun önce baca ve direklerini, daha sonra ise siyah küpeştesini manzaraya dâhil etmişti. Daha iki sene önce o vapurlardan birinde Nesteren'le birlikte üst güvertede otururken bastıran yaz yağmurunun nasıl ikisini de teslim aldığını hatırlayarak dargın bir şekilde belli belirsiz gülümsedi.

Talebenin sabırsızlığı dersin bittiğini gösterdiği halde, Nesteren'in yanından kalkıp sınıfa gelmek için ruhunda hiçbir heves uyanmıyor, bu da pencerenin önündeki konaklama müddetini kendiliğinden uzatıyordu. Biraz da kendisini zorlayarak bakışlarını Boğaz'ı bambaşka bir çehreye büründüren yağmur sonrası aydınlığından kopartıp amfinin ortasındaki kürsüye doğru yürürken, "Picasso" dedi duyulur duyulmaz bir mırıltı halinde ve sesini peşi sıra sürükledi: "Picasso insanı ve insana ait şeyleri, insanın dışında aramasa ne olur-

du? Çıkrıklı kadın, resimden ziyade bir halk komedisine benziyor ve onun karikatürüyle zengin. Denilebilir ki gargouille üslûbuyla, o hicvi benimseyerek yapılmış. Belki Rodin kadar edebiyata da bağlı. Serenadı kendi janrında çok derin bir İspanya. Fakat resimden beklenen şey mi? Gariptir ki bu resmi içimde reddettiğim günün akşamında Picasso'yu gördüm."[182] Kimsenin kendisini dinlemediğini fark edince, hayli gergin bir sesle "Çıkabilirsiniz" diye fısıldadıktan sonra bir sigara yakarak geminin üst güvertesinde kendisini bekleyen Nesteren'in masallar bağışlayan gözbebeklerinin kıyısına yanaştı.

Kuzguncuk'ta ikisinin de kendi mağaralarına çekilip bir türlü çıkamadıkları o günün üzerinden bir hafta ancak geçmişti ve Tab'î Mustafa Efendi'nin kendilerini yarı yolda bırakan tesadüfünün ötesine doğru yeni bir adım atamayacaklarını artık ikisi de biliyordu. Ahenk bozulmuş, küçük küçük dokunuşlarla tuğlaları üst üste koyarak ördükleri duvar, ufak bir sarsıntıda yerle bir olmuştu. Konuşulacak her şeyi tüketmiş insanların mazinin hatırına birbirlerine tahammül etmeye çalışmasına benzer bir hâlet-i ruhiye içine girdikleri için, yaz yağmurunun sırılsıklam ettiği hayat daha da ağır bir yük haline gelmişti. Sanki aralarında kelebek kanatlarından yapılmış şeffaf bir çadır vardı ve kim dokunursa dokunsun hemen dağılacak gibiydi. Buna rağmen Nesteren, o çok çile çekilmiş yılların kadın ruhuna yerleştirdiği sabırla kendisine mühlet vererek 23 Haziran'a kadar beklemişti.

İnsanın içini inadına yaşama hevesiyle canlandıran güneşli bir öğle üzeri yine Kuzguncuk'ta, geniş gölgelerini salkım salkım dağıtan çınarın altında oturmuş, kalabalık ağızlı martıların dalgalara eşlik eden telâşlı gürültüsünü dinliyorlardı. Zarafeti bir iğne oyası gibi alnına yakıştıran Nesteren, onun merakını bildiği için aylar önce Avrupa'ya giden akrabalarından birine âdeta yalvararak bir armağan ısmarlamıştı. Biraz da heyecanla çantasındaki fotoğraf makinesini çıkartıp masanın üzerine koyduktan sonra yerinden kalkarak genç adama sarılmış, gözbebeklerindeki buğuyu geriye itmesini hayli güçleştiren "Mutlu yıllar" temennisinin ardından yanaklarına bir de minik bir öpücük kondurmuştu. Daha sonra da, görevini yerine getiren ve söylenecek her şeyi nihayet söyleyen insanların o kırgın iç huzuru ile yavaş yavaş çantasını alıp ayağa kalkmıştı. İnsan denen saz parçası, küçük de olsa umutlardan örülü bir yaratıktı. O da son bir umutla hayli hüzünlü bir "Hoşça kal"ı masanın ortasına usulca bırakarak gözlerinde bir çıkış imkânı aramış, bütün kapıların kapalı olduğunu görünce de, bir defa bile dönüp arkasına bakmadan Paşa Limanı'na doğru yürüyüp gitmişti.

Hayatında ilk defa doğum günü kutlanan genç adam, ne yapacağından ziyade ne düşüneceğini şaşırmış insanların telâşıyla Nesteren'in arkasından bakakalmış, "Budala, daha ne bekliyorsun, koşsana kızın peşinden!" diyen diğer tarafının sesini bastırarak yerinden kımıldamamıştı. Bu sahneyi her hatırlayışında ruhunun ezileceğini, vicdan azabıyla kıvranacağını gayet iyi bildiği halde, kendisiyle baş başa kalmayı bir nevi bağış olarak gören her erkek gibi, tuhaf bir rahatlama ve hürriyet duygusunun daha Nesteren gözden kaybolmadan zihninde tatlı bir uyuşukluğa sebep olduğunu hissedebiliyordu. Bereket mektepler tatildi ve zaten ertesi hafta tayininin Güzel Sanatlar'a çıktığını öğrenecekti; bilhassa bu tayin haberi, Nesteren'den ayrılmanın verdiği üzüntüyü hafifletmese bile katlanmayı bir miktar kolaylaştıracaktı.

Şurası da vardı ki, Nesteren'in hatırasını ve armağan ettiği fotoğraf makinesini hiçbir zaman yanından ayırmamış ve ertesi sene Kuzguncuk'ta yürüdükleri yolların fotoğrafını çekerken, Ankara Lisesi'de idari işlerle görevli arkadaşının birkaç yıl önce Mamak'ta baktığı fal aklına gelmişti. Falın ilk kısmı hakikaten doğu çıkmıştı. Nesteren'i bir türlü unutamadığı gibi, genç kıza haksızlık yaptığı düşüncesiyle müte-

madiyen kendisine azap çektirmiş, olur olmaz zamanlarda geçmiş günlere takılan zihni yüzünden de tuhaf bir dalgınlık edinmişti. Bütün perişanlığını ve dağınıklığını derleyip toplayan, hep hasretini çektiği bir sükûnet içinde evliliğe doğru yürüyen hayatının bu ilk ciddi münasebetini neden yolun ortasında bırakıp karşı kaldırıma geçtiğini ise bir türlü anlayamamıştı. Elbette bağlanma kabiliyeti ile doğmuş insanlardan olmadığını biliyordu ve bu hususiyetinin bütün bir hayatını cehenneme çevireceğinin de farkındaydı. Bununla birlikte, bir kadınla ömür boyu aynı çatı altında yaşama tasavvuru gözüne tahammül edilmez bir işkence gibi görünüyordu.

Yoksa korkuyor muydu? Kadını hem fikrî hem de ferdî saadetin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmesine rağmen, bu fikrin muayyen zamanlarda gelip kendisini bulmak yerine devamlılık kazanmasından, bu devamlılığın her defasında tam bir budalalığı hatırlatan bir evlilik fotoğrafında karşısına çıkmasından korkuyor olabilir miydi? Kerkük'ten dönerken o han odasında yaşadığı ilk macera, bambaşka bir dünyanın habercisi gibi olan o koyu karanlık gözlerin üzerine eğilişi, o sıcak sokuluşların, o kucaklayışların arasından gelen inilti çocuk muhayyilesinde bu kadar canlı kaldığına göre, belki de meselenin aslını orada aramak gerekiyordu. Yıllar sonra o geceyi düşündüğünde, kendini genç kızın kollarının ve göğüslerinin arasında sıkışmış buluyor, bütün her şeyiyle o boğulma korkusunu yeniden yaşıyordu. Şurası da vardı ki, o ilk tecrübenin gölgesi üzerinden hiç silinmemiş ve aradan yıllar geçtikçe her şeye o tecrübenin arasından baktığını fark etmişti. Muhtemelen Nesteren de bu ikiz tesadüfün ilk hakiki kurbanı olarak buğulu bir bira bardağı gibi avuçlarının arasından kayıp gitmişti...

Bütün bunlara rağmen birkaç mısra uğruna kendisine âşık olduğu her halinden belli genç bir kadını, en geniş anlamıyla hayatın ortasında kendi başına nasıl bıraktığını, nasıl içindeki uçurumlardan sıyrılıp elini uzatmadığını bir türlü anlamamıştı. Gerçi Yahya Kemal, Celile Hanım celâllenmelerinden birkaç yıl sonra, "Edebiyat yahut edebiyatın da dâhil olduğu sanat meselesi mevcudiyetini korurken, kadın da aşk da ikinci plana düşmek mecburiyetindedir. Mühim olan bu tür münasebetsizliklerden geriye kaç şiir kaldığıdır" demişti demesine fakat bu sözlere o gün de bugün de pek fazla inanmamıştı. Esasen sanat ve hayat bahislerinin bu kadar kesin çizgilerle birbirinden ayrılmasını hiçbir zaman doğru bulmamıştı. Netice itibariyle, kendisi dâhil memlekette sanatla meşgul olanların mühim bir kısmını yakından tanıyordu. Gördüğü kadarıyla sanat ve sanatçı o kadar da matah şeyler değildi. Hele cahilleri bütünüyle felâketti ve maalesef ekseriyeti de bunlar teşkil ediyordu. Dolayısıyla, sanatı bu kadar yüceltmenin, fildişi bir kuleye yerleştirerek hiçbir zaman sahip olmadığı mânâları yüklemenin gereği yoktu.

Birden Yahya Kemal'in Madrid'den döndüğünü ve o akşam kendisini Park Otel'de beklediğini hatırladı. Derste acele etmesinin sebebi de esasen buydu ama araya Nesteren girdiği için yine her şeyi unutmuştu. Son zamanlarda Nesteren'i daha sık hatırlıyor, belli belirsiz bir pişmanlıkla hem genç kadına hem de kendisine büyük bir haksızlık yaptığını düşünüyordu. Çantasından Nesteren'in armağanı olan fotoğraf makinesini çıkartarak amfinin kemerli geniş penceresine doğru yürüdü. Yağmur kesildiği için Üsküdar çoktan eski yerine yerleşmiş, Boğaz kirpiklerinin arasında bir Cihangir kedisi gibi gezinen eski rengine kavuşmuştu. Ne yaptığını pek de umursamadan Şemsi Paşa ile Ayazma Camii'ni belli bir açıda yan yana getirerek birkaç kare fotoğraf çekti. Birkaç karelik dikkatini de Beşiktaş'tan başlayıp Kuzguncuk tepelerinin arkasına kadar inen gökkuşağı için bir kenarda topladı. Bir an aklına Nesteren'i aramak fikri geldi ama geldiği gibi de gi-

diverdi. Bu kadar yıl sonra hiçbir şeyi yerli yerinde bulamayacağını gayet iyi biliyordu. Uzaklarda bir dolabın gıcırdadığını, görünmez sarmaşıkların Kuzguncuk'taki o köşkün duvarlarını sardığını hayal etti. Zorla da olsa pencerenin önünden uzaklaştı. Biraz acele etmeli ve Yahya Kemal'i daha fazla bekletmemeliydi. Üstadın randevusuna saatinde geldiği hiçbir zaman görülmemişti ama bekletilmeye ne kadar kızdığını da gayet iyi bilirdi...

Kaç yıl olmuştu hocasını görmeyeli? Kendisi Erzurum yollarına düştüğünde Yahya Kemal milletvekili olarak Ankara'ya gitmiş, daha sonra da önce Varşova, arkasından da Madrid'de elçi olarak tayin edilmişti. "Neredeyse on iki yıl olmuş" diyerek 1923'ten 1935'e doğru yılları hesapladı. Fotoğraf makinesini ve kürsüdeki dağınık kitapları çantasına yerleştirdi, yakaları ve kol ağızları hayli kirli pardösüsünü ağır hareketlerle giydikten sonra bomboş amfiye baktı ve pencerelerden içeri yansıyan Boğaz ışıklarıyla bir süre oyalandı. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nin bulunduğu Bağlarbaşı tepelerine doğru gözlerini çevirip kendini ikna etmeye çalıştığı apaçık bir sesle, "Evlilik bana göre bir meslek değildi zaten" diye mırıldandı. Oysa daha iki hafta evvel Karacaahmet'ten Altunizade'ye uzanan bütün sokakları, Nesteren'e rastlayabilmek umuduyla teker teker adımlayan da ondan başkası değildi...[183]

6

Yıllar Yahya Kemal'in üzerinde enine çalışmış, gerdanından başlayarak vücudunun hemen her parçası yanlara doğru genişleyip yayılmıştı. İşin garip, belki de garip olmayan tarafı, Park Otel'in barında oturduğu masanın çevresini saran kalabalık da enine doğru genişleyip yayılmış, hatta bu yayılma bir miktar da resmî bir nitelik kazanmıştı. Bu kadar genişlikte rahatsız edici, insanı içeriye doğru daraltan bir tuhaflık bulunsa da, Yahya Kemal hayatından memnun görünüyor, iltifatları gururunun kabuğunu kırmadan kabul ettiği gibi, cömert günlerinde âdeti olduğu üzere, birkaç iltifatı da çevresindekilere lütfen bahşediyordu. Tabiatıyla teatral jestleri de bu genişlikten payını almayı ihmal etmeden, mübalağalı kavislerle bir ufuktan diğerine doğru toplanıp dağılıyordu. O kadar gürültünün patırtının aynı anda Ahmet Hamdi'nin hem kulaklarına hem de gözlerine doğru saldırıya geçmesi, Nesteren'le yaptığı yeni bir mücadeleden daha mağlup çıkan ruhunun yara bere içindeki yörelerini hiç lüzumu yokken biraz daha incitmişti. Kapıdan çıkıp kendini İstanbul'un ayrı bir çile olan kaldırımlarına emanet etmeye karar verdiği anda, Yahya Kemal'in bir başka genişlik kazanmış ve taşralılığını çoktan bir kenara bırakmış mavisi mora yakın gözbebekleriyle karşılaştı. "Ah çocuk" diye başlayan ve "Azizim Hamdi" derken yavaşlayan genizden gelen serzenişlere daha fazla muhatap olmamak için, geniş kanatları boş-

lukta simsiyah açılan kolların cenderesine doğru yürümekten başka çaresi kalmamıştı.

Uzun ve geniş masanın bir kıyısına iliştiğinde Yahya Kemal'in kendisini hemen unuttuğunu ve konuşmasına kaldığı yerden devam ettiğini anlaması çok da uzun sürmedi. Üstat, Varşova kırlarında yaptığı fayton gezintilerini, karlı bir gece yarısı Tamburî Cemil Bey mucizesinin kendisini nasıl Boğaz kıyılarına sürükleyip Körfez'e kadar götürdüğünü anlatıyor, önündeki kristal kadehi daha da tombullaşmış parmaklarının arasında çevirerek, Slav kederinden hiçbir şekilde zevk almadığını söylüyordu. Masanın etrafındaki çehrelerin anlatılanlara yetişmek uğruna muhtelif şekillere girmek için gösterdiği gayretler, olup biten her şeyi Charlie Chaplin filmlerinden ödünç alınan ancak trajedisini de kendi içinde barındıran komik bir sahneye dönüştürüyordu. Her şey bir miktar sinemaydı elbette fakat ne çıkardı, memleket asık suratlardan düşen bütün o ciddiyet görüntüsünün arkasında mütemadiyen rol yapan insanlardan müteşekkil değil miydi zaten? Kendi budalalıklarına benzer şeyleri beyazperdede görüp de bu kadar sevinen başka bir cemiyet var mıydı acaba?

Yahya Kemal ise bu defa bir protokol zarafetiyle dolaşmaya çıktığı Madrid'in geniş caddelerinde zilin, şalın ve gülün, kırmızının bütün detaylarıyla sere serpe döküldüğü bir geceye dâhil olma tarzına dair detaylarla masadakileri kahkahadan kahkahaya sürükleyen espriler yapıyordu. Ankara'daki İstanbul Pastanesi'nde ortaya saçılanları hiç de aratmayan bu espriler karşısında dudaklarında küçük bir tebessüm bile belirmeyen tek kişi kendisiydi. Arnavutköy akıntısına maruz kalmış gibi dönen başına inat, midesi ceviz kabuğu kadar bir sandalın içinde dalgalarla boğuşurcasına bulanıyor, gözbebeklerinin önünde ise Yılanlı Yalı'nın yılanları akıp duruyordu.

Nihayet Yahya Kemal eski talebesinin durumunda bir fevkalâdelik bulunduğunu fark ederek, kendisinden başka

hiç kimse konuşmadığı halde, masayı geniş bir el hareketiyle susturdu. Endülüs sokaklarındaki o hayli feraceli ve yaşmaklı akşam gezintisinin yarım kalmasına bir miktar içerlemişti gerçi ama onu nasıl olsa mazi mahzeninden söküp çıkartırdı. Fakat bu çocuğun halinde bir tuhaflık, kendi uçurumunun kıyısında ısrarla dolaşanlara benzeyen bir hezeyan manzarası vardı. Birdenbire bir ayna kırılmış veya pencere açılmış da, bir hayal müsveddesi olarak her ikisinin de dışında kalmış gibiydi. Kendisine hayli yakışan bir başka geniş el hareketiyle garsonu çağırdı ve Hamdi Bey'e bir kadeh beyaz şarap getirmesini emretti.

Bu ısrar karşısındaki masanın etrafındakiler nihayet mağlubiyeti kabul edip üstada hürmetlerini sunduktan sonra birer birer çıkarak İstanbul'un kalabalığına karıştılar. Çevresinin boşalmasıyla birlikte Yahya Kemal'in de sanki içinin boşaldığını ve bütün hayatiyetini kaybettiğini görünce, midesindeki krampları unutup ağır bir dehşet duygusuyla ürpermekten kendisini alamadı. Çevresiyle birlikte hayatiyet kazanma alışkanlığını Avrupa'da mı edinmişti yoksa hep öyleydi de kendisi mi fazla üzerinde durmamıştı? Belki de Türkiye'de edebiyat sadece çevreyle yapılan, çevre olunca değer kazanan, çevre tarafından diğer çevrelerin ilgisine sunulan bir şeydi ve belki de kendisi bu çevre mecburiyetini yahut mahkûmiyetini baştan itibaren göremediği için ciddiye alınmıyordu. Yahya Kemal ise önce çevresini yapmış, çevrenin merkezine kendini oturttuktan sonra da edebî şahsiyetini vazgeçilmez bir hüviyet haline getirmişti. Ahmet Haşim'in de, Yakup Kadri'nin de, Halide Edip'in de, Mehmet Âkif'in de irili ufaklı çevrelerin insanı olduğunu hatırladı. Hâlbuki kendisi, çoğu zaman Yahya Kemal'in, onun uzaklığında Haşim'in çevresinin bir parçası olmakta bir beis görmemiş ama kendisine müstakil bir çevre yapmayı da hiçbir zaman aklına getirmemişti. Yahya Kemal'in ağır adımlarla yanına kadar gel-

diğini, omzuna dokunarak, "Çocuk, sen git dinlen biraz, artık yarın konuşuruz" dediğini çok sonra fark etti.

Güç belâ bulduğu bir otomobille Şehzadebaşı'na doğru giderken midesindeki sancı daha da şiddetlenmiş, şakaklarındaki ağrı ise dayanılmaz bir hal almıştı. Köprü'de Nesteren'le buluştuğu eski mesut günleri ve genç kadını ne kadar özlediğini yeniden hatırladı. Bu hasretin biraz önce Yahya Kemal'in masasında yahut Ankara'da İstanbul Pastanesi'nde konuşulanlarla zerre alakası yoktu, o sadece içinden geçenleri anlatma isteğiyle yanıp kavruluyor, bir kadın dikkatinin kendisini zehirleyen acıyı bulup çıkartacağını düşünüyordu. Nitekim Nesteren bunu birkaç defa tecrübe etmiş, her seferinde de içindeki aynaları kırmadan, onu, razı olmasını bilen mütevekkil insanların kendiliğinden güzelleştiği bir sahile taşımıştı. O sahilde çok fazla kalamaması tabii ki kendi kabahatiydi ve tabii ki aradan geçen yıllarda kendini kabahatli bulmak hususunda kabiliyetini beslemeyi ihmal etmemişti. Yanardağ içeriden çalışıyor, boğazına kadar yükselen sular bile bu yangını söndürmeye kâfi gelmiyordu. Yangının bir sebebi de giderek yükselen ateşiydi ve ateşe paralel bir şekilde hassasiyeti de kademe kademe mesafe alıyordu.

Zihninde kurulan tahterevalli bir taraftan diğerine doğru esnedikçe, dedikodu tarafından idare edilen cemiyetlerde ahlâkın geleneğinin yapılamadığını, bu yüzden geleneğin ahlâkının da satıhta kaldığını, artık bir parçası haline geldiği bir prizmanın gerisinden bile görebiliyordu. Fert kendi ahlâkını yapamadığı zaman, –ki Batı'da sadece kendi ahlâkını yapabilenlere fert deniliyordu,– cemiyetle birlikte yalana ve yalanı daha şahsî hale getiren dedikoduya teslim olmakta gecikmiyordu. Bunda şaşırtıcı bir taraf yoktu, şaşırtıcı olan yalanın her şeye sirayet etme tarzı ve kapasitesiydi. Bilhassa edebiyatın hakiki çehresi olan şiirin geleneğine dedikodu hâkimdi, herkes gibi kendisi de, Nedim'in, Nef'î'nin,

hatta Fuzulî'nin esası dedikodudan ibaret olan mısralarını, beyitlerini beğeniyor, "Sualime cevaptan özge nesne vermediler" yahut "Tahir Efendi bize kelp demiş" diye bunları tekrarlamaktan tuhaf bir zevk duyuyordu. O gelenek dün Yahya Kemal'le Ahmet Haşim'i aynı dedikodu zemininde buluşturmuştu, kim bilir belki yarın da kendisi ile Ahmet Kutsi'yi veya bir başkasını buluşturacaktı.

Caminin önünde otomobilden indiğinde ter içinde kalmıştı ama büyük güçlükle de olsa Elâgöz mü Karagöz mü olduğunu yine karıştırdığı mahallenin karanlık sokaklarına dalmayı başardı. Bir sene önce yine bu sokaklardan aynı hasta adam olarak perişan bir vaziyette Fatih'e Nurullah'ın evine koşmuş, "Nurullah, babam öldü" diyerek kapının eşiğine oturup ağlamaya başlamıştı. Birden neye uğradığını şaşıran Nurullah da, "Hamdi, kardeşim, ne olur ağlama" diyerek onunla beraber hıçkırmaktan kendisini alamamıştı. Önce Nesteren, sonra babasının kendisini perişan eden ölümü ve nihayet Nurullah'ın teselli edici dostluğu, belki de ferdî ahlâkın teşekkül edebileceği yegâne sağlam zeminin mahcubiyet olduğunu gösteren bir zincirin halkalarıydı.[184]

Şurası bir hakikatti ki, on iki yıl önce Fakülte'den mezun olduğunda gidip elini öptüğü ve helâllik dilediği Yahya Kemal, sadece fizik itibariyle değil, ruh olarak da değişmişti. Bunu bilhassa ertesi gün öğle yemeği yedikleri Pandeli'den çıkıp çarşının arkasından Süleymaniye'ye doğru yürürken fark etmişti. Kendisi tıpkı eski günlerde olduğu gibi genç bir şair heyecanıyla ne zaman, "Üstadım, sizin yokluğunuzda Valéry'yi keşfettim, musiki konusundaki fikirleri..." diye bir mevzu açacak olsa, Yahya Kemal hemen sözünü kesiyor, "Bırak şimdi Valéry'yi bir kenara Hamdi, künefe nasıldı künefe" diyerek pilav medeniyeti hususundaki fikirlerini künefe medeniyetine doğru terfi ettiriyordu. Mimariden söz etmeye kalkıştığında karşısına sütlaç çıkıyor, resim bilgisinin şi-

ir için ne kadar elzem olduğunu anlatmak istediğinde ise kadayıfın direnişiyle karşılaşıyordu. Şiirle ilgili meseleler karşısında hemen heyecanlanan, dedikodu kadar fikri de önemseyen o eski insan Varşova veya Madrid'de kalmış, İstanbul'a da, "Size bu kadarı bile fazla" dercesine kötü bir kopyasını göndermiş gibiydi...

7

Cahit Sıtkı henüz "Otuz Beş Yaş" şiirini yazmamıştı ama, Ahmet Hamdi ömrün ortasında olduğunu bilecek kadar Dante'ye de, ona Danteleşebilme imkânı veren kültüre de âşinâydı. Fakat ne çıkar, bu âşinâlık ileriye doğru herhangi bir hamle yapmasını temin etmediği gibi, kendisiyle arasına koyduğu mesafeyi de bir türlü kısaltmıyordu. Otuz beş yaşına gelmişti ancak kırık dökük bir iki manzume dışında "eser" diyebileceği küçük bir kitabı bile mevcut değildi, kırık dökük bir aşk dışında hayata dair herhangi bir iddiası da yoktu. Üstelik her geçen gün bir şey yapabileceğine olan inancını daha da kaybediyor, edebiyatın Arnavut kaldırımlarında birlikte emeklemeye başladığı arkadaşlarının aldığı mesafeyi gördükçe de, mesela bir Peyami Safa yahut Necip Fazıl olmanın ahmakça saadetine dahi muhtaç hale geldiğini düşünüyordu.[185]

Kendini zehirleme ve bütün ömrünü bu zehrin besleyip büyüttüğü birkaç aynadan birden görme konusunda öteden beri kabiliyet sahibiydi; o aynalar eskidikçe yahut hafifçe puslandıkça vakit kaybetmeden yerine yenisini yerleştirme ısrarında da hiç fena sayılmazdı. Kabahatli ve bu yüzden mağlup doğduğuna inanan hemen her insan gibi, kendisini suçlamak için ayrıca mazeret icat etmesi gerekmiyordu; zaten o güne kadar bütün İstanbul'a yetecek kadar mazeret biriktirdiği için mesele kendiliğinden çözülüyordu.

Olur da arada birkaç yeni mazerete ihtiyaç duyarsa, başka pek çok konuda cimriliğini ihmal etmeyen hayatın birdenbire bir hayli cömert davranacağı tutuyor, söz gelişi hemen ertesi gün, zengin bir mazeretler yumağını zihninin pencerelerinin veya kapılarının önünde bir yığın halinde beklerken buluyordu.

Doğrusunu söylemek gerekirse, kendisini mütemadiyen mağlup hissetmek için kâfi miktarda malzemeye sahipti, öyle ki Freud yahut Jung hiç de zorlanmadan bu malzemeden birkaç insan trajedisi birden çıkartabilir, hatta Dostoyevski usta işi romanlarına bir yenisini daha ekleyebilirdi. Çelimsiz bir çocuk olduğu için küçük yaşlardan itibaren akranları tarafından sokakta veya mektepte sürekli hırpalanmaktan, itilip kakılmaktan bir türlü kurtulamamıştı, Şehzadebaşı sokaklarını adımlamış bir yeni yetmenin kendini bütün Anadolu coğrafyasına yabancı hissetmesi ise akranları arasındaki yadırganma oranını artırmaktan başka bir işe yaramamıştı. Taşrada hafif tertip İstanbullu, İstanbul'da ise bütünüyle taşralıydı ve bu ikiz tesadüf, hedefinde bağrı açık durduğu kalibresi hayli belirsiz birkaç kurşun anlamına birden geliyordu.

Bunlar yetmezmiş gibi kendi içine kısılıp kaldığı o hayli netameli günlerin birinde annesini kaybetmesi, hem içindeki mağlubiyet hissini hem de yalnızlığını derinleştirmişti. Freud ne derse desin, annesizlik, bir mağaraya sığınıp her şeyi dışarıda bırakmak konusunda istikrarlı bir zemin edinmesini kolaylaştırmıştı. Böylece aynaların kıyısından geçerken yaralanmak için birkaç meşru mazeret daha edinmiş, hiçbir sorusuna cevap vermeyen kitapların dünyasına biraz daha gömülmüştü. Bir müddet sonra, pek de zorlanmadan "anne" kelimesinin anlam çerçevesine yerleştirebileceği hemen hiçbir şey bulunmadığını görünce, küçük bir panik duygusuyla birlikte bunun esasen bir nimet olduğunu düşünmeye başlamıştı. Mağlubiyetinin üstünü kapatma biçiminin

her şeyi daha da içinden çıkılmaz bir hale getirdiğini yıllar sonra fark edecekti belki fakat o zamana kadar annesiz birkaç ömür harcadığı için durum pek fazla değişmeyecekti.

Arkadaşlık bahsindeki kabiliyetsizliği ise Siirt sokaklarından başlayıp Kerkük caddelerine aktarılan bir hazan senfonisi gibi, kendini mütemadiyen tekrarlayan bir mağlubiyetin ayak izleri olarak bir türlü peşini bırakmayacaktı. İşin hazin tarafı şuydu ki, büyüdüğü zaman da arkadaşlık meselesinde pek başarılı olduğu söylenemezdi çünkü arkadaşları kendisini önemsemek bir yana, yazdıklarını bile zerre ciddiye almıyor, kimi zaman yüzüne karşı, kimi zaman da arkasından "Kırtıpil Hamdi" diye alay ediyordu. "Kırtıpil Hamdi" küçümsemesinin en yakın arkadaşı bildiği, neredeyse gün aşırı evlerine misafir olduğu Nurullah'tan gelmesi meselenin vahametini zaten apaçık ortaya koyuyordu. Hayat tıpkı Namık Kemal'in dediği gibi, hemen her gün her türlü esbâb-ı cefasını toplayıp üzerine üzerine gelmekte zerre tereddüt etmiyor, para kazanmayı ve kazandığı parayı idareli kullanmasını bir türlü beceremediğinden o sahada da mağlubiyetine yeni merhaleler hazırlıyordu. Buna rağmen, Yahya Kemal'den işittiği, "Medeni insan işlerini başkasına gördüren adamdır" prensibinden taviz vermediği için, bir de hizmetçinin ücretini ödemek maksadıyla para araması icap ediyor, bu sefer de, "Parasız evde hizmetçinin ne işi var" türünden pek de haksız bulmadığı serzenişlere muhatap olmak zorunda kalıyordu.[186]

Talebe aksini iddia etse de, metot meselesinde hiçbir fikri olmadığından kendi nazarında hocalıkta da başarısızdı. Derslerde etimolojiden jeolojiye, arkeolojiden antropolojiye uzanan bir genişlikte konuşması, umumi kültüründeki derinliğe misal gösterilmekle birlikte, kendisi bunun zihnindeki savrulmaların tabii bir yansıması olduğunu gayet iyi biliyordu. Oturup not tutmak, herhangi bir derse hazırlık yapa-

rak girmek, söyleyeceklerini insicamlı kılmak gibi metot sahibi insanların vazgeçilmez alışkanlıklarını son derece süflî bulmakla yetinmiyor, ihtimal başka bir tarz bilmediğinden kendi tarzında ısrar ediyordu. Hele bir de kadınlar ve aşk bahsi vardı ki, içine düştüğü sefaletlerin sadece birkaçını anlatmaya kalkışsa, Balzac'ın "İnsanlık Komedyası"ndaki cilt sayısını birkaç misline çıkartmak gerekebilirdi.

Bütün bunlar hayat denilen pratik arenadan muaf tutulduğunda geriye sadece edebiyat kalıyordu. Orada da yağmur, fırtına, pürüz, problem, kapalı kapı, ayak kaydırma, omuza binme, çimdik atma, akran haksızlığı, üstat vefasızlığı, politika ahlâksızlığı eksik değildi. Kaldı ki, estetikleri farklı olmakla birlikte Yahya Kemal aslında onun yapmak istediği şiiri çoktan tamamladığı için nesirden başka elinde hiçbir malzeme kalmamıştı. Sinema, resim, müzik, mimarlık diye çırpınmasının asıl sebebi de buydu işte. Fakat burada da kendisine engel çıkartmayı, çıkardığı engelin üstünden atlamak yahut çevresinden dolanmak varken cepheden bindirmeyi ihmal etmiyordu. Ufuk olarak Batı'yı alması mesela, ne gereği vardı ki, şurada oturup ahbaplıkları bile sahte birkaç kişiyle eğlenmek, bir Beyoğlu yahut Asmalımescit akşamına birkaç hikâye birden sığdırmak mümkünken, yazdıklarını Gide'le yahut Proust'la mukayese etmenin kime ne faydası dokunacaktı ki? Kendisini bu isimlerle mukayese ettiği zaman da Necip Fazıl'ın veya Peyami Safa'nın ahmakça saadetine uzaktan imrenmekten başka çaresi kalmıyordu.

Hâlbuki Goethe, kendisinin bütün bunlarla uğraştığı ve iki manzumeyi yarım yamalak yazabildiği bir sene içinde üç dört eser, hem de bütün Avrupa'yı sarsan üç dört eser yazabiliyordu. O ise çalışabilecek şartları temin etmekten bile acizdi, Şehzadebaşı'ndaki baba evinde bîçare ablası Nigâr, Nigâr'dan daha bîçare eniştesi, eniştesinin eski evliliğinden olan hasta kızı, o kızın bir ayağı sakat kocası, bir başka problem sıradağı halinde duran kardeşi Kenan ve ablasının sokaklardan topladığı sayısı her gün değişen kedilerle birlikte yaşamak mecburiyetindeydi. Böyle kalabalık bir evde değil çalışmak, esasen barınmak dahi mümkün değildi ve o da bu yüzden riyâkârlıklarını bile bile arkadaş evlerinde bir sığıntı gibi kalıyor, böylece bir tarafıyla riyânın güçlü bir parçası haline geliyordu.[187]

Kendinden bütün umudunu kestiği böyle günlerin birinde, Galatasaray'dan Taksim'e doğru hayli sarhoş, hayli bezgin ve hayli pejmürde bir vaziyette yürürken birdenbire Nesteren'i görür gibi olmuş veya başka bir kadını Nesteren'e benzetmişti. Belki yorgun Rusların eğlence taklidi yaptığı meyhanelerde çabucak sarhoş olmaktan, belki de zihninde devam ettirdiği mücadelenin yol açtığı sinir buhranı yüzünden aklına hemen, "Acaba Nesteren'le evlense miydim?" gibisinden tuhaf bir soru gelmişti. Sorduğu sualin ayaklarının altında açtığı uçurumu görünce de, içine doğduğu iklimin bütün erkeklerinin sahip olduğu alışkanlıkla maziye bakıp Nesteren'i suçlamak için detaylar aramaya başlamış, buna benzer meselelerde maziye müracaat eden hemen herkes gibi de eli boş dönmemişti. Zaten bu memlekette mazi ve mazinin mühim bir parçası olan tarih, sadece bu amaçlar için kullanılırdı. Asıl kabahatli olan tabii ki Nesteren'di, hiç değilse birkaç yıl daha Kuzguncuk veya Üsküdar sahillerinde kollarını açıp kendisine dönmesini bekleyebilir, canı sıkıldığı takdirde de her zeki kadın gibi muhtelif teselliler icat edebilirdi. Ama o masayı terk etmiş ve bir daha da geriye dönmemişti, geriye dönmek şöyle dursun, başını çevirip masada bıraktığı erkeğe bakmamıştı bile. İyi ki de bakmamıştı aslında, çünkü baksa, o erkeğin oyuncaklardan mahrum büyümüş bütün çocuklar gibi hemen fotoğraf makinesi ile oynamaya başladığını ve kendisini bütünüyle unuttuğunu görüp bir defa daha kahrolacaktı...

8

Bütün bunlar yetmezmiş gibi, başlangıçta pek ciddiye almamakla birlikte birkaç senedir neredeyse hemen her gün hastalanıyordu. Eğer bir gün yatağında baş ağrısı ile uyanıyorsa öğleye doğru bunu mutlaka diş ağrısı takip ediyor, öğleden sonraları midesinde hem yanma hem de ekşime baş gösterirken akşama doğru sıra karaciğerine geliyordu. Öyle ki bir süre sonra vaktinin mühim bir kısmını vücudunu dinleyerek, o gün o saatte hangi parçasının arıza çıkartacağına dair ince hesaplar yaparak geçirmeye başlamıştı. Bu ise sürekli teyakkuz durumunda bulunmayı gerektirdiği için hakikaten yorucu oluyor, bir taraftan da kendisine karşı duyduğu şüpheyi derinleştiriyordu. Şurası da bir hakikatti ki, dikkatlerini ve endişelerini bu kadar keskinleştirerek kendi üzerine eğilen en sağlam insan bile, netice itibariyle vücudunda aksayan bir taraf bulma mecburiyetini hissederdi. Bedeninde yahut ruhunda hiçbir arıza izine rastlanmayan pek çok kişinin, sadece böyle tuhaf dikkatler sebebiyle hastalanıp yataklara düştüğü az görülmüş şeylerden değildi. Zaten bunun için ilaçlarla olan münasebeti de artık bambaşka bir seyir izliyordu.

Ne zamandır vücudu kendi gözlerinin önünde bir adam olarak uyuyor, kirpiklerini aralar aralamaz, küçük ve tam vaktinde müdahalelerle muhtemel birtakım aksamaları önlemek endişesiyle mekanizmanın işleyişini kontrolden geçirdikten sonra, hiç vakit yitirmeden başucunda veya cebinde bekleyen ilaçlara müracaat ediyordu. Başkalarında normalin sınırlarını zorlamadan, eşyanın ve şahsiyetin tabiatına uygun bir şekilde seyir izleyen pek çok şey, bir müddettir kendisinde sadece ilaçlar vasıtasıyla bir mânâ kazanmaya başlamıştı. Bunun için yatağın başucundaki küçük komodinin üstü her türlü desen ve sembolle süslü, maden bilgisinden mitolojiye, jeolojiden kozmolojiye uzanan bir genişlikte birbirinden tuhaf isimler taşıyan şişelerle doluydu. Bazı ilaçlar bir şiir kitabı gibi sadece telkin ile iktifa ederken, bazıları da muhatabını daha baştan teslim almak istercesine upuzun isimler arasında geziniyordu. Şişeler ise bütünüyle bir sanat eseriydi; kimisi "Ben bir fikir kadar rahat ve kolay taşınırım" dercesine minyatür bir zarafetle içindeki kapsülleri meraklı gözlerin önüne seriyor, kimisi de eski İstanbul'un başını yerden kaldırmayan fakat her şeyin de farkında olan konak kâhyaları gibi ağırlığını daha uzaktan hissettirerek güven tazeliyordu. Kadife kadar parlak ve kaygan üst kâğıtları, ayvacık tüyleri güneşte parlayan bir taze cilt gibi insana haz veren paketleriyle gündelik hayata, hiç olmazsa şehirli ve cadde hayatına kendilerine mahsus bir ahenk, hatta sükûnet getirmişlerdi. Buna mukabil bazen iş tamamıyla çığırından çıkıyor, günün muhtelif saatlerini alacağı ilaçlara göre tanzim ettiği için, takvimle ve zamanla münasebeti büsbütün başka bir çehreye bürünüyordu.[188]

Meselenin daha hazin, sadece hazin de değil, aslında içler acısı denilebilecek bir tarafı daha mevcuttu fakat esasen o günlerde orada, bugünlerde burada yaşayan herhangi bir memleket mensubu için çok da şaşırtıcı olması gerekmiyordu. Buna mukabil, hayli derinlerde bir yerlerde belki bir deniz dibi mağarasında varlığını koruyan ve zaman zaman kendisini hatırlatan şey neyse artık, insan, "Bu kadar da olmaz" diyerek şaşırmaktan kendisini alamıyordu. Çün-

kü Misak-i Milli sınırları dâhilinde boy verip filizlenen insan malzemesi dolayısıyla sadece vücuduna karşı müteyakkız olmak yetmiyordu, bir de her tarafından haset akan sansar bakışlarıyla mütemadiyen karşı tarafı gözleyen, bir eksiğini yahut fazlalığını gözüne kestirmeye çalışan, o eksik veya fazlalık üzerinden muhtelif hikâyeler yaptıktan sonra Abdülhamit'e taş çıkartan dedikodu cihazıyla bütün bir sistemi yürüten çevre diye bir hakikat söz konusuydu. Ciğerlerindeki rahatsızlık yüzünden prevantoryumda üç ay kaldıktan sonra zihninin her tarafına ilmek ilmek işlenen tedirginlik öyle bir safhaya gelmişti ki; yazı yazmak bir kenara, kitap okumasına bile mâni olacak kadar şiddetli bir kol ağrısı ile tam on beş gün kendi başına boğuştuğu halde acısına arkasını dönmüş, "Hamdi'ye nüzul inmiş" diye lâf çıkarırlar korkusuyla hiç kimseye tek bir kelime söyleyememişti.[189]

Belki de sık sık hastalanmasının veya kendisini sürekli hasta hissetmesinin sebebi, entelektüeli bile bu kadar zalim olan bir cemiyetin kıyısında yaşama mecburiyetiydi. Kol ağrısı yüzünden ıstırap çeken bir arkadaşı için dahi, "Yok canım, o kol ağrısı filan değildir, mutlaka nüzul inmiştir ama her zamanki Kırtıpilliği ile saklamaya çalışıyordur" diyebilecek bir gönül yüceliğine sahip insanlardan müteşekkil bir birikintiye toplum ismi verilebilir miydi yoksa henüz topluluk seviyesindeki bir kabile kalabalığı mı söz konusuydu? Her gün böyle bir atmosferde yaşamak, "Bakalım bugün kimin kuyusu kazılacak ve kimin cesedinin üzerinde zar atılacak" diye teyakkuz halinde bulunmak, insanı acaba kaç Freud'a muhtaç hale getirirdi? Bu tedirginlik içinde sanat veya edebiyat kendi ırmağını bulup insana doğru yol alabilir miydi yoksa teneffüs ettiği havayı sayfaların, satırların arasına dâhil etmekle mi yetinirdi? Bu tuhaf sualleri kendisine sordukça tereddüdü artıyor, aynalar karşısında her gün ısrarla daha fazla kalan suretiyle geçinmesi biraz daha zorlaşıyordu.

Güzel Sanatlar'dan çıkıp lodosun Adalar tarafından topladığı bulutları Salacak ve Üsküdar üzerinde tanzim edişine baka baka serseri adımlarla Karaköy'e doğru yürürken, birden bütün bunları bir bahane olarak kullanıp kullanmadığını düşünmeye başladı. Yazacaktı, hem de çok güzel şeyler yazacaktı, gerek şiirde, gerek hikâyede, gerekse romanda herkese Ahmet Hamdi'nin kim olduğunu gösterecekti ama işte oturup bunları yapabileceği bir mekâna sahip değildi. Hadi mekân meselesi halledildi diyelim, o zaman da sıhhati elvermiyor, bir gün katarakt yüzünden gözü bulanıklaşırken ertesi gün bacağında başlayan siyatik ağrısı yürümesini güçleştiriyor, bir sonraki gün ise bu defa burnundan akan kanla uyanıyordu. Hakikaten yapamamanın insanın adım atmasını bile zorlaştıran azabını hafifletmek, kendisiyle sürdürdüğü mücadelenin hiç değilse bir bölümünden daha az yara bere ile çıkabilmek için bütün bunları mazeret olarak icat edip vicdanını yahut zihnini bu türden tavizlerle mi rahatlatmaya çalışıyordu?

Kendisini suçlamayı hayatının en önemli meslekî meselelerinden biri haline getiren bütün insanlar gibi, zaman ve mekân tanımadan devam ettirdiği bu mücadelede memnuniyetini besleyen bir taraf da vardı. Şark, şikâyet üzerinden insan mimarisi tasavvurunu genişleten bir zihniyeti hemen her köşe başında beklettiği için, son kurşununu atmış askerlerin o tuhaf rahatlığıyla, kayıtsızlığı ikinci bir çehre olarak kuşanmakta bir beis görmüyor, bunun etrafında bir nevi şahsî masal teşekkül ettiriyordu. Şurası bir hakikatti ki, bu şahsî masalın en azından şimdilik, kendisi dışında herhangi birisine en ufak bir zararının dokunduğunu gören de olmamıştı. Böyle zamanlarda içindeki o uslanmaz romancı uyanıyor ve başını pencereden uzatarak bu eflâtun masalı mumdan kayıklarla bir başka sahile taşıyordu. "Yapacaktım müsaade etmediler, yapacaktım vakit bulamadım, yapacaktım

engel oldular" diyebilmek az saadet miydi Allah aşkına?

Zihni bunlarla meşgulken ayakları onu Köprü'ye kadar getirmişti. Yaşadığı dünyayı eskittiğine, tecessüs ve ihtirasını her gün biraz daha kaybettiğine inanmak üzereyken, nedense birdenbire hastalığını unutan ayaklarını Üsküdar İskelesi'ne doğru sürükledi. Ne zamandır Üsküdar taraflarına geçmemişti, "Hiç değilse biraz Mihrimah'ta, biraz da Valide Sultan ile Rum Mehmet Paşa'nın arka taraflarında dolaşır, hatta belki Ayazma üzerinden Aziz Mahmut Hüdaî'ye kadar uzanıp

'Günler gelip geçmekteler
Kuşlar gibi uçmaktalar'

mısralarının izini sürerim" diye düşünmüştü. İçindeki ufunete rağmen, şehri bir mucizeler cennetine çeviren lodosun asıl çehresini Üsküdar ve Salacak kıyılarında gösterdiğini gayet iyi biliyordu.

İskele hem rutubetli hem de hareketliydi. Önce dışarıda durup bir sigara içmeyi tecrübe ettiyse de lodosun buna izin vermeyeceğini anlayınca, gıcırdayan iskelenin aralıklarından kabaran denize baka baka iç salona geçip tahta sıralardan birine oturarak vapuru beklemeye başladı. Küçük salonda kendisinden başka çevredeki Fransız mekteplerinde okuduğu anlaşılan birkaç gürültülü talebe ile onları azarlayan bakışlarla süzen birkaç yaşlı kadından başka kimse yoktu. Zaten vapura bindiklerinde de herkes bir köşeye çekilip lodosla baş başa kalmayı tercih etmişti.

Üsküdar açıklarında gökyüzüyle beraber bütün denizi eline geçiren lodos, sabrının sınırlarına yaklaşan küçük bir kız çocuğunun isterik kahkahalarla oyuncağını atıp tutması gibi Şemsi Paşa kıyılarına vuruyor, arkasından o çıngıraklı uğultusunu da yanına alarak geri çekiliyordu. Sanki Kız

Kulesi'nden Marmara açıklarına kadar birkaç çizgide birden denizin altına, su tabakalarının arasına iyi dövülmüş ve bir yığın mücevher parıltısından geçirilmiş bakır levhalar döşenmişti. Bazen bu bakır levhalar suyun üstünde yüzüyor, kıyıya her tırmanışında ise bulutların arasından süzülen güneş ışıklarıyla birlikte kırılarak kendi üstüne kapanıyordu. İstanbul, *Binbir Gece Masalları*'ndan ödünç aldığı bir tabloyu daha şehir halkına armağan ettiği halde, şehir halkının bir bölümünün lodos şikâyeti, asırların en sağlam mirası halinde nesillerden nesillere aktarılıyordu. Vapurdaki yaşlı kadınlardan birisi, daha şimdiden ağzına gelen midesini yatıştırmak için umutsuzca çırpınmaya başlamıştı bile.

Ne var ki vapur Üsküdar iskelesine yanaşamadı. Tecrübeli kaptanın yaptığı her manevra, lodos tarafından gürültülü ıslıklar eşliğinde geri püskürtüldü. Hatta bir seferinde halat kopma noktasına geldiği için küçük de olsa bir telâş baş gösterdi. Kıyıdakileri bile heyecanlandıran birkaç hamleden sonra gemi bütün halatlarını toplayıp yönünü Köprü'ye çevirdi. Orası Haliç'in hemen ağzında bulunduğu için lodostan Üsküdar kadar etkilenmiyordu.

Hafif bir baş ağrısıyla vapurdan indiğinde, bir an ayaklarının altındaki zeminin de sallandığını zannetti. Arkasından da, "Ben elimden gelen gayreti gösterdim, lodos da benim kabahatim değil ya..." diye teselliler icat ederek, Beyoğlu'na çıkmak için Tünel'e doğru yürümeye başladı...

Hakikaten, lodos da onun kabahati değildi ya...

9

Hiç şüphesiz İstanbul'un birkaç büyük mucizesinden birisi olan lodos kendi kabahati değildi ama herkesin her şeyi büyütmek için fırsat aradığı, bulduğu bütün fırsatları da –ifade yerindeyse eğer– eze eze kullandığı bir meczuplar diyârında, yazdığı bütün satırlar kadar onları yazan insanı da küçümsemek, Beyoğlu boheminde yaşadıklarıyla yetinmek yerine, onun bu dünyaya umumiyetle acıklı harflerle kaydettirdiği zaaflarıyla alay etmek tamamıyla kendi hatasıydı. Hâlbuki, "Beni asıl müteessir eden kupkuru kalışımdır"[190] diye hayıflanmasına rağmen, Akademi'de görev yaptığı birkaç yılda, Goethe gibi Avrupa'yı sarsacak kıratta olmasa bile, ciddiye aldığı sekiz şiirin yanı sıra, üç hikâye, tenkit mahiyetinde pek çok kitap tanıtma yazısı ve makale neşretmiş, hatta bu kadar şikâyetin arasına Tevfik Fikret'le ilgili ciddi bir çalışmayı ve nihayet günlerce İstanbul matbuatı ile dedikodu muhitlerini meşgul edecek ciddi bir kavgayı bile sıkıştırmıştı.

Bunlar arasında en dikkat çekici olan, daha sonra yazacağı kitapların, yapacağı çalışmaların sağlam ipuçlarını satırlar arasında bütün çehreleriyle birlikte veren, daha da önemlisi şahsiyetinin mühim bir bölümünün artık teşekkül ettiğini gösteren Tevfik Fikret'ti. "Bir şairden ziyade bir kahraman"[191] olarak görüp okuduğu Fikret, bir tarafıyla kendisinde yarım kalan hamleyi yani aksiyonu tamamlıyor, diğer tarafıyla da bu hamlenin en sarp zeminde nasıl tüketilebileceğini gösteriyordu. Şurası da vardı ki, Fikret'i esasen kendi yapamadıklarını yaptığı için seviyor, onun Âşiyân'a çekilebilmesindeki cesarete, gurbetini içinde taşıyan bütün insanlar gibi gıpta ediyordu. Fikret'le ilgili yazdıkları, bir bakıma kendisiyle ilgili olarak yazılmasını istediklerine de ayna tutuyordu, ancak o aynaya bakmaya gönül indiren birileri bir türlü ortaya çıkmıyordu. Yine metotsuzdu, yine sadece tahayyül dünyasının en güçlü taraflarından birini yapan tedailerden müteşekkildi ve yine bütün dönüşünü bir üslûp mihveri üzerinde tecrübe ediyordu; fakat bütün bunlar bir araya geldiğinde edebî geleneğin o güne kadar görmediği bir Fikret portresi ortaya çıkıyordu. Bunun Fikret olması o kadar da mühim değildi, mühim olan bu portreyi çizerken bir ressam titizliğiyle kullandığı detaylar ve o detayları bir araya getirmek gayesiyle tercih ettiği renklerdi.

"Sis" şiiri yüzünden Yahya Kemal'in ağır tenkitlerine de maruz kalacak olan Fikret, "müreffeh bir memur ailesi"nin çocuğuydu ve bu onu "sınıfsız bir cemiyet"te hükümdarın nüfuzuna karşı belki de yegâne söz sahibi tabakaya dâhil ediyordu. Galatasaray'da tahsil görmesi ve tahsil gördüğü mektepte hocalık yapması ise Batı ile ünsiyetini, –biraz da Fikret'in kendi mizacı yüzünden yarı yolda bıraksa bile–, zaman zaman devrin diğer münevverlerinde görülmeyen bir ufka taşıyordu. Fakat Fikret imkânlarını ve kıymetlerini bilen adamdı, talihin kendisi için hazırladığı şartları çabucak fark etmekle kalmayacak, zaaflarını bu şartlar karşısında yeni bir çehre kazandıracak şekilde terbiye de edecekti. O kadar ki, Âşiyân'a çekildiğinde bütün bu yılları "peygamberane bir uzlet", hayat karşısındaki kabiliyetsizliğini ise yüksek bir mukavemet haline getirebilecekti. Ancak asıl hamlesini şiirde yapacak ve o güne kadar "sadece melûl besteler çıkaran ferdî melankolisini" birdenbire cemiyetin ıstırap ve ümitlerinin tercümanı kılacaktı.[192]

Fakat daha da mühimi, Fikret'i asıl ön plana çıkartan ahlâkıydı ve onun yaşadığı devirde ahlâklı olmak neredeyse bütün bir cemiyet için nadir görülen bir meziyetti. Hiçbir şey yapılmadığı gerekçesiyle Galatasaray Sultanisi'ndeki görevini bırakmış ve fakat kâğıt üzerinde hâlâ vazifeli görüldüğü için her ay maaşı tahakkuk ettirilmişti. Mektepten bir görevli birkaç ay sonra biriken maaşlarını kendisine götürdüğünde, muhatabını bir hayli şaşırtacak net bir dille parayı reddedip geri gönderecekti. Hâlbuki o devirde böyle bir davranış bütünüyle kahramanlıkla eşdeğerdeydi ve cemiyetin ihtiyacı olan bir ahlâkı temsil ediyordu. Bu küçük hareketin bir şahsiyetin samimi bir tezahürü yahut hesaplı bir davranış olması o kadar da mühim değildi. Mühim olan, bütün bir cemiyet tepeden tırnağa aksine davranışların peşinde koşarken, genç ve isimsiz bir şairin böyle bir jesti ortaya koyabilmesi, hayatının geri kalan yıllarında da bu jestin getirdiği mesuliyet duygusuna sahip çıkarak onu tekzip edip zedeleyecek hareketlerden kaçınmasıydı.

Tabiatıyla bu çalışma Fikret ile Âkif kavgasının yeni bir merhaleye yükseltilmesini ve o merhaleden dedikoduya müsait yeni cephaneler gelmesini bekleyenleri hiç de mesut etmemişti. Zaten sekiz sayfada Fikret'i ve devrinin portresini bütün çepheleriyle verebilmek alışıldık bir durum değildi, üstelik bunu *Tarih-i Kadim* kavgasına neredeyse hiç müracaat etmeden yapabilmişti. Ahlâk ve dikkatleri kadar uzlet ve gurbetleriyle de birbirine bu kadar benzeyen bu iki insanın üzerinden fikrî saadetini temin ve tanzim etmeye çalışan okumuş yazmış tabaka, bunu da onun "Kırtıpilliği"nin tabii bir neticesi olarak değerlendirmekte gecikmeyecekti. Ancak fazla üzüntüye de mahal yoktu, çünkü büyük bir ihtirasla arzu ettikleri dedikodu malzemesi Abdullah Efendi Lokantası'nda zaten onları bekliyordu.

1938 Kasımının hemen başlarıydı, Akademi'de heykeltıraş olan dostu Zühtü Müridoğlu ve zarif eşi ile birlikte devrin en ünlü lokantalarından Abdullah Efendi'de her zamanki masalarına oturmuş, bir taraftan edebiyatla plastik sanatların münasebetini konuşuyor, bir taraftan da sipariş vermeye hazırlanıyorlardı. Bir müddet sonra yanlarındaki masaya, birkaç arkadaşıyla birlikte o günlerde *Edebi Yeniliğimiz* isimli kitabı neşredilen İsmail Habip gelecekti. Ankara'daki o meşhur, "Divan edebiyatı artık liselerde okutulmamalıdır" diye konuştuğu Edebiyat Muallimleri Kongresi'nde İsmail Habip'le tanışmış, aradan geçen yıllarda da ahbaplıkları devam etmişti. Birbirine uzak masalarda sohbet güç olduğu için de çorbalarını içmeye başlamadan önce, garsonların yardımıyla daha yakın masalara geçmişlerdi.

Ne olduysa da zaten ondan sonra olmuştu. Kendisini mütemadiyen kıstırılmış, mütemadiyen aynalarla yaralı, mütemadiyen yorgun, bitkin ve en can alacak yerinden zehirlenmiş bir halde hissettiği[193] için İsmail Habip'in *Edebi Yeniliğimiz*'de pek çok lüzumsuz insana lüzumsuz pâyeler dağıtırken bir kelimeyle olsun Ahmet Hamdi isminden söz etmemesine bir miktar, hatta belki iki miktar içerlemişti. Sohbetin bir yerinde de sitemini zarif bir şekilde ifade edecek ancak hiç beklemediği bir cevapla karşılaşacaktı. İsmail Habip, belki diğer masadaki zarif hanımefendiye budalaca bir gösteriş yapmak yahut kendi masasındaki arkadaşlarına nasıl bir otorite olduğunu ispatlamak veya sadece hakiki fikrini teferruatlandırmak için, "Kitaba geçecek eseriniz olsaydı bahsederdim" deyivermişti. Bunun üzerine ayağa kalkarak, kitabı görür görmez aklından geçenler kadar, o dakikaya kadar aklına gelmeyen ne varsa İsmail Habip'in üzerine boca etmiş, aynı tonda bir karşılık alınca da yumruklarını sıkıp hışımla üzerine yürümüştü.

Masadakilerin ve garsonların araya girmesiyle iki edebiyatçının yumrukların gölgesinde devam ettirdiği fikrî müna-

kaşaya ara verilmiş, herkes kendi tabağının başına dönerek tatsızlaşan atmosfer yüzünden iyice soğuyan yemeğini kaşıklamaya başlamıştı ki, İsmail Habip'in ayağa kalkması ile birlikte her şey yeniden alt üst oluverdi. Rivayete göre, İsmail Habip'in maksadı fikrî müzakereyi kaldığı yerden devam ettirmek değil, Zühdü Müridoğlu'nun zarif eşinden özür dilemekti. Fakat bunu böyle anlamak için diplomasi kürsülerinde en azından Yahya Kemal kadar dirsek çürütmüş olmak lâzım gelirdi ki, ikisinde de böyle bir meziyet mevcut değildi. Dolayısıyla, yarım kalan fikrî münasebetin yarım kaldığı yerde yani lokantanın mozaiklerle kaplı zemininde devam etmesi mukadderdi.

Fikret kitabının, şiirlerin yahut makalelerin temin edemediği şöhret, hemen ertesi gün bütün gazetelerin birinci sayfalarında haber, fıkra muharrirlerinin köşesinde alay dozu hayli yüksek nükte, karikatüristlerin çizgilerinde ise pehlivan tefrikası olarak karşısına çıkacak ve İstanbul'un fikrî münakaşalara meraklı muhitlerinde aylarca bundan söz edilecekti. Kendisi ise yıllar sonra İsmail Habip'in ölümü üzerine yazdığı bir yazıda, ikisinin de yaptıklarından mahcubiyet duyduklarını, bir Ankara yolculuğu esnasında da birbirlerine sarılarak dostluklarını sürdürdüklerini söyleyecekti.[194]

Buna mukabil söylemediği yahut söyleyemediği birkaç şey vardı: İçinde barınmaya devam ettiği entelektüel muhitin mensupları, fikir karşısında bu kadar kayıtsız kalırken, nasıl oluyordu da, utanılacak bir kavgayı, arenada gladyatörleri izler gibi keyifle izleyip haz alabiliyor ve üstelik bunu gizleme gereğini bile duymuyorlardı? Bir gün onların da on beş dakika, on beş saat, veya on beş gün de olsa buna benzer bir tarzda gelecek bir şöhretin gölgesinde kalacaklarını zihninden geçirirken gülümsediğini fark edince, mahcubiyetten kirpik uçlarına kadar kızardı. Mahcubiyetin ahlâkını yapabilmek hakikaten çok zordu...

Ve tabii bir başka önemli soru daha vardı: Zühtü Müridoğlu'nun eşi sıfatıyla karşısında oturan zarif hanımefendi, Nesteren'den sonra hayatını sarsacak kadının yani Nuran'ın çehresinin neresinde yer alıyordu ve kavganın esas sebebi kıskançlık olabilir miydi?[195]

10

İngiltere'de 15 Haziran 1215'te monarşinin, kilisenin, aristokrasinin ve köylülerin nice mücadeleden sonra üzerinde hemfikir olup imzaladığı Magna Carta esas alınarak hazırlanan ve 3 Kasım 1839'da Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkı'nda resmi zevat dışında etrafta gezinen birkaç kişinin meraklı bakışları altında okunan Tanzimat Fermanı'nın yahut resmi ismiyle Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun yüz yıl sonra hayatında bu kadar mühim hale geleceğini birisi söylese herhalde inanmaz, rüyasında görse Bergson'u darıltmayı bile göze alarak umursamazdı. Tabii arada mühim bir fark vardı, ilki yani Magna Carta bütün tarafların iştirakiyle hazırlanan bir toplum sözleşmesiyken, ikincisi yani Tanzimat Fermanı devrin Padişahı Abdülmecit'in teb'asına bir lütfundan ibaretti. Aradan yüz yıl geçtikten sonra lütuf sahipleri dışında çok fazla değişen bir şey yoktu, bu defa lütufta bulunan padişah değil Cumhuriyet'in Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'di. Fakülte'den arkadaşı olan Hasan-Âli Yücel'in imzasıyla İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne gönderilen yazı, kısa fakat bir o kadar da netti: "Edebiyat Fakültesi'nde 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi derslerinin matlup evsaf ve şartları haiz talip zuhur edinceye kadar Güzel Sanatlar Akademisi Sanat Tarihi Profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından idare edilmesi teklifi uygun görülmüştür."[196]

Tanzimat Fermanı'nın yüzüncü yılı dolayısıyla ihdas edilen kürsünün başına tayini birkaç mânâya birden geliyordu ki bunlardan en önemlisi, her gün yeni bir ıstırap halini alan maddi vaziyetinde küçük de olsa bir düzelme ihtimaliydi. Güzel Sanatlar'daki hocalığının karşılığı olan maaşa, "üniversite konferansları" tertibinden alacağı para da ilave edilince belki bir miktar rahatlayacak ve bu rahatlama maddi şartlar yüzünden akşamdan sabaha her gün biraz daha bozulan sıhhatine de müspet yönde tesir edecekti. Ayrıca yıllar önce mezun olduğu Fakülte'ye hoca sıfatıyla dönmek, Yahya Kemal'in jestlerine âşinâ bir kürsüde ders vermek de doğrusu az şey değildi.

Tabii daha da mühimi şahsiyetinin en marazi tarafını yapan, İstanbul'un lodosundan hiç de farkı bulunmayan mizacını durgun bir suya çeviren teslimiyetinin nihayet kırılacak olması umuduydu. Kendisine kalsa, bütün ömrünce "Kaçmak lazım, gitmek lazım, boğuluyorum" diye çırpınır ve fakat yerinden kımıldamazdı. Vaktiyle bütün ruhunu bir atmaca gibi saran hareket kabiliyetini ne zaman kaybettiğini hakikaten bilmiyordu. Bir gün birdenbire kendisini başta mizacı olmak üzere her şeyden yorgun bulmuş, bu yorgunluğun üzerinde pek fazla düşünmesine hacet kalmadan da yeni durumu ikinci bir çehre gibi hemen benimsemişti. Zaman ve insan tecrübesini mukaddes bir mucize gibi kendi varlıklarında taşıyan bir yığın şey arasında gezinmesine rağmen artık eskisi kadar yerinden kıpırdamıyor, bir mevsim yahut bir sene önce yaptığı gibi firar kapıları peşinde ısrar etmiyordu. Belki bir yıl veya bir mevsim sonra eski vaziyetine dönerdi ama o devir gelene kadar siyatikli ayaklarına eziyeti artırmanın hiçbir mânâsı yoktu. Kaldı ki, değil Paris, Viyana, Roma, Londra, Madrid hemen karşı sahildeki Polonezköy'e yahut Şile'ye bile henüz adım atmamıştı ve işin aslına bakılacak olursa, müzmin şikâyetler dışında bu duruma kayıtsız kaldığı dahi söylenebilirdi.[197]

Ancak onu asıl heyecanlandıran, tayin meselesinden ziyade, Maarif Vekâleti'nin, yeni kurulan "Yeni Türk Edebiyatı" kürsüsü için o devir edebiyatını temel alacak bir kitap talep etmesiydi. Mecburiyet manivelası ile sıkıştırıldığı zaman iş yapan adamlardan olduğu için bu durumun çalışmasını mümkün kılacağına inanıyordu. Hatta belki bu sâyede bir metot sahibi olur, yüz yıllık maceranın bu armağanı, daha sonra yazacağı kitaplar için de sağlam bir zemin teşkil edebilirdi. Belki de aradığı hamlenin çekirdeği, imparatorluğun o bitip tükenmek nedir bilmeyen en uzun asrını, terk edilmiş bir tekke hüznüyle yüreğinde taşıyan ihtiyar çınarların gölgesinde gizliydi. O gölgelerden kendi hakikatine de ayna tutacak bir şeyler bulmak zorundaydı, aksi takdirde ömrü, "Çok hastayım, maddi sefalet içindeyim ve bir türlü istediğim şiiri yahut romanı yapamıyorum, bildiğim halde yapamıyorum" demekle geçecekti.

Memleketin belki de tek metot sahibi ismi Fuad Köprülü'nün yanına Fransız edebiyat tarihçilerinden Thibaudet, Lanson ve Brunetière'i, onların iki adım ötesine de Freud, Jung ve Bachelard'ı ekleyerek umumi bir çerçeve için icap eden zihin haritasının mühim bir bölümünü ilk hamlede vuzuha kavuşturunca, önce dönüp aynaya, arkasından da usta bir hattatın elinden çıkma bir lâmelif ciddiyetiyle önünde duran müteredditi boşluğa baktı. Bir çıkmaz sokak kararlılığı ile karşısına dikilen boşluğun ürperticiliği, sanki asıl sürprizini muhayyel bir gelecekte gizliyor gibiydi.

İçindeki sakin vazgeçişleri bir güvercin kanadının yardımıyla geriye iterek, bir eski zaman hazinesinin bütün dağınıklığıyla karşısında bekleyen paslı sandığın kilidi önünde bir çilingir tedirginliğiyle gezinmeye, Akademi'deki ve Fakülte'deki derslerinden fırsat buldukça devre ait kaynakların peşinde emeklemeye başladı. Bu, sahaflardan başlayıp hususi koleksiyonlara doğru devam eden hakiki anlamda bir

emeklemeydi çünkü memlekette kütüphane yoktu, olanlar 1928 Harf İnkılabı'nın hemen ertesinde kâğıt yığınına dönüvermiş, aradan geçen on yılda da kütüphaneden ve kitaptan daha mühim işlerle meşgul olunduğu için kimse dönüp de aynanın bu tarafına bakmamıştı. Bakılmayan aynaların kaderi kütüphane meselesinde daha derinden çalıştığından, çok geçmeden çerçeveyle birlikte çabalar da eskimişti.

Kütüphanesizlik hayat yollarındaki devamsızlığın, daha doğrusu kayıtsızlığın da asıl sebebiydi. Bereket, geleneğin işe yarar bir tarafını sürdüren kütüphane gibi birkaç adam, hem şahsî koleksiyonlarıyla hem de birer kütüphane haline getirdikleri hafızalarıyla bu uçurumu doldurmaya gayret ediyorlardı. Bunlardan en meşhuru ise "kafasının içi kütüphanesinden daha zengin bir adam" olarak vasıflandırılan İbnülemin Mahmut Kemal Bey'di. Mühim bir bölümü elyazması olan on beş binden fazla ciltten mürekkep kütüphanesi kadar, herkesi şaşırtan hafızasıyla da devrin en önemli müracaat kaynakları arasındaydı ve ona başvuran herhangi birisinin eli boş döndüğünü o güne kadar gören olmamıştı. Nitekim kendisi de bu irfandan payına düşeni almakta gecikmeyecekti.

İbnülemin Mahmut Kemal Bey Fakülte'ye hayli yakın olan Beyazıt'taki meşhur pembe konakta bütün kütüphanesi, hat koleksiyonu, çoğu saraya mensup ailelerden Bedesten'e düşmüş Bohemya billûru, Sevr porseleni, Çin kâsesi, İran halısı, Hint veya Bizans oyması fildişi, Empire üslûbu konsol, Aziz devri yazı takımı, Tebriz cildi, Herat minyatürü, Diyarbekir ve Bursa kumaşı ve İstanbul yazması arasında yaşıyordu. Bir bakıma bir başka zamandan kanatlanarak Beyazıt'a düşmüş görünen ve her mânâsında acayip birisi olan bu adam, etrafıyla münasebetini de büsbütün başka bir hayatın son kalıntıları gibi ortada gezinen teşrifat kurallarıyla tanzim ediyordu.[198]

Buna mukabil bu konak edebiyatçılar kadar tarihçilerin,

eski saray mensupları kadar yeni apartman sahiplerinin, Osmanlı'yı bir Asr-ı Saadet gibi gören postu dizinin altından alınmış Nakşibendî yahut Kadirî şeyhleri kadar Devlet-i Aliye'ye sadece bir dedikodu mekanizması muamelesi yapan matbuat mensuplarının da buluşma yeriydi. Lakin bütün bu ihtişamın, bu canlılığın ve çalışkanlığın arkasında bir büyük yalnızlığın, o yalnızlığı besleyip büyüten bir zafiyetin bulunduğunu görmemek mümkün değildi. Muhakkak olan bir şey varsa, bazı akşamlar bütünüyle Batılılaşma macerasının fikrî ve ferdî saadet iklimlerine yaptığı tesirlere ayna tutan bu konak, bazen de sadece pespâye dedikoduların, insanlara dair arızî yanı ağır basan vasıflandırmaların, meclise yeni katılanları fena halde utandıran fıkraların da merkezi oluyordu. Üstelik birbirini mütemadiyen yolun ortasında bırakan bu iki farklı ucun bir arada bulunması, sanki dünyanın en tabii şeyiymiş gibi hiç kimse tarafından yadırganmıyordu. Mesela Beyazıt Camii'nde kılınan yatsı namazının ardından, ellerdeki tesbihler kadar dillerdeki dualar da henüz taptaze gülümserken, pembe konağa doğru yürünen iki adımlık mesafede, mukaddesliği konusunda herkesin hemfikir olduğu "kul hakkı"nın çiğ kahkahalarla delik deşik edilmesi en küçük bir rahatsızlık yaratmıyordu.

Tabii bu mazi değirmenini çekip çeviren başka gariplikler de mevcuttu: Hiç kimse kendilerinden böyle bir talepte bulunmasa bile, bu insanlar, ne yaşanmış olursa olsun maziyi temize çıkarma mesuliyetinin kendi omuzlarına yüklenen kutsal bir görev haline geldiğine inanıyordu. Tabiatıyla bunun bir dereceye kadar makul kabul edilebilecek bir tarafı da söz konusuydu, netice itibariyle insan, sevdiklerini içinde yer aldıkları sefaletin aynasından görmeye muktedir değildi. İster istemez çehreler, çehrelerle birlikte hadiseler de değişiyor, değişmek istemeyenler de dedikodu marifetiyle değiştiriliyordu. Benzer bir şey tamamıyla farklı bir cepheden sevilmeyen insanlara karşı da yapılıyor, onlar da ağızlarıyla kuş değil ördek bile tutsalar, zamanı reddeden bu tür ithamlardan kurtulamıyorlardı. Şurası da vardı ki, bu meclislerin aslî mevzuu olan geçmiş zaman ve o zamanın insanları o kadar da geride kalmış bir maziye tekabül etmiyor, neredeyse atlas libasları ve samur kürkleriyle geniş salonun içinde nefes alıp veriyorlardı.

İbnülemin Mahmut Kemal Bey'in masalını çoktan yitirmiş ihtiyar bir şehzade gibi itiyatlarını tekrarladığı pembe konakta, neyi yapması lâzım geldiği kadar neyi yapmaması icap ettiğini de öğrenecek, hemen arkasından da, "Ben de bir gün bu insanlara mı benzeyeceğim acaba" korkusuyla kendisine mühlet vermeyi mütemadiyen ihmal eden ruhunu yakıp geçecekti.[199]

Çok sonraları, kendisini ikna etmek için neredeyse bir prensip haline getireceği o cümleyi de işte o günlerde, İstanbul'un en güzel tepesinde secdeye durmuş bir eski zaman insanı heybetiyle konaklayan Süleymaniye'nin her şerefesine farklı bir üslûp nakışlanmış minarelerine bakarken tekrarlayacaktı:

"Ben bir çöküşün esteti değilim..."[200]

11

Acaba hakikaten öyle miydi, hakikaten bir çöküşün esteti değil miydi? Yedi yıl önce Ankara'da edebiyatıyla, musikisiyle, hayat tarzıyla, neredeyse her tarafıyla reddettiği bütün o eski şeyler ne zaman tekrar gelip kendisini bulmuş, bulduğu yetmezmiş gibi, bir ucundan da işgal etmişti? Üç beş cami, sekiz on yalı, bir o kadar da türbe, çeşme yahut tekke dışında görünür bir çehresi bile bulunmayan bir medeniyetin İstanbul'unun ara sokaklarında İbnülemin Mahmut Kemal yahut Ali Emiri Efendi gibi gezinen mazi artıklarıyla ne zaman barışmış, ne zaman yeni hayatın bir tarafının o mazi artıklarından da alabileceği bir şeyler olduğuna inanmıştı? Birbirinden bu kadar uzak ama bir o kadar da iç içe olan bu iki dünyayı yeniden bir araya getirip barıştırmak için çırpınan bir insana, "bir çöküşün esteti" dışında nasıl bir sıfat uygun görülebilirdi ki?

Yirmi yıl önce Yahya Kemal'in vereceği dersi büyük bir heyecan içinde beklerken yine bu sınıfta, yine bu pencerenin önünde durmuş, Beyazıt Camii'nin gölgeli avlusuyla çınarların yorgun dal uçlarından kanatlanan güvercinlere baka baka limandaki işgal gemilerini düşünüp Mütareke'nin ağır atmosferini teneffüs etmişti. Yirmi yıl sonra zihinlerle birlikte şehrin manzarası da değiştiği için cami, güvercinler, büyük çınar, kestane ağaçları ve birkaç fıstık çamı dışında geride pek bir şey kalmamıştı. Şekilsiz birtakım apartmanlar

caddenin sol tarafını işgale hazırlanıyor, üniversitenin önündeki büyük meydan ise kim bilir kaçıncı defa yeniden tanzim ediliyordu. Yeni çevre ve yeni manzara yeni zihin demekti, "Bundan sonra zihinlerimiz, bilhassa bizden sonra gelecek nesillerin zihinleri de bu şekilsiz apartmanlara benzeyecek galiba" diyerek bir miktar kederlendi. Gelecek zaman kipine ne gerek vardı ki, zaten zemberek şimdiden çalışmaya başlamış, ocaktaki közünü, yürekteki sözünü paylaştığı dünkü komşusunun evinde yahut ruhunda neler olup bittiğinden habersiz insanlar sokakları doldurmuştu. Dallarda pinekleyen tembel güvercinlerin kanat şakırtısından umudunu kesince, "Yoksa çoktandır bir çöküşün estetinden başka bir şey değil miyim acaba?" diye biraz daha kederlenerek meraklı gözlerle kendisine bakan talebeye döndü.

Şurası muhakkaktı ki, ne o insanlara ne de yaşadıkları devre hasret çekiyordu. Sık sık kendisine, "Dördüncü Mehmet'in saltanat kayığının bir masal kuşu gibi altın ve mücevherlerden pırıl pırıl, lacivert suları yırta yırta Kandilli'ye yanaştığını görmek yahut doğduğum yılların İstanbul'unda bir ramazan sergisinde –başımda fes, sırtımda pardesü, bir elimde kuka tesbih, öbüründe ucu altın saplı baston, ebediyete Ahmet Rıza Bey'in tasvirlerinden yadigâr kalan çok düzgün kesilmiş bir sakalla– birbirine karışmış gül yağı, tarçın yağı, her türlü baharat kokusu içinde dolaşmak beni ne dereceye kadar tatmin edebilir?" sualini soruyor ve hiç tereddütsüz, "Kanunî'nin, Sokollu'nun İstanbul'unda bile on dakikadan fazla yaşayamam" cevabını veriyordu.[201]

Kanunî deyince bir müddet durdu, biraz geriye çekilerek geniş bir harita üzerinde gezinir gibi zihninin ara sokaklarını, kapılarını, pencerelerini ve pencere pervazlarını yokladı. Gözlerinin önünde eski bir Boğaz bahçesi gibi açılan manzaranın Topkapı Sarayı'na yakın kıyısında, üzerinde samur kürküyle Kanunî Sultan Süleyman, padişahın hemen karşı-

sındaki köşede gür sakalları ve mermere şekil veren heybetli bakışlarıyla Mimarbaşı Sinan, diğerinde

Baş eğmeziz edâniye dünya-yı dûn için,
Allah'adır tevekkülümüz itimadımız

mısralarını bir tesbih gibi dilinde gezdiren Bakî, nihayet son köşesinde de yüz yıl sonra Süleymaniye'nin kubbesini Salât-ı Ümmiye ile genişletmek için sırasını bekleyen Buhurizâde Mustafa Itrî duruyordu. Nef'î, Sedefkâr Mehmet Ağa, Şeyh Galib, Üçüncü Selim, Dede Efendi, Tab'î Mustafa Efendi ise eşikten başlarını uzatmış, içerideki buluşmanın akıbetini merak eden nazarlarını eşyanın ve tarihin üzerinde gezdiriyordu. Devir bütünüyle ihtişamın gölgesindeydi ve bu gölge, kanatlarının altına aldığı hakikati bazen fazlasıyla hırpalayabiliyordu. Buna rağmen, böyle bir coğrafyaya bakan birisinin çöküşten söz etmesi için herhalde budala olması gerekirdi:

"Koca imparatorluğun her tarafında beyaz taş yontuluyor, büyük kazanlarda kubbeler için kurşun eritiliyor, yarı simyager, yarı evliya kılıklı ustaların başında bekledikleri çini fırınlarında nar çiçeklerinin, karanfillerin, badem ve erik çiçeklerinin bir daha solmayacak baharları; tevhitlerin inancı, fetih âyetlerinin müjdesiyle beraber ağır ağır pişiyor, küçük izbe dükkânlarda, yassı tunç tokmakların altında medreselerin, şifahanelerin, kervansarayların, hanların, büyük sarayların, sebil ve çeşmelerin saçakları, kitabeleri, yaldız süsleri için altın, dövüle dövüle kelebek kanatları kadar ince, menevişli yapraklar haline getiriliyordu. Süleymaniye'nin avlusunda, henüz bitmiş cami için hattatın elinden yeni çıkmış bir âyeti taşa geçirmeye çalışan işçi, başını kaldırıp baktığı zaman Üsküdar'da yeni başlayan bir cami için Marmara'dan, Akdeniz adalarından iri mermer kütleleri taşıyan yelkenlilerin büyük martılar gibi iskeleye yanaştığını görüyor; Kastamonu ormanlarından yeni getirilmiş keresteleri taşıyan hamalların gürültüsü kendisine kadar yükselen taze çam ve ardıç kokuları arasında kulaklarında uğulduyordu."[202]

İmparatorluğun en ihtişamlı dönemini iğne oyası gibi işleyen bu manzara, aynı zamanda çöküşün de başlangıcı değil miydi ve zaten hakiki mânâsıyla estetler, ulaşılacak bir başka zirve kalmayınca, mevcut medeniyetin son yaratıcı hamlesini, bir Mevlevî dervişinin tennuresinin eteklerini savururken sol ayağını sabit tutup diğeriyle bütün bir cihanı kuşatması gibi içerden zenginleştirmezler miydi? İnsan nasıl belli bir yaştan sonra o güne kadar öğrendiklerinin omuzlarına bindirdiği idrakin ve şuurun altında eziliyorsa, bir medeniyet de en mütekâmil devrinde, kendisini yapan bütün müesseselerin manevra gücünü yitirmeye başladığını görerek telâşla eteklerini toplamaya gayret ediyordu. Yıldırım yiyeceğini gayet iyi bilen bir çınar gibi bir miktar hazırlık safhasına girse dahi, kibrin göz kamaştırıcı pervasızlığıyla kendisinden şüphe duymayan dallarını gökyüzüne daha fazla geriyor, gölgesinde gezinenler de bu güven içinde çok geçmeden yitirecekleri gür sesler ediniyorlardı. Asker yerinde talim etse bile, devreye giren şair, mimar ve müzisyen, solgun bir gün batımına benzeyeceği daha o devirde görünen o azametli kapanış perdesinin hakiki çekirdeğini hazırlıyordu.

Galiba asıl korkusu da birdenbire bunun idrakine varmak, kendisini çöküşün gölgesinde şekillendirdiğini çıplak bir biçimde görmekti. Bunun için Yahya Kemal, Mallarmé, Debussy veya Proust gibi isimlerin eksikliğinin Süleymaniye'nin masalını bütünüyle örseleyeceğini düşünüyor, Sinan ve Bakî'yle o halleriyle karşılaşmaktan rahatsız olacağına kendini ikna etmek istiyordu.[203] Muhtemeldir ki bunun gerisinde İbnülemin Mahmut Kemal Bey'in yaptığı gibi, kendini ait olmadığı bir dünyaya kilitleme tedirginliğinin halka halka büyüyen kor-

kusu da vardı. Mallarmé'yi, Debussy'yi yahut Proust'u bilmeyen bu insanlar da başka bir zamanın çerçevesinden bakarak Süleymaniye'yi en az kendisi kadar seviyorlar, onun Boğaz'a açılan bahçesinde en az kendisi kadar haz alarak dolaşıyorlar ve buradan hareketle tıpkı kendisi gibi, dört asrı dolduracak tahayyül ve tasavvurların gecesine sığınıyorlardı.

Buna mukabil Yahya Kemal'in geniş perspektifinin yardımıyla bütün bir mimariyi, bütün bir musikiyi ve bütün bir Boğaziçi'ni estetize ettiği için İbnülemin'den de, onun bugün bir köşesinde hayatiyet bulmaya çalıştığı ama esasen mevcut olmayan değerler dünyasından da farklı bir yerde duruyordu. Belki de aslında öyle bir dünya hiçbir zaman kurulmamıştı, bütün o masal, estetize hale getirme çabasının temin etmeye çalıştığı yalancı bir çehreydi ve bu çehreyi güzelleştiren de Mallarmé, Debussy yahut Proust'la zenginleşen zihniydi. İçine doğduğu bu şehre Batılı seyyahlar gibi dışarıdan bakmasa, acaba bütün o yangın yerlerinden, kitabesi tahrip edilmiş çeşmelerden, dört duvarından üçünü çoktan kaybetmiş türbelerden, mermerleri bile kararmış, avlusunu otlar bürümüş camilerden aynı zevki alabilir miydi? Hiç şüphesiz Yahya Kemal'in, Abdülhak Şinasi'nin yahut kendisinin kelimelerle güzelleştirip Kafdağı'nın ardında bile artık izine rastlanmayan bir masal perisine çevirmeye çalıştığı İstanbul mevcut değildi. Zaten bunun için şunun şurasında yüz yıllık bir mazisi olan Tanzimat İstanbul'u ile o kadar bile mazisi olmayan Mütareke İstanbul'u birbirinden bu kadar farklıydı.

O eski insanları, o eski hayatları, o eski hayatların etrafında örülen efsaneleri bir Şarkiyatçı titizliğiyle tanzim edip oralardan kendisine hususi bir mazi icat etmeye çalıştığını tabii ki biliyordu. Yahya Kemal, Fransa topraklarının bin yılda Fransız milletini yaptığını anlatırken, bunun mutlaka tecrübe edilmesi lazım gelen bir şey olduğu fikriyle mektepten memlekete dönmüş, İstanbul'un ve ahalinin içler acısı

halini görünce de, birkaç teşebbüsten sonra kendisini tamamen farklı bir zemine çekerek zihninin bütün kapılarını kapatmıştı. Buna rağmen hiçbir zaman bir çöküşü estetize ettiğini kabul etmek istememiş, "Kökü mazide olan âtiyim" sözleriyle büsbütün belirsizliğe açılan bir pencerenin pervazına sığınarak her şeyi uzviyetinin emrine vermişti.

Bütün sınıfın kalemi kâğıdı bir kenara bırakıp büyük bir şaşkınlık ve dikkat içinde kendisini dinlediğini fark edince önce bir mânâ veremedi fakat hemen arkasından yüksek sesle düşündüğünü, bütün o hesaplaşmayı talebenin önünde yaptığını anladı. Birden kendisinden de, talebelerden de, derslerden de yorulduğunu ve başının fena halde ağrıdığını hissetti. Sınıftan çıkıp odasına doğru yürürken gözleri bir an Beyazıt'ın minarelerine doğru kanatlanan güvercinlere takıldı. "İki Nembutal'e daha ihtiyacım var" diyerek kirpiklerinin gölgesinde dağılan bir imparatorluğu bir kenara bırakıp gözlerini kendi üstüne kapattı...

Hakiki estetlerin sadece çöküş dönemlerinde ortaya çıkabileceğini görmesini engelleyen, erken yaştan itibaren almaya başladığı Nembutal'ler miydi acaba?[204]

12

Ayak parmaklarının hizasında bir kaynak suyu telâşıyla bir şeyler köpürüp kımıldadı önce, hayli ılık bir girdabın içine doğru çekilme duygusunu, bir anaforun ters taraftan yaptığı karşı hamle belli belirsiz bir dengeye getirir gibi olduysa da, bu narin terazi, suyun halkalanarak yükselmesini engelleyemedi. Hatta tersine, halkaların arasına binlerce ayna birden yerleştirilmiş gibi keskin bir ışık yansıması halinde kendisinden önce gölgesi gelip gözbebeklerine yerleşti. O taraflarda bir yerlerde bir akasya ağacının çiçeğe durduğunu, Nuran'ın o yağmurlu günde sırtına çarçabuk attığı sabahlıktaki badem çiçeklerinin, akasyanın üzerine doğru eğilmek istercesine minik bir ırmağa aksini armağan ettiğini de işte o zaman gördü. Irmaktaki yansımaya yetişmek için telâşlı birkaç adım atmışken, ayaklarının yeniden girdaba doğru çekilmesiyle birlikte su boğazına kadar yükseldi, fakat öyle birdenbire değil, derin bir uyku içinde huzurla nefes alıp veren bir kadının göğüslerinin inip kalkmasına benzer bir hızla ağır ağır, kabara kabara, varlığını hissettire hissettire çenesine doğru ilerledi ve hayatında ilk defa bütün mahremiyetiyle kendisine açılan bir kadının, tüllerden tülbentlerden sıyrılıp uzviyetinin her bir parçasıyla hüviyetinin her zerresine konaklayışına şahit oldu.

Baharın bir sıtma telâşıyla İstanbul sokaklarında gezindiği günlerin birinde, Kuzguncuk önlerindeki siste bir süre

kaybolan o Boğaz vapurunda karşılaştıkları akşam, her ikisi de dünyanın ve dünyalarının yeniden tanzim edilmesine karar vermiş insanların ürkekliği içinde önce gölgelere, o gölgeler bile ağır gelmeye başlayınca da her türlü sırrı saklamasıyla ünlü aynaların gecesine koşmuşlardı. Vapurdaki kıskanç bakışların bitmeyen hücumu altında ilk defa göz göze geldikleri zaman, ılık bir suyun ayak parmaklarından başlayarak göğüs hizasına kadar yükselmesine benzer bir şekilde birbirlerine doğru yürüyeceklerini yüzyıllardır bilen insanların sakinliği içinde karşılıklı gülümsemişler ve böylece dedikodu ile beslenen İstanbul'un diline düşmeye asla itiraz etmeyeceklerini de herkese göstermişlerdi. Tuhaf olan, tek kelime konuşmadıkları halde bu kararın her ikisi tarafından da tasdik edilmesi değil, vapurdakilerin bu apaçık meydan okuma karşısında akşamın getirdiği gölgelere sığınarak sessiz kalmalarıydı. Rüyasına bir kıymık tedirginliğiyle batan bu sessizliğin haricî âlemlere ait bir müdafaa biçimi olduğunu henüz bilmese de, telâşla tereddüt arasında gidip gelen zihni, hiç değilse Bergson'un yahut Freud'un sesine daha fazla kulak vermesi gerektiğini fısıldayıp duruyordu.

Onu asıl çıldırtan şey, suyun çenesi ile dudakları arasındaki o tuhaf boşlukta ne yapacağını bilmez bir halde ufak kıpırdanışlarla dalgalanması değil, bir sis bulutu halinde bütün odaya dağılan o garip utangaçlıkla birlikte hiçbir günahın ve hazzın gideremediği ruh bekâretiydi. Nuran, içeriden gelen bir ışığın aydınlattığı mavisi eflâtuna yakın gözbebekleriyle kapıdan içeri adım atar atmaz bunu fark etmiş, hakikatte bîçarelik fikri ile doğduğu için mütemadiyen sahnenin dışında olduğunu düşünen, belki bu yüzden kendi başına yaşamayı neredeyse bir mecburiyet haline getiren adamı, hiç de farkında olmadan, bir de bu tarafıyla sarısabır çiçeklerinin gecesine taşımıştı. Panjurları sımsıkı kapalı bir odanın loş aydınlığında, deniz köpüklerinden ve yosunlardan kopup gelen

bir çıplaklığın sisine bürünmüş olarak gözbebeklerinin hizasına doğru yürüyen bu güzel kadın, rüya ile uyanıklık arasında bir halden diğerine geçen zihninin bir oyunu mu, yoksa rüya nizamına kendini teslim ettiği günden itibaren eksilmek yerine artan o kendine en uzak mesafeye kulaç atma çaresizliğinin devamı mıydı? Bir büyük bahar sevinci halinde bütün varlığıyla doldurduğu yataktan kalkabilmek için küçük ama kararlı bir hareket yapmak istediyse de, kollarının ve bacaklarının kımıldamadığını, suyun bir miktar daha yükseldiğini, buna mukabil Nuran'ın bütün hakikatiyle kendisine doğru yürümeye bir saniye bile ara vermediğini gördü.

Koridorda yarı açık unutulmuş bir pencereden odaya süzülen dilimlenmiş ışığın altında daha da gölgeli görünen Nuran'ın bedeni, insanlığın birkaç kelimeden ibaret tarihini bir defa daha kirpiklerinin hizasına yerleştirir yerleştirmez, o keskin soru tuhaf bir çengelli iğne gibi zihnine takılıvermişti: İstanbul Türkçesi mi onun eseriydi, yoksa o mu İstanbul Türkçesi'nin eseriydi? Bu soruyu kendisine ilk defa bir Boğaz vapurunun her türlü mahremiyete imkân veren akşam güvertesinde Mahur Beste'yi dinlerken değil de, Kandilli İskelesi'nin sol tarafındaki kahveyi bütünüyle dolduran çınarın gölgesinde Tab'î Mustafa Efendi'yi söylerken sormuş ama vereceği cevabın bütün edebiyat tarihi kadar dil felsefesini de altüst edeceğini bildiği için o günden bu yana susmaya devam etmişti. Nuran da tuhaftı, suyun kirpiklerinin hizasına kadar geldiği akşam saatlerini bilhassa bekliyor, sisin perdeler halinde bir ucundan yırtılmasıyla birlikte odaya dolan aydınlıkta, ince bir boynun üzerine firketelerle alelacele tutturulmuş bir bukleler demeti halinde gezinen başını ışığın ihtimallerine bırakmakla yetinmek yerine, orada bütün dikkatiyle oturan bu adamın, hassasiyetini içindeki birkaç mağaraya birden gömen ve belki de bir daha o tarafa dönüp bakmayı reddeden şahsiyetinin asıl büyük parçasını merak ediyordu.

İçinden bir yerlerde Nuran'a ait bir zemberek çalıştığında yahut o zembereğe eşlik eden bir saatin tıkırtısı evin uzun koridorlarıyla birlikte ıssız sofalarda duyulduğunda, çenesine kadar yükselen suyun, rüya nizamını altüst edecek bir aceleyle çekilmeye başladığını, onun yerine birkaç görüntünün birden gelip yerleştiğini görebiliyordu. Görüntüler kâfi miktarda net olmadığı için neyi temsil ettiğini tam mânâsıyla çıkartamasa da, Nuran'ın önceki hayatından izler taşıdığını ve zalim bir oyunun kıyısında uyanmasını beklediğini seziyordu. Onun için, bütün her şeyiyle kendisinin olduğuna yürekten inandığı mevsimin son günlerinde bile, aşkları ilk günlerdeki heyecanını koruyup yeni kalıyor, mahremiyetlerine, birbirini henüz tanımış insanların o eli öpülesi ürkekliği giriyordu. Bütün bu rüyalardan son derece zenginleşmiş bir masal büyücüsü hüviyetiyle uyandığı halde, bu kadar sevdiği kadının yüzünün birdenbire değiştiğini, yakalaması imkânsız bir şeyi yakalamak ister gibi tâ içinden çırpındığını görünce, yeniden o çaresiz çocuk çehresine bürünüp paniğe kapılıyor ve uykunun ürpertisine ebediyen teslim olabilmek için kirpiklerine söz geçirmeye çalışıyordu.

Gökyüzünden yeni kopartılmış gibi duran bütün o yıldız parıltılarının, karanlık mahzenlerde büyük bir sabır ve tevekkülle şekillendirilen mücevher ışıltılarının sönükleştiği yarı aydınlıkta, Nuran'ın bedeninin tek bir kımıldanışında her şey yeniden canlanıp tutuşunca, bu canlılık karşısında ne yapacağını bir hayli şaşıran içindeki ürkek çocuk, "Biz ne zaman birbirimize bu kadar hazırlandık" demekten kendini alamamış, üzerindeki ışıkları omuzlarının bir hareketiyle yahut saçlarını kulak memelerinin gerisine itişiyle biraz daha zenginleştiren Nuran ise minik parmaklarını dudaklarının üzerine çapraz bir biçimde koyarak onu susturmakla yetinmeyip rüyaların da bir mâzisi olduğunu hatırlatmıştı. Soğuk bir kış günü Şehzadebaşı'ndaki o çok kalabalık evde, bu

rüyayı yeniden gördüğü bir başka rüyanın içine düşmüş, her iki rüyadan birden kurtulmak gayretiyle çırpınırken de kendisini bütün bunların da dâhil olduğu bambaşka bir rüyanın ortasında, Nuran'ın iki yana açılmış kollarının arasında bularak bir miktar yatışmıştı. Ne var ki, Nuran'ın durup dururken geceye dâhil olup da rüyanın mazisinden söz etmesi, Bergson yahut Freud bir tarafa, kendisine karşı duyduğu şüphelerin daha fazla derinleşmesine yol açmakta gecikmemişti.

Bir başka rüyada ise Nuran Kanlıca'da kime ait olduğunu ikisinin de bilmediği bir yalının poyraza açık bahçesinde, yapraklar ve yosunlar tarafından bütünüyle işgal edilmiş bir havuzun kıyısındaki bir şezlongda beyaz mayosunun içinde bütün saltanatıyla yatıyor, birkaç fıstık çamı ile birkaç başıboş servinin üzerine serptiği gölgelere aldırmadan, nereden geldiği belli olmayan bir kuyu çıkrığının Boğaz'da yankılanan sesini dinliyordu. Ahşap yalının Çubuklu tarafına bakan duvarları boydan boya sarmaşıklarda kaplıydı ve sarmaşıkların arasına gömülüp kalmış bir pencereden kirpiklerine doğru yükselen suya aldırmadan bütün dikkatiyle Nuran'a bakıyordu. Birden yalının kayıkhanesine yanaşan bir sandaldan önce Yahya Kemal'e benzettiği, biraz sonra aslında İbnülemin Mahmut Kemal Bey'in ta kendisi olduğunu nasılsa hemen anladığı bir karaltının Nuran'a doğru yürüdüğünü gördü. Sevdiği kadını bu tuhaf rüyadan kurtarmak için kendini pencereden aşağı bırakır bırakmaz, bir büyük uçuruma doğru yuvarlandığını hisseden insanların umutsuzluğuyla çırpınarak Nuran'ın tamamen başka bir iklimden gelen sesiyle ter içinde uyandı ve vaktin hangi tarafında bulunduğunu umursamadan pencereye koştu...

13

Hakiki mânâsıyla masalın ne zaman bir ucundan örselenmeye başlayıp nihayet bozulduğunu, kimin diğerinden daha önce vazgeçmek için mazinin ve istikbalin ara sokaklarına pervasızca dalıp makul mazeretler bulduğunu, Akademi ve Fakülte dâhil İstanbul'un bütün dedikodu muhitlerinin bu mazeretleri zenginleştirmek için hangi teselli noktasından itibaren fevkalâde bir gayretle çırpındığını, hayattaki tek başarısı iki kadına âşık olup çok acı çekeceğini söylemekten ibaret bulunan Mamak'taki budala falcının başını hangi pencereden uzatarak bu manzaraya kendisini eklediğini, Hisar'ın oralarda bir yerlerde bir gece yarısı çimenler arasında ayaklarına süründüğü için sahip çıktıkları ve eve götürerek ismini Kafka koydukları kedinin hangi vesileyle kendisine karşı tavır aldığını, mütemadiyen birbirinin üstüne devrilen bütün bu görüntülerin bir rüyanın başlangıcında mı yoksa nihayetinde mi ortada kaldığını bir türlü bilemiyordu.

Sadece uyku ile uyanıklık arasındaki o yedi yerden yaralı Araf'ta, lüzumsuz telâşını bir hayli yadırgayan bir derviş sakinliğiyle üst üste sigaralar içiyor, her sigaranın son bölümünü avuçlarının içinde söndürdükten sonra, çoktan durmuş bir saatin her nasılsa dışarı düşmüş zembereğini kendisini bile şaşırtan bir inatla yeniden yerine yerleştirmeye gayret ediyordu. Siluetlerin saydam Çin minyatürleri gibi kendi halinde sallanıp durduğu o ara zamanda, ayaklarının ara-

sında giderek her şeyi yutmaya başlayan bir girdabın büyüdüğünü gördükçe, zembereği eski yerine yerleştirmenin tek kurtuluş ümidi olduğu fikrine daha fazla iman ediyor, fakat bu iman bütün ağırlığıyla üzerine çöktüğü için kendisine kirpiklerini kımıldatma imkânı bile vermiyordu. Zamanla arasındaki umutsuz bağ, aşka dair bütün hayallerini örseleyip hırpalayarak, Kerkük sokaklarından güç belâ topladığı çocukluğuyla birlikte, Beyoğlu'nun karanlık ara sokaklarındaki bir kumar masasına getirip bırakıyordu. Rüya halinden çıkıp kâbusa döndüğünü kapalı gözlerinin arkasından bile gördüğü yeşil çuhanın, aslında annesinin genç cesedinin üzerine serilen örtünün ta kendisi olduğunu iç ürperten bir sezgiyle kavramaya başladığında ise her şey yeniden zembereğin etrafında kilitleniyordu.

Bütün bunların, Nembutal'lerle yaralı uykularının zihninin karanlık taraflarındaki mağaralardan ödünç aldığı bir rüya yahut bir gün bir roman malzemesi haline gelir umuduyla bir şair beyni tarafından bir hayli emek harcanarak nakışlanmış bir hayaller zinciri olup olmadığını da bilemiyordu. Sigara dumanlarından kimsenin birbirini görmediği, görse bile zaten umursamadığı izbe meyhanelerin parlak çiğ ışıklarla aydınlatılmış masalarının birinde, hayattan emekli bir Rum madamın akordeonundan geceye dökülen kırık dökük notaların fasulye pilâkisi ile lakerdanın üzerinden kayarak kulak memelerine neden yapıştığını sezmekle beraber, nasıl birden "Çıkmaz derun-i dilden efendim muhabbetin" sahillerine sürüklendiğine de asla akıl erdiremiyordu.

Yanmış zeytinyağı kokusu, Rumca şarkı, garson bağırışları, havada asılı kalan birkaç tebessüm, meyhaneye sonradan dâhil olan tiyatrocu kadınların kahkahaları, birkaç çıplak kol, "Karanfillerim var" diyerek masaların arasında bezgin bakışlarla gezinen on iki yaşındaki kız çocuğu, o kız çocuğunun üç beş karanfilinin getireceği paraya umudunu bağla-

mış bir evin içler acısı görüntüsü, fazla boyanmış bir dudak, Ağa Camii'nden birdenbire yükselen yatsı ezanı, müezzinin "Allahu ekber" çığlığıyla birlikte başlayan hafif tertip bir toparlanmanın ezan sona ermeden dağılışı, alkışlar ve ıslıklar arasında Rumca şarkının yerini alan alaturka, okumuş takımına ayrılan yan masaların birinde başlayan kavga, kavgayı ayırmak için çırpınan garsonların haykırışı, burulan bıyıklara eşlik eden tesbihler, şairliğini herkese göstermek için elindeki kadehi duvara vurup parçalayan eski bir talebe, eski talebeyi hayranlıkla izleyen yeni bir talebe, salatanın üzerinde gezinip duran yeşil tırtıl, boşalan masalardan toplanan çatal ve bıçakların çıngırtısı, birleştirilmiş iki sandalyenin üzerinde uyuyan küçük bir çocuk, beyaz leblebi, lahana turşusu, yağlı tabaklar... İstanbul bir tarafıyla her sabaha büyük umutlarla uyanan aşklara benziyordu ancak geceye doğru bir başka idrak devreye giriyor, alkolün de yardımıyla bütün her şeyi berhava etmekte gecikmiyordu. İnsanların bu manzaraya bir yerinden dâhil olmak için gösterdiği ısrar, olup bitenleri buharlanmış bir camın gerisinden küçük çocuk gözleriyle izleyen bu koca adamı şaşırtıyordu.

Buna mukabil, annesinin tabutunun üzerine serilmiş o yeşil seccadenin Beyoğlu'nun arka sokaklarındaki bir kumarhane masasında birdenbire karşısına çıkmasının sebebini merak bile etmiyordu. Bütün solgun renkleriyle birlikte yanı başında duran çocukluğunun ceketinin eteklerinden çekiştirmesi ise muhtemelen son zamanlarda gördüğü filmlerden zihninde kalmıştı. Yeşil çuhanın üstündeki kül tablasının nasıl bu kadar çabuk dolabildiğine akıl erdiremeyen garson da, filmde bir karışıklık olduğunu düşünmekle birlikte, kumarhane masaları arasında gezinen küçük çocuğa karşı tamamen bir figüran kayıtsızlığı içindeydi. Kendi hayatlarını yapan şuurun bütünüyle dışına düşen bu insanlar, Nuran'ın gelerek filme dâhil olmasını yahut bütün sahneyi yeniden tan-

zim etmesini sabırsızlıkla bekliyor, Nuran geciktiği için de hırslarını, bezgin bir edâ ile yeşil çuhanın üzerinde yatan cesetten alıyorlardı. Ancak içlerinden hiç kimse bütün hızıyla sürüp giden oyuna ara vermeyi yahut filmin tam da burasında sinemayı terk etmeyi düşünmediği için durumda hiçbir fevkalâdelik yoktu. Sadece her sahnede daha bir kuvvetle sıktığı yumrukları artık acıyordu.

Hâlbuki bir cemiyetin kaderini yapan, onu kendisine rağmen tanzim eden bütün geçici şartlar bir tarafıyla değişse bile, kurulması unutulan zemberek, aşılması imkânsız bir duvar halinde orada öylece duruyor, yaralı çocukluklarını tedavi ettirmeyi ihmal eden herkesi bir defa daha etrafında topluyordu. İnsanı yapan manevi kıymetler manzumesi, minik çarkların ritmi ile birlikte, sanki ona ayak uydurmak istermiş gibi dağılıyor, artık karlı bir aydınlıktan ibaret olan aynaların gayreti de bu dağılmayı engelleyemiyordu. Saatin kendiliğinden durması hiç de hayra işaret değildi ve bütün muvakkithane yetimleri bir araya geldiği halde, kumar masasının başından kalkmamakta direnen Suat'ı bir türlü ikna edemiyorlardı. Suat, içinde ölmüş kocaman bir Allah'la birlikte orada öylece oturuyor, zayıf ve gergin bedeninden beklenmeyecek bir hızla ince parmaklarının arasında tuttuğu bir tesbihi çeviriyordu.

Esasen meyhanedekilerin de, kumarhanedekilerin de, sinemadakilerin de, yoldan geçerken, "Figürana ihtiyaç var mı abi?" diye koşanların da temel amacı, bu rüyanın dışına çıkmaktı ama herkes kendi bünyesinde çırpındığı halde hiçbir şey değişmiyordu. Çünkü hemen herkes bir başkası için konuşuyor, sözü devralan herhangi biri, açık pencereden veya kapalı kapının ardından kendisini bütün bir Boğaz gecesinin, bu gecenin sessizliğini bir hırka gibi bürünmüş yalıların, tepelerde bir başka yalnızlığı büyüten ıssız koruların dinlediğini sanıyordu. Tabiatıyla kimsenin o kadarla yetinmek gibi

bir gönül yüceliği olamazdı. Herkes, selatin camilerinin minarelerinden kendi isminin de dâhil olduğu rüyalar anlatılmasını, medreselerin avlularında kendisinin de içinde yer aldığı hülyaların tefsir edilmesini istiyordu.

Rüya ile riyâ, ayna ile dünya mütemadiyen yer değiştirirken Nuran'ın ipeksi bir kayganlıkla kollarının arasından sıyrıldığını, avuçlarının içindeki parmaklarını birer birer sökerek kapıdan çıkıp gittiğini gördü. Arkasından koşmak ve bağırmak istiyor ama ayakları ile birlikte dili de bağlanmış gibi bir türlü muvaffak olamıyordu. Nuran'ın gidişiyle birlikte bir uçuruma doğru sürüklenirken, Kerkük'te omuzlarına yüklenen çaresizlik, Antalya'daki o parlak ışıklı yeraltı mağarasında bir defa daha karşısına çıkıyordu. Kandilli'ye gitmek için bindiği Boğaz vapurunda durup dururken annesinin cesedinin rastlaması da artık kendisini şaşırtmıyordu. Zemberek kırılmış, minik çarklar minik dönüşlerini çoktan bırakmıştı. Annesinin cesedinin hemen yanında duran ve "Ben dememiş miydim" gözleriyle üzerine eğilen Mamak'taki budala falcı ise hakikaten haklı çıkmıştı.

Daha önceki münasebetlerinde kadına karşı daima yukarıdan, adeta bir tür şüphe ile bakan, kendi coşkunluklarını gülünç bulan, hatta en keskin zevkin arasında bile, insanda hayvanın bu azışını kafasının uyanık duran bir tarafıyla kendi kurduğu bir makinenin işleyişini seyreder gibi adım adım takip eden, kadın vücuduna göze ait olanlardan başkasını saf bir zevk olarak görmeyen o hassas yapı birden dağılmıştı. Önce Nesteren, sonra Nuran ruhunu ve bedenini yıldırım yemiş bir çınara çevirmiş, geriye de zaten çok fazla bir şey kalmamıştı.

14

"Aziz ve Muhterem Cevat Beyciğim" hitabıyla başlayan 19 Ocak 1943 tarihli mektup, yer yer edebî bir dil kullansa da, esasen diplomatik bir tavırla bütün yaşadıklarını, yolu hiç Freud sahillerine düşmemiş çıplak bir gözün bile görebileceği bir açıklıkla dile getiriyordu zaten. Asıl muhatap Erzurum Lisesi'ne hoca olarak tayin edildiği 1923 yılından bu yana tanıdığı Cevat Dursunoğlu olsa da, satırlar, bir uçurumun kıyısında gezinen ve her şeyin kartal kanatlarıyla kendi üstüne kapanmak için fırsat kolladığını bilen bir insanın bunu engellemek isteyen çırpınışlarından ibaretti. Bir rüya ahengiyle başlayıp bir kâbus gibi biten Nuran macerası da vardı mektubun satır aralarında, uzak bir bahar arefesinden kendisine el sallayan Nesteren de. En az onlar kadar yaralayıcı olan bir başka şey ise Fakülte ile Akademi'nin kendi ismi etrafında cereyan eden dedikodu düellosuydu. Yıllar önce Yahya Kemal'in düello teklifini büyük bir ciddiyet içinde Yakup Kadri'ye götürüp sabırla cevabını beklediği için, bu coğrafyaya hâkim esas temayülün düello değil pusu olduğunu çoktandır biliyordu. Dolayısıyla, Fakülte ve Akademi'de profesör sıfatı taşıyan ama ilimden başka her şeyle meşgul olan zevatın pusu peşinde koştuğunu da bütün miyopluğuna rağmen görebiliyordu. Bunun için en yakın arkadaşı Ahmet Kutsi'ye, "Bıktım artık" diyor,[205] uzunca bir süredir Cumhuriyet Halk Fırkası İdare Heyeti üyesi sıfatını taşıyan "Aziz ve Muhterem Cevat Beyciği"ne ise ters bir önem sıralamayla da olsa vaziyeti ortaya koyan daha acıklı şeyler söylüyordu.

Tabii asıl çatışma, kıskançlık ve çekişme, Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in direktifiyle kurulan Tanzimat Edebiyatı Kürsüsü'nün başına onun getirilmesiyle başlamıştı. Herkes kendini bu kürsüye layık gördüğü için birkaç makale ile üç beş şiir dışında hiçbir niteliği bulunmayan "kırtıpil" birinin buraya tayinine karşı çıkılmış, bu tayini engellemek mümkün olmayınca da Fakülte'nin ortasına kurulan dedikodu kazanları fokurdatılmaya başlanmıştı. Devrin şartları itibariyle itirazları yüksek sesle dile getirmek imkânsızdı, bu yüzden dedikodunun serin sularından medet umuluyor, Çeşminur Hanım'ın ders arasında getirdiği kahveler kadar, kılığına kıyafetine zerre dikkat etmeyişi de Fakülte'nin uzun koridorlarındaki ilmî fısıltılara ekleniyordu. Bütün bu insanların aslında arkadaşı olması, bir araya yahut karşı karşıya geldikleri zaman, "Hamdiciğim, seni ne kadar sevdiğimi bilirsin" diye başlayan cümlelerle başının etrafına bir tür defne dalı örmeye kalkışması ise meselenin en tuhaf tarafıydı. Bir o kadar tuhafı da, bütün bunlardan haberdar olduğu halde, bu insanların yüzüne gülümseyerek kendisini de riyânın bir parçası haline getirmesiydi.

Taş çatlasa yüz yıllık bir geçmişi olan plastik sanatlar dünyasında ise geleneğin dedikodusu denilebilecek bir tarihî derinlik bulunmadığından, dedikodunun geleneği henüz tam mânâsıyla şekillenmemişti ama Allah için aradaki açığın farklı metotlar uygulanarak giderilmesi amacıyla herkes üzerine düşen görevi yapmaya gayret ediyor, hatta çırpınıyordu! Orada kılığı kıyafeti yahut akademik unvanı değil, Brueghel ile başlayan bir dersin Dostoyevski veya Baudelaire üzerinden Ahmet Haşim'e bağlanması, kimi zaman da ders boyunca pencerenin önünde durup tek kelime etmeden sigarasından derin nefesler çekerek Üsküdar kıyılarına sabit nazar-

larla bakması tenkit ediliyordu. Mektubunda "akademik cilveleşme" diye neredeyse muzip bir ifadeyle dile getirdiği bu atmosfer, sadece yaralayıcı olmakla kalmıyor, zaten yağmurdan romatizma kapmaya müsait mizacını her gün biraz daha yıpratıyordu. Yoksa hem Fakülte'de hem Akademi'de ders veren, devrin pek çok gazete ve mecmuasında yazı yazan, geceleri şehrin en işlek entelektüel ve bohem mekânlarında bezik oynayan kadınlara eşlik eden, kimi gün Cimcozlarda, kimi gün Eyüboğullarında bol içkili âlemlere katılan ve nihayet talebelerinin büyük ekseriyeti tarafından sevilen bir insan neden durup dururken "İstanbul'da yalnızım" diyerek bütün bunları elinin tersiyle bir kenara itsindi ki?[206]

"Cevat Beyciği" ne kadar "aziz ve muhterem" olursa olsun, o kadar sevdiği İstanbul'u bir kenara bırakıp da o kadar sevmediği Ankara'nın kollarına sığınmak istemesinin gerisinde bir kadın meselesi bulunduğunu herhalde söyleyemezdi. Hâlbuki söylese, pek çok badireye maruz kalmış "Cevat Beyciği" de bunu müsamaha ile karşılasa, muhtemelen sadece Türkiye'nin değil, dünyanın da aşk acısından kurtulmak için milletvekilliğini seçen ilk ismi olacaktı. O ise belki aldığı terbiye gereği, belki de Nuran'a duyduğu derin aşk sarmaşıklı rüyalarla başlayıp kâbuslar eşliğinde hâlâ bütün gecesini işgal ettiği için, "Hayatımda değişiklik olsun istiyorum. Bunu zihnî hıfzısıhham için lüzumlu görüyorum" demekle yetiniyordu.[207]

O devrin şartları altında bir insanın "zihnî hıfzısıhha" meselesini, bu kadar rahat ve hatta pervasız denilebilecek bir üslûpla dile getirmesi az cesaret sayılmazdı. Fikrî saadet ile ferdî saadet arasındaki o her türlü rüzgâr ve fırtınaya açık dalgakıransız alanda, bir de böyle mühim bir sırat köprüsünün bulunması, tabiatıyla "zihnî hıfzısıhha"larından asla şüphe duymayanları zerre alakadar etmiyordu. Bu mektubu diline dolayıp kendisini küçük göstermeye çalışanların veya

bir milletvekilliği için etek öptüğünü söyleyerek burun kıvıranların hiçbirisi ama hiçbirisi, "zihnî hıfzısıhha" tahsil etmişler dâhil olmak üzere, bu mühim mesele üzerinde durmaya tenezzül etmemişti.[208] Esasen bu çok da şaşırtıcı değildi, çünkü "zihnî hıfzısıhha" bu topraklar üzerinde fert, cemiyet yahut devlet tarafından hiçbir zaman ciddiye alınmamıştı. Öyle ki, herhangi birisinin, böyle şuurla değil, kazara "zihni hıfzısıhha"sından bu üslûpla söz açması bile, başını belaya sokup "zihnî hıfzısıhha tedavi enstitüleri"ne sevk edilmesi için kâfi görülebilirdi.

Tabii bir de "şahsî mesai" gibi mühim bir mevzu daha vardı ve bununla kastedilenin "fikrî mesai" olduğu ortadaydı. Fakat iki yerde birden hocalık yapmak, bunu yapmaya çalışırken de "akademik cilveleşmeler"e katlanmak "fikrî mesai" için imkân ve vakit bırakmıyordu. Gerçi nihayet kırk yaşında Narmanlı Yurdu'nda kendisine ait bir odası olmuş, ablasından, eniştesinden, eniştesinin kızından, eniştesinin kızının kocasından ve bütün evi dolduran kedilerden en azından mekân itibariyle uzaklaşmıştı ama evin bütün yükü yine onun omuzlarındaydı. Hâlbuki tam da eser verecek yaşa gelmişti ve artık oturup yazmak istiyordu.

Milletvekili olma arzusunun meselelerin üzerini örtmek yani her şeyi geride bırakıp kaçmak için bulunmuş büyük bir fırsat olduğu ortadaydı. İstanbul'dan, Akademi ve Fakülte'den, Beyoğlu ve Asmalımescit'teki çevresinden, nihayet getirip kendisini uçurumun kenarına bırakan bir aşktan uzaklaşmak istiyordu. Dile getirmedikleri kadar dile getirdiği gerekçeler de son derece makuldü: "Beni tanıdığınız için bu arzuyu lalettayin bir hevesten, bir hırs veya nefs-i emmare kabarışından ibaret addetmeyeceğinize, basit bir yükselme arzusuna kapıldığımı zannetmeyeceğinize eminim. Her halde, bizim Cevat Bey fırka idare heyetinde iken, hazır şu işi yapıverelim, tam fırsattır diye düşünmedim, buna emin olun.

Evvela, bir rutinin içinde yirmi senedir yaşamaktan bıktım, yoruldum. Bugün adeta mumyalanmış gibiyim."[209]

Kısa sayılabilecek bu mektupta, belki de o güne kadar yaşadığı bütün sıkıntıları, o sıkıntılar yüzünden kendine yaptığı eziyetleri ve mevcut şartlar itibariyle içeriden kendisini nasıl gördüğünü melankolik olmayan bir sadelikle dile getirmiş, gerisini de yirmi yıl önce tanıştığı Cevat Dursunoğlu'na bırakmıştı. Zaten kendisini uzunca bir süredir kurşunu dökülmüş medreselerde veya mescit kubbelerinde herhangi bir tesadüfle biten, çarçabuk ve en umulmadık yerde kök salıp büyüyen, mevsim mevsim, yaprak yaprak açan, hatta meyve veren, zaman geçtikçe mimari eseri ele geçirerek bütün fonksiyonlarından ayırıp sadece garip bir saksı haline getiren o sıska, bodur, çelimsiz fakat çok canlı ağaçlar gibi hissediyordu.[210]

Ki memleketin kadir kıymet kürsülerinden bakıldığında, bu bile kendi başına az şey sayılmazdı herhalde...

15

Asıl mânâsı bitmez tükenmez bir can sıkıntısı olan Ankara'da ömrünün nispeten en sakin, en huzurlu, en verimli ve daha da mühimi en konforlu üç buçuk senesini geçirmek için Haydarpaşa Garı'ndan milletvekillerine tahsis edilen hususi vagona bindiğinde, İstanbul'la olan bütün münasebetini kırık bir aynanın gerisine itmiş, bütün dargınlıklarını ise hayali bir bohçaya itina ile yerleştirip yanına almıştı. Yanına aldığı şeyler arasında birkaç roman projesi, tamamlanmak için ilham değil irade bekleyen şiirler, başlanıldığı halde yarım bırakılmış üç beş hikâye ve nihayet malzemelerinin mühim bir bölümünü toplayıp yazmaya başladığı *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* de vardı. "Vagon restaurant"ın tebriklerden ve tanıdık simalardan kaçmak için sığındığı tenha bir köşesinde bir yandan rakısını yudumluyor, bir yandan da idare lambalarının varlığını haber verdiği birkaç köy ve kasaba dışında ürpertici bir boşluk halinde uzanan Anadolu topraklarına bakarak, Maraş'ın haritanın neresine düştüğünü hesaplamaya çalışıyordu.

Birkaç aydınlık bulvar, o bulvarlara eşlik eden birkaç apartman dışında Ankara da, Ankara alışkanlıkları da çok fazla değişmemişti. On yıl önce hoca olarak Ankara Lisesi'nin pansiyonunda Suut Kemal'le birlikte kalıyordu, şimdi ise bir nevi "mebus anbarı" olan Evkaf Apartmanları'nda eskisine kıyasla daha iyi şartlarda bir odaya sahipti. Oda komşusu ise

birkaç yıl önce Abdullah Efendi Lokantası'nın seramik zemininde Kırkpınar pehlivanları gibi alt alta üst üste yuvarlandığı İsmail Habip'ten başkası değildi. İsmail Habip de kendisi gibi mebus tayin edildiği için Haydarpaşa'dan aynı trene binmişler, kendilerini uğurlamaya gelenler gözden kaybolduktan sonra aradaki o birkaç yıllık boşluğu hiç de yüksünmeden kapatmışlardı. İsmail Habip'e dönerek, "Allah hayırlı etsin" deyip elini uzatınca, o da bu fırsatı bekliyormuş gibi boynuna sarılıp öpmüş, arkasından da, kendi içinde devam eden monologu aktarabileceği birisini bulmanın huzuruyla konuşmaya başlamış ve sarhoş olup kompartımanına gidene kadar da susmamıştı. O lüzumsuz geceyi çoktan unutan iki milletvekili, muhtemelen Ankara yalnızlığının da verdiği bir mecburiyetle birbirlerine mahkûm olmuşlardı. Yıllar sonra onun ölümü üzerine yazacağı bir yazıda, İsmail Habip'in hayatını, "Erkekçe bir Pollyanna hikâyesi" olarak tarif edecek, kendisi gibi bekâr kalan arkadaşının hiçbir zaman "hakiki kadın dostluğunu ve ciddi bağlanışı tatmadığını" söyleyecekti.[211]

Ankara, tıpkı İstanbul gibi alışkanlıklarına bağlı bir şehirdi ve bütün yeni şehirler gibi bu alışkanlıkları gelenek haline getirmek için çırpınıyordu. Okumuş yazmış takımı, on yıl önce Ulus'taki İstanbul Pastanesi'nden Yenişehir'deki Turan Lokantası'na taşınmıştı. Ekip bir hayli değiştiği için heyecanlar gözle görülür biçimde paslanmış olmakla birlikte, "Çarşamba Sofraları" ismi verilen bu buluşmalar, bilhassa İstanbul kanadının desteğiyle kısa zamanda yaygınlaşmış ve bir süre sonra, Ankara için hiç de yabana atılmaması gereken bir ritüel halini almıştı. Ahmet Kutsi, Bedrettin Tuncel, Fuat Bayramoğlu, Suut Kemal, Reşat Şemsettin Sirer, "Aziz ve Muhterem Cevat Beyciğim" Çarşamba Sofrası müdavimlerinin sadece bazılarıydı.[212]

Ne var ki Ankara da, politika da, politika adı altında yapılan "siyasi cilveleşmeler" de ona göre değildi. Büyük Millet

Meclisi ismiyle anılan mekânın aslında bir tekke olduğunu fark etmekte gecikmemişti. Ancak bu tekkenin alışkanlıkları ve hiyerarşisi klasik tekke geleneğinden bir miktar farklıydı. Tabii ki esas olarak başta postunda oturan bir şeyh vardı ama sonraki kademeler biraz tuhaftı. Şeyhin etrafında derece derece rütbeli başka şeyhler sıralanıyor, onları da yine derece derece rütbeli müritler takip ediyordu. Fakat asıl kıyamet şeyh önde, rütbeli şeyhler arkada Meclis koridorlarında muntazam adımlarla yürürlerken kopuyordu. Müritler derecelerine göre iki sıra halinde koridorun iki yanına diziliyor, neler olup bittiğini anlamayan yeniler ise neredeyse duvarlara sürünerek, başlarını yerden kaldırmadan yürürken kaş göz işaretleriyle birbirleriyle anlaşmaya çalışıyordu.[213]

Şurası da vardı ki, İstanbul'dan uzak olmak hem "zihnî hıfzısıhha"sı hem de "fikrî mesai"si üzerinde hakikaten de müspet tesir yapmış, "eser" ile ruhunu tatmin etme itiyadındaki bütün muharrirler gibi "ferdî saadet"e dair hülyalarını aklına bile getirmemişti. Evkaf Apartmanları'ndaki odasında mütemadiyen çalışıyor, nihayet kendi hayatının şuuruna varmış bir insan gibi şiirler, hikâyeler ve romanlar arasında koşuşturup duruyordu. CHP Maraş milletvekilini Meclis kürsüsünde gören yoktu ama bir hayli olgunlaşmış hususî bir üslûpla kaleme aldığı makale ve tenkitleri, dergi ve gazete sütunlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmişti. *Tevfik Fikret* sayılmazsa eğer ilk edebî kitabı denilebilecek *Abdullah Efendi'nin Rüyaları* da bu dönemde matbaadan çıkmış, ne yazık ki çok da fazla dikkat çekmemişti. Devrin şartları düşünüldüğünde pek de garip denilemeyecek bir şekilde dikkat çeken ise *Ülkü* mecmuasında tefrika edilen *Mahur Beste* olacaktı. Sanki eserin başına gelecekleri çok önceden tahmin etmiş gibi, asistanı Mehmet Kaplan'a yazdığı bir mektupta, sevdiği bir dostunu meçhule uğurlayan bir edâ ile "*Mahur Beste* adlı bir yolculuğa çıktık" diyecekti.[214] *Ma-*

hur Beste'nin "görülen lüzum üzerine" yarım kalmasının sebebi, "Molla Bey, nefis sevgisini bir din haline getirenlerdendi. Bu gururlu hodbinlik Molla'yı bir nevi kayıtsız ahlâka bile götürmüş, onu devrinin içinde parmakla gösterilen bir adam yapmıştı (...) Nefsine karşı hürmetten başka hiçbir içtimaî imanı olmayan bu adam, sırf bu sevgi sayesinde her şeyin satın alındığı bir devirde hür, başıboş ve her yandan sevgi görerek yaşamıştı"[215] gibi satırların CHP çevrelerinde yarattığı rahatsızlıktan başka bir şey değildi. Öyle ki, bu rahatsızlıkları belki bir miktar azaltabilir ümidiyle romanın kahramanlarından Behçet Bey'e bir mektup yazarak, "Devrimiz artık harikulâdeyi ispirtizma masalları üzerinde aramıyor. Freud ile Bergson'un beraberce paylaştıkları bir dünyanın çocuğuyuz. Onlar bize sırrı insan kafasında, insan hayatında aramayı öğrettiler. Onun için sadece bir lezzeti bulmam lâzım gelen bir yerde ben birtakım gizli şeyler öğrenmeyi, şeklin büyüsünü bir izahla kırmayı tercih ettim. Doğrusunu isterseniz bu sizin için de, benim için de bir talihsizlik oldu"[216] dediği halde durum değişmemişti. Fakülte ve Akademi çevrelerindeki "cilveleşmeler"den sonra bir de başına "siyasi cilveleşmeler" çıkmıştı. Esasen siyasî bir tarafı bulunmasa bile, memleketteki Tek Parti atmosferi bir roman kahramanının sözlerini bile tehlikeli telâkki edebiliyor, çareyi tefrikayı yarıda kesmekte bulan roman yazarı da ömrü boyunca "Milli Şef"e bağlı olduğunu gönül rahatlığıyla söyleyebiliyordu.[217]

1944'ün son günü yazılan ve 1945'in ilk günü *Ülkü* mecmuasında yayımlanan "Yılbaşında Düşünceler" başlıklı deneme ise o geceyi Giono, Aragon ve Hölderlin ile geçirdiğini ortaya koyuyordu. Sabahleyin evden çıkmadan önce bu kitapları karıştırmış, tembel bir hatırlamanın zevkine uyarak yer yer, parça parça okumuştu. Akşamleyin de biten yıl ile yeni başlayanı birbirine aynı zevklerle bağlamak için yine onları okumak istiyordu. Bir taraftan da kendi kendine, "İşte bir yıl daha bitti, bir yenisi başlıyor. Gençler bir yaş daha büyüdüler, yaşlılar biraz daha kocadılar. Hayat nehri geniş yatağında bir daha kabardı. Büyük, ölümsüz zaman ejderi kendi üstüne bir daha döndü, yine kendisinden doğabilmek için altın kuyruğunu ısırmaya başladı" diyerek bir uçtan diğerine savrulan zihnini takip ediyordu.

Ne var ki kitaplara bir daha baktığında artık onlar gözüne yılbaşı gecesinde okunmaya müsait kitaplar gibi görünmeyecek, bu da onu ister istemez asırlar önceki yeni yıl başlangıçlarına götürecekti. Hayatın ahenk içinde olduğu mesut çağlarda insanoğlu, tabiattaki tekrarlanışın bir sembolü olarak kıymet biçtiği bu "zaman noktası"ndan hem geçmişe hem de geleceğe farklı bir çerçeveden bakarak kaybolmuş umutlarını, çekip gitmiş ölülerini hatırlıyor, sevgilerini tazeliyordu. Bu itibarla hangi medeniyete, hangi itibarî zaman ölçüsüne dayanırsa dayansın yılbaşı bayramların en büyüğüydü.

Yazının bir yerinde, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi vesilesiyle neredeyse bir oldubittiye getirerek, "Mukadderatımızı çok isabetli bir ileri görüşle elinde tutan Büyük Şef'in siyaseti bizi bu afetten kurtardı" dediği halde, Ankara'da 1944'ü 1945'e bağlayan o geceyi neden yalnız geçirdiğini ve neden yeni yıla bir arkadaş grubuyla değil de, İsmet Paşa, Aragon veya Hölderlin eşliğinde girdiğini tek kelime ile olsun izah etmiyordu...

Beşinci Bölüm

ÂŞİYÂN'A MEKTUPLAR

1

Aziz Hamdi Bey,

Bu satırlar elinize geçtiği zaman bir hayli şaşıracak, hatta, "Bir muharririn ölmeden önce yazdığı mektuplar, onun hayatına dair lüzumlu lüzumsuz pek çok malumat barındırdığı için bir biyografi hazırlanırken pekâlâ elzem olabilir, lâkin elli yıldır Âşiyân'dan taşra çıkmamış birisiyle mektuplaşarak biyografi yazıldığı nerede görülmüştür, hakikaten merak ediyorum" diye paylama edâsı da mevcut birtakım serzenişlerde bulunacaksınız ve hiç şüphesiz haklı da olacaksınız; ancak ben de siperlerin gerisine çekilerek size, "Biz artık postmodern bir devirde yaşıyoruz Hamdi Beyciğim" diyeceğim ve asıl kıyamet de muhtemelen ondan sonra kopacak!

Bilmiyorum sizin kulağınıza kadar geldi mi, hakikaten devir artık postmodern, daha doğrusu birtakım zevat öyle diyor, biz de inanıyoruz. "Cemiyet henüz moderniteden bile nasibini alamamışken bu postmodernizm de nereden çıktı Allah aşkına" diye lütfen beni azarlamayın hemen, benim bu işte hiçbir günâhım yok, olsa söyler miydim, bakın bunu bilmiyorum! Bildiğim, uzun boylu insanların yaşadığı Batılı memleketlerde uğruna bu kadar kitap yazılan bu kavramın, bizde biraz farklı algılandığı, neredeyse, "Her şey mümkün" motif ve mantığıyla kaldırımlara düşürüldüğü gerçeği. Diyelim ki herhangi bir kitapta bir detaya itiraz edecek oluyorsunuz, hemen burnunuza, "Postmodernizm işte budur!" diye tuhaf

bir boyunduruk dayıyorlar. Bir bakıma, edebiyatta yapılabilecek her türlü atraksiyonu meşru, mazur ve makul gösterme çabası olarak tarif ediliyor bu ülkede. Ki konu atraksiyona gelince ülkemizin ne kadar bereketli olduğunu siz benden daha iyi bilirsiniz!

Bu itibarla, endişelenmenize gerek yok, sizin bana yazdığınız mektuplar kadar, benim size yazdığım mektupları da böyle bir imkânlar manzumesinin şemsiyesi altında değerlendirmek mümkün. "Hayri İrdal Bey asıl bu devirde yaşamalıydı" diyeyim de gerisini artık siz tahmin edin! Gerçi haksızlık etmek istemem, memleketin neredeyse her köşesi külliyetli miktarda Hayri İrdal yetiştirmekle meşgul, topraktaki bereket, havadaki nem, haritada yukarıdan aşağıya doğru akan ırmaklar bu konudaki çabaları karşılıksız bırakmıyor. Bir Halit Ayarcı ciddiyetiyle, "Bu kadar Hayri İrdal'ı ne yapacaksınız ve nereden o kadar Pakize bulacaksınız?" diye de kaygılara sürüklemeyin kendinizi, meselenin o tarafıyla Dr. İzzettin Şadan Bey meşgul oluyor zaten...

Sizin bu karda kışta, pek de münasip olmayan kıyafetinizle Bebek Postanesi'ne kadar yürüyüp mektup için bir de pul arama zahmetine katlanmanızı istemeyen Beşiktaş Belediyesi'nin derin bir hizmet anlayışıyla başucunuza koyduğu taklit posta kutusu haberleşmemizi kolaylaştıracaktır. "Şimdi bu çocuk ta Kozyatağı'ndan kalkıp buralara kadar nasıl gelecek" diye benim için kaygılanmanızı icap ettirecek bir durum da söz konusu değil. Ben hem içime hem de dışıma doğru yaptığım seyahatleri severim, üstelik bu vesile ile eşi dostu da görmüş oluyorum. Geçen gün Yahya Kemal Bey'le gıyabınızda sizi bir hayli çekiştirdik. Söylediğine göre, orada da sürekli hastalıktan şikâyet ederek üstadı canından bezdiriyormuşsunuz. Ben buna pek fazla inanmadım tabii ve sizin geç gelen şöhretinizi kıskandığını düşündüm. Üstat muhtemelen, "Bu yaşta bütün memleketin dilinde, bir de kalkmış

bana mütemadiyen prostattan yahut böbrek ağrısından söz ediyor" diye sinirleniyor. Hatta bir ara kulağıma eğilip, "Biyograf Bey evlâdım, erken gelen şöhret kadar geç kalan şöhret de en aklı başında görünen insanı cemiyet içine çıkamayacak hale getirebilir, ileride benim biyografimi de yazarsanız aklınızda bulunsun. Ben yaşarken şöhretin çilesini kâfi miktarda çekmiş nadir memleket büyüklerindenim" gibi anlamsız sözler fısıldadı ama ben dedikoduyu sizin kadar sevmediğim için bu sualini cevapsız bıraktım!

Fakat efendim, siz de hakikaten iki dakika yerinizde durmuyorsunuz, ne zaman Âşiyân'a gelsem bir başka yerde oluyorsunuz. Zaten posta kutusu bilhassa bu açıdan isabetli bir girişim, yoksa size yazdığım mektupları Yahya Kemal veya Dr. Tarık Temel beylere vermek mecburiyetinde kalmam, küçük filan ama kendi çapında bir skandal olurdu herhalde. Gerçi siz orada skandallara alışmışsınızdır artık, ancak maalesef ben bu konuda fazla tecrübe sahibi değilim. Dolayısıyla, hiç değilse sizi ziyarete geleceğim günlerde, Âşiyân coğrafyasının sınırları içinde kalırsanız şayet, ben de bu biyografinin kaderini merak edenlere verilecek samimi bir cevap bulabilirim. Yoksa sizin her fırsatta Boğaziçi Üniversitesi'ne tırmanıp, "Ağır kumral saçları bir bağ bozumu gibi omuzlarına yığılan, gözlerinin içi, güneşte ince saman çöpleri çıtırdıyormuş gibi pırıl pırıl tutuşan"[218] genç kızlarla meşgul olmanıza herhangi bir şekilde itiraz ettiğimi düşünmeyin sakın. O çok sevdiğiniz Nedim'in de dediği gibi, "Muradın anlarız ol gamzenin iz'anımız vardır, Belî söz bilmeziz amma biraz irfanımız vardır..." (Oradaki mesainize asla karışmak istemem, ancak arada sırada yanınıza Yahya Kemal'i de alırsanız, hem biyografi hem de edebiyat tarihi açısından hayırlı bir iş yapmış olursunuz kanaatindeyim.)

Biraz önce kılık kıyafetinizin müsait olmadığını söyledim gerçi, fakat Bebek'i bu haliyle yanınıza yakıştıramadığım

için böyle bir mazeretin gölgesine sığındım aslında. Siz görmeyeli Bebek bir hayli değişti, nasıl demeli, her mânâsında bir hayli büyüdü, öyle ki Bebekliğinden eser bile kalmadı. Ben o kadar önemli değilim elbette ancak siz onu ta o devirlerden itibaren tanıdığınız için hayal kırıklığınız daha büyük olacaktır. Bu da –artık çok gerekli mi bilmiyorum ama– "zihnî hıfzıssıhha"nız açısından pek iç açıcı bir sonuç vermeyecektir büyük ihtimalle. Yine de hayal kırıklığınız Bebek'le sınırlı kalsa ve daha ötesini hiç görmeseniz keşke. Yoksa Âşiyân'a gelirken katlandığım memleket manzaralarını sizden gizlemek için neler çektiğimi ne siz sormuş olun ne de ben söyleyeyim daha iyi...

Kullanmak mecburiyetinde kaldığım bazı tuhaf kelimelere ve monotonluğu kırmak amacıyla devrik cümlelere bel bağlamama da kızmayın ve mazur görün lütfen. Sizin yeni harflerle bile Paris'ten eşe dosta gönderdiğiniz mektupların zarflarını yazarken barıştığınızı ve devrik cümlelere de muhtemelen Nurullah Bey yüzünden fena halde sinirlendiğinizi biliyorum elbette.[219] İnanmakta güçlük çekeceksiniz belki ama benim de üslûpla ilgili birtakım kaygılarım var doğal olarak. Sizin üslûbunuza yatkın oluşumu sevmiş olsanız bile, kendi mektuplarımı da sizin üslûbunuzla yazmam, –bunu ayırt edebilecek kapasitede edebiyat eleştirmeni bulunmasa dahi–, kabul edin ki garip kaçardı. Hayır efendim, bu tercih, tabii ki sizin üslûbunuzdan sıkıldığım anlamına gelmiyor. Öyle olsa, üslûbunuzun sırlarına erişmek için gecelerimi ve hatta bazen gündüzlerimi kitaplarınızın gölgesinde geçirir miydim sanıyorsunuz? Hele Emirgân'dan Sarıyer'e kadar Boğaz kıyılarında yahut Caddebostan'dan Suadiye'ye kadar Marmara sahillerinde yaptığım o sonu gelmez yürüyüşlerde, sizin kaleminizden çıkmış izlenimi veren bir cümle bulduğumda nasıl sevindiğimi tahmin bile edemezsiniz. O cümleleri cep telefonuna kaydederken yaşadığım telâşa şahit olsanız, ne demek

istediğimi çok daha iyi anlardınız mutlaka...

Özür dilerim, bu cep telefonu meselesini belki de mektubun başında izah etmem ve sizi orada öylece o tuhaf fotoğrafınızda olduğu gibi ağzı açık bırakmamam gerekirdi.[220] Ne zamandır hayatlarımızı buna benzer tuhaf icatlar tanzim ediyor maalesef. Cep telefonu olmadan tuvalete yahut banyoya bile gidemeyen bir nesle maruz kaldık diyeyim de gerisini siz anlayın artık! Orada telefonla ne mi yapıyorlar, vallahi bilemeyeceğim üstadım, meselenin o kısmı beni bile aşıyor! Ancak Tab'î Mustafa Efendi yahut Buhurizâde Mustafa Itrî dinlemediklerini tahmin edebiliyorum...

Hatırlarsanız, siz bile sağlam bir mazinin içinden gelmediğinizi düşünerek, yaşadıklarınızın yarım kalmışlığı dolayısıyla kendinizi suçlarsınız sık sık. Oysa sizinkiyle kıyaslandığında bizimki sadece içler acısı kavramıyla ifade edilebilir herhalde. Mazi denilince insanların aklına tarihten başka bir şey gelmiyor artık Hamdi Bey, tarih dediysem Naimâ ya da *Tezâkir* sanmayın hemen. Hayatın her alanında olduğu gibi, tarih de bir dedikodunun aynasından görülüyor ne yazık ki. Öyle Boğaziçi medeniyeti, hayat tarzı, bahçe tanzimi ya da zarafet gibi şeyleri hatırlayan bile yok! Memleket, Süleymaniye'nin kapısından içeri girmemiş okuryazar cenneti haline geldi çoktan. Dolayısıyla, bu cep telefonu meselesinden Yahya Kemal'e söz etmeyin lütfen, bir de bunun için üzmeyelim kendisini...

2

Sevgili Hamdi Bey,

Belki sizinki kadar değil ama tesadüflerin benim hayatımda da büyük bir önemi oldu hep. Hatta talihimin genel akışını tesadüflerin belirlediğini, benim ise ancak küçük müdahalelerle gelen fırtınalardan korunmaya çalışmak için çırpındığımı söyleyebilirim. Lise son sınıfta okurken, Ankara'nın o aptal sıcağında *Huzur*'u birdenbire ellerimde bulmamın tesadüften başka bir açıklaması olabilir mi sizce? Tabii ki hayatımda kitap vardı ama kütüphaneli bir eve doğmadığım için kitaplarla sokakta yahut başka evlerde karşılaşıyordum ve bütün içine kapalı çocuklar gibi gizli saklı bir ilişki kuruyordum kendileriyle. Hiç kimse belli bir program çerçevesinde bir şeyler okumamı önermediğinden (O devirde hocalarımızın vatanı kurtarmak gibi ciddi işleri vardı!), ben de tıpkı sizin yaptığınız gibi, elime ne geçerse okuyordum, Kerime Nadir'den Reşat Nuri'ye, Oğuz Özdeş'ten Muazzez Tahsin Berkand'a, Halide Edip'ten Bekir Büyükarkın'a, Yakup Kadri'den Kemalettin Tuğcu'ya, Balzac'tan Tolstoy'a uzanan dağınık ve gelişigüzel bir okumaydı bu. Zamanla yazarlarım ve şairlerim oldu elbette fakat o başlangıç dönemindeki dağınıklık da zihnimi bir daha asla bırakmadı.

Sizin isminizi daha önce duymadığım için (Sanki kimi duymuştum ki?) *Tercüman* gazetesinin 1001 Temel Eser serisinin ikinci kitabı olarak yayımladığı *Huzur*'un elime nasıl geçtiğini inanın hiç hatırlamıyorum ancak o aptal sıcağın daha da aptal hale getirdiği ikindi vakitlerinde kitapla bir hayli boğuştuğumu gayet iyi biliyorum. Çok kötü baskılı bir kitaptı, sayfalar hemen dağılıyordu, hurufat ise berbattı hakikaten. (Belki de gözlerim bu yüzden bozulmuştur!) Fakat bilmem ki nasıl demeli, o güne kadar okuduğum kitaplardan farklı birtakım şeyler vardı içinde. Doğu ve Batı mânâsına geldiğini sözlüklere bakarak öğrendiğim Şark ve Garp gibi, benim sadece coğrafya derslerine özgü sandığım iri laflar ediyordunuz mesela. Bu iri lafları ederken de, öyle tuhaf benzetmeler yapıyordunuz ki, gülmekle ağlamak arasındaki o ince çizgide kalakalıyordum. Ankara sıcağı bir taraftan, sizin "taze çimen rüyası sesiyle"[221] konuşan kahramanlarınız diğer taraftan, beni ta içimden daraltıyordu ve ben bu karabasandan kurtulmak için kitabı bir köşeye fırlatıp sokağa çıkmak istediğim halde, artık nedense bir türlü yapamıyordum.

O ilk okuyuşta *Huzur*'dan aklımda, Nuran'ın İstanbul'a ne kadar yakıştığı ile Suat'ın garip intiharından başka bir şey kalmadı aslında. Üstelik İstanbul'u bir defa, o da küçük bir çocukken görmüştüm ve babamla Sirkeci'de kaldığımız o berbat otel ve Galata Köprüsü'nde suyu akmayan bir lokantada yediğimiz balık yüzünden zihnimde hiç de olumlu bir iz bırakmamıştı. İntihar düşüncesi ise o yıllarda bana o kadar uzaktı ki! Buna rağmen Boğaz vapurunda "beyaz bir rüyayı andıran yüzü"yle[222] oturan Nuran ve "çok keskin bir ışığın altında tavana asılmış ve kapıya doğru sallanan bir insan vücudu"[223] sahneleri (Belki sinema merakımı da size borçluyum!) bir daha beni terk etmedi.

Sizinle hakiki anlamda temas için ertesi seneye kadar beklemem gerekti yine de. Çoktandır yerinde güvercin bile pineklemeyen büyük bir idealizmle girdiğim Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Dilbilgisi derslerine gelen Nevin Kardaş talebenizdi ve sınıfa sürekli sizin cümlelerinizi taşıyor-

du. "Bir Gün İcadiye'de" şiirinizle beni tanıştıran da Nevin Hanım'dan başkası değildir. Edebiyat Fakültesi'nden mezun olur olmaz Gazi'ye tayin edilen Yeni Türk Edebiyatı hocası Mehmet Gani Yazar ise daha ilk derste sizinle dopdolu olarak gelmişti sınıfa. Bu iki hocanın çizdiği Tanpınar portresi sınıftaki diğer arkadaşları rahatsız etmekle birlikte (O yıllarda talebeler de tıpkı hocaları gibi vatanı kurtarmakla görevli sayıyordu kendilerini!) beni farklı bir zemine sürükledi hemen. Tahmin edebileceğiniz gibi, yaptığım ilk iş de *Huzur*'un sayfaları arasına yeniden dalmak oldu.

Bu ikinci okuyuşta *Huzur*'dan hakikaten lezzet aldım diyebilirim rahatlıkla. Ancak bu lezzette acı bir taraf da vardı hiç kuşkusuz. Genel akışa kapılıp gözü kapalı gittiğimiz bir yolda, birdenbire ortaya atılarak bizi bir başka gerçeğe çağırıyor gibiydiniz ama bu hiç de romanınızın isminin vaat ettiği gibi "huzurlu" bir semt değildi. Hatta tersine, apaçık insanı huzursuz eden bir tarafı vardı *Huzur*'un. Buna rağmen insanı ıssız bir yolun ortasında yapayalnız bırakmıyor, deyim yerindeyse eğer, eline bir tür lâmba tutuşturuyordu. Bütün iyi edebiyat eserleri gibi, okuyanı bir değil birkaç istikamete birden sevk etmesi ise sadece sizin dehânızı değil, benim cahilliğimi de gayet net bir biçimde seriyordu gözler önüne. Dolayısıyla, Itrî, Dede, Hâfız Post, Tab'î Mustafa Efendi, Sadullah Ağa ve Zekâi Dede kadar Beethoven, Wagner, Debussy veya Liszt'te konaklamamda şaşırtıcı bir taraf yoktu, şaşırtıcı olan sizin mesafe almayı kolaylaştırma tarzınızdı...

Daha da önemlisi, Nuran isminde bir masal mucizesi vardı artık hayatımda ve sevdiğim her kadının ya Nuran gibi olmasını istiyor ya da Nuran'a benzemesi, onun gibi "Türkçeyi teganni edercesine konuşması" için çırpınıyordum. "Mekânı Boğaziçi olan aşklar ölümsüzdür" diyerek âşık olduğum kızları nasıl Boğaz'a sürüklediğimi görseniz, koskoca bir roman yazarı olduğunuzu unutup kahkahayı koyverirdiniz herhalde! Filmlerdeki esas karakterle hemen kendini özdeşleştiren budala seyircilerin yaptığı gibi, Mümtaz'la ünsiyet kurmak yerine Nuran'a odaklanmam her anlamda ilginçti tabii ki. Fakat daha sonraki yıllarda *Huzur*'u okuyan hemen herkesin kendisine şahsî bir Nuran masalı edindiğini, hele fakültede, sizin mektep ve meşrebinizden gelen bütün hocalarımızın zaten Nuran'a âşık olduğunu fark edince bir miktar rahatladım. Demek ki Nuran'da farklı bir şey vardı! Ancak bu sefer de, kimin Nuran'ı daha iyi anladığına dair tuhaf bir çekişme başlayacaktı aramızda, ki itiraf ediyorum, bu çekişmenin galibi genellikle hep bendim!

Fakat siz de farkındasınızdır, bu Nuran meselesi son yıllarda iyiden iyiye tuhaf bir hal almaya başladı. İsminizi kullanarak pırasa veya ıspanak festivali düzenleyen ticarî deha sahibi bazı insanların toplandığı büyük otellerde, birtakım kadınlar kendilerini ortaya atarak "Nuran benim!" demeye başladılar ki bu bile nasıl popüler olduğunuzun bir başka göstergesi maalesef. ("Herkes artık eserinizin peşinde" dediğim zaman bana inanmıyordunuz ama işte size kanıtı!) Doğrusunu isterseniz, sizin popülerlikten pek fazla rahatsızlık duyacağınızı zannetmiyorum artık. Eskiden olsa, popülerliği sizin yanınıza yakıştıramazdım bile, ne yazık ki, biyografi yazma sürecinde size dair kanaatlerimde önemli kırılmalar meydana geldi. Popülerliğe düşkünlüğünüz bunlardan birisi mesela. ("Diğerleri ne?" diye hemen sorgu suale başlamayın lütfen, yeri gelince yazacağım elbette!)

Neyse, Nuran'dan söz ediyorduk, Nuran meselesindeki bu karmaşanın sizi memnun mu yoksa tedirgin mi ettiğini anlayamadım doğrusu. Gönderdiğiniz mektuplarda bu konuya hiç değinmeyişiniz dikkatimi çekmişti doğal olarak ama bunu tanımadığınız bir insana yönelik kuşkunuza vermiştim. Artık birbirimizi daha iyi tanıdığımız için bana güveniyorsunuz diye ümit ediyorum. Dedikodu değil de hakiki bir açıkla-

ma yapmak isterseniz eğer, ben edebiyata hizmetten kaçınmam! Yok eğer, "Böyle flu halde kalması daha iyi" diye düşünüyorsanız, ona da bir şey diyemem tabii ki.

Nuran meselesini bir kenara bıraktığımıza göre yeni bir itirafta bulunabilirim herhalde. *Huzur*'u ikinci kez okuduktan sonra tuhaf bir alışkanlık meydana geldi bende, her sene bir kez dönüp *Huzur*'u okumaya başladım. (Aynı şeyi bir de Oğuz Atay'ın *Tehlikeli Oyunlar*'ı ve Ingeborg Bachmann'ın *Malina* isimli romanı için yaptım sadece. Affedersiniz, sizin Oğuz Atay'ı ve Ingeborg Bachmann'ı tanıyabilecek bir yaşta olmadığınızı unuttum, ama hiç değilse ilki sizi gayet iyi tanıyordu, kaderleriniz arasındaki benzerlik ise elbette sizin değil, memleketin okumuş yazmış kesiminin ve o kesimin eseri olan Türk edebiyatının büyük bir ayıbıdır.) Her okuyuşumda yepyeni şeyler bulmakla kalmadım, her seferinde biraz daha zenginleştim. Üslûbunuzla ünsiyetim ilerledikçe romana daha iyi nüfuz edebildiğimi de rahatlıkla görebiliyordum.

Fakat asıl büyük sürprizi İstanbul okumaları sırasında yaşadım ve mesela Kandilli'yi anlattığınız bölümü, Kandilli iskelesinin yanındaki küçük parkta yahut iskelenin hemen karşısında başlayan yokuşun ortasındaki bir köşkün duvarının dibine çöküp de Boğaz'a bakarak okumanın bambaşka bir anlamı olduğunu keşfettim. Nuran'ın, "Üsküdar'da hakiki kadın saltanatı var"[224] cümlesinin peşine düşerek, "Acaba bu cümleyi nereden nereye bakarken söylemiş olabilir?" diye bütün Üsküdar meydanını dolaşmak da ayrı bir masaldı benim için. (Yaptığım keşfe göre, Nuran bu sözü, Mihrimah'tan Valide'ye bakarak söylemiş olsa gerek! Muzip muzip gülümsemek yerine, meseleyi vuzuha kavuşturmayı da tercih edebilirsiniz gibi geliyor bana!) Bilmiyorum, bazı kitapların bilhassa bazı şehirlerde okunması gerektiğine ilişkin bir şeyler kaydedilmiş midir acaba edebiyat tarihlerinin bir tarafına? *Suç ve Ceza*'yı Vladivostok yerine Saint Petersburg'da oku-

mak, üzerinde yürüdüğünüz kaldırımlarda Raskolnikov'un tefeci kadını öldürmek için planlar yaptığını hayal etmek nasıl daha farklı bir netice verecekse, *Huzur*'u Ankara yerine İstanbul'da, özellikle Boğaz kıyısında okumak da öyle olacaktır, kanısındayım. Nitekim benim için öyle oldu...

3

Muhterem Hamdi Bey,

Belki de ben fazla hassas davranıp alınganlık gösteriyorum ama geçen seferki gelişimde Âşiyân'ın tanzim tarzında size açıkça haksızlık yapıldığını düşünmeden edemedim. Sanki her şey Yahya Kemal Bey'in Park Otel akşamlarındaki masası esas alınarak tasarlanmış gibiydi. Merkezde, başucundaki görkemli birkaç servi ile tabii ki üstat yer alıyor, etrafa da işte öylesine serpiştirilmiş bir avuç muhibbân. Hemen yanı başında Dr. Tarık Temel, biraz ötede İhsan Şükrü Aksel ve en uçta da siz. Üstelik besleme çocuklar gibi yolun kıyısında! Kusura bakmayın lütfen, hem sofraya hem de Âşiyân'a sonradan dâhil edilmişsiniz gibi bir hava hâkim bütün manzaraya. Evet, Münir Nurettin Bey sizden daha uzakta, hatta yokuşun ortasında bir yerde ama sanırım o sofraya da sizden bir hayli sonra katılmak durumunda kalmıştı. Ayrıca onun sesi gürdür, oradan bile duyurabilir sesini herkese ve muhtemelen Kandilli sahillerinde gezinenler bile ne dediğini işitebilir. Ama sizin durumunuz farklı, kızım bile hem sizi hem de Yahya Kemal'i uzaktan tanıdığı halde, fotoğrafı görür görmez, "Burada Hamdi Amca'ya apaçık haksızlık edilmiş baba" demekten kendini alamadı...

Küçük bir itirafa müsaade ederseniz eğer, sizin duvarın dibinde bulunmanız, bilhassa üniversite yıllarında bizim bir hayli işimize geliyordu. Kapı kapalıysa şayet, duvardan atlıyor ve atlar atlamaz da, pencerenin önüne astığınız, "Ne için-

deyim zamanın, Ne de büsbütün dışında" tabelası ile karşı karşıya kalıyor, şiirin diğer mısralarını yüksek sesle tekrarlayıp seviniyorduk artık nedense. Tabii gecenin o saatinde genellikle sarhoş olduğumuzdan, bize yaptığınız fenalıklar için size, size yaptığı fenalıklar için de Yahya Kemal'e kızıyorduk. Orhan Veli ile Hilmi Ziya Ülken'i geçip de bütün Boğaz'a egemen bir konumda bulunan Hava General Suat Eraybar'ın ikâmetgâhının önünde yer alan mermer taburelere çökünce de, bu sefer manzara karşısında dilsiz kesildiğimiz için İstanbul'a kızıyorduk...

Bizim bu kızgınlıklarımızı ve öfkelerimizi başta siz olmak üzere hiç kimse ciddiye almıyordu ne yazık ki. Hatta bir ara, "Bu gençlerin gece yarısı sarhoş sarhoş buraya gelmesini engelleyecek sözü dinlenir makul bir edebiyatçı yok mu bu şehirde" diye şikâyetçi olduğunuz bile geldi kulağımıza kadar. Oysa biz o sırada, elimizde ucuz şarap şişeleri, ceplerimizde sedef çakı, gözbebeklerimizde yersiz yurtsuz hüzünler, "Kökü bende bir sarmaşık, Olmuş zaman sezmekteyim, Mavi masmavi bir ışık, Ortasında yüzmekteyim" yahut 'Belki rüyalarındır bu taze açmış güller, Bu yumuşak aydınlık dalların tepesinde, Bitmeyen aşk türküsü kumruların sesinde, Rüyası ömrümüzün çünkü eşyaya siner" mısraları eşliğinde ömür gergefine yeni düğümler atıyorduk. Gençtik Hamdi Bey, sizin de bir zamanlar olduğunuz kadar gençtik ve bilirsiniz ki bu ülkede genç olmak ağır bir suçtur...

Buna rağmen, sizde bize ait bir şeyler bulduğumuz için, o bir şeylerin yardımıyla kendimize çekidüzen verebileceğimize inandığımız için fakültede derslere bile girmiyor, Beyazıt'tan aşağı inip Eminönü'nden otobüse atladığımız gibi, bütün bir Boğaz manzarasını gözbebeklerimize iliştirip Âşiyân'da alıyorduk soluğu. O zamanlar sofra tertibi konusunda fazla bilgili olmadığımızdan Yahya Kemal'le aranızdaki mesafeye bakıp bu kadar içlenmiyorduk tabii ki. Daha başka dertlerimiz

vardı bizim, gencecik taşralı yüreklerimizi, eflâtun bir karanfil gibi Boğaz'ın göğsüne raptiyelemeye çalışıyorduk mesela. Bir de memleket vardı ki Hamdi Bey, o gün yoksulluğuyla içler acısıydı durumu, bugün zenginliğiyle içler acısı...

Fakülte koridorlarında, birbirlerini döverek veya öldürerek memleketi kurtaracaklarını düşünen arkadaşlarımızın gürültüsü bir kenara bırakılacak olursa şayet, sadece sizin isminiz bir dua gibi geziniyordu ve biz kimi zaman Beyazıt Camii'nin kimi zaman Süleymaniye'nin avlusuna sığınarak bu duanın nerelere kadar sirayet ettiğini anlamak için çırpınıyorduk. Koltuğumuzun altında sımsıkı tuttuğumuz kitaplarınızın kıvrılmış sayfalarını ve altı kırmızı kalemlerle çizilmiş satırlarını kendimize siper kılarak Boğaz kıyılarına vuruyorduk sonra kendimizi. Ucuz şarap şişeleri de o zaman devreye giriyordu zaten. Nuranların, Mümtazların, İhsanların, Macide Hanımların, Tevfik Beylerin ve hatta Suatların içinde yer aldığı muhayyel bir İstanbul'u yeniden inşa etmek hayali içimizi ezse de, yapabileceklerimiz son derece sınırlıydı ne yazık ki. Okuyorduk, yazıyorduk, tartışıyorduk ve memleket ufuklarında zerre vuzuh görmediğimiz için de kendimizi kahrediyorduk...

Siz tabii o yaştaki insanların bir Ahmet Hamdi Tanpınar'ı olmasının ne anlama geldiğini, o insanların Ahmet Hamdi Tanpınar'la büyürken nelere burun kıvırıp nelerden vazgeçtiklerini asla bilemezsiniz. Daha kolay yollar da vardı elbette, daha ucuz, daha kestirme, hiçbir çıkmaz sokağa uğramayan yollar da vardı. Siz altmış yaşınızda Türkiye'nin sizi çürüttüğünü fark etmişsiniz ya, biz daha fakültede, sizin isminizin gölgesinde gezinirken sezmiştik bu ülkenin insanı sadece çürütebileceğini. O günden bugüne çok şey değişmedi ne yazık ki, siz çürüdüğünüzle kaldınız, biz ise çürümeye devam ediyoruz Hamdi Bey. Yine de size göre daha şanslı olduğumuz söylenebilir elbette. Netice itibariyle sizden kalan kitaplar duruyordu gözlerimizin hizasında. Onlar da olmasaydı sahiden ne yapardık ve

neyle avuturduk kendimizi? Belimize silah takıp amfilerde mi alırdık soluğu acaba, yoksa zihinsel konforlarını hiçbir şeye değişmeyen ve isminiz yaygınlaşınca da size geç kaldığı için üzülen sıradan cahillere mi dönerdik, hakikaten bilmiyorum.

Bazen de vapura atladığımız gibi Üsküdar sokaklarına vuruyorduk kendimizi. *Huzur*'da anlattıklarınızı takip ederek, Yeni Valide'nin arkasındaki ara sokaklardan Rum Mehmet Paşa'ya ve Ayazma'ya tırmanıyor, oradan da yıkıldım yıkılacağım diye haykırarak gözlerimizin içine bakan ahşap konakların arasından geçerek Selimiye'ye kadar uzanıyorduk. Bütün o eski sokaklar, kitabeleriyle birlikte muslukları da çalındığı için suyu akmayan çeşmeler, apartmanların gölgesinde hayat artığı gibi kaderini bekleyen ahşap binalar, mimari nitelikleriyle bizi kendisine çeken ve fakat içine girer girmez harap görünümüyle dışarı iten camiler, bir gün birilerinin gelip kendi hikâyelerine de kulak vermesini bekleyen sabırlı ihtiyarlara benziyordu sanki. Ki hepsinin yerinde kırlangıç fırtınaları şimdi...

Yine *Huzur*'un kılavuzluğunda Doğancılar'dan Salacak'a iniyor, bir müddet kaderine terk edilmiş Şemsi Paşa'nın kıyısında köpüren akıntılara gözlerimizi dikip kim bilir neler aradıktan sonra, Kuzguncuk üzerinden Boğaz yollarını adımlarken buluyorduk kendimizi. Nihai durağımız hemen her zaman Mihrabat Tepesi'ydi. Kanlıca'dan şarapları kucaklamış bir halde o dik yokuşu çıkarken görseydiniz bizi, yaşınıza başınıza bakmadan mutlaka siz de katılırdınız aramıza. "O yokuşu nasıl tırmanırım bu hasta halimle a benim budala evladım" diye itiraz etmeyin hemen. Hani Yahya Kemal'i Çengelköy İskelesi'nden İhsan Kongar Bey'in köşküne el arabasına bindirip çıkartmış ya dört hamal, biz de sizin kolunuza girip kuş gibi uçururduk inanın bana. Kaldı ki, o güzelim tepede Baltalimanı ve Emirgân kıyılarını yakıp kavuran bir Boğaz akşamını sizinle birlikte karşılamak ne muhteşem olur-

du, bir düşünsenize. Dediğim gibi gençtik ve gençlik bir mavi buluttu Hamdi Bey, bu memleketin iklim şartları dolayısıyla çok çabuk solan bir mavi bulut...

Sizin bize yaptığınız bütün fenalıkları sıralamaya kalksam, bu eser sizin biyografiniz olmaktan çıkıp çarçabuk bir ağıta dönüşebilir ama Kanlıca Mezarlığı'nın bir köşesine gizlenip de Mihrabat Tepesi'nde okunan şiirlere, yapılan tartışmalara tanık olsaydınız şayet, eminim ki hak verirdiniz bana. Üstelik o zamanlar çınarların, ardıçların, fıstık çamlarının ve erguvanların gölgesi Körfez'e doğru eğilmeye devam ediyordu. Yükselişinin her merhalesini adım adım izlediğimiz Köprü de, böyle keskin bir biçimde manzarayı ortasından ikiye bölmüyordu.

Bilir misiniz ki biz bütün bunları yaparken, size yönelik "sükût suikasti"nin birkaç yerinde birden gedikler açtığımızı tasavvur ediyor, hatta bununla avutuyorduk kendimizi. Şimdi isimlerini sizin isminizle yan yana getirmek için çırpınanlara baktıkça Hamdi Bey, her yazıya besmele gibi sizin herhangi bir kitabınızın adını tekrarlayarak başlayanlara baktıkça, sevinmek yerine üzülüyoruz sadece. Kendilerini esen rüzgârın, daldan düşen kozalağın, köprüyü geçmeye çalışan modanın emrine veren bu insanlar, hakiki anlamda eserinizle temas edebilmiş bile değiller. Şahsiyeti kadar haysiyetini de yapamamış bu kalabalığın yarın başka birini alkışladığını, öbür gün çıkarlarına artık bir engel teşkil ettiği için diğerini yerdiğini görebilirsiniz rahatlıkla. Okumuş yazmışların hali, maalesef hâlâ içler acısı Hamdi Bey, o gün azlığıyla içler acısıydı, bugün çokluğuyla içler acısı...

4

Aziz Hamdi Bey,

Huzur'dan sonra *Yaşadığım Gibi* ile *Edebiyat Üzerine Makaleler*'in önünde büyük bir çaresizlik içinde derin derin düşünürken buldum kendimi. Derin derin düşünmek lâfın gelişi elbette, siz de bilirsiniz ki bizde düşünce nadir kitap gibidir, ya kimse dönüp bakmaz yüzüne ya da tozdan topraktan görünmez! Dolayısıyla, "derin derin düşünmek" denilirken kast edilen şey çaresizliktir aslında. Ben de bu iki kitap karşısında çaresiz kalmıştım, o denemeden bu denemeye, şu makaleden diğerine sekerek surda gedik açmaya çalışıyordum bir bakıma. Vazgeçmedim ve zamanla bu kez hakiki anlamda derin derin düşünmeye başladım!

Peki ama neden bu iki kitap? Cevabı gayet basit: Piyasada başka kitabınız bulunmuyordu da ondan! Henüz isminizin etrafında hiçbir efsane teşekkül etmemişti ve sizi uzaktan duymuş olanlar bile burun kıvırıyor, nedense kendiliğinden bir beğenmezlik maskesi takıveriyordu yüzüne. Bir başka ifadeyle, bugün nasıl isminizin gölgesine sığınıp birtakım şeyleri meşrulaştırmak yahut makul göstermek moda ise o devirde de sizi küçümsemek bir tür modaydı. Çünkü kimse sizi okumuş değildi Hamdi Bey, okuyanlar da belli bir amaçla okudukları için, aradıkları malzemeyi bulduktan sonra dönüp bir daha bakmıyordu yüzünüze...

Edebiyat Üzerine Makaleler'deki zorlukları aşmamı kolay-

laştıran, "Son Yirmi Beş Senenin Mısraları" başlıklı üç yazınız oldu. Hem şiire dair pek çok şey öğreniyor, hem de sizin zevkinizin ara sokaklarında gezinebiliyordum. Oradan geriye dönmek de kolaydı. Nihayet fikirle temas imkânı bulmuş ve bu imkânı bulan hemen herkes gibi zihnimin bir tarafıyla mutlu olurken, diğer tarafıyla tedirgin bir zemine sürüklenmiştim. Cahit Sıtkı ile ilgili yazdıklarınız ise belki de ilk defa Türk şiirinin alkole verdiği kurbanlar üzerinde belli belirsiz de olsa bir şeyler düşünmeme yol açtı. Cahit Sıtkı'yı zaten severdim ama sizin yazınızdan sonra bambaşka bir anlam kazandı gözümde. Sadece Cahit Sıtkı mı, değil elbette, Orhan Veli, Nurullah Ataç, Ahmet Haşim, Halit Ziya, Abdülhak Şinasi, Necip Fazıl, Peyami Safa ve Yahya Kemal de yepyeni çehrelere bürünmekte gecikmedi.

Yahya Kemal'i elbette seviyorduk, şiire nereden başlarsak başlayalım, hangi yollardan geçersek geçelim netice itibariyle Yahya Kemal'e gelmek kaçınılmazdı. Bu sadece Yahya Kemal bazı yolları açtığı için böyle değildi, asıl bütün yollar Yahya Kemal'e çıktığı için böyleydi. Siz orada da farklı bir Yahya Kemal portresi çizerek, neredeyse plastik bir şahsiyeti elle tutulur, hatta biraz fazlasıyla kanlı canlı bir insan haline getiriyordunuz. Durum böyle olunca da, edebiyata ilgimiz soyut bir düzlemden çıkıp somut şahıslar etrafında değişik nitelikler kazanıyordu.

Bu hazırlık devresinin ardından bir lezzet pınarına uzanırcasına *Yaşadığım Gibi*'nin kapısından içeri girecek cesareti buldum kendimde. Doğal olarak bir süre, diğerlerine makale denilirken bunlara neden deneme denildiğini düşünerek harcadım vaktimi. Cahit Sıtkı veya Nurullah Ataç'a ilişkin hatıralar düpedüz denemeydi çünkü. *Yaşadığım Gibi*'de yer alan "İnsan ve Cemiyet" yahut "Şark ile Garp Arasında Görülen Esaslı Farklar" ise denemeden ziyade makaleye yakın duruyordu. İkisi de daha sonra fakültede hocam olacak Birol Bey'le Zeynep Hanım'ın mı tercihiydi bu, hepimizin hocası Mehmet Kaplan'ın mı? İnanır mısınız Hamdi Bey, beni bu kadar meşgul eden bu soruyu, fakülte yılları boyunca bu üç isimden herhangi birine sormak aklıma bile gelmedi.

Huzur'da başlayan İstanbul sevgimi *Yaşadığım Gibi* katmerlendirdi diyeceğim ama "Bu kitaplara kadar aklın neredeydi" benzeri bir sualle üzerime yürürsünüz korkusuyla teşebbüs etmek bile istemiyorum. Ancak hakikat de bu işte. İstanbul benim için babamla Urfa'dan geldiğimiz zaman gördüğüm ve görür görmez nedendir bilinmez ürktüğüm bir kaostan ibaretti. Sadece vapurla isminin Kadıköy olduğunu yıllar sonra öğreneceğim bir kıyıdan, isminin Karaköy olduğunu yine yıllar sonra öğreneceğim diğer kıyıya geçerken buz gibi havaya aldırmadan güverteye çıkıp Boğaz'a bakakalmış ve muhtemelen işte o ilk göz göze gelme ânında şehre âşık olmuştum. Bütün "ilk bakışta aşk"lar gibi sakıncalı bir tarafı bulunduğu su götürmezdi ki belki de asıl cazibesi tam da burada yatıyordu...

Gerçeğin bir bölümünü daha itiraf etmek gerekirse, *Yaşadığım Gibi* bir tarafıyla sadece "Paris Tesadüfleri"dir benim için. Hayır efendim, Paris'i filan görmüş değildim, sadece, edebiyata meraklı yahut edebiyat tahsil eden hemen herkes gibi o masalla büyümüştüm ben de. Siz de hayallerini kurduğunuz için gayet iyi bileceksiniz, daha o yaşta bizim de içimizde Paris'e gidip Sorbonne'dan Saint-Michel'e doğru kaldırımları adımlama ya da Champs-Élysées'den Concorde'a kadar ağzımızda pipo, boynumuzda gri bir atkı ile büyük şeyler düşünen insanların çehresine sinen o gösterişli entelektüel dalgınlıkla yürüme rüyaları boy atıp filizlenmişti bile...

Sizin anlattığınız Paris ise yalınlığı kadar karmaşıklığı, delişmenliği kadar ağırbaşlılığı ile yıllar sonra Woody Allen'ın yapacağı *Paris'te Geceyarısı* filminin ön habercisi gibiydi. Doğal olarak o sizin aynanıza yansıyan bir Paris'ti

ve zaten bunun için ayrıca güzel ve etkileyiciydi. Yıllar sonra Paris'e gittiğimde, sürekli sizin anlattığınız detayları aradığımı, Luxembourg Parkı'ndaki o kendine geç kalan yorgun adama da işte o gidişlerimden birinde rastladığımı bilmenizi isterim. Adamcağızın sadece yeryüzünde bir başına kalmışlığı değil, ceketini düğmeleyişi ve sigara içişi bile o kadar size benziyordu ki, bütün çekingenliğime rağmen neredeyse o banka oturacak, "Hamdi Beyciğim merhaba, siz beni tanımazsınız ama..." diye başlayıp uzun uzun konuşacaktım...

Günlüklerinizi okuduktan sonra, anlattıklarınızın yanında bir de anlatmayıp kendinize sakladığınız bir Paris'in daha bulunduğunu görünce birkaç Ahmet Hamdi Tanpınar'ın aynı anda varolduğunu çoktan öğrendiğim için pek fazla şaşırmadım ama sebebini de bir türlü anlayamadım. Şile'ye yahut Polonezköy'e gitmeyi bile sürekli erteleyen bir insanın, Paris'in o taraflarını neden ertelediğini bilsem bazı şeyler daha kolay olurdu belki. Yine de, "Paris Tesadüfleri" ile öyle farklı bir ufka kanatlanmıştım ki, orada bir hayli kaldığımı ve bundan asla şikâyetçi olmadığımı söyleyebilirim rahatlıkla.

Yaşadığım Gibi'de bugün bile her okuduğumda farklı şeyler algıladığım, bilhassa İstanbul'a yerleştikten sonra bütünüyle değişik anlamlar yüklediğim iki yazı var ki, yeri gelmişken vurgulamazsam hem size hem kendime, hem de İstanbul'a büyük bir haksızlık yapmış olurum. Kolayca tahmin edebileceğiniz gibi, bunların ilki, "İstanbul'un Mevsimleri ve San'atlarımız" başlığını taşıyor. Allah aşkına Hamdi Bey, nerede, ne zaman, neyin yahut kimin tesiriyle ve nasıl bir ruh hali içinde yazdınız bu yazıyı? İnanın ki, pek az yazı üzerimde buna benzer bir tesir yapmış ve bu tesiri yıllardan yıllara, baharlardan baharlara taşıyabilmiştir. Eskiler, "ilmin zekâtını ödemek" derlerdi ya, buna bir de "İstanbul'un zekâtını ödemek" diye ayrı bir bahis ekleyecek olursak, başka hiçbir şey yazmasaydınız bile, bu ve diğer yazı, İstanbul'un

zekâtının ödenmesi bağlamında yeter de artardı size.

Zaten ben öteden beri, İstanbul'un sizinle hakiki yazarına nihayet kavuştuğuna inanmışımdır hep. Siz tabii ki benden daha iyi bilirsiniz ama İstanbul şiirle anlatılmaya müsait bir şehir olmamıştır hiçbir zaman. Gerçi siz, Yahya Kemal'in, "Günler kısaldı, Kanlıca'nın ihtiyarları, Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları" mısraları ile "bütün bir şehri zapt ettiğini"[225] söylüyorsunuz fakat İstanbul ancak düzyazı ile fethedilebilir gibi gelmiştir bana. Sadece İstanbul da değil, Paris, Roma, Berlin, Londra, Madrid, Viyana, Prag, Budapeşte gibi bir masalı olan şehirlerin hemen hepsi, kendilerini anlatabilecek şairleri çok kolay buldukları halde bir tarafıyla hep eksik kalmış ve bu eksikliği gidermek için asıl düzyazı ustalarını beklemişlerdir. İstanbul sizinle böyle bir imkâna belki de tam zamanında kavuştu ama ne yazık ki hemen her şeye geç kalan hakiki İstanbullular neden sonra fark edebildi bunu da.

"Lodosa, Sise ve Lüfere Dair" başlığını uygun gördüğünüz diğer yazıyı her okuyuşumda ise ne yalan söylemeli, Kandilli, Çengelköy, Kanlıca yahut Emirgân veya Hisar tepelerinde, önündeki tuvale bütün zarafetiyle gördüklerini aktaran bir Ahmet Hamdi Tanpınar portresi gelmiştir gözümün önüne hep. Fırçası kendisinden daha çalışkan olan bu ressam, lodos denilen afet ve lezzeti olduğu kadar, Süleymaniye'nin avlusuyla birlikte bütün her şeyi sarıp sarmalayan sisi de Fikret'in elinden kurtarıyordu üstelik. Gece sık sık uyanıp pencereden Üsküdar taraflarına bakan ve Üsküdar'ın tamamen kaybolduğunu görünce Üsküdar'sız bir İstanbul için apaçık paniğe kapılan "yazar" Hamdi Bey ise hayal ile hakikat arasındaki belirsiz alanda gezinmenin keyfini çıkarıyordu büyük ihtimalle. "Hakikaten biz İstanbul'u çok az tanıyoruz. Hemen hemen edebiyatını hiç yapmamışız"[226] diyen ve hiç vakit yitirmeden İstanbul'un edebiyatını yapmaya soyunan da işte bu Hamdi Bey'di. Perspektif ve renk zenginliğine

sahip bir ressam ile şair tabiatı da olan yazar bir araya geldiğinde ise böylesine sarsıcı bir "lüfer bayramı" ya da sizin ifadenizle "lüfer şehrâyini" çıkıyordu ortaya. Belki de o saatlerde bütün şehrin camilerinde, kiliselerinde, havralarında ve elbette meyhanelerinde, "Aranan yazar nihayet bulunmuştur" tevekkülüyle derin derin nefes alan birileri de vardı...

5

Sevgili Hamdi Bey,

Bilir misiniz ki beni asıl şaşırtan, *Mahur Beste*, *Huzur* ve *Sahnenin Dışındakiler* diye isimlendirdiğiniz romanlarınız arasındaki tuhaf ilişki oldu. *Mahur Beste*'ye roman demek belki doğru değil ama en azından böyle bir niyetle başladığınız için bütün yarım kalmışlığına rağmen bu sıfatı hak ediyor gibi geliyor bana. Dolayısıyla, bu üç kitabı birden mi tasarladığınız yoksa her şeyin tamamen tesadüfler üzerinden mi yürüdüğü hâlâ büyük bir muamma benim için. Yaşar Nabi Bey'e yazdığınız mektupta, "Daima kafamda birkaç eser projesi bulunduğu için bunlardan birine başlarım"[227] diyorsunuz gerçi ama somut durum ya da sıralama hakkında herhangi bir fikir vermiyorsunuz. Hadi sizin vaktiniz yoktu diyelim, bu kitaplarla yakından meşgul olan Kaplan Bey veya fakültedeki diğer hocalar da herhangi bir şey söylemiyor. Bu durumda elimizde, Dergâh Yayınları tarafından yayımlanan *Sahnenin Dışındakiler*'in kapağında yer alan, "Yazarın diğer romanlarından *Mahur Beste* ile *Huzur* bu kitapla birlikte bir nehir romanın parçaları olarak değerlendirilmiştir" gibisinden hem size hem de yayınevine yakışmayan o tuhaf ifadeden başka bir şey kalmıyor. Kötü gazetelerin maksatlı haberlerinde sıkça kullanılan "değerlendirilmiştir" tarzında boşlukta duran bir yüklem, bu değerlendirmenin kim tarafından yapıldığını gizlediği gibi, insanın zihnine gerekli gereksiz bir-

takım şüphelerin hücum etmesine de zemin hazırlıyor.

Bunların o kadar da önemi yok aslında, teknik anlamda ilki hikâyeler bütünü, diğer ikisi roman olan bu üç metnin birbiriyle bağlantılı taraflarını görmemek için kör ya da budala benzeri sıfatlardan en az birini taşımak gerekir herhalde. Hiçbir şey olmasa bile, Behçet Bey'in ölüm döşeğinde Mahur Beste'yi mırıldanan Atiye Hanım'ı dudaklarına hafifçe vurarak susturması ve belki bu nedenle ölümüne sebebiyet vermesi, her üç kitapta da bütün detaylarına kadar aynı çarpıcılığıyla mevcut. Gerçi arada zaman kaymaları söz konusu olmuyor değil, mesela, *Mahur Beste*'de Arnavutköy'de bir yalıda bıraktığınız Behçet Bey, *Sahnenin Dışındakiler*'de birdenbire Göztepe'deki bir köşkte, nereden gelip nereye gittiğini bir türlü bilemediğimiz zamanı saydam bir su damlası haline getiren "çözülmüş saatler"le ve elbette ciltleriyle uğraşırken çıkıyor karşımıza. Hâlbuki İsmail Molla'nın gelininin yani Atiye Hanımefendi'nin saadeti ve sıhhati için satın aldığı köşk Göztepe'de değil, Erenköy'deydi.[228] Sadece bir hizmetçiden ibaret olduğuna artık asla inanmadığımız Şerife Hanım ise *Huzur*'da kayıplara karıştığı halde, *Sahnenin Dışındakiler*'de asıl hikâyeyi anlatmakla meşgul. O mendebur Şerife Hanım'a bile hiçbir itirazımız yok ancak hangi kitabı daha önce tasarladığınızı bilemediğimiz için şaşırmayı da ihmal etmiyoruz elbette!

Aslında bunların hepsi doğal karşılanması gereken şeyler Hamdi Bey, aradan yıllar geçmiş, önünüze kitap olarak basılıp gelmiş bir metin bulunmadığı için kontrol imkânı da son derece sınırlı. Gazete tefrikasını sayfa sayfa yeniden okuyacak sabrı nereden bulacaksınız, kaldı ki, sürekli değiştiriyorsunuz yazdıklarınızı. Yine de asıl mesele, Tanzimat'la başlayan bir serüvenin (*Mahur Beste*), İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar geldiği halde (*Huzur*), tekrar Mütareke devrine dönmesinde düğümleniyor galiba (*Sahnenin Dışındakiler*).

Tabii ki sorun sadece kronoloji değil; *Huzur*'un ana karakteri olan Mümtaz'ın *Sahnenin Dışındakiler*'de şöyle bir görünüp kaybolması[229], İhsan'ın ise *Huzur*'dakinden bambaşka bir çehreye bürünmesi, nasıl demeli, bir hayli tedirgin ediyor insanı. Hele Nuran'ı Kandilli'deki köşkte, Mevlevî dervişlerinin yöntemiyle sema öğrenmeye çalışan on bir-on iki yaşlarında büyük yeşil gözlü bir kız olarak karşımıza çıkarmanız, başkaları pek aldırmasa da beni rahatsız etti doğrusu.[230] Üstelik *Huzur*'da bir kez bile gözlerinin renginden söz etmiyorsunuz Nuran'ın, aşk olsun! Yetişkinliğiyle zihnimize nakşedilen bir kahramanı, bir sonraki romanda çocuk olarak görmek, siz de takdir edersiniz ki, tahayyülü zorlamakla kalmıyor, metnin inandırıcılığını yitirmesine de yol açıyor. Düşünsenize, Dostoyevski, *Suç ve Ceza*'dan birkaç yıl sonra bu kez de Raskolnikov'un çocukluğunu anlatan bir başka kitap yazsa, siz de tuhaf karşılamaz mıydınız Allah aşkına? *Sahnenin Dışındakiler*'in esas kahramanı Cemal ile *Huzur*'un esas kahramanı Mümtaz'ın mizaç, algı ve talih bakımından neredeyse ikiz kardeş gibi birbirlerine benzemeleri de bir başka sorun ama şimdi bir de ona değinmeyelim artık...

Belki de muammanın mühim bir kısmı, *Mahur Beste* tefrikasının yarım kalmasında ve sizin de uzun yıllar boyunca bu metne dönüp dönmemek konusunda gösterdiğiniz kararsızlıkta düğümleniyor. Gerçi, günlüklerinizde yer alan 22 Nisan 1959 tarihli notunuzda, "Galiba geniş yazmak için *Mahur Beste*'ye açılacağım"[231] diyorsunuz ama diğer vaatleriniz gibi bunu da yerine getirmiyorsunuz ne yazık ki. Sanki *Mahur Beste* ile aranızda Behçet Bey'in kıskançlığına benzeyen ancak bir türlü izah edilmeyen bir uçurum açılmış ve siz ona yaptığınız haksızlığı apaçık görüp de bir mektupta dile getirdiğiniz halde, bir türlü geriye dönerek tekrar ilişemiyorsunuz masanın diğer ucuna. Bizden gizlediğiniz nedir Hamdi Bey, Behçet Bey ile aranızda bizim bilmediğimiz bir şeyler

mi oldu, yoksa Atiye Hanımefendi'ye yaptığını mı affedemiyorsunuz bir türlü? Üstelik talebeniz Selim Turan'ın, Paris'e son kez gittiğinizde kaldığınız otel odasına gelip kendi zengin geçmişini anlattığı o soğuk 9 Aralık 1959 akşamı, belki de her zaman zihninizde gezinen *Mahur Beste*'yi yeniden hatırlıyorsunuz: "Bu hikâyeyi dinlerken geçirdiğim hâlet-i ruhiye *Mahur Beste*'ye ruhen dönüşümün bir neticesidir. Anlattığım rüyadan sonra bizim kat kapalı olduğu için beşinci kata inmiştim. Çıkarken birdenbire alaturka musikiyi ve bilhassa klasik tarafını hatırlatan bir koro sesi duyar gibi oldum. Birdenbire evvela zengin şerikimi hissettim, sonra da buradaki ruh kuruluğumun hakiki sebebini bulur gibi oldum. Ve yine aynı saniyelerde *Mahur Beste* kafamda canlanır gibi oldu. O bunları anlatırken hemen hemen tanımadığım insanlar arasında bu romanın bir başka türlüsünü yaşıyordum."[232]

Bu tabii son derece ilginç bir durum, 1944'teki tefrikanın üzerinden tam on beş yıl geçmiş, arada *Huzur* kitap olarak basılmış, *Sahnenin Dışındakiler* tefrika edilmiş ama zihniniz bir taraftan sürekli *Mahur Beste* ile meşgul. Sizin gibi birinin *Mahur Beste*'deki zengin malzemeden mükemmel bir roman çıkacağını görmemesi mümkün değil elbette. Zaten yazdığınız birkaç bölüm bunun somut göstergesi olarak ortada duruyor. Anlaşılan o ki, *Huzur*'da yahut *Sahnenin Dışındakiler*'de Behçet Bey'in hikâyesine yeniden değinmeniz de yeterince tatmin etmemiş sizi. Bir katilin cinayet mahallinin etrafında gezinmesi gibi, siz de sürekli *Mahur Beste*'nin çevresinde dolanıyorsunuz ama sanki sebebini söylemediğiniz bir şey tutuyor elinizi. Belki de tefrikanın yarıda kesilme biçimine duyduğunuz tepkinin doğal sonucudur bu, belki de bizim asla tahmin edemeyeceğimiz başka bir sebebi vardır...

Sahnenin Dışındakiler'de anlattığınız Behçet Bey'e büyük bir şefkatle yaklaşmanız, neredeyse babasından görmediği sevgiyi anlaşılmaz bir cömertlikle bağışlamanız ise me-

selenin bir başka çehresi olarak çıkıyor ortaya ve ister istemez dikkat çekiyor. Hâlbuki *Huzur*'da hiç de öyle değildi. Sanki sizi bir vicdan azabı kovalıyormuş yahut Behçet Bey'in kaderi boynunuza asılmış gibi, altı yıl sonra bu bîçare insana bambaşka bir gözle bakıyorsunuz. Bunu on altı yaşındaki Cemal'in üzerinden yapmanız her ne kadar inandırıcılık gibi önemli bir sorun taşısa bile, itiraf ederim ki inceliğinizi asla gölgelemiyor. Hele kısa kollarının bir türlü kâfi miktarda kavrayamadığı tamburunu kucağına alıp, bütün lambaları yanan bir odada Atiye Hanımefendi'nin fotoğrafına bakarak Mahur Beste'yi söylemesi, o kadar güzel bir film sahnesi ki, insanın etkilenmemesi imkânsız. Hakikaten aradan geçen o altı yılda neler yaşadınız Hamdi Bey, o kısa boylu çelimsiz ihtiyara gösterdiğiniz bu şefkatin gerisinde nasıl bir hikâye yatıyor?

Mümtaz'ın ve Nuran'ın önce yetişkinliklerini, daha sonra çocukluklarını anlatmanız nasıl bir hayal kırıklığı yaratıyorsa, benzer bir durum İhsan için de geçerli. Kusura bakmayın ama kendinizi ne kadar zorlarsanız zorlayın, yazarlık yeteneklerinizi hangi çerçevede kullanırsanız kullanın *Sahnenin Dışındakiler*'de bambaşka bir karaktere büründürdüğünüz İhsan'dan, *Huzur*'dakine benzer bir İhsan elde edemezsiniz! Aradaki boşluğu gördüğünüzden olsa gerek, hiç de yeri değilken birkaç yıl sonraya atlayıp İhsan'ın kızına neden Sabiha adını verdiğini anlatarak okuyucuyu ikna gayreti içine giriyorsunuz. Fakat inanın bana Hamdi Bey, bütün bunlara başka şeyler de ekleseniz, oradaki İhsan karikatürünü *Huzur*'daki yerine yerleştirmeniz mümkün değil...

Tabii ki meselenin tam da burasında ışıltılı zekânızı devreye sokarak, "Pekâlâ benim çokbilmiş evladım, önce *Sahnenin Dışındakiler*, arkasından da *Huzur* neşredilseydi yine aynı mantık çerçevesinde ilerleyebilecek miydin" diye itirazınızı dile getirebilirsiniz. Hiç lâfı eğip bükmeden söyleyebilirim

ki, bilmiyorum Hamdi Bey, hakikaten bilmiyorum, bu varsayımla nereye kadar gidebileceğimizi de bilmiyorum. İhsan'ın, Nuran'ın ve Mümtaz'ın *Sahnenin Dışındakiler*'deki hallerini daha önce okumuş olsaydım, *Huzur*'daki İhsan'ı ve Mümtaz'ı bu kadar kolay benimseyebilir miydim acaba? Bu soruyu, Kandilli'den Bebek'e geçerken de, Bebek'ten Âşiyân'a doğru yürürken de hayli sık sordum kendime. Lütfen darılmayın Hamdi Bey, yayın sırası değişseydi eğer, muhtemelen *Huzur*'daki Nuran, Mümtaz ve İhsan o kadar da inandırıcı gelmezdi bana. Dedim ya, İhsan tam anlamıyla bir karikatür gibi geziniyor *Sahnenin Dışındakiler*'de, Mümtaz ile Nuran ise işte öylesine bir görünüp bir kayboluyor. Bunlara karşılık, *Huzur*'da talihsiz bir kız çocuğu olarak karşımıza çıkan Sabiha için hazırladığınız ironik masal, ne yalan söylemeli, hatta biraz fazla bile etkileyiciydi...

6

Muhterem Hamdi Bey,

Bir önceki mektupta sözünü ettiğim üç kitabınız, muhtelif özellikleriyle İstanbul'a o kadar benziyor ki, insan şaşırıp kalıyor. Tıpkı İstanbul'da olduğu gibi, onlarda da iklim takvimin dışında bir seyir takip ediyor ve zaman sokak aralarında yılanı andıran canlı bir mahlûk edâsıyla kıvrılıp akarak dolaşıyor. Bu akışın bile Doğu'ya ait bir durgunlukla birlikte gelmesi, romanın dokusunu zedelemek şöyle dursun, aksine besliyor sanki. Fakat çarpıcı olan başka bir şey daha var: İstanbul gibi yahut İstanbul kadar çok kapıya sahip olmalarına rağmen, bu üç kitaptan herhangi birinin içine bir kez giren insanın çıkması hiç de kolay değil. Düşünsenize, İstanbul kadar kapısı olan bir başka şehir var mıdır yeryüzünde? Yenikapı, Kumkapı, Topkapı, Edirnekapı, Mevlânâkapı, Çatladıkapı, Ahırkapı, Bahçekapı, Cibalikapı, Silivrikapı, Eğrikapı diye saymaya devam edebilirsiniz ancak şehre bir defa dâhil olduktan sonra ne kadar çırpınırsanız çırpının bir daha kurtaramazsınız yakanızı. *Mahur Beste*'den *Huzur*'a, oradan *Sahnenin Dışındakiler*'e uzanan o şaşırtıcı süreçte de öyle değil midir? Behçet Bey'in yahut Atiye Hanımefendi'nin gölgesi hiçbir zaman eksik olmaz insanın üzerinden.

Hâlbuki *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* söz konusu olduğunda bu tür ağır gölgeler, bir yere varmayacağı her halinden belli sokaklar yahut daha pervazını tutamadan aşağı düşece-

ğiniz pencereler kolay kolay kesmiyor önümüzü. "Enstitü"ye girmek de, bir süre orada kalıp yorgunluk giderdikten ve hatta bu arada bedava tarafından çay kahve içtikten sonra kapıyı vurup çıkmak da çok zor değil. Hiç şüphesiz burada Halit Ayarcı Bey'in "Enstitü"nün kuruluşu sırasında sergilediği şeffaf tavırdan ziyade sizin dikkatlerinizden söz etmek durumundayız. Gerçi, "Hakikat şu ki, Saatleri Ayarlama muazzam bir karikatür oldu" sözleriyle bir parça da olsa kendinizi takdir ediyorsunuz fakat hemen arkasından da, sanki Dr. İzzettin Şadan bir duvarın arkasından sizi gözetliyormuş gibi, büyük bir pişmanlık içerisinde, "Her sayfa yalnız kendisini kurtarıyor. Hiçbir ahengi, isimle alakası yok" diyerek alışkanlıklarınıza hemen geri dönüp eserinizi inkâr ediyorsunuz.[233]

Sahi, bunu neden bu kadar sık yapıyorsunuz Hamdi Bey, henüz başkaları eserinizi küçümsemiş bile değilken, neden bu işi büyük bir ısrarla ve gönüllü olarak üstlenerek küçük bir sevinci bile kendinizden esirgiyorsunuz? Üstelik bunu dile getirirken kelimenin gerçek anlamıyla tuhaf bir zevk aldığınız o kadar ortada ki, gizleme zahmetine bile katlanmıyor, tersine, kıyıda köşede duymayan birileri kalacakmış endişesiyle, neredeyse, "Kastım budur şehre varam, Feryad ü figan koparam" diye Acemaşiran'dan girip Hicaz'dan çıkıyorsunuz! Tabii ki bu sadece *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* için benimsediğiniz bir tavır değil, darılmayın ama sanki Ahmet Hamdi Tanpınar ile aranızda derin bir mücadele ya da çekişme varmış gibi, ne yazarsa yazsın, hatta ne yaşarsa yaşasın, kimseye fırsat bırakmadan hemen basıyorsunuz yumruğu adamcağızın boğazına. Cehaleti kirpiklerinden akan ve "Enstitü" kelimesini duyar duymaz, "Acaba bize de bir makam çıkar mı" diye kapıdan veya pencereden içeri bakan her devrin Halit Ayarcılarına karşı sizi savunmak o kadar mühim mesele değil de, bir de sizinle nasıl mücadele edelim Allah aşkına? Bi-

zi sık sık bir Hayri İrdal çaresizliğiyle baş başa bıraktığınızın bilmem farkında mısınız Hamdi Bey? Müsaade edin de, zavallı Hayri İrdal, kendisine baba arayan adamların görmesi icap eden rüyaları görsün artık!

Hâlbuki *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde kurduğunuz dünya, bu dünyayı kurarken kendinizi gayet rahat bir biçimde emrine verdiğiniz hayal gücü ve bu ikisinin ürünü olan o zengin kahraman kadrosu, nasıl demeli, memlekette henüz yüz yıllık bir mazisi olan roman sanatı için hayli ileri bir merhale teşkil ettiği halde, bir türlü yetmiyor size. İşin daha da ilginç tarafı, bir yandan bu roman üzerinde çalışırken, bir yandan da akademide Güzel Sanatlar Komisyonu'nda, "Suret-i katiyede Garplı olmaktan başka çaremiz yoktur" diye nutuklar veriyorsunuz ve herkesi hayran bırakan konuşmanızı da çok beğeniyorsunuz. Beğenin tabii ki, hiçbir sakıncası yok, ancak akademiden eve döner dönmez, Batılılaşmanın keskin bir parodisi olan romanınıza da aynı inançla eğiliyor ve büyük bir gönül rahatlığı içinde günlüğünüze, "Üç gündür *Saatleri Ayarlama* ile meşgulüm. Yapacağım tashihler hakkında kâfi derecede bir fikir edindim" diye yazabiliyorsunuz.[234] Hayır, tutarlılık peşinde değilim, böyle bir çabanın bu memleket için ne kadar garip kaçacağını bilecek kadar çok yaşadım bu toprakların üzerinde. Kaldı ki, tutarlılık en azından belli konularda büyük bir meziyet olmasa gerek!

Yine de, "hayat yollarındaki devamsızlığımız"dan sürekli şikâyet eden bir insanın, bir gün içerisinde birkaç defa bir medeniyetten diğerine kanat çırpması, nasıl demeli, "Enstitü"den bile daha tuhaf değil mi? Doğal olarak, "Fikirlerle hadiseleri karıştırmayınız"[235] diye hemen itiraz edebilirsiniz, iyi ama Hamdi Bey, fikirler hadiseler karşısında bile bizi yolun ortasında bırakacaksa, başka ne zaman işimize yarayacak ki?

Sahnenin Dışındakiler'i şimdilik ihmal edecek olursak

eğer, belki de tekniğiyle en sağlam romanınızı hırpalama biçiminiz, kendinizi hırpalama biçiminizden hiç de farklı değil. Hele o mektup nedir öyle, Behçet Bey'e yazdığınız mektup başınıza yeteri kadar belâ açmamış gibi, bir de oturmuş Doktor Ramiz'e, üstelik Halit Ayarcı'nın ağzından bir mektup daha yazmışsınız. Mektupta, romanın tekniğine yahut şahısların kuruluşuna ilişkin herhangi bir kuşku dile getirseniz yine makul kabul edilebilir ancak siz buna benzer şeyler yapmak yerine, artık nereden icap ettiyse tamamen savunmaya geçiyor, hiç gereği yokken, bütün bir kitabı, "hasta bir muhayyilenin fantezisi" olarak nitelendiriyorsunuz.[236] Sizi bu çelişkili vaziyette bırakan, çevrenizin göstereceği tepkiye yönelik bir endişe mi acaba? Oysa artık milletvekili de değilsiniz ve yeni bir milletvekilliği umudu da ufukta görülmüyor. Bütün bunlar bu kadar net bir biçimde gözlerimizin önünde dururken, tedirginliğinizi yahut korkunuzu anlamamızı sahiden bekliyor musunuz bizden?

Benden duymak sizi ne kadar tatmin eder bilemem fakat *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* hakikaten nefis bir roman Hamdi Bey. Tekniğiyle, kurgusuyla, bakış açısıyla ve kahramanlarıyla mükemmel bir roman. Her üç dönemin nirengi noktalarını son derece ironik bir hüzünle yansıtmanızın gerisinde ise hayatla kurduğunuz münasebet var mutlaka. Bununla birlikte, Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde insan denilen tuhaf yaratığın ve onun tek ayırt edici vasfı olan zihniyetinin neredeyse hiç değişmediğini ortaya koymanız ise dudaklarımızda tebessümle birlikte gözbebeklerimizde kırgınlıklara yol açıyor. Teknik meseleler bir tarafa, başarılı bir romanın bundan başka bir özellik taşımasına ihtiyaç var mı hakikaten?

Fakat biz asıl Şehzadebaşı'ndaki o ünlü kahveye gelen insanları tasnif ediş tarzınıza hayrandık ve mesela ne zaman Küllük'e gitsek, oradaki insanların bu tasnifin neresinde yer

alacaklarını hesaplamaya çalışırdık. Kimi üniversite hocası, kimi sahaf, kimi şair, kimi yayınevi sahibi, kimisi koleksiyoncu, kimisi de sadece çenebaz olan bu insanlar, haftanın belirli günlerinde bir araya gelir, kendi hallerine hiç bakmadan memleketin geçmişine ve geleceğine dair nerede başladığı gibi nerede biteceği de bilinmeyen uzun tartışmalar yaparlardı. Biz Küllük'ün kapısından içeri girip de aralarında hocalarımızın da bulunduğu bu insanların büyük bir ciddiyetle, Fatih'in Ayasofya'ya adım atışı sırasında atının kuyruğunun bağlı olup olmadığını tartıştıklarını görünce, hemen sizin yaptığınız tasnifi hatırlar ve onları bu tasnife göre birbirlerinden ayırt etmek için kollarımızı sıvardık. Masanın Beyazıt Camii'ne yakın köşesine oturanlar ve ellerindeki iri tesbihleri, dünyanın dertlerini yüklenmiş gibi çekenler elbette ki Nizam-ı Âlemciler'di. Onların karşısında yani masanın Lâleli'ye bakan tarafında ise kahvedeki çaylardan ve garsonlardan başlayarak kademe kademe herkesi ve her şeyi eleştiren ancak sıra nihayet başbakana yahut reis-i cumhura gelince çevredekiler tarafından ne olur ne olmaz diye susturulanlar muhakkak ki Esâfil-i Şark tabakasına mensup insanlardı. Pek de mühim olmayan ama yerli yersiz lafa karışmaktaki ısrarlarıyla bilinen diğerleri ise Şiş Taifesi'ydi.

Doğal olarak bu sınıflandırma bizim için Küllük'le sınırlı kalmıyor, Çınaraltı yahut Kapalıçarşı'daki Şark Kahvesi de çok geçmeden bundan payını alıyordu. Fakat asıl komik veya trajik çekişme, Boğaz tepelerinde edebiyatçıları sınıflandırırken yaşanıyordu. Daha o yaşta herkesin kendisine yakın ya da uzak gördüğü imzalar vardı, bazı isimler karşısında büyük bir ciddiyetle ceketlerin düğmeleri ilikleniyor, bazı isimler karşısında ise gömlekler bile fora ediliyordu! Doğrusu isterseniz, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hamit, Halit Ziya, Tevfik Fikret, Mehmet Âkif, Ziya Gökalp gibi isimleri Nizam-ı Âlemciler safına yerleştirmekte pek de

güçlük çekmiyorduk. Henüz öğrenci olduğumuz halde burada bir fikir birliği var gibiydi. Şiş Taifesi konusunda da pek sorun yaşamıyorduk, canı sıkılan, bir şiirini yahut kitabını beğenmediği bir şairi veya romancıyı neredeyse tekmeleyerek o en kalabalık sürüye doğru itekliyordu. Hakiki mücadele ise Esâfil-i Şark ufuklarında göze çarpıyordu. Herkes sevdiği birkaç yazarı yahut şairi oraya yerleştirmek için kıyasıya uğraşıyor, öyle ki, daha birkaç saat önce fakülte kantininde ya da Çınaraltı'nda simidini paylaştığı en yakın arkadaşının kalbini kırmaktan bile çekinmiyordu...

Bir tek size yer bulamıyorduk Hamdi Bey, bir tek size! Nereye dâhil etsek biraz fazla geliyordunuz, kendinizle uğraşma biçiminiz kadar, sizinle uğraşma biçimleri de tasnif dışı kalmanıza yol açıyordu mütemadiyen. Karl Marx'ı saymazsak eğer, kendi yaptığı sınıflandırmanın bile dışında kalan kaç kişi vardır acaba şu yeryüzünde?

7

Aziz Hamdi Bey,

Kendi sınıflandırmanızın bile dışında kalmanızın önemli bir sebebi, memleketin safra kesesi ameliyatı sırasında meydana gelen kan kaybı olabilir elbette ama yabana atılmaması gereken bir başka neden daha var gibi geliyor bana. Yaşanılan hayatlar bir tarafa, yazılan hayatların ahlâkını yapabilmek gibi mühim bir mesele bu. Biraz sabredin Allah aşkına, "Şimdi bu da nereden çıktı biyograf evladım" diye hemen beni paylamayın lütfen. Meselenin kaynağı, doğal olarak yine sizsiniz. Hani *Huzur*'da Nuran'la Mümtaz, İstanbul'u içinden tanımak ve bu sayede aşklarını güçlendirmek için Üsküdar'da dolaşırlar ya, bilmem hatırlar mısınız, orada bir ara konu yine Şark'a gelir. Mümtaz, Şark'ın kendisini ve bütün âlemi tek bir varlık olarak görebilmenin sırrını, belki vaktinden çok önce bulduğunu söyler. Bunun üzerine Nuran, hem romanın hem de bütün bir Şark'ın en önemli sorusunu getirip bırakıverir İstanbul'un ortasına: "Bulduğu şeyin ahlâkını yapabilmiş mi?"[237]

Ne yazık ki bu can alıcı sorunun cevabını ne romanın kahramanları, ne de romanın yazarı veriyor. Biz de her şeyi romancıdan bekleyen tembel bir okuyucu kıvraklığıyla, neden cevabı sürekli erteleyerek bizi yolun ortasında bıraktığınızı soruyoruz kendi kendimize. Sahi neden Hamdi Bey, hemen her şeyin anahtarı olabilecek bir sorunun kıyısına kadar gel-

diğiniz halde, sanki onu oraya taşıyan siz değilmişsiniz gibi, arkanıza bile bakmadan dönüp gidiyorsunuz meçhûle kalkan bir geminin fırtınaya açık güvertesinde! Bazen olur ya, insanın dudaklarının arasından bütün hayatını altüst edebilecek bir cümle dökülür ve daha cümle bitmeden geriye dönüşün artık imkânsız olduğunu hemen hissedersiniz. Belki de bu nedenle, ister istemez insanın aklına, sorduğunuz soru kadar, verilebilecek bütün cevaplardan da çekindiğinize dair birtakım kuşkular gelip yerleşiyor.

"Ahlâkını yapmak" derken, mevcut ahlâkî yapıların dışında bir zihin dünyasından söz ettiğinizi ve o zihin dünyası Şark'ta bir türlü süreklilik kazanmadığı için kendinizi örselediğinizi bugünden bakınca bile bir miktar görebiliyoruz elbette. Ancak bir eşyanın, bir durumun, bir hareketin, bir fikrin, bir yaşama tarzının, bir bakışın yahut bakış açısının ahlâkını yapabilmek o kadar da kolay olmasa gerek. Bunun basit bir formülü bulunsaydı eğer, Âkif ya da Fikret, Meşrutiyet yahut Cumhuriyet, Müslümanlık, Musevilik veya İsevilik gibi tek tanrılı dinler çoktan yapmış olurdu ve Budizm, Brahmanizm, Konfüçyanizm gibi farklı inanç sistemleri de meydanı boş bırakmazdı herhalde. Şüphesiz sözü edilen bütün bu dünyayı açıklama çabalarının, varlığını bunların dışında konumlandırmaya çalışmakla birlikte en azından bizim memleketimizde bir tür din gibi algılanan sekülarizmin de kendine özgü bir ahlâkı ve o ahlâk üzerinden tarif ettiği bir hayat tarzı mevcut. Öyle ki, hem bireyler hem de toplumlar, bunlardan herhangi birine içeriden ya da dışarıdan yaslanarak, çok da şikâyetçi olmadan idare ediyorlar durumu...

Hâlbuki siz bunlarla yetinmek yerine, her ne kadar fazla ipucu vermeseniz de bambaşka bir şey istiyorsunuz. Kim bilir belki de asıl amacınız, o bambaşkalık içinde Nuran ve Mümtaz kadar, Hayri İrdal ile Halit Ayarcı'nın da kendisine yer bulabilmesi, birbirlerinden rahatsızlık duymadan varolabilmesi! Fakat bu nasıl olacak Hamdi Bey, Nuran ile Mümtaz hadi neyse ne de, Hayri İrdal ile Halit Ayarcı'yı aynı anda meşru, mazur ve makul gösterecek bir ahlâk yapılacak olursa, birbirimizin yüzüne bir daha aynı şekilde bakabilir miyiz dersiniz? "Kendisini ve bütün âlemi tek bir varlık olarak görebilmenin sırrı" böyle bir şey mi hakikaten? "Mevcut durum zaten böyle değil mi" diye itiraz etmeyin hemen, kaldı ki, siz mevcut durum böyle olduğu için yeni bir ahlâkın yapılmasından yana değil misiniz? *Sahnenin Dışındakiler*'de dediğiniz gibi, Elâgöz Mehmet Efendi Camii türünden bütün hayatı etrafında toplayabilecek "içtimaî jeoloji"[238] merkezini nerede bulmayı umuyorsunuz Allah aşkına? Hadi diyelim ki bulundu, bu kadar savruk bir memlekette, "içtimaî jeoloji" merkezleri kimi ne kadar ilgilendirir ki artık?

Yine orada bir yerde, "İman dediğimiz duyguyu içinde duysun veya duymasın herkes evinden çıkarken onun maskesine bürünürdü. İman, sadece bizi Allah'a bağlayan bağ değil, müşterek kıyafet, yüz ifadesi, muaşeret şekli, hülasa cemiyet hayatında nezaket ve merasim dediğimiz şeylerin, yani karşılıklı münasebetlerin tek kaynağıydı"[239] diyorsunuz ama artık öyle olmadığını da bir sıtma gibi bütün bedeninizde hissediyorsunuz hiç şüphesiz. Sizin devrinizde de belki farklı değildi fakat bilhassa bugün ortak bir değer etrafında buluşup da içini ısıtabilecek iki insanı çok zor bulursunuz koca memlekette. Zaten aksini düşünseydiniz bunu hatırlatma gereğini duymaz, başımızda o kadar dert varken bir de bunu mesele haline getirmezdiniz. Toplumun yahut bireyin ahlâkla ilişkisinin hemen her devirde son derece sorunlu bir seyir takip ettiğini bildiğinize göre, yeni ahlâkın mimarı kim olacak sizce? Din mi, politika mı, üniversite mi yoksa sokağın kendisi mi?

Sahnenin Dışındakiler bu konuda yeterince ipucu taşıyor aslında. Hatırlar mısınız, kahramanınız ya da kahramanı-

mız Cemal, Tevfik Bey'e gitmek için Köprü'dedir hani ve birden işgal kuvvetlerine mensup iki Senegalli askerin, bahriyeli bir çocuğu ite kaka götürmeye çalıştıklarına tanık olur. İşgalcilerin bütün şımarıklığı ve nobranlığı paçalarından akan Senegalliler, esasen kendileri de bir başka işgalin çocukları oldukları halde, hayatına müdahale ettikleri şehri ve insanlarını daha da küçültmek için, yüzlerine dostça gülümseyen bu bahriyeli çocuğun suratına peş peşe üç tokat indireceklerdir. Köprü'deki herkesin kanını donduran bu hadise karşısında, ihtiyar, uzun boylu, kuru ve zayıf, parmakları elmas yüzüklerle dolu bir kadın, "Seni domuz herif" diye ileri atılacak ve "elindeki kalın topuzlu şemsiyeyi" bahriyeliyi döven Senegallinin yüzünde parçalayacaktır. Bu, belki de böyle bir meseleye karışmayı aklının ucundan bile geçirmeyen bir kadının, tam da o sırada işgal ordularına mensup bir askerin aşağılamasına maruz kaldığı için, direnişin ahlâkını kendiliğinden yapmasından başka nedir ki? Böylesine somut bir nitelik kazanan direniş ahlâkı, anında çevreye de sirayet edecek ve Köprü'yü dolduran diğer insanlar hem kadını hem de bahriyeliyi görünmez duvarların arkasına saklamakta zerre tereddüt göstermeyeceklerdir.[240]

Nuran'ın en azından geçmişe yönelik gibi görünen sorusunun cevabı, hadiseler karşısında kendisini yeniden yapılandıran bir ahlâk olmasa bile, muhtemel görünme biçimi tam da budur belki de. Hayatın, insanın ve tabiatın büyük bir hızla değiştiği bir değerler dünyasından, en azından dinamikleri standartlaşmış bir başka değerler dünyasına doğru sürüklenen bir toplumda, günübirlik olayları eksen alarak üretilmesi gereken ahlâk başka nasıl bir şey olabilirdi ki? Bunun kalıcı hale gelmesini bekleyebilir miyiz, doğrusu bilmiyorum fakat yine de bütün bir romana böyle bir çabanın sindiğini sezebiliyorum. Belki de siz o soruyu *Huzur*'da değil de, *Sahnenin Dışındakiler*'de sormalıydınız Hamdi Bey, yoksa bütün

bir memleket *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'ne dönüşmüşken nasıl bir ahlâk yapılabilir ki?

Bir de tabii bütün romanlarınıza egemen olan ve esasen ferdi asla örselemeyen bir "biz" duygusu var ki, benim görebildiğim kadarıyla sadece *Sahnenin Dışındakiler*'de bu "biz" duygusunun ahlâkı yapılabiliyor. Cemal'in kapısını çaldığı kiracıları da, Kapalıçarşı'nın Sahaflar girişinde kızlarının çeyizini satarken gördüğü eski varlıklı komşuları da, "Hepimiz böyleyiz. Birkaç zenginden, işini bilir insandan başka herkes bu halde" diyecektir. Haklısınız, "Mütareke İstanbulu"nun şartlarında bundan daha tabii ne olabilirdi ki? Felâketlerin ya da acıların böyle genelleştirilmesi, tuhaf bir beraberlik yarattığı için "biz" duygusunu besliyor elbette. Bu da belki o güne kadar farkında bile olmadığımız bir ahlâkın çarçabuk ve kendiliğinden yapılmasına yol açıyor. "Biz" kelimesinin sadece dilbilgisi kitaplarında şahıs zamiri olarak kaldığı, herkesin "ben" "ben" diye yakasını paçasını dağıtıp göğsünü yumrukladığı bir cemiyette, artık hangi ahlâkın yapılmasını ümit edebilirsiniz ki?

Ben yine de, ahlâkını yapmak gibi mühim bir meseleyi ortaya attıktan sonra, bu fikrin sorumluluğunu da hiç çekinmeden üstlenip peşinden gitmenizi beklerdim sizden. Kaldı ki, sizin şahsî bir mitoloji peşinde koşarken mi yoksa küçük bir oyun olsun diye mi böyle bir soruyu gündeme getirdiğinizi kestirmek mümkün değil. En azından günlüklerinizde, bu konunun zihninizi meşgul ettiğini gösteren herhangi bir ipucuna rastlayamadım ben. Belki de içinde bulunduğunuz çevre, o çevreye uyum sağlamak için kendinizi mecbur ettiğiniz ayak oyunları, o ayak oyunlarının sonucunda yakanıza yapışan beyhudelik hissi, beyhudelik hissiyle birlikte sadece içinizdeki mağaraya bağırmanızı mümkün kılan yaptıklarınızı kanıtlama çabası, bu çabanın kör ve sağır duvarlarda eridiğini gördükçe gölgesine sığındığınız Nembutal'ler getirip böyle

bir uçurumun kıyısına bıraktı sizi. O uçurumun kıyısında ise böyle bir soru, muhtemelen çoktan anlamını yitirmişti zaten. Kimse sizi görmediği için, siz de Şark'ın gördüğünü görmekten belki de artık yorulmuştunuz...

Olacakları şeyi olamamış insanların, bulacakları şeyi bulamamış toplumların yaşadığı trajedinin bir parçası haline gelen ahlâk yapma biçimlerine ayna tutmakta biraz daha ısrar etseydiniz eğer, en azından sizin için her şey farklı bir seyir izler miydi acaba? Yazılanların ahlâkını yapabilmekten söz ediyorum Hamdi Bey, yazılanların ahlâkını yapıp ona sadık kalmaktan...

8

Sevgili Hamdi Bey,

Sormadınız ama yine de söyleyeyim, ben, *Sahnenin Dışındakiler*'in en iyi romanınız olduğu kanaatindeyim öteden beri. Eğer meseleye, sizin verdiğiniz bilgilerin ışığını önümüze tutup da, modern romanın ne olup ne olmadığı penceresinden bakıyorsak, hiç şüphesiz onu *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* izleyecektir. Buna rağmen, acaba neden bu ikisine değil de, gidip gidip *Huzur*'a başımı vuruyorum ben? Bunu yapan sadece ben olsam, gülüp geçmek mümkün elbette ancak sizinle şöyle ya da böyle ilgisi bulunan az sayıda insan da *Huzur*'u hep farklı bir yere koyuyor ve size hep *Huzur*'un sayfaları arasından bakıyor. "Bursa'da Zaman" nasıl en iyi şiiriniz olmadığı halde diğerlerini gölgede bıraktıysa, *Huzur* da aynı şeyi diğer romanlarınız için yaptı galiba. Kendi eserlerinin bile ihanetine uğramış bir insan nereye kadar direnebilir, neye ne kadar sahip çıkabilir ki?

Huzur'u diğer romanlarınızdan farklı kılan temel unsurlardan birisi, ana kahramanının İstanbul olması bana kalırsa. Farkındayım, büyük bir açık yakaladığını sanan yaşlı yazarların keyfiyle, "Bütün romanlarımda İstanbul vardır" diye eleştireceksiniz beni hemen. Ben de cevap olarak, "Bütün romanlarınızı yeni baştan okuyalı bir ay bile olmadı Hamdi Bey, miyopluğuma rağmen bunu görmemiş olabilir miyim sizce?" diyeceğim. Mesele o değil, biyografisi yazılan insan-

la biyografiyi yazan insan arasında zaman zaman böyle tartışmalar, atışmalar, sürtüşmeler olabilir, hatta sizin yaptığınız gibi sık sık darılabilirler de birbirlerine. Bunlar doğal, doğal olmayan İstanbul sevgisine yakından tanıklık ettiğiniz bir insanın böyle bir şeyi atlayabileceği kuşkusunu zihninizde diri tutabilmeniz...

Hâlbuki söylemek istediğim şuydu: Gerek *Mahur Beste*'de, gerek *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde, gerekse *Sahnenin Dışındakiler*'de, –isterseniz buna *Aydaki Kadın*'ı da dâhil edelim,– İstanbul'a en iyimser ifadeyle ikinci dereceden roller veriyorsunuz. Oysa *Huzur*'da, her şey ama her şey, hem yaşayan bir şehir olarak İstanbul'un, hem de belki ondan daha önemli diyebileceğim "İstanbul fikri"nin etrafında toplanıyor. Nuran da, Mümtaz da, İhsan da, Suat da, aklınıza kahraman olarak yarattığınız kim geliyorsa, hepsi İstanbul'un eseri ya da İstanbul'un bir parçası. Zeynep Hanım Konağı, Sahaflar, Kapalıçarşı ve Boğaz bir tarafa, Boyacıköy'deki kahveci çırağı yahut Emirgân'da Mümtaz'ı evine kadar takip eden siyah tüylü köpek yavrusu da dâhil buna; İstinye'deki lokanta ya da vapurların yasemin renkli dumanları da. Şeyh Galib'den, Tab'î Mustafa Efendi'den, Kanlıca'nın ihtiyarlarından, İstinye körfezindeki akşam serinliğinden söz etmiyorum bile! Eğer *Huzur*'dan İstanbul'u çekerseniz Hamdi Bey, konuşmak dışında ne yapacağını bilemeyen şaşkın kuklalardan başka bir şey kalır mı geriye acaba? Ki o konuşmalar da İstanbul olmadan anlamını yitirecektir hemen...

Tabii bir de İstanbul'a çok yakışan, bütün bir şehri ve şehrin en mühim tarafı olan Boğaz'ı bambaşka bir gözle görmemizi sağlayan aşk var. Siz her ne kadar, "Bu, dünyanın en basit, adeta bir cebir muadelesini hatırlatacak kadar basit bir aşk hikâyesidir"[241] diyerek her zamanki alışkanlığınızla yaşadığınızı veya yazdığınızı daha baştan küçültmeye çalışsanız bile, bereket, okuyucu size uymuyor böyle konularda!

Çünkü bütün bir romanı bu aşkın kurduğu zemberekten, bu aşkın yansıdığı prizmadan okuyoruz biz. İlk bakışta bu sadece Nuran ile Mümtaz arasındaki bir mesele gibi ele alınmaya müsait bir duygu olsa da, çok geçmeden, "Birbirimizi mi yoksa Boğaz'ı mı seviyoruz"[242] sorusuna yol açacak kadar onların dışında kuracaktır saltanatını. Aşkı Halit Ziya romanlarından tanıyan sizin nesil için *Mai ve Siyah* neyse, aşkı Amerikan veya Yeşilçam filmlerinden ibaret sayan bizim nesil için de *Huzur* oydu. O güne kadar film izlemenin yanı sıra *Dudaktan Kalbe* yahut *Vadideki Zambak* gibi şeyler de okumuştuk elbette fakat doğrusunu söylemek gerekirse, hiçbirisi hayal gücümüzü kanatlandırabilecek bir nitelik taşımıyordu.

Huzur'daki aşkı derin ve anlamlı kılan, İstanbul isimli o olağanüstü sahneyi mekân olarak kullanması değil sadece, bir de her şeyi kelimelerle güzelleştiren üslûbunuz mevcut sizin. Kaplan Bey, *Huzur* için "bir şairin romanı" demekte son derece haklıydı, çünkü o üslûp olmasa o derin aşk muhakkak ki bir hayli yavan kalır, hatta belki *Vadideki Zambak* gibi bir şeye dönüşürdü. Mektuplarınızda veya günlüklerinizde bu üslûbu arayıp da bulamadığımıza göre, üzerinde bir hayli çalışmış olsanız gerek. Üstelik önünüzde herhangi bir örnek yoktu ve siz hastalıklarla, çevrenizle ve daha da önemlisi kendinizle boğuşa boğuşa bir üslûp yapabilmiştiniz işte. Öyle ki, üslûbunuz sadece Nuran'la Mümtaz'ın aşkını zenginleştirmekle kalmıyor, İstanbul'a ve Boğaz'a da sürekli yeni peyzajlar ekliyordu. Siz ne derseniz deyin Hamdi Bey, resim terbiyesinin bu üslûba yaptığı katkı, her Boğaz manzarasında bir kez daha çıkıyordu karşımıza. O üslûp olmasa, birdenbire o kadar çok şey eksilirdi ki hayatımızdan, muhtemelen buna en çok siz şaşardınız...

Bir de o üslûbun ayrılmaz bir parçası olan müzik mevcuttu ve bizim gibi kulağı anlamsız gürültülerle doldurulmuş in-

sanlar bile aradaki farkı hemen ayırt edebiliyordu. Tabii büyük bir korkuyu da beraberinde getiriyordu bu, neden derseniz, *Huzur*'da sözünü ettiğiniz müzik eserlerinin kapısını ne zaman çalsak elimiz boş dönüyor, zaten çoğunu da hiçbir yerde bulamıyorduk. Zamanla, o müziği kavramak için sevginin yeterli olmadığını, aynı zamanda bilgi gerektiğini öğrendik ve sadece bu kadarı bile önümüze o güne kadar farkına bile varmadığımız ufukları getirdi. O çok sevdiğiniz *Sihirli Flüt*'ü, *Pastoral Senfoni*'yi ya da *Neva-Kâr*'ı anlamak için farklı icralarını üst üste kaç kez dinlediğimi ne siz sorun ne de ben söyleyeyim. Biraz önce size, "Eğer *Huzur*'dan İstanbul'u çekerseniz ne kalır ki geriye" diye sormuştum ya, aynı şeyi müzik için de söylemek mümkün. Hepsi bir yana, sadece *Ferahfezâ*'yı ihmal etseydiniz bile o yapı yedi yerinden birden çatlardı büyük ihtimalle. Boş yere, "Süleymaniye'den başka Garpla ölçülecek bir iki musiki eserinin dışında bir şey tanımıyorum" demiyorsunuz herhalde...[243]

Netice itibariyle bunların hepsi *Huzur*'da kurulan dünyanın plastiğiyle ilgili şeyler; bir de fikir tarafı var ki, o güne kadar yazılan romanlarda veya hikâyelerde bunlara temas edilmediği gibi, işin hakikati, bilen de pek azdı. Muhakkak olan şu ki, hiç şüphesiz orada dile getirilen, teklif edilen, tartışılan fikirlerden birkaç roman daha çıkardı. "Şark oturup beklemenin yeridir, biraz sabırla her şey ayağınıza gelir"[244] gibi kısacık bir cümle bile, koca bir coğrafyaya egemen olan zihniyetin bütün kapılarını açabilecek altın bir anahtarı getirip bırakıyordu avucumuza. Bu kısacık cümleden hareket ederek bütün bir atalete yahut miskinliğe gidebileceğimiz gibi, Şark'ın ruh terbiyesinin neredeyse aynası olan sabır ve tevekküle de ulaşabilirdik. Yine bu cümleden hareketle, Doğu ve Batı düşüncesini birbirinden son derece keskin çizgilerle ayıran o tuhaf eşiğe de adım atabilirdik aslında.

Sadece bu kadarla kalsa ve bu fikrin etrafında dönüp dur-

sa bile memleketin mühim meselelerinden birisine –belki de en önemlisine– ayna tutacak olan *Huzur*'da, yalnızca sizin değil bizim de hayatımızı altüst eden sorunlar dizisi, ifade yerindeyse eğer, fener alayı yapıyordu sanki. Düşünsenize, Türk edebiyatının belki de en trajik kahramanlarından birisi haline gelen ve biraz daha işlense muhtemelen birkaç Raskolnikov kaderini birden üstlenebilecek zenginliklere sahip olan Suat, işte öylesine sıradan bir lafmış gibi, "Herkes kendi zamanının şuuruyla doğar"[245] diyerek yudumluyordu rakısını. Allah aşkına Hamdi Bey, bu kadar kolayca yolun ortasına bırakılabilecek bir yargı mıdır bu, madem bıraktınız, bizi boş yere uğraştırmasaydınız da, "zamanın şuuru" derken, "zamanın ruhu" ile ne türden bir bağlantı kurduğunuzu da gösterseydiniz keşke! *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün ürünü şahane tembeller olarak böyle bir yargıya hangi vadilerden geçerek vardığınızı da merak ediyoruz elbette. Hakikaten herkes kendi zamanının şuuruyla doğuyorsa eğer, biz neden o şuuru bir türlü idrak edemedik acaba?

Bütün bunlardan sonra, *Huzur*'da öncelikle kendimi bulduğumu söylersem, o geniş kahkahanızla güler misiniz yoksa hâlâ cevap vermeye tenezzül etmediğiniz bir önceki mektubu da fırsat bilerek yine darılır mısınız bana? Hayır, kendimi Mümtaz'ın yerine koyduğum için böyle bir laf etmiyorum, onu yapmadığımı daha önce söylemiştim zaten. Kaldı ki, *Huzur*'da insanın kendisini özdeşleştirmek isteyeceği, onların romanda üstlendiği rolü çalmak için çırpınacağı o kadar çok isim var ki. Sadece Mümtaz'da değil, Nuran'da, İhsan'da, Tevfik Bey'de, Macide'de, Suat'ta, Fahir'de, hatta küçük Sabiha ile Fatma'nın hırçınlıklarında da kendimi bulduğumu söyleyebilirim rahatlıkla. Belki de *Huzur*'da anlattığınız devirle ilgili bir meseledir bu. Haklısınız, İkinci Dünya Savaşı'nın patlamak üzere olduğunu gören fırsatçıların stok yaptığı yıllarda, sokaklarından sefalet akan bir İstanbul'da

insanın kendisini bulduğunu söylemesi tuhaf elbette. Bilir misiniz ki, "devir" derken sözünü ettiğim şeyin bunlarla zerre ilgisi yok, devir lâkırdısıyla, tamamen "zamanın şuuru"nu kast ediyorum ben. Ferdî saadetle fikrî saadetin iç içe geçtiği o içbükey aynayı yani...

9

Muhterem Hamdi Bey,

Daha baştan açıkça söylemek isterim ki, bu mektubumun kalbinizi kırmasından yahut sizi bir defa daha darıltmasından fena halde endişe ediyorum. Sık sık diyebileceğim ölçüde dikkat çeken bir kararlılıkla, gereksiz alınganlıklara kapılıp bütün pencereleri suratıma kapatmaya kalkışmanız bu endişemin esas kaynağı. Bir de artık mizacınızın nasıl bir seyir izleyeceğini tahmin edebildiğim gibi, kullandığınız kelimelerden yola çıkarak fikrinizin istikametinde de yürüyebiliyorum. Bunun bir biyograf için zaaf olup olmadığını ise en azından şimdilik tartışmanın faydası yok. Yeri gelince bu konuya da değineceğimi kestiriyorsunuzdur sanırım.

Bu kadar tedirgin bir girişten sonra sözü nereye getireceğim dersiniz, hayır, bütün tahminleriniz yanlış, büyük çoğunluğu birer pırlanta olmakla birlikte hikâyelerinize değinmeyeceğim bile. Belki de en akademik nitelikli eseriniz olan *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ile uğraşmak istiyorum biraz ben. Bunun sebeplerinden birisi, eski mesleğim olan gazetecilikse, bir diğer sebebi de *Huzur*'da geçen, "Tevfik Bey büyük bir hüsnüniyetle işe başlayıp küçük zevk düşkünlüğünde çehresini tamamlayan Tanzimat'tı" cümlesidir.[246] Bütün bir Tanzimat'ı, sadece devriyle değil, muhtevasıyla da iki fırça darbesiyle tarif eden bu cümle, bana öyle geliyor ki, bir tarafıyla bütün bir *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'dir de.

Bilmiyorum, belki o sırada milletvekili olduğunuz için, belki de İsmail Habip Bey'le Hacı Abdullah Lokantası'nın mozaikleri üzerinde girdiğiniz fikrî tartışmanın gazetelere yansıma biçimi dolayısıyla, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde o kadar farklı bir gazete ve gazetecilik tarifi yapıyorsunuz ki, insan bir kez daha "Karşımızda kaç Ahmet Hamdi Tanpınar var" sorusunu sormaktan alamıyor kendisini. Bu türden dönüşümleri öfke mi belirliyor yoksa zaten zihniniz sürekli böyle çalışıyor da biz mi farklı şeyler vehmediyoruz, bilemiyorum doğrusu. Bildiğim, "İlk yıllarda iktidar mevkiinde bulunanların hiçbiri memleket içinde matbuatın kuvvetinden istifadeyi ciddi surette düşünmüş değillerdir"[247] cümlesinin pek çok ciddi tehlikeyi bünyesinde barındırdığı gerçeği. Bu tehlikenin büyüklüğünü, iktidar mevkiinde bulunanlar, matbuatın kuvvetinden hakiki surette istifade etmeyi düşündükçe çok daha somut bir biçimde görmek mümkün maalesef.

Oysa birkaç sayfa sonra, *Tercüman-ı Ahvâl*'i kastederek, "Bu devirde gazete hemen hemen tek başına yeniliği idare eder (...) hakiki mânâsında kürsü olur. Fikir, onun sayesinde yavaş yavaş yapıcı bir unsur olarak hayata girer" diyen de sizsiniz.[248] Allah aşkına Hamdi Bey, bu iki cümle arasındaki uçurumu, hadi uçurumdan vazgeçtim, büyük çelişkiyi hakikaten görmüyor olabilir misiniz acaba? Yeniliği idare eden, kürsü olan ve fikrin hayata girmesini sağlayan gazeteyi, iktidar mevkiinde bulunanların emrine verirseniz eğer, ortada fikir yahut kürsü kalır mı? Gazetenin hakiki niteliğini, iktidar mevkiinde bulunanlarla arasına koyduğu mesafede aramak icap etmez mi?

Siz ki neredeyse bütün yazılarını gazetelerde yazmış bir insansınız, o devrin şartları itibariyle, bu gazetelerin iktidar mevkiinde bulunanlarla gereğinden fazla "samimi" bir ilişki içine girmeleri, karşılıklı olarak birbirlerinin kuvvetinden "ciddi surette istifade etmeleri", anlaşılan o ki hiçbir zaman şaşırtmamış sizi. Eh, bu da bir dereceye kadar normal aslında, Mütareke yıllarını ve işgal İstanbulunu görmüş insanların zihinlerinin hep farklı çalıştığını, mesela bütün özgürlük alanlarını "devlet"e bağışlamakta hiçbir sakınca görmediklerini söylemek mümkün. Yadırgatıcı olan, aradan yirmi yıldan fazla zaman geçtikten sonra bile sizin bunu aynı doğallıkla karşılamanız değil sadece, bir de iktidar sahiplerine önermenizdeki gariplik! Pratikte olmasa bile, en azından teoride dünyayı bilen bir insansınız artık, gazetelerin hürriyeti konusunda biraz daha dikkatli olmanız gerekmez miydi? Ancak kalbinizi ferah tutun, bütün iktidar sahipleri, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin bu bölümlerini gayet iyi okumuş olmalı ki, dediklerinizi harfiyen yerine getiriyor...

Belki de bütün bunların gerisinde, "tenkitin münekkitsiz gelmesi" gibi acıklı bir durum söz konusu. "Eski edebiyatımızın büyük noksanlarından biri şüphesiz fikir tarafının kıtlığıydı" diyorsunuz ya, aynı şeyi yeni edebiyat veya yeni insan için söylemek de pek yanlış olmaz aslında.[249] Sizin satırlarınızın üzerinden en az yetmiş yıl geçti, hemen her isteyen Batı'ya gidebiliyor, teknoloji sayesinde herkes her şeyden haberdar olabiliyor ama o günden bugüne dünya fikir tarihine bu topraklardan kanatlanan herhangi bir kırıntı uğramış değil ne yazık ki. Fikir olmayınca başka şeyler de eksik kalıyor elbette, düşünün ki, hâlâ ismi ciddiye alınabilecek, politik ayak bağlarının girdabında zihnini dağıtmamış eleştirmene muhtacız. Kendisini eleştirmen sananlardan bir arkadaş, artık neyi ne kadar okuyup ne kadar anladıysa, "Nesrim hayatıma ne kadar açıksa, şiirim o kadar tecride gider" demenize rağmen, sizin kendi duygularınızı yazdıklarınıza karıştırmadığınızı iddia ediyordu ki, bir aymazlık abidesi olan yazıyı okusanız, herhalde bir daha Âşiyân sınırları dışına çıkmazdınız.[250]

Doğrusu isterseniz, fikir ve eleştirmen yokluğu biraz da si-

zin kabahatiniz gibi geliyor bana. Fikre ve eleştiriye tahammüllü olmadıklarını sık sık dile getirdiğiniz halde, kendinizi mecburiyetlerin arkasına sığınarak bile isteye kıstırdığınız dünyada kalmaktaki ısrarınız, görebildiğim kadarıyla sizdeki eleştiri yeteneğinin üzerinin örtülmesi gibi hazin bir netice verdi. "Onu küstürmeyeyim ileride lazım olur, bunu gücendirmeyiyim bakarsın bir gün pabucumu boyar" diye özetlenebilecek tavrınızı günlüklerinizde o kadar sık ve o kadar acıklı biçimde dile getiriyorsunuz ki, oradan artık eleştiri çıkmayacağı ortada zaten. *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'ndeki o nitelikli eleştirilerin yerinde de yeller esiyor zaten bir süre sonra. Nitekim *Edebiyat Üzerine Makaleler* yahut *Yaşadığım Gibi*'deki çarpıcı yazılara rağmen o damarı orada kesiyorsunuz sanki...

Şüphesiz bütün bunlar *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin önemini azaltmıyor, tersine, bunları da sizden beklediğimizi gösterdiği için ayrıca değerli kılıyor. Sizden sonra "edebiyat tarihi" genel başlığıyla yazılan kitaplarla kıyasladığımızda, aradan geçen o kadar yıla rağmen, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nden başka edebiyat tarihi yazılamadığını bir kez daha görüyoruz zaten. Şüphesiz bunda, hemen her şeye, ilkelliği her geçen gün biraz daha netlik kazanan politik bir pencereden bakmanın büyük payı var. Siyasi tasniflerin sağladığı zihinsel konfor ve bu konforun yadırganmayışı, bu memleketin fikir hayatının birkaç katilinden biridir Hamdi Bey. Cevdet Paşa kadar değilse bile, bir miktar bir tereddüdün insanı olabilselerdi, bütün hayatımız farklı bir manzaraya açılırdı herhalde.

On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi'ni benzersiz kılan, Ahmet Cevdet Paşa, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Abdülhak Hamit, Muallim Naci gibi isimlerin portrelerini çizerken sergilediğiniz derinlik değil sadece, devrin bütününe bakarken altını çizdiğiniz detaylar

da bir o kadar önemli. Zaten bu tarafıyla kitap, edebiyat tarihinin sınırlarını aşarak, aynı zamanda siyasi ve sosyal bir tarih olma niteliğine de ulaşıyor. Daha o yıllarda, "Heidegger'in 'düşüncenin evi' dediği dilin bu tarzda çoğalması, tabiatıyla insanın dağılması neticesini doğuracaktı"[251] diyebilmeniz, ne yalan söylemeli, yeniliğiyle hâlâ herkesi şaşırtan şeylerin başında geliyor.

Hiç kuşkusuz eser ile yazar arasında kurduğunuz ilişkiler manzumesi de o devir için son derece çarpıcıydı. Eserden yazara ya da yazardan esere gitmek gibi farklı yöntemler arasındaki ayrımların bile netleşmediği bulanık sularda, sizin, mesela Ali Suavi'yi anlatırken birkaç pencere birden açmanız portreyi yerli yerine oturtuyordu. Kendisini bir din adamı olarak tanıtan bu Osmanlı aydınının, şapka giydiğini ve Hıristiyan bir kadınla evli olduğunu hatırlatmasaydınız bütün çehre nasıl değişebilirdi ki? Hele, "Garip bir narsizmle kendisine hayrandır. Övünmeyi daima sever, lüzum görürse yalandan da çekinmez. Hayatında daima bir şantaj tarafı vardır" diye portreyi tamamladığınız zaman, elindeki sopayla Çırağan Sarayı'na yürüyen bir insanın arkasındaki zihnî mekanizmaları somut biçimde görmek mümkün oluyordu.[252]

Tabii artık klasik bir nitelik kazanan kendi hayatınızı ve eserinizi küçümseme alışkanlığınızı *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nden de esirgemiyorsunuz! "Ben edebiyat tarihi için yaşamadım. Onu herkes yazabilir. Fakat eser, o benim. Benden başkası yapamaz"[253] dediğiniz yetmiyormuş gibi, Mehmet Ali Cimcoz'u överken bile, "Edebiyat Tarihini okuma zahmetine katlandı" sözleriyle haksızlıklarınıza bir yenisini daha eklemeden yerinizde duramıyorsunuz.[254] Siz yazma zahmetine katlandığınıza göre, bırakın birileri de okuma zahmetine katlansın artık!

Hep diyorum ya, eserinizi hırpalamaktan neden böylesine keyif aldığınız hakikaten bir muamma Hamdi Bey, üs-

telik *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* hemen dikkat çekmiş, Asaf Hâlet Çelebi'den Vehbi Eralp'e pek çok kişi övgü dolu yazılar yazmış durumda.[255] Muhtemelen siz başka isimlerden bekliyordunuz bu övgüleri ve onlar yazmadıkça da onaylanmış hissetmiyorsunuz kendinizi. Sahi kimdi o isimler, hiç değil sıralasaydınız da biz de kimden hesap soracağımızı bilseydik fena mı olurdu? Fakat ne çıkar, öyle görünüyor ki, yazdığınız eseri öncelikle sizden, sizin hışmınızdan korumak gerekiyor. Biz ise bu çelişki karşısında ağlayalım mı yoksa gülelim mi karar veremiyoruz bir türlü...

10

Aziz Hamdi Bey,

Hiçbir zaman doğru dürüst bir eviniz olmadı, kırk yaşında Narmanlı Yurdu'nda Tatyana Moran'ın bulduğu bir odaya sığınmadan önce, ablanız Nigâr, Nigâr Hanım'ın eşi yani enişteniz, eniştenizin eski evliliğinden kalan hasta kızı, o hasta kızın bir ayağı sakat polis kocası, bir başka hastalığın peşinde koşan kardeşiniz Kenan Bey ve sayısı her gün değişen kediler vardı hayatınızda. Narmanlı Yurdu'nda perdesiz pencerelerinden ve rutubetli duvarlarından sefalet akan odaya ise her akşam neredeyse bütün Beyoğlu konuk geliyor, bohemin nabzı biraz da eskiden Rus Konsolosluğu olan Tünel'deki bu eski binada atıyordu. Anahtarın paspasın altında bulunduğunu bütün İstanbul bildiği için öyle içeri girip çıkmak gibi bir sorun da yoktu. Plak ve kitap sıradağları arasında gömülü duran yıkanması ihmal edilmiş kahve fincanları ve silme dolu kül tablaları kadar, kâğıt tomarları altında gözden kaybolmuş çalışma masasının da beslediği dağınıklık odaya gireni ürkütse de, alışmakta çok fazla güçlük çekmiyorlardı. Derbederliği ile dillere destan olan bu oda, akademi ya da fakültenin doğal toplantı salonu gibi de hizmet veriyordu aslında. Bütün o profesör, ressam, yazar, şair arkadaşlarınız haftanın üç günü olmasa bile en az iki günü Narmanlı'daydı.

Ankara'daki "mebus ambarı"nda geçen o üç buçuk yılınız ve Paris'ten döndükten sonra taşındığınız Ayaspaşa'daki dai-

re sayılmazsa eğer, hep çılgın kalabalığın ortasında yaşadınız ve doğrusu bundan çok fazla da şikâyetçi olmadınız. Kalabalıkları, kalabalıkların şamatasını, o şamatanın göbeğinde hakiki hüviyetlerin eriyip gözden kaybolmasını, alkol ve uyuşturucunun da yardımıyla bambaşka çehrelerin ortaya çıkmasını seviyordunuz sanki. "Boğaziçi medeniyeti" kavramını dilinden düşürmeyecek kadar Boğaz'a meraklı olsanız da, hayatınız Lâleli-Fındıklı-Taksim üçgeninde geçiyordu ve bütün sefaletine rağmen hoşunuza giden bir tarafı da vardı bunun. Belki de bohemin yaratıcılığın temel beslenme kaynakları arasında yer aldığını fısıldamıştı birisi kulağınıza ve siz de o çok sevdiğiniz Fransız şairleri ve yazarları gibi, bunu tecrübe etmekte hiçbir sakınca görmüyordunuz...

Öyle anlaşılıyor ki, şöyle rahatça yatağa uzanıp tavana bakmak veya pencereden hafifçe eğildiğinizde Boğaz'ın herhangi bir semtini görmek gibi lüksleriniz de yoktu. Hele derli toplu bir masanın başında keyifle sigara tüttürdüğünüzü, ayrı ayrı dosyalarda yer alan roman, hikâye ve şiir çalışmalarından birini önünüze çekerek hayallere daldığınızı da bir kez bile gören olmamıştı. Daima dağınık, daima derbeder, daima düzensiz Ahmet Hamdi Tanpınar görüntüsü asla rahatsız etmiyordu sizi. Zihninizdeki karışıklığının sonunda eşyaya da aksettiğini düşünerek seviniyordunuz belki de!

Buna rağmen, Ahmet Kutsi'ye yazdığınız mektupta, "Nihayet yapabildim. Şimdi oturabileceğim, çalışabileceğim, seni misafir edebileceğim bir köşem var. Her şey tamam, fakat perdesi yok. Hazin değil mi? Kepenk arkasında oturuyorum"[256] diyerek, memnunmuş gibi görünen tarafınızı dengelemek için, hiç vakit yitirmeden şikâyetçi mizacınızı devreye sokmayı asla ertelemiyordunuz. Yine de, çalışabileceğiniz bir yerden söz ediyordunuz hayatınızda ilk defa. Bir sonraki mektupta ise Narmanlı'daki odayı "fikrî bir ahır"a benzetiyordunuz artık nedense...

Doğal olarak bir de hastalıklarınızla ilgilenmeniz gerekiyor, hem de çok ilgilenmeniz gerekiyordu! Bunların bir kısmı hakikaten hastalık ama bir kısmı da sadece vehimden ibaretti. Yine de üç gün o hastanenin, beş gün diğerinin ecza kokulu koridorlarını adımlamazsanız rahatlamıyordunuz bir türlü, hastane yetmediği zaman gidip sanatoryumlara veya prevantoryumlara sığınıyordunuz birkaç ay boyunca. Bu fâsit dairenin diğer ucunda ise bütün bu hastane ziyaretlerinin hem sebebi hem de sonucu gibi görünen gece hayatı vardı. Öyle ki, bunun bilincinde olduğunuz ortadaydı, çünkü bir yerde, "Sabahattin ve hepimiz biraz alkoliğiz" bile diyordunuz.[257] Fotoğrafın son karesini de tamamlamak için hem Edebiyat Fakültesi'nde hem de Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders verdiğinizi, muhtemelen pek çok kurulda görev yaptığınızı da ekleyelim sözlerimize.

"Hayatımın zaten bildiğim karanlık taraflarını bana hatırlatmak için bu gayret neden biyograf evladım" demeden önce, bunları durup dururken niçin gündeme getirdiğimi sorsanız daha iyi olmaz mıydı? Sadece benim değil, sizinle biraz yakından ilgilenen hemen herkesin merak ettiği soru şu: Bu kadar meşguliyet arasında okumaya ve yazmaya nasıl vakit buluyordunuz Hamdi Bey? Kaldı ki, "Müsveddeleri dizdir, hepsini dizsinler. Zannederim bir buçuk forma filan tutar, yalnız ilk müsveddeleri kolon şeklinde dizsinler, sayfa yapmasınlar, sonra notlarla sayfa olur (...) İkide bir değiştirmekle, sayfa yürütmeye lüzum olmaz"[258] sözlerinin altında da sizin imzanız yer alıyor. Bir başka ifadeyle, tuhaf bir titizliğiniz de söz konusu...

Hâlbuki edebiyattan sosyolojiye, felsefeden iktisada, estetikten mitolojiye, lengüistikten sanat teorilerine, medeniyet tarihinden dinler tarihine, psikolojiden antropolojiye, sinemadan tiyatroya, resimden müziğe neredeyse bütün disiplinler ilgi alanınız içinde sağlam bir şekilde boy gösteriyor. Hiçbir şey değilse bile, kitaplarınızın indeksinde yer alan isimler buna ta-

nıklık ediyor zaten. Modern düşünce ve edebiyatla bir şekilde temas etmiş hemen her isimden bir şeyler okuduğunuz da ortada. O devirde bu isimlerin mühim bir kısmının, mesela Martin Heidegger'in tercüme bile edilmediği düşünülürse, Almanca aslından yahut Fransızca çevirisinden okumuş olmalısınız. Bu sadece Heidegger için geçerli değil elbette, eserlerinin orijinalinden alıntı yaptığınız o kadar çok insan var ki, gözler ya da ağızlar bunun için açık kalıyor...

Hakikaten Hamdi Bey, nasıl vakit buluyordunuz? Herhangi bir eserinizi merak edip okuyan birisi, sizdeki kültürel zenginlik karşısında, ağır sıklet bir boksörden midesine yahut çenesine sağlam bir yumruk yemiş gibi sarsılıyor. Şayet bu arkadaş akademiye mensupsa yahut gizli gizli roman filan gibi şeyler yazıyorsa, hayranlığına kısa sürede kıskançlık da eşlik etmeye başlıyor. Her şeyin bu kadar kolaylaştığı bir devirde bile sizi aşabilecek bilgi birikimine sahip birkaç yazarımızın bulunmayışı, sizin fazlalığız mı yoksa bizim eksikliğimiz midir doğrusu cevap vermek hayli güç.

Vakit de bunun için önemli zaten. Bugün sizin Narmanlı Yurdu'ndaki odanızla ya da Ayaspaşa'daki dairenizle kıyaslandığında, neredeyse saray kabul edilebilecek kadar geniş, salon ve odaları kaloriferle ısıtılan, içindeki kitap sayısı beş on binden başlayan zengin kütüphanelerle dolu evlerimizde oturduğumuz halde, sizin başardığınızı başaramıyoruz bir türlü. Hazin olan, başardığını düşünenlerin bile yüzlerine ayna tutulduğunda birdenbire paniğe kapılarak edepsiz bir vezinle çemkirmeleri...

Evlerinde yer alan on binden fazla kitapla öğünen ve fakat sizin yazdığınız herhangi bir eserle kıyaslanabilecek derinlikte tek bir kitabı bile bulunmayan bazı isimlerin, sizin kütüphanenize yönelttikleri eleştiriler bunun için ilginçti doğrusu. Birkaçı İngilizce ve Almanca, kalanının tamamı Fransızca 371 kitap ve buna ilaveten 178 yerli, 19 da tercüme eser! Koskoca Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kütüphanesi 568 kitaptan ibaret ha, olacak şey miydi bu? Doğal olarak bu serzenişin arkasında bastırılmış birtakım duygular da vardı: Bu adam bu derbederliğiyle, affedersiniz bu kırtıpilliğiyle bu kadar az sayıda kitap okuyarak bütün bunları yazdıysa, daha fazla okusa nerede saklanacak bir delik bulabilirdik ki biz? Arkasından da, aşağılık kompleksinin doğal yansıması olan savunma psikolojisi üzerinden Şark kurnazlığı gösterileri...

Daha öğretmenliğinizin ilk yıllarından itibaren öğrencilerinizden kitaplarınızı hiçbir zaman esirgemediğinizi, aynı cömertlikten arkadaşlarınızın da faydalandığını gayet net bir biçimde biliyoruz oysa. Ankara Lisesi'nde Ahmet Muhip Dıranas'a Baudelaire'in *Les Fleurs du Mal*'ini armağan etmekle kalmamış, oda arkadaşınız Suut Kemal Yetkin'le de bütün kitaplarınızı paylaşmıştınız zaten. Hele Narmanlı Yurdu'ndaki odanıza gelenlerin koltuğunun altına bir veya birkaç kitap sıkıştırmadan çıktığını gören yoktu. Nedense kitap biriktirme merakı mevcut değildi sizde. Kim bilir belki de koyacak yer bulamadığınız için biriktirmiyordunuz yahut da okuduktan sonra bütün kitaplar anlamını yitiriyordu sizin için. Kaldı ki, Yahya Kemal'in Park Otel'de bir kutuda duran kitaplarının perişanlığını da yakından görmüştünüz...

Tabii onca yoksulluk varken kitaplarınızı sık sık sattığınız da oluyordu. Bu işle görevli isimlerden birisi asistanınız Turan Alptekin'di.[259] Belli periyotlarla bilhassa yabancı dildeki kitapları sahaflara götürüp satıyor, oradan aldığı üç beş kuruşla da karnını doyuruyordu. Bütün bunlar bir yana, okuyacak ve yazacak vakti nereden bulduğunuzu hâlâ merak ediyorum ben...

11

Sevgili Hamdi Bey,

Günlükleriniz yayımlandıktan sonra ortaya çıkan manzarayı görseniz hiç kuşkum yok ki en çok eğlenen siz olurdunuz ve Âşiyân'da atacağınız kahkaha Kandilli sahillerini bile şenlendirirdi. Tabii bunun için Yahya Kemal tarafından sağlam bir şekilde paylanmayı da göze almanız gerekirdi. Bilmiyorum neden, üstat son zamanlarda sizin küçük sevinçleriniz karşısında kapıldığı büyük üzüntüleri pek fazla gizlemek lüzumunu hissetmiyor sanki. Geçen haftaki ziyaretim sırasında sadece uzaktan bir selam vermekle yetindi bana, oysa eskiden halimi hatırımı sormayı asla ihmal etmezdi. Öyle görünüyor ki, artık nasıl becerdiyse, günlüklerinizi herkesten önce okumuş olmalı! Ancak bunun için neden size değil de bana içerlediğini bir türlü anlayamadım. Siz yine de muhtemel kahkahalar konusunda biraz daha dikkatli davransanız iyi olur gibi geliyor bana. Hele sahiden günlüklerinizi okuduysa, Âşiyân sınırları dâhilinde iç barış nasıl sağlanır, doğrusu bilemiyorum...

Tabii ki şaşıran sadece Yahya Kemal değildi, itiraf edeyim ki, herkese egemen olan genel duygu şaşkınlıktı ve en sağlam hayranlarınız bile bu nedenle birkaç hafta kendisine gelemedi. Herkes elindeki kitabı birbirinden saklamaya çalışıyor yahut çevresini kolaçan edip de kimsenin duymayacağına emin olduktan sonra, "Sen asıl 267. sayfayı okudun mu"

benzeri fısıltılarla tuhaf bir diyaloga zemin hazırlıyordu. Buna rağmen, kendinizi örselemek, küçümsemek, hatta sokağa çıkamaz hale getirmek için gösterdiğiniz olağanüstü çabalardan ziyade, başta Yahya Kemal olmak üzere çevrenize yönelik keskin eleştiriler nedense daha fazla ilgilendiriyordu insanları.

Hiç şüphesiz, günlüklerinize, "Tanpınar Tanpınar dediniz, onu da gördük!" penceresinden bakanların sayısı da az değildi fakat bu ekibin sevincinin asıl nedenini anlamak hâlâ bir türlü mümkün olmuyordu. Aldıkları keyfi gizlemeye zerre gerek duymadan, ellerindeki veya çantalarındaki kitabı herkese göstere göstere barlara ya da meyhanelere uğruyorlar, biralarını yahut rakılarını yudumlarken, altını özenle çizdikleri satırları orada bulunanlara okuyorlardı. Bu okuma seanslarına tiz kahkahaların ve alkışların eşlik ettiğini söylememe gerek yoktur herhalde. Kim bilir ne tür bir intikamın peşinde koşan bu insanları daha önceden tanımadığım ya da herhangi bir entelektüel faaliyetlerine tanık olmadığım için acıklı gözlerle izlemekle yetinmek dışında bir şey yapamıyordum ne yazık ki...

Kabul etmek gerekir ki, Dr. Rıza Nur'un hatıratı dışta tutulacak olursa, şu kadar yıllık Cumhuriyet tarihinin en sert kitabıydı sizinki. Sertlik sadece, neredeyse bütün hayatınızı birlikte geçirmekte hiçbir sakınca görmediğiniz isimlere yönelik olsaydı, kitabı yayına hazırlayan hocalarım İnci ve Zeynep hanımlar gibi, "Hamdi Bey, aradan geçen yıllarda daha da ekşimiş"[260] deyip geçebilirdim ben de. Oysa günlüklerinizde daha başka bir şey, ifade yerindeyse eğer bir tür mahkeme vardı. Kurduğunuz mahkemenin ilk sanığı da, doğal olarak kendinizden başkası değildi. Farkındayım, "sanık" hayli iyimser bir değerlendirme oldu, mahkûmu demeliydim elbette. Sadece üzerinde yaşadığımız topraklarda değil, bütün bir yeryüzünde kendisine karşı bu kadar acımasız dav-

ranabilen kaç kişi bulunur, doğrusu merak ediyorum. Ne var ki, sizin kendinize yönelik acımasızlığınızın birtakım kuşkularla birlikte yürümesi, bunu bir başka gözle incelemeyi de gerekli kılıyor bence. Böylesine "ekşiyen" bir insan, en azından kendisini esirger, değil mi?

Bu nedenle, herkesin dilinde gezinen en belirgin kelimenin "hayal kırıklığı" olması hiç de yadırgatıcı sayılmazdı, yadırgatıcı olan insanların anlattıklarınızla ve yargılama biçiminizle kurduğu ilişkiydi. Ortada, bugünkü entelektüel çevreyi, bu çevrenin bir ürünü olan edebiyat dünyasını oluşturan şartları, sadece ana hatlarıyla değil kılcal damarlarıyla da delik deşik eden bir metin mevcuttu. Bir zihniyet dünyasına ayna tutmuştunuz ve o zihniyet dünyasının bugünkü mensupları, gösterdikleri tepkiyle, o zamandan bu zamana çok da fazla değişmediklerini bütün çıplaklığıyla sergiliyorlardı hiç de farkında olmadan. O günkü küçük hesaplarla bugünkü küçük hesapların, o günkü ayak oyunlarıyla bugünkü ayak oyunlarının, o günkü ipotekli zihinlerle bugünkü ipotekli zihinlerin birbirinden farkı yoktu çünkü...

Görünen oydu ki, biraz da bu kadar çarpıcı biçimde teşhir edilmenin yarattığı bir rahatsızlık söz konusuydu. Entelektüel sefaletlerini sergilediğiniz için size kızanlar, kültürel iktidarlarının aşındırılmasını ve tabii daha da önemlisi, bu yolla elde ettikleri çıkarların zedelenmesini istemiyordu hiç kuşkusuz. Kendini "sağcı" sananlar için de geçerliydi bu, kendini "solcu" sananlar için de. Çünkü siz birilerini esirgeyip kollamayı amaçlayan böyle budalaca ayrımlara iltifat etmediğinizden, entelektüel sefaletin klasik şablonlarına da uymuyordunuz. Siz her ne kadar böyle bir sonucun ortaya çıkması için özel bir çaba göstermiş olmasanız da, şablona uymamak bu memlekette her zaman en rahatsız edici şey olageldi Hamdi Bey. Sizi kendi saflarına kabul etmemelerini hep bir şanssızlık yahut başarısızlık olarak gördünüz gerçi ama aslında en büyük şansınız buydu. Keşke o ipotekli zihinlerin bir parçası olmak için bu kadar uğraşıp didinmeseydiniz, o zaman yaptığınız keskin eleştiriler bambaşka bir nitelik kazanacaktı, inanın bana.

Bilir misiniz ki, günlüklerinizi okuyan insanları ürküten bir başka mühim şey de tasnif dışı kalmanızdı. Hâlbuki sizi de mevcut kategorilerden birisine dâhil edebilseler ve oraya yakıştığınız görseler sorun kendiliğinden çözülecekti. Oysa siz Süleymaniye'den söz ettiğiniz halde Mehmet Âkif 'le aynı tasnife sığdırılabilecek bir insana hiç mi hiç benzemiyordunuz. Batı sadece en önemli beslenme kaynağınız olmakla kalmıyor, ferdî ve fikrî saadetinizin kıblesini de teşkil ediyordu. Buna rağmen bu tarafınızla Fikret'le aynı hizaya getirilmeniz asla mümkün değildi. "Milli" kelimesine yüklediğiniz anlamlara bakarak sizi Ziya Gökalp'in yanına yerleştirmeye kalkanlar, Gökalp'e yönelik eleştirileriniz karşısında daha yarı yolda sendeliyorlardı. Nihayet İstanbul'dan söz ettiğiniz halde Yahya Kemal'le aranızda büyük bir mesafe vardı. Dolayısıyla, hiçbir tasnife müsait değildiniz. Artık öğrenmiş olmalısınız Hamdi Bey, tasnif dışında kalan insanlar bir vicdan azabıdır diğerleri için. Gerçi sizin tasnif dışı kalmak için bilinçli bir tercih yaptığınızı söylemek mümkün değil ama mevcut iklim şartları dolayısıyla buna fazla aldırış edilmiyor artık, tasnif dışı kalmak kabahatli olmak için yetip de artıyor...

Tuttuğunuz aynaya yansıyan görüntünün zavallılığı o kadar rahatsız ediciydi ki, sizi o kadar çok sevdiklerini söyleyenler bile siperlerin gerisine çekilerek Freud'un ünlü divanında boş yer aramaya başladılar hemen. Meğerse günlüklerinizde yer alan bütün o satırlar, Yahya Kemal'in gölgesinde kaldığınız için sergilediğiniz bir hezeyandan ibaretmiş, "sanatsal baba" ile hesaplaşmak ve babayı öldürmek uğruna üstadı bile harcamaktan çekinmemişsiniz, hele böbürlenmeleri-

niz içler acısıymış. Size "Kırtıpil" diyenler meğer ne kadar da haklıymış...[261]

İşin daha da çarpıcı tarafı, bu eski hayranlarınızın ısrarla ama neredeyse kırk beş yıllık bir ısrarla sizin "sağcı"lığınızı kanıtlamaya çalışması ve bundan tuhaf bir zevk aldığını da gizlememesiydi. Siz günlüklerinizde, "En budala ve ahmak insanlar sağcı, sağcı olmak imkânsız" dediğiniz halde, sizi o zemine yerleştirmek için harcanan olağanüstü çabayı görseydiniz, inanın bana, çarmıha gerilen İsa'dan beter olurdunuz! Maalesef Hamdi Bey, hâlâ beyana itimadın esas olduğu medeni bir memleket değil burası ve hâlâ entelektüel sefalet, tam da dediğiniz gibi, ahmak ve budala bir "sağcılık" yahut "solculuk" üzerinden sizi bir yerlere yerleştirip rahatlamaya çalışıyor.[262]

Günlüklerinizi okuyan birisinin, sizin buna benzer şeylere gülüp geçeceğinizi tahmin etmesi hiç de zor değil elbette. Hele günlüklerde söylediğiniz sözleri çürütmek ya da meşrulaştırmak için harcanılan çabaların acıklı bir tebessüme zemin hazırlayacağı ve sizin oradan Yahya Kemal'i rahatsız edeceğini bile bile birkaç kahkaha çıkaracağınız da ortada üstelik. Ne yaparsınız ki, burası tuhaf bir memleket Hamdi Bey, herhangi bir entelektüel standarda sahip olmadığı için giderek daha da tuhaflaşıyor. Gölgenizi bir yorgan gibi üzerlerine çekerek birkaç parlak cümle kurabilenler de, gölgenizi tekmeleyerek kendilerine yer açmak için çırpınanlar da netice itibariyle gelip aynı yerde buluşabiliyor. Buluştukları zeminde fikrin haysiyeti adına, entelektüel sefaletten kurtulma adına herhangi bir gayret içine girseler, belki birkaç adımlık mesafe de alabilecekler. Ama hayır, bunun yerine sizi mutlaka bir kategoriye dâhil etmek için çırpınıyorlar. Birisi referans verdiğiniz kitaplardan yola çıkarak "sağcılığınızı" kanıtlamaya ve Selahattin Hilav'a dönerek, "Bak ben haklı çıktım" demeye uğraşıyor. Bir başkası, CHP milletvekili olduğunuz için

darbeci bir zihniyete sahip bulunduğunuzu söylüyor. Bir diğeri ise bir başka şeyin peşinde mürekkep tüketiyor. Ne yazık ki hiçbirinin hakiki Ahmet Hamdi'yi görmek gibi bir tasası yok. Acı çeken, gülen, sevinen, kıskanan, kızan, seven, öfkelenen, yazan, yazdıklarını kimi zaman beğenen kimi zaman beğenmeyen, dişleri erken yaşta döküldüğü için kendini leyleğe benzeten bir Ahmet Hamdi apaçık orada duruyor ama herkes ondan kendi Ahmet Hamdi'sini üretmek ve onun dizinin dibinde oturarak geçmiş güzel günlerden söz etmek istiyor...

12

Muhterem Hamdi Bey,

Hakikaten merak ediyorum, bütün bunları önceden görebilseydiniz yine de milletvekili olmak için çırpınır mıydınız acaba? Cevat Dursunoğlu'na yazdığınız mektupta, "Politikayı seviyorum" diyorsunuz ya, sadece bu bile kötü bir siyasetçi olacağınızı bütün somutluğuyla gösteriyor zaten. Kaldı ki, politikayı umursamıyordunuz bile, omuzlarınıza binen mecburiyetlerden kaçmak istiyordunuz sadece. Ne dersiniz, değdi mi sizce?

Hiç şüphesiz haklısınız, hayatınızın en rahat üç buçuk yılını geçirdiniz o "mebus ambarı"nda. İsmet Paşa isminizin üstünü çizmese, belki bir o kadarını daha geçirmeyi de arzu ederdiniz. Ancak yanıldığınız nokta şuydu: Siz onların istediği insan değildiniz, olmak istediğiniz halde olamıyordunuz bir türlü. Gerçi bu sayede en azından Maraş'ı görmüş, Erzurum'u bir kez daha ziyaret etmiştiniz ama işte hepsi o kadardı. Milletvekili olduğunuz Maraş'ın sokakları sizi, siz de Maraş'ın sokaklarını yadırgıyordunuz. Adımları bir kez İstanbul'a alışanların, hemen her yerde kendilerini gurbette hissetmeleri, belki biraz da bunun bir sonucuydu.

Ama siz buna rağmen Ankara'daki ayak oyunlarını meselenin ruhuna uygun bulduğunuz için herhalde, çok da fazla yadırgamıyor, hatta bunun İttihat-Terakki günlerinden kalma bir model olduğuna inandırmaya çalışıyordunuz kendinizi. Kasabalı olmadığınız için kasaba politikacıları karşısında, asker olmadığınız için İsmet Paşa karşısında ne yapacağınızı bilemiyordunuz ne yazık ki. Kimseler sormasa da, bütün olumsuz taraflarına rağmen üniversite ve akademi günlerini aradığınız besbelliydi. En azından oradakilerle nasıl mücadele edeceğinize dair bir fikriniz vardı. Ankara ise tamamıyla farklıydı, yağmurdan kaçarken fırtınaya yakalanmıştınız bir bakıma, fakat hiç değilse çalışacak zaman kalıyordu size. Kulaklarınızı ve gözlerinizi Meclis'te olup bitenlere kapatıp kitaplarınızla ilgilendiniz uzunca bir süre. Belki bir dönem daha kalsaydınız zihninizdeki projelerin mühim bir kısmı bir sonuca ulaşacaktı ve muhtemelen biz de şimdi bunları değil, asıl onları konuşuyor olacaktık...

Hani sık sık, "O kendi talihini yapan ve önünü açmasını bilen adamdı" dersiniz ya roman kahramanlarınız için, buna benzer bir kabiliyet sizde de olsaydı keşke. Cevat Dursunoğlu'na yahut Ahmet Kutsi Tecer'e yazdığınız o acıklı mektuplara gerek kalmadan kapıları açabilseydiniz ya da çaldığınız kapılar kendiliğinden açılsaydı önünüzde. Tabii o zaman da şu sevip saydığımız Ahmet Hamdi Tanpınar yerine, bir tür Behçet Kemal Çağlar ya da Falih Rıfkı Atay olurdunuz herhalde. Kabul edin ki, yazabilmek, şikâyetlerinizin size getirdiği bir büyük nimetti. Tersi de doğruydu tabiatıyla, bu kadar şikâyetçi olduğunuz için yazabiliyordunuz, çünkü hayatta esas söz alması gerekenlerin büyük şikâyet sahipleri olduğunu biliyordunuz elbette. Büyük tedirginler kadar hakiki müştekilerin azlığı mıdır yoksa memleketin bugünkü haline sebep? Diyeceğim, bir tarafım sizin çok daha rahat bir hayat sürmenizden yanayken, diğer tarafım, bu sâyede yazabildiğinize inandığı için hemen reddediyor bunu. Bu kadar da bencil bir biyografınız var işte!

Doğal olarak o üç buçuk yıllık vekillik döneminize ait çok fazla şey bilmiyoruz, hatta o dönemi özlediğinize dair herhangi

bir şey yazmış yahut söylemiş de değilsiniz somut bir biçimde. Öyle ki, CHP yahut İsmet Paşa hakkında yazılmış müstakil bir makaleniz olmadığı gibi, siyasete ilginizi gösteren herhangi bir ipucu da yok. Benzetmeyi mazur görün lütfen, Haydarpaşa'dan bir trene atlayıp Ankara'ya gitmiş ve üç buçuk yıl sonra kalkan bir sonraki trenle de İstanbul'a dönmüş gibisiniz! Bir başka ifadeyle, o yıllarda yazdığınız kitaplar olmasa, neredeyse "Hamdi Bey'in kayıp üç buçuk yılı" başlıklı bir hikâye bile kaleme alınabilirdi. Her konuda hemen her şeyi söylediğiniz halde, bu üç buçuk yıldan nedense pek fazla söz etmiyorsunuz. Sadece çok sonra, "Meclis'ten beş parasız ve dargın ayrıldım, fakat partiden ayrılmadım. İsmet Paşa'ya karşı iki sene dargındım. Bununla beraber yine seviyordum" demekle yetiniyor ve ekliyorsunuz: "Paşa'nın yapacağı şey partisi içinde daha sosyalizan bir zümre arayıp onu ortaya çıkartmaktı..."[263]

Doğrusu bu ya, "Mümkün olursa demokrat sosyalist bir teşekküle girerim" sözlerinizi bir kenara bırakırsak eğer, Türkiye üzerindeki "sağ"ın da "sol"un da budalalığından ve ahmaklığından yakınıyorsunuz ki, aklı başında hiç kimse sizi haksız bulmayacaktır herhalde. Yine de, Yahya Kemal'den yola çıkarak "kör kazma yılları" da diyebileceğimiz DP'nin İstanbul'u altüst ettiği "imar seferberliği"ne kadar hiçbir politik tutum takınmıyorsunuz. Orada da en fazla yakılıp yıkılan yerlere dair birkaç itirazınız var zaten.

Buna mukabil arada tuhaf şeyler de yapıyor ve mesela yeni bir 6-7 Eylül tedirginliği içine giriyorsunuz durup dururken. Halbuki o güne kadar 6-7 Eylül'de yaşanan trajedi için tek bir kelime bile etmiş değilsiniz. Yahut Irak'ta Kürtlerle Türkler arasında meydana gelen bir çatışmaya ilişkin fikirlerinizi dile getirirken, "Türkiye nüfusunun yüzde sekizi hiç olmazsa Kürt'tür" diyebiliyorsunuz ki, bunu bu netlikte telâffuz edebilmek uğruna kaç bin insanın öldüğünü görseniz fena halde şaşırırdınız herhalde.

Kabul edin ki en yadırgatıcı olanı, 27 Mayıs'tan sonra Yassıada'ya kapatılan Demokrat Parti mensupları için yazdığınız yazılardı. Bazı insanlar, bu yazıları yeniden Meclis'e girmek, en azından Kurucu Meclis'te görev almak için yazdığınızı da iddia etti. Günlüğünüzde, "Politikayı askerlik gibi görüyorum: Bana muhtaç olurlarsa, yapacağım iş olduğuna inanırsam giderim"[264] dediğinize ve tam da o günlerde Heybeli'ye kadar uzanıp İsmet Paşa'nın elini öptüğünüze bakılırsa pek de haksız değiller galiba...

Ne var ki bütün bunlar, "Ağzı köpüklü Adnan Menderes, kin çıkını ve Anayasa hırsızı Celâl Bayar, hepsi öldürmeye, yakıp yıkmaya ve servet ve samanlarıyla kaçmaya her an hazır yaşıyorlarmış"[265] benzeri cümlelerin yer aldığı yazılarınızı meşrulaştırmak için kâfi görünmüyor Hamdi Bey. Nasıl demeli bilmem ama bu yazılarda bambaşka bir çehre, bambaşka bir zihin ve bambaşka bir ruh hali var sanki. "Suçüstü", "Yakın Tarihimiz Üzerine Dikkatler", "İçtimai Cürüm ve İnsan Adaleti" başlıklarını taşıyan bu üç yazıyı hakikaten ikbal şehvetiyle yazdıysanız eğer, muhakkak ki kendinize birtakım şeyleri izah etmiş, bir tür hesaplaşmaya girmiş olmalısınız. Yok, böyle bir hesaplaşmaya gerek bile görmeden yazdıysanız, durum daha da vahim demektir.

Yine de Türkiye gibi, üç beş kişinin bile herhangi bir kıymet hakkında aynı sözleri söylemediği bir ülkede, kendi içine kıstırılmış insanların çırpınışlarının vahim sonuçlar verebileceğini de dikkate almak gerekiyor. Edebiyatçı, şair yahut üniversitede profesör olmak, bir insana görünmez kanatlar takıp "melek" haline getirmiyor elbette. Kaldı ki, insan zaaflarından ibaret zavallı ama aynı zamanda acımasız bir yaratık olagelmiştir hep. Adına "hukuk" dediğimiz kurallar bütünü ya da "medeniyet" diye tanımladığımız bir arada yaşama kültürü, acımasızlıkla zavallılık arasında sallanıp duran bu zaafları denetleme çabasından başka nedir ki? Siz ise ipin

ucunu serbest bırakmışsınız ve nerelere kadar uzanabileceğini görmek istemişsiniz sanki...

Buna rağmen muhtemelen siyasi havayı teneffüs etmek için gittiğiniz Ankara'da, eski talebeniz ve dostunuz Ahmet Muhip Dıranas'la görüştüğünüzü okuyunca umutlanıyor insan, bir şeyler tam olarak değişmese bile farklı bir pencere açılabilir en azından: "Muhip'i aradım, Meyus ve bana dargın buldum. Mutat edebiyattan sonra mesele benim Demokratlar aleyhinde yazı yazmış olmama gücendiğini söyledi. Adnan Bey'e ve Menderes'e küfür etmişim! Darılmadım. Çünkü bütün maişet imkânları yıkılmış, bîçâre bir halde. Fakat on sene partisinin imkânlarını teneffüs ettiğini unutuyor. Kendisine sanatı bırakmamasını, çalışmasını söyledim."[266]

Fakat nedense olmuyor, Ahmet Muhip DP saflarında çalıştığı için o pencereye tırmanmanızı engelliyor besbelli ki, peki daha sonra kapısını çaldığınız "Yakub-ı Kadim" yani Yakup Kadri Karaosmanoğlu? Karaosmanoğlu elbette CHP'li ama Burhan Belge dolayısıyla DP'yle de ilgili, dolayısıyla ne tür dolaplar döndüğünü biliyor ve telâşını da gizlemiyor sizden. Ne var ki, Yakup Kadri gibi bir *Zoraki Diplomat*'ın tanıklıkları bile uzun kirpiklerinizin aralanmasına imkân vermiyor bir türlü.[267]

İsmet Paşa fetişizmiyle başlayan hayli çalkantılı bir beklentiler yumağının sizi getirip bıraktığı sahil pek de aydınlık değil galiba. Bütün bunlara değdi mi sizce Hamdi Bey, hakikaten değdi mi?

14

Aziz Hamdi Bey,

Biliyorum elbette, bu topraklarda kendini mazlum ve mağdur gösterme çabası, en bilinen alışkanlıkların başında geliyor. Hatta böyle davranarak, nicedir "Unutulmuş Kavramlar Prevantoryumu"nda oksijen çadırında tutulan "merhamet", "vicdan" gibi neredeyse ölü kelimeleri canlandırabileceğine inananlar bile var! Bütün geleneklerin kullanılmış eski bir mendil gibi kaldırılıp bir köşeye atıldığı bir memlekette, sadece bu alışkanlığın yürekten benimsenip canlı tutulması hep ilginç gelmiştir bana zaten. Belki siz de böyle bir içgüdüyle mütemadiyen "sükût suikasti"nden şikâyet ediyorsunuz ama özür dileyerek hatırlatmak zorundayım ki, benim yaptığım araştırmalar, okuduğum kitaplar ve daha da önemlisi sizin ifadeleriniz böyle bir "suikast"in söz konusu olmadığını bütün somutluğuyla koyuyor ortaya.

Gerçi kendinize haksızlık etme konusunda bir hayli ustalaştığınız için kalın kaşlarınızı çatarak bu sözlerime de itiraz edecek, "Bu da nereden çıktı şimdi" diye paylayacaksınız belki de beni. Ama ne yapalım, bir biyograf, biyografisini yazdığı insanı gücendirmek pahasına da olsa, bildikleri kadar bulduklarını da gizlememeli, öyle değil mi?

Muhtemelen sizden öğrenmiş olmalıyım, "Biz geçmişe hangi gözle bakarsak ona uygun malzeme bulmakta hiç de güçlük çekmeyiz" türünden bir şeyler söylemiştiniz bir seferin-

de. Kusura bakmayın ama sizin yaptığınız da bundan başka bir şey değil! Belli bir yaştan sonra mazinize "sükût suikasti" izleri aramak için bakıyorsunuz ve doğal olarak gereğinden fazlasını bulmakta da kesinlikle zorlanmıyorsunuz. Hiç kuşkusuz tersi de aynı ölçüde mümkün bunun. Mesela, "Genç şair şöhret basamaklarını nasıl bu kadar çabuk tırmandı" sorusuna aranacak cevaplar, sizin iddialarınıza hiç de uygun olmayan bir manzara çıkartacaktır karşımıza. Üstelik mazi yine sizin maziniz, sadece bakan göz farklı Hamdi Bey. Gayet iyi bildiğiniz gibi, insan hayatından memnun olmayınca mazisini inkâr etmekte hiç de zorlanmıyor...

Söz gelişi, 30'ların hemen başını düşünelim. Pek de uzun olmayan Anadolu serüveninden sonra nihayet İstanbul'dasınız. Siz tam da o yaşta Paris'te olmayı tercih ederdiniz elbette ama yapacak bir şey yok! Gördüğünüz gibi, maziye bugünden bakmak bile bazen her şeyi düzeltmeye yetmiyor işte! (Kim bilir belki de bu mektupların muhatabı olan Hamdi Bey'i Paris'e yani Avrupa'ya o yıllarda gitmemenize borçluyuzdur...)

İstanbul'dasınız, sekiz on yıl önce *Dergâh* ve *Millî Mecmua*'da görünmeleriyle birlikte pişmanlığa kapıldığınız acemilik dönemi manzumelerini hem unutmuş hem de unutturmuşsunuz üstelik. Valéry ile içli dışlı olmanızın üzerinden çok da fazla zaman geçmediği halde, yeni şiirlerinize yansıyan farklı estetik mimari hemen dikkat çekiyor. Edebiyat çevreleri bu şiirlerden söz ediyor, yazılar yazılıyor hakkınızda ve o devirde hazırlanan her antolojiye, "hususi bir şair" sıfatıyla, bilinen bütün şiirleriniz alınıyor. Bir iki şiiri alınanlar bile kendilerini başarılı kabul ederken, siz buna rağmen, Ahmet Kutsi'ye, "Olmuyor, yapamıyorum, aylardır kurudum" diye mektuplar yazarak değerlendiriyorsunuz vaktinizi! Oysa edebiyat çevrelerinde, üniversite koridorlarında, Beyoğlu meyhanelerinde ismi en çok geçen Ahmet'in, Ahmet Kutsi değil de, Ahmet Hamdi olduğunu sizden daha iyi kim bilebilir ki?[268]

Sene 1936. Sadece şiirde değil hikâyede de kasıp kavuruyorsunuz ortalığı, "Geçmiş Zaman Elbiseleri", yılın edebiyat hadisesi olarak herkesin dilinde. Aynı yıl, muhtemelen bu hikâyenin tesiri ve şair kimliğinizin artık kabul görmesi dolayısıyla, kültür sanat dergilerini bir kenara bırakıp devrin önde gelen gazetelerine geçiyorsunuz. Artık makaleleriniz ve denemeleriniz *Cumhuriyet* başta olmak üzere gazetelerde mühim bir yer tutuyor. Böylece dergilerin dar okuyucu kesiminden büyük kalabalıklara açılıyorsunuz. O kadar gündemdesiniz ki, mesela *Cumhuriyet*'te yayımlanan "Tercüme Meselesi" başlıklı bir makalenizi birkaç mecmua birden iktibas ediyor...

Gazetelerle içli dışlı oldukça, gazete mutfağını ve gazeteci mantığını da daha yakından tanıyıp kavramakta gecikmiyorsunuz. İsmail Habip'le girdiğiniz fikrî münakaşanın gazeteler tarafından değerlendirilme biçimi, bu nedenle çok da şaşırtmıyor sizi. Hatta hiçbir zaman doğrudan itiraf etmeseniz de, zaten bilinen isminizin daha fazla tanınmasına yol açtığı için gizli gizli memnunsunuz da bu durumdan. Bu tecrübeden aldığınız "gazetecilik" dersini, gerek *Sahnenin Dışındakiler*'de, gerekse *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nde ustaca kullanıyorsunuz üstelik...

Yıl 1941. Sonradan "Bursa'da Zaman" ismini alacak olan "Bursa'da Hayal Saatleri" yayımlanıyor ve ifade yerindeyse eğer küçük bir kıyamet kopuyor. Büyük kıyamet için herkes, *Abdullah Efendi'nin Rüyaları*'nı beklemektedir sanki. O da oluyor! Arkasından da, *Beş Şehir*'deki "Bursa" bölümünün ilk çekirdeği olan "Bursa'da Zaman ve Hayal Saatleri" geliyor ki bunların görülmediğini söylemek için hakikaten hayli nankör olmak gerekir. Tek eleştiri, "Şöhreti var ama kitabı yok" tarzında dedikodu diyebileceğimiz bir şey. Kitabı olan onca

isim emeklerken, sizin "kitapsız bir şair ve yazar" olarak kazandığınız başarı, kıskandırıyor elbette bazılarını.

Sene 1942. Nihayet kitap olarak yayımlanan *Abdullah Efendi'nin Rüyaları*'nın gördüğü büyük ilgi karşısında şaşırmayan bir tek siz varsınız! 1945'te *Beş Şehir* kitapçı raflarında yerini aldığında ise dönemin en önemli düzyazı ustası olarak bir kez daha tescilleniyor isminiz. Belki de siz 1946'daki "CHP Büyük Armağanı"nın Cahit Sıtkı yerine size verilmesini, en azından ikincilik ve üçüncülük için Attilâ İlhan ve Fazıl Hüsnü'nün değil sizin isminizin geçmesini isterdiniz ama insaf edin artık Hamdi Bey, CHP ödülü CHP milletvekiline verilseydi, o dönemin şartları içinde dahi orta boy bir skandal olmaz mıydı bu?

Sene 1948. *Cumhuriyet* gazetesinde tefrika edilen *Huzur*'u büyük değişikliklerle kitap haline getiriyorsunuz ve 1949'da *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi* ile birlikte yayımlanıyor. Her ikisi de o yıl en çok konuşulan ve haklarında en çok yazı yazılan iki kitap olma özelliğine sahip. Mülakatlar, röportajlar birbirini kovalıyor.[269] (*Huzur*'un ilk baskısı bir türlü tükenmiyor fakat o artık yayınevinin bir azizliği olsa gerek!)

Benim görebildiğim yahut sezebildiğim kadarıyla, sizdeki esas kırılma, Nimet Arzık'ın hazırladığı antoloji ve bu antoloji vesilesiyle kardeşiniz Kenan Bey'in yazdığı mektup üzerine başlıyor: "Kenan mektubunda, 'Senin için Fransa'da bir şey yazılmadı?' diye soruyor. Hatırıma Yalova kaymakamı geldi. Fakat en iyi cevabı bavulumun üstünde duran *Lettres Françaises*'de buldum. Orada Nâzım Hikmet'in adının Nimet Hanım'ın antolojisinde bulunmamasından şikâyet eden iki yazı vardı. Türk matbuatında benim bu antolojide yokluğum için tek bir satır bile çıkmadı. Ve galiba çıkaydı çok mânâsız bir imza ile çıkardı ki onu da istemezdim."[270]

Ne kadar ilginç ve öğretici altı satır bu! İlkin, folklorik bir

unsur da olsa, Yalova kaymakamının şöhreti o dönemde bile yeterince yaygınmış demek ki! Yalova kaymakamı bir yana, siz kendi şöhretinizden o kadar eminsiniz ki, Nimet Arzık antolojisindeki yokluğunuzun mutlaka fark edilmesini istiyorsunuz. Ancak bunun için bile şartlarınız var: Bunu dile getirecek kişi, sizin kadar değilse bile isim sahibi olmalı, mânâsız bir imza böyle bir işe kalkışmamalı! Şimdi, "Bu ne kibir Hamdi Bey" desem yine darılacaksınız bana, dolayısıyla sözünü bile etmiyorum! Ancak, "komünist komünisti tutuyor" diyen yani mekanizmanın nasıl kurulup işlediğini bilen bir insanın içerleme hakkını kendinde bulması tuhaf geliyor bana.

Kaldı ki, muhtemelen yaşlılığın da etkisiyle, "sükût suikasti" kavramını ilk kez 4 Mart 1961 tarihinde ve şiir kitabınız vesilesiyle kullanıyorsunuz: "Etrafımdaki sükût halkası âdeta bir suikast mahiyetinde devam ediyor. Şiir kitabım, şiirim hakikaten bîçâre mi? Ben biliyorum ki bu kitaptaki beş on manzume ile Yahya Kemal'den sonra Türk şiirinde en mühim işi yaptım."[271]

İnsaf edin Hamdi Bey, altmış yaşındasınız artık, hiç o yaşta "sükût suikasti" olur mu? Hâlbuki aynı günlüklerde, diğer kitaplar bir yana, "Eşik" şiirinin çok tutulduğunu gururla vurguladıktan sonra, "Şöhret yavaş yavaş geliyor gibi" diyen de sizden başkası değil ki.[272] Belki tam da burada Kaplan Bey'e sık sık söylediğiniz, "Benim bir gözüm güler bir gözüm ağlar" sözünüzü hatırlamanın yeridir.[273] Hakikaten de sık sık öyle yapıyorsunuz, bir bakıyoruz kendinizden son derece eminsiniz, bir bakıyoruz hiç de gerekmediği halde Necip Fazıl'ın, Peyami Safa'nın, Faruk Nafiz'in yahut bir başkasının sizden daha şöhretli olduğunu düşünüp kahrediyorsunuz kendinizi...

Günlüklerinizin "sükût suikasti" sözüyle yarım kalması ise sizi sadece kendi gözünüzde değil, herkesin gözünde mazlum ve mağdur konumuna sürüklemekte gecikmedi. Ayrıca

kabul edin ki, "sükût suikasti" şık ve hayli şairane bir kavram. Her şeye dışarıdan bakan bir neslin az gelişmiş çocukları olarak buna inanmakta zerre tereddüt göstermedik elbette. Yine de bütünüyle haksız olduğunuzu söylemek fazla insafsız görünebilir size. Sadece zihinlerdeki ideolojik ipotekler yüzünden o kadar pespaye bir zemin oluşmuştu ki, öne çıkanların öne çıkartılma biçimi, edebiyat varsa edebiyat adına, insanlık varsa insanlık adına utandırıyordu bizi. Bunun somut göstergelerinden biri, hiç kuşkusuz, kitaplarınızın *Dergâh* değil de *YKY* amblemiyle yayımlandığı zaman gördüğü ilgi olsa gerek. Düşünün ki bu ülke, Cemil Meriç ve Tarık Buğra'yı *Ötüken* yazarıyken neredeyse hiç umursamadı ama ne olduysa oldu, ikisi de *İletişim* yazarları arasına katılınca birdenbire keşfedildi!

Bütün bunlar ortadayken siz hangi "sükût suikasti"nden bahsediyorsunuz Allah aşkına?

15

Sevgili Hamdi Bey,

Biyografi tehlikeli bir serüven. İşin ucunda sevdiğiniz yazarı bütünüyle kaybetme riski var. Belki de bu nedenle bu ülkede biyografi en ihmal edilen türler arasında yer alıyor. İyimser yorum: hiç kimse sevdiği yazarın incinip örselenmesini istemiyor. Kötümser yorum: hiç kimsede eserle ve yazarla yüzleşme cesareti yok!

Herhalde sekiz aydır son derece yoğun bir biçimde sizinle birlikteyim. Sadece masanın başına oturduğum zamanlar için geçerli olan bir beraberlik değil bu. Sabahlarım ve akşamlarım, gecelerim ve gündüzlerim, öğlelerim ve ikindilerim tamamen size tahsis edilmiş durumda. İstinye'ye de sizinle gidiyorum, Kandilli tepelerine de sizinle tırmanıyorum. Daha geçen gün Kanlıca'da yine sizinle oturup uzun uzun Boğaz'a baktım! Rüyalarımda bile siz varsınız diyeyim de anlayın ötesini...

Bu kadar yoğun ilgi, tıpkı aşklarda olduğu gibi bir tür tükenişi de beraberinde getiriyor ne yazık ki. Tam ne zaman fark ettim bunu bilemiyorum ama öyle bir an geldi ki, eksilmeye başladığınızı gördüm. O kadar yıl özenle koruyup üzerine titrediğim Hamdi Bey görüntüsü, didikleyip deşeledikçe bir uçtan diğer uca savrulan taraflarıyla belirginleşen farklı bir şeye dönüşüyordu. Eserinizden şahsiyetinize yahut şahsiyetinizden eserinize doğru yaptığım bütün seferler, hem si-

zin hem de benim kayıplar listemi büyütüyordu günden güne. Çünkü ikisi de yıpratıcı bir süreçti ve ilkine eşlik eden merak, bir süre sonra yerini kuşkuya, hatta korkuya bırakıyordu.

Bir ara yazmayı bırakıp sadece bu meseleyi düşünmeye başladım. Neden böyle oluyordu, neden sevilen bir yazarla derinlemesine ilgilenmek, onu kaybetme tehlikesini de beraberinde getiriyordu? O kritik süreç, eserin satır aralarında gizlenen boşlukların büyümesinin tabii bir sonucu muydu yoksa şahsiyetle eser arasında bağlantı kurdukça ikisi birden mi kan kaybediyordu? Bu tür riskli sorulara net ve doyurucu bir cevap bulabildiğimi söylemem mümkün değil ne yazık ki.

Sonucun böyle olacağını baştan görebilseydim yine de bu işe kalkışır mıydım? Bunun ne kadar kritik bir soru olduğunun siz de farkındasınız elbette. Bu sekiz aylık süreç boyunca, sizden o kadar çok şey öğrendim ki, şu dakikadan itibaren bütün kitaplarınızı yeniden okumaya kalkışsam, eminim ki, bir o kadarını daha öğrenebilirim. Bazı yazarlar böyledir zaten, ne zaman kapısını çalarsanız çalın, eli boş dönmezsiniz, bazıları da cimridir, küçük bir bilgi kırıntısı için bile kendinizi hayli zorlamanız gerekir...

Sizin cömertliğinizin kaynağı, hocanız Yahya Kemal kadar, bir anlamda ondan öğrendiklerinizin uygulaması gibi görülmesi gereken kendi hocalığınız olmalı. Tabii bir de mahrumiyet içinde geçen koca bir çocukluk dönemi ile Mütareke yılları var. Mütareke'yi İstanbul'da bütün bilinciyle yaşayan bir insanın, bilhassa bilgi konusunda kendini esirgemesi, cömert davranmayı ihmal etmesi mümkün mü? Muhtemelen sizin "sükût suikasti" sahillerine savrulduktan sonra hayli ihmal ettiğiniz bir olgu bu...

Sizden öğrenirken sizi de öğrendim! Kendini koruma içgüdüsüyle doğmuş ya da sonradan böyle bir beceri edinmiş insanlardan değilsiniz siz. Tersine, her şeyinizle o kadar ortadasınız ki, insan şaşırmadan edemiyor. Hemen her yerden size ulaşmak mümkün çünkü. Bilhassa düzyazılarınızın arasına o kadar çok malzeme serpiştirmişsiniz ki, "İnsanın kendisinden başka yazabileceği bir şey yoktur" tezi sanki sadece sizin için icat edilmiş! Romanınızdaki bir cümleyi günlüklerinizde görmek yahut denemelerinizdeki bir benzetmeyi sıradan bir kahramanınızın ağzından işitmek son derece doğal. Zaten şiir, hikâye, roman, deneme, makale, edebiyat tarihi tarzındaki bütün yazılarınızı bir büyük paranteze almak, bu nedenle hiç de zor değil. Saydam bir katedralin içinde sıkıntıyla gezinen ve Tanrı'yı gücendireceğini bildiği halde sözünü esirgemeyen eski zaman rahipleri gibisiniz Hamdi Bey.

Kitaplarınızı tekrar okurken en çok kendinizden sıkıldığınızı bir kez daha fark ettim. O kadar sıcak ve samimi bir itiraftı ki bu, garip karşılamak şöyle dursun, tam aksine, sevindiğimi bile söyleyebilirim. Kendisini çok önemseyen yahut önemsediğini sanan budalalarda hayli sık tesadüf edilen büyük boşluklar sizde yoktu. Tuhaf gelecek belki ama sınırlarınızı ve imkânlarınızı gayet iyi bildiğiniz için böyleydi bu. Dolayısıyla, tökezleyip de düştüğünüzde, "Ben şimdi neden düştüm" diye şaşırmak aklınızın ucuna bile gelmiyordu, en fazla, "Keşke bugün değil de yarın düşseydim" diye hayıflanıyordunuz bir parça...

Çevrenizdekilerin anlamadığı da sizdeki bu saydamlıktı aslında. Onlar kendilerini sürekli gizleyerek, olmadıkları bir şeyin mühim bir parçasıymış gibi davrandıkça, öfkelenip sinirlenmeniz biraz da bu yüzdendi. Çünkü ek yerlerini, dökülen teyellerini, içinde barınamadıkları kişiliklerini, rol yapma biçimlerini sürekli görüyordunuz. Sizdeki saydamlığın getirdiği sahicilik hiçbirinde yoktu Hamdi Bey ve sanırım bunu fark ettikçe daha çok kızıyorlardı size. Çok da ortaya dökülmemiş yaralı bir vicdan gibi sokaklarda dolaşan birinin rahatsız edici olmaması mümkün müydü?

Diyeceksiniz ki, "Madem öyle, bu eksilme lafı da nereden

çıktı, neden eksiliyorum nazarınızda" ve bütün itirazlarınız gibi haklı bir itiraz olacak bu da. Sizin bilhassa *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* ve *Huzur*'da uzun uzun anlattığınız gibi, bir insanın mahremiyetine sokulmak, bu ister sevgili, isterse sevilen bir yazar olsun, yıpratıcı bir serüven. Hem ölesiye merak ediyorsunuz o insanın ötesini berisini, hem de öğrenince büyünün bozulacağını düşünerek ürküyorsunuz. Çünkü insan çok çabuk eskiyor ve sizin bunu benden çok daha iyi bildiğinizden hiç şüphem yok...

Böyle zamanlarda, "Keşke insanın eskimesi ile eşyanın eskimesi arasında bir paralellik sergilemek imkân dâhilinde olabilseydi" diye hayaller kurduğumu da itiraf etmek isterim. Böyle bir paralellik, büyünün bozulduğu durumlara katlanmayı kolaylaştırabilirdi. Bilimin ve teknolojinin bu kadar geliştiği, milli gelirin bu kadar arttığı bir çağda bile, böyle bir tasarruf pek imkân dâhilinde görünmüyor ne yazık ki...

Zaten biyografi bunun için riskli bir alan. Uzaktan birini araştırıp yazmak belki de o kadar kayıplarla ilerleyen bir süreç değildir fakat sevdiğiniz, saygı duyduğunuz bir isim söz konusu ise manzara farklı bir nitelik kazanıyor. Bu nedenle, size yakınlaştıkça uzaklaştım aynı zamanda. Ben de tıpkı sizin gibi kendisini sakınmayan bir adam olduğum için, tehlikeyi gördüğüm halde vazgeçmedim. Sonuçta sizi bütünüyle kaybetme ihtimali olsa bile, sizi yazmak ve size yazmak benim için bir gönül borcuydu.

En trajik olan da bu karar aşamasıydı işte. Hatırlar mısınız, o gün sizi ziyarete Âşiyân'a gelmiştim. Bir süre konuştuktan sonra bende bir tuhaflık olduğunu hemen sezmiş, usta romancılara has bir eda ile, "Galiba ikimize de yazık olacak, isterseniz vazgeçin" diyerek arkanıza bile bakmadan çekip gitmiştiniz Fikret'in evine doğru.

O gün vazgeçseydim eğer doğru bir iş yapmış olur muydum, hakikaten bilmiyorum. Tekneyle Bebek'ten Kandilli'ye

geçerken, kış güneşinin altında kim bilir hangi masalın peşinde birbiriyle yarışan Boğaz dalgalarına baktım uzun uzun. Sonra başımı, Kandilli tepelerinden gölgeleri Boğaz'a düşen fıstık çamlarına, servilere, ardıçlara çevirdim. Siz hakikatinizi gizlemediğiniz halde ben neden endişeleniyordum ki? Ne olacaksa olurdu, kaybedersek birlikte kaybederdik ve belki o esnada insanı hayattan ayıran o ince ipliği de bir ucundan yakalardık...

Altıncı Bölüm

"BU PARİS BİTTİ, YENİSİNİ GETİRİN!"

1

"Ah keşke kendime ve Paris'e bu kadar geç kalmasaydım!"

Luxembourg Parkı'nın ortasındaki geniş havuzun kıyısında sıralanan tozlu banklardan birine oturup bezgin bir fısıltı halinde bu cümleyi tekrarladığı günü o kadar iyi hatırlıyordu ki, aradan geçen yedi yıl, kendisinden başka hiçbir şeyin üzerinde çalışmamıştı sanki. Şehrin kompozisyonunda, sokakların mimarisinde, bahçelerin tanziminde hemen her şey birbirini tekrarlıyor, parkın biraz aşağısındaki Sorbonne'da okuyan talebeler bile aynı geniş kayıtsızlıkla etrafından geçiyordu.

1960 Haziranının o sıcak Pazartesi ikindisinde park her zamankinden daha kalabalıktı. İri çınarların, meşe palamutlarının, ıhlamurların ve ardıçların gölgesi kendisi gibi altmış yaşına doğru yorgun adımlarla yol alanlara bir tür sığınak olurken, havuzun etrafındaki bankları ve şezlongları, bedenini sere serpe güneşe bırakan genç insanlar doldurmuştu. Sıcağa rağmen üşüyen ayaklarını, biraz da gençleri taklit ederek önündeki sandalyeye doğru uzatıp dizlerinin güneşe gelmesine bilhassa özen gösterdi. Güneş eklem yerlerinin sızısını dindirmese bile, ayak derisinin tuhaf bir biçimde soyulmasını belki bir miktar engelleyebilirdi.

Büyük bir bezginlik içinde bir önceki yılın Haziranında Paris'e gelirken yaşadığı heyecanı düşündü. Elbette altı yıl öncesiyle kıyaslanamazdı ama Paris'e gelmek bile kendiliğinden sihirli bir ifadeydi. Ancak bu durum çok sürmemiş,

İstanbul'dan bindiği uçak Roma üzerinden Orly Havaalanı'na indikten birkaç hafta sonra, hemen her şeyi tükettiğini düşünmeye başlamıştı. Bu tükenişin esasen zihnindeki o muazzam boşluktan kaynaklandığını bildiği halde, meselenin üzerine gidecek gücü de bir türlü bulamamıştı. Öyle ki, "Bu Paris bitti, yenisini getirin" çığlığı birkaç defa dudaklarının kıyısına kadar gelmiş, Concorde Meydanı'nda veya Opera'da böyle bir çığlık atarak başta kendisi olmak üzere herkesi şaşırtma arzusunu zor bastırmıştı.[274]

Seyahatin de, yer değiştirmenin de kendine göre bir yaşı, hatta kendine mahsus bir iklimi vardı. İnsan yirmi beş yaşında temas etmesi gereken dünyaya yirmi beş yıl gecikince hiçbir şeyi gereği gibi toparlayamıyor, her şeye birden yetişme telâşıyla hemen her şeyin yarım kalmasına yol açıyordu. Yedi yıl önce altı aylığına, üç yıl önce üç haftalığına gelince de benzer şeyler hissetmişti gerçi ama bu seferki tamamen farklıydı. Yaş, mevcudiyetini saniye sektirmeden doğrudan doğruya haber verirken, dizleri de haziran güneşi altında bile sızlayarak varlığını hatırlatmayı ihmal etmiyordu.

Ayaklarını önündeki sandalyeden çekerek havuzun kenarındaki insan kalabalığına dalgın dalgın baktı. Roman kahramanlarına gösterdiği özenin hiç değilse bir parçasını kendisine gösterseydi, eski ayakkabıları bu kadar toz içinde kalmaz, kısa kollu gömleğinin yakaları ne tarafa gideceğini şaşırmış gibi çapraz durmazdı. Elli dokuz yaşında bunları umursamanın veya bir de böylesine lüzumsuz meseleler için dertlenmenin anlamı yoktu. Yine de ruhunun bir tarafı, havuzun etrafında biçimli vücutları, uzun dalgalı saçları ve gürbüz göğüsleri ile güneşlenen birbirinden güzel genç kızların arasına karışmak için can atıyordu. Arzular ve ihtiraslar, insanın bedenine paralel bir biçimde yaşlanmıyordu ne yazık ki...

Hiç şüphesiz her seyahat bir tarafıyla zihnî iklim meselesiydi. Küçük bir bavul yapıp bütün Avrupa'yı dolaşma hayalleri kurduğu dönemin üzerinden neredeyse otuz beş yıl geçmişti. Oysa şimdi sadece ilaçları için bile küçük bir bavula ihtiyaç duyuyordu. Buna rağmen Paris'i yahut daha genel ifadeyle Avrupa'yı eskisi kadar umursadığı yoktu aslında. Yedi yıl önce üniversite aracılığıyla, üç yıl önce de Filmoloji Kongresi vesilesiyle yaptığı Avrupa seyahatleri, içindeki o eski ifritin ateşini söndürmese de bir hayli yatıştırmıştı. Bu iki seyahat, neredeyse bütün ömrünü zehirleyen, her fırsatta kendisini kendi gözünde küçültmesine yol açan Avrupa kompleksinin, sadece omuzlarını değil, ruhunu da çökerten ağır yükünden kurtulmasını sağlamıştı. Yeteneklerinin çok küçük bir kısmını kullanarak yerine yepyeni kompleksler yerleştirmeyi tabii ki ihmal etmemişti fakat o başka bir meseleydi.[275]

Yeni kompleksler için ihtiyaç duyduğu malzemeyi sağlayan da her iki seyahat boyunca yaptığı hayat muhasebesi olmuştu. Kendisine karşı yeterince acımasız ve zalim davranabilen bir mizaca sahip olduğundan en uç noktaya kadar gitmeyi ihmal etmemiş, oraya kadar gidince de gerekli gereksiz demeden bulduğu bütün kompleksleri sırtlamakta gecikmemişti. Hayır, o yaşa kadar yazdıklarının, okuduklarının, düşündüklerinin hiçbir anlamı yoktu. Hakikat şuydu ki, elli dokuz yaşına geldiği halde hiçbir şey yapmamış, hiçbir iş görmemiş, hiçbir eksiğini tamamlamamıştı. Bu iki seyahat, yüzüne bir çeşit ayna tutarak bu hakikatleri ta içeriden fark etmesine vesile olmuştu. Kabahatlerini tabii ki biliyordu, üstelik bu yeni bir keşif de değildi, fakat önünde vakit olduğunu düşünerek hemen her şey gibi bu hesaplaşmayı da sürekli ertelemişti. Artık yeterdi, bundan sonra bambaşka bir insan olacak, bugünden tezi yok asla kendisine mühlet vermeyecekti. Bir insan başkalarının tecrübesinden yahut yaşadıklarından medet umarak, bu hayatların bir tarafına tutunarak, böyle bir saçağın altına sığınarak daha nereye kadar gidebilirdi ki?[276]

Benzer kararları her alışında yaptığı gibi, mazeret bulmaktaki maharetini bir defa daha unutmuştu. Ancak bu sefer Yahya Kemal'in ölümü gibi asla yabana atılamayacak bir sebebi vardı. Hayatta belki de en yakın olduğu insanın ölümü, bütün mazeretlerin toplanıp önüne yığılmasına yol açmakla kalmamış, kendisini o güne kadar mevcudiyetinden habersiz olduğu bir boşluğun ortasında bulmasına da zemin hazırlamıştı. Yahya Kemal'in, hayatının temel nirengi noktalarından biri olmakla kalmayıp bütün o teatral taraflarıyla geniş bir boşluğu doldurduğunu hiçbir zaman bu kadar keskin bir biçimde hissetmemişti. Hâlbuki altı yedi senedir Yahya Kemal'den de, Yahya Kemal'in etrafında şekillenen o anlamsız içki meclislerinden de sıkılıyor, mümkün olduğu kadar Park Otel'den uzak durmaya gayret ediyordu. Yine de kendisini Yahya Kemal'in yokluğuna hazırlamayı ciddi biçimde bir kez olsun aklına getirmemişti.

Abdülhak Şinasi, 'Yahya Kemal ağırlaşmış' diye haber gönderdiğinde Beyoğlu'nda muhtelif işlerle meşguldü ve bu mesajı kelimenin bilinen anlamıyla karşıladığı için çok da üzerinde durmamıştı. Saat on bire doğru Cerrahpaşa Hastanesi'ne gittiğinde ise Yahya Kemal'in çoktan öldüğünü öğrenmiş, doktor arkadaşlarının hiçbirisine uğramadan hemen çok iyi bildiği o odaya çıkmıştı. Hayatında bu kadar önemli yeri olan insan, bütün bunlardan habersiz gibi orada öylece yatıyordu. Çenesi çoktan beyaz bir bezle bağlanmıştı ve insanı dehşete düşürecek şekilde sapsarıydı.[277]

O cansız beden muhtemelen henüz soğumamışken hemen etrafında bir istismar halkası kurulmuş ve herkes Yahya Kemal'in ismi ile oynayıp onu doğru bildiği bir tarafa doğru çekiştirmeye başlamıştı. Aslında Yahya Kemal, bilhassa son yıllarında etrafına topladığı insanlar dolayısıyla bu istismara daha o zamandan zemin hazırlamıştı. Bunu biraz da çaresizlikten ve yalnızlıktan yaptığı ortadaydı, fakat ne çıkar, o kadar lüzumsuz insan meclislerinde boy göstermeye başlamıştı ki, hakiki dostları çareyi onu kaderine terk etmekte bulmuştu. 'Hakiki dostu var mıydı o da ayrı mesele' diye düşünerek Haziran güneşinin parlaklığına inat yeniden içlendi...

Yine de asıl büyük kırılma, Yahya Kemal'in ölümünden bir ay sonra yaşanacaktı. Yahya Kemal'i Sevenler Cemiyeti ile İstanbul Fetih Cemiyeti'nin alelacele kurduğu Yahya Kemal Enstitüsü, üstadın doğum günü vesilesiyle bir gece düzenlemiş, ölüm acısı henüz taze olduğu için hemen herkes bu geceye katılmıştı. Yenilmiş, içilmiş, âdet olduğu üzere kavgalar edilmiş ve nihayet sıra Yahya Kemal'den şiir okumaya gelmişti. Bir tür ilkokul müsameresine dönüşen bu fasılda sahneye fırlayanlar, Yahya Kemal'i ne kadar çok sevdiğini herkese göstermek için bağıra çağıra şiir okuyordu. Yahya Kemal sağ olsaydı ve onların şiirlerini böyle rezil ettiklerini görseydi muhakkak ki hepsini hemen kovalardı. Ama değildi ve bunu fırsat bilen Behçet Kemal Çağlar, herkesin ortasında o güzelim *Itrî* şiirinin ırzına geçmekle meşguldü. Orhan Şaik Gökyay, şiir okuma işini tam bir tiyatro haline getirirken, Salim Rıza Kırkpınar, gençliğinde sahnede canlandırdığı 'Şaban Efendi' karakterinden bir milim ileri gidemiyor, Vehbi Eralp de kelimeleri telef etmeyi en tabii hakkı görerek ortalıkta yürüyordu. Yahya Kemal ise duvara asılı büyük bez afişin gerisinden bütün bu ahmakça gürültüye şaşkın gözlerle bakmak dışında hiçbir şey yapamıyordu... [278]

Yahya Kemal'in bakışlarından rahatsız olmuş gibi gözlerini açınca, çınar yapraklarının arasından yüzüne doğru dökülen güneş ışıklarına yakalanıverdi. Parktaki cıvıltıları da kucağına alarak üzerine doğru eğilen şehir uğultusu, nerede olduğunu hatırlamasına yardım etmekte gecikmedi, 'İçim geçmiş' diye düşündü. Yahya Kemal'in ölümünün kendi hayatında meydana getirdiği boşluğu layıkıyla görmek için Paris'e kadar gelmesine gerek yoktu elbette ancak burada

durumun daha da netleştiğini kabul etmesinin kimseye bir zararının dokunacağını sanmıyordu. Hakikat şuydu ki, son yıllarında çok fazla meclisine uğramasa bile, konuşma ihtimali bulunan yegâne insanı kaybetmişti. Onu istediği zaman Park Otel'in barında küçük, dar ve takatsiz adımlarla ancak yürüyebilen o hasta, o acınacak ihtiyar haliyle bulabileceğini bilmenin bile büyük bir nimet olduğunu ancak ölümünden sonra kavrayabilmişti...

Kirpiklerinin ucuna kadar gelen birkaç damlayı geriye iterek oturduğu yerden kalktı ve güneşi daha iyi alan bir başka banka geçti. Yahya Kemal'in gidişiyle birlikte o kadar çok şey eksilmişti ki hayatından, yerine yenisini koyabilmesi asla mümkün olmayacaktı. Yahya Kemal kendisinden daha fazla dostluğa açık, hatta kendisinden birkaç misli daha iyi bir insandı. Hiçbir zaman Yahya Kemal kadar geniş davranamadığı için hayatı büyük aksaklıklar ortasında kalmıştı belki de. Çok defa onunla konuşurken zihninde yerli yerinde duran o şaşmaz realite duygusuna hayret ettiğini, bu realite duygusuna rağmen o hayal ve şiir âlemini nasıl yaratabildiğine şaştığını bir defa daha hatırladı.[279]

Oturduğu yeni bank, havuza biraz daha yakındı. Tozlu patikada adımlarını sürükleye sürükleye şezlongların arasından geçerken uzun dalgalı saçları ve gürbüz göğüsleri ile güneşlenen genç kadınlara ihtirasını zerre gizlemeden bakmaktan kendini alamamıştı. Parkın Saint-Michel'e açılan büyük demir kapısının ardında duran Paris'in uğultusuna kulaklarını tıkamayı tercih etti. Zaten Haziran güneşinin parlak ışıkları altında yıkanan bulvar da, park gibi çok fazla değişmemişti. "Sadece insanlar değişiyor" diye düşündü, "o da dışarıdan fark edilen zaruri bir değişme, içlerinde neler olup bittiğini ise aslında hiç bilmiyoruz..."

"Galiba merak da etmiyoruz" diyerek kirpiklerini üst üste getirdi.

2

Yahya Kemal'in son yıllarda içine düştüğü içler acısı durumu gördükten sonra, şairlerin genç yaşta ölmeleri karşısında duyduğu üzüntüden vazgeçmiş, hatta bunun onlar için bir tür nimet yahut bağış olduğunu düşünmeye başlamıştı. Orhan Veli veya Cahit Sıtkı için yazdığı yazılarda, eserini tamamlama fırsatı bulamamış ömürlere yönelik bir tür hayıflanma, hatta isyan gölgesinin gezindiği apaçıktı ancak Yahya Kemal'le birlikte yaşadığı tecrübe, bu fikrin tamamen değişmesine yol açmıştı. Şairin genç yaşta ölümü, hem edebiyat hem de şiir için en makul olanıydı. Orhan Veli otuz altı, Şeyh Galib kırk iki, Baudelaire kırk altı, Haşim kırk sekiz, Verlaine elli iki yılla yetindiklerine göre bir bildikleri vardı herhalde. Edebiyat tarihinin ara sokaklarında bir lodos telâşıyla şöyle bir miktar üstünkörü gezinse, buna benzer pek çok isim daha bulabileceğinden şüphesi bile yoktu. Yahya Kemal ile Valéry'in işi neden o kadar uzattıklarını zaten bu nedenle bir türlü anlayamamıştı.

İşin hazin tarafı, Yahya Kemal başta olmak üzere bütün o çok sevdiği isimlerin her şeyi bir kenara bırakıp ölmeye hazırlandığı yaşlarda, kendisi hâlâ şiir estetiğinin peşinde koşmakla meşguldü. Aradan geçen yıllarda kendisiyle birlikte estetiğinin de eskidiğini fark ederek, artık ne gereği varsa, yeni bir şiir estetiği arayışına girmişti. Öyle ki bir ara, o güne kadar yazdığı bütün şiirlerden şüphelenmiş, "Hakikatte

hepsinde maddeyi o derinden kavrayış, onu değiştirip başka bir şey, hakiki şiirin malı yapmak eksik" dedikten sonra da eklemişti: "Sanki asıl ben ortada yokum da bir başkası, ben uyurken bu şiirleri yazmış gibi..."[280]

Birkaç ay içinde Paris'i eskitip dönülmez bir ufkun eşiğinde, daha doğrusu pençesinde olduğunu hissettikten sonra estetiğinin eskimesine şaşmak mümkün müydü? Şaşırtıcı olan, hâlâ direnmesi ve eser peşinde koştuğu tesellisiyle kendisini başka bir cephede daha eskitmesiydi. İnsanın bu yaşta aynanın önüne geçip de, "Acaba ömrüm olacak mı ve hakikaten eserim diyebileceğim şeyi bulabilecek miyim? Şiirlerim, romanlarım, hikâyelerim tamamlanacak mı" diye sorması inanılmaz ölçüde yaralayıcıydı. Sadece yaralayıcı da değil, hayli hazindi aslında...[281]

Oysa önce Ahmet Haşim, arkasından da Yahya Kemal neredeyse gözlerinin önünde yaşlanmış, pencerenin pervazına konulduğu halde solan bir geçmiş zaman karanfili gibi, ikisi de hayatiyetini her gün biraz daha yitirmişti. Zaten böyle bakıldığı zaman yaşlanmak, insanın esas maddesinden ayrılıp eskiden olmadığı bir başka şeye dönüşmesi anlamına geliyordu. Ana caddede yürüyen iki şairin belli bir devirden sonra patikaya dönüşen tozlu bir yolda nasıl tökezlediklerini, neredeyse saniye saniye takip etmişti. Ahmet Haşim esasen ihtiyar doğmuş insanlardan olduğu için, ondaki değişim o kadar dikkat çekici değildi. Ne var ki Yahya Kemal farklıydı, fizik ve zekâ itibariyle en güçlü olduğu devirlerinde tanıyıp derin bir hayranlıkla bağlandığı bu insanın, her geçen gün hem şahsiyet hem de ferdiyet halinde gözlerinin önünde erimesi, hemen her şeyi bir tür azaba dönüştürmüştü. Şurası muhakkaktı ki, zihin, en son görüntüleri en öncekilerinin yanına yerleştiriyor, bu da mukayeselerle yürüyen düşünme tarzının içler acısı durumları görmesini bir hayli kolaylaştırıyordu.

Şiirle derin bir münasebet içindeyken hayatı ihmal etmeyen yahut hayatla kurdukları bağları öne çıkartırken şiiri besleyen nehirleri geriye itmeyen şairler, günü geldiğinde bu pencereyi bir anda kapatabiliyordu. Bu biraz da iyi şairin içinde büyüyen sezginin mühim bir parçasıydı, aksi takdirde işin içinde rezil olmak da vardı. Bereket Yahya Kemal son yıllarında şiiri bir kenara bırakmayı akıl etmiş, böylece hiç değilse kendi gözünde daha fazla küçülmemişti. Belki de bunu vaktinde gördüğü için, "Yol Düşüncesi"nin başındaki

Bu defa farkına vardım ki ihtiyarlamışım,
Hayatı bir camın ardında gösteren tılsım,
Bozulmuş anlıyorum, çıktığım seyahatte,
Cihan ve ben değiliz artık eski hâlette[282]

mısralarıyla yetinmiş, sonraki yıllarında ise küçük kafiye oyunlarıyla hem kendisini hem de meclisindekileri eğlendirmek dışında pek fazla bir şey yapmamıştı.

Hâlbuki romancı için mesele hiç de o kadar kolay değildi. Bir kere şairlerle mukayese edildiğinde romancılar daha uzun yaşıyordu. Bunun sebebini, belki de romanın şiir kadar yıpratıcı bir serüven olmamasında aramak gerekiyordu. Şiirde doğrudan yaşanmışlık, romanda ise hayal perdesi önünde yazar tarafından sağa sola çekiştirilen karakterler söz konusuydu. Şair mürekkep olarak bir bakıma kanını yahut canını kullanıp üç beş mısraın yasını tutarken, romancı bildiğimiz alelâde mürekkeple üç yüz yahut dört yüz sayfa yazabiliyordu. Şairin elinde bir hançer olan kelimeler, romancının kaleminde entrika peşinde koşan günlük mutfak alışverişi kolaylıkları hükmündeydi.

Şairler umumi çerçeve itibariyle genç öldükleri için yaşlılığın yazılması işi, bir büyük ömrün tecrübesiyle birlikte yürüyen romancılara kalıyordu. Ne yazık ki André Gide, Tolstoy, Halit Ziya gibi bir hayli uzun yaşayan iyi romancılar bi-

le ihtiyarlığın insanda yaptığı ağır tahribatı bir türlü yazamamışlardı. "Yazamamışlar" ağır bir iddia olabilirdi, belki de yazmamışlardı veya yazmak istememişlerdi. Şüphesiz ki kendi sıkıntılarını dile getirmek yerine, yaşlılığın zaaflarını başkalarının üzerinden anlatmak çok daha kolaydı. Yoksa insanın günden güne eridiğini görmesi yeteri kadar büyük bir azapken, bir de onu yazmaya kalkmak herhalde tam bir işkence olurdu.

Şurası da vardı ki, romancıların hiçbiri, romanlarında anlattıkları ve anlatırken estetize ettikleri insanlar gibi yaşlanmıyordu. Tabiatıyla roman sayfalarında daha steril bir atmosfer, bazı gündelik davranışları bilerek ihmal eden bir yazı üslûbu vardı. İnsan bedeninin yaşlanması ise bu tür soyutlamaların hiçbirisine imkân vermeyecek kadar somut bir şeydi. Tolstoy da, Halit Ziya da, André Gide de her gün biraz daha eksildiklerine kendi gözleriyle şahit olmuşlardı. Yemek yemek yahut banyo yapmak gibi bazen günde birkaç kez tekrarlanan sıradan alışkanlıklar bile artık büyük bir yüktü ve belki de bir başkasının yardımına ihtiyaç duymadan yerine getirilmesi mümkün değildi. Romancılardan bunları yazmalarını beklemek, insaf hükümleri ile bağdaşabilir şeyler gibi görünmüyordu çok fazla.

Kendisi ise hem şair hem de romancı olarak ikisini de yapamamıştı ve bu durum meseleyi büsbütün içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. Hâlâ estetik peşinde koşmak neyse ne de, *Huzur*'daki Tevfik Bey yahut İhsan gibi yaşlanmadığını gayet iyi biliyordu. İmkânı olsa elbette onlar gibi yaşlanmak isterdi, ne var ki bu ihtimal dâhilinde değildi. Bir defa hastalıklar bırakmazdı yakasını, hastalıklar bıraksa bile alacaklılar fırsat vermezdi...

Tuhaf olan, beden yaşlanırken zihnin çok defa ona eşlik etmemesi, paralel bir şekilde yaşlanmamasıydı. Vücut pek çok fonksiyonunu yitirip yavaş yavaş çürüdüğü halde, zihin ve zekâ parlaklığını muhafaza edebiliyordu. Zaten asıl trajedi

de buradan çıkıyordu. Tolstoy geniş çiftliğinde, Halit Ziya konağında, André Gide ise oturduğu apartman dairesinde sadece çevrelerini değil, dünyada olup biteni de görüp anlayabiliyor fakat mesela çorba kaşığını eskiden olduğu gibi rahatça ağızlarına götüremiyorlardı. Bereket kendisi için henüz böyle bir mesele yoktu ancak Yahya Kemal'in Park Otel yıllarında maruz kaldığı sıkıntıları gördükçe, yaşlanmanın nasıl zalim bir hakikat olduğunu bir defa daha fark etmişti. Balkan coğrafyasının tabii bir neticesi olan o güçlü beden, gözlerinin önünde günden güne eridiği halde, zihni, neredeyse son nefesini verene kadar berraklığından hiçbir şey kaybetmemişti.

Kendisindeki tezatları o kadar net bir biçimde gördüğü için, hastalıklar yetmiyormuş gibi bir de bu türden meselelerle uğraşmak zorunda kalıyordu. Daha biraz önce, genç kadın bedenlerinin bütün saltanatıyla birlikte cazibe sıradağları gibi durduğu havuzun kenarından geçerken arzu ve ihtirasla kamaşan zihni bütün diriliğini kuşandığı halde, vücudu bütün bunlara itiraz etmekte gecikmemişti. Zaten son yıllarda en fazla canını sıkan da zihni ile bedeni arasında yaşanan bu mücadeleydi ve ihtiyarlığının yüzüne çarpıldığını böyle durumlarda daha derinden hissediyordu. "Ah bu yaş meselesi" diyecekti kendi kendine, "bu içimizden kendimize tuttuğumuz korkunç ayna. Hiçbir şey onun kadar zalim olamaz. Bu yamyam, bu korkunç maske hayatın her dönemecinde karşıma çıkıyor."[283]

Havuzun kıyısında güneşlenenlere, yeni bir yüzleşmeye mecali kalmamış ihtiyarlar gibi şöyle bir göz ucuyla baktı. Kadın vücudu onun için her zaman en büyük cazibe kaynağı olmakla birlikte giderek anlamını yitiriyordu. Benzer bir şeyi önceki hafta Sète'te Valéry'nin eserlerinin sergilendiği müzede de yaşamıştı. Otuz yıl önce "Deniz Mezarlığı"nı okuduğu o ilk günlerden itibaren tasavvur ettiği hayal nihayet hakikat olmuş ancak kendisi artık o eski mizaç ve bünyeden

uzaklaştığından umduğu heyecanı bulamamıştı. Hâlbuki, "Konuştuğu dile hürmet etmesini bilen asrın tek namuslu sanatkârı"nın Picasso tarafından iki portresinin yapıldığını görünce sevinecek, o çok sevdiği şairin kırk-kırk iki yaşlarında sakallı bir çehrede karar kıldığını fark edince de bir miktar şaşıracaktı ama işte hepsi o kadardı. Zalim bir melek tarafından çiğnenmiş kadar yorgun ve halsiz olduğu için ötesini çok de merak etmemişti doğrusu...[284]

3

Hastalık yahut yaşlılık gibi makul gerekçeler bir kenara bırakılacak olursa, üçüncü gelişinde Paris'te en çok canını sıkan, Fransızların insanlığa armağan ettiği iki mühim ancak bir o kadar da lüzumsuz icat olmuştu. Bunlardan ilki Mösyö Jean-Paul Sartre ismini taşıyordu, son derece gürültülü olan diğerine ise motosiklet deniliyordu. Aydınlanma felsefesinin tabii neticesi olarak kıyamet tablosu yapmaktan vazgeçen insanlık, boşluğu bir başka şekilde doldurmak için motosikletten medet ummuş gibi görünüyordu. Öyle ki, İsrafil'in suru motosiklet gürültüsünün yanında yaya kalırdı! Fransızlar bununla da yetinmemiş, muhtemelen tablonun bir tarafının eksik kaldığını görünce, oraya da bin bir emek harcayarak yetiştirdikleri ünlü filozoflarını yerleştirmişlerdi. Mösyö Sartre'dan sonra yahut onunla beraber asrın en şımarık çocuğu bu motosiklet denilen tuhaf icattı ve göründüğü kadarıyla bu münasebetsiz icadın fazla tesiri altında kalan üstadımız iyice döküp saçmıştı kendisini.

Yedi yıl önce, üstelik yine bu parkta bir grup Sorbonne talebesinin Sartre'dan söz ettiklerini duyunca heyecanlandığını biraz da üzülerek hatırladı. O zamanlar Sartre onun için hakikaten bir zirveydi ve yıllar içinde de öyle kalmıştı. Oysa önceki gün seyrettiği son oyunu, zihnindeki Sartre efsanesini yeryüzü ile aynı seviyeye indirmekle yetinmemiş, zaman zaman o seviyede tutmakta bile bir hayli zorlanmıştı.

Bu da Sartre'ın motosiklet kadar gürültücü ve faydasız bir icada dönüştürmekte gecikmemişti.

Hakikat şuydu ki, *Les séquestrés d'Altona* (Altona Mahpusları) isimli oyun, tiyatro adı altında sıkıcı bir felsefe dersinden başka bir şey değildi. Küfrün, zehirleyiciliğin, gecikmenin adı tiyatro olup çıkmıştı. Üstelik bütün bunlar yenilik ve sorumluluk maskesi altında yapılıyordu ki kendisini asıl çileden çıkartan da bu mantıksızlık ve edebî dolandırıcılık olmuştu. *Bulantı*'nın altında imzası bulunan, o kadar budalaca yerlerine rağmen büyük romanın o harikulâde yirmi otuz sayfasını, *Situation*'ları, hatta *Gizli Celse*'yi yazan bir adam, nasıl böyle aptalca bir piyesle insanların karşısına çıkabilirdi? Oyun öylesine felâketti ki, "Yarabbi, sen bizi çirkin dâhilerin şerrinden koru" demekten kendini alamamıştı.[285]

Bereket Paris'te her türlü sürprizi bir bahar dalı gibi başının üzerinde taşıyan müzik ve sinema vardı. Birkaç iyi konserle birkaç iyi film, Sartre'ın yarattığı hayal kırıklığını gidermek için sırada bekler gibiydi. Önceki gün Palais de Chaillot'da bir Beethoven konserine gitmiş ve bilhassa *Beşinci Senfoni*'nin icrasından öylesine etkilenmişti ki, kemiklerinin neredeyse çatırdadığını hissetmişti. Konser sırasında bambaşka bir kesafet kazanan dikkatleri, Beethoven'in ressamları kıskandıracak bir tarzda müzikte perspektif peşinde koştuğunu fark etmiş ve bu keşif, bezginliğinden sıyrılıp yeni bir heyecan dalgasının kıyısında gezinmesine zemin hazırlamıştı.[286]

Charlie Chaplin'in *Diktatör* filmini de yine aynı günlerde seyretmiş ama *Modern Zamanlar* kadar beğenmemişti. Hâlbuki Alman romantizmin son eseri gibi bir şey olan Ingmar Bergman'ın *Çehre*'si, bilhassa büyük fotoğraf oyunlarıyla ve ormanda sis sahneleriyle üzerinde bambaşka bir tesir bırakmıştı.[287]

Tabii bütün bunlar, artık hayallerinin şehri olma niteliğini kaybetmiş bulunan Paris'e gelirken ihtiyarlığını da yanına aldığı hakikatini değiştirmiyordu. Öyle ki, bir bavula ilaçlarını doldurduğu yetmiyormuş gibi, daha büyükçe bir bavula da hastalıklarını yerleştirmiş, eksik kalanları ise eskiden kendisine mucize gibi görünen şehre adım atar atmaz tamamlamıştı. Şimdi yanında bir bavul dolusu ilaç, birkaç bavul dolusu ilaca daha ihtiyaç duymasına sebep olacak kadar da hastalık vardı...

Nasıl olup da bu kadar çok hastalığı bünyesinde taşıyabildiğini hakikaten bilmiyordu, işin garip tarafı doktorların da bu konuda kesin bir bilgisi yoktu ve bugüne kadar, yakın dostları da dâhil hiçbiri şikâyetlerine tam anlamıyla bir teşhis koyamamıştı. Başlangıçta hemen hepsi söz birliği etmişçesine hastalık zannettiği şeylerin büyük bir kısmının sadece vehimden ibaret olduğunu söylemiş, durumun pek de öyle nitelenemeyeceği ortaya çıkınca da muhtelif biçimlerde tıbbın imkânlarını zorlamaya başlamışlardı.

Bununla birlikte tıp anlaşılmaz bir kararlılıkla direniyordu. Sadece İstanbul'daki tıp dirense hadi neyse ne de, Paris tıbbı da direniyordu. Neredeyse uçaktan iner inmez denilebilecek bir aceleyle, İstanbul'da sağlığından sorumlu bulunan Dr. Tarık Temel'in tavsiyesine uyup soluğu Prof. Jean Bernard'ın muayenehanesinde almış, o da burnuna ve kulaklarına bir müddet baktıktan sonra, ertesi sabah vakit kaybetmeden görev yaptığı hastaneye gelmesini istemişti. Hastanede ise iş radyografi, solunum testi, göğüsten alınan kanın tahlili, dört araştırma pikürü filan derken genel bir sağlık kontrolüne dönüşmekte gecikmemişti.

Hayır, Fransız tıbbı da tıpkı Türk tıbbı gibi hiçbir şeyi olmadığı kanaatindeydi, eh, yaşı dolayısıyla biraz dikkat etmesi gerekiyordu ancak onun dışında maşallah turp gibiydi. Ateş mi, o herkeste görülen şeylerdendi, böbrekleri bu kadar hor kullanmaya rağmen yine de iyi direnmişti, akciğerinin durumunu fazla merak ediyorsa neden sigarayı bırakma-

yı düşünmüyordu acaba? Karaciğer mi, o kadar içkiye boyun eğmemişti bile. Tırnaklarındaki uzun çizgiler ve ellerinin üstündeki ürpertici benekler ise ürtikerin tabii neticeleriydi, şaraba ve kahveyi hiçbir zaman hayır demeyen bir insanın, artık bunlarla barışmasında fayda vardı. Gece bu kadar sık uyanmasında da şaşırtıcı bir taraf yoktu, prostat konusunda daha hassas olması gereken bir yaştaydı çünkü...[288]

İstanbul'da da durum farklı değildi ne yazık ki, gelmeden önce Mehmet Alilerde beyaz peynir, havuç ve makarna eşliğinde rakı içmiş, ertesi gün de fakültede kuzu eti ve erişte yedikten sonra ayaklarından dizlerine doğru büyük kırmızı lekelerin büyüdüğünü fark ederek paniğe kapılmıştı. Buna rağmen o akşam Kâzım İsmail ile birlikte uskumru, peynir ve halis Trabzon yağından ıspanak ziyafetini reddetmemiş, bu da kırmızı lekeleri artırmıştı. Telâş içinde Haseki'ye koşarak kan tahlili ve endoskopi yaptırmasına rağmen maalesef bu sefer de bir şey bulunamamıştı. Buna mukabil, daha sonra ziyaret ettiği Cerrahpaşa'daki arkadaşları yakasını kolay bırakmayacak, bu kesif ilgi yüzünden, ne kadar kaldığını bilmediği ömrünün iki haftasını da hastanede harcayacaktı.[289]

Sadece bu kadarla kalsa yine iyiydi, bir de dillere destan sakarlıkları vardı. Paris'e gelmeden birkaç ay evvel sabahleyin hasta hasta kalkmış, elini şekerlik diye çaydanlığa daldırdığı için üç hafta boyunca yazı bile yazamamıştı. Hemen herkes gibi kanserden fena halde korkuyordu ama böyle giderse kansere gerek kalmayacak, kendi üzerinde çalışarak işe yarar taraflarını parça parça ortadan kaldıracaktı. Belki de bu yüzden, yatmak için Cerrahpaşa'ya gittiğinde, daha hastanenin kapısından adım attığı anda bir mucize gibi birdenbire sıhhatinin düzeldiğini hissetmişti...[290]

Bütün bunların derinde yatan birtakım psikolojik sebeplerle yakından alakalı olduğunu elbette biliyordu. Buna benzer psikolojik sebeplerin bir kısmı Paris'te karşısına "sıla hasreti"

olarak çıkıyor ve dişetlerinden dizlerine inen dayanılmaz bir sancı halinde hemen her şeyi kendi içinden görmesini engelliyordu. Önceki gün Abidinlerde, Fikret Muallâ'nın nereden bulup getirdiğini kimselerin bilmediği büyük rakıları büyük bir ciddiyetle içmişler ve arkasından da sofradaki kuru fasulyenin hem mimarı hem de mühendisi olan Güzin ile birlikte neredeyse bir saat boyunca Paris gecesini eski türkülerin buram buram hasret kokan serzenişleriyle doldurmuşlardı.[291] Eh, ne de olsa folklor bîçareliğin, sefaletin tek mükâfatıydı. Hayatın aksadığı hemen her dönemeçte pek çok saz şairinin beklemesi biraz da bu yüzdendi zaten. Bu da büyük ihtimalle keşiflerin ihtiyaçlara göre tanzim edilmesinin zorluğundan meydana geliyordu. Aksi takdirde giyotini bir Osmanlı vezirinin icat etmesi gerekirdi. Çünkü ölüm hemen her vezir için vaktinden çok önce mukadderdi ve yay kirişi ile boğulmaktansa, en azından teknik olarak giyotin çok daha rahattı.[292]

Bütün bunlar olup biterken iki detay hayatını bir başka tarafından tesiri altına almış, ifade yerindeyse eğer iki ayrı cepheden yüzüne tuhaf bir ayna tutmuştu. İlki, yine Güzin Dino'nun marifetiydi. Güzin, Fransız şair Louis Aragon'un, kötülüğü konusunda neredeyse bütün eleştirmenlerin hemfikir oldukları, *La Samaine Sainte* (Kutsal Hafta) isimli romanını pek bir beğenmiş, beğendiği yetmiyormuş gibi bir de ona beğendirmek için etrafında pervane kesilmişti. Halbuki Aragon'da onu ilgilendiren tek şey yaşıydı. Kendisinden sadece iki yaş büyük olan bu şair, bir bakıma geleceğini bugünden görebileceği bir dürbün gibiydi. Mesela, "Aragon altmış bir yaşında *Savaş ve Barış*'a özenerek *La Samaine Sainte*'i yazabildiyse, ben de o yaşta mühim şeyler yazabilirim. Belki bana ümit verecek bir şeyler yapmıştır" diye düşünmekten alamıyordu kendisini.[293] Yine de Aragon'u sevmeye çok da niyetli değildi ve zaten bu yüzden Dinolar'daki bir akşam yemeğinde Aragon'un bir başka Fransız şair Jules Superviel-

le ile birlikte kendisini beklediğini bildiği halde davete icabet etmemişti.[294] Şurası bir hakikatti ki, iki yaşlı şair arasında kendisini büsbütün ihtiyar hissetmekten korkuyordu...

Fakat onu asıl telâşlandıran *Yabancı* isimli romanı ile zihnini bir hayli sarsan Albert Camus'nün tuhaf bir trafik kazasında ölümü olmuştu. Bilhassa *Le Mythe de Sisyphe* (Sisifos Efsanesi) ile *İsyankâr Adam* kitaplarını çok sevdiği bu Cezayir doğumlu yazarın, cebindeki tren biletine rağmen arkadaşlarının ısrarıyla karayolunu tercih etmesi ve vaktiyle "en trajik ölüm" diye nitelendirdiği trafik kazasına kurban gitmesi herkesi şaşkına çevirmişti. Fransız edebiyat çevreleri ve gazeteler henüz kırk altı yaşında olan Camus'nün başına gelen tuhaf kazayı didik didik ediyor fakat dişe dokunur bir şey bulamıyordu.

Camus'nün büyük bir yazar ve filozof olduğu muhakkaktı. Güzel bir üslûbu vardı ve sağlam bir felsefi görüşle bu üslûbu besliyordu. Fakat Camus'yü Camus yapan, kıymetlere ilişkin iç harbi kendi bünyesinde yaşamasıydı. O, ruhunu muharebe meydanı haline getirmiş nadir isimlerden birisiydi. "Yabancı" kavramını bütün dünyaya kabul ettirmiş, savaştan bezen zihinleri biraz da bu kelimenin şefkati yeniden şekillendirmişti. Ölüm haberini alınca, birkaç ay önce onunla bir kahvede karşılaştıkları günü hatırlamıştı. Gidip konuşmaya yeltenmiş ancak başı fazlasıyla kalabalık olduğu için fırsat bulamamıştı. O da en fazla beş dakika kaldıktan sonra kalkıp gitmişti zaten. O gün mühim bir fırsat kaçırdığını anlaması için, trafik kazası haberini alması gerekecekti...[295]

Güneşte iyice ısınan dizini kendine doğru çekerken, havuzun kenarında sere serpe güneşlenenlerin Albert Camus'nün ölümüyle ne ölçüde ilgili oldukları düşünmekten alamadı kendisini. Muhtemelen kendisi öldüğünde de birileri istifini bozmadan güneşlenmeye devam edecekti. Tabii mevsim müsait olursa!

4

Hayat belki de Danimarka Krallığı'nda çürümüş bir taraf bulunduğu için hakikaten tuhaftı veya Danimarka Krallığı'ndaki çürümüşlük hayatı giderek daha tuhaf bir hale getiriyordu. Artık birbirlerini umursamayan insanların sayısının büyük bir hızla çoğaldığı cemiyetlerde bilhassa dikkat çeken bu durum, doğrusu bu ya, hep birlikte yaşandığı için çok da rahatsızlık vermiyordu. Şiire, resme, müziğe yahut mimariye dair herhangi bir tesadüfün bir insanı diğerine eski kudretiyle götürmediği durumlarda bu çürümüşlük, neredeyse gözle görülür bir şekilde eşyaya da sirayet ediyordu. Yine de söz konusu çürümüşlükten eşyanın hissesine düşeni alma biçimiyle insanın payını sahiplenme alışkanlığı arasında büyük bir fark vardı: İnsanın bulunduğu yerden birkaç basamak birden aşağıya düşerek kendisini daha da sefilleştirmesi coğrafyaya da, tarihe de, astronomiye de, hatta arkeolojiye de uygun bir seyir izliyordu.

Aslında mesele, sistem halinde bir estetiğe inanıp inanmama bahsinde düğümleniyordu. Belki de bu yüzden kendisi, estetiği sistematik bir zihinle kavrayanlarla, kavradıkları herhangi bir estetiği sistematik hale getirerek benimseyenler arasında bir yerde duruyordu. Hakikat şuydu ki, sistem halinde bir estetiğe hiçbir zaman inanmamış, herhangi bir teorinin küçük bir dişlisi haline gelmemek için didinip durmuştu. Çünkü ister resim, ister musiki, ister mimari bir ya-

pı, isterse bir edebiyat parçası olsun her eserin kendi şartları ile birlikte dünyaya geldiğini düşünüyordu. Bu derin parçalanmışlık içerisinde bir teoriyi bütünlemeye kalkışmak veya esasen bir bütünlük olan bir dünya görüşünü samimiyetle sürdürebilmek imkânsızdı. Hemen her şeyi, şurasından burasından yıpratıp yontarak kendi hakikatimize uygun hale getirmek için çırpınıp duruyor ve üstelik bunu sanatın veya insanlığın yüce menfaatleri için yaptığımız tahayyülüyle kendimizi kandırıyorduk. İnsanın en kolay kandırabileceği aptalın kendisi olduğunu söyleyen eski zaman filozofu, görüldüğü kadarıyla hiç de haksız değildi...

Luxembourg Parkı'nda, dizlerinin romatizmadan sızlayan kıvrımlarını güneşe tutarak gergin bir kanaviçe gibi ısıtmanın lezzetini yaşayan zihni, bir tür paralel kaymayla Antibes'de şahane bir villanın terasına zıplayıvermişti. Gözlerinin önünde Akdeniz'in mora çalan mavisi uzanıyordu. Daracık sokakları, sahili Çin Seddi gibi saran duvarı, uzun kumsalları, yat limanı, eski kalesi, kalenin bir ucunda gelene geçene göz kırpan feneri ve mütemadiyen değişen ışıltılı renkleriyle çok bildik bir manzaranın arkasından gülümseyen Antibes, ellerinden tutarak Antalya'daki çocukluğuna sürüklemişti kendisini. Danimarka Krallığı'nı çürüten şeyler, belki de o çocukluk yıllarından itibaren başlamış ve mizacının da yardımıyla şahsiyetini aşındıra aşındıra bugünlere kadar koşup durmuştu. Şehrin güzelliği bile ruhunun bütün girinti ve çıkıntılarını bir örümcek ağı gibi saran ufuneti dağıtmaya kâfi gelmiyordu.

Paris'teki ilk haftasında Abidin Dino'nun yeni sergisindeki tablolarının satışından sekiz yüz bin lira kazandığını öğrenmişti. Sekiz yüz bin lira, kim ne derse desin hiç de fena bir para sayılmazdı ve zaten herhangi bir Türk ressamı, müzisyeni veya edebiyatçısı bu kadar parayı henüz bir arada görmüş değildi. Tabii ki hem Abidin hem de Güzin adına sevinmiş, hiçbir kıskançlık hissine kapılmadan bu başarı ile gururlanmış, hatta bunu eşe dosta da ilân etmişti. Ne var ki, paranın azlığının da, çokluğunun da tefessüh ettirici bir tarafı vardı. Bu kadar para, bütün o sosyalistlik iddialarına ve komünistlik gayretlerine rağmen Abidin'de de tesirini yapmakta gecikmemişti. Abidin, hiç vakit yitirmeden eşi Güzin ile birlikte güney Fransa kıyılarına inerek Antibes'de şimdi terasında oturup konyaklarını yudumladıkları bu şahane villayı kiralamıştı.

Sadece bir şişesinin ücretiyle rahatlıkla birkaç aylık kirasını ödeyebileceği konyağa hüzünlü gözlerle bakarak kadehini doldurduktan sonra irice bir yudum aldı. Fransa'nın en güzel ve en pahalı konyağı boğazını yakıp midesine doğru inerken, bacaklarını önündeki şezlonga uzatmış ve tam o sırada bakışları, maviden laciverde doğru kanatlanan Akdeniz'e kilitlenip kalmıştı. Göz alabildiğine uzanan manzarasıyla villa ne kadar güzelse, Dinoların hesaplanmış dostluğu da o kadar güzeldi. Sadece terasta konyak veya şarap eşliğinde güneşi batırmakla yetinmiyor, Güzin'in satın aldığı otomobille bütün güney sahillerini de dolaşıyorlardı. Hatta bir ara Fikret Muallâ'ya bir kart bırakmak için Cannes'a kadar uzanmışlardı. "Tabii bütün sahil ışıktan kırılıyordu. Muhteşem oteller, caddeler, tatil başladığı için hırdavat tarafı gitmiş, zenginleri ve güzelleri kalmış bir kalabalık. Turizm denen şeyin kraliçesi. Bir asrın can sıkıntısı ve rezaleti ile beslenen, süslenen bir kadın. Ara sıra bir otomobilde Türkiye'dekilere hiç benzemeyen bir milyoner geçiyordu. Sinema ilanları, mağaza ışıkları, hıncahınç kahveler. Hülâsa iki gün sonra eskiyecek bir yığın şey bütün sahil şeridini doldurmuştu."

Farkındaydı elbette, öyle bir hayatın bir parçası olması asla mümkün değildi. Hâlbuki Carlton Oteli'nde sekiz gece kalabilse bambaşka bir adam olacağını gayet iyi biliyordu. Fakat bu minik arzunun bile hakikat haline gelmesi

imkânsızdı. Abidin Dino'nun banka hesabında büyümeye devam eden sekiz yüz bin liraya rağmen imkânsızdı. Sekiz yüz bin lira bir tarafa, Abidin yahut Güzin'in akıl edip de kendisine vereceği beş bin lira, bütün borçlarından kurtulmasına ve hayata yepyeni bir gözle bakmasına yol açabilirdi. Ne yazık ki hiç kimsenin böyle inceliklere ayıracak vakti yoktu.[296]

Konyağını tekrar dudaklarına götürürken, Paris'e doğru yola çıkmadan birkaç ay önce yaşadığı içler acısı bir başka durum gelmişti gözlerinin önüne. Karaciğer muayenesi için hastaneye gitmesi gerekiyordu ancak cebinde sadece bir lirası vardı. Bu yüzden hastalığını bir kenara bırakıp parasızlığıyla boğuşuyor, meseleyi nasıl çözeceğini bir türlü bilemediği için de kendi içinde küçülüp duruyordu. Parasızlığı da tıpkı bazı hastalıkları gibi hemen hemen hiçten başlayarak büyümüş, nihayet bütün mevcudiyetini tesiri altına almıştı. Etrafı alacaklı ile doluydu ve cebinden şiirler yerine borç senetleri dökülüyordu. Umutsuzca yaptığı her çırpınış yeni bir borca daha sebep oluyor yahut da zihninde taşıyıp durduğu bir yığın edebi projeden birini daha satmak zorunda kalıyordu. Masasının üstü kadar kafasının içi de bir proje mezarlığı gibiydi. Ne var ki bütün bunlar zerre işe yaramıyordu. Mesele çözülmek yerine her geçen gün biraz daha içinden çıkılmaz bir hal alırken, yakın arkadaşı Abidin Dino'nun sekiz yüz bin lirası Frank cinsinden bir ritim tutturmuş, akşamdan sabaha bir sıtma ahengiyle genişliyordu.[297]

Parasızlık yüzünden yaşadığı bîçareliğe ve sefalete kayıtsız kalan sadece Abidin ve Güzin de değildi. Birbirlerinin her türlü sırrına vâkıf olacak kadar samimiyet rüyası gördükleri Mehmet Ali ile Adalet Cimcoz da benzer bir kayıtsızlığın gölgesinde konaklıyordu. Daha geçenlerde, iki sevgili dostunun ellerine geçen parayı Anadoluhisarı'nda bir yalıyı kiralamak için harcadıklarını haber almış ve yaz akşamlarını yalının rıhtımında geçireceklerini düşünerek ziyadesiyle memnun

olmuştu. Şurası bir hakikatti ki, "Adalet ile Mehmet Ali yalı kiralamak, arkasından tefriş etmek için harcadıkları paranın birkaç bin lirasını bana verseler hem ferdî hem fikrî saadetim, hem de zihnî melekelerim yeniden yerine gelebilirdi" gibisinden bir düşünce, ne aklının ne de ayaklarının ucundan geçmişti. Hâlbuki zihninin bir tarafı yalı rıhtımında içilecek rakıların, rakılara eşlik edecek mezelerin hayalini kurarken, diğer tarafı, birkaç ay önce evde oturup çalışmasını engelleyen bir başka görüntü ile meşguldü. Evde kalamamıştı çünkü ev sahibi üst katta bilhassa işitmesini istediği sert adımlarla döşemeyi titreterek varlığını haber veriyordu. Bu zulmün sebebi, ödeyemediği kiranın tutarı olan birkaç yüz liradan başka bir şey değildi. Nasıl şimdi Antibes'deki villanın terasında, kendisini manzaranın kucaklayıcı kanatlarına bırakmak yerine borçlarını düşünerek kaygılanıyorsa, Anadoluhisarı'ndaki yalının rıhtımında rakısını yudumlarken de ev sahibinin durumunu ihtar eden adımlarının sesinin beyninin içinde yankılandığını duymaktan geri kalmayacaktı.[298]

Bütün bunlara rağmen, Mehmet Ali Cimcoz ile Sabahattin Eyüboğlu'nun, Eflatun'un *Devlet*'ini çevirdikleri için TDK Çeviri Ödülü'ne layık görülmeleri kendisini tabii ki memnun etmişti ama insanî bir zaafın görünür bir yansıması olarak da, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*'nin başındaki mukaddimenin yahut *Beş Şehir*'in benzer bir mükâfatın yanına yaklaştırılmamasına içerlemişti. Sabahattin'in ödül parası ile mobilya alacağını işittiği halde sevincinde herhangi bir azalma olmamış, bilakis, Adalet'e yazdığı mektupta, "Gidince oturacak yer bulabileceğiz" diyerek sevincini dile getirmekten geri durmamıştı. Arkasından da Mehmet Ali'ye ödülden hissesine düşen parayı ne yaptığını sorduktan sonra, o parayı da hiç değilse Adalet'e vermesini istemişti. Çünkü çeviriyi daktiloya çeken Adalet'ten başkası değildi.

Antibes'teki terasta, koskocaman bakır bir sini gibi kıza-

ran güneşin Akdeniz'in ufkuna yavaş yavaş gömülüşünü izlerken böyle şeyler hatırlamak, hem içinde bulunduğu zaman dilimine hem de maziye ihanetti aslında. Abidin'le Güzin'in terasın diğer ucundaki ahşap alınlığa yeni aldıkları bibloları yerleştirmesinden istifade ederek, elindeki boş kadehi güneşe çevirip ışığın yansımalarını gözleriyle takip etti. Muhakkak ki bir gün bu parasızlığın uzun hikâyesini de yazacaktı ancak şimdi Adalet'in istediği Shalimar marka parfümü satın alıp İstanbul'a gönderebilmek için bir miktar para bulması gerekiyordu...

Kirpiklerinin ucundaki görüntüleri bir hayli gayret sarf ederek geriye itince hâlâ Luxembourg Parkı'ndaki bankta oturduğunu ama havuzun etrafındaki gürbüz göğüslü kızlara eskisi kadar ilgiyle bakmadığını anladı. Nedense aklına bir defa daha Camus'nün *Sisifos Efsanesi* isimli kitabı gelmiş ve kendi kendine, "Ben hep yeniden başlamaya mecburum. Ben ki dikkati ilâhlaştırmışımdır, her şeyi ondan beklerim, dikkatsizim ve çabuk yoruluyorum. Gençliğimi bilmesem ihtiyarladım derdim" diye bezgin bir sesle mırıldanmıştı.[299]

Şurası da vardı ki, ihtiyarladığı için mi böyle düşündüğünü yoksa böyle düşündüğü için mi vaktinden evvel ihtiyarladığını bir türlü anlayamıyordu...

5

Memleket dâhilinde ve haricinde cereyan eden birbirinden usta ayak oyunlarına, bu ayak oyunları yüzünden örselenen haysiyetlerin tabii bir neticesi haline gelen yarım kalmış şahsiyetlere, yarım kalmış şahsiyetleriyle üniversite yahut sanat çevrelerinde uygun adım yürümeyi itiyat edinenlerin trajik ile komik arasında gezinen budalalıklarına, belli bir ihtiyat payına rağmen budalalıkların birbirini takibinde büyük bir istikrar gösteren o şaşmaz ihtirasa, esasen içi boşalan veya sadece basit bir şöhret arzusundan ibaret bulunan bütün o ihtirasların yol açtığı günübirlik cinayetlere, akşamdan sabaha fütursuzca işlenen cinayetler cumhuriyeti hüviyetiyle de tarif edilebilecek bir memleketin tuhaf bir kararlılıkla kendi içinde ve dışında yaşamaktan usanmadığı sefilliklere, Victor Hugo merhumu günde birkaç defa yerinden yekindirecek sefilliklere rağmen memnun olmadıkları hayatlarını sadece mâziye bakarak ve bu bakışın en makul ve meşru uzantısıymış gibi maziyi suçlayarak düzeltebileceklerini sanan üçkitapokuyupikifilmgörmüşdörttiyatroizleyipaltısergigezmiş büyük şair ve büyük muharrir ve büyük filozofların sebilhane bardakları gibi Beyoğlu barlarına dizildiği İstanbul akşamlarına, İstanbul akşamlarının kıymetini asıl Misak-ı Milli sınırlarının dışına çıkınca kavrayan ve daha ilk gurbet gecesinde kurufasulyapilavcacıkpatlıcanmusakkaenginarlakerdataratorrakı rüyası gören ama Batılı Batılı gezinmeyi de kimseye bırak-

mayan riyakârlıklara rağmen bu kadarı aklına bile gelmemişti. Toprak bereketli, ahali bu bereketin yüzünü kara çıkarmamaya ant içmiş gibi kabiliyetliydi fakat yine de şaşırmış, şaşırmakla kalmayıp midesindeki ülseri, böbreklerindeki ürtikeri, akciğerlerindeki bronşları görünmez hale getiren siyah lekeleri ve hatta prostatını unutarak bir hayli sinirlenmişti de.

Yapılan işi abes kelimesiyle tarif etmeye kalkışmak, sadece abesle iştigal etmek olarak kalmaz, muktebes kelimesinin de eski münakaşaların arasından sanki hiçbir şey değişmemiş gibi çıkıp gelmesine yol açabilirdi ki zaten bu anlamda herhangi bir değişimden söz etmek çok da kolay sayılmazdı. Bîçare ve uydurma bir zarafetin arkasına gizlenen hemen her şey gibi, haysiyetin yahut şahsiyetin de kendisine göre bir hafızası olduğunu umursamayan Şark veya köylü kurnazlığı sahnedeki yerini almıştı bile...

Şarklıların Şark kurnazlığıyla kurdukları münasebetin izahı için Garplı mütefekkirlere başvurma mecburiyeti hayli ironik görünse de elzemdi. Çünkü Şark kurnazlığını izah etmeye çabalarken bile Şark kurnazlığına başvurmak, memleketin vuzuhtan nasibini almamış ufuklarında sıradan bir meseleydi. İşin güzel tarafı, bütün bunların edebiyatçılar tarafından edebiyat adına, ressamlar tarafından resim adına, müzisyenler tarafından müzik adına, profesörler tarafından ilim adına, nihayet siyasetçiler tarafından memleket adına yapılmasıydı. Durum böyle olunca, eşyaya yahut aynaya akseden görüntüdeki para kazanma hırsının, başkalarının omuzlarında yükselme aşkı yahut ucuz yoldan şöhret gibi artık çok da yadırganmayan kenar süsleriyle birlikte bir araya gelmesi kimseyi şaşırtmıyordu.

Bu tür perendebazlıklardan uzak kalabilmek için sığındığı Paris'te bile kendisini bulup rahatsız eden adamın ismi Ali Püsküllüoğlu idi. Kimdir, nedir, ne yer, ne içer, kimlerle konar, kimlerle göçer bilmediği bir zattı ancak anlaşılan ucundan bucağından edebiyatın kara sularına girmiş, hakiki edebiyatçılar gibi bin pişman olmak yerine seçtiği sahili de beğenmişti. Altmış yıla yaklaşan hayatında, kabiliyeti az, merakı fazla bu tür insanlardan çektiğini kimseden çekmemişti zaten. Demek ki çile çektirme sırası şimdi Ali Püsküllüoğlu isimli beyefendideydi. Bir antoloji hazırlamış, büyük bir yaratıcılığın şaşırtıcı tezahürü olarak ismini de "Edebiyatımızın 4 Ahmet'i" koymuştu. Edebiyatımızda Ahmet'ten, Mehmet'ten, Mustafa'dan, Orhan'dan, Kemal'den geçilmediği için isimlerini de kocaman harflerle herkese duyurmayı ihmal etmemişti elbette: Ahmet Haşim, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Muhip Dıranas ve tabii ki Ahmet Hamdi Tanpınar!

Eh, Türkiye gibi bir memlekette yaşamak mecburiyetinde kalan insanların bu tür tuhaf sürprizlere alışık olması icap ederdi ve esasen kendisi de bu hususta bir hayli tecrübeliydi. Edebiyat Fakültesi, Güzel Sanatlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve nihayet Narmanlı Yurdu akşamları, görülmesi gerekenlerin mühim bir kısmını görmesine zemin hazırlamıştı zaten. Bir de ismine edebiyat dünyası denilen kerameti kendinden menkul bir başka kâinat vardı ki, diğerlerine rahmet okutmakla kalmadığı yetmezmiş gibi, üstüne birkaç kez abdest tazeletiyor yahut istavroz çıkartıyor ama yine de sadece eşikte gezinebiliyordu...

Bütün bu tecrübelere rağmen Ali Püsküllüoğlu'nun yaptığına bir başka ad, bir başka sıfat, hatta gerekirse bir başka zincirleme isim tamlaması bulmak gerekiyordu. Çünkü Ali Bey, *Edebiyatımızın 4 Ahmet'i* isimli antolojisine, muhtemelen hayranlığından, kendisinden tam on dokuz şiir almıştı. On dokuz şiir ise o güne kadar yayımlamaya değer bulduklarının neredeyse tamamı anlamına geliyordu. Üstelik Püsküllüoğlu bununla da yetinmemiş, kendi şiirlerinin bulunduğu bölüme üşenmeyip bir de isim koymuştu. Bir hayli uğraşılıp didinildiği her halinden belli olan bu bölüm, "Ne içinde-

yim zamanın...” başlığını taşıyordu ve Püsküllüoğlu, herhalde daha fazla ayıp olmasın diye mısraın devamını kullanmamıştı. Buna ise belli standartların bulunduğu medeni memleketlerde, düpedüz hırsızlık, dolandırıcılık yahut en hafifinden fikrî tecavüz deniliyordu.

Şurası da vardı ki, kendisi Paris yollarına düşmeden önce Yeditepe Yayınları'nın sahibi Hüsamettin Bozok'a şiir kitabının haklarını bin beş yüz liraya satmıştı. *Hürriyet* gazetesi sahibi Sedat Simavi'nin Yahya Kemal'e takdim ettiği para bir kenara bırakılacak olursa, bin beş yüz lira, o yıllarda da, o yıllardan sonra da, muhtemelen bir şiir kitabı için ödenen en yüksek telif ücretiydi. Kitap bastırmaya razı olmasının sebebi de paradan başka bir şey değildi zaten. Paranın bir kısmı ile borçlarının hiç değilse küçük bir bölümünü kapatacak, bir kısmını da kız kardeşine ve eniştesine verecekti. Belki bir de şöyle ağız tadıyla bir yemek yiyip rakı içmeyi düşünüyordu ama o bunları düşünürken çıkmamış kitabın parası bitmişti bile!

Kitabın neşrinin kâğıt üzerinde de olsa karar altına alınması, tabiatıyla bir hayli telâşlandırmıştı kendisini. Herhangi bir şiirin yazılıp bittiğine bir türlü karar veremiyordu ve doğrusu istenirse verilebileceğine de kani değildi. Bu biraz da Yahya Kemal'den tevarüs ettiği bir alışkanlıktı. Üstadın mısraları aylarca, hatta yıllarca herkesin dilinde gezinir ama şiir bir türlü bitmezdi. Bunu da makul karşılamak gerekirdi, çünkü insanın şiirle münasebeti, şiir gelirken yahut giderken farklı oluyordu. Bir mısraın üzerine sabahın aydınlığında eğilmekle, gecenin karanlığında eğilmek arasında mühim farklar vardı. Bugün beğendiği bir mısra, birkaç gün sonra en büyük pişmanlıklarından birisi haline gelebiliyor, bazen de tam tersi bir atmosfer, içeriden başlayarak hemen her yeri kaplayabiliyordu.

Paris seyahatini, biraz da şiirleriyle uğraşmasına fırsat verecegi için istemişti. Bir yıl boyunca bir türlü bitmesine müsaade etmediği şiirleriyle meşgul olacak, belki birkaçını insan içine çıkabilir hale getirip birkaç da yeni şiir yazabilecekti. Bu ise dönüşünde gönül rahatlığı içinde olmasa bile “Artık yeter” diyerek kitabı Hüsam'a teslim etmesi anlamına gelecekti. Ne var ki Ali Püsküllüoğlu'nun Ahmetleri kendisininki kadar Hüsam'ın da canını fena halde sıkmıştı. Zaten kitaptan kendisini haberdar ederek durumu protesto etmesini isteyen de Hüsam'dan başkası değildi.

Durum hakikaten tuhaftı. Kendisi şiir kitabını biraz daha geciktirmek için her fırsatta Hüsam'dan zaman talep ederken, adamın biri çıkıp bütün planlarını altüst etmişti. En ciddi antolojiye bile bir şairden, üstelik henüz kitap neşretmemiş bir şairden on dokuz şiir alındığı görülmüş şeylerden değildi. Memlekette herhangi bir hususta medeni bir ölçü bulunsa, Püsküllü Bey'in cesareti sadece rezalet kelimesi ile tarif edilebilirdi.

Şurası muhakkaktı ki, Yahya Kemal bir kenarda tutulacak olursa şayet, kitap neşretmeden meşhurlar arasına katılmış tek şairdi ve bunun sebebini biraz da yaşadığı çifte hayatta aramak gerekiyordu. Bu çifte hayat, şiirleriyle arzu ettiği ölçüde meşgul olmasına bir türlü imkân tanımıyordu. Tabii ki bunda dilinden düşürmediği şahane tembelliğinin ve kendisini hakikaten hür görememekten gelen bir sıkışmışlığın da payı vardı. Zaten bu yüzden Paris'ten yazdığı hemen her mektupta Hüsamettin Bozok'a haber gönderiyor ve şiir kitabının neşrini en azından kendisinin dönüşüne kadar tehir etmesini istiyordu.

Hiç şüphesiz şiirde neler yaptığını biliyordu ama yapmak istediklerini de hiçbir zaman unutmuyordu. Eğer hocalık bu kadar vaktini almasaydı ve sadece şiirle meşgul olabilseydi, şiir tasavvurlarının bir bölümünü daha hakikat haline getirebilirdi. Paris'te geçirdiği bir sene, dille olan ünsiyetini yeni-

den tazelemiş ve dilin imkânlarına bambaşka bir gözle bakmaya başlamıştı. Fakat ne çıkar, tam da bu esnada Püsküllüoğlu zuhur etmiş, bütün tasavvurlarını altüst ederek belirgin bir bezginliğe sürüklenmesine zemin hazırlamıştı.[300]

Ali Püsküllüoğlu'nun fırsatçılığı, bir defa daha Yahya Kemal'in başına gelenleri hatırlamasına yol açmıştı. Ancak hiç değilse Yahya Kemal'in sağlığında böyle bir rezilliğe kimse teşebbüs etmemiş, en azından ölümünü beklemişlerdi. Tarık Temel'e yazdığı mektupta, büyük bir üzüntü ile "Yahya Kemal'den sonra şimdi sıra bana geldi. Ölümümü bekleseler bari" diye hayıflanmaktan kendini alamayacaktı.[301]

6

Bir sigara yakarak bakışlarını havuzun kenarında güneşlenen dünya nimetlerine çevirdi. Arzuyu ve arzu ile birlikte serpilen bütün detayları bir nevi ermişlik tecrübesi gibi kabul eden tarafları, aradan geçen yılların bütün çabasına rağmen çok da fazla yıpranmış sayılmazdı. Buna mukabil, yalnızlığın hakiki terbiyesinde ruhunun asıl macerasını yapmış, o yalnızlığın külfetini nimet haline getirip ahlâkî bir eşiğe kadar gelmiş insanların arzu ile hesaplaşması daha farklı oluyordu. Yahya Kemal'in usanmadan tekrarladığı biricik tavsiyesine rağmen, hayatını ve eserini meydana getirmek gayesiyle kendisine mühlet vermeyi sürekli ertelediği için fırsat denilen şeyi ancak uzaktan tanıyor, yanına yaklaşınca da avuçlarının arasından nasıl kaydığına bir türlü akıl erdiremiyordu. Şimdi romatizmalı dizlerini, prostatlı böbreklerini, görme gücünü her gün biraz daha yitiren gözlerini, takma olduğu her halinden belli dişlerini sürükleye sürükleye havuzun kenarına biraz daha yanaşıp gözüne kestirdiği kızlardan birisiyle sohbete başlasa, muhakkak ki başına yine aynı şey gelecek, bir müddet sonra hem kızdan hem de kendisinden sıkılacaktı. Hâlbuki İstanbul eylüllerinden bir armağan gibi zihnini kuşatan sarısabır tesbihlerinin ışıltısını her hatırlayışında, gözlerini bir başka kâinatta açma imkânını yeniden buluyor, kendisini ruhuna çekidüzen verebilecek her türlü maceraya zannettiğinden daha hazır hissediyordu.

Ne var ki asıl mesele bu değildi. Bazen bir tel kopuyor ve ahenk ebediyen kesiliyordu; bazen de ahşap bir konağın sofasında unutulmuş bir piyanonun tuşuna görünmez bir el dokunmuş gibi ağır bir nota, ruhunun duvarlarına itina ile astığı hatları, barikatları, aşkları, arkadaşlıkları, eski halıları, bir parça Boğaz manzarasını, iyice yıpranmış kilimleri, bakır mangalları, lâke cildinde kendi halinde uyuyan Hamdullah elinden çıkma bir Kur'an'ı, Matisse, Miró, Bonnard kopyalarını hızla geçip ayaklarının dibine yığılıyordu. Yedi sekiz hastalığın birden işgali altında bulunan vücudu bir yana, bir o kadarını gönüllü benimseyen ruhu da yine iyi direniyordu.

Hayli bezgin iki kol hareketiyle uyuşan parmak uçlarına bir miktar kan gönderdi ve kireçlenmiş omuzlarının yardımıyla bir elini keskin güneş ışığından rahatsız olan gözlerine gölgelik haline getirdi. Hemen arkasından da üç metre ilerisinde ayakta duran ve gözleri ay ışığı vurmuş koyu defne yaprağı gibi parlayan gürbüz göğüslü kıza bakarak, Lolitacılığın da kendine özgü bir mantığı bulunduğunu düşündü. Hayır, kendisinin Lolitacılığı ayıplamasına imkân yoktu. Ayıplamak bir yana, tıpkı şu karşısındaki kıza bakarken hissettiği gibi, bir mânâda mütemadiyen içinden bir şeyler akıp gidiyordu. Buna karşılık, yaşlanmaya paralel bir biçimde insanda haysiyet fikri de bir başka anlam kazanıyordu. Önceki gece sinemaya gitmek için otelden çıktığında "muhacir kuş" cinsinden yumurta gibi bir Lolita'ya rastlamıştı. Kız yanına yaklaşıp da adres sorunca, ilkin tabii bir refleks halinde kendi kaldığı otelin adresini vermeyi düşünmüş; arkasından da, muhtemelen zihnini bir anda işgal eden hayli sinematografik görüntülerden utanıp sokağın başına kadar götürdüğü Viyanalı genç kıza yolunu tarif etmekle yetinmişti. Kendisine hak verdiği nadir anların birindeydi, "Şöyle adamakıllı bir aşk harikulâde bir imkânlar manzumesi olmaz mıydı" diye düşündü. Ne yazık ki kimsenin "Haydi" dediği yoktu...[302]

Koyu defne yaprağı gibi parlayan gözler hâlâ karşısındaydı ama kendisine bakmadığı o kadar açıktı ki, "Paris'te çok boş günler geçiriyorum. Burada yalnız gözümle yaşayabilirim. Bunu yapamıyorum. Çabuk ve korkunç bir çabuklukla hülyaya kaçıyorum. Daima birkaç ay ötede hatta birkaç sene ötede yaşıyorum. Hülyaya sarf ettiğim saatleri çalışmaya sarf edebilsem" diye hayıflandı.[303] Hayır, artık hiçbir fikrin üzerinde ısrarla duramıyordu, gümüş gecelerin gergefinde dokunmuş gibi ışıldayan hemen her şey, bir parça dikkatten sonra çürük bir tahtaperde sabırsızlığıyla dağılıyordu. Dikkatini besleyen düğümler sanki görünmez bir el tarafından çözülmüş, o düğümlerin yerine birkaç fırça darbesiyle tuhaf bir Paris ikindisi çizilmişti.

Garip olan şuydu ki, İstanbul hariç, bir tarafıyla Akdeniz'e temas edebilen bütün memleketlerin ikindileri arasında gözle görülebilecek kadar belirgin benzerlikler vardı. Bu benzerlik güneş ışığının ritmik hareketleriyle başlıyor, uzayan gölgelerin bir köşesine sığınan insanların bir ibadet telâşıyla sağa sola kaçışmasına inat kendisini tekrarlıyordu. Günün bir kadın nefesinin mucizevî ılıklığında akşama hazırlandığı saatlerde nedense aklına hep birbiri peşi sıra yaşadığı devirler geliyordu. Altmış yıla yaklaşan hayatında Meşrutiyet, Mütareke, Cumhuriyet ve Demokrasi devirlerini görmüştü. Buna okuyarak ve duyarak öğrendiği Tanzimat ve Abdülhamit devirlerini de ilâve edince, birbirine incecik ipliklerle bağlı altı devri idrak ettiği söylenebilirdi. Dolayısıyla, aziz vatanda işlerin nasıl başladığını ve nasıl her şeyin bir Akdeniz gevşekliğinin kucağına usulca terk edilerek sürüncemede bırakıldığını gayet iyi biliyordu. Türkler gibi başlamaya kimsenin itirazı yoktu ancak Almanlar gibi devam edip İngilizler gibi bitiremedikten sonra onca emek ve zaman, harcandığıyla kalmak dışında bir anlam ifade etmiyordu. Şurası bir hakikatti ki, üniversite, sokak ve siyaset sadece bu sahada akla dur-

gunluk veren geniş bir işbirliği içindeydi.[304]

Belki de bütün bunların gerisinde, tesadüfen başarı kazanmış insanların kendilerini kaderin karşısında hem efendi hem de köle olarak görmelerine yol açan o ikili idrak zinciri yer alıyordu. Kaderin mutlak hâkimiyeti altında çok dar bir faaliyet alanına sahip bulunduklarını düşünenler, adımlarını biraz daha pervasız attıkları için ortaya nonfigüratif zarafetinde bir sürü şaşırtıcı manzara çıkabiliyordu. İkinci grupta yer alanlar ise idrak zincirinin birkaç halkasını birden büyük bir rahatlıkla kırmaktan çekinmediklerinden her günü bir başka zafer veya şenlik havasında yaşayabiliyorlardı. Hâlbuki asıl mesele, insanın kendi hayatına istikamet verecek hakiki fikri bulabilmesiydi. O zaman kaderle kurulan münasebet de belki farklı bir anlam kazanacak ve idrak zinciri yoluna devam edebilecekti...

Yedi yıl önceki o ilk seyahatinde Paris'e gelirken kendisine mahsus bir fikir ve hayal dünyasının içinden bakıp konuştuğunu ve o dünyada bir koza ördüğünü düşünüyordu. Bir bakıma, kendisini ayakta tutabileceğine inandığı ne varsa bavuluna yerleştirmiş ancak sokağa adım atar atmaz her ikisinin de gözlerinin önünde dağılıp gittiğini görmüştü. Fikir zannettiği şeylerin hemen hepsi, esasen Avrupa'dan ödünç alınmış ve zaman içerisinde şöyle veya böyle memleketin iklim şartlarına ve zemin kaymalarına uydurulmuş şeylerdi. Bu ise o güne kadar gerçek fikir zannettiği kırıntıları daha da dayanıksız hale getirmekle kalmıyor, o yaşa kadar itina ile kurduğunu düşündüğü dünya, hakiki fikirle ilk temasta içi boş yaldızlı sembollerden ibaret bir palyaçoya dönüşüyordu. Geldiği yerde, zaruri olanın ahlâkla, ahlâkın fikirle, fikrin kâinata hakiki çehresini kazandırmakla hiçbir bağlantısı yoktu ne yazık ki.

Tahayyül dünyası için de durum pek farklı değildi. Daha uçakta, kendisinin bitmez tükenmez hayallerini besleyen ayrıntıların Avrupa'da zaten yaşandığını fark etmişti. Üçüncü defa kendisini Paris kaldırımlarında bulduğunda ise sadece artık anlamını kaybeden hayallerinden vazgeçmekle kalmamış; yeni hayaller kurabilecek yaşı bir hayli gerilerde bıraktığı gerçeğini de keskin bir acıyla birlikte zihninde gezinirken görmüştü. İki taraftan birden cinnetini kuşanmaya hazırlanan her insanda ortaya çıkan ruh hali, kısa sürede onu da tesiri altına almış ve kendisini geniş bir kayıtsızlığın kıyısında bulduğu halde üzerinde durmamıştı. Şüphe mi var, aslında hiçbir şey yerli yerinde değildi...

Tabiatıyla bu çift taraflı idrak rüyalarına bambaşka şekillerde yansıyordu yahut gölgesinde veya dizinin dibinde ömürler eskitilmiş fikirler olmayınca rüyalar da tamamen farklı bir nitelik kazanıyordu. Mesela, Paris'e geldi geleli, denebilir ki bir defa olsun şöyle polisiye romanlardan geceye sıçramış dört başı mamur bir macera rüyası görmemişti. Dört başı mamur olmak bir tarafa, iki başı mamur bir rüya gördüğü bile söylenemezdi. Nedense bütün rüyaları kaybetmek üzerineydi ve kayıplar hanesine sevdiği bütün şeyler dâhildi. Bir de hayatının ve zihninin ayrılmaz bir parçası olan sefalet manzaraları söz konusuydu. Freud her ne kadar tam tersi bir paralellik kursa da, yaşadığı sefalet bir bakıma film kareleri halinde rüyalarına aksediyordu. Kendisini son zamanlarda iyi döşenmiş bir odada veya bir binada hiç görmemişti.[305]

Tam da Emirgân sahilindeki ahşap bir konağın Fransız stili donatılmış geniş bir koridorundan şaşkınlık içinde geçerken, ayağı İran işi ipek bir halıya takıldığı için gözlerini açıverdi. İçi geçmiş olmalıydı. Tozlu kirpiklerini kırpıştırarak şaşkın şaşkın çevresine baktı ve birdenbire nereden çıktığını bilemediği bir dehşet duygusu içinde Paris'e geldiği günden itibaren vaktini polisiye roman okuyarak geçirdiğini hatırladı. Çok kısa bir sürede on yedi cilt Fransızca, sekiz cilt İngi-

lizce olmak üzere yirmi beş polisiye roman okumuştu. Başlangıçta Fransızcasını ve İngilizcesini geliştirmek amacıyla başladığı bu seyahat, kitaplarla ilgili diğer bütün maceraları gibi kısa sürede kendiliğinden bir başka nitelik kazanmakta gecikmemişti. Öyle ki, bir defasında İspanya'dan dönerken trende herkesin polisiye roman okuduğu ortaya çıkınca önce birbirlerine gülümsemişler, daha sonra da kitapların bitmesini sabırla bekleyerek değiş tokuş yapmışlardı. Polisiye meraklılarında böyle bir dayanışma ruhu mevcuttu fakat bu ruh hiç de hayra alamet değildi. Bu tür tuhaf düşkünlükleri olan insanların, babaları ile meselelerini çözememiş ve o devrede kilitlenip kalmış çaresiz çocuklar olduğunu söyleyen Freud yoksa haklı mıydı?

Bunu düşünür düşünmez gözlerinin önüne bütün berraklığıyla 1916 yılında Kerkük'ten Antalya'ya giderken babasından yediği okkalı tokat gelmişti. Henüz on beş yaşındaydı ve delikanlılığa adım atmanın bütün belirtilerini ruhunda ve bedeninde taşıyordu. Antalya girişinde denizi görünce bütün aile arabadan inmiş, o da, artık aklına nereden estiyse, babasının revolverini alıp havaya bir el ateş etmişti. Eşinin ölümünü bir türlü unutamayan ve çocuklarına gülmeyi bile yasaklayan babası bunu görünce yanına gelmiş ve o iri tokadını suratına indirmişti. Belki de o ağır tokat, polisiye merakının ilk kıvılcımlarının çakmasına sebep olmuştu ve şayet öyleyse Freud'a kim itiraz edebilirdi ki?[306]

7

Ada kültürünün bambaşka bir şey olduğuna dair ilk gözlemlerini, yıllar önce, Köprü'den kalkan eski bir vapur yolcularını Büyükada iskelesine boşaltırken yaşamıştı. Daha vapur iskeleye yanaşmadan hemen herkeste gözle görülebilen bir telâş başlamış, o âna kadar bütün ağırlıklarını muhafaza ederek oturan yaşlı hanımlar ve beyler birdenbire farklı bir ruh haline bürünmüştü. Hâlbuki kadınlar, pek de kısa sayılamayacak seyahat boyunca çocukların yaptığı gürültü dışında da sadece dedikodu ile ilgilenmişler, hemen karşılarında oturan tombulca dulu da, onun iki adım ötesinde Halit Ziya romanlarından fırlamış bir edâ ile etrafa ışık saçan genç kızı da gözlerinin içine baka baka çekiştirmekten çekinmemişlerdi. Erkekler ise kendilerine ayrılan geniş bölümde biraz önce memleket ve dünya ahvaline dair o iri lâfları edenler kendileri değilmiş gibi, kaptanın Heybeli'den sonra yaptığı geniş manevranın neticesinde Dil Burnu'nu karşılarında bulunca konuştukları konuyu bir kenara bırakıp kılık kıyafetlerine çekidüzen vererek pomadlı bıyıklarını biçimlendirmeye başlamışlardı. O gün o vapurun güvertesinde bütün bunları gözlemleyerek kendi nefsinde tecrübe ettiği bu telâşın sebebi, Ada hayatına yakınlaşmaktan kaynaklanan tuhaf bir tedirginlikten başka bir şey olmasa gerekti.

Üstelik bu sadece Mütareke İstanbuluna özgü bir durum da değildi. Cumhuriyet döneminde de adalara ama bilhassa

Büyükada'ya giden insanların benzer bir değişimi yaşadıklarını gözleriyle görmüş fakat sebepleri üzerinde pek fazla düşünmemişti. Dikkatini çeken bir başka şey ise adaların Yahudi, Rum ve Ermeni ahalisinin bu telâşın dışında kalmasıydı. Onlar belki kendilerini adaların yerlisi kabul ettikleri için veya koca toplumun kıyısında zaten bir adalı disipliniyle yaşamak mecburiyetini zihinlerinin bir parçası haline getirdikleri için bu geniş galeyandan çok fazla etkilenmiyordu.

İşin tuhaf tarafı şuydu ki, biraz önce vapurun güvertesinden yahut pencerelerinden sarkan insanlar, karaya ayak basar basmaz şehre ilk defa gelen köylülerin acemiliğine bürünerek nasıl adım atacaklarını şaşırıyor, hatta sık sık tökezliyordu. Kalabalığı bütünüyle görebileceği bir köşeye çekilerek birkaç defa bu garip acemiliği şaşkın gözlerle dışarıdan izlemiş, hatta, "Ben de o kalabalığın içindeyken aynı şekilde mi davranıyorum acaba" diye endişelenmeyi de ihmal etmemişti. Çünkü İstanbul'un varlıklı ailelerine mensup bütün bu insanlarda değişen şey sadece yürüyüş değildi; mecburi bir gurbete çıkmışlar gibi, iskeleye iner inmez yüzlerinde ve gözlerinde hüzünlü bir hava da hemen hâkimiyetini ilân ediyordu. Tabii birkaç gün içinde bütün bu ruh hali Büyükada'nın o ünlü rüzgârının tesiriyle yaprak yaprak dağılıyordu dağılmasına ama her vapur yolculuğunda bir defa daha tekrarlanmasına da kimse engel olamıyordu.

Ada halkıyla kıta ahalisi arasında her bakımdan büyük farklılıklar bulunduğunu, bu insanların iki ayrı kâinata mensupmuş gibi hemen her şeyi başka bir açıdan değerlendirdiklerini asıl Londra seyahati esnasında fark edecek ve bu yüzden Büyükada tecrübeleri bir kez daha gözlerinin önünde canlanacaktı. Bu durum, 1953'te yaptığı ilk seyahatte de dikkatini çekmişti ancak o sefer sadece iki hafta kalabildiği için çok da fazla üzerinde durmamıştı. Zaten bir turist telâşıyla gezindiği Londra iki katlı otobüslerin ürperticiliği, parkların İstanbul'un sefaletini keskin bir biçimde gözlerinin önüne seren güzelliği ve akşamları pupların önünde uzayıp giden kuyrukların garipliği gibi detaylarla yer etmişti zihninde. Bir de içinde yeniden uyanan aristokratlık eğilimini bir parça olsun dindirmek için arkası yırtmaçlı kışlık bir elbise alarak turistik seyahatini tamamlamış ve bu yüzden ada insanının iç dünyasına dair gözlemlerini ertelemek mecburiyetinde kalmıştı.

Hâlbuki bu sefer öyle değildi. Belki de Paris başta olmak üzere bütün Avrupa'dan bıktığından yahut da artık yaşlandığından sanatta olduğu kadar hayatta da avand-garde snopluklardan uzak durmaya gayret ediyordu. Sahip olduğu değerlerin tecrübesini, sınıf farklarını örselemeden aktarabilen bir ada ülkesinin durmuş oturmuşluğu, kendisi gibi birisi için az bulunur bir nimetti. Kaldı ki bu seferki seyahati hem İngiltere'yi hem de İngilizleri daha iyi öğrenmesine imkân sağlamıştı. Daha önce aristokrat veya proleter nitelikleriyle dikkatini çeken genel manzaranın dışında, evinde yaşayan ve memleketine "evim" diyen bir İngiliz daha vardı. Yumuşak, mahcup, kendi işinde gücünde bir insandı bu ve sadece bu özellikleriyle bile bütün bir Avrupa'dan ve tabiatıyla İstanbul kalabalığından ayrılıyordu.

Bir keresinde bir ilaç almak için bir eczaneye girmiş, sorduğu Fransızca suale cevap veremeyen on sekizinci asrın müstemlekecisi, on dokuzuncu asrın egzantriği olan İngiliz görevli ne yapacağını şaşırdığı için karşısında elma gibi kızarmıştı. İkinci adımda ise aradığı ilacı bulabilmek uğruna bütün raflar altüst edilmiş, asıl eczacı gelene kadar önüne çocuk mamasından emziğe, diş fırçasından bisiklet pompasına, kına özünden bira tozuna kadar bir yığın şey yığılmış ve her kelimenin sonuna da elbette bir "Sorry" eklenmişti.

Bütün bu mahcubiyetin ve nezaketin arkasında bir imparatorluğa mensup olma şuurunun yattığını kısa sürede fark

etmekte gecikmemişti ve bunu fark edince de yıllar önce yaşadığı bir başka tecrübeyi hatırlamıştı. Beş altı yaşlarındaydı ve baktığı bir coğrafya kitabında eski bir Türkiye haritası vardı. Kendisi kadar babası da o haritaya bakmaktan tuhaf bir zevk alıyordu. Çünkü bu haritada Akdeniz'in yarısından fazlası pembe renkte idi. Bulgaristan'ın Bulgarya'da, Bosna ve Hersek'in Avusturya'da olduğunu, Mısır'ın, Tunus'un, Cezayir'in, Kıbrıs'ın artık başkalarının eline geçtiğini herkes elbette ki biliyordu. Buna rağmen bu pembe renkli haritaya bakarken o ülkelerin bir zamanlar kendilerine ait olduğunu düşünmek sadece kendisine değil, babasına ve babasının bütün ahbaplarına da gizli bir lezzet veriyordu.

Kaldığı otelde bir grup genç İngilizi içinde lamba bulunan bir yerküreyi çevirirken görünce ister istemez bu haritayı hatırlamıştı. Yerkürede Büyük Britanya'yı temsil eden pembe renk, o gençlerin gözbebeklerinde ışıltılara sebep oluyordu. İngiliz ruhunun mühim bir tarafını imparatorluk gururunun yaptığını işte o gün orada apaçık bir şekilde görmüştü. İmparatorluk gururunun bu ada ülkesine müthiş bir büyüklük fikri verdiğini ise Trafalgar Meydanı'ndaki Amiral Nelson anıtına bir defa daha bakarken fark etmişti. Koca meydanda tek bir sütün, tek bir figür ve dört yanında dört büyük aslan vardı. Bu kadarı, İngiliz zihniyetini anlamak için yetip de artıyordu.[307]

Tabii bir de o okuduğu romanların, hayranı olduğu tabloların, seyrettiği filmlerin Londra'sı söz konusuydu. Bütün o semtler ve mahalleler, sokakların çoğu, romanlarda, biyografi kitaplarında adlarını okuduğu için prestijlerini zihnine yerleştirdiği yerlerdi. Kendisini onların arasında edebiyattan ve resimden gelen hüviyetleriyle, neredeyse lâubali denilebilecek bir şekilde alt alta üst üste görünce şaşırıyor, British Museum'dan Piccadilly'ye gitmek için Leicester'den geçmek veya yolunu şaşırıp Soho'ya düşmek bir nevi romanların içinde dolaşıyormuş gibi bir atmosferde yaşamasına yol açıyordu. Bu sokak Byron'undu, diğeri Dickens'ındı diyebilmek, hakiki azabı ve saadeti birlikte getiriyordu. Bu kadar yağmur yağan bir şehirde pabuçlarında bir damla çamur bulunmadan eve yahut otele dönebilmek ise bir başka ıstırap ve saadet kaynağıydı. Şurası bir hakikatti ki, insan zihni her zaman yaptığı gibi hemen mukayeseye başvuruyor ve bu kıyaslamadan yenik ayrıldığı için de hırsını mağaza vitrinlerinden çıkartıyordu...[308]

1959 yılındaki bu iki aylık İngiltere seyahati kendisini o kadar etkilemiş, kara Avrupa'sı ile sınırlı ufkunu o kadar genişletmişti ki, Paris'ten Mehmet Kaplan'a yazdığı mektubu tamamıyla buna tahsis edecek ve "Sahamı ister istemez daraltmak yaşına girmeseydim İngiliz tarihi okurdum. Her halde üç asırdır insaniyete her şey daha ziyade oradan geliyor" demekten kendisini alamayacaktı.[309]

Londra biraz da Can, güzel eşi Güler ve fıldır fıldır gözlerini kırpmadan arabasından çevreyi seyreden küçük çocukları ile Yücel ailesi demekti. Daha şimdiden babasının bakışlarını benimsemiş bu sevimli çocuğun ismi Hüsnü'ydü ve muhtemelen dedesi Hasan-Âli, Mevlevîliğine hürmeten Şeyh Galib dolayısıyla böyle bir isimde karar kılmıştı. Dost canlısı Can, BBC'deki işinden fırsat buldukça British Museum'da dergi ve gazete koleksiyonlarını karıştıran Hamdi Amcasının yanına koşuyor, yaşına başına aldırmadan onu Knightbridge'e kadar sürükleyip Victoria Müzesi'ne götürüyordu. Orada gördükleri Damat İbrahim Paşa zamanında yapılan bir Fuat Paşa şöminesi veya Piyale Paşa Camii'nden alınıp getirilmiş bir çini parçası ikisini de etkiliyordu. Yorgun argın Regent Street veya Soho civarındaki pub'lardan birine çöküp de sert İngiliz biraları eşliğinde edebiyat sohbetlerine dalınca, Can'ın bütün bohem görüntüsünün altında sağlam bir klasik tarafı olduğunu görüyor, artık nedense, gizliden gizliye de olsa bu-

na seviniyordu. Bütün bu sohbetler, evlenip çoluk çocuğa karışmamışlığını bir defa daha yüzüne vuracak ve bu duygu da Hasan-Âli'yi daha fazla özlemesine yol açacaktı.[310]

Bir rüyadan arta kalmanın hüznü içindeki bakışlarını içinden dışına çevirince yan tarafındaki bankta oturan çiftin çoktan kalkmış olduğunu fark etti. Daha biraz önce üç metre ilerisinde ayakta duran ve gözleri ay ışığı vurmuş koyu defne yaprağı gibi parlayan gürbüz göğüslü kızın yerinde de yeller esiyordu. Cebinden çıkardığı sigarasını yakarken hayli üzgün bir sesle, "Çevrem büyük bir süratle boşalıyor" diyerek biraz daha içlendi...

8

Çevresi, büyük bir süratle olmasa bile, hayatın ritmine uygun bir şekilde hakikaten de boşalıyordu. "İnsan çevresinin boşalmaya başladığını acaba ilk ne zaman hisseder" sualine cevap aramak istercesine çipil gözlerini kırpıştırarak etrafına bakındı ama Luxembourg Parkı'nın kalabalığında yahut gürültüsünde herhangi bir azalma söz konusu değildi. Hatta tersine, ellerinde renkli fileleriyle ikindi alışverişine çıkmış yaşlı çiftler ile okulların dağılmasını fırsat bilen genç çiftler parkın nüfusunu daha da artırmıştı. Hatta bu son gelenlerin top peşinde koşarken çıkardıkları gürültü, havuzdaki suyun sesini de, ağaçlarda zaman zaman gezinen rüzgârın uğultusunu da bastırmıştı. Ancak onun bunları gerçek mânâda duyduğu söylenemezdi. Çünkü ayakucuna kadar yaklaşan bir çift güvercinin içten içe tutuşan bir gül yaprağının kıyısında ince bir türkü tebessümüyle yaptığı şenliğin rüyasına dalıp gitmişti.

"Yoksa insan asıl içinden mi boşalmaya başlıyor" diye bir başka keskin sualin peşine takılmadan önce bir sigara daha yakmak için üzerindeki tuhaf gömleğin cebine davranıyordu ki, birdenbire parmaklarının arasındaki sıcaklığı hissetti. Yine aynı şeyi yapmış ve yine sigarayı parmaklarının arasında unutmuştu. Daha geçen gün, neredeyse bütün bir oteli tutuşturup sadece Paris'e değil, İstanbul'a da rezil olacaktı! Bereket, parmakları yanmaya başlayınca uyanmış ve böylece hiç

de parlak olmayan Tanpınar tarihini bir başka acıklı sayfadan esirgeyebilmişti.

Şurası bir hakikatti ki, insan asıl içinden boşalıyordu ve bu da bir bakıma son derece tabii bir durumdu. İnsan biriktiren bir varlıktı ve biriktirdiklerini sincaplar gibi yuvasına değil, zihnine taşıyordu. Yıllar içinde zihne özenle yerleştirilen bilgi ve hatıralar, belli bir yaştan sonra biriktirilme tarzına hiç de benzemeyen bir hızla seyreliyordu. Dışarıdaki sarsıntı, bir göle atılmış çakıl taşının meydana getirdiği halkalar gibi zamanla büyüyor ve bir süre sonra da her şeyi teslim alıyordu. "Teslim" kelimesini bilerek seçmişti, çünkü çıkrık içeriden çalıştığı için, hissettiği o derin baş dönmesine rağmen insan önünde açılan uçurumları görmüyor, gördüğü zaman da yalnızca çok geç kaldığını idrak edebiliyordu.

Sadece bir seferinde, o da Cahit Sıtkı'nın erken ölümünden sonra ruhunda bir yerlerin derinden sarsıldığını, hayata dair bambaşka bir telâşın ayakuçlarından başlayarak beynine doğru yükseldiğini fark etmişti. Bu o zamana kadar pek de ciddiye almadığı bir duyguydu ve bir tarafıyla, o her şeyi ayrıca yaralayıcı olan Beyoğlu gecelerinden bekâr evine dönüşlerinde hissettiği sızıya benziyordu. Perişan bekâr odasının manzarası, perişanlığını bir kat daha artırır ve o güne kadar yazdığı her mısra, her hikâye, her roman gözlerinin önünde yıkılan iskambil kuleleri gibi birbiri ardından hiçliğin derin sularına sürüklenirdi. Doğruydu, insan asıl içinden boşalmaya başlıyordu...

O günlerde Fakülte'deki derslerin hiç olmadık bir yerinde aklına Cahit'in,

Hayal meyal şeylerden ilk aşkımız,
Hatırası bile yabancı gelir,
Hayata beraber başladığımız,
Dostlarla da yollar ayrıldı bir bir,
Gittikçe artıyor yalnızlığımız

mısralarının düşmesi de bunun bir sonucuydu zaten. Tıpkı 1919 yılında o fakülteye adım attığı ilk gün yaptığı gibi, pencerenin önünde durarak Beyazıt Camii'nin minarelerine dalmış, Türkçenin bu içli çocuğunun bıraktığı boşluk, sanki bir mahya edâsıyla o minarelerin arasına asılmışçasına bir büyük beyhudelikle dört bir yandan kuşatıldığını düşünmüştü.

Sonra her şey askerî disiplin doğrultusunda sıraya girmiş gibi ertesi yıl kaybettiği Yunus Kâzım için üzülmüştü. Sebebini bir türlü bilmiyordu ama artık nedense Yunus Kâzım'ı her hatırlayışında kendisini derin bir vicdan azabı ile baş başa buluyordu. Hayır, Yunus kendisinin çektiği sıkıntıların hiçbirini çekmemişti, hatta evli bir adam olduğu için en azından dışarıdan düzenli bir hayatı da vardı. Ama nasıl demeli, sanki evlenmesine sebebiyet veren kendisiymiş gibi, Yunus mütemadiyen ve hiç gereği yokken hem bekâr hayatını hem de Beyoğlu gecelerindeki başıboşluğunu kıskanmıştı. Üstelik ta o zamandan itibaren birtakım horlamalarla, küçük görmelerle bu duygunun üstesinden gelmek istemiş ancak başaramamıştı. Fakat ne çıkar, işte bütün budalalıklarıyla birlikte özlüyordu şimdi Yunus Kâzım'ı ve hakiki hasretin tam da böyle bir şey olduğunu belki ilk defa bir hayli derinden kavrıyordu.[311]

Kendi hayatına uzaktan ve dikkatle bakamayan bütün insanlar gibi her ölümden sonra biraz daha sarsılıyordu fakat Nurullah'ın gidişi bir başka türlü olmuştu. Fakülte yıllarından itibaren arkadaş olduğu Nurullah, kendi de dâhil her şeyden şüphe eden bir adam sıfatıyla fikirler arasında gezindiği için, esasen bir büyük boşluğu kapatıyordu. Şu da vardı ki, kapatılan her boşluk, bir başkasının kendiliğinden açılması gibi tuhaf bir seyir takip ediyor ve bu da daha baştan pek çok şeyi anlamsız hale getiriyordu.

Nurullah mizacını bir elbise askısı yahut cüzdan gibi yanında taşıyan ve bu alışkanlığından asla vazgeçmeyen bir

adamdı. Çoktan beri dostlarına ve hayata ölümle nazlandığı bir hakikat olsa da, daha *Dergâh* günlerinden itibaren, Nurullah'ın rast geldiği insanı gagalayan ve durmadan konuşan huysuz bir papağan tesiri bıraktığını asla unutmamıştı. Öyle ki, Nurullah konuşmasını bitirip de, ayaklarının ucunda herkesten yolunmuş bir yığın tüy bırakarak hiddetli gülüşüyle çekip gidince ne yapacaklarını şaşırdıklarını çok iyi hatırlıyordu. Buna mukabil, onun ölümünün de üzerinde aynı tesiri bırakabileceği hiçbir zaman aklına gelmemiş, belki de bu yüzden Nurullah'ın öldüğüne bir türlü inanamamıştı. Ayaklarının dibindeki uçurumun giderek genişlediğini görebilmesi içinse yeni bir gözlüğe değil, içine daha fazla eğilmeye ihtiyacı vardı.[312]

Hakikat şuydu ki, o uçurumu bütün derinliğiyle ilk defa Yahya Kemal'in ölümünden birkaç ay sonra fark etmişti. Başlangıçta bu da her ölüm gibi bir ölümdü. Hatta kendisine itiraf edemese bile, Yahya Kemal'in yaşlılığından biraz fazla sıkıldığı için ölümüne sevindiği dahi söylenebilirdi. Birkaç ay sonra ise manzara tamamen değişmişti: Etrafını saran hamakat ehli canını ziyadesiyle sıkınca, anlaşılma endişesi duymadan gidip konuşabileceği birisini aramış ve aklına Yahya Kemal'in dışında hiç kimse gelmemişti.

İşte o zaman Yahya Kemal'in kendisi için ifade ettiği asıl mânâ ile karşı karşıya kalmıştı. Hoca, baba, üstat tarzında sebilhane bardakları gibi sıralanan sıfatlar bir yana, Yahya Kemal kendisi için asıl dost hüviyetiyle vazgeçilmez bir sığınaktı ve bunu ancak şimdi anlıyordu. Şahane tembelliklerini bir Mefisto ısrarıyla yanında taşıyan ve bundan duyduğu gururu hiçbir zaman gizlemeyen bu adam, güzel konuşmasının çevresinde bıraktığı hayranlığa bu kadar kolay esir olmasaydı, muhakkak ki nesirde de mesafe alabilecekti. Bir Bebek akşamında, bütün kabiliyetini tembelliği uğruna feda ettiğini söyledikten sonra hayli zengin bir kahkaha atmış, arkasından da kendisine dönerek, o zengin kahkahalar ile taban tabana zıt son derece hüzünlü bir sesle, "Bunlar beyhude şeyler Hamdi" demişti, "yıllar geçtikçe yaşayıp köhnemek hazin ve maalesef buna bir çare bulmak mümkün değil..."[313]

Sol dizinde başlayan şiddetli bir seğirme yüzünden birden oturduğu banktan doğrulunca, kucağında duran küçük defterle birlikte sigara ve gözlük de yere saçılıverdi. Yaşlı insanlara mahsus bir bezginlikle önce gözlüğünü yerden aldı ve cebinden çıkardığı kirli bir mendille bir müddet sildi. Daha sonra toz içindeki sigara paketini ve küçük not defterini alıp tekrar kucağına yerleştirdi. Kendisini bir hayli yoran bu işi tamamlayıp da çevresine baktığı zaman hayatın bütün esirgenmiş taraflarıyla birlikte önünden gürül gürül akmaya devam ettiğini gördü. Gözleri ay ışığı vurmuş koyu defne yaprağı gibi parlayan gürbüz göğüslü kız, yanına bir arkadaşını da alarak gelmiş ve eteklerini bir hayli toplayarak bacaklarını havuza sarkıtmıştı. Suyun kadın vücudu ile temasının meydana getirdiği cazibe adacıkları yaşını az çok unutturacaktı ki, nereden çıktığını bilmediği bir öksürük dalgası ile yeniden yerine yerleşmek zorunda kaldı. Akciğerlerindeki kasılma yüzünden nefes almakta güçlük çekince, kendi kendine kim bilir kaçıncı defa, "Artık sigarayı bıraksam iyi olacak" diye mırıldanmayı da ihmal etmedi.

Cahit Sıtkı'nın, Yunus Kâzım'ın, Nurullah'ın ve Yahya Kemal'in ölümleriyle hakikaten sarsıldığını bütün acılığıyla işte o an hissetti. Öksürük nöbeti kesildiğinde önce etrafına, sonra da içine baktı. Belli bir yerden sonra ölüm insanın hayatının vazgeçilmez hakikatlerinden birisi haline geliyordu. Bir an, "Dindar olabilmek güzel şey" diye düşündüğünü fark edip kendi kendine gülümsedi. Hiç değilse böyle meselelerle uğraşarak ayrıca vakit kaybetmiyorlar, her şeyi bir tür reçete halinde önlerinde hazır buldukları için zihinlerini de pek fazla yıpratmıyorlardı. Asıl Araf'ta kalanların işi zordu. Ya-

nından hızla geçen bir bisikletlinin kaldırdığı toz bulutu, öksürük nöbetinin tekrar başlamasına yol açınca, o an Kandilli'deki koruda olmayı ne çok özlediğini fark etti. Ölümlerin hasreti artıran bir tarafı da var mıydı acaba?

Soruyu yüksek sesle sorduğunu sadece yanındaki banka gelip oturan genç bir çift duymuş ve kendilerine seslendiğini düşünerek meraklı gözlerle dönüp bakmışlardı. Ancak içi tekrar geçtiği için onun bunu görecek hali yoktu. Rüyasında bu kez Üsküdar'dan Kuzguncuk'a doğru yürüyor ve bir taraftan da Boğaziçi medeniyeti hakkındaki fikirlerini gözden geçiriyordu...

9

Birdenbire kendini Kerkük'teki o büyük karadut ağacının altında, gömleğinin göğsünün üzerine gelen sol tarafından sızan kanı durdurmaya çalışırken buluverdi. Büyükannesinin "şehit evliya" sıfatını layık gördüğü bu büyük ağacın iki kişinin zor kucaklayabileceği gövdesine yaslanmış, şehirden yankılanan çığlıklara aldırmadan yaralarından incecik şeritler halinde akan kanın kesilmesi için garip bir tarzda çabalıyordu. İşin tuhaf tarafı, yaralarından sızan kan durunca bu kez ağaç kanamaya başlıyor ve karadutun kara kanı, bir müddet taşların arasında kıvrıldıktan sonra bahçeden geçen küçük dereye karışıyordu. Babaannesinin koyduğu mumlar dolayısıyla olduğundan çok daha etkileyici görünen karadutla münavebeli bir biçimde kanamaları bir miktar canını sıkmış olsa da, pek fazla aldırmadığını belli belirsiz sezmişti.

Bir gözünün kör olduğu yetmezmiş gibi sivri, seyrek, kirli ve kırçıl tuhaf bir tüy tabakası ile çenesinin bir tarafını örten ve yangın yerlerinde büyümüş insanlara has kavrukluğunu iki sokak öteden hissettiren Seyit Abdullah'ın karadutun altında gizlendiğini de işte o zaman gördü. Doğuştan kör olan gözünün tamamı ile gören gözünün bir bölümünü kaşlarına kadar kapatan bir örtünün altında gizleyen ve en az onun kadar kat kat ve yağlı elbiseleriyle yolların hep gölgeli tarafından yürüyen Seyit Abdullah'ın orada ne aradığını önce çıkartamadı. Her biri bir başka tarikatın veya asırlık korku-

nun işareti olan o acayip ve korkunç süsleri, tılsımları, muskaları biraz gösteriş, biraz da mecburiyet endişesiyle üzerinde taşıyan bu tuhaf adam, üç karısını, sekiz on çocuğunu, biri seyis iki uşağını ve bunlara ilâveten son derece sıska atını nereye bırakıp da bu manzaraya dâhil olmuştu acaba? Seyitliği, karadutun "şehit evliya"lığı gibi bir tür rivayetten ibaret olan Seyit Abdullah, bir kendisine, bir karaduta koşuyor, bir onun bir diğerinin kanayan yerlerine avuçlarını bastırarak akan kanı dindirmeye gayret ediyordu. Bunu başaramayınca da üzerindeki bütün o acayip şeylerle birlikte avludaki dereye atlayıp bir iki çırpındıktan sonra yine kendilerine doğru seke seke geliyordu.[314]

Bir başka Abdullah ise tam da o sırada Beyoğlu'nda bir meyhanede birkaç kadehten sonra üzerine sinen garip bir hafiflik içinde, kendisini demir bir kuşak gibi çevirerek nefes aldırmayan o boğucu ve dar havalı şahsiyetinin gölgesinden bir miktar kurtulmuş, yaşadığı ânın tadını çıkarmak için çırpınıyordu. Biraz evvel lokantaya gelirken beraberinde taşıdığı ruh hâletinden sıyrılmış olmanın hazzı içinde konuşuyor, eğleniyor, hatta ufak ve çok hesaplı tecrübeler halinde arkadaşlarını taklit ediyor, nükte yapıyor, doğuştan korkak yaratılmış bir insanın tehlikeli bir gece yolculuğunda kafilenin en önünde yürümüş olmaktan duyacağı o irkiltici zevk içinde açık saçık şeyler bile anlatıyordu. Şüphesiz ki yarın sabah bu yaptığı şeylerden iğrenecek, bu geceyi israf edilmiş bir zaman dilimi gibi görecek ve kendisini küçük bulacaktı. Zaten karşısındaki masada oturan ve dudakları ayrı, bacakları ayrı konuşan kadın bunun ilk habercisiydi. Genç kadın, utangaç terbiyesi ve heyecanı ile âşığını uysal bir sessizlikle dinlerken, masanın altındaki bacakları bambaşka bir dilde isterik çığlıklar atıyor, çaprazına düşen masada elindeki rakı kadehiyle oynayan bir başka erkeği, bacaklarının hayli davetkâr hareketleriyle kıskıvrak yakalıyordu.[315]

Aralarında en az elli yıl, elli yıla sığan üç seferberlik, iki dünya savaşı, dört nesil ve dokuz hükümet bulunmakla birlikte iki Abdullah'ı birbirine yaklaştıran esas unsur kendilerini ele verme biçimleriydi. Esasen bunun için bir başkasına ihtiyaç duydukları da pek söylenemezdi. Her ikisi de, şayet çevrede kimse yoksa, uğraşıp didinerek kendilerini kendi gözlerinde küçük düşürmenin bir yolunu bulabilecek kadar kabiliyetli insanlardı. Ömürlerinin sonuna kadar kendileri olmaktan kurtulamayan, bundan memnuniyet duymasalar bile değiştirmek için en küçük bir hareket yapmayan Abdullahlar, içlerinde kımıldayan yılanı bir türlü avutamayan bir geleneğin temsilcileri gibiydiler. Zihinlerini etraflarındaki havaya en fazla kaptırdıkları zamanda bile, tıpkı alt katta olup bitenleri merakla takip eden üst kat kiracısı emekli albay veya başçavuşlara özenerek kulaklarını duvara dayayıp kendilerini dinlerlerdi.

Kolayca tahmin edilebileceği gibi, her iki Abdullah'ın da kulaklarına gelen seslerden memnun olduğu söylenemezdi. Ne de olsa, insanın en zor tahammül edeceği şey, mütemadiyen kendisini dinlemesi ve hatta giderek bunu bir alışkanlık haline getirmesiydi. Birbirinden bütünüyle habersiz iki Abdullah'ı karadutun altında buluşturduğu yetmiyormuş gibi, meseleyi dışarıdan takip ederek, kendisini Viyana'da Freud'un kapısının önünde bulması hakikaten anlaşılır şey değildi. Freud'un kapısı diye karadutun iri gövdesini iki eliyle birden yumrukladığını fark edince, önce iki Abdullah'ın yüzüne, arkasından da ellerine dikmişti gözlerini. Kan bu kez parmaklarının arasından ince şeritler halinde süzülüyor ve yumruklarının karadutun gövdesine her temasında, o gövdeden fışkıran "şehit evliya" kanına karışarak dereye doğru uzaklaşıyordu.

Buna rağmen Freud'un kapısı açıldı, ancak karşısında duran insanın sakallı bir Yahya Kemal'in ta kendisi olduğunu

fark etmesi için Abdullahlardan hiçbirisinin yardımına ihtiyacı yoktu. Sol elinin tombul parmakları sakalını sıvazlarken, sağ elinin tombul parmakları bir puronun etrafında kıvranıyordu. Sol elini sakalından çektiği nadir anlarda, göğsünde asılı köstekli saati çıkarıp ciddi bir edâyla şöyle bir göz atıyor, arkasından da saati yeleğindeki küçük cebe, parmaklarının ucuna kadar gelen tebessümlerini ise hafif şehlâ gözlerine yerleştiriyordu. Psikanaliz seansı için saat ücretini hesaplarken karşısına eski talebesinin çıkmasına bir miktar şaşırmıştı gerçi ama kendisini çabuk toparlamak öteden beri en mühim nitelikleri arasındaydı.

Şurası bir hakikatti ki eski talebesinin yüzünde de en küçük bir hayret ifadesi bulunmuyordu. Sanki yıllardır kendisini Freud sakalı ve purosuyla görürmüş gibi, hiç vakit yitirmeden, "Herkes beni azarlıyor, korkunç şey"[316] diyerek konuşmaya başlamıştı: "Bazen kendimi düşündükçe korkuyorum. Fena adamım gibime geliyor, hodbin ve sevgiden mahrum bir insan. N'olur biraz kendimle meşgul olabilsem. Aslında fena adam değilim; fakat çok hırpalandım, çok sarsıldım, çok ihmal edildim, hor görüldüm. Ve bütün bunlar yavaş yavaş mizacımın tahammuruna, ekşimesine sebep oldu. Yavaş yavaş her konuşulana benim içimden, 'Ya ben? Ya benim çektiklerim' diyen bir ses refakat etmeye başladı. Yavaş yavaş bir kısım insana tahammül edememeye başladım. Vakıa bunu açıktan yapmadım. Fakat içimden geçti. Nesil arkadaşlarımın içinde hayatını hiç yapamayanlar hariç benim kadar *indigence*'a (aşırı yoksulluk) yakın, hemen hemen kimsesiz pek azdır. Hiçbir güven yerim yok. Ve ihtiyarladım da."[317]

Yahya Kemal'i bu güç durumdan kurtaran, her iki Abdullah'ın bir araya gelerek karaduttan ve eski talebesinden akan kanlardan kızaran küçük dereye girmesi oldu. O ise Freud kılığına bürünen Yahya Kemal'i çoktan unutmuş,

bomboş gözlerle Abdullahları izliyor, bir taraftan da büyükannesinin gelerek kendisini bu rüyadan çekip çıkarmasını istiyordu. Ancak onu bu tuhaf rüyadan gerçeğe döndüren büyükannesinin dualı, tesbihli sesi değil, omzuna dokunan ürkek bir elin sıcaklığıydı.

Gözlerini açtığında karşısında gözleri ay ışığı vurmuş koyu defne yaprağı gibi parlayan gürbüz göğüslü kızı ve arkadaşını gördü. Genç kızın üzerine eğilen iri gözlerinde biraz tereddüt, biraz da kaygı vardı; "Çığlıklar atarak oturduğunuz bankı yumrukluyordunuz" dedi parlak defne yapraklarını bir an olsun kırpmadan. Arkasından da gösterdiği ilgiden mahcup olmuş gibi, "Kendinize zarar vermenizden korktuk" diye ekledi.

İki kız küçük ama güvenli adımlarla havuzun kıyısına doğru giderken, gördüğü tuhaf rüya bütün detaylarıyla gözlerinin önüne geliverdi. Biri hikâyesinin, birisi çocukluğunun kahramanı olan Abdullahlar neyse ne de, Yahya Kemal'in Freud kılığı ile karşısına çıkması, zihninin hakikaten fazla meşgul olduğunu gösteriyordu. Biraz önce Üsküdar'dan Kuzguncuk'a doğru yürüdüğü yetmezmiş gibi, şimdi de Yahya Kemal! Belki de sadece İstanbul'u özlediği için bir rüyadan diğerine savrulup duruyordu ve belki de bunun şaşkınlığından sıyrılamadığı için kızlara teşekkür etmeyi bile unutmuştu...

Her şeyde bir tuhaflık olduğunun farkındaydı. Hayli yıpranmış vücudunun her gün bir başka yerinden arıza çıkartması, midesindeki kanama kesilir kesilmez bu defa ürtikerle birlikte eozinofilinin kendini hatırlatması bunun küçük bir göstergesiydi mesela. İstanbul'dayken Paris'in, Paris'teyken İstanbul'un hasretini çekmesinde ve esasen her ikisinde de hakiki anlamda rahat edemeyişinde de bir gariplik vardı. Gelmek için o kadar uğraşıp didindiği ve nihayet ilk defa elli bir yaşında bol sigara dumanlı café'leri ile yağmurlu kal-

dırımlarına konuk olduğu Paris, artık o kadar da çok şey ifade etmiyordu kendisi için. Şu bankta otururken sık sık gözlerinin kapanmasının bir sebebi de buydu aslında. Çok değil, bundan on yıl önce birisi böyle bir şeyden söz etse, büyük ihtimalle ciddiye bile almaz ve gülüp geçerdi.

İstanbul ise kendisine itiraf etmekten bile korktuğu bambaşka bir meseleydi. Daha geçen gün, yıllar önce yazdığı, "İstanbul bizim hakiki ruh mimarımızdır"[318] cümlesini hatırlamış ve hemen arkasından da büyük bir şüpheye kapılmıştı. Hakikaten öyle miydi acaba, İstanbul hakikaten ruh mimarımız mıydı? Bu tespit doğru bile olsa, hangi İstanbul için geçerli saymak gerekirdi? 18. yüzyıl İstanbulu mu, 19. yüzyıl İstanbulu mu, yoksa 20. yüzyıl içinde neredeyse her on yılda bir bambaşka bir çehreye bürünen Cumhuriyet İstanbulu mu? Boğaz hakiki mânâsıyla İstanbullunun hayatına gireli, şunun şurasında yüz elli yıl olmamış mıydı ve yüz elli yılda bir medeniyetin teşekkül ettiği nerede görülmüştü ki?

Burnunun ucuna düşen gözlüklerini yeniden yerine yerleştirirdi ve sanki yanından yöresinden yıllar geçiyormuş gibi, "O kadar erken ihtiyarladım ki" demekten alamadı kendisini. Burnunun kenarındaki derin çizgilerden dudaklarına doğru inen iki damla gözyaşını ise neden sonra fark etti...

10

Yahya Kemal'in peşine takılarak bir anda kendisini İstanbul'da bulmasında şaşırtıcı bir durum yoktu. Şaşırtıcı olan, Gümüşsuyu Beytülmalcı Sokağı'ndaki evinin duvarına raptiyelenmiş takvimin, dudaklarının kenarındaki kalın çizgilerle ve burnunun ucuna doğru kayan gözlükle aynı hizada durmasıydı. Ne zaman ve kimin tarafından getirildiğini asla hatırlayamadığı bir Saatli Maarif Takvimi'ydi bu ve saate, maarife yahut takvime inanmak gerekirse eğer, 1959 yılına doğru bütün dünya ile birlikte kanatlanmış gidiyorlardı. Saate, maarife veya takvime zerre ihtiyaç duymadan ihtiyarladığını ilk kez o gece derinden hissetmiş, kaderini koltuğunun altında taşıyan bütün adamlar gibi, bu yılbaşı yalnızlığından kendisini suçlayacak sağlam bir malzeme çıkarmakta da hiç zorluk çekmemişti. Hayli hor kullanılmış bir beden, gerektiği gibi değerlendirilememiş bir beyinle birleştiğinde kendisi gibi bir şey oluyordu işte. "Haseki. Tekrar kan. Endoskopi. Perhize devam kararı. Büyük muayene. *Cumhuriyet*'te Nadir Nadi ile konuşma. Cevat Fehmi makaleyi uzun buldu. Dostlardan hiç kimse bahsetmedi. Ne acayip şey, duvarla konuşmuş gibiyim. Hâlbuki bütün İstanbul'u verdiğime kani idim o yazıda. *C'est triste*! (hazin)" diye yazacaktı 29 Aralık 1958 tarihinde, giderek bir hastalık bültenine dönüşen günlüğüne...[319]

"Lodosa, Sise ve Lüfere Dair" başlığını taşıyan ve bu üç temel unsuruyla bütün bir İstanbul'u veren o yazının bir duvar

sessizliğiyle karşılanması hakikaten hazindi. Yalnızlığını çok fazla yadırgamayan herhangi bir insan bile, geçmişinin üzerine çökme biçimini ihmal edemiyordu bu coğrafyada. Ne yazık ki, bazı muhitleri varlığıyla, bir o kadarını da yokluğuyla bıktırdığı doğruydu. Şurası da ayrı bir hakikatti ki, bazı muhitler de onu bıktırmıştı. Ancak yürümeye gayret ettiği yolda bunun bir önemi yoktu, bu memlekette böyle doğruların bir işe yaradığı çok sık görülen şeylerden değildi zaten. Dolayısıyla, böyle bir doğrunun kendisine de, bir başkasına da herhangi bir faydasının dokunmayacağını gayet iyi biliyordu. "Beni yılbaşına çağırmadılar. Demek ki bazı muhitleri bıktırmışım. Ne çıkar! Mehmet Ali ve bütün arkadaşlarım yazılarıma adeta ambargo koydular" diye yazacaktı 1 Ocak 1959 tarihinde, acılardan ve şikâyetlerden ibaret günlüğüne...[320]

Yeni yıla soğuk su ile yıkanarak başlamak zorunda kalmıştı ve sadece bu bile, hemen herkesin lüzumsuz bir heyecanın eşlik ettiği fener alayları ve konfetilerle karşıladığı 1959 yılının nasıl geçeceğinin de somut bir göstergesiydi mesela. Yılın ilk günü canını yeterince sıkan bu aksiliğin üzerine, piyangodan bir türlü çıkmayan para da eklenmiş ve bu durum romatizmalarıyla birlikte asabını bozmakta gecikmemişti. Haklıydı, "istikbal karanlıktı..." fakat bu düşünceleri dile getiren sanki bir başkasıymış gibi, artık kime ne faydası dokunacaksa, sabaha kadar şiirle meşgul olmayı da ihmal etmemişti. Batılı memleketlerde yaşlanan insanlar şiirden uzaklaşıp nesre yaklaşırken, nedendir bilinmez, durum onda ters istikâmette bir seyir izliyor ve yıllar geçtikçe şiirin üstüne daha fazla düşüyordu. Buna rağmen, "Bu defter gittikçe lüzumsuzlaşıyor" satırını çiziktirdikten sonra, "Okunmamak bir muharrir için en üzücü, çalışamamak daha üzücü şey. Bir kere şu para işlerinden kurtulabilsem, son derece zeki, dikkatli ve soğukkanlı olurum" diye yazacaktı 6 Ocak 1959 tarihinde, mağlubiyetlerinin sadece bir bölümünü kaydettiği günlüğüne...[321]

Soğukkanlılığın üzerinde hep iğreti durduğunu görmesi için Paris'e kadar gelmesine gerek yoktu elbette. Şöyle bir aynaya veya Saatli Maarif Takvimi'nin üzerine düşen bodur gölgesine baksa, görülmesi gerekenin mühim bir kısmını görebilirdi zaten. Kaldı ki, yeterince soğukkanlı bir mizaca sahip olabilse, tam da istediği gibi yirmi beş-otuz yaşlarında Paris'in kapısını çalabilir ve sadece Fransa'ya değil, bütün bir Avrupa'ya Ahmet Hamdi Tanpınar'ı ispatlayabilirdi. Ama olmamıştı işte, olmadığı için de Türkiye ile yetinmek zorunda kalmıştı ve üstelik ne anlama geldiğini kendisi dâhil hiç kimsenin tarif edemediği Türkiye'ye bile sesini duyuramamıştı bir türlü. Türkiye deyince aklına bir dönem milletvekilliğini yaptığı Maraş veya birkaç yıl maarif işlerini üstlendiği Erzurum yahut Konya değil, sadece İstanbul geliyordu hiç şüphe yok ki. İşin daha garip yanı, sesini duyurmak istediği insanların tam da ortasında yaşıyordu yıllardır; hepsiyle bir şekilde ahbaplık etmişliği, oturup rakı içmişliği, dedikodunun şehvetiyle kendinden geçmişliği bile vardı. "Yazı, para işleri, kitap, aile, her şeyde bir yarayı açmaktan korkar gibiyim. Vaziyetlere cesaretle yaklaşmak lâzım. Benim her şeyden evvel asabım bozuk. Kaçıyorum ve niçin kaçtığım da malum. Asabım realiteye tahammül etmiyor" diye yazacaktı 9 Ocak 1959 tarihinde memleketin yüzüne tutulan bir ayna olan günlüğüne...

Asabı realiteye tahammül edemeyen sadece o değildi, genel olarak memleketin realite ile arası iyi sayılmazdı ve muhtelif mecburiyetler dolayısıyla realite ile temas kaçınılmaz hale gelince herkesin asabı bozuluyordu. Akdeniz'den Karadeniz'e, Ege'den Hazar'a kadar bütün bir coğrafyanın asabı bozuk insanlarla dolup taşmasının gerisinde muhtemelen böyle bir savunma refleksi yatıyordu. Çocukluğunda koca koca adamların realite karşısında içine düştükleri durumu gördükçe, bunun sadece kendisinin yetişme dönemine has bir hastalık

olduğunu düşünmüş, yanıldığını anlayınca da derin bir hayal kırıklığına doğru sürüklenmeyi ihmal etmemişti. Güzel Sanatlar'da, Edebiyat Fakültesi'nde yahut siyasi hayatında realite ile temas edip de asabı bozulmayan bir kişi bile görmemişti. Realitenin tabiatında bu toprakların havasıyla, suyuyla uyuşmayan bir tuhaflık vardı, yoksa hiç kimsenin realiteden kaçarak hayal dünyasının kucaklayıcı gölgesine sığındığı filan da söylenemezdi. Hayal ülkesinin gönüllü neferi olması gereken şairlerin, ressamların yahut müzisyenlerin bile netice itibariyle hayal fukarası hayaletler halinde gezindiği bir coğrafyaydı söz konusu olan. Böyle bir yerde insanlardaki asap bozukluğunun gerisinde başka bir sır aramak da anlamsızdı. Belki de bu nedenle, "Ay tutulmasını beklerken, müthiş bir mehtap. Ev ışıkları. Dünyanın güzelliği, bütün bunlara veda edeceğimi düşünmek. Ev ışığı daima bana tesir etmiş, daima bir mıknatıs gibi beni çekmişti. Çocukluğumda, gençlik yıllarımda bu *intime poésie*'yi (mahrem şiir) tadarken, bir gün evsiz kalacağımı, evsiz ihtiyarlayacağımı hiç aklıma getirmemiştim" diye yazacaktı 23 Mart 1959 tarihinde, insan sıcaklığının imkânsızlığını haykıran günlüğüne...

Ay tutulmasını beklerken mehtapla karşılaşmak, bu coğrafyanın ve bu coğrafyaya doğmak gibi önlenemez bir talihin kurbanı haline gelen insanların kaderi olabilir miydi acaba? O neyse ne de, sanki dünyanın en sıradan işiymiş gibi, genellikle hep öyle olurmuş gibi, "Ay tutulmasını beklerken, müthiş bir mehtap" diye yazabilmek nasıl mümkün hale gelebilmişti? Suç sadece meteorolojide, astrolojide veya jeolojide miydi? Ama o orada değildi. Burnunun ucuna kadar düşen gözlüklerini bir defa daha geriye iterek, kendi kendine yüksek sesle, "Evsiz ihtiyarlamak" diye tekrarladı. Kendisi gibi bir insanın "evsiz ihtiyarlamak" meselesini aklına getirip serzenişlerine sitemler eklemesi ilk bakışta garip görünse bile, realiteyle yüzleşme zafiyeti yeterince açıklayıcı bir mazeretti aslında. Piyangodan büyük ikramiye beklerken amorti bile bulamayanların rahatlığı yanında, amorti ile yetinmeye niyetlendiği halde hayalini bile kurmadığı büyük ikramiyeyi bir numara ile kaçırdığı için intihar edenler çok görülmüştü. Bu açıdan bakıldığında "evsiz ihtiyarlamak" amorti sınıfına dâhil edilebilirdi en fazla. Altmış yılda aklına altı kez olsun böyle bir hayıflanmanın gelmeyişi yoksa başka nasıl açıklanabilirdi ki? "Gittikçe, hiç olmazsa zaman zaman rüyaya doğru bir gidiş. Realiteden kopuk, şahsî saadet hülyalarım var. Küçük bir kız çocuğu, dişi ve yavru bir köpek, benimle dost olmuş bir çift saksağan. Bu sonuncularına o kadar bağlıyım ki. Bunlarla vizüel denebilecek saadetler temin ediyorum kendime. Daha ziyade ceninî bir âleme benzeyen uykuya yahut acayip okumalara kaçıyorum. İşte bu anların bazısında kendimi mesut addediyorum. Dün akşam nadir olarak ölebileceğimi düşündüm. Bunun yanı başında öbür çehresiyle de ölümü düşündüğüm oluyor" diye yazacaktı 14 Nisan 1959 tarihinde, harcanmış bir ömrün kıyısına firketeyle iliştirilmiş günlüğüne...

Başını önce gökyüzünün maviliğine, az biraz oyalandıktan sonra da parkı dolduran çınarların, iğneli çamların ve fıstık ağaçlarının yeşiline çevirdi. Havuz, ortasındaki fıskiyeyle birlikte kendiliğinden bir serinlik yayıyordu çevresine. Bu süre bunlara bakarak, yalnız yaşayan insanların hiç de farkına varmadan edindikleri alışkanlıkların rahatlığıyla, "Öbür çehresiyle ölümü düşünmek" diye kelimelerin üzerinde ısrarla durdu. Hangi çehresiydi o çehre? Cerrahpaşa'daki ölüm odasında, o kadar yıl tuğla tuğla ördüğü plastik hakikatinden nihayet sıyrılıp Balkan coğrafyasının bütün çilesini yüklenen Yahya Kemal'in çehresi mi? Yine o hastanenin karanlık bir odasında, bütün ömrünü gözbebeklerine toplamış mütevekkil bir insan edâsıyla ölümün kucağına atılmayı bekleyen Cahit Sıtkı'nın çehresi mi? Peki ya kendi ölümü? İnsanın

kendi ölümüne dair tasavvur ve tahayyülleri üzerinde nasıl olmuş da hiç durmamıştı bugüne kadar? Öyle kalp krizi filan gibi aceleye gelmiş, paldır küldür bir ölüm istemiyordu elbette, ancak Ahmet Haşim veya Yahya Kemal gibi sürekli uzayan, sadece maddenin kendiliğinden çözülmesinin beklendiği tarzda bir ölüm de istemiyordu. Son bir kez kartlar dağıtılmalı ve herkes bir bağış olması lazım gelen son eli nasıl oynayacağını iyi hesaplamalıydı. Arkasından dostlara ve dostluklara veda edilmeliydi belki de. Saint-Exupéry gibi, yatmadan evvel masasının üzerini temizlemek hiç de fena fikir olmayabilirdi. "Bir aya yakındır ki hastaneden çıktım. Fakat hâlâ beni orada bilen dostlarım var. Muhtelif işler için teşebbüslerimiz iyi netice verdi. Bir kısım borçlar ödendi. Bir kısmı için de müphem ümitlerim var. Fakat bu yirmi beş günde doğru dürüst hiçbir şey yapamadım. Bir yığın projeyi, o kadar aziz düşünceyi raflarda ve masamın üstünde bırakarak gideceğim" diye yazacaktı 10 Haziran 1959 tarihinde günlüğüne, son yolculuğunu nihayet sezen insanların bilgelik yüklü sakinliği içinde...[322]

11

Halbuki 1959'u 1960'a bağlayan 31 Aralık'ta, belki de hayatının en eğlenceli yılbaşı gecesini geçirmiş, bir daha öyle bir zaman dilimini yaşayamayacağını hissettiğinden midir nedir, çocuklar gibi gülüp coşmuş, gençler gibi içmiş, zaman zaman da orta yaşlılar gibi gereksiz bir ciddiyete bürünmüştü. Kim ne derse desin, o kadar sevip o kadar sıkıldığı Paris'in ortasında Noel'i kutlamak, Noel neşesini Abidin, Güzin, Doktor Larosa ve birkaç Fransız'la paylaşmak fevkalâde iyi gelmişti kendisine. Muhtemelen, gece hiç ummadığı kadar iyi geçtiği için, bir yıl önce İstanbul'da yaşadığı yılbaşı bozgununu hatırlamamıştı bile...

İşte o gece belki içkinin, belki Paris'te bulunmanın, belki de yeni bir yıla daha sevdiği bir kadının gözbebeklerinden mahrum bir vaziyette girmenin tesiriyle küçük bir oyun icat etmişti kendisine: Yüzyılın başında doğmuş olmak, takvimi bir yıl geriden takip etmek gibi, cahillerin arifâne, arifler in rasathane diyebileceği bir imkâna zemin hazırlıyor, hayata değilse de takvime böyle eğlenceli bir tarafından bakma imkânı veriyordu. Takvimdeki veya herhangi bir zaman şeridindeki rakamlar 1959'u gösterdiğinde o 58'ine girmiş oluyordu mesela, benzer çalar saatler 1960 gecesini vururken, o kendi kendine, "Hamdiciğim, 59'u da devirdin" diyebiliyordu. Üstelik bunda bir yönüyle teselli edici bir ironi bulduğunu da hiçbir zaman gizlemiyordu. Ömür denilen

şey bir kaçıp kovalamaca ise şayet, takvim her zaman kendisinin ilerisinde olacak, o da pek fazla acele etmeden peşinden gidecekti. Bu ise takvimdeki yıllara yahut Saatli Maarif Takvimi'ni getirip burnunun ucuna dayayanlara inat sürekli genç kalacağını gösteriyordu. Ağacın gölgelendirdiği dizlerini yeniden güneşe doğru uzatırken, "Romatizmalı, prostatlı, ürtikerli bir genç" diye kendisiyle alay etmeyi de ihmal etmedi.

Yılbaşı gecesi bütün ekip La Bucherie'de oturup güzel şaraplar eşliğinde nefis yemekler yerken, hiç de gerekmediği halde aklına 1944'ün son, 1945'in ilk gecesi gelmişti. Ankara'da milletvekili olarak "mebus ambarları"nda tek başına yaşadığı o yılbaşı gecesi, zaman kavramı ipi kopmuş bir uçurtma gibi süzüle süzüle gelip kafasına çarpmış, hiç de şiddetli olmayan bu çarpmanın verdiği mahcubiyetle kendini o gayya kuyusunun kıyısında buluvermişti. Yalnızlıkla zaman arasındaki sarsılmaz bağlantıyı da o gece Aragon okurken fark etmişti zaten. Yalnız yaşayan insanlar, zamanın senfonik bir ritim duygusu içinde nasıl yerinde durduğunu çıplak gözle bile görebiliyordu. Gözlük takınca bu görüntü bir miktar flu bir nitelik kazansa bile, en azından ritmiyle varlığını hissettiriyordu. Zamanın ilerlediğine dair illüzyon da bu senfonik ritim duygusunun eseriydi zaten. Oysa ilerleyen hiçbir şey yoktu, sadece vücut denilen garip mekanizmanın bütün aksamıyla birlikte çürümesi vardı.

Yaşlanmanın ne demek olduğunu, La Bucherie'de tam da karşısında oturan genç kadın bütün güzelliğiyle herkesin gözüne gözüne sokuyordu aslında. Hayır, genç kadında herhangi bir problem yoktu, hatta tam tersine, sadece kendi masalarının değil, neredeyse La Bucherie'deki bütün masaların cazibe merkeziydi. İstanbul'da doğmuş, Atina'da büyümüş olan bu genç ressam, sık sık dansa kaldırılıyor, arkasından da kavalyeleri tarafından getirilip masaya teslim ediliyordu.

Dolayısıyla, yılbaşı gecesi yaşlılık ve zaman konusunda dibi görünmez bir uçuruma atlamasına yol açan, çıtı pıtı omuzlarında bütün gece birkaç dekolteyi birden taşıyan genç ressam değil, hemen yanında oturan annesiydi.

Neredeyse her şeyden habersizmiş gibi yılbaşı gecesinin tadını çıkarmaya çalışan anne, cazibe merkezi olmaktan duyduğu memnuniyeti asla gizlemeyen güzel kızının hazin istikbali gibiydi. Gençliğinden kalan çizgilerin bir kısmı elbette yerli yerinde duruyordu durmasına ama yıllara direnemeyip sarkan tarafları, bu çizgileri bile örseliyordu sanki. Genç âşıkların gelip kızını dansa kaldırmalarını, üstünü örtmek için çok fazla uğraştığı bir kıskançlıkla takip ediyor, kuvvetle muhtemeldir ki aklı sık sık kızının yaşında yaşadığı aşklara kayıyordu. Şimdi başında bulutlar gezdiren genç kız da bir süre sonra annesi gibi bir şey olacaktı işte. Sadece bir şair yahut romancı için değil, bütün bir tabiat, hatta bütün bir insanlık için kadın güzelliğinin eskimesinden daha hazin ne olabilirdi ki?

Kendi yaşlanma biçimi de bundan çok farklı değildi tabiatıyla ve üstelik onun teselli niyetine hatırlayacağı gece sayısı çok da fazla sayılmazdı. Sisler arasından bir Nuran bakışını yakalar gibi olduysa da, tuhaf bir serap sancısıyla hemen kaybetmesi uzun sürmedi. Nesteren'in en az kendisi kadar kötü yaşlandığını ise Kuzguncuk'taki bir tesadüf bütün acılığıyla sermişti zaten gözlerinin önüne.

Araya menfaat girmeyince hadiseleri bambaşka bir gözle, bambaşka bir açıdan, daha realist bir tarzda görmeye, hakikate daha uygun şekilde anlamaya ve yorumlamaya başladığını bir defa daha fark etti. Freud o kadarını söylememişti ama kim bilir belki de yaşlanmak bundan ibaretti.

Bereket Dr. Larosa meseleyi edebiyata getirerek, erken yaşlanmanın hem sebebi hem de sonucu olan uçurumdan çıkmasını kolaylaştırmıştı. Yemekten sonra gece yarısı

âyinine yetişmek için acele ettikleri halde Notre-Dame'ı kaçırmışlar, Saint-Julien'den ise içeri bile alınmamışlardı. Onlar da Larosa'nın evine gidip sabahın dördüne kadar Vivaldi ve Bach dinleyerek Verlaine ve Baudelaire'den şiirler okumuşlardı.

Haziran güneşinin altında karlı bir yılbaşı gecesini hatırlamak tatlı bir ürpertiyi de beraberinde getirmişti. Yaşlanmak rüya görme ilminde derinleşmek mânâsına geliyordu belki de. Zaten bir yerden sonra rüyanın gece veya gündüz, akşam yahut sabah vakitlerinde görülmesinin hiçbir önemi kalmıyordu. O yılbaşı gecesi Johann Sebastian Bach'ı yeniden keşfetmenin heyecanını yaşamış, bu heyecanı Larosa ve evde bulunan yüksek kabiliyetli bir kedi yavrusu ile paylaşmayı da ihmal etmemişti.[323]

Oysa şimdi aklına Bach filan değil, yıllar önce daha yirmi altı yaşındayken Konya'daki bekâr odasında, karlı kaplı sokaklara bakarak tercüme etmeye çalıştığı Baudelaire'nin "Can Sıkıntısı" isimli şiirinin ilk mısraı geliyordu. Birkaç gündür Paris sokaklarında mütemadiyen, "Sanki bin yaşındayım o kadar hatıram var" diye mırıldanıyordu. O yıllarda, Yahya Kemal dâhil herhangi birisi karşısına çıkıp da, Baudelaire'nin bu şiirinin hakiki mânâsını elli dokuz yaşında Paris'te keşfedeceğini söylese gülüp geçerdi herhalde. Ama öyleydi, taş çatlasa iki saattir oturduğu bu parkta, bütün hatıraları dalgalar halinde gelip gelip çarpıyordu zihninin duvarlarına. Her hatıra dalgası o duvarları biraz daha oymakla kalmıyor, yaşandıkları dönemden daha ağır hasarlara da yol açıyordu üstelik. Kendisi iki saat içinde elli dokuz yıllık hayatını yeniden yüklenmiş kadar yorulduğuna göre, Baudelaire nasıl dayanmıştı acaba?

Daha önce de kendisini lüzumundan fazla dinlemekten, kendisiyle lüzumundan fazla meşgul olmaktan şikâyet etmişti ancak insan galiba yaşlandıkça daha çok kulak veriyordu bedeninden gelen seslere. Esasen neye kulak verdiğini tam olarak bilmese de, önüne çıkan bütün fırsatları bedenini yahut zihnini yıpratmak için kullanıyor, muhakkak ki hayli başarılı da oluyordu. Bu davranış kalıbı, bir kimya laboratuvarındaki zincirleme reaksiyonlara benzediği için devamı gecikmiyor, bu sefer de sıra, kendisini kendi gözünde küçük düşürme gayretlerine geliyordu. Eh, bu konuda kabiliyetsiz olduğunu hiç kimse söyleyemezdi herhalde. İstanbul'un hemen her tarafı, arkasından gülen insanlarla doluydu. Son yıllarda bu sahte nezaketten de vazgeçip doğrudan yüzüne karşı alay etmeye başlamışlardı zaten. Birkaç saat daha Luxembourg Parkı'nda oturup gürbüz göğüslü kızlara bakarak iç geçirmeyi sürdürürse, Paris'te de aynı küçümsemelere maruz kalmak için ayrıca çaba sarf etmesi gerekmeyecekti...

Baudelaire nasıl dayanmıştı hakikaten bilmiyordu ama yazılanların gölgesine sığınarak bir yerlere ulaşma gayreti dışında bütün kapılar kilitli, bütün pencereler kapalı, bütün duvarlar Çin Seddi'ydi. Fakat ne çıkar, orada da onay mekanizması giriyordu devreye. Yazan her insan gibi romanları, şiirleri, hikâyeleri, denemeleri okunsun, okunmakla kalmasın bir de beğenilsin istiyordu. Bu da bir anlamda kendini kendi gözünde küçültme çabasından başka bir şey değildi ne yazık ki. Yazdıklarını zerre anlamayacağını gayet iyi bildiği insanların onayının peşinde koşmaktan daha utanç verici ne olabilirdi ki? İşte en iyi arkadaşı Hasan-Âli Yücel, İş Bankası'nda Umumi Neşriyat Müdürü olduğu halde, derleyip toplayıp *Yaşadığım Gibi* ismini vererek eline teslim ettiği kitabı basmamıştı bile...

Yahya Kemal'in tavsiyesine uyup "çok akıllıca namussuz"[324] olabilse, hayatı bambaşka bir seyir takip eder miydi acaba? Yahut "İntiharın kapısı beliriyor"[325] demekle yetinmeyip o kapıdan içeri girse, aynaya veya Saatli Maarif

Takvimi'nin saman sarısı yapraklarına düşen görüntü daha farklı olur muydu sahiden? Belki de ferdî veya fikrî saadet arasındaki tercihini erken yaşta yapmalı, bir o tarafa bir bu tarafa savrulup durmamalıydı...

12

Kerkük gecelerinde karadut ağacının iri dallarının gölgesi yattığı odanın duvarlarını *Binbir Gece Masalları*'ndan fırlayıp gelmiş cin ve perilerle doldururken veya Antalya'da Güvercinlik Mağarası'nda her görüşünde bir defa daha büyülendiği ışık ve renk adacıkları usturalarla ruhunu dilimlerken ferdî saadetine ilişkin herhangi bir tasavvurunun bulunup bulunmadığını hatırlamıyordu. Kerkük'te hatıra biriktirmeyi akıl edemeyecek kadar küçük olsa da, Antalya'da artık bir yeniyetme sayılırdı ama bu bile kendisine, o günlerin tahayyül dünyasına bir pencere aralama imkânı vermiyordu.

Ne yazık ki o yıllarda da bu memleketin çocuklara yaptığı en büyük fenalıklardan biri olan ve çocuk ruhunu önlenemez biçimde hırpaladığı gayet iyi bilinen, "Büyüyünce ne olacaksın evladım?" sorusu pek revaçtaydı. Kendisi de bu soruya defalarca maruz kalmış, akranlarının hiç duraksamadan yaptığı gibi, "Zabit olacağım, doktor olacağım" gibi cevaplar veremediği için ezilip büzülmüştü. Yine de bir defa olsun, "Büyüyünce romancı olacağım, şair olacağım yahut profesör olacağım veya her üçünü birden olacağım" benzeri cümleleri zihninden geçirdiğini hatırlamıyordu. Zaten savaş yıllarıydı, zaten kimsenin önünü veya arkasını görecek hali yoktu ve zaten hayal yanı ağır bassa da, geleceğe dair birtakım tasavvurların peşinde koşmak, kabahat sayılıp ayıplanıyordu.

Dolayısıyla, ferdî saadet meselesinin ilk defa ne zaman,

nasıl, neden ve neyin tesiriyle kendisini meşgul ettiğine dair en küçük bir fikri bile yoktu. O yıllarda okuduğu kitaplar da bu konuda önüne herhangi bir ufuk açmış sayılmazdı. Şahsî mitolojisinden bir saray kurmayı mütemadiyen ileriki yıllara erteleyen içe kapanık bütün çocuklar gibi, kitaplarla zaten hastalıklı bir münasebeti vardı ve oradan örselenmeden çıkması da bir hayli zordu. Kitaplar belki içinde bir düzen kurmasını sağlamıştı ama düzen kurmak uğruna dış dünyada yaşanan bütün kavgalar orada da kendisini göstermekte gecikmemiş, her kavganın mağlubu olmayı daha baştan kabullendiğinden hemen her seferinde susup kenara çekilmişti.

Çocukluk yıllarında her türlü ferdî saadet hülyasının üzerinde sokak diye bambaşka bir âlem vardı ve kitap sayfalarından aldığı rüzgârla yelkenlerini şişiren o tuhaf masal gemisinden yeryüzüne her düşüşünde imdadına sokak yetişiyordu. Kim ne derse desin, sokak bütün çocukların en büyük yardımcısı ve bir o kadar da tesellisiydi. Sokağın kendi nesli dâhil birkaç nesli hayata nasıl hazırladığını tecrübe etmiş, esasen bundan şikâyetçi olanı da pek görmemişti. Amcalar, teyzeler, halalar, öğretmenler, müezzin ve imam, hatta uzak akrabalar, sokakta evdekinden yahut mekteptekinden çok başka türlü ve daha kendi hallerinde görünüyordu. Ne kadar lüzumsuz kavgalar edilirse edilsin, sokakta esas olan hayatı sıcak bir somun ekmek gibi paylaşmaktı. Sefalet kadar merhamet, rahmet kadar gurbet, hürriyet kadar esaret, nasıl teşekkül ettiğini kimsenin bilmediği sokağın dili vasıtasıyla tahsil edilir ve bir daha silinmemek üzere zihinlere yerleşirdi.[326]

Belki de ferdî saadet fikriyle geç tanışmasının gerisinde sokağın bir mektep hüviyeti ile hayatına dâhil olmasının büyük tesiri vardı. Yüzyılın başında Kerkük, Antalya veya İstanbul, sokağın son derece canlı bir biçimde yaşadığı şehirlerdi. Sokağı canlı olan şehirlerin soluğunun asla kesilemeyeceğini de Mütareke Dönemi'nde öğrenmişti. İstanbul işgal altındayken, sokak bütün bir direnişi teşkilâtlandırmakla kalmamış, insanların ruhundaki umudu diri tutmayı da bilmişti. Nihayet işgal kuvvetleri önce sokağa mağlup olmuş ve hürriyet de yine sokaktan evlerin sofalarına taşınmıştı.

Şöyle bir çevresine bakındı. Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nda tanklara, askerlere ve direnişçilere terk edilen sokağa, savaşın ertesinde çok fazla sahip çıkan olmamıştı. Savaşa fiilen girmeyen Türkiye'nin de benzer bir kabulün eşiğinden geçmesi o kadar şaşırtıcı değildi. Savaşla birlikte sokak kendiliğinden bir korku ülkesine dönüştüğü için, oyunlar, çeşme başı yahut kapı önü sohbetleri çoktan geriye çekilmiş, pencereden pencereye bağırarak konuşan kadınlar bile sadece Hüseyin Rahmi Bey'in romanlarında kalmıştı. İstanbul da tıpkı Paris gibi sokağını yitirmiş bir şehirdi artık. Ancak şu vardı ki, Paris sokağın yerine Sorbonne'u koymuş, en azından kapısını sokağın bir parçası haline getirebilmişti.

Ferdî saadet fikriyle ilk defa ne zaman temas ettiğini hatırlamasa bile fikrî saadet konusunda zihni son derece berraktı. Yahya Kemal'in Edebiyat Fakültesi'ndeki yüksek tavanlı sınıfın kapısından içeri girip de Mütareke'nin bütün utancını omuzlarında taşıyan herkesi tek bir kelime bile söylemeden sakinleştirdiği 1919 Kasımı, kendi açısından fikrî saadetin sembolüydü. Bir pehlivan edasıyla yürüyen bu heybetli insan, saçları gibi kelimelerini de ortadan ikiye ayırıp tasnif etmiş ve hakiki fikrin esasen bir tasniften ibaret olduğunu çok da fazla detaya girmeden bütün sınıfa göstermişti. Yıllar sonra o günü her düşündüğünde, Yahya Kemal'e bütün belagatini ve güven duygusunu veren mekanizmanın gerisinde fikrî saadetin yattığını daha derinden fark etmişti.

Yahya Kemal'i farklı kılan, fikirlerinin yeni olması kadar, fikirleri için yaşıyormuş izlenimi bırakmasıydı. Gerçi bir süre sonra kendilerine yeni gibi görünen bütün o fikirlerin esasen Albert Sorel, Michelet yahut Barrès gibi isimlerden alın-

mış ödünç hakikatler olduğunu öğrenmişti öğrenmesine ama bir başkasının o ödünç hakikatleri Yahya Kemal kadar kendisine yakıştırdığını da görmemişti. Şimdi şu Paris ikindisinde havuzun suları kadar berrak görünen ömrüne baktığında, kendisinin de tıpkı Yahya Kemal gibi ödünç fikirlerin insanı olduğunu, neredeyse bir dehşet duygusu içinde fark etmiş, öyle ki bu büyük keşfini etrafındaki herhangi birisi bir çırpıda görecekmiş gibi korka korka diğer banklara bakmıştı.

Doğrusu istenirse, hadiseler gibi fikirlerin de iklimi vardı ve ne yazık ki bazı iklimlerde fikir yeşermiyordu. Magna Carta'nın İngiltere'de gündeme gelmesi, sanki dünyanın en tabii işiymiş gibi hiç kimse tarafından yadırgamıyordu mesela. 1789 da olsa olsa Fransa'da ve üstelik bu kadar kanlı bir şekilde hakikat çehresi kazanabilirdi. Ekim Devrimi içinse Bolşeviklere, Menşeviklere ve Mujiklere ihtiyaç vardı ve onlar da Rusya'nın geniş steplerinde yaşıyordu. Bütün bunları sadece tesadüfle açıklamak insan zekâsına haksızlıktı. Fikir, rahatça boy verip serpileceği toprağı arıyordu ve uygun iklim bulur bulmaz da kökleşip dört bir tarafı çiçek yahut ceset bahçesine çevirebiliyordu. İngiltere'nin, Rusya'nın veya Fransa'nın ikliminde farklı olan neydi acaba?

Bu soru zihninden geçer geçmez gözlerini açıp sanki hemen o farkı görebilecekmiş gibi çevresine bakındı. Bütün anahtar insan münasebetleri ve bunu sağlayan elverişli iklim, coğrafya, tarih yahut yurttaşlık bilgisi olabilir miydi? Fransızların kendilerini yeryüzünün merkezi olarak görmelerine öteden beri hayranlık duyduğunu hatırladı. Bu ona burnu büyüklükten ziyade sağlam bir güven duygusu gibi gelmişti hep. Ancak bu güvenin gerisinde, kendisini yeryüzünün merkezi olarak gören bir başkasına yönelik en ufak bir yadırgayış söz konusu değildi. Belki de fikrî saadet terkibi, sadece böyle bir iklimde kullanıldığı zaman anlam kazanıyordu.

Şurası bir hakikatti ki, ferdî saadetlerini fikrî saadetleri için gözünü kırpmadan feda eden insanlar da ancak böyle iklimlerde yetişiyordu. Oysa İstanbul'un sözüm ona entelektüel muhitlerinde geçen altmış yıllık hayatında, mecburiyetler dışında, fikrî saadeti için ferdî saadetini bir çırpıda kenara atabilen bir kişi bile görmemişti. Kendisi de tıpkı Yahya Kemal gibi, ikisini birden elde etmek amacıyla açgözlülük yapmış ve iki cephede de bozguna uğramıştı. Buna mukabil Dostoyevski, Nerval, Baudelaire, Nietzsche, Van Gogh, Mozart hatta Beethoven zaman zaman birinden diğerine kaydıkları halde, fikrî saadet uğruna her şeyden vazgeçmeyi bilmişlerdi. Neticede belki fikrî saadeti de elde edememişlerdi ancak hiç değilse bunun çilesini çeken insanlar olarak kaydedilmişlerdi tarihe...

Mendilini çıkarıp önce gözlüğünün buğulu camlarını, arkasından da o camlardan daha buğulu olan gözlerini sildi. Havuzun başında eteklerini bir hayli toplayıp ayaklarını suya sarkıtan gürbüz göğüslü genç kız ve yanındaki arkadaşı bu defa dikkat menzilinin bir hayli gerisindeydi. İtiraf etmek gerekirse, bu defa kendisi dışında hemen her şey dikkat menzilinin bir hayli gerisindeydi. Umutsuz bir çabayla kendi içine eğilmiş ve gördüklerinden hiç de memnun olmamış insanların telâşıyla, dünyada yaşananları neredeyse hiç umursamadığı bir başka âleme kaymıştı. Oysa makul ve meşru bir teselliye ihtiyacı olduğu uzaktan bile seziliyordu. Bereket, içinde bulunduğu yaş bu türden tesellilere kapı aralayabilecek bir olgunluğu da heybesinde taşıyordu! Dolayısıyla, haklıydı elbette, ferdî saadetine kendisi, fikrî saadetine ise memleketi müsaade etmemişti...

Anlaşılan o ki, birkaç yıl önce, üstelik yine Paris'te, "Nesiller önümden nasıl geçiyorlar ve ben hep aynı hülyadayım. Keşke evlenmiş olsaydım ve ferdî saadet düşüncesi kafamda bu kadar zalim bir hedef olmasaydı" dediğini çoktan unutmuştu...[327]

13

"Yahya Kemal kendisini takdir etmesini bilen adamdı!"

Ömrünün karanlıkta kalmış tarafları, birdenbire aralanan bir pencereden bütün ışığı içeri almış gibi gözlerini iri iri açtı ve haziran ikindisinin çınar yapraklarının arasından üzerine serptiği gölgelere gülümseyiverdi. Hayatın sırrını nihayet bu cümlede bulmanın verdiği rehavetle uzun uzun gerindi ve hemen arkasından da yaptığı şeyin çirkinliğinden mahcup bir edâyla toparlandı. Med ve cezirlerden ibaret hayallerden hakikate sıçramak için bazen bir cümle, bazen de bir kelime kâfi gelebiliyordu demek ki.

Yahya Kemal hakikaten kendisini takdir etmesini bilen adamdı, şiirlerinin elden ele veya dilden dile dolaşmasının verdiği güvenle, şiirin kendisi ile bittiğini söylemesi bunun bir göstergesiydi mesela. O zamanlar genç bir şair olarak bunun Yahya Kemal'in benzersiz kibrinin bir yansıması olduğunu düşünmüş ve hatta için için küsüp kırılmıştı da. Bütün kavgalarını içinde yaşayan her insan gibi, neticede daha fazla yaralanan kendisi olsa da, hiç değilse itiraz hakkını kullandığını hayal ederek teselli bulmuştu.

Yahya Kemal'in son derece basit bir biçimde kendisini takdir etme ihtiyacını tatmin amacıyla bu türden cümlelerin arkasına sığındığını anlaması için ne yazık ki bu yaşına kadar beklemesi gerekecekti. Şiirini yazıp rüzgâra da bıraksa bir duyan olurdu belki ama o buna güvenmediği için Paris'te öğ-

rendiği yolları takip ederek şöhretini bir iğne oyası gibi ilmek ilmek örüp dokumuştu. Bunun getirdiği temel bir kolaylık vardı: Başkasına çok fazla ihtiyaç duymadan kendisini takdir edebiliyordu...

Hâlbuki esas olan başkaları tarafından takdir edilmek ve o esnada edilen sözlere güvenebilmekti. Yoksa küçük hesapların takdir gemilerine binenler, hiçbir limana yanaşmadan yol ortasında safra niyetine atılabiliyordu. Yahya Kemal'in yıllar içinde edindiği muhitte bunu o kadar çok görmesi, her seferinde şaşırmasını bir türlü engellememişti. Çünkü orada ironiyle zerre ilgisi bulunmayan bir köylü kurnazlığının eseri olarak çift taraflı çalışan bir mekanizma söz konusuydu. Çok az bulunan safiyet bile, saray dalkavukluğu geleneğinin yeniden tahsil edilmesiyle birlikte daha ilk hamlede çözülüp dağılıyordu.

Şüphe mi var, Yahya Kemal gibi kendisini takdir ilminde ustalaşan insanlar, çevrelerine toplanan ve çoğu sadece bu iş için orada bulunan birtakım adamlar tarafından da takdir ediliyordu. Takdir makamı, herhangi birisinin bir şiirini, bir makalesini, bir romanını yahut başka bir şeyini beğenmediyse eğer, etrafındaki koro da hemen aynı şekilde düşünmeye başlıyordu. Allah için Yahya Kemal de bunu çok iyi kullanıyordu. İki gün önce Pandeli'deki güzel bir muhallebinin verdiği keyifle bir muharrirden itina ile seçilmiş övgü kelimeleriyle söz ediyor, üç gün sonra, bu sefer Kanaat'te yediği tuzu fazla kaçmış bir hünkârbeğendi yüzünden aynı muharriri yine itina ile seçilmiş kelimelerle, bu kez yerin dibine batırabiliyordu.

Tabii ne oluyorsa, bu keskin dönüşlere uyum sağlamakta zorlanan ve kendilerine "çevre" denilen o tuhaf kalabalığa oluyordu. Mekanizmanın nasıl işlediğini bilmeyen bazıları, üstadın gözüne girmek isterken, kendisini gözden düşmüş bulabiliyordu. Söz gelişi, "Ama efendim, iki gün önce demiştiniz ki..." diye itiraza kalkışan herhangi bir acemi, çevre-

dekiler tarafından hemen susturulup çizginin dışına itiliyordu. Onun bıraktığı boşluk tabii ki birkaç dakika içinde dolduruluyordu doldurulmasına ama bu sefer de Yahya Kemal, "Böyle budalaları kim icat ediyor" diyerek Hisarbuselik makamında homurdanmaya başlıyordu. Bereket, bu homurtuların üstadın takdir edilme saati olduğunu bilen müritler hemen devreye giriyor, Yahya Kemal'in geniş kanatlarını şişirmek için ciğerlerinin bütün gücüyle çalışıyorlardı. Bir anlamda, Şark iklimlerine özgü tuhaf bir spordu bu...

Memlekette iyi, doğru, güzel adına yapılan herhangi bir şeyin takdir edilme ihtimalinin neredeyse sıfır olduğunu tam da bu dönemeçte keskin bir sancı gibi midesinde hissediverdi. Birbirini övüp göklere çıkartmak için teşekkül etmiş ekiplerden yahut çevrelerden birine dâhil olmayan şairin, romancının, ressamın, müzisyenin, mimarın, heykeltıraşın, sinemacının, ilim insanının emeğinin karşılığında takdir edildiği görülmemişti bugüne kadar. Böyle tuhaf bir cemiyetin mensubu olarak bundan şikâyet etmesi anlamsızdı, çünkü, "Bu zihin trajedisinin en büyük kurbanı kim" diye sorulacak olsa, Paris'in ortasındaki Luxembourg Parkı'nda bile muhtemelen bütün parmaklar dönüp kendisini gösterecekti. Hakikaten de, o güne kadar Yahya Kemal dâhil neredeyse hiç kimse tarafından istediği ölçüde takdir edilmemişti.

Hâlbuki memleket irfanını birkaç metre kanatlandırabilecek üç beş roman, bir türlü bitirmeye kıyamadığı bir avuç şiir, okumuş yazmış denilen "Esâfil-i Şark"ın alışkın olmadığı tarzda sekiz on deneme yazıp ortaya bırakmış ve bunların hiçbir yelkene rüzgâr taşımadığını acıklı gözlerle seyretmişti. Yüzüne gülen, meyhanede kadehini kadehinden ayırmayan, "Hamdicik Hamdicik" diye çırpınan dostlarının hiçbiri gönül indirip de bu kitaplar hakkında iki satır takdir yahut tekdir yazısı yazmamıştı. Şüphe mi var, netice itibariyle tekdir yani tenkit yazısı da bir takdir biçimiydi ama bu bile esirgenmişti.

Bu da onun kendine olan güvenini günden güne sarsmış, çevreden başlayarak halka halka dağılan boşluklar halinde bütün bir Türkiye'den şüphelenmesi gerekirken oturup kendisini suçlamıştı. Gerisi ise yine Şark usulü akan ince bir derenin yalpalamasından ibaretti: Herhangi birisinin takdir veya tekdire değer görmediği eserlerini, elini çabuk tutup kendisi yerin dibine batırıvermişti...

İnsanın en tabii ihtiyacı olan takdir duygusunun bu kadar sürüncemede kalması, zaman içerisinde şahsiyetleri de silikleştiriyor ve insanın kendisine olan güvenini dağıtıyordu. Şu kadar yılda edebiyatta, üniversitede ve politikada ayakları yere sağlam basan, bir başkasının omuzları üzerinde yükselmek yahut ceketinin ucuna yapışıp aşağıya çekmek yerine, bilgi ve irfanıyla tevekkül sıradağlarının gerisine gizlenen bir kişi bile görmemişti. Haysiyetinden taviz vermeden, kendisine doğru esen kötülüklerden kurulu bir münasebetler zincirinde bir halka olmamak için en azından susan hemen hiç kimseye tesadüf etmeyişi de bozuk gözlerinin tabii bir neticesi miydi acaba? Hakikat şuydu ki, bu insanlara ihtiyaç duymadan kendisini takdir etmesini beceremiyordu bir türlü...

Oysa bir miktar kendisini takdir etmeyi bilse, aptal ve budala olduğunu her yıl biraz daha iyi anladığı insanlardan hiçbir şey beklemez ve iyimserliğini yüzüne vuranlara karşı da kendini yiyip bitirmezdi. Bilhassa takdir konusunda Yahya Kemal metotlarını kullanıp kendi kendine yetebilse, muhtemelen bu kadar çok yaralanmayacak, Tatyana, Berna, Azra, Mina, Sabahattin, Adalet, Mehmet Ali... niye beni okumuyor diye Narmanlı Yurdu'nda başını duvarlara vurmayacaktı. "Yahya Kemal'den o kadar lüzumsuz şey öğreneceğime keşke kendimi takdir etmeyi öğrenseydim" diye mırıldandı hayli cılız bir sesle. Sanki bütün bunları doğrulamak istermiş gibi günlüğüne düştüğü satırları ise neden sonra hatırladı:

"Bütün günlerim, kendi kısırlığımdan, sathiliğimden, ya-

lancılığımdan, ekleme şeylerden, şahsiyetimden korku ile geçiyor. Acaba sadece bu kadarla mı kalacağım? Paris beni kendimle kavgaya soktu. Fakat bu kavga eskiden de bende vardı! Paris'te kendimin olan yeni bir şey bulamayacak mıyım? Hiç beni zenginleştirmeyecek mi? Geldiğim gibi mi gideceğim? Sadece bazı hamakatleri yapmak için mi geldim?"[328]

Kendisini takdir etmeyen insanın başkalarını takdir etmesi de bir hayli zordu elbette. Doğrusu bu ya, onun da başkalarını pek takdir ettiği söylenemezdi. Ancak bunu bütün çıplaklığıyla Yahya Kemal kitabını yazarken görecekti. O kadar sevdiği, hoca, dost, arkadaş, üstat bildiği insanın şiirlerini doğrudan takdir etmek yerine lâfı eğip büküyor, kimi zaman alkolle olan ünsiyetinden, kimi zaman da felsefe ile arasına koyduğu mesafeden medet umuyordu. Bir yerde Yahya Kemal'in zevkinin karışık olduğunu söylüyor, hiç gereği yokken Comtesse de Noailles ile Valéry'yi aynı anda nasıl sevebildiğini bir türlü anlayamadığını tekrarlamak gereğini hissediyordu.[329]

Bu sadece Yahya Kemal için değil, sevdiği diğer şair ve yazarlar için de böyleydi. Verlaine, Nerval, Proust... şöyle gönül rahatlığı içinde hiç kimseyi takdir etmediği gerçeği, bir dehşet duygusu halinde kucağına düşüverdi. Zihnini zorlayarak diğer kapıya ulaşmaya çalıştı ve bir zafer sevinciyle, "Evet ama Cahit Sıtkı'yı ve Orhan Veli'yi takdir eden yazılar yazmıştım" dedi kendi kendine. O iki yazıyı, o iki şairin ölümünden sonra yazdığını hatırlayınca, akşama hazırlanan haziran güneşi gibi hafiften sararıverdi...

14

"Hastayım, parasızım, hiçbir şey yapamadım!"

Aklından geçirdiği cümleleri sanki bir duyan olacakmış gibi dikkatle çevresine baktı. Bereket, o kadar yakında hiç kimse yoktu. Güneşin parlaklığını yitirmeye başlamasıyla birlikte, birbirine yaslanarak yürüyen yaşlı çiftler parkı terk etmeye hazırlandığı için yanındaki iki bank da boşalmıştı. Gerçi Türkçe düşünmüştü ama burası Paris'ti, Türkçe düşünen insanların zihninden geçenleri Fransızcaya çeviren herhangi bir makine icat edilmiş olabilirdi. Hem olmasa ne fark ederdi ki, zihninden geçen cümlenin kendisi yeterince küçültücü, utanç ve azap vericiydi.

Altmış yıllık ömrünü bir çırpıda özetleyen üç temel unsur buydu işte. Kendisini bildi bileli, neredeyse yirmi yaşından itibaren hastaydı. Bunların bir kısmı ciddiye alınmayı hak edecek şeyler olmakla birlikte, mühim bir kısmı da "hastalık hastası" ifadesinin sınırlarını zorlayacak ölçüde sadece vehimden ibaretti. Vehim yahut hakikat, şu kadar yıldır böyle yaşadığına göre artık yapacak fazla bir şey kalmamıştı.

Yine de hastalıklarla ve ilaçlarla olan bu tuhaf münasebetini erken denilebilecek bir dönemde fark etmiş, bu da içindeki mizah duygusunun yardımıyla "Yaşar" diye bir karaktere dönüşerek *Huzur*'da karşısına çıkmıştı. Şüphe mi var, Yaşar karakterini yaratırken doğrudan doğruya kendisinden faydalanmış, hazır eli değmişken bir hayli hırpalayarak da bir miktar rahatlamıştı.

Şimdi düşündüğünde, hastalığa bu kadar meyilli olmasının gerisinde bir tür merhamet eksikliğinin yattığını görebiliyordu. Bir medeniyetten bir başka medeniyete doğru kanatlanan veya sürünen toplumların sokaklarında yahut kalplerinde en az rastlanan şey merhamet ve vicdandı. Birbirini tamamlayan bu iki unsurdan birisinin eksikliği, diğerini de anlamsız hale getirmekte gecikmiyordu. Böylece ortaya merhamet ve vicdanla arasına mesafe koymuş bir cemiyet çıkıyordu.

Hâlbuki çocukken merhametle örülü cam bir fanusun içinde yaşıyordu. Annesi, babası, büyükannesi, büyükbabası, ablası, komşuları, bahçedeki karadut ve çınar, avlunun ortasından akan dere, pencereye konan serçeler, Sultanahmet'in avlusundaki güvercinler ve Valide Sultan Camii'ndeki kör gözlü müezzin bu merhamet adasının gönüllü mimarlarıydı. Böyle bir iklime doğan her çocuk gibi, kelimelerin adı anılmasa bile, ayakta durmalarını, nefes alıp vermelerini sağlayan şeyin merhamet ve vicdan olduğunu nasılsa bilirdi.

Hastalık düşkünlüğü, giderek hayatından çekilen merhamet duygusunun, kendine acıma şeklinde yeniden ortaya çıkışının tuhaf bir göstergesiydi. Zaten üç büyük başarısızlığın ifadesi olarak altmış yıllık hayatının iflasını ilan eden, "Hastayım, parasızım, hiçbir şey yapamadım" cümlesi de esasen bir kendine acıma manifestosundan başka bir şey değildi. Ateşli bir hastalıktan normale dönmek belki kolaydı ama böyle bir iflasın kapısından makule gidebilmek galiba imkânsızdı.

Parasızlık ise muhtemelen kendi müsrifliğinin neticesinde içine düştüğü bir büyük badireden ibaretti. Parası olduğu zaman nasıl harcaması lazım geldiğini bilmediği gibi, parası olmadığı zaman nasıl yaşaması gerektiğini de bir türlü hesaplayamıyordu. Daha öncekiler bir yana, neredeyse bütünüyle hezimet olan şu son Avrupa seyahati bunun açık bir göstergesiydi. O kadar hayalini kurduğu ama Orly Havaalanı'nda

uçaktan iner inmez bezginliğinin bir parçası haline getirdiği bu seyahati mümkün kılan Rockefeller Vakfı tarafından sağlanan bursu da çarçabuk israf etmişti.

Lâf aramızda, hiç de fena bir para değildi bu. Paris'i merkez alarak İngiltere'ye, İspanya'ya, Almanya'ya, İsviçre'ye ve Portekiz'e gitmiş, güzel otellerde kalıp güzel yemekler yemişti. Bir başka ifadeyle, bir sene müddetle Rockefeller'den gelen parayı tam bir mirasyedi hoyratlığı içinde harcamıştı. Buna rağmen kalan para hem borçlarının mühim bir kısmını kapatabilir, hem de kendisini rahat ettirebilirdi. Ne var ki orada da yine zaafları devreye girmiş, Sabahattin'e gömlek, Kenan'a palto, Mualla'ya döpiyes, Adalet'e parfüm derken elinde avucunda hiçbir şey kalmamıştı.

Hakikat şuydu ki, kendine acıma şekline dönüşen merhamet mahrumiyeti, böyle durumlarda, yine kendine acıma duygusunun çerçevesini belirlediği bir merhamet fazlalığına kanat açıyordu. "İyi şaraplardan, iyi kumaşlardan, iyi yemeklerden, iyi otellerden ben neden payımı almayayım" diye başlayan ve "Benim ne eksiğim var" diye yavaşlayan bu düşünce tarzı, her şeyi kullanışlı hale getirip meşrulaştırmak için bulunmaz bir nimetti. Kendisine de merhamet etmeyecekse kime edecekti ki?

Öteden beri merhametin besleyici olabileceğini düşündüğü için, hem maddi hem de manevi açıdan bu kadar yıpratıcı bir nitelik kazanabileceğini aklına bile getirmemişti. Merhametin acıklı tarafıyla da işte bu vesile ile tanışmıştı. Paris'te budala bir mağazada kim bilir kim için kravat seçerken, birden aynadaki görüntüsü ile göz göze gelmiş ve o göz göze gelme anında, yarımlıktan bir türlü kurtaramadığı sevincinin parmaklarının arasından kayarak mermer zeminde paramparça olduğunu görüvermişti. Bir insan kendisini nereye kadar kandırabilirdi ki?

Cümlenin, "Hiçbir şey yapamadım" kısmı ise merhamet ve

vicdan yokluğunun tabii sonucu sayılması lazım gelen kendine acıma faaliyetinin göze daha fazla çarpan tarafıydı. Tabii ki genel bir kısırlık söz konusuydu, cemiyette ve fertlerde çalışmanın terbiyesi bulunmayınca, kısırlık ancak özel dikkatlerle üstü örtülebilen bir şey haline geliyordu ve bunu da Yahya Kemal dışında pek kimse başaramıyordu. Fark o kadar ortadaydı ki, insan şaşırma duygusunun hakikaten hangi zeminler için hazırlandığı merak etmekten uzak duramıyordu. Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da on sekiz-yirmi yaşındaki insanlar aile, cemiyet ve üniversitenin yardımıyla hayat için hazırlıklarını çoktan tamamlamış olduğu halde, Türkiye'de aile, cemiyet ve üniversitenin sefaleti yüzünden her şeye geç kalınıyor; yürümekten vazgeçmeyenler de ancak otuz beş, hatta kırk yaşında benzer bir seviyeye geliyordu. Ne var ki, o yaştan sonra hayat namına yaşanacak fazla bir şey bulunamadığı için, büyümeyi mütemadiyen ihmal etmiş bir milletin fertleri, memleketin sokaklarında birbirinin ayağına yahut omzuna basarak yükselmeye çalışıyordu.[330]

Bunu Nerval bahsinde bir defa daha tecrübe etmişti. "Benim asıl şairim" dediği Gérard de Nerval'in hayatını okuyup öğrendikçe hem kendisini ona daha yakın hissetmiş, hem de onun etki alanından kaçıp kurtulmak için her türlü çareye başvurmuştu. Çünkü bu şairin hayatı kadar acıklı, bir bakıma şiirin ve rüyanın kendisi olan başka bir şey tasavvur edilemezdi. Devrinin ve kendisinden öncekilerin bile o kadar gayretle ve çalışmayla icada çalıştıkları bir yığın şeyi, o doğrudan doğruya hayatında bulmuştu. Talihsiz ve öksüz bir çocukluk, çok uzaklarda, Napoléon muharebelerinin hengâmeleri içinde ölen hiç görmediği bir annenin hatırası, bir türlü idare edemediği bir aşk, sanat hayatındaki başarısızlıklar ve bütün bunların durmadan zorladığı bir muhayyile. İşte tam da bu noktada, büyük bir heyecan ve hazla, "Şimdi artık Nerval'den bahsedebilirim. Viens mon fils (Haydi gel

oğlum). Ümitsizlik nedir, sefalet nedir öğrendim"[331] dediği halde bir adım daha atmaktan çekinmişti. Belki de Nerval'in yaptığı gibi, hayatının kalan kısmını bir sokak fenerine asmaktan korktuğu için daha ötesine cesaret edememişti...

Muhakkak olan bir şey varsa, eser için bilgi ve tecrübe kadar cesaret de gerekiyordu. Hatta asıl önemli olan cesaretti; netice itibariyle bilgi de, tecrübe de bir cesaret işiydi. Sığ ve sakin sularda, kıyıya paralel yüzmeyi alışkanlık haline getirerek boğulma tehlikesinden uzak kalmak isteyenlerin hakiki mânâda eser verebildikleri nerede görülmüştü ki? Üstelik içine doğduğu devrin şartları, cesaret için gerekli olan dünya nimetlerini bir hayli önceden hazırlamıştı. Merhamet ve vicdandan uzak devirler, her şeyi kolaylaştırmak adına cesaretin yörüngesini daha gevşek bırakan zaman dilimleriydi. Ancak orada da çekingen davranmış, basit konforlarından taviz vermemek uğruna üniversiteden, arkadaş çevresinden veya küçük hesaplardan değil, cesaretinden vazgeçmişti.

Yıllar önce bir akşamüstü İstinye'den Tarabya'ya doğru yürürken, "Şark oturup beklemenin yeridir, biraz sabırla her şey ayağınıza gelir"[332] cümlesini bulup da *Huzur*'a iliştirdiğinde, romanı bitirmiş kadar sevinmişti. Doğrusu istenirse, *Huzur* esasen orada bitmişti. Sadece romanın değil, kendi kaderinin de ana çizgisine dönüşen bu cümle, aslında her şeyin anahtarıydı. Tıpkı şimdi Luxembourg Parkı'nda yaptığı gibi, hayatı boyunca oturup beklemişti. Birileri kıymetini bilecek, birileri, "Bakın bizim Hamdicik buralarda nelerle meşgulmüş" diyerek sanki üzerine atlayacaktı! Altmış yıllık hayatının en azından otuz yılının oturup bekleyerek geçtiğini dehşet içinde fark etmiş, hemen arkasında da son derece mütevekkil bir ruh haline bürünerek bir sigara daha yakmıştı. Haklıydı, hatalarını tashih edecek yaşları çoktan gerilerde bırakmıştı artık.[333]

Zihniyet olarak değilse bile uzviyet itibariyle Şark'ın bü-

tün gözeneklerine sirayet ettiğini, saç diplerinde kabaran ter damlacıklarının bile Şark'ın şarapnel parçaları gibi savrulduklarını Paris'te bu Haziran ikindisinde nihayet anlamıştı. Sadece kendisi değil, bir tarafıyla Garp'a yelken açtığını söyleyen hemen herkes aynı durumdaydı. Üst taraftaki boya kazınınca, asaletini çoktan yitirmiş bir Şark bütün zavallılığıyla ortaya çıkmakta gecikmiyordu. Uzviyet, netice itibariyle zihniyeti de teslim alan bir hakikatti. Belki de artık hem uzviyet hem de zihniyet itibariyle teslim bayrağını çekmişti. Bütün bunların Paris'in ortasında Luxembourg Parkı'nda olması ise Şark ile Garp'ın ruhunda yaptığı bitmeyen mücadelenin hem ironik hem de trajik bir yansıması gibiydi.

Yine de, sadece gözleriyle ve jestleriyle bağlanabilen bütün içe dönük insanların alışkanlığıyla bir tesellinin gerisine sığınarak, "Oysa ne kadar çok şey yapabilirdim" demeyi de ihmal etmedi.

Nasıl olsa kendisinden başka hiç kimse duymayacaktı...

15

"Antalya Kadısı Hüseyin Fikri Efendi ile Trabzon'un köklü ailelerinden Kansızzâde Nesime Bahriye Hanım'ın oğlu, bir dönem CHP milletvekili, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Tanzimat Tarihi, Güzel Sanatlar Akademisi'nde Estetik profesörü, şair, romancı, hikâyeci, senarist, münekkit, denemeci Ahmet Hamdi'nin altmış yılda gelebildiği yere bak" dedi kendi kendine...

Der demez de gözlerini iri iri açıp sanki ilk defa görüyormuş gibi çevresine bakındı. İkindi güneşi çoktan çınarların, fıstık çamlarının ve ardıçların arkasında bir yere sürüklendiği için pek de güçlük çekmedi. Güneşin keskin ışıklarının gözden kaybolmasının tesiriyle her taraf olduğundan daha fazla sararmış gibi görünüyordu. Bu sararmanın, suratındaki yahut gözbebeklerindeki ifadenin tabiata bir yansıması olduğunu düşünerek sevindi de bir miktar. Ancak bu sevinci çok da fazla sürmedi.

Son zamanlarda Yahya Kemal'in, "İnsanlar anlaşıldı, cihanın da sırrı yok" mısraını yanından eksik etmiyordu. Dikkat edip arasa, bunun belirli bir sebebini bulamazdı aslında. Bir gece yarısı Nembutal'lere rağmen uyanıp da otel odasının penceresinden Paris'in kırmızı kiremitli, uzun bacalı çatılarına bakarken aklına bu mısra gelmiş ve bir daha da gitmemişti. Yahya Kemal'in, daha doğrusu iyi şiirin insanı bir uçurumun kıyısında yakalayan ve o uçuruma atlamasını bi-

raz daha erteleyen bir tarafı vardı sahiden de.

Fakat ne çıkar, zihnini asıl meşgul eden, Yahya Kemal'in bu mısra ile hakikaten ne demek istediği sorusuydu. Belli bir yaşa gelince eşik aşılıyor ve insanlar sahiden de anlaşılıyor muydu? Böyle bir durumda, o güne kadar yetmiş değirmenin yetmişinde de ipe un yerine serilen hayatlar ne oluyordu, o hayatların bir tarafına tutunarak kendini yapmaya çalışan ömürler ne oluyordu? Şayet zamanın bir yerinde, Saatli Maarif Takvimi'nde bile görülmeyen bir eşik varsa ve hemen herkes bir gün o eşiği aşmaya yargılıysa, uğraşıp didinmenin ne anlamı kalıyordu ki?

Yahya Kemal'in bu mısraı bulduğu için çocuklar gibi sevindiği günü o kadar iyi hatırlıyordu ki. İstinye'den yürüyerek Emirgân'a geldikleri bir Eylül akşamıydı. Körfezdeki küçük yokuşu çıkarken nefes nefese kalan üstat, "Hamdi, şurada bir kahve içelim" diyerek kolundan tuttuğu gibi Çınaraltı'na sürüklemişti kendisini. Çınaraltı o eylül akşamında, Kanlıca'dan bir sandala binerek kalkıp gelmişçesine birbirine yaslanmış yorgun birkaç ihtiyar dışında kimseyi ağırlamıyordu.

Kahveler söylenmiş, sigaralar yakılmış, üstadı tanıyan birkaç kişiye şöyle uzaktan selam verilmişti ki Yahya Kemal'in dudakları belirgin bir hazla titremeye başladı. Hocasının bu hallerini daha önce de gördüğü için önce pek aldırış etmediyse de, doğum yapan bir kadın gibi ıstırap çektiğini anlayınca yardım için telâşlandı. Yahya Kemal'in masanın üzerinde bir orkestra şefi gibi çalışan tombul parmakları her şeyin yolunda olduğunu gösteriyordu. Neden sonra talebesinden kalem isteyip bulduğu mısraı büyük bir keyifle not etti: "İnsanlar anlaşıldı, cihanın da sırrı yok..."

Yahya Kemal'in şiirle olan münasebetini, kıskançlıkla hayranlık arasında gidip gelen ruh haliyle birkaç defa tecrübe ettiği halde yine de şaşırmıştı. Bu kadar beyhudeliklerle yüklü bir mısra, bu kadar büyük bir keyif verebilir miydi insana? Biraz önceki terleme sayılmazsa eğer, üstadın gözbebeklerinde en küçük bir bulut bile yoktu. Kim bilir, belki de hiç üzülmeden üzüntünün şiirini yazmak böyle mümkün olabiliyordu...

Söyleyiş güzelliği dışında bir de anlam aramak icap ediyorsa şayet, mısraın ikinci kısmı birkaç Nembutal daha gerektirecek cinstendi. Mecbur kalmadıkça, değil Küçükçekmece, Anadolu yahut Rumeli Kavağı'na bile gitmekten çekinen Yahya Kemal, böyle bir hakikatin sırrına vakıf olmak için kendi içinde o kadar derinleşmişti de onlar mı farkına varmamıştı? "Cihanın da sırrı yok" diyebilme hakkını ellerinde bulunduranların, ya hakikaten iyi bir gezgin veya abasız postsuz bir derviş olmaları gerekmez miydi?

Dizlerinden başlayıp dirseklerine doğru tırmanan hafif bir akşam esintisi, artık toparlanma vaktinin geldiğini haber veriyordu. Uzaklarda İstanbul, yakınlarda Paris diye bir şehir vardı, Roma vardı, Madrid vardı, Londra vardı, Lizbon vardı, Viyana vardı. Bilhassa ilk ikisi hemen her şeyini şekillendirip çekidüzen veren şehirlerdi. Fakat ne çıkar, şimdi bu şehirlerin hiçbirisi onun için bir anlam ifade etmiyordu. Belki de Yahya Kemal'in asıl kastettiği bu bezginlikten başka bir şey değildi...

Sigara paketini bir cebine, küçük defterini diğer cebine koyarken bir süre bankın üzerinde ve yerlerde gözlüğünü aradı. Burnunun üstünde durduğunu fark edince yaşlılığıyla alay etmek için yeni bir fırsat bulduğu için sevindiği halde sesini çıkarmadı. Havuzun kenarındaki sandalyeler çoktan boşalmış, gürbüz göğüslü kızla arkadaşı da veda bile etmeden çekip gitmişti. Üstelik güneş de benzer bir şey yapmak için hazırlanıyordu.

Birden Mütareke yıllarında, Dolmabahçe'nin önünden her geçtiğinde, delikanlı omuzlarını bir kabadayı gibi yükselterek ve kaşlarını bütün bütün çatarak İngiliz bayraklı işgal gemileriyle yaptığı kavgaları hatırladı. İşgale rağ-

men zerre umutsuzluk yaşamamış, tersine, Beyoğlu'nda, Şehzadebaşı'nda veya Köprü'de gezinen İngiliz ve Fransız askerlerini gördükçe daha da bilenmişti. Sonra her birisinin inancını tazeleyen Milli Mücadele, sonra "milli bir seferberlik" havasıyla anayurdu da, beyinleri de demir ağlarla ören Cumhuriyet vardı. İşte ne olduysa ondan sonra olmuş, o sağlam irade çok geçmeden tıkanarak hayata ve kendine yenik insanlar yetiştirmeye başlamıştı.

Bankın kıyısına tutunup doğrulmak isterken başı dönünce tekrar yerine oturmak zorunda kaldı. Hazır oturmuşken de cebinden paketi çıkarıp bir sigara daha yaktı. Önüne gelen bütün fırsatları bu türden küçük kurnazlıklarla değerlendirdiği için böyle olmuştu belki de. Sadece kendisi değil, bütün bir cemiyet küçük köylü kurnazlıklarıyla günü kurtarmaya çalıştığından, gürül gürül akmaya müsait bütün ırmaklar gelip bir yerde tıkanmıştı işte...

Antalya Kadısı Hüseyin Fikri Efendi ile Trabzon'un köklü ailelerinden Kansızzâde Nesime Bahriye Hanım'ın oğlu Ahmet Hamdi de, altmış yılda gele gele Paris'in ortasındaki Luxembourg Parkı'na kadar gelebilmişti. Bir altmış yıl daha yaşasa başka bir yere gidebilir, hastalıktan ve parasızlıktan şikâyet etmeden, yazmayı hayal ettiği kitapları yazabilir miydi acaba?

Son zamanlarda, kendisine sorduğu soruları cevapsız bırakmak gibi yeni bir alışkanlık edinmişti ve muhtemelen bunun sebebi yaşlılıktan başka bir şey değildi. "Bugüne kadar cevap verdin de ne oldu" diye gayret edip gülümsemiş ama bu sualini de karşılıksız bırakmıştı. Eskimenin bir başka türü de bu olsa gerekti. Kendisini eskitmişti, hayallerini eskitmişti, Paris'i eskitmişti, İstanbul'u eskitmişti. Şimdi kalkıp New York'a gitse, ihtimal birkaç hafta içinde orayı da eskitirdi. Yaşlılık, bir salgın hastalık gibi her şeyi teslim alıyor ve geride sadece hayatiyetini nefes alıp verme derecesine indirmiş bir beden bırakıyordu.

Bu sefer iki hamlede yerinden doğruldu, bir müddet olduğu yerde durup parkın derinliklerine doğru baktı. Köpek gezdiren birkaç yaşlı ile bisikletleriyle kendini gezdiren birkaç genç çarptı gözüne. Bereket parkta motosiklete izin verilmiyordu. Genç bir çiftin de akşam serinliğinden faydalanarak çınar ağacının altında öpüştüğünü görünce, gözlerini kırpmadan baktı ve bir kadını layıkıyla sevemediği için bir defa daha hayıflandı. Bu fırsat hayatında iki kez bütün parlaklığıyla önüne çıktığı halde her ikisini de kaçırmış, daha doğrusu ferdî saadet hülyalarıyla birlikte bir kenara itmişti. Şimdi pişman olmak ne kadar da gereksizdi aslında ama belki de yaşlanmak sadece pişmanlıklar biriktirmekten ibaret bir yorgunluktu...

Havuzun ve öpüşen çiftin yanından geçerek parkın Saint-Michel Bulvarı'na açılan büyük demir kapısına doğru yürüdü. Doğrusu istenirse buna pek yürümek denilemezdi, altmış yıllık hayatı omuzlarından tutup onu geriye doğru çekiyormuş gibi ayaklarını sürüklüyordu sadece. Hiç şüphesi yoktu, arkadan bakan birisi, doğruca mezarlığa gittiğini düşünebilirdi ve pek de haksız olmazdı. Son günlerde ölüm fikriyle birlikte, hatta ona paralel olarak Nerval'i sık sık hatırlamasının sebebi belki de buydu...

İtiraf etmekte güçlük çekse de ölümden hakikaten korkuyordu. Şiirlerini bir türlü bitirmemesinin gerisinde bu korkunun payının olduğunu biliyor fakat başka mazeretler icat ediyordu. Hüsamettin'e söz verdiği halde kitabı sürekli geciktirmesi biraz da bundandı zaten. Şiirler de masasının üzerinden eksilirse yaşamak için hiçbir sebebi kalmayacaktı ve asıl ölüm belki de buydu.

Parktan çıkıp da Saint-Michel'in akşam kalabalığına karışırken, "1963'te Paris ve Floransa'da kendime randevu veriyorum" dedi hiç de inandırıcı olmayan cılız bir sesle...

Sözünde durmadı...

"Ne içindeyim zamanın
Ne de büsbütün dışında"

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tanzimat Tarihi Kürsüsü Profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar, geceleyin birbiri ardına gördüğü kâbusların etkisiyle o sabah da büyük bir sıkıntıyla uyanmıştı. Gerçi yatmadan önce iki Nembutal birden içtiği için kesintisiz uyumuştu ama bu bile kâbuslara engel değildi. O saate kadar uç uca eklediği sigaralar yüzünden ağzının içi paslı bir jilet gibiydi. Bir paket sigara tüketti̇ği halde üzerinde çalıştığı şiire bir mısra bile ekleyememiş, bu da sinirlerini yıpratmaktan başka bir işe yaramamıştı. Bacaklarındaki ve kolundaki kızarıklıkların son birkaç günde gözle görülür bir hızla artması ise zaten bir köşede fırsat kollayan endişelerine yeni endişeler ekliyordu.

Bir türlü ısınmayan odada ayaklarını yorganın altından çıkartıp bir süre terliklerini arandı. Boş gözlerle etrafına bakarken hayatında hiçbir zaman terlik kullanmadığını hatırlayıp çalışma masasındaki şiir müsveddelerinin yanında duran gözlüğünü alarak, her geçen gün biraz daha irileşen burnunun üstüne yerleştirdi. Gece yatarken çoraplarını bile çıkarmadığını da işte o zaman fark etti. Buruşuk ve kirli olduğu için her zamankinden daha budala görünen pijamaları, ayaklarındaki rengi kaçmış çoraplarla birlikte bir hayli komik duruyordu. Bir an, Pakize karşısında çaresizliğinden başka bir serveti kalmayan Hayri İrdal tarafından kuşatıldığı hissine kapıldı ama bu duruma gülümseyecek gücü bile bulamadı.

Bir bardak su almak maksadıyla mutfağa giderken, Oblomov'un hırkasına benzettiği dirsekleri delik hırkayı omuzlarına attı. O sırada gözüne, kitapların üzerine gelişigüzel fırlattığı Saatli Maarif Takvimi çarptı. 22 Ocak yazılı yaprağı koparınca karşısına çıkan sayfaya bir süre bakmaktan alamadı kendisini. 23 Ocak 1962 tarihini gösteren sayfanın altında, okumakta zorluk çektiği küçüklükteki harflerle "Kocakarı Fırtınası" yazılıydı. "Bu galiba benim fırtınam" diye düşünerek, Hayri İrdal'dan esirgediği tebessümü dudaklarına yerleştirdi ve kısa bir müddet belli belirsiz gülümsedi.

Günlerden Salıydı ama bunun o kadar önemi yoktu. Çarşamba, Perşembe yahut Cuma olmasının da o kadar önemi yoktu aslında. Cumartesi ve Pazarları biraz daha fazla sevdiği doğruydu gerçi ancak bunun da sebebi fakülteye gitme mecburiyetinin bulunmamasıydı. 27 Mayıs'tan ve üniversite tasfiyesinden sonra daha da artan aptal çekişmelerden, talebelerin ilgisizliğinden ve otuz senedir ders vermekten fena halde sıkılmıştı. Her şeyin bu kadar birbirine benzemesi, her şeyin birbirini takip etmesi ve eski bir zaman nargilesi ritmiyle kapalı bir alanda fokurdaması bir dervişin sabrını bile çatlatabilirdi.

O gün fakülte kurulu toplantısı olacağından asistanlarının hiçbiri eve uğramayacaktı. Dolayısıyla kahve için çok fazla su kaynatması gerekmiyordu. Musluktan çaydanlığa su doldururken, gece boyu kendisine yaptığı telkinler geldi aklına. Sanki yirmi yahut yirmi beş yaşındaymış gibi gelecek günlerin hayaliyle yeni yörüngeler çiziyor, yeni başlangıçlara doğru yelken açmayı hedefleyerek kollarını yahut paçalarını veya her ikisini birden sıvamaya çalışıyordu. Bu sözlerin hiçbirini tutmayacaktı ama o başka şeydi. Hiç değilse karar alıyor, yaşını aklına bile getirmemeye gayret ederek önündeki birkaç yıla ilişkin planlar yapıyordu...

Gece yarısı şiirle uğraşırken de aynı şey olmuştu. Bir ara kalkmış, pencereyi biraz aralayarak beline kadar sarkıp Üsküdar taraflarına doğru bakmıştı. Ocak ayazında hava pırıl pırıl olduğundan Üsküdar'ın Karacaahmet'in serviliklerine doğru seyrekleşen ışıklarını görebiliyordu. "Üsküdar'ın dost ışıkları" diye geçirdi içinden, arkasından da, "Yeise kapılmamak lazım" dedi belli belirsiz bir sesle. Hiç değilse bu yaştan sonra her okuduğu kitabı yahut yazarı kendisine çevrilmiş bir silah zannetmekten vazgeçse iyi olacaktı. Böyle mukayeselerle vakit kaybetmek yerine, yapabileceklerini yapmak için elini çabuk tutmalıydı. Aramalı, bulduklarıyla yetinmemeli ve gerektiği zaman değiştirmeliydi. Fakat o bu telkinlerin gerektirdiklerini yapmak şöyle dursun, kendisini sürekli olarak içeriden zehirlemeyi tercih ediyordu. Yine de, gece yarısının son sigarasını yakarken, Kerkük yıllarından beri üzerinden eksik etmediği "Öksüz Hamdi"ye gayet net ve kesin bir direktif vermekten vazgeçmemişti: "Lüzumsuz yere kendini zehirleme!"[334]

Kaynayan suyun fokurtusuyla içinde bulunduğu zamana döndü ve küçük odada temiz bir fincan aramaya başladı. Zihni de odası kadar dağınıktı fakat buna rağmen ilk bulduğu şey sigara paketi oldu. "Lüzumsuz yere kendini zehirleme!" direktifini anında unutarak hemen bir sigara yaktı. Farkına varınca da, "Budalalık etme, o direktif sigaraya değil, zihnini işgal altında tutan ve yazdığın her satırı gözünde küçülten mukayeselere dairdi" diyerek tesellinin naif kollarına bıraktı yaşlı bedenini. Koltuğun kenarına sıkışmış fincanı da işte o sayede buluverdi. "Hangi sersem koymuş buraya bunu" diye bir an öfkeyle ayağa fırlamaya gayret ettiyse de hemen vazgeçti. Bu küçücük evdeki her hangi bir şeyden nasıl bir başkası sorumlu olabilirdi ki?

Bütün bunlar yaşlanmanın tabii sonuçlarıydı aslında. Artık neredeyse her saniye ihtiyarlığını yüzüne çarpan başka bir şeyle karşılaşıyordu. İşin tabiatı icabı bunlar da mukayeselerde yansıyordu zihnine. Söz gelişi, geçen hafta ders için notlar almak amacıyla kitaplarını karıştırırken, Baudelaire'in, Nerval'in, Mallarmé'nin öldüğü yaşı çoktan geride bıraktığını fark etmişti.

Birkaç gün sonra da bir vesileyle tekrar *Madam Bovary*'nin geniş gölgesi altında gezintiye çıkmış, orada da Flaubert'in ölümle temas ettiği yaşı iki yıl geçtiğini görerek ürpermişti. Üzülmesi mi yoksa sevinmesi mi gerektiği kestiremediğinden boşa dönen bir çıkrık gibi bir hayli bocalamıştı üstelik...

Fakat ne çıkar, insanın zavallı ve nafile direnişine bir can kurtaran simidi gibi yapışmaya çalışan herkes gibi, yaşlandıkça kendisini daha genç hissediyordu. Hâlbuki gençlik mavi bir bulut gibi başının üstünde gezinirken tam tersi bir durum söz konusuydu. Belki de vaktinin mühim bir bölümünü Yahya Kemal yahut Ahmet Haşim gibi kendisinden bir hayli büyük insanlarla geçirdiği için mütemadiyen yaşından daha olgun davranmış, hatta kimi zaman vaktinden evvel ihtiyarladığını düşünerek sebepli sebepsiz kaygılanmıştı da. Oysa şimdi, kahve fincanını koltuğun kenarına sıkışmış bulmak yahut çirkin pijamalarının altındaki çirkin çoraplardan utanmak gibi ufak tefek kazalar yaşamasına rağmen kendisini genç ve her şeye yeni başlamış biri gibi görüyordu. Zaman zaman bütün ruhunu bir sıtma nöbeti halinde yakalayan ve derinden derine ürperten belli belirsiz korku olmasa, belki daha da genç hissedebilirdi.[335]

Şurası bir hakikatti ki, şiirlerde, şarkılarda, resimlerde ve romanlarda bir fikir olarak gayet güzel görünen ölüm, vakit yaklaştıkça tuhaf bir korku ülkesine dönüşüyordu. Bunun tek sebebi yok olup gitmek endişesi değildi elbette. İşin o tarafı için muhtelif teselliler de bulunabilirdi hatta. Netice itibariyle kendisiyle sınırlı bir tecrübe değildi bu. Onu korkutan geride kalacak dağınıklıktı. Hayatı boyunca derli toplu bir insan olmaya çalışmış, ne var ki, muhtemelen kadın terbiyesinin eksikliğinden, bunu bir türlü beceememişti. Fakat bu dağınıklık hiçbir zaman son yıllardaki kadar yıpratıcı olmamıştı.

Gözlerini ister istemez masaya doğru çevirdi: Kâğıtlar, kitaplar, izmarit dolu kül tablaları, buruşturulup bir köşeye atılmış sigara paketleri, muhtelif kalemler, birtakım borç senetleri, gazete kesikleri, görmek istemediği için üstüne kahve fincanı koyduğu şiir kitabı, onun hemen yanında iki gün önce saatlerce aradığı halde bir türlü bulamadığı bir çorap teki, Rockefeller Vakfı'na yazılmış bir mektup, Paris'ten gelmiş fakat henüz açılmamış iki zarf, Yahya Kemal kitabının müsveddeleri, Yahya Kemal'le çekilmiş birkaç solgun fotoğraf, yıllar önce Nesteren tarafından hediye edilen ama artık çalışmayan fotoğraf makinesi, yine yıllar önce ama bu defa Nuran tarafından hediye edilen fakat artık çalışmayan bir saat, artık çalışmayan bir beden için günde kaç defa aldığını unuttuğu sayısız ilaç kutusu ve bütün bu dağınıklığı zerre umursamadan kuyruğunu sallayan siyah bir kedi...

Fakülte'deki masası da farklı değildi. Orada bir de asistanların muhtelif gerekçe ve amaçlarla getirdiği çoğu lüzumsuz mecmualar, okuması için imzalanmış budalaca kitaplar, lisans ve yüksek lisans talebelerinin imtihan kâğıtları, belki tamamlarım diyerek yanında götürdüğü şiir müsveddeleri, sahaflardan geçerken bir yerinde bir şey olabilir umuduyla rasgele alınmış ve öylece bir köşeye itilmiş tozlu paketler, fakülte ve üniversite yönetiminden sarı zarflar içinde gönderilen çeşitli yazılar, çoğu Akademi'den talebesi olan genç ressamlardan gelen sergi davetiyeleri, birkaç Paris, birkaç İstanbul, birkaç Viyana gravürü, birisi bir hayli çizilmiş iki plak, birkaç kutu ilaç ve bütün bu yığının ortasında orada ne aradığını bir türlü bilemediği her halinden belli yarım şişe viski...

Zihni de masalarının üstü gibi darmadağınıktı. Önceki sene Paris'te Luxembourg Parkı'nda ömrünün nadir asude günlerinden birkaçını geçirirken, havuzun suları kadar berrak görünen ömrüne sık sık eğildiği halde söz konusu dağınıklığı bu kadar derinden fark edememişti. Belki de fark etmiş ama her zaman yaptığı gibi üzerine üzerine yürümek yerine kenarından dolanarak karşı kıyıya atlamıştı. Oysa şimdi geçmişi kadar

geleceği de sadece dağınıklıktan ibaret bir eski zaman mecmuası gibi görünüyordu gözüne. "Her şey yerli yerinde" diyen bir adam için bundan daha hazin ve daha içler acısı bir tespit olabilir miydi acaba?

Sadece âşık olduğu dönemlerde hem üstüne başına hem de zihnine bir miktar çekidüzen vermiş, kendisini kanatlandıran bir telâş ve heyecanla sevdiği kadına koşacağı zaman dilimlerinde özenle ütülenmiş mendilleri bile ihmal etmemişti. Daha geçenlerde bir konsere giderken Nuran'ı görme ihtimali bulunduğu için, tıpkı eski günlerdeki gibi ürpertili bir sevinç içinde yaşını unutarak bayram çocuklarına benzemişti. Artık evli barklı bir kadın olan Nuran ise önce kendisini görmemezlikten gelmiş, görmek mecburiyetinde kalınca da konuşmaktan kaçınmıştı. Bu lüzumsuz mahcubiyet yüzünden, ondaki genç kız çekingenlikleri de, kendisindeki bayram çocuğu telâşları da ipi kopmuş uçurtmalar gibi savrulup gitmişti Kandilli tepelerine doğru...

Kahveyi döke saça fincana boşalttıktan sonra koltuğa oturup titreyen parmaklarıyla bir sigara daha yaktı. Bu defa elini şeker kavanozu yerine çaydanlığa sokmayacak kadar dikkatli davranmış fakat kahvenin bir bölümünün üzerine dökülmesini engelleyememişti. Bereket hırkası vardı ve bu yüzden hafif bir ıslaklıkla birlikte sıcaklık hissettiği için memnun bile sayılabilirdi! Nuran onu bu halde görse önce güler, arkasından da birkaç zarif el hareketiyle bambaşka bir şekle büründürürdü. O zarif el hareketlerinden eşya da nasibini almakta gecikmez, etraftaki dağınıklık, üzerlerinde sihirli bir değnek gezinmiş gibi kuytu bir köşeye çekilmek zorunda kalırdı.

Nuran hayatında hakikaten son derece mühim bir rol oynamıştı. Onun sayesinde, gerçek yolunu belki de bambaşka bir sahada bulacak bir adam, birkaç eser sahibi birden olmuştu. Üşenmeyip içinden Nuran geçen eserlerini zihnindeki dağınıklığın arasından bulup çıkardı: "Evin Sahibi" kayıtsız şartsız ona

aitti, *Abdullah Efendi'nin Rüyaları* onundu. *Beş Şehir* onunla başlayıp onunla devam etmişti. *Huzur* onun değildi çünkü bütünüyle oydu. Kitaba aldığı şiirlerin neredeyse tamamının ilhamı Nuran'dı, Nuran'dandı.

Nuran insandaki yazı yazma hevesini kanatlandıran kadınlardandı. Bütün buluşmalarından, bütün konuşmalarından, bütün gülüşmelerinden, bütün sevişmelerinden yepyeni hazlarla birlikte yepyeni fikirler edinir, o fikirlerle oturduğu masanın başından da hemen hiçbir zaman eli boş kalkmazdı. Konserde gördüğü yaşından utanan mahcup kadında, o eski Nuran'dan ne kalmıştı acaba? "Sende o eski Hamdi'den ne kalmışsa, onda da o eski Nuran'dan o kalmıştır, a benim şapşal evladım" diyerek koltuktan kalkıp giyinmeye başladı.

* * *

Evinden Beytülmalcı Sokağı'na indiğinde, Boğaz'dan esen Ocak ayazı yüzünü jilet gibi yalayıp geçiverdi. Önceki yıl paraya kıyıp Londra'dan aldığı paltosuna daha sıkı sarıldı. "Asılacaksan İngiliz ipiyle asıl" sözünü hemen yeni duruma uydurarak, "Sarılacaksan İngiliz paltosuna sarıl" diye geçirdi içinden. Paris'te kendisine armağan ettiği şapkayı da kaşlarına kadar indirdi ama ona uygun bir deyim bulamadı. Bir yandan da komşu apartmana bakıyordu. Komşu apartmandaki üç kız kardeş, birkaç aydır hem gündüzlerine hem de gecelerine bir kibrit alevinin sıcaklığını armağan ediyordu. Daha geçen gün pencerede üçünü birden görmüş, uykuların havuzuna sarkar gibi pencereden sokağa sarkan kızların bakışlarıyla karşılaşınca, hemen hiçbir şeyin bu durgun bakışlar kadar güzel olamayacağına karar vermişti. Bilhassa kucağından küçük bir kedi yavrusunu eksik etmeyen büyük kız, pencereye veya balkona ihtiyarlığıyla alay eder gibi varıyla yoğuyla çıkıyor, hava biraz da güzelse eğer, Orhan Veli'yi kıskandıracak sere serpe bir cömertlik için-

de, yaşına ancak erişen bir zalimliğin eşiğinde eğleniyordu.[336]

Ne var ki o Salı sabahı kızlar sımsıkı perdelerin gerisine gizlenmiş olmalıydı. Sarsak adımlarla Gümüşsuyu'na doğru çıkmaya başladı. Önce Taksim'e kadar yürüyüp oradan bir otomobile binmeyi düşündüyse de, hem soğuk hem de bacaklarındaki ağrı yüzünden gözü kesmedi. Yukarı çıkan yahut aşağı inen bir taksi aranırken, "Geciktim" diye mırıldandı kendi kendine, "zaten bütün hayatım bir gecikmeler toplamından başka nedir ki?"

Daha geçen gün altmış bir yılın muhasebesini yaparken bu gecikmişlik duygusu Sürmene işi keskin bir bıçak gibi zihninin kıvrımlarında ince ince çalışmıştı. Altmış bir yılın muhtelif bölümlerinde kimi zaman başarı, kimi zaman ıstırap, kimi zaman anlaşılmazlık ön plana çıksa da, bütün bunları da içinde alan gecikmişlik asıl baskın olan duyguydu. Öyle ki, biraz gayret etse, bütün ömrünü bir gecikmişlik parantezi içine tıkıştırması hiç de zor olmayacaktı...

Doğrusu istenirse, gecikmişlik duygusu, memleket kültürünün bütün bir tarafını yapıyordu. Herkes aynaya yahut ufka bu duygunun penceresinden bakıyor, gördüklerinden memnun olmamaya kendisini şartlandırmış bütün insanlar gibi, "Allah kahretsin, yine geç kaldık" çığlıkları eşliğinde şehrin ibadethanelerine yahut meyhanelerine dağılıyordu. Sadece Freud'u değil, Jung'u yahut Erzurumlu İbrahim Hakkı ile birlikte Yunus Emre'yi ekseni etrafında üç kez döndürebilecek o tuhaf hırs da böylece dâhil oluyordu gündeme. Her şeyi birden yakalama, her şeye birden sahip olma arsızlığının görünür taraflarını besleyen, gecikmişlik duygusunun yörünge değiştirmesinden başka bir şey değildi.

"Her şeye birden sahip olma arsızlığı"na bir ara kendisi de kapılmıştı aslında. Hem şair, hem romancı, hem edebiyat ve sanat tarihçisi, hem denemeci, hem münekkit olmak istemesi neyse ne de, bütün bunlara siyasi ikbal hırsı ve endişesi de eklenince öfkesi burnunda bir adama dönüşüp bambaşka yerlere savrulmuştu. Bir taraftan herkesin hor görüp üzerinde tepindiği klasik değerleri savunmaya çalışıyor, diğer taraftan birkaç mimari eserle birkaç musiki parçası hariç, klasiklerle onlar kadar o da eğleniyordu. Bir taraftan caminin kapısından içeri pek de girmemekle birlikte en azından Tanrı fikriyle münasebetini belli bir seviyede tutmaya gayret gösteriyor, diğer taraftan meyhane masalarında kalabalıkken yahut evde yalnızken kendisini bile şaşırtan bir öfke ile Tanrı'yla ve Tanrı fikriyle kavga etmeye başlıyordu. İsmet Paşa'yı o kadar sevdiği halde parti ile yollarının ayrılması, biraz da yakasını bir türlü bırakmayan bu kavgalar yüzündendi. Bütün bunların arkasında yatan ana sebebin, ruhunu ve zihnini kemiren gecikmişlik duygusu olduğunu ise gayet iyi biliyordu.

1960'ların Türkiyesinden dönüp de asrın başına bakınca, bütün o medeniyet değiştirme hamlesinin, Batı'nın her şeyine birden yetişme gayretinin yerini böyle bir hırsa nasıl bıraktığını anlamakta zorlanıyordu. O zamanki gecikmişlik duygusunun gerisinde, içeriden ve dışarıdan yapılacak hamlelerle, insanla birlikte bütün bir geleceği şekillendirme umudu yattığı halde, çok değil altmış yıl içinde hem hamlenin mantığı, hem de hamle yapacağı umulan insanların felsefesi değişmişti. Değişmeden devam eden tek şey, farklı zeminlere kaymışlığına rağmen gecikme duygusuydu.

Bu sefer geciken taksi olsa bile, paltosunun yakalarını kaldırıp iyice içine gömülerek kendisindeki gecikmişlik duygusunun üzerine doğru yürüdü. Memleketin bir uçtan diğer uca savrulup duran iklim şartları dolayısıyla neredeyse hemen her şeye sıfırdan başladığını bir defa daha hatırladı. Geçtiği yolu düşündüğünde kendisinden memnuniyet duyması gerekiyordu fakat hakikat öyle değildi. Daha yapması gereken dünya kadar iş bulunduğunun farkındaydı. Ne var ki, vaktinin az kaldığını bildiği için hayatının o taraflarına da rahat bir gözle bakamıyordu. Yine de iradesizliğe çok benzeyen bir iradenin peşinde koştuğunu,

tembelliğe çok benzeyen bir çalışkanlıkla boğuştuğunu, nihayet bazen cehaletin ta kendisi olan bir kültürle yetinmesi gerektiğini biliyordu. Üniversite hocası sıfatıyla değilse bile, şair ve romancı sıfatıyla hâlâ kültüre inanıyordu. Ama bu bile altmış bir yıl boyunca bir yığın tezadın içinde yaşamasını engellememişti. Dışarıdan bakanlar bu yüzden sadece gülünç yanlarını görebilmişlerdi. Hâlbuki esasen bir hülya adamı olmakla birlikte memnuniyetsizliklerin, etrafa meydan okuyan yersiz cesaretlerin ve içine gömülmüş isyanların insanıydı...[337]

Doğu'nun rüzgârından nasibini alan ülkelerde ismine kader veya talih denilebilecek bir başka mesele daha vardı ki, Büyükada veya Heybeli rüzgârı gibi ruhunu yakıp kavuran gecikmişlik duygusu biraz da onun eseriydi. Öyle ki, elli üç yaşında ilk defa evlenen ihtiyar bir kız gibi Paris'e gidebilmiş ve nelere geciktiğini görünce de, tıpkı o ihtiyar kız gibi arkada bıraktığı yıllara bakarak dizlerini dövmek dışında hiçbir şey yapamamıştı. Nihayet kırk yaşında tek odalı müstakil bir eve sahip olabilmiş, ilk nesir kitabı yani *Huzur* ise ancak kırk yaşındayken yayımlanabilmişti.

Peki, bütün bunlarda şansın hiç mi rolü yoktu acaba? Beklemediği zaman üçer beşer geçen taksilerin, en fazla ihtiyacı olduğu şu anda görünmemesi, şans dışında hangi şehir istatistiği ile açıklanabilirdi ki? Piyangodan bir türlü para çıkmamasının, bezikte istediği kâğıdın sürekli diğerlerine gitmesinin, kendisi orada öylece dururken sevdiği kadınların başkalarıyla evlenmesinin makul bir açıklaması olabilir miydi? Bunları bilmiyordu, muhakkak olan bir şey varsa, ömrü ya şansına karşı yahut hayatını darmadağınık eden ahlâkına ve tabiatına karşı mücadele ile geçmişti. Hakikatte kendisine ve zevklerine o kadar az vakit ayırmıştı ki, dönüp geçmişe baktığında şaşırmaktan kendini alamıyordu. Öyle ki ancak altmış yaşında bir pikaba ve on beş plağa sahip olabilmişti.[338]

Taksim istikametine doğru giden bir taksi, Alman Konsolosluğu'nun önünden biraz da nazlı bir edâ içinde dönüp gelerek önünde durdu. Telâşla kapıyı açıp arka koltuğa oturmaya çalışırken başını tavana çarptı, bu yetmezmiş gibi acele ettiği için kalp nahiyesinde tuhaf bir hareketlenme de kendini göstermekte gecikmedi. Şoföre, "Beyazıt, Edebiyat Fakültesi" dedikten sonra bir müddet gözlerini kapattı. Aynada yüzünü gördüğü şoförle bir daha göz göze gelmeyi yahut konuşmak zorunda kalmayı asla istemiyordu. Hayır, halkı sevmiyordu. Şimdi direksiyonda oturana benzeyen hödükleri, kapıcıyı, üç kız kardeş hariç komşuları, vatmanı nasıl sevebilirdi ki? Mösyö Gorki yahut Sait Faik değildi, ayrıca olmaya da niyeti yoktu. Kaldı ki Sait, "Bir insanı sevmekle başlar her şey" gibi iddialı bir görüntüye rağmen, tıpkı kendisi gibi halkı sevmeyi başaramayanlardandı.[339]

Şoförle konuşmamaya kararlı olduğunu hayli berrak bir biçimde ortaya koymak için gözlerini iri iri açarak telâşla bir sigara yaktı. İlk nefesin doğrudan nefes borusu ve akciğer üzerinde çalışmasını kolaylaştırmak amacıyla derin birkaç nefes aldı. Nikotin, kalp civarındaki hareketlenmeyi artırmak dışında pek bir işe yaramadı.

Taksi İnönü Stadyumu'nun yanından Meclis-i Mebusan Caddesi'ne doğru kıvrılırken, Boğaz'ın en güzel kıyılarından birine stadyum yaptıkları yetmezmiş gibi, bir de Paşa'nın ismini verenlerin valideleriyle ilgili tuhaf fikirler geliştirmekten neredeyse Mecusi bir zevk aldığını fark etti. "Bunu daha sık yapmalıyım" diye belli belirsiz gülümseyerek gözlerini kapatıp başını koltuğun arkasına yasladı.

* * *

Misak-ı Milli sınırları dâhilinde gecikmişlik sancısı çeken hemen herkes kadar kendine acıma konusunda uzmanlaştığı söylenebilirdi. Gecikmişlik gibi hayli besleyici olmaya mütema-

yil bir duyguyu bile arsız bir hırsın itici gücü haline getiren bir memlekette, pek de zor olmuyordu doğrusu bu. Kimsenin kimseyi takdir etmemesini esas alan gelenekten, Yahya Kemal'in yaptığı gibi kendi kendini takdir ederek sıyrılmak da her zaman mümkün değildi ne yazık ki. Hem gecikmişlik, hem takdir edilmemişlik, hem de yaşlılık gibi birbirinden örseleyici üç duygunun bir araya gelmesiyle oluşan garip terkip, o hiç sevmediği Salvador Dalí tablolarından düşmek üzere olan bir kadının üzerine çevrilmiş bir projektöre dönüşmekte gecikmiyordu.

Görmesini istedikleri görmese de, *Beş Şehir*'i, *Huzur*'u, *Hikâyeler*'i kimse okumasa da esasen Türk edebiyatının bütün bir tarafı olduğuna her zaman inanmıştı. Hayır, yazdığı kitaplardan elbette memnun değildi ancak bu başka bir meseleydi. İnsanın kendine acırken böyle yanlış yollara sapmasının hiçbir anlamı yoktu. Fakat *Abdullah Efendi'nin Rüyaları*'ndaki ilk hikâyenin bu kadar tenkitsiz geçiştirilmesini bir türlü hazmedemiyordu işte. Üstelik aynı durum, okuyanların hepsinin beğendiği *Huzur* için de geçerliydi. *Yaz Yağmuru*'nda ise ıslanan bile olmamıştı...

Kendine acıma konusunda sağlam ve güvenli adımlarla ilerlediği için, kalp civarındaki huzursuzluk yerini tatlı bir telâşa bırakmıştı. Listeye daha neler ekleyebilirim diye etrafına bakınırken Güzel Sanatlar'ın önünden geçmekte olduğunu gördü. Ömrünün en güzel yıllarını verdiği bu okulda bile kendisini anlayan o kadar az insan olmuştu ki. Yazdığı o kadar kitap, Türkiye'ye hiçbir şey getirmemişti belki de. Hâlbuki hâlâ hiç kimsenin bahsetmediği "Deniz" şiiri Türkçenin beş on güzel manzumesinden birisiydi ve bundan zerre şüphesi yoktu. Peki ya makaleleri? O makaleler, küçük bir mum ışığının kendi kendini tüketmesi kadar bile fikir bulunmayan Türk düşüncesine, Türk edebiyatına hiçbir şey getirmemiş miydi? Hayır, ismini ve küçük şöhretini hak ettiğine ve hatta çok daha ileriye geçtiğine inanıyordu. Yine de bu kadar haksızlığın sebebini bir türlü anlayamıyor ve kendine acıma konusunda uzmanlaşmış herkes gibi, elinde tuttuğu hançeri göğsüne çevirerek asıl eksiği kendisinde aramaktan başka çıkar yol bulamıyordu.

Evet, bir türlü istediği olgunluğa gelememişti ve bu yüzden hâlâ attığı her adımla cebelleşiyordu. Belki de bu tür kaygılar yüzünden maddi ve manevi anlamda içinden çıkılması mümkün olmayan hastalıklarla boğuşuyordu ve belki de hakkındaki sükût suikastinin bir sebebi de bu türden lüzumsuz kaygılardı. Artık edebiyatçılarla düşüp kalkamamasının da bunda büyük payı vardı hiç şüphe yok ki. Bir zamanlar yirmi ile otuz beş arasındaki kuşağa bir hayli yakın olduğu halde, aradan geçen yıllarda onlardan da tamamen kopmuştu. Çünkü aralarında büyük bir kültür ayrılığı ve mesafe vardı.

Kendine acıma konusundaki asıl büyük kozunu ise en sona saklamıştı. Edebiyatı fazla ciddiye almıştı. Oysa memleketin dünkü ve o günkü vaziyetinde edebiyatın ciddiye alınacak hemen hiçbir tarafı yoktu. Zaten hakiki mânâda bir edebiyat da söz konusu değildi. Üç beş kişi kendi arasında eğlenip kavga ediyor, eğlence ve kavganın ilk halkasında yer alanlar ikinci halkayı, ikinci halkada bulundukları için geriye düştüklerini düşünenler de meselenin tabiatı icabı birinci halkayı beğenmiyordu. Anadolu'da olup biteni ise zaten hiç kimsenin umursadığı söylenemezdi.

Fakat ne çıkar, bütün bu kavganın gerisinde budalaca bir politik mücadele yatıyordu. Azgelişmiş memleketlerin azgelişmiş beyinlerinin azgelişmiş edebiyatlarını azgelişmiş politik hassasiyet çerçevesinde görmeye çalışmalarında ironik bir taraf olsa bile, netice itibariyle bu durum her şeyi etkiliyordu. Hâlbuki eserinde hakiki Türk politikasını yapan kendisinden başka birisi yoktu. Ne yazık ki sağ taraf onu kâfi derecede kendisinden görmüyordu, çünkü onların istediği ölçüde cahil değildi. Sol taraf Süleymaniye'den, Itrî'den, Boğaz'dan söz ettiği için başından beri kendisine düşmandı. Geriye kala kala kendi kültür seviye-

sine yakın üç beş isim kalıyordu ki onlar da Frenklerde daha iyisini bulabildiklerinden ne kendisinin ne de memleketin yüzüne bakıyorlardı. Edebiyat iktidarını neredeyse tek başına temsil eden Yahya Kemal bile bütün bunlara dayanamayınca gazelden gazele hicret etmemiş miydi zaten?

Hakikat şuydu ki, dünyada olmasa bile Türkçede yeniydi ve dünyanın yeni şeyler istediğinin de pekâlâ farkındaydı. Oysa memleketin sağcıları kötü ezberlenmiş bir Türkiye'den söz etmeyi, kötü yazılmış bir Türk tarihinden ibaret ufukla yetinmeyi marifet kabul ediyor ve ötesine geçmek bile istemiyordu. Memleketin solcuları ise Türkiye ile ilgilenmeyi, hatta Türk kelimesini telâffuz etmeyi bile prensip olarak reddediyor, son derece sathi okumalarla bir zemin sağlayabileceklerini zannediyordu. Hâlbuki o, bunların ötesinde yer alan, mazi ile hesabını iyi gören bir başka Türkiye'nin peşinde olmuştu hep...

Gözlerini açtığında otomobilin Köprü'nün tam ortasında olduğunu gördü. Başını sağ tarafa çevirince Süleymaniye'nin İstanbul'un üzerine eğilen gölgesinin ihtişamı karşısında bir kez daha şaşırdı ve hayran hayran camiyi seyretmeye başladı. Bulunduğu tepeyi mermerin bütün zarafetiyle dolduran cami, dalga dalga Haliç'e doğru iniyor, soluna Rüstem Paşa'yı, sağına Yeni Cami'yi alarak, ifade yerindeyse eğer Boğaz'a doğru kanatlanıyordu. Sinan'ın bütün bir Boğaz'ı Süleymaniye'nin asıl son cemaat yeri gibi tahayyül ettiğini bir kez daha bütün güzelliğiyle görebiliyordu.

Otomobil Köprü'yü geçip Cağaloğlu yokuşundan tırmanırken, geç kalmışlık duygusunun asıl adresi olan Erzurum'a kadar uzanıp Atatürk'ün karşısında talihini değiştirecek hamleyi yapamadığı için yeniden hayıflandı. Yirmi beş yaşında Avrupa kapılarını çalacak bir Ahmet Hamdi'nin bambaşka bir adam haline geleceğine o kadar yürekten inanmıştı ki, altmış bir yaşında olduğu adamla yetinmesini kimse bekleyemezdi kendisinden. Altmış bir yılın hiç değilse otuz beş yılı, Erzurum'da kaybettiği fırsat için kendini suçlamakla geçmişti. Bu konuda son derece kabiliyetli olmasının gerisinde biraz da bu vardı zaten...

Divanyolu'nda bir at arabası yüzünden trafik bir an durunca, başını ister istemez sağ taraftaki türbelere çevirdi. İsmi İkinci Mahmut Türbesi'ydi ama Muallim Naci'den Sadullah Paşa'ya, Doktor İshak Sükûti'den Said Halim Paşa'ya, Cavit Bey'den Şeyh Bedrettin'e, Ziya Gökalp'ten Ahmet Samim'e pek çok tanıdık isim neredeyse koyun koyuna burada yatıyordu. Kendisi de, çevresindeki herkes gibi farkında olarak veya olmayarak aslında ölüme hazırlanıyordu. Hatta işi gücü bırakıp, hiç de üzerlerine vazife değilken onun adına, içinde fazla gürültü çıkarmadan rahatça öleceği konforlu bir kabuk hayal edenler de vardı. Hâlbuki o hâlâ estetiğinin peşinde koşuyor, hâlâ şiirinin yörüngesini değiştirmeye çalışıyor ve geç kalmış olduğunu bile bile hâlâ olduğu adamın birkaç adım ötesine geçmek için çırpınıyordu.

İşin tuhaf tarafı, Türkçeyi, hece veznini, Türk duyuşunu ve görüşünü bugünkünden çok daha ileriye götürmekten ümidini kestiğini hiç kimse söyleyemezdi. Daha yapacağı o kadar çok iş, kullanacağı o kadar çok kelime, yazacağı o kadar çok kitap vardı ki, susuyorlar, okumuyorlar, beğenmiyorlar diye hayıflanmak anlamsızdı. Hiçbirisi hayatlarına getirdiği hakiki şeyin farkında değildi ve belki de bunun için "Bursa'da Zaman" şiiriyle durumu kurtarmaya çalışıyorlardı. Bunların önemi yoktu, insanı mütemadiyen küçülten alkışlara tenezzül etmeden, estetiğinden taviz vermeden ve esirgenen takdiri zaman zaman kendisine yönelterek işine devam edecekti. Hâlâ muayyen bir edebiyatın örneğini verebileceğine inanıyordu ve bütün bunlara aldırmadan kendisini yapmaya devam etmekte kararlıydı. Kim bilir, belki de bir gün bir mucize gerçekleşebilir, herkes dönüp kendisini okuyabilirdi...[340]

Sadece bir an, o da birdenbire bastırıp aynı hızla kaybolan yaz yağmuru gibi, şiiri bu kadar ciddiye almakla hata yapıp yapmadığına dair bir soru işareti geçti zihninden. Taksi şoförünün "Beyim, fakülteye geldik" sözüyle birlikte bu şüpheyi bir daha gün ışığına çıkartmamak üzere ceviz bir sandığa kilitleyiverdi...

* * *

Halkla olan münasebetlerini yeniden gözden geçirip pekiştirmesine sebep olan şoföre taksi parasını ödeyip Edebiyat Fakültesi'nin iki yanı sütunlarla kaplı merdivenlerini tırmanırken; 1919 Kasımında, o zamanlar ismi Zeynep Hanım Konağı olan bu binaya omuzlarından ileride yürüyerek heyecan içinde giren on sekiz yaşındaki Ahmet Hamdi'nin nereye kaybolduğunu merak etti. Sanki sütunlardan birisinin gerisinde gizleniyormuş gibi dikkatle etrafa baktıysa da pek bir şey göremedi. "Ah ihtiyar budala, ne görmeyi umuyordun ki" diye bir süre kendisiyle de eğlendi hatta. Sekiz on basamak nefesini kestiği için, biraz önce on sekiz yaşındaki kara kavruk halini aradığı sütunların birisine yaslanarak bir süre dinlendi. Hakikaten kendini içeriden zehirlemeye ara verse, mesela artık sigarayı bıraksa, daha az içki içse çok iyi olacaktı.

Fakülte'nin mermer zemini üzerinde yalpalayan ayaklarının zavallılığından ürkerek asansöre doğru yürüdü. Bugün de kendisini iyi hissetmiyordu ama bu diğer günlerden biraz daha farklıydı sanki. Üstelik gece yarısı iki uyku ilacı aldığı için ne zamandan sonra ilk defa sekiz saat uyumuştu. Bir hayli kâbus görmekle birlikte, diğerleriyle mukayese edildiğinde uyku açığını bir miktar kapattığı bile söylenebilirdi aslında. Buna rağmen göğsünün üzerinde daha önce endişe sahasına dâhil olmamış tuhaf bir ağırlık vardı. Sol tarafından aşağı inen görünmez bir ip, ayaklarını geriye doğru çekiyor gibiydi.

Üçüncü katta asansörden inince karşısına çıkan Çeşminur Hanım'a, "Bana az şekerli kahve yapıver, bir de Turan kütüphanede olacaktı, hemen seslen de gelsin" diyerek odasına girdi. Beyazıt tarafına değil de, bahçe tarafına bakan odanın loşluğu ilk defa rahatsız etti kendisini. Rahatsız edici bir başka unsur da masanın üzerindeki dağınıklıktı. Pencereyi hafifçe aralayarak derin derin birkaç nefes aldı. Bu birkaç nefesin bedelini, kapı açılınca meydana gelen hava akımı yüzünden masanın üzerindeki kâğıtların bir bölümünün uçuşuvermesiyle hemen ödedi. Genç asistan bir taraftan kâğıtları yakalama çalışıyor, bir taraftan da büyük bir dehşet içinde hocasının bembeyaz yüzüne bakıyordu.

Hocası çantasından çıkardığı birkaç sayfayı genç asistanına uzatarak, "Şunları daktiloya çekiver, bir de Baki Süha'ya telefon ederek ne zaman istiyorlarmış öğren" dedi. Uzatılan metin bir radyo konuşması taslağıydı. Konuşma ayda iki kez pazartesi günleri yapılacak, bir hafta Kâzım İsmail Gürkan, bir hafta da Ahmet Hamdi mikrofonun karşısına geçecekti. İlk konuşma 5 Şubat'ta yayınlanacaktı ve daktilo edilmesini istediği metin işte o metindi. O sırada odaya kürsünün doçenti Ömer Faruk Akün de girince konuşma kesilmiş, daha doğrusu başka bir meseleye kaymıştı. Hoca aynı kattaki kurul odasına gitmek için kapıdan çıkarken, genç asistan da daktiloyu önüne çekip konuşmayı yazmaya başlamıştı bile.

Daha birinci sayfayı tamamlamamıştı ki Hamdi Bey'in beş dakika öncekinden daha da solgun bir yüzle ve telâş içinde odaya girdiğini görüp yerinden fırladı. Hocası bir taraftan "Çabuk bana karbonat aldır" diyor, bir taraftan da dolapları karıştırarak karbonat arıyordu. Genç asistan kapıdan fırlamak için seğirtirken, Hocası elinde bir parça karbonatla koltuğa çöktü. Çeşminur Hanım'ın koşarak getirdiği suyla karbonatı karıştırıp üstüne başına dökerek de olsa içmeyi başardı. Türkoloji koridorunda hastalıklar konusunda hiç kimse Hamdi Bey kadar malumat sahibi olmadığı için, hemen herkes bu küçük krize de

Hoca'nın her zamanki rahatsızlıklarından birisi gözüyle bakıyordu. Buna rağmen bölümdeki diğer asistan ve doçentler de odaya doluşmakta gecikmemişti.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tanzimat Tarihi Kürsüsü Profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar, kalp krizi geçirdiğinden habersiz, "Ben doktora gidiyorum" diyerek İngiliz malı paltosuyla Fransız malı şapkasını alarak odadan çıktı. Asansöre doğru yürürken, şapkası yüzünden kendisine "Al Capone" ismini takan talebeleri hiçbir şeyden habersiz selam veriyordu ama bu selamlara mukabele edecek durumda değildi.

Biraz sonra genç asistanını yanı başında görüverdi. Asistanı "Ben de sizinle beraber gelmek istiyorum efendim" diyordu ve kendisinin buna itiraz edecek hali maalesef yoktu. Dışarı çıkınca bir otomobile atlayıp Çemberlitaş'ta oturan Dr. Zeki Sıtkı Köseoğlu'nun evine gittiler. Yolda kafasını koltuğa koyup gözlerini kapattığı için ne Beyazıt'ın güvercinlerine, ne de Küllük'ün müdavimlerine ilgi gösterdi. Genç asistan içinden, "Hoca galiba ölüyor" diye geçirdi. Hoca dışından, "Galiba ölüyorum" dedi belli belirsiz bir sesle...

Birden, çok keskin bir biçimde ölümüyle birlikte hemen her şeyin yarım kalacağını, kullanma fırsatını bulamadığı o kadar kelimenin kendisine küseceğini düşündü. Tamamlanmayı bekleyen romanların ve şiirlerin öksüz öksüz arkasından bakacağını, yazamadığı manzumelerin, sevemediği kadınların, göremediği şehirlerin, görüp de kıymetini bilemediği memleketlerin ise hiçbir şeye aldırmayacağını, güvercinlerin aynı kayıtsızlıkla kubbelere konup kalkacağını, martıların aynı oburlukta vapurları kovalayacağını, Boğaz dalgalarının aynı tuzlu damlacıklar halinde başka dudaklara sıçrayacağını, Kandilli Korusu'ndaki veya Mihrabat Tepesi'ndeki rüzgârın aynı derin uğultu ile inleyeceğini, servilerin, çınarların, ardıçların, fıstık ağaçlarının ve ıhlamurların yapraklarını aynı şekilde savuracağını düşündü. Ne yazık ki, kendisi bunların hiçbirisini göremeyecekti. Yarım

kalmışlık bundan başka bir şey olabilir miydi acaba?

Bereket doktor evdeydi ve daha kapıda Hamdi Bey'i görür görmez meselenin ciddiyetini fark ederek iğne yapıp birkaç ilâç birden vermişti. Genç asistan ise hocasının kasılıp sertleşen kollarını ve ayaklarını ovuyordu. Hamdi Bey biraz kendisine geldikten sonra, yıllardır hastalıklarla iç içe yaşamanın verdiği tecrübe ile hemen direktifler yağdırmaya başladı. Bir taraftan Dr. Tarık Temel'in derhal bulunmasını istiyor, bir taraftan da Park Otel'i telefonla arayıp akşamki randevusunu iptal ettiriyordu. Dikkatlerinin kalan tarafı ise bir çocuk merakıyla yine kendi üzerindeydi. Sürekli kımıldandığı için, "Eğer mühim bir şeyse kendime çok fenalık ediyorum" diye söyleniyordu.

Bütün hastalıklarını neredeyse ezbere bilen Dr. Tarık Temel gelince bir miktar rahatlamıştı ama doktorun dudaklarındaki endişeli kıvrılışın göğsünden gözbebeklerine tırmandığını görür görmez tekrar kaygılandı. Dr. Tarık Temel, hiç vakit kaybetmeden Haseki Hastanesi'ne gitmesini istiyordu. Bunun için kendi otomobilini Haseki'nin Başhekimi Dr. Avni Teoman'a göndermişti bile. Kendileri gidene kadar Başhekim'in hastaneye ulaşması hazırlıklar açısından iyi olacaktı. Bir başka otomobile ise Dr. Köseoğlu ile birlikte Hamdi Bey'i bindirdi. Hamdi Bey hem otomobile girmeye çalışıyor, hem de asistanına, yazıyı bitirip Radyoevi'ne götürmesini bir defa daha tembihliyordu.

Genç asistan Turan Alptekin son kez görüyormuş gibi hocasının ardından uzun uzun baktı. Ancak yanılıyordu, bu onu son görüşü değildi...

* * *

Haseki Hastanesi'nde zeminin iki kat altında bulunan morga giden koridorlar ıssızdı. Yarısına kadar gri, yarısından sonra kirli sarı bir renkle boyanmış duvarlara yerleştirilmiş altmış mumluk ampuller, uzun koridoru güç belâ aydınlatıyordu. Ürpertici sessizlik, bazen bir kapının kapatılmasıyla, bazen bir

sedyenin sürüklenmesiyle bozuluyor, küçük bir ses bile dalga dalga yayılarak bütün koridoru dolduruyordu. Her şey bir korku filmi dekorunu andırmakla birlikte gerçeğin ta kendisiydi.

Kenan Tanpınar'la Turan Alptekin, koridordaki ayak seslerinin yankısından ürkerek bir süre daha ilerleyip üzerinde morg yazan kapının önünde durdular. Hayatı cesetlerin arasında geçen ve bunu da dünyanın en tabii, hatta en keyifli işi gibi yapan içerideki tuhaf görevli, ellerindeki Başhekim imzalı kâğıda bakarak, "Hoca şurada" diyerek yerinden kalktı. Duvara dizilmiş ölü buzdolaplarından birisini açarak, rayların üzerinde hareket eden sürgülü mekanizmayı geriye çekti. Alışkın hareketlerle, cesedin yüzünün görülmesini sağlayacak şekilde üzerindeki beyaz patiska örtüyü omuzlarına kadar indirdi. Arkasından da, Kenan Tanpınar'ı ağabeysiyle, Turan Alptekin'i hocasıyla baş başa bırakarak masasına döndü.

Altmış bir yıllık bir hayat orada öylece yatıyordu. Yılların yorgunluğunun yüzünde bıraktığı izleri ölüm bile silememişti. Bir miktar uzayan sakalları yuvarlak yüzünün olduğundan daha uzun görünmesine yol açıyordu. Tozlu kirpikleri, nihayet büyük bir huzurun eşiğine gelmenin rahatlığıyla kendi içine çekilmiş gibiydi. Altmış bir yıl hayatiyetini gözleriyle birlikte tamamlayan kalın kaşları ise yüzünü ortasından ikiye ayırmaya devam ediyordu.

Morgun solgun ışığı, beyaz patiskadan yüzüne yansıdığı için bir ölüden ziyade, sakin bir uykuya kendini vermiş yaşlı bir adam gibi görünüyordu. Yüzünde ancak ölülere yakışan o derin solgunluk olmasa, hiç kimse, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tanzimat Tarihi Kürsüsü Profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar'ın artık bir ceset olduğuna inanmazdı. Düşlerini, düş kırıklıklarını, kendisinin bütün bir tarafını yapan dikkatlerini kuşanıp yattığı yerden doğrularak, "Hadi bakalım şu kitabı baştan dikte edelim" diyecek gibi bir havası olduğu bile söylenebilirdi.

İşin garip tarafı, yüzüne gülümsüyormuş gibi bir ifade gelip yerleşmişti. Belki de, artık kendisini bir uçurumun kıyısında hissetmesine gerek kalmamıştı ve bunun verdiği rahatlık yüzünden böyle görünüyordu. Önce kardeşi, sonra da asistanı uzanıp çoktan soğumuş alnından öptüler. İkisi de ölüme ilk kez bu kadar yakından temas etmenin tesiriyle ürperdiyse de birbirine belli etmemeye çalıştı. İkisinin de aklından, "Ne içindeyim zamanın, Ne de büsbütün dışında" mısraları geçti ancak ikisi de susmayı tercih etti...[341]

* * *

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tanzimat Tarihi Kürsüsü Profesörü Ahmet Hamdi Tanpınar, 26 Ocak Perşembe günü o çok sevdiği Süleymaniye Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Âşiyân'da Yahya Kemal'in ayakucunda toprağa verildi. Güneşli bir gün olmasına rağmen üniversitedeki törene katılanların neredeyse hiçbiri Âşiyân'a kadar gelme zahmetine katlanmadı. Mezar yerini bölüm asistanları Turan Alptekin, Birol Emil ve Necmettin Hacıeminoğlu birlikte tespit etmiş, Vali Refik Tulga'nın özel izniyle orada bulunan küçük bir erguvan ağacı kesilerek toprak çabucak kazılmıştı.

26 Ocak Perşembe günü Yeditepe Şiir Armağanı jürisi de toplandı. Hüsamettin Bozok, Fethi Naci, Behçet Necatigil ve Oktay Akbal'dan meydana gelen jüri, o gün toprağa verilen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Şiirler* kitabını, yılın en iyi şiir kitabı seçti.

Yine geç kalmıştı...

Notlar

1. *Yaşadığım Gibi*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, İkinci Baskı, s. 237 (Bundan sonraki notlarda YG olarak kullanılacaktır.)
2. *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa,* Hazırlayanlar: İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh yayınları, İstanbul 1997, s. 252 (Bundan sonraki notlarda TB olarak kullanılacaktır.)
3. TB, s. 84.
4. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 17. Baskı. Tanpınar bu romanda bir kediye Çeşminur ismini verecektir. (Bundan sonraki notlarda SAE olarak kullanılacaktır.)
5. *Tanpınar Zamanı: Son Bakışlar*, Yayına Hazırlayan: Handan İnci, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 8.
6. *Tanpınar'ın Mektupları*, Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, Dördüncü Baskı, s. 65 (Bundan sonraki notlarda AHTM olarak kullanılacaktır.)
7. Orhan Okay, Tanpınar'ın Londra'dan döndükten sonra Versailles Oteli'ne yerleştiğini söylüyor. Oysa Tanpınar, 9 Nisan 1953'te Adalet ve Mehmet Ali Cimcoz'a yazdığı mektupta, "Montparnasse'ta Versailles otelindeyim" diyor. *Bir Hülya Adamının Romanı: Ahmet Hamdi Tanpınar*, Orhan Okay, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, s. 201.
8. AHTM, s. 298.
9. AHTM, s. 299.
10. AHTM, s. 20.
11. YG, s. 243.
12. AHTM, s. 18-19.
13. TB, s. 307.
14. TB, s. 200.
15. *Beş Şehir*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 2008, s. VI (Bundan sonraki notlarda BŞ olarak kullanılacaktır.)
16. YG, s. 21-22.
17. *Huzur*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, 19. Baskı, s. 12 (Bundan sonraki notlarda H olarak kullanılacaktır.)

18. BŞ, s. 171-172.
19. TB, s. 332.
20. YG, s. 246.
21. YG, s. 270.
22. YG, s. 210.
23. YG, s. 247.
24. YG, s. 13.
25. AHTM, s. 66.
26. AHTM, s. 66.
27. YG, s. 255-256.
28. YG, s. 255.
29. YG, s.255.
30. H, s. 248-249.
31. H, s. 248-249.
32. YG, s. 256.
33. YG, s. 256-257.
34. H, s. 255.
35. *Adalet Cimcoz: Bir Yaşamöyküsü Denemesi*, Mine Söğüt, YKY, İstanbul 2000, Üçüncü Baskı.
36. Cimcoz'un lezbiyenliğini Halûk Sunat ima ediyor. *Boşluğa Açılan Kapı: Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yapıtlarına Psikolojik Duyarlıklı Bir Bakış*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2004, s. 112.
37. AHTM, s. 65.
38. *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, İhsan Işık, Elvan Yayınları, Ankara 2004, s. 751.
39. TB, s. 179-180.
40. AHTM, s. 297.
41. AHTM, s. 300.
42. H, s. 205.
43. H, s. 10.
44. H, s. 265.
45. YG, s. 276.
45. YG, s. 276.
47. YG, s. 35-36.
48. YG, s. 276.

49. YG, s. 36.
50. *Kendi Gök Kubbemiz*, Yahya Kemal Beyatlı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1983, s. 18.
51. TB, s. 132.
52. *Yahya Kemal*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, 7. Baskı, s. 178-179 (Bundan sonraki notlarda YK olarak kullanılacaktır.)
53. TB, s 76.
54. YK, s. 29.
55. SAE, s. 196.
56. TB, s. 267-268.
57. TB, s. 278-279.
58. YK, s. 180.
59. AHTM, s. 306.
60. TB, s. 62.
61. *Mahur Beste*, Ahmet Hamdi Tanpınar, YKY, İstanbul 2001, s. 144 (Bundan sonraki notlarda MB olarak kısaltılacaktır.)
62. H, s. 72-73.
63. H, s. 160.
64. TB, s. 333.
65. TB, s. 56.
66. YG, s. 269.
67. YG, s. 206-207.
68. YG, s. 269.
69. TB, s. 90.
70. *Fikret Muallâ*, Nurullah Berk-Orhan Koloğlu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971, s. 23-24.
71. Fikret Muallâ, Picasso'nun armağanı olan figürü ertesi sabah alt katında oturan ressama satacak, aynı figür birkaç yıl sonra İsviçre'deki bir galeride 12.500 İsviçre Frangı yani 40.000 Türk lira fiyatla piyasaya sunulacaktır. A.g.e. s. 33-34.
72. TB, s. 149.
73. SAE, s. 105.
74. TB, s. 106-107.
75. TB, s. 107-108.
76. AHTM, s. 124-125.
77. TB, s. 108.

78. TB, s. 239.
79. AHTM, s. 125, 127.
80. AHTM, s. 101.
81. TB, s. 22.
82. AHTM, s. 127.
83. AHTM, s. 127-128.
84. *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hazırlayan: Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, 9. Baskı, s. 401 (Bundan sonraki notlarda EÜM olarak kullanılacaktır.)
85. *Büyük Doğu*, 9 Mayıs 1956; Zikreden: Turan Alptekin, *Ahmet Hamdi Tanpınar: Bir Kültür Bir İnsan*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, İkinci Baskı, s, 17-19.
86. TB, s. 167.
87. EÜM, s. 58.
88. SAE, s. 235.
89. EÜM, s. 61-62.
90. TB, s. 267.
91. YG, s. 40.
92. AHTM, s. 49.
93. H, s. 23.
94. YG, s. 43.
95. TB, s. 28.
96. H, s. 35, 37.
97. YG, s. 387.
98. YG, s. 393.
99 H, s. 190-191.
100. H, s. 30-32.
101. YG, s. 303.
102. BŞ, s. 104-105.
103. YG, s. 378-381.
104. AHTM, s. 139.
105. BŞ, s. 118.
106. YG, s. 300-310.
107. AHTB, s. 242.

108. SAE, s. 341.
109. YG, s. 301-302.
110. EÜM, s. 317, 479.
111. H, s. 58, 134, 203.
112. H, s. 74-75.
113. H, s. 315.
114. SAE, s. 119.
115. H, s. 270.
116. YG, s. 37.
117. YG, s. 303.
118. EÜM, s. 48-49.
119. TB, s. 267.
120. *Tanpınar'ın Şiir Dünyası*, Mehmet Kaplan, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983, İkinci Baskı, s. 16.
121. TB, s. 265.
122. AHTM, s. 239.
123. TB, s. 326.
124. H, s. 47-48.
125. H, s. 133.
126. H, s. 204.
127. TB, s. 332.
128. YG, s. 342.
129. Günlüklerde Tanpınar bu şantaj korkusunu birkaç yerde dile getiriyor. Prof. Aykut Kazancıgil, kendisiyle yaptığım görüşmede, Tanpınar'ın merak yüzünden TKP'nin yayın organı durumundaki *Aydınlık* mecmuasının birkaç toplantısına katıldığını, babasının yakın dostlarından olan Vedat Nedim (Tör) Bey'in, "Çocuğun da başını yaktık" diyerek bu hadiseyi anlattığını söyledi. 1927 Tevkifatı ile ilgili diğer bilgileri ise Mete Tunçay'ın *Türkiye'de Sol Akımlar II* isimli kitabından derledim: *Türkiye'de Sol Akımlar II (1925-1936)*, Mete Tunçay, BDS Yayınları, İstanbul 1992, s. 46-56. Bir süredirTKP arşivi üzerinde çalışan Mete Hoca, Tanpınar'la ilgili herhangi bir kayda rastlamadığını söyledi.
130. SAE, s. 137.
131. TB, s. 205.
132. TB, s. 21.

133. AHTM, s. 186.
134. YG, s. 300.
135. *İstanbul*, Edmondo De Amicis, Çeviren: Prof. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 21.
136. H, s. 296.
137. YK, s. 18.
138. YK, s. 19.
139. YK, s. 20.
140. *Çocukluğum, Gençliğim: Siyasi ve Edebi Hatıralar*, Yahya Kemal Beyatlı, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul 1973, s. 88.
141. YK, s. 24.
142. YK, s. 24-25.
143. H, s. 44-45.
144. YK, s. 38.
145. YG, s. 305.
146. EÜM, s. 301.
147. H, s. 365.
148. *Eğil Dağlar*, Yahya Kemal, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1975, s. 281-282.
149. YG, s. 141.
150. *Aziz İstanbul*, Yahya Kemal, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1974, s. 106.
151. YK, s. 57.
152. YK, s. 58.
153. YK, s. 52.
154. YK, s. 53.
155. *Bâbıâli*, Necip Fazıl, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1999, Sekizinci Baskı, s. 44 (Tabii Necip Fazıl'ın aktardığı anekdotun doğruluğunu bilmek mümkün değil. *Bâbıâli* kitabını okuyanlar, orada hemen herkesin karikatürleştirildiğini gayet iyi hatırlarlar. Tanpınar da Necip Fazıl'ın bu gayretine kurban gitmiş olabilir. Kaldı ki o yıllarda Tanpınar'ın Batı ile teması sadece edebiyat düzeyindedir. Batı müziği ile Gazi Terbiye'de karşılaşacaktır.)
156. BŞ, s. 25-26.
157. BŞ, s. 45-46.
158. TB, s. 301.

159. BŞ, s. 101.
160. BŞ, s. 84.
161. *Anılar*, Nail Çakırhan, TÜSTAV, İstanbul 2008, s. 19.
162. H, s. 385.
163. H, s. 367.
164. BŞ, s. 5.
165. H, s. 372.
166. H, s. 344-345.
167. BŞ, s. 7.
168. Tanpınar, *"Bir Gül Bu Karanlıklarda"*, Hazırlayan: Abdullah Uçman-Handan İnci, 3F Yayınevi, İstanbul 2008, s. 89. (1977 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirip İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeni Türk Edebiyatı Bölümü'nü kazanmıştım. Merhum hocam Prof. Mehmet Kaplan'ın odasına girip kayıt defterini uzattığımda önce ismine, sonra yüzüme bakmış, "O Sefa Kaplan sizsiniz demek ki" diye gülümsemişti. Ben de, aslında öğretmen olduğumu, sadece Tanpınar'ın mirasını devralmak için fakülteye geldiğimi, beni asistan olarak kabul edip edemeyeceğini sormuştum. Kaplan Hoca, "Bunu konuşmak için erken" diyerek masasının çekmecesinden bir kitap alıp, "Adaşım Kaplan'a, şiir çok ciddi bir şeydir, senin de kalıcı şiirler yazmanı dilerim" diyerek imzalayıp uzatmıştı. Kitap, Ahmet Muhip Dıranas'ın *Şiirler* isimli kitabıydı.)
169. BŞ, s. 6.
170. H, s. 287-288.
171. TB, s. 275.
172. EÜM, s. 472-474.
173. *Görüş*, No. 2, Eylül 1930, s. 96-107 (Aktaran Orhan Okay, *Bir Hülya Adamının Romanı: Ahmet Hamdi Tanpınar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010, İkinci Baskı, s. 160 vd.)
174. YG, s. 308.
175. TB, s. 276.
176. Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın İstanbul'da en hafif ifadesiyle birer turist, en ağır ifadesiyle birer oryantalist gibi dolaştıklarına ilk dikkat çeken isim Orhan Pamuk'tur. Pamuk'un hayli ihmal edilen *İstanbul: Hatıralar ve Şehir* isimli kitabı, bu bakımdan son derece dikkat çekici tespitler ihtiva ediyor ve kenar semtleri neredeyse idealize eden, orada "hakiki Müslüman Türk ruhunu" bulduğunu söyleyen her iki yazarın da, netice itibariyle yaşamak için "Ezansız Semtler"den yani Beyoğlu ve Taksim'den

vazgeçemediğini hatırlatıyor (*İstanbul: Hatıralar ve Şehir*, Orhan Pamuk, YKY, İstanbul 2003, s. 231-248).
177. BŞ, s. 143.
178. H, s. 119.
179. BŞ, s. 162.
180. *Hikâyeler*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983, s. 18.
181. YG, s. 32.
182. TB, s. 52.
183. AHTM, s. 26.
184. *Babam Nurullah Ataç*, Meral Ataç Tolluoğlu, YKY, İstanbul 2005, s. 67.
185. AHTM, s. 16.
186. AHTM, s. 90.
187. TB, s. 134.
188. H, s. 171.
189. AHTM, s. 41.
190. AHTM, s. 17.
191. EÜM, s. 266.
192. EÜM, s. 266.
193. AHTM, s. 17.
194. EÜM, s. 453.
195. Tatyana Moran, bu satırların yazarına, *Huzur*'daki Nuran'ın esasen Zühtü Müridoğlu'nun eşi olduğunu söylemiştir.
196. Okay, s. 149.
197. TB, s, 62.
198. EÜM, s. 419.
199. EÜM, s. 420.
200. H, s. 165.
201. BŞ, s. 257.
202. BŞ, s. 167.
203. BŞ, s. 257.
204. AHTM, s. 10.
205. AHTM, s. 44.
206. AHTM, s. 56.

207. AHTM, s. 56.

208. *Boşluğa Açılan Kapı*, Halûk Sunat, s. 70-71 (Kendisi bir "zihnî hıfzıssıhha" uzmanı yani psikiyatr olan Sunat, bu mektubu tahlil ederken bir satırla bile Tanpınar'ın bu meseleyi gündeme getirmesinin gerisinde neler olabileceğine değinmiyor. Bunun yerine, 1943'teki bir mebusluk için Tanpınar'ı "halkın iradesine bu denli kapalı" olmakla suçlamayı tercih ediyor. Hem demokrasi, hem de psikiyatri açısından ilginç bir durum olsa gerek...

209. AHTM, s. 56-57.

210. MB, s. 112.

211. EÜM, s. 453-455.

212. *Gönülden Gönüle*, Fuat Bayramoğlu, Şark Sigorta AŞ., İstanbul 1994, s. 69.

213. *İlk Köşe*, Samet Ağaoğlu, YKY; İstanbul, 2013, s. 50.

214. AHTM, s. 230.

215. MB, s. 34.

216. MB, s. 144.

217. TB, s. 332.

218. *Sahnenin Dışındakiler*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Dergâh Yayınları, İstanbul 1990, İkinci Baskı, s. 15 (Bundan sonraki notlarda SD olarak zikredilecektir.)

219. AHTM, s. 276.

220. TB, s. 163.

221. H, s. 19.

222. H, s. 81.

223. H, s. 354.

224. H, s. 180.

225. H, s. 227.

226. YG, s. 169.

227. YG, s. 308.

228. MB, s. 83.

229. SD, s. 119 ("Odaya Mümtaz girince sözü değiştirdik.")

230. SD, s. 167-168.

231. TB, s. 182.

232. TB, s. 179.

233. TB, s. 117.

234. TB, s. 224.

235. SD, s. 154.

236. *Ahmet Hamdi Tanpınar: Bir Kültür Bir İnsan*, Turan Alptekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, İkinci Baskı, s. 66-70.

237. H, s. 182.

238. SD, s. 27.

239. SD, s. 28.

240. SD, s. 161-162.

241. H, s. 79.

242. H, s. 221.

243. TB, s. 332.

244. H, s. 10.

245. H, s. 301.

246. H, s. 168.

247. *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Hazırlayan: Abdullah Uçman, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 19. Baskı, s. 147 (Bundan sonraki notlarda TET olarak kullanılacaktır.)

248. TET, s. 249.

249. TET, s. 297.

250. "Yazınsal Metnin Duygusu", Semih Gümüş, *Radikal Kitap*, 16 Kasım 2012. Gümüş bu yazısında, yaptığı benzetmeleri üslûbunun temel niteliği haline getiren Tanpınar'ın benzetmeye karşı çıktığını söyleyebiliyor.

251. TET, s. 3.

252. TET, s. 235.

253. TB, s. 137.

254. TB, s. 170.

255. *"Bir Gül Bu Karanlıklarda"*, s. 58 (*Türk Yurdu*, Ağustos 1956)

256. AHTM, s. 59.

257. TB, s. 149.

258. AHTM, s. 231.

259. Okay, s. 51.

260. TB, s. 8.

261. Hilmi Yavuz, *Zaman*, 23 Ocak 2008.

262. Hilmi Yavuz, *Zaman*, 30 Ocak 2008.
263. TB, s. 204.
264. TB, s. 220.
265. *Mücevherlerin Sırrı: Derlenmemiş Yazılar, Anket ve Röportajlar*, Hazırlayanlar: İlyas Dirin, Turgay Anar, Şaban Özdemir, YKY, İstanbul 2002, s. 110.
266. TB, s. 310.
267. TB, s. 312.
268. "Ahmet Hamdi Tanpınar", Ömer Faruk Akün, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, N. 12, 1963, Aktaran: *"Bir Gül Bu Karanlıklarda", Tanpınar Üzerine Yazılar*, Hazırlayanlar: Abdullah Uçman-Handan İnce, 3F Yayınları, İstanbul 2008, s. 13.
269. A.g.e. s. 13.
270. TB; s. 57.
271. TB, s. 260.
272. TB, s. 284.
273. TB, s. 26.
274. AHTM, s. 64.
275. TB, s. 70.
276. TB, s. 108, 164.
277. TB, s. 126.
278. TB, s. 130-131.
279. EÜM, s. 358.
280. TB, s. 154.
281. TB, s. 164.
282. *Kendi Gök Kubbemiz*, Yahya Kemal, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1983, s. 83.
283. AHTM, s. 148.
284. AHTM, s. 153-154.
285. AHTM, s. 157-158.
286. AHTM, s. 163.
287. TB, s. 172.
288. AHTM, s. 202, 205.
289. YG, s. 138, 157.
290. YG, s. 160-161.
291. AHTM, s. 176.

292. *Aydaki Kadın*, Ahmet Hamdi Tanpınar, Yayına Hazırlayan: Güler Güven, Adam Yayınları, İstanbul 1987, s. 136-137.
293. AHTM, s. 148.
294. TB, s. 174.
295. AHTM, s. 214-215.
296. AHTM, s. 145.
297. TB, s. 123.
298. TB, s. 148.
299. AHTM, s. 187.
300. AHTM, s. 256.
301. AHTM, s. 210-211.
302. AHTM, s. 166.
303. TB, s. 102.
304. AHTM, s. 235.
305. TB, s. 103.
306. YG. S. 303.
307. AHTM, s. 141-144.
308. AHTM, s. 272.
309. AHTM, s. 255.
310. TB, s. 165.
311. TB, s. 257.
312. EÜM, s. 437-441.
313. YG, s. 263.
314. TB, s. 28.
315. *Hikâyeler*, s. 161-162.
316. TB, s. 148.
317. TB, s. 236.
318. YG, s. 157.
319. TB, s. 150.
320. TB, s. 143.
321. TB, s. 155.
322. TB, s. 163.
323. AHTM, s. 170.

324. TB, s. 138.
325. TB, s. 150.
326. SD, s. 27 vd.
327. TB, s. 62.
328. TB, s. 57.
329. TB, s. 135.
330. TB, s. 199.
331. TB, s. 148.
332. H, s. 10.
333. TB, s. 117.
334. TB, s. 239.
335. TB, s. 321.
336. TB, s. 321.
337. TB, s. 333-334.
338. TB, s. 300.
339. TB, s. 321.
340. TB, s. 300-302.
341. *Ahmet Hamdi Tanpınar: Bir Kültür Bir İnsan,* Turan Alptekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, İkinci Baskı, s. 32-34 (Turan Alptekin kitabında Tanpınar'ın günlüklerine ilişkin ilginç bir detayı da anlatıyor. Tanpınar'ın ölümünden birkaç gün sonra Kenan Tanpınar, Dr. Tarık Temel, Prof. Necmettin Halil Onan başta olmak üzere bazı dostları evinde toplanmış, hüzünlü gözlerle etrafa bakarak ne yapacaklarını düşünmektedirler. Onların evden ayrıldığı günün akşamı Kenan Tanpınar, evin anahtarını Alptekin'e uzatarak, hatıra defterlerini alıp kendisine getirmesini ister. Alptekin de eve giderek, masanın yanındaki kitaplıktan, neredeyse elli yıl sonra *Tanpınar'la Başbaşa* ismiyle kitaplaşacak olan iki defterden ibaret günlükleri alarak Kenan Tanpınar'a teslim eder. Alptekin'in verdiği bilgiye göre, iki defterde yer alan "güve yeniği gibi boşluklar" Kenan Tanpınar tarafından sansürlenen yerlerdir – a.g.e. s. 28)

Fasl-ı Teşekkür

Şavkar Altınel, "Hamdi Bey'in hakkının yenilmesine daha ne kadar tahammül edeceksin" tarzında kışkırtıcı birtakım sorularla tâ İngiltere'den duruma müdahale etmeseydi, muhtemelen bu kitap bir tasavvur olarak sürdürüyor olurdu varlığını. Şavkar, sadece kışkırtıcı olmakla kalmadı, sağlam edebiyat bilgisiyle yol göstericilik görevini de üstlendi. Metinlerin ilk hallerini okumak gibi zahmetli bir işin altına girdiği yetmemiş olacak ki, hiç gereği yokken yüreklendirdi de beni.

Şavkar kadar olmasa da benzer bir şeyi Burçak Muraben, Sema-Kaan Günal, Fahri Dilekcan ve Ergun Aşçı da yaptı. Ancak kelimenin gerçek anlamıyla Hamdi Bey'e "maruz" kalan kızım İren Özlem oldu. Hafta sonları veya hafta ortasında Emirgân'a yaptığımız sayısız yolculukta, benim bir gece önce yazdığım metni dinlemeye mahkûm olması bir yana, hem Tanpınar'a hem de ona reva görülenlere yönelik öfke ve isyanlarıma da katlandı...

Mustafa Kutlu ise yıllar sonra Dergâh Yayınları'nın kapısını çaldığımda, "Geç kaldın" sitemiyle karşıladı beni; daha sonra da, kitapların yeni baskılarıyla birlikte Tanpınar'ı bütünüyle özetleyen üç kelime armağan ediverdi: "Hastayım, parasızım, hiçbir şey yapamadım..."

Kitabın editörlüğünü üstlenen Selahattin Özpalabıyıklar, zarif dikkatleri ve usta dokunuşlarıyla metindeki kusurların giderilmesini sağladı. Selahattin'in konuya olan ünsiyeti ve hâkimiyeti ise hiç kuşkusuz hem benim için, hem de Hamdi Bey için büyük bir talihti.

Adımlarıma hayli âşinâ olan Boğaz kıyıları, bu kitap yazılırken de tahammülünü esirgemedi benden. Kimi bölümlerdeki fikirler, Sarıyer'den başlayıp Arnavutköy'e doğru yaptığım yürüyüşlerde meşgul etti zihnimi. Kimi gün Kuzguncuk'un arka sokaklarında, kimi gün Kandilli'nin tepelerinde acemi bir sinema yönetmeni telâşıyla mekân bakındığım da oldu. Caddebostan ile Suadiye arasındaki sahil yolu da Boğaz'a gidemediğim günlerde lodoslarıyla teselli etti beni.

Tab'î Mustafa Efendi, Beethoven, Vivaldi ve John Garbarek, suç ortakları olarak kayda geçirilmeyi hak eden diğer isimler arasında yer alıyor elbette. Bilhassa, Tab'î Mustafa Efendi'nin, "Çıkmaz derun-i dilden efendim muhabbetin / Kurbanın olduğum bize yok mu mürüvvetin" sözleriyle başlayan güzelim şarkısı az kahrımı çekmedi.

Hepsine şükran borçluyum. Âşiyân Mezarlığı'ndan Boğaz'ın ışıltılı sularına bakan ve kendilerini neden bu kadar sık rahatsız ettiğimi asla anlamayan konuksever ölülerime de özür...

Dizin

A

Abasıyanık, Sait Faik 527, 539
Abdullah Cevdet 27
Abdülhamit (I.) 130
Abdülhamit (II.) 242, 302, 461
Abdülkadir Merâgî 39
Abdülkerim Efendi 29
Abdülmecit 261, 312
"Ada", bkz. Cimcoz, Adalet
Adıvar, Halide Edip 184, 186, 196, 197, 291, 352
Ağaoğlu, Samet 546
Ahmet Cevdet Paşa 396
Ahmet Haşim 64, 139, 145, 169, 189, 194-196, 197-199, 249-251, 261, 291, 293, 335, 364, 436, 455, 488, 520
Ahmet Mithat Efendi 396
Ahmet Rıza Bey 319
Ahmet Samim 531
Akbal, Oktay 537
Akkaya, Nevin 43,
Aksel, İhsan Şükrü 358
Akün, Ömer Faruk 533
Akyavaş, Beynun 543
Alfred de Vigny 185
Ali Emiri Efendi 318
Ali Suavi 397
Allen, Woody 365
Alptekin, Turan 403, 535-537, 541, 547, 550,
"Altındiş Faik" 160,
Amicis, Edmondo de 33,172, 543
Anar, Turgay 548
Anday, Melih Cevdet 239
Andersen, Hans Christian 33
Aragon, Louis 445,
Arbaş, Avni 45, 120
Aristoteles 28
Arolat, Ali Mümtaz 188, 196
Arzık, Nimet 418, 419
Ataç Tolluoğlu, Meral 545
Ataç, Nurullah 252, 364, 545
Atatürk, Mustafa Kemal 44, 221, 530
Atay, Falih Rıfkı 411
Atay, Oğuz 356
Atiye Hanım 370, 372, 373, 375
Avni Teoman, Dr. 535

Aydemir, Şevket Süreyya 160, 253
Aziz Dede 39
Aziz Mahmud Hüdaî 54, 212, 304

B

Bach, Johann Sebastian 131, 243, 246, 253, 492,
Bachelard, Gaston 314
Bachmann, Ingeborg 356,
Bağdatlı Ruhî 215
Bakî 149, 252, 320, 321
Baltaoğlu Süleyman Bey 208
Banarlı, Nihat Sami 61
Barrès, Maurice 497
Basmacızâde 39
Başar, Günseli 43
Başkut, Cevat Fehmi 483
Baudelaire, Charles 238
Bayar, Celâl 413
Bayramoğlu, Fuat 239, 340, 546
Bayrı, Mehmet Halit 188
Beethoven, Ludwig van 38, 131, 243, 246, 253, 254, 279, 354, 442, 499, 552
Behçet Bey (*Mahur Beste*'nin kahramanı) 65, 342, 370-375, 378
Belge, Burhan 414
Bergman, Ingmar 442
Bergson, Henri 65, 189, 254, 312, 325, 328, 342
Berk, Nurullah 540
Berkand, Muazzez Tahsin 352
Bernard, Prof. Jean 443
Beşir Fuat 146
Beyatlı, Yahya Kemal 13, 20, 25, 26, 27, 32-33, 34, 38, 48, 49, 50, 55-56, 57-62, 63, 64, 65, 82, 83, 90, 94, 100, 108, 120, 125, 126, 129-130, 134, 139, 151, 163, 165, 166, 167, 169, 179, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208-210, 211-216, 217, 225, 226, 229, 230, 234, 235, 236, 240, 242, 243, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 254, 266, 287, 288-289, 290-294 297, 298, 307, 310, 313, 318, 321, 322, 328, 334, 348-349, 351, 358, 359, 361, 364, 367, 403, 404-405, 407, 408, 412, 419, 422, 432-434, 435-439, 456, 457, 458, 459, 474-475, 479-481, 483, 487, 488, 492, 493, 497-498, 499, 500- 504, 508, 511- 513, 520, 521, 528, 530, 537, 540, 543, 544, 548
Bonaparte, Napoléon 508
Bonnard, Pierre 33
Boratav, Pertev Naili 95
Borodin, Aleksandr 38, 243, 246
Bozok, Hüsamettin 456, 457, 537
Brahms, Johannes 131
Brueghel, Pieter 335
Brunetière, Ferdinand 314
Buğra, Tarık 420
Büyükarkın, Bekir 352

C

Camus, Albert 446, 452
Capone, Al 534
Cavit Bey 531
Celile Hanım 62, 64, 214, 215, 216, 287
Cemal (*Sahnenin Dışındakiler*'in kahramanı) 385
Cemil, Mesut 277, 278, 279
Cemile Sultan 261
Cervantes, Miguel de 106
Chaplin, Charlie 290, 442
Chateaubriand, François Rene de 33
Chopin, Frédéric 131
Cimcoz, Adalet 41, 79, 450, 539
Cimcoz, Salâh 26
Comtesse de Noailles 504

Ç

Çağlar, Behçet Kemal 411, 433
Çakırhan, Nail Vahdeti 226
Çamlıbel, Faruk Nafiz 238, 419
Çaykovski, Pyotr İlyiç 243, 246, 279
Çelebi, Asaf Hâlet 398
Çeşminur Hanım (Fakülte'nin temizlikçisi) 19, 64, 335, 533

D

Dağlarca, Fazıl Hüsnü 418
Dalí, Salvador 528
Damat Ferit 190, 194
Damat İbrahim Paşa 469
Dante Alighieri 295
Debussy, Claude 26, 38, 131, 243, 246, 279, 321, 322, 354
Dede Efendi, bkz. İsmail Dede Efendi

Demircioğlu, Yusuf Ziya 130
Dıranas, Ahmet Muhip 403, 414, 455, 544
Dickens, Charles 469
Diderot, Denis 51
Dino, Abidin 95, 448, 450,
Dino, Güzin 95, 445
Dirin, İlyas 548
Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç 36, 49, 107, 108, 111, 112, 135, 151, 152, 219, 227, 228, 238, 296, 335, 371, 499
Dufy, Raoul 21
Dursunoğlu, Cevat 22, 334, 338, 410, 411
Duru, Kâzım Nami 253,
Dvorjak, Antonin 131

E

Ebussuut Efendi 29,
Ebüzziya, Vâlâ 19, 43
Ediboğlu, Bâki Süha 533
Eflatun (Platon) 15, 276, 278, 303, 360
Eliot, T. S. 15
Emil, Birol 537
Enginün, İnci 538
Eralp, Vehbi 398, 433
Eraybar, Suat (Hava General) 359
Ersoy, Mehmet Âkif 190, 291, 379, 407
Ertem, Sadri 238
Erten, Süleyman Fikri Bey 180
Erzurumlu İbrahim Hakkı 524
Eşrefoğlu Rumi 55
Eyüboğlu, Bedri Rahmi 80
Eyüboğlu, Sabahattin 94, 451

F

Fahir (*Huzur*'un kahramanı) 391
Fatma (*Huzur*'un kahramanı) 391
Fethi Naci 537
Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri 238
Fıratlı, Halil Vedat
Fikret Muallâ 75-79, 120, 445, 449, 540
Flaubert, Gustav 106, 520
France, Anatole 135, 238, 239
Freud, Sigmund 23, 65, 92, 102, 107, 110, 122, 125, 139, 140, 148-152, 164, 241, 279, 296, 302, 314, 325, 328, 334, 342, 407, 463, 464, 479-481, 524
Fuzulî 252, 293

G

Ghirlandaio, Domenico 119
Gide, André 135, 149, 234, 437-439
Giono, Jean 342
Goethe, Wolfgang 135, 136, 149, 219, 298, 306
Gorki, Maksim 527
Goya, Francisco de 82, 88
Gökalp, Ziya 133, 151, 260, 379, 407, 531
Gökyay, Orhan Şaik 61, 433
Gölpınarlı, Abdülbaki 252
Güntekin, Reşat Nuri 352
Güran, Nazmi Ziya 263
Gürkan, Kâzım İsmail 444, 533
Gürpınar, Hüseyin Rahmi 497
Güven, Güler 548

H

Hacı Bayram Veli 54, 128
Hacı Bektaş Veli 213
Hacıeminoğlu, Necmettin 537
Hâfız Post 38, 39, 244, 354
Halit Ayarcı (*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün kahramanı) 103, 161, 348, 376, 378, 382, 383
Hallac-ı Mansur 215
Hamsun, Knut 33
Hayri İrdal (*Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün kahramanı) 103, 348, 377, 382, 383, 517, 518
Heidegger, Martin 397, 402
Hızır, Nusret 238
Hilav, Selahattin 161, 162, 408
Hisar, Abdülhak Şinasi 189, 322, 364, 432
Hitler, Adolf 90, 256
Hoca Sadeddin Efendi 207
Hoffmann, Ernst Theodor Wilhelm 135
Homeros 219
Honoré de Balzac 298, 352
Hölderlin, Friedrich 342, 343
Hürrem Sultan 202
Hüseyin Fikri Efendi (Tanpınar'ın babası) 217, 511, 514

I

Işık, İhsan 539
Itrî, Buhurizâde Mustafa 26, 29, 38, 39, 57, 129-131, 149, 157, 171, 244, 320, 351, 354, 433, 469

İ

İbnülemin Mahmut Kemal (İnal) 315, 317, 318, 321, 322, 328
İhsan (*Huzur*'un kahramanı) 360, 371, 373, 374, 388, 391, 438
İlhan, Attilâ 418
İnci, Handan 538, 544
İnönü, İsmet Paşa 343, 410-414, 525
İshak Sükûti, Dr. 531
İsmail Dede Efendi 38, 39, 244, 245, 320
İsmail Molla (*Mahur Beste*'nin kahramanı) 342
İzer, Zeki Faik 282
İzzettin Şadan, Dr. 238, 241, 348, 376

J

Jung, Carl Gustav 107, 296, 314, 524

K

Kanık, Orhan Veli 145, 239, 359, 364, 435, 504, 523
Kanunî Sultan Süleyman 202, 319
Kaplan, Mehmet 41, 101, 341, 365, 469, 542, 544
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 60, 196, 197, 211, 212, 214, 215, 291, 352, 414
Karay, Refik Halit 197
Kardaş, Nevin 353
Kazancıgil, Aykut 542
Kerime Nadir 352
Kerman, Zeynep 538, 541
Kırkpınar, Salim Rıza 433
"Kırtıpil Hamdi" 18, 139, 297
Kısakürek, Necip Fazıl 92-96, 161, 217, 238, 239, 295, 298, 364, 419, 543
Koloğlu, Orhan 540
Kongar, İhsan 361
Kömürcü Hâfız 39
Köni, Yunus Kâzım 196, 473, 475
Köprülü, Fuad 314
Köseoğlu, Dr. Zeki Sıtkı 534, 535
Kul Hasan Dede 55, 128

L

Lady Montagu 33
Larosa, Jean, Dr. 489, 491, 492
Liszt, Franz 38, 243, 246, 354
Lord Byron 469

M

Macide Hanım (*Huzur*'un kahramanı) 360, 391
Madam Bovary 106, 520
Mahler, Gustav 26, 171, 254, 279
Mahmut (II.) 52, 209, 531
Mahmut Celâlettin Paşa 261
Mallarmé, Stéphane 135, 192, 219, 247, 249, 321-322, 519-520
Marx, Karl 92, 380
Matisse, Henri 460
Mehmet (II.; Fatih) 178, 207, 283, 379
Mehmet (IV.) 319
Melville, Herman 33
Mendelssohn, Felix 243, 246
Menderes, Adnan 413, 414
Meriç, Cemil 420
Meriç, Rıfkı Melûl 238
Mevlânâ 40, 54, 129, 224, 227
Michel Ange, bkz. Michelangelo
Michelangelo 89
Mimar Kemalettin 242
Mimar Sinan 29, 40, 157, 202, 203, 212, 320, 321, 530
Miró, Joan 460
Molière, Jean-Baptiste 143
Moran, Berna 503
Moran, Tatyana 26, 399, 503, 545
Morand, Paul 238
Morèas, Jean 187
Mozart, Wolfang Amadeus 131, 243, 246, 279, 499
Muallim Naci 396, 531
Muhittin Sebati 243
Murat Ağa 39
Mustafa (III.) 130
Mustafa Reşit Paşa 312
Mümtaz (*Huzur*'un kahramanı) 112-115, 126, 156, 160, 188, 196, 217, 355, 360, 371, 373, 374, 381-383, 388, 389, 391, 546
Müridoğlu, Zühdü 309-311, 545

N

Nadi, Nadir 483
Nailî 252
Naimâ 351
Namık Kemal 64, 297, 379, 396
Nayır, Yaşar Nabi 238, 253, 369
Nâzım Hikmet 160, 418
Necatigil, Behçet 537
Nedim 26

Nefî 186, 252, 292, 320
Nelson, Amiral Horatio 468
Nerval, Gérard de 33, 48, 64, 135, 192, 238, 499, 504, 508, 509, 515, 519
Nesime Bahriye Hanım (Tanpınar'ın annesi) 511, 514
Nesimî 128
Nesteren 271-275, 276-281, 282-288, 289, 292, 293, 299, 311, 333, 334, 491, 521
Neşatî 38, 252
Nietzsche, Friedrich 47, 139, 499
Nigâr Hanım (Tanpınar'ın ablası) 298, 399
Nur Baba 211-215
Nuran (*Huzur*'un kahramanı) 33-35, 58, 64, 66, 67, 113, 119, 160, 311, 324-328, 331-334, 336, 353-356, 360, 371, 373, 374, 381-384, 388, 389, 391, 491, 521-523, 545

O

Oblomov (Gonçarov'un aynı adlı romanının kahramanı) 518
Okay, Orhan 538, 544
Onan, Necmettin Halil 196, 550

Ö

Örücü, İhsan 153
Özdemir, Şaban 548
Özdeş, Oğuz 352
Özön, Mustafa Nihat 188, 231

P

Pamuk, Orhan 544
Pascal, Blaise 27
Petro (Rus Çarı, Büyük) 109
Picasso, Pablo 78, 84, 91, 283, 284, 440, 540
Pierre Loti 33
Pir Sultan Abdal 128
Poe, Edgar Allan 49, 135
Proust, Marcel 135, 237, 298, 321, 322, 504
Püsküllüoğlu, Ali 454-458

R

Ramiz, Dr. 161, 378
Raskolnikov (Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* romanının kahramanı) 49, 152, 228, 357, 371, 391
Recaizâde Mahmud Ekrem 64

Rembrandt 117, 207
Renoir, Pierre-Auguste 16, 119
Rıza Nur 405
Rifat, Oktay 239
Rodin, Auguste 284
Rufer, Prof. Alfred 44
Rufer Eyuboğlu, Magdi 44, 45
Rum Mehmet Paşa 304, 361

S

Sadreddin Konevî 224
Sadullah Ağa 38, 39, 354
Safa, Peyami 161, 295, 298, 364, 419
Said Halim Paşa 531
Saint-Exupéry, Antoine de 488
Sartre, Jean-Paul 15, 441, 442
Sedefkâr Mehmet Ağa 320
Selçuk, Münir Nurettin 358
Selekler, Hamit Macit 225-226
Selim (III.) 130, 320
Sevük, İsmail Habip 309, 310, 340, 394, 417
Seyit Abdullah 477, 478
Sezin, Sezer 43
Sırmalı, Selâhaddin Refik 282
Simavi, Sedat 456
Sirer, Reşat Şemsettin 340
Sokollu Mehmet Paşa 319
Sorel, Albert 27, 497
Söğüt, Mine 539
Stein, Gertrude 42
Strauss, Johann 37
Suat (*Huzur*'un kahramanı) 147, 332, 388, 391
Sunat, Halûk 539, 545, 546
Supervielle, Jules 445-446
Süleyman (II.; Kanuni) 319
Sümbül Sinan 128, 212

Ş

Şapolyo, Enver Behnan 238
Şemsi Paşa 259, 287, 304, 361
Şems-i Tebrizî 224
Şerife Hanım (*Mahur Beste*'nin kahramanı) 370
Şeyh Bedrettin 531
Şeyh Galib 26, 29, 64, 145, 157, 186, 225, 227, 239, 252, 320, 388, 435, 469
Şeyhî 217
Şinasi 53, 64, 379, 396

T

Tab'i Mustafa Efendi 244, 277, 278, 279, 284, 320, 326, 351, 354, 388

Tahir Nadi 189
Tamburî Cemil Bey 252, 290
Tanpınar, Kenan (Tanpınar'ın kardeşi) 41, 299, 399, 418, 507, 536, 550
Tarancı, Cahit Sıtkı 145, 295, 364, 418, 435, 472, 475, 487, 504
Tarhan, Abdülhak Hamit 379, 396
Tecer, Ahmet Kutsi 26, 41, 196, 238, 253, 265, 293, 334, 340, 400, 411, 416, 455
Temel, Dr. Tarık 349, 358, 443, 458, 535, 550
Tevfik Bey (*Huzur*'un kahramanı) 360, 384, 391, 393, 438
Tevfik Fikret 190, 306, 341, 379
Thibaudet, Albert 314
Tolstoy, Lev 136, 352, 438, 439
Tournefort, Joseph Pitton de 33
Tör, Vedat Nedim 160, 542
Tuğcu, Kemalettin 352
Tulga, Refik 537
Tuncel, Bedrettin 340
Tunç, Mustafa Şekip 189, 196
Tunçay, Mete 542
Turan, Selim 372
Tülbentçi, Feridun Fazıl 238

U

Uçman, Abdullah 544, 547, 548
Urgan, Mina 26, 503
Uşaklıgil, Halit Ziya 364, 379, 389, 437-439, 465

Ü

Ülken, Hilmi Ziya

V

Valéry, Paul 135, 247, 248, 249, 251, 265, 293, 416, 435, 439, 504
Van Gogh, Vincent 32, 34, 75, 77, 499
Vélazquez, Diego 16
Verlaine, Paul 64, 135, 149, 190, 219, 222, 227, 238, 247, 435, 492, 504
Vinci, Leonardo da 28, 91, 239
Vivaldi, Antonio 131, 246, 492, 552
Voltaire, François-Marie Arouet 51

W

Wagner, Richard 38, 131, 149, 243, 246, 354
Watteau, Antoine 91

Y

Yavuz, Hilmi 161, 162, 547
Yazar, Mehmet Gani 354
Yetkin, Suut Kemal 238, 239, 241, 339, 340, 403
Yinanç, Mükrimin Halil 189
Yunus Emre 54, 73, 457, 212, 524
Yücel, Can 469
Yücel, Güler 469
Yücel, Hasan-Âli 26, 41, 189, 196, 312, 335, 469, 470

Z

Zekâi Dede Efendi 38, 39, 354
Zembilli Ali Efendi 54
Ziya Paşa 53, 64, 379, 396